

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

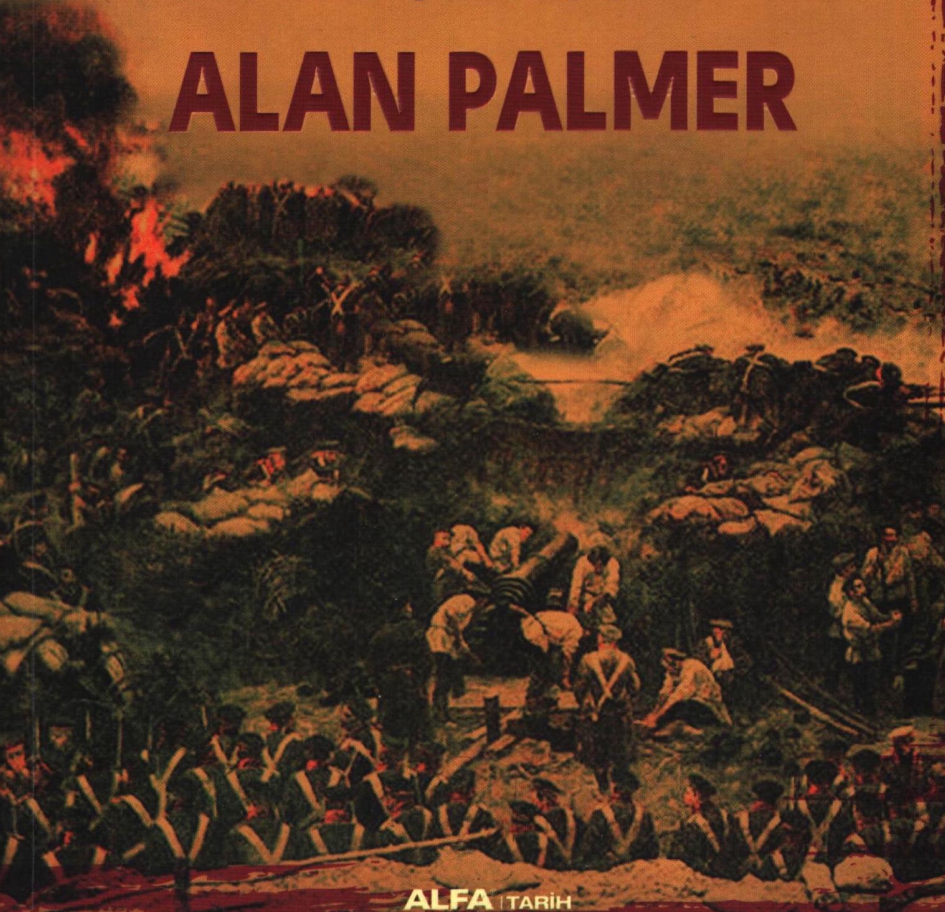
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KIRIM SAVAŞI

ve Modern Avrupa'nın Doğuşu

ALAN PALMER

ALFA TARİH

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

KIRIM SAVAŞI
ve Modern Avrupa'nın Doğuşu

ALAN PALMER

Çar I. Aleksandr, Metternich, Bismarck ve Mustafa Kemal gibi büyük liderler üstüne yapılmış sekiz tarihi biyografi dahil olmak üzere otuzu aşkın çalışması vardır. 1980 yılında *Royal Society of Literature* üyeliğine seçilen Palmer'ın yayımladığımız diğer eseri de *Kırım Savaşı ve Modern Avrupa'nın Doğuşu* (*The Banner of Battle: The Story of the Crimean War*) adını taşımaktadır. Palmer Oxfordshire'da yaşamaktadır.

MERAL GASPIRALI

İstanbul'da doğdu. Arnavutköy Amerikan Koleji'ni bitirdi. İngilizce, Almanca ve Fransızca biliyor. *Bütün Dünya* dergisinde editörlük yaptı. *Hürriyet*, *Sabah* ve *Günaydın* gazetelelerinde kısa süreli olmak üzere birçok çeviri yaptı.

Kırım Savaşı ve Modern Avrupa'nın Doğuşu

© 2012, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

The Banner of Battle

© 1987, Alan Palmer

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak

Genel Müdür Vedat Bayrak

Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu

Kapak Tasarımı Begüm Çiçekçi

Sayfa Tasarımı Mürüvet Durna

ISBN 978-605-106-833-6

Alfa Yayınları'nda 1. Basım: Şubat 2014

Baskı ve Cilt

Melisa Matbaacılık

Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul

Tel: 0(212) 674 97 23 Faks: 0(212) 674 97 29

Sertifika no: 12088

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34410 Fatih-İstanbul

Tel: 0(212) 511 53 03 (pbx) Faks: 0(212) 519 33 00

www.alfakitap.com - info@alfakitap.com

Sertifika no: 10905

ALAN PALMER

**KIRIM
SAVAŞI**
ve Modern Avrupa'nın Doğuşu

Çeviri: Meral Gaspıralı

ALFA® | TARİH

İçindekiler

Önsöz, 9

“Dünyadaki Hükümdarların Bu En Büyüğü”	15
Dostluktan Savaşa	24
Sinop	47
Sancağı Dalgalandırmak	61
Garip Müttefikler	78
Çarpışma Ne Zaman Başlayacak?	102
Müttefik Donanması	121
Alma’ya ve Ötesine	137
Sonuca Giden Haftalar	162
Dört Süvari Saldırısının Günü	180
Hayırseverlik ve Merhamet Melekleri	194
Bir Zafer ve Bir Felaket	221
Zor Zamanlar	244
Yeni Yönetim	268
Haydi Sivastopol’e	288
İkinci Kış	317
En Sonunda Barış	336
Bir Tarih Sayfası	353

Kaynakça, 363

Dizin, 371

Haritalar

1. Rusyanın Sınırları, 1854, 14
2. Alma'dan Balaklava'ya, 152
3. Inkerman Savaşı, 232
4. Sivastopol Savunma Tertibatları, 1855 Yazı, 292

...

*Ve pek çok karanlık atlayacak ışığa,
Ve görkemli adlar oluşurken parlayacak,
Ve soylu düşünce yeryüzünde olacak daha özgür,
Ve bir ulusun kalbi çarpacak bir tek arzuyla:
Ve barış değil dediğim barış geçti, yok oldu çünkü
Ve Karayla Baltık derinlerinin,
Ve kalenin ölüm sırtışı ağzının yanında
Kan kırmızı savaş çiçeği alev alacak ateşten bir kalple.*

Alfred Tennyson, "Maud"
(1854 ilkbaharında yazıldı)

Önsöz

Napoléon'un tahtını ilk terk edişiyile Tannenberg ve Marne Savaşları arasındaki yüz yıl içinde Avrupa ulusları arasında irili ufaklı toplam on beş savaş olmuştur. Bunların süresi, ortalama olarak sekiz aydan fazla değildir. Yalnız bir tek mücadele o kadar uzun sürmüştür ki kayıtlardaki tarihi dört takvim yılını kapsamaktadır. Bu, Türk kuvvetlerinin 1853 Ekiminde Rus ileri karakollarına saldırılarıyla başlayan ve Büyük Devletlerin yirmi dokuz ay sonra 1856 Martında Paris'te bir genel barış antlaşması imzalamalarına kadar uzayan mücadeledir. Çarpışmaların en büyük kısmı alışıldık savaş bölgelerinin uzağındaki bir yarımadanın batı kıyılarında cereyan ettiği için, bu savaş İngiltere, Fransa ve İtalya'da Kırım Savaşı diye anılmıştır. Sovyetler Birliği'nde de Stalin döneminden beri aynı şekilde anılmaktadır. Fakat bilinçlerinde istilanın hep Batı'dan geleceği yer etmiş olan Çarlık Dönemi Rus yazarları ona "Doğu Savaşı" (*Vostochnaia Voina*) demişlerdi. Bu terminoloji farklılığı 19. yüzyıl ortalarında gerek St. Petersburg'taki gerekse Batı Avrupa başkentlerindeki stratejik coğrafya düşüncesine ışık tutması bakımından ilginçtir.

Kırım Savaşı günümüzde genel anlamda üç açıdan ilgi uyandırmaktadır. Tarihte Britanya, birliklerinin Çarlık ya da Sovyet Dönemi olsun, bir Rus devletinin düzenli ordusuna karşı savaştıkları biricik örnektir. Basın tarafından başından sonuna kadar izlenen ilk savaştır. Görselleştirilmiş haberleriyle resimli dergiler, yaşanmakta olan bir savaşın

korkunçluğunu, ülkedeki aktarmış ve eskimiş bir askerî sistemin beceriksizliklerini sergilemişlerdir. Ve, her iki tarafın ilhamını Napoléon’lu bir geçmişin bulanık anılarından aldığı, fakat geleceğin de habercisi olan bir savaştı bu: Gemiler mayınlarla tahrir olmuş; binlerce kilometre ötedeki merkezlerde saptanan savaş emirleri elektrikli telgrafla cepheye ulaştırılmıştı; Rus başkentinin kimyasal bir savaşla tehdit edilmesi için, balonla havadan keşif için, bir denizaltı için, hatta “yürüyen bir kara bataryası,” yani ilk tank için planlar yapılmıştı. Kırım Savaşı tarihsel açıdan hâlâ yaygın ilgi uyandıran sorular içermektedir. 1852 yılının Noel’inde Lord Aberdeen başbakan olduğu zaman kıdemli diplomatlar arasındaki eski dostluklar nedeniyle bir çatışma çok zayıf bir olasılık gibi görünüyordu. Şu halde aradan on beş ay geçmeden niçin savaş patlak vermişti? Çarpışmalar başladıktan sonra gerek Londra’da, gerekse Paris’te, Rusya’nın, Karadeniz çevresinde olduğu gibi bir kuzey cephesinde de tehdit edilmesi hesaplanmıştı. Öyleyse, orduların çatışması niçin bu kadar küçük bir savaş arenasıyla sınırlanmıştı?

Her iki yanıtın anahtarı, Avrupa’nın yüzyıl ortasındaki Büyük Devletlerinin iç politikasında ve diplomasisinde yatmaktadır. Kırım Savaşı’nın asıl öneminin uluslararası ilişkilerde bir dönüm noktası olduğu savunulabilir. *Kırım Savaşı ve Modern Avrupa’nın Doğuşu*, bu nedenle 1853-1856 Savaşı’nı 19. yüzyıl tarihinin genel bağlamına yerleştirmeye çalışmaktadır. Bu savaş basitçe, Doğu Meselesinde dramatik bir dönem olarak görülmemelidir, aynı zamanda gerek mağlup Rusya’nın gerekse saldırgan olmayan Avusturya’nın Büyük Devletler olarak önemini azaltmış, böylece yüzyılın ikinci yarısında Avrupa ulusları arasındaki dengeyi değiştirmiştir. Kitabın adı olarak Tennyson’un *Maud* adlı eserinin en ünlü kıtalarının biri içinden o deyişin (Kitabın özgün adı *The Banner of Battle*-Savaş Sancağı) seçilmesinde çifte amaç vardır. Britanya birliklerinin, sancaklarını dalgalandırarak ve askerî bandoları marşlar çalarken bir Büyük Devlete karşı son kez savaşa yürüyüşlerini çağrıştırmaktadır. Ama aynı

zamanda, hemşerilerinin birçoğu gibi, İngiltere sarayının baş şairine de hâkim olan, kırk yıllık barış sürecinin geçişini uğurlarken hissettikleri o tuhaf vatanseverce gururu vurgulamaktadır. Belki de bu kitabın çağımıza uyan başlıca özelliği, kararsız bir kamuoyunun yol açacağı tehlikeler konusunda bir deneme metni oluşudur.

Kaynakçaya bir göz atmak, konuyla ilgilenmiş benden önceki yazarlara olan minnet borcumu anlatmaya yeter sanırım. Paha biçilmez değerdeki iki eserde; Cecil Woodham-Smith'in *The Reason Why* (Oluş Nedeni) ve Christopher Hibbert'in *The Destruction of Lord Raglan*'da (Lord Raglan'ın Yıkılışı) belirtilenlerden başka kaynaklar da buldum. British Library'ye bırakılan eserler arasındaki Sir Hamilton Seymour'un günlüğü, "Avrupa'nın hasta adamı" hakkında Çar I. Nikola'yla konuşmaları konusunda aydınlatıcı oldu. Öte yandan Sir Hugh Rose'un (Lord Strathnairn) günlükleriyle mektupları gerek 1853 ilkbaharındaki İngiliz diplomasisine gerekse Kırım Seferi'nin kendisine ışık tutmaktadır. General Rose'un, İstanbul'daki büyükelçilikte hizmet ettikten sonra Varna'da ve Sivastopol önlerinde Fransız ordusuna bağlı önemli bir İngiliz görevlisi olduğunu belirtelim. Albay Alexander Gordon'un, babasına yazdığı mektuplardan bazı kısa alıntılar, Lord Aberdeen'in Lucille Ironmonger'la Meriel Chamberlain tarafından kaleme alınmış biyografilerinde yer almıştır. Ama bildiğim kadarıyla bunlar Kırım Savaşı'nın yazıldığı herhangi bir kaynakta görülmemektedir. Bunlardan yararlanmamın nedeni, Kırım Savaşı'nın kritik aylarında Başbakan'la görevli bir subay arasındaki en önemli doğrudan bağı oluşturduklarının gayet açık olmasıdır. Bayan Duberly'nin düzenlenmiş günlüğünün 1855 Noeli'nden önce yayımlanması okuyucuların, savaş hâlâ sürerken içinde doluşma fırsatı olarak karşılanmıştır. Yirmi yılı aşkın bir zaman önce ise Bay E.E.P. Tisdall, British Museum Kütüphanesi tarafından kataloglanmalarından önce mektupları *Bayan Duberly'nin Seferleri* adlı eserinde kullanmıştır. Gerek Fanny Duberly'nin gerekse kocasının mektuplarında daha fazla

malzeme bulmak beni sevindirdi. Profesör John Curtiss'in *Rusya'nın Kırım Savaşı* ve Albay Seaton'ın *Kırım Savaşı: Bir Rus Vakayinamesi* de değerli katkılar sağlamıştır; bunda kendi özel değerleri kadar, basılmış Rus kaynaklarına rehber görevi yapmaları rol oynamaktadır. Bu kaynakların hepsini Bodleian Kütüphanesi ve British Library'de bulabildim. Dr. Brison Gooch'un *Kırım Savaşında Yeni Bonapartçı Generaller* adlı eserinin de o vakte kadar rastlamadığım basılmış Fransız kaynaklarının yolunu bana gösterdiğini minnetle yad etmeyi borç biliyorum.

Clarendon Kontu, atası olan Dördüncü Kont'un yazılarından alıntılar yapmama izin vermek lütfunda bulunmuşlardır. Ona ve yardımcılarından dolayı British Library, Kew'daki Arşivler Ofisi, Londra Kütüphanesi ve Bodleian'ın çalışanlarına minnettarım. *Sleigh Ride to Russia* (Rusya'ya Kızak Yolculuğu) adlı eserinden alıntılar yapmama izin verdiği için Griselda Fox Mason'a, R. Temple Godman'ın 1977'de bastıkları *The Fields of War* (Savaş Meydanları) adlı eserinden alıntılar yapmama izin verdiği için de John Murray Ltd.'ye ayrıca teşekkür ederim. Bayan Candida Brazil'e, kitabı yayıma hazırlamak ve resimleri bulmakta gösterdiği sabırdan dolayı teşekkür etmek de benim için bir borçtur. Eserin her aşamasında bana yardım eden karım Veronica'nın aşıladığı cesarete ve sürekli desteğine içten teşekkür ederim.

Alan Palmer
Woodstock, Oxford
Eylül 1986

Notlarda Kullanılan Kısaltmalar

Add. MSS.: British Library'deki ek metinler.

Airlie: Kontes Airlie, Mabel, *With the Guards We Shall Go* (Albay Strange Jocelyn'in Mektupları).

Bod. Lib.: Bodleian Kütüphanesine (Oxford) bırakılmış yazılar.

Cal. Lett.: S. J. Gough Calthorpe. *Letters from Headquarters*.

Clar. MSS.: 'Clarendon Papers' (Bodleian Kütüphanesi, Oxford).

Cliff. Lett.: *Henry Clifford V.C., his letters and sketches from the Crimea*.

EHR: *English Historical Review* (Londra).

FO: Foreign Office Papers (Dışişleri Bakanlığı belgeleri), Arşivler Müdürlüğü, Kew.

Gr. Pap.: Microfilm of Graham Papers, Bodleian Kütüphanesi, Oxford.

Hansard: Hansard'ın Parlamentodaki Tartışmaları, Üçüncü Seri.

HJ: *Historical Journal* (Cambridge.)

ILN: *Illustrated London News*.

Ist. Vk.: *Istoricheski Vestnik* (St. Petersburg).

JRUSI: *Journal of the Royal United Services Institution* (Londra).

JSAHR: *Journal of the Society of Army Historical Research* (Londra).

KA: *Krasnyi Arkhiv* (Moskova).

Pan. Pap.: G. Douglas ve G. D. Ramsay (editörler), *The Panmure Papers*.

PRO: *Public Record Office* (Arşivler Müdürlüğü), Kew.

QVL: A. C. Benson ve Viscount Esher *Letters of Queen Victoria* Birinci seri.

RS: *Russkaia Starina*.

S-A: *Lettres du Maréchal Saint Arnaud*, Birinci Cilt.

SEER: *Slavonic and East European Review* (Londra).

Tarle: E. Tarlé, *Krymskaia Voina*.

Temp.: H. Temperley, *Britain and the Near East: The Crimea*.

TG: Temple Godman letters in P. Warner (edit), *The Fields of War*.

Zai.: Zaionchkovskii, A. A., *Vostochnaia voina v sviazi s sovremennoi i politicheskoiobstanovki*.

Harita 1: Rusya'nın Sınırları, 1854

“DÜNYADAKİ HÜKÜMDARLARIN BU EN BÜYÜĞÜ”

Çar'ın Londra'daki elçisi Baron Philip Brunnnow, 1844 Mayıs'ının son akşamında Ashburnham House'daki Rus Elçiliğinden arabayla yola çıkarak Scheldt'ten gelecek posta gemisini beklemek üzere Woolwich'e gitti. Kırklı yaşlarının sonlarına yaklaşan çok saygın bir diplomat olan Brunnnow, o cuma akşamı kaygılıydı. *Cyclops* adındaki gemide sekiz gün önce St. Petersburg'tan ayrılmış, Başbakan Sir Robert Peel ve Dışişleri Bakanı Aberdeen Kontu'yla üst düzey politika konuşmak üzere gelen önemli mevki sahibi birinin bulunduğunu biliyordu. Ne çare ki yolcunun kimliğinden emin olamıyordu. Bu kişi belki de eski meslektaşı, 1837'de Londra'ya birlikte gittiği Kont Orlov'du. Kont o tarihte Kraliçe Victoria'ya, tahta çıkması münasebetiyle imparatorlarının tebriklerini bildirmeye gelmişti. Ama bu kez gemideki, Çar I. Nikola'nın kendisi bile olabilirdi. Nikola on yıl önce Berlin'e sürpriz bir ziyaret yapmıştı, o yüzden Brunnnow hiçbir şeyi şansa bırakmak istemiyordu. Geminin cumartesi günü şafaktan önce nehrin yukarı kısmına varması beklenmediği halde, Brunnnow'un arabaları cuma günü daha ortalık kararmadan Woolwich'deydi.¹

Son beş ay içinde Londra'ya imparatorluk düzeyinde bir ziyaret, çeşitli vesilelerle söz konusu edilmişti. Başbakan, Brunnnow'la görüşürken Çar'ın bir ziyaretinin memnuniyetle karşılanacağına iki kere işaret etmişti. Noel'den kısa bir zaman önce ise, St. Petersburg'taki bir saray balosunda Nikola'nın, tekrar İngiltere'ye gitmek istediğinden söz ettiği duyulmuştu.

¹ Tatişev'in makalesi, Ist. Vk., XXIII, no. 3, s. 603.

Yirmi yaşlarında bekâr bir grandükken orada geçirdiği dört ay, onda çok hoş izlenimler bırakmıştı. O 1817 Ocağında, Nikola'yı kraliyet pavyonundaki dokuz çeşit yemekli bir şölen için yüz çeşit yemek arasından bir seçme yapmaya davet eden Naip Prens çoktan ölmüştü. Fakat genç grandükü en çok etkileyen İngiliz ev sahibi hâlâ Apsley House'daydı ve hem ordunun başkomutanıydı hem de Peel'in kabinesinde bakan olarak görev yapıyordu. Üzerinde üniforma olmayınca hükümlanlığını önemli ölçüde eksilmi  hissedenden bir otokrat olan  ar Nikola, Wellington Dükü'ne büyük bir saygı duyuyordu. Waterloo'nun galibini 1826'da St. Petersburg'ta konuk etmişti ve onunla tekrar kar ıla maktan hoşnut olacaktı. Ama Nikola'nın tasarladığı ziyaretin ardında eski dostlukları yenilemekten daha fazlası vardı.  ar şahsi diplomasinin, hükümdarın hükümdarla konuşmasının etkinliğine inanıyordu. Londra'ya geldiği takdirde, toplum içindeki zarafetiyle genç Kraliçe'yi b y leyebilir, Kraliçe'nin kocasını da Doğu Meselesinin gerginli ini yumuşatmak için sürekli bir İngiliz-Rus i birli inin zorunluluğuna inandırabilirdi. Prens Albert gibi Avrupa'nın politikada böylesi zeki bir uzmanının desteğini kazanmak, St. Petersburg'la İngiltere arasındaki o uzun yolculuğu yapmaya hemen hemen de erdi.

Ancak Kraliçe  ar Nikola'yı a ırlamak zorunda kalmamayı diliyordu: Ağustos ba larında dördüncü çocuğunu bekliyordu; Albert de onu haziranda sevgili Saksonya Kralını davet etmeye razı etmişti. Dahası, saray halkı Ascot yarışları için Windsor'a taşınmak üzereydi; bu ise, Kraliçe'nin resm i görevlerinin genelde hafifleyece i bir hafta demekti. Ama belirsizlik ortadan kalkmamı tı. St. Petersburg'taki İngiliz elçisi Lord Bloomfield 18 Mayıs'ta, "Majesteleri böylesine bir hızla yolculuk eder ve hareketleri böylesine bir esrar perdesinin arkasına gizlenir ki onun için hiçbir zaman hazırlıklı olunamaz" diye bildirmiş ve ardından da eklemi ti: " ar'ın seyahati artık olası gözükmüyor."  nlem olarak Buckingham Sarayında bir daire alelacele hazır edildi. Ancak 29 Mayıs  ar amba günü Kraliçe, Dı i leri Bakanı'na Nikola'nın bu

yaz gelmeyeceğinden emin olduğunu söyledi. Ertesi gün ise St. Petersburg'tan ulaştırılan iki mesaj Çar'ın yolda olmasının mümkün olduğunu ima ediyordu.²

Baron Brunnnow'un arabaları bütün cumartesi günü boyunca Woolwich'de bekledi. *Cyclops*'un Thames'de yavaş yavaş yaklaştığı görüldüğünde, yaz akşamı yerini mehtaplı bir geceye bırakmaktaydı. Yolcular gemiden inmeye başladığında saat ona geliyordu. Gemideki belgelere bakılırsa bunların arasında bir "Kont Orlov" da bulunuyordu. Ama saygın Rus yolcu, omuzlarında onu rüzgâra karşı koruyan açık gri renkli bir peleriniyle güvertede gözüktüğü zaman Brunnnow, efendisinin bir imparatora yaraşır, o baston yutmuş gibi silüetini hemen tanıdı. Böylece de, otuz yıldır İngiltere topraklarına ayak basan ilk Rus hükümdarını karşılayanlar sadece Woolwich tersane komutanıyla ordonat deposunun müdürü oldu.

Nikola Rusya temsilciliğine vardığında vakit gece yarısına yaklaşmıştı. Buckingham Sarayı'na gitmek için artık çok geç olduğundan, hükümdar geceyi yolculuklarında ısrarla yanında taşıdığı askerî kamp yatağında yatarak geçirdi. Ertesi sabah, gelişi erken saatte Prens Albert'e bildirildiğinden Nikola törenle saraya götürüldü. *Times* gazetesi, Mall'daki sürpriz bir karşılaşmadan söz edecekti: Çar'ın arabasıyla maiyeti, aksi yönde seyreden Saksonya Kralı'nın arabasıyla maiyetinin yanından geçmiş ve iki hükümdar birbirlerini tanımışlardı.³

Çar'ın Londra ziyareti beklendiği şekilde gelişti; zaten onun hükümdarlığı da, farsın yumuşattığı kahramanlık özentisi bir trajediydi adeta. Bu tipik karışıklık, kısmen kişisel güvenliği için duyduğu kaygıdan kaynaklanıyordu.

² Bloomfield'den Aberdeen'e, 18 Mayıs 1844 ve Brunnnow'dan Aberdeen'e, 27 Mayıs 1844, Add. MSS. 43144; Aberdeen'den Kraliçe Victoria'ya 27 Mayıs 1844 ve Kraliçe Victoria'dan Aberdeen'e, 29 Mayıs 1844, Add. MSS. 43044.

³ Karaya çıkış ve Mall'da karşılaşma için bkz. *Times* gazetesi, 3 Haziran 1844 sayısı. Nikola Ashburnham House'da, bkz. Tatişev, belirtilen yerde ve Brunnnow'dan Aberdeen'e, 2 Haziran 1844, Add. MSS. 43144.

Polonyalı tebaasının kendisi öldürme peşinde olduğuna, öte yandan da, cesur ve erdemli bir kumandanın bir katilin manevrasını bozabileceğine dair bir çift inancı vardı. Diğer neden de, Nikola'yı otorite devretmeye gönülsüz kılan onda-ki o karmakarışık otokratik sahiplenme eğilimiydi. Çar'ın en güvendiği danışmanları, Dışişleri Bakanı Nesselrode'la ordusunun başkomutanı Paskeviç bile Çar efendilerinin kendine özgü politikalar uydurmadığından emin olamıyorlardı. Özellikle Nesselrode, Doğu Meselesinin karmaşıklığının, sırf Nikola'nın kişisel diplomasi girişimleri dolayısıyla azalacak yerde büsbütün arttığına defalarca tanık olmuştu.

"Doğu Meselesi" Osmanlı İmparatorluğunun zayıflığından kaynaklanan ve olası ardılları arasındaki rekabetten doğacak sorunlara verilen addı. On yedinci yüzyılın başlarındaki doruk çağında padişahın imparatorluğu yalnız modern Türkiye'yi değil, Balkan Yarımadası'nın tamamını, merkezî Macaristan Ovası'nı, Ukrayna'yı, Karadeniz kıyılarını (doğrudan kendisi ya da tebaası olan prensler tarafından yönetilmek kaydıyla), Ortadoğu'nun topluca "Levant" diye adlandırılan Arap ülkelerini ve Akdeniz'in Afrika kıyıları'nın en büyük bölümünü de kapsıyordu. Osmanlıların gücü on sekizinci yüzyılda sarsılmıştı: Avusturya, Macaristan'ı Türk egemenliğinden kurtardı; Karadeniz'in her iki yanından güneye sarkan Ruslar, batıda Tuna deltasına ulaşırken, doğuda Kafkasya'nın dağlarına girdiler. Ortadoğu Türklerin yönetiminde kalmış olmasına karşın, birbiri ardından gelen sultanların, Balkanlarla Kuzey Afrika'nın uzak eyaletleri üzerindeki kontrolleri çok fazla zayıflamıştı. Sırbistan'la Mısır etkili bir özerklik yaşıyorlardı; henüz gelişmemiş bir Yunan devleti de I. Nikola'nın tahta çıkmasından dört yıl sonra 1829'da padişah tarafından tanındı.

İngiltere'yle Fransa'da romantik bir panhelenizm, klasik Yunan edebiyatını okuyan yönetici sınıfı içinde sempati kazanıyordu; fakat Yunanların etkin biçimde desteklenmesi, Rusların Güneydoğu Avrupa'daki toprak istemleri yüzünden devamlı kösteklenmekteydi. On dokuzuncu yüzyıl ortaların-

da Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde on üç milyon Ortodoks (Hristiyan Rumlar) yaşıyordu. Bunların ruhanî lideri İstanbul Patriği'di; bu önemli kişi bir kilise meclisi tarafından seçiliyor, fakat padişahın hükümeti tarafından törenle tahtına oturtuluyordu. Patriğin, padişahın güvenine sahip olduğu sürece, imparatorluğun her yerinde dinsel olmayan bir otoritesi de vardı. Bundan daha da önemli olarak, Ortodoks Kilisesi'nin hamisi rolü sayesinde, padişahın yönetim merkezine verilen ad olan "Babîâli"de ayrıcalıklı bir mevkiye sahip olan Çar'ın desteğine güvenebilirdi. Koruyucu olarak haklarını kabul ettirmenin peşinde olan I. Nikola, 1828-29 yıllarında Türkiye'yle savaşırmıştı ve Balkan dağlarına girerek yüzyıllardır padişahın başkenti olan İstanbul'u tehdit eden ordusunun zaferlerinin keyfini çıkarmaktaydı. Bununla birlikte Nesselrode, Rusya'nın Babîâli'deki nüfuzunu en etkin şekilde sürdürmesinin yolunun, padişahı sindirmek değil, desteklemek olduğunu ısrarla ileri sürüyordu. Bu politika 1833 Temmuzunda başarılı oldu. Hünkar İskelesi Antlaşması'nın ürünü olan Rus-Türk askerî ittifakı, geçerli olduğu sekiz yıl boyunca Rusya'nın İstanbul'daki politik üstünlüğünü sağladı.

Hünkar İskelesi Antlaşması'nın süresi dolduğunda, Nesselrode Rus politikasını bir kez daha yönlendirdi. Doğu Meşalesine ilişkin bir İngiliz-Rus düşmanlığı geleneği öteden beri vardı. Bu kısmen, "Karadeniz'in bir Rus gölü olması" durumunda İngiltere'nin ticaretinin zarar göreceği korkusundan, kısmen de Çar'ın imparatorluğunun Avrupa işlerine damgasını vurabileceği inancından kaynaklanıyordu. Bununla birlikte, İngiliz-Fransız rekabeti, İngiliz-Rus düşmanlığından da daha eskiydi; Nesselrode, 1840'ta Brunnow'un da aktif desteğiyle ufak çapta bir diplomatik devrimi başardı. Ruslar, o tarihteki liberal parti olan Whiglerin Dışişleri Bakanı Lord Palmerston'ın ortaklığıyla Fransa'nın, Ortadoğu'yu bir ticaret satraplığına dönüştürme girişimlerine karşı savaşıyorlardı. Palmerston-Nesselrode ortaklığı 1841'deki Boğazlar Anlaşması'nı doğurdu. Buna göre, Türkiye barış sürecindeyken İstanbul Boğazı bütün yabancı savaş

gemilerine kapanacaktı. İki ay sonra muhafazakâr Toryler tekrar işbaşına geldiğinde, Peel ve Aberdeen'le işbirliği yapmak, Nesselrode'la Brunow'un daha da kolayına gelecekti. İki ülke İran'daki sorunlarla birlikte uğraştılar; 1843'te de bir ticaret antlaşması akdettiler. Öte yandan, İngiliz radikalleri düşmanca bir tutumu amansızca dayatıyordu: Nikola'nın birlikleri 1831'de bağımsız Polonya için girişilmiş bir isyan hareketini bastırmıştı; Avam Kamarası da 1852'ye kadar Polonyalı sürgünler için yılda 10.000 sterlinlik bir bağış lehine oy vermeyi sürdürdü. Ama 1830'ların gürültücü Rus fobisi artık durulmuştu. Nesselrode ve politikasının önde gelen uygulayıcıları, embriyon aşamasındaki bu İngiliz-Rus antantından memnundular.

Yalnızca Çar Nikola'nın huzursuzluğu sürüyordu. Hane-danlar arası diplomasiye öteden beri büyük önem verdiği ve İngiltere'yle Fransa arasındaki bir uzlaşmadan korktuğu için, Kraliçe Victoria'nın Kral Louis-Philippe'e yaptığı bir özel ziyaret onu telaşa düşürmüştü. İngiltere'ye gidip güçlü kişiliğini sergilemek suretiyle Nesselrode'un antantına yeni bir hayat soluğu üfleme kararı verdi. Padişahın hastalıklı imparatorluğunun çökmeye başlaması halinde olacaklardan kaygılandığı için, daha önce Prusya'yla Avusturya'yı Doğu Meselesine ortak etmeyi denemişti. Fakat Berlin'le Viyana, olasılıklar üzerinde plan yapmaya meraklı değillerdi. Nikola Londra'da daha iyi bir sonuç almayı umuyordu.⁴

İngilizler habersiz yakalanmalarına karşın, resmî bir kabul düzenlemeyi başardılar. Nikola saray halkıyla Windsor'a gitti ve Ascot yarışlarında Victoria'ya eşlik etti. 5 Haziranda da Windsor'un büyük parkında onuruna bir askerî geçit töreni yapıldı. Victoria, dayısı olan Belçika Kralı Leopold'e yazdığı bir mektupta, "Onun (Çar'ın) ziyareti büyük bir olay ve büyük bir onur," diyordu. "Dünyanın bu en büyük hükümdarıyla kahvaltı etmiş ve dolaşmaya çıkmış olmamız bana gerçekten bir düş gibi geliyor." Kraliçe, Nikola'yı "hâlâ çok yakışıklı" ve "korku verecek kadar uygar" bulmuş; fakat bakışlarındaki "azamet"ten

⁴ A. Palmer, *The Chancelleries of Europe*, s. 72-3.

rahatsızlık duymuştu. Sürgün devrimci Polonyalılarından birinin Windsor'da onu vurmaya kalkışmasından korkuyordu. Ancak o yüzeysel çekiciliğin ardında boş bir karakterin gizli olduğunun da farkındaydı. "Büyük bir ilgi duyduğu tek şey, politikayla askerî kaygılar," diye belirtmişti.⁵ Ama konuğu, İngiliz başkentine kadarki bin üç yüz kilometrelik yolculuğu zaten sırf politikayla askerî kaygıları konuşmak için yapmıştı.

Nikola, ev sahibesiyle kocasına ve her iki partinin ileri gelen politikacılarına Rus politikasını izah etti. Peel ve Aberdeen'le Windsor'da görüşebildi. Açık ve hatta boşboğazca meramını anlattığı bir keresinde Başbakan onu açık bir pencerenin yanından uzaklaştırmak durumunda kalmıştı. İnsanlar onun, "İngiltere'ye büyük değer veririm, ama Fransızların benim için söyledikleri umurumda değil hatta üstlerine tükürürüm," dediğini hatırlıyorlardı.⁶ Mesajı netti: "Türkiye can çekişen bir adam" diye ısrar ediyordu; ama padişahın imparatorluğu mümkün olduğu kadar uzun zaman parçalanmadan kalmalıydı; imparatorluğun çöküşü kaçınılmaz görüldüğü zaman ise Rusya ile İngiltere, Büyük Devletleri müzakerelere girişmeye teşvik etmelilerdi. Çar, Dışişleri Bakanı'na, İstanbul'da, Rusya dahil hiçbir yabancı gücün hakimiyetini görmek istemediğini belirtti. Ayrıca Mısır'ın, İskenderiye ile Süveyş arasındaki "ticaret yolu"nu kapayıp Hindistan ve Doğu yolunu kesebilecek düşman bir hükümetin yönetimine düşmesinin arzu edilemeyeceği konusunda da Lord Aberdeen'le aynı fikirdeydi. Bu konuşmalar Nikola için, İngilizlerin Fransa'ya güvenmediklerinin kesin bir işaretiydi. Birbirini izleyen krizlerde güçlü ve bağımsız bir Mısır'dan yana olanlar daima Fransızlar olmuştu ne de olsa.

Prens Albert, 9 Haziran günü akşamında *Black Eagle* gemisinin Rotterdam'a doğru yola çıkmaya hazır durumda beklediği Woolwich'e kadar Nikola'ya eşlik etti. Deniz kuvvetlerine ait bir şeref kıtası, bayraklarla donatılarak tanınmaz bir hal almış rıhtım boyunda dizilmişti. Çar Prens'e

⁵ Kraliçe Victoria'dan Kral Leopold'a, 4 ve 11 Haziran 1844, QVL., II, s. 12-15.

⁶ C. Stockmar, *Memoirs* II, s. 110.

hararetle sarıldı ve hoşnut durumda anakaraya doğru yola çıktı. *Times* gazetesi, Holborn semtinde bin iki yüz protestocunun, Kraliçe'nin konuğunu, özgürlüğünü isteyen Polonyalıları ezen başlıca zalim olarak suçladıklarını yazmıştı yazmasına, ama iki gece sonra opera binasında Kraliçe tarafından öne çıkarıldığında Çar, kalabalık tarafından hararetle alkışlanmıştı.⁷ Nesselrode'un imparator efendisini bir iki gün sonra karşıladığı Kissingen'de Nikola, hâlâ İngilizleri fethettiğinden söz ediyordu.

Kuşkucu Nesselrode için Çar'ın aldatmacası gerçeğe hiç de yakın değildi; ve haklıydı da. İngilizlerin Rus, Fransız veya Avusturyalı da olsalar, tüm yabancılara karşı tutumları dönükçeydi ve şimdi uyuklayan eski düşmanlıkları hortlatmak gazeteler için zor olmasa gerekti. İngilizler Nikola'nın Doğu Meselesine ilişkin gözlemlerini ilgiyle izlediler, ama onları muğlak ve müphem buldular: Türkiye'nin daha ne kadar zaman ayakta kalacağı konusunda hiçbir tahmin yoktu; padişahın topraklarının ileride nasıl bölüşürüleceği konusunda görüşmeler yapılmamıştı. Çar'ın Woolwich'den hareketinin üzerinden bir ay geçtikten sonra Nesselrode'un kendisi, "Brighton'da deniz banyosu yapmak için birkaç haftalığına" İngiltere'ye gitti.⁸ Ama yolculuğunun asıl hedefi, Windsor'da sözlü olarak varılan kararları yazılı bir anlaşmaya dönüştürmektir.

İngiltere Dışişleri Bakanı, "Nesselrode'la tekrar buluşma fırsatını dört gözle bekliyordu."⁹ İki devlet adamı eski dosttular. 1813 sonbaharında o sıralar otuz yaşını doldurmamış olan Lord Aberdeen, Almanya'daki müttefik karargâhına bağlı bir diplomat, dört yaş büyüğü Nesselrode ise Çar I. Aleksandr'ın hizmetinde elçiyken sıkı bir işbirliği yapmışlardı. Aberdeen'le Nesselrode Leipzig Savaşı'nın kötü sonuçlarına birlikte tanık olmuşlar, geri çekilen Fransız ordusunu Main Nehri'ne ve ötesine kadar izlemişler, yanan evleri ve yol boyunca katledilip soyulmuş insanları gözleriyle görmüşlerdi. Bu deneyim

⁷ *Times* 7 Haziran 1844.

⁸ Bloomfield'den Aberdeen'e, 10 Temmuz 1844, Add. MSS. 43144.

⁹ Aberdeen'den Brunnow'a, 3 Ağustos 1844, Add. MSS. 43144.

Aberdeen'i savaşlardan tiksindirtmişti; aynı tiksintiyi Rus meslektaşının duyduğundan da şüphe etmiyordu.

Nesselrode'un ziyaretini Çar'ın hayli çarpıcı kişisel diplomasisini sonuca bağladı. Aberdeen onu, gerek İngiltere gerekse Rusya'nın Türk İmparatorluğu'nu mümkün olduğu kadar uzun süre ayakta tutma arzusunu vurgulayan bir muhtıra hazırlamaya teşvik etti. Türkiye'nin parçalanma tehlikesi görüldüğü takdirde iki hükümet, varolanın yerini alacak yeni bir düzenin kurulmasında işbirliği yapacaklardı. Muhtıranın ilk taslağı 1844 Eylülünün üçüncü haftasında Nesselrode tarafından Peel'le Aberdeen'e sunuldu. Bu, Kabinede hiçbir zaman müzakere edilmedi ve Dışışleri Bakanlığının arşivi yerine Aberdeen'in özel evrakları arasında saklandı. Aberdeen, Nesselrode ve Brunnnow bundan sonraki dört ay boyunca mektuplaştıktan sonra, Dışışleri Bakanı Ruslara, Peel'le kendisinin muhtırayı, görüşlerinin gerçek bir özeti olarak kabul ettiklerini bildirebildi. Anlaşmanın sadece iktidardaki hükümeti bağlıyacağını vurguladıktan sonra, Türk İmparatorluğu'nun dağılmanın öncesinde olduğu yolundaki Nikola'nın tahminini sorgulamadığını ifade etti.¹⁰ Bundan sonra resmî Londra, yaklaşık on yıl boyunca Nesselrode Muhtırasını unuttu. Nikola'nın sürpriz ziyaretini hatırlatan artık sadece *Illustrated London News* gazetesindeki gravürlerle Çar'ın yaşadığı sürece her yıl üstünde imparatorluk arması bulunan 500 sterlin değerinde bir plaket sunduğu Ascot'taki bir at yarışıydı.¹¹

¹⁰ Nesselrode'un ziyaretini ve sonraki mektuplaşmalar iyi belgelenmiştir: Bkz. Temp., s. 254-6 ve M. Chamberlain, *Lord Aberdeen*, s. 380. Brunnnow-Abeerden mektuplaşması, Nesselrode'un Aberdeen'e 28 Aralık 1844 tarihli mektubu ve Aberdeen'in 21 Ocak 1845 tarihli cevabı Add. MSS. 43144'de, Nesselrode'un, haziran konuşmalarına ilişkin Çar'ın izlenimi hakkındaki muhtırasının bir kopyasıyla birlikte bulunabilir. Ayrıca bkz. Zai., I, s. 129-31.

¹¹ ILN 8 Haziran 1844, Cilt IV, no. 166, s. 369.

DOSTLUKTAN SAVAŞA

Nikola'nın Londra ziyaretinden dört yıl sonra, Avrupa kıtasına 1815'te kabul ettirilmiş eski tutucu sistemin temelleri çatırdamaya başladı. Lord John Russell 1846 Temmuzunda bir Whig hükümeti kurunca tekrar Dışişleri Bakanı olan Palmerston, 1848 devrimlerini "Avrupa'yı bir yanından öbür yanına kadar sarsan siyasi bir deprem" olarak nitelendi. Paris'te Louis-Philippe'in krallığı yerini bir cumhuriyete bıraktı. Metternich de hemen hemen 40 yıldır bulunduğu Avusturya Dışişleri Bakanlığı görevinden istifa etti. Macarlar, Habsburg hükümlerinden kurtulup bağımsızlıklarına kavuşmaya çalıştılar. İtalya'yla Almanya'da da temsili bir hükümet ve birleşik ulusal devletler için girişimler vardı. Rusya bu dönemi fazla sarsılmadan atlattıysa da, Paris'teki ihtilale dair haberlere bakarak Nikola, 1792'nin yeniden gündemde gelmesinden korkuyordu. Bakanları Çar'ın aceleciliğini frenlemekte önceleri zorluk çektiler. Bununla birlikte, Nikola'nın karakterinde Rus imparatorlarında ender rastlanır bir olgunluk da vardı; vakit vakit kendi eseri olan gizli politikaları sinsice izliyor idiyse de, mantıklı tarafı onu çoğu zaman çabuk parlayan mizacını bastırıp ikinci bir kez düşünmeye sevk ediyordu. Ayrıca ailesinin diğer bireylerinden farklı olarak, kendisiyle en son konuşanın etkisinde kalıp ikide birde fikir değiştirmiyordu. Örneğin 1848 ilkbaharında bir imparatorluk bildirisi, kutsal Rusya'nın savunması için orduyu savaş konumuna geçirdi, fakat Çar, Kazaklarını Ren hattını tutmak üzere Almanya'ya sevk ederek Batı Avrupa'nın Rusya düşmanlarını hoşnut edecek bir gelişmenin önünü alabildi.

Nikola 3 Nisanda Windsor'a, krallık muhaberatı içinde saklanan en garip kutlama mektuplarından birini yolladı. Kraliçe'nin altıncı çocuğunun (Prenses Louise'in) doğumuna sevindiğini ifade eden Çar, bu mesajı devrime karşı ortak olarak harekete geçmek için bir ricaya dönüştürmüştü. Windsor görüşmelerinden beri "Sadece dört yıl geçtiği halde, Avrupa'da ayakta kalan nedir? Büyük Britanya ve Rusya! Yakın ittifakımızın dünyayı kurtarmakla sorumlu olduğunu düşünmek çok doğal değil midir?" diye yazıyordu. Fakat bu tür spekülasyonlar Windsor'da "doğal" görülüyordu; Nikola'nın çağrısı yanıtsız kaldı.¹

İngiltere hiçbir girişimde bulunmadı ama Rusya, uzun zaman olayların dışında kalamadı. Türklerin Boğdan [Moldavya] ve Eflak [Valahya] gibi Tuna prensliklerindeki hürriyetçi huzursuzluk ve kargaşa, 1848 Temmuzunun sonlarında Rusya'nın bu topraklara el koymasına yol açtı. Palmerston'un parlamentoda ifade ettiğine göre, Rusların bu prensliklerde bulunmaya hakları vardı. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması onlara, Boğdan ve Eflak'taki Hıristiyan halkları koruma hakkını tanıyordu; varlıkları ayrıca bu prensliklerde yaşayan Romenler tarafından 1829 ile 1834 arasında hoş görülmüştü. Fakat Rusya'nın girişiminin, Palmerston'un öngördüğünden daha büyük bir önemi vardı. Çar'ın orduları, Tuna ovalarında ilerlemek suretiyle Doğu Macaristan'ın etrafında tıpkı bir hilal gibi konuşlandırılmıştı ve Habsburgların asi Macar tebaasına karşı yardım gereksinimleri durumunda, bir muhafazakâr dayanışmasını sergilemeye hazır oluyorlardı. Ve 1849 ilkbaharında genç İmparator Franz Joseph, gerçekten de Lajos Kossuth'un yarattığı bağımsız Macaristan'ı ezmek için Rusların yardımını istedi.² Bunu, yaz mevsimindeki sekiz haftalık bir sefer izledi; sonuçta Macarlar, Rusya'nın ve Avusturya'nın ordularının her ikisine birden karşı koy-

¹ I. Nikola'dan Kraliçe Victoria'ya (Fransızca), 3 Nisan 1848, QVL, II, s. 166. Nikola'nın 1848 devrimlerine tepkisi için bkz. W. Bruce Lincoln'ün biyografisi: *L Nikola*, s. 278-90.

² A. Palmer, *The Chancelleries of Europe*, s. 88-9.

mayı başaramadılar. Dört bin Macar, sınırın ötesindeki Türk İmparatorluğu'ndan sığınma istedi; Çarlık sisteminin eski düşmanı sekiz yüz ihtilalci Polonyalı da onlarla birlikteydi. Çar, ileri gelen dört Polonyalı generali teslim etmeleri için Türklere baskı yapınca, İngiliz ve Fransız donanmasına ait filolar; Londra'yla Paris'te Rus gözdağı olarak algılanan bu durumda, Padişah'a koruma sağlamak için Çanakale Boğazı'na doğru harekete geçti. Nikola taleplerinde ısrar etmedi.³

Çar'ın Macaristan'daki silahlı müdahalesi ve Polonyalı generallerle ilgili bir bardak suda koparılan fırtına, İngiltere'deki eski Rus gulyabanisi öyküsünü hortlatmıştı. St. Petersburg, her liberal ilericinin kafasında uluslararası tepkinin merkezi oldu; Çar'ın devlet mekanizması da Batı uygarlığını tehdit eden hantal bir despotizm olarak suçlandı. Tory'lerden ve Whig'lerden işadamları, Rus tacirlerinin Uzakdoğu'ya ve Orta Asya'yla Doğu Akdeniz sınırlarına taşmasından hiç hoşlanmıyorlardı. İngiltere'deki hemen her politik grubun Rusya'dan gerçek veya sözde bir şikâyeti vardı. Aynı zamanda da vesveseli bir ulusal gurur, ülkenin geniş kesimlerini avcuna almıştı. Palmerston 1850 ilkbaharında Amiral Parker'ın Akdeniz filosuna Phaleron Körfezi'ne yelken açıp Atina'ya hizmet eden limanları kuşatma emrini verdi. Amaç, bazı İngiliz tebaasının, bu arada en önemlileri olan Cebelitarık doğumlu tefeci David Pacifico'nun, Yunan hükümetine yönelik parasal taleplerini desteklemektir. İngiltere'yi Avrupa'da diplomatik açıdan yalnız bırakan bu otorite gösterisi Avam Kamarası'nda, aralarında Peel, Cobden, Gladstone ve Disraeli de bulunan gerçekten etkileyici bir parlamenter grubunun hücumlarına hedef olurken, Dışişleri Bakanı tarafından yapılan bir konuşmayla savunuldu. Palmerston böylece İngiltere'nin vatansever radikallerinin sevgilisi olmuştu. Reform Kulübü'nde onuruna verilen bir yemekte üyeler, konuklarını ulusal marş eşliğinde karşıladılar.

Bu yaygaracı ulusal saldırganlık, Prens Albert'in 1851'de "Tüm Ulusların Sanayi Ürünleri Büyük Sergisi"ni açarken

³ Bkz. Temp., s. 261-5 ve J. Ridley, *Palmerston*, s. 378-9.

savunduğu ideale ters düşüyordu, Kraliçe, Pacifico tartışmasından on ay kadar sonra Büyük Sergi'yi açarken, bunun her şeyden önce bir "barış festivali" olduğunu vurgulamış ve yaz süresince serginin başarısının uluslararası dostça bir rekabeti teşvik edeceğini ummayı sürdürmüştü. Fakat Victoria'yla Albert halkın duygularının yabancısıydı. Crystal Palace'a akın eden binlerce İngiliz, özellikle İngiliz eserlerini alkışlarken, denizaşırı ülkelerden gelen ürünleri, merakla tepeden bakarak onaylamakla yetiniyorlardı. 1851 Mayıs'ının bu ilk haftasında sadece bir tek ülkenin sergileyeceği malları açılışa yetiştiremediğini hoşnutlukla saptadılar. Kraliçe'yle eşi, Prusya Prens ve Prensesi, hanedandan genç bir grup ve yılmaz Wellington Dükü altı yüz metre uzunluğundaki cam ve demirden yapılmış sergi sarayını gezerlerken, Rusya'ya ait bir tek eşya bile gözlerine çarpmamıştı. Büyük Sergi'nin Rusya fobisini hafifletmeye hiçbir yararı olmamıştı. Ekim ayında kapanışına iki hafta kala Londra'yla eyaletlerde kalabalık halk kitleleri, Viyana'yla St. Petersburg'u, çifte zulüm odağı olarak akıcı İngilizcesi ve parlak belagatiyle suçlayan Kossuth'u alkışlıyordu. En çok ters gelen, Rusya'nın müdahalesiydi. Islington'un Copenhagen Alanı'ndaki dev bir açık hava toplantısında Kossuth'un "İngiliz halkına" mesajı "Dünyayı avucuna alması için Çar'a imtiyaz tanımayın" idi.⁴

Bu en son İngiliz düşmanlığı dalgası I. Nikola'yı fazla tedirgin etmemişti. Fransa'nın Prens Başkanının iddiaları onu daha çok kaygılandırıyordu. 1812'de ordusu Moskova'ya giren İmparator'un yeğeni Louis Napoléon, 1848 Aralık ayında ikinci Fransız Cumhuriyeti'nin başına getirilmişti. Dirilen Bonapartçılık 1814-15 barış anlaşmasını bozmak tehlikesi taşıyordu, bu arada anakaranın batmış uluslarına saygı temeline dayanan yeni bir Avrupa haritası çizme peşindeydi. Louis Napoléon iktidara geçer geçmez Ortadoğu'daki Rus hegemonyasına meydan okudu. Bu bağlamda, 1850 Mayısın-

⁴ Asa Briggs, *Victorian People*, s. 46-52. Crystal Palace'a (pasifizm) yapılan saldırı için bkz. A.W. Kinglake *The Invasion of Crimea*, I. s. 79-81'deki güçlü pasaj. Kossuth'un ziyareti hakkında Anonim. *Authentic Life of Louis Kossuth*. Copenhagen Fields konuşması s. 80.

da Türk İmparatorluğu'nun sınırları içindeki Filistin'de bulunan Kutsal Yerlerdeki Katolik haklarının savunmasını üstlendi. İngiltere'yle Avusturya, Louis Napoléon'un, Fransa'nın Bourbon hükümdarlarınca öne sürülen ve 1842 gibi yakın bir tarihte Kral Louis-Philippe tarafından da üzerinde durulan talepleri yeniden hayata geçirdiğinin bilincindeydiler. Ve bu girişimin, ön planda Fransa'nın iç işlerinden olduğunu, başka bir deyişle politikasına ruhban sınıfının desteğini sağlamak amacını güttüğünü varsaydılar. Fakat tedbirli Louis-Philippe'i bile tehlikeli bir müdahaleci olarak gören Nikola, Louis Napoléon'un "Latinler" in savunucusu kesilmesini Rusların Boğazlardaki etkisine doğrudan bir tehdit olarak algıladı. Prens Başkan, Fransız Cumhuriyeti'ne prestij kazandırmanın peşindeydi. Çar ise, 1848 devrimlerinden zarar görmeyen Rusya dışındaki tek büyük güç olan İngiltere'nin kaygılarını niçin paylaşmadığına akıl erdiremiyordu. Yeğenin de, elli yıl önce Birinci Konsül olan amcası gibi, Avrupa barışı için potansiyel bir tehdit oluşturduğunu göremememin, Lord Palmerston denen o "hain domuz" un zaaflarından biri olduğu kanısındaydı.⁵

2 Aralık 1851 günü Paris'te yapılan bir hükümet darbesiyle, Fransa Cumhuriyeti'nin parlamenterizm iddiaları ortadan kalktı, Louis Napoléon gerçek anlamda bir diktatör oldu. Çar Nikola bu arada kişisel düşmanlarından ikisinin birbirlerine çelme taktıklarını öğrenmekten hoşnut oldu. Palmerston bu kez İngiliz halkı üzerindeki büyüleyici etkisini yitirmişti. Prens Başkan'ın darbesi münasebetiyle Paris'e çektiği kutlama telgrafı hükümdarını, meslektaşlarını ve destekleyicilerini gücendirmişti. Palmerston istifa etti fakat Whig'ler onsuz ayakta kalamadılar; böylece 1852 Şubatının sonlarında İngiltere'de yeniden muhafazakâr bir hükümet vardı. Nisan ayında Fransızların Belçika'ya yürüyecekleri korkusu, Brunnow'la yeni Dışişleri Bakanı Vikont Malmesbury arasında dostça görüşmelerin yapılmasına yol açtı.

⁵ Temp., s. 292-5. Rusların Kutsal Yerlerdeki konumu hakkında güncel bir muhtıradan ilginç bir demec var (Fransızca), Zai., I, s. 333-4.

Belki de 60.000 kişilik bir Rus kuvveti, İngilizlerin Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'u bir kez daha bir Napoléon ordusuna karşı korumasına yardımcı olurdu. Fakat Belçika'nın bağımsızlığına Fransız tehdidi çok geçmeden ortadan kalktı ve İngiliz-Rus askerî ittifakının arkası gelmedi. Nikola yine de memnundu. Palmerston gidince, İngiltere'yle ilişkileri, Windsor'u ziyaret ettiği yılda olduğu gibi dostça bir havaya girmişti.⁶

Buna karşın, Rus-Fransız ilişkileri gerginliğini korudu. 1852 Şubatının başlarında padişah Kutsal Yerlere giriş bahsinde Fransızlara ayrıcalıklar tanıdı. Ama aynı zamanda, Ortodokslara da var olan durumda bir değişiklik yapılmayacağına dair garanti verdi. Tartışma bunun üzerine yeniden başladı ve bu kez Fransızlar, padişahın vezirleriyle müzakerelerinde daha sert bir tutum takınmaya başladılar. Fransız elçisi Marki de Lavalette yaz ortasında Paris'ten Türkiye'ye görkemli bir dönüş yaptı. Çanakkale Boğazı'ndan tepeden tırnağa silahlı olan buharlı *Charlemagne* adlı savaş gemisiyle geçmiş, böylece Boğazlar Anlaşması'na açıkça karşı gelmişti. Türkler çok etkilenmişlerdi: Gemi, sırf uskurunun gücüyle İstanbul Boğazı'nın güçlü akıntılarına karşı koyabilen bir yüzer kaleydi.⁷ Bunun üzerine, Louis Napoléon'un savaş gemilerinin, tüm Türk ve Rus gemilerini hızları ve silahlarıyla kolayca geride bırakabileceğini düşündüler. Sultan Abdülmecid'in Fransızları gitgide daha fazla dinler oluşu, Çar'ı çok üzüyordu. Ekim ayında Padişah'ın sadrazamlığa atadığı Mehmet Ali Paşa, Fransızların verdikleri rüşvetleri beğendiğinden 6 Aralıkta Kudüs'e yolladığı talimatla Rumların, Beyt ül-Lahim'deki Kutsal Yerlere ait bazı anahtarları Fransızların desteğindeki Latinlere teslim etmesini buyurdu.

Nikola bu kararı kendisine yapılmış bir küstahlık olarak gördü. Yıllar yılı Büyük Devletlere anlatmak istedikleri böylece doğrulanıyordu: Türkiye güçsüzdü ve yozlaşmıştı,

⁶ A. J. P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe*, s. 47

⁷ Temp. s. 292-5; Zai., I, s. 337.

dış baskılara ve iç karışıklara karşı koyabilmekten âcizdi. Kuzeybatı sınırındaki vahşice aşiret savaşlarının haberleri Viyana'yla St. Petersburg'a ulaştıkça Nikola'nın Padişah'ın adamlarının, Balkan sıradağlarından Kafkaslara ve güneyde Basra Körfezi'yle Kızıldeniz'e kadar uzanan bir imparatorluğu daha fazla bir arada tutamayacaklarına olan inancı perçinleniyordu. Çözüm taksimdi.

Geçmişe göz atıldığında, 1852-3'ün bu kış ayları, İngiliz-Rus antantının son bulduğu zaman olarak görülür. Ama haçın suya atılma günü olan Epifani yortusu sırasında, buz tutmuş Neva'nın kıyısındaki koyu kırmızı renkli sarayında Nikola, henüz umudunu yitirmemişti. Elçilerin Batı Avrupa'dan yolladıkları raporlar, don ve kar yüzünden gecikmiş olsalar bile ilginçtiler. Padişah'ın, Kutsal Yerler sorununu Fransa'nın lehine çözümlemesinden iki gün önce Louis Napoléon Paris'te "Fransızların İmparatoru" ilan edilmişti. İki hafta sonra ise Manş'ın öbür yakasında Lord Derby'nin muhafazakâr yönetimi bütçe bahsinde yenik düşürüldü. Böylece İngiliz ulusu, Noel'den önce yaklaşık yarım yüzyıl sürecek ilk koalisyon hükümetini gördü.

Başında Aberdeen Kontu'nun bulunduğu Whig'lerle Peel yandaşlarının koalisyonu güçlü yöneticilerle doluydu. Gladstone Maliye Bakanı olarak genç yaşta kendini gösterdi; bir başka Peel yandaşı olan Sir James Graham da yirmi yıl önce enerjik bir reformcu olarak yer almış olduğu Donanma Bakanlığına döndü. Lord John Russell Avam Kamara-sının lideriydi ve Dışişleri Bakanı oldu, ama bu konumda sadece sekiz hafta kalabildi ve bu sürenin sonunda yerini daha gelenekçi, eski büyükelçi Clarendon Kontu'na bıraktı. Palmerston da İçişleri Bakanı olarak Kabineye girmişti. Bu atamanın onu savaş ve barış konularından uzak tutacağını sananlar yanıldılar; onun akli, on sekiz yaşın altındaki fabrika işçileri için altmış saatlik bir haftaya evet veya hayırdan çok, Aşağı Tuna bölgesindeki savaş risklerindeydi. Dışişleri Bakanlığının dışında tutulmak, yaşlı entrikacıyı, uluslararası politika bahsinde yönetsel sorumluluğun yol açacağı çekingenliklerden arındırmıştı. Bundan sonraki yaz mevs-

minde Parlamantonun içinde ve dışında yaptığı konuşmalar ve *Morning Post*, *Globe* ve *Morning Chronicle* gibi gazeteler üzerindeki etkisi, bir Rusya fobisini alevlendirdi. Dışişleri Bakanı olmuş olsa bu, diplomatik tutumunu engellerdi. Ama Palmerston şimdilik Ruslar için bir tehdit olarak görülmüyordu. Nikola, yeni İngiliz hükümetinin, Louis Napoléon'un hırsının oluşturduğu tehdidi idrak edeceğine ve Aberdeen'le Clarendon'un, İngiliz-Rus ilişkilerini geliştirme şansına dört elle sarılacaklarına güveniyordu.⁸ Çar, Doğu Meselesiyle ilgili olarak İngiltere'yle doğrudan temasa geçmeye kararlıydı. Aberdeen'in, koalisyonunu oluşturmakla meşgul olduğu hafta Nikola, Nesselrode'a, Osmanlı İmparatorluğu için taksim planlarının yapılması zamanının geldiğini bildirdi. Fakat Nesselrode, İngiltere elçisiyle uzun bir görüşme yaptıktan sonra, İmparator efendisinin Londra'ya yapacağı bir başvurunun yanlış olacağına karar verdi. Çar'a, "belirsiz bir gelecekle ilgili olarak yapılacak planların hem tehlikeli, hem de tamamen yanlış olacağını" söyleyerek, taksim sözünün İngilizleri kalıcı bir husumete sevk edebileceğine dair onu uyardı. Bakanının, İngiliz diplomasisine ilişkin uzun deneyimine saygısı olan Nikola bunun üzerine gelişmeleri bekleme kararı verdi.⁹

Beş gün sonra -6 Ocak 1853 Perşembe günü- Aberdeen'in artık başbakan olduğu haberi St. Petersburg'a ulaştı. Bundan sonraki pazar günü Çar'ın dul yengesi Grandüşes Elena Pavlovna'nın kırk altıncı yaş günüydü. Grandüşes, olayı Mikhailovski Sarayı'ndaki özel bir konserle kutladı. İngiliz elçisi Sir Hamilton Seymour'la eşi de konuklar arasındaydı. Seymour birkaç hafta önce İngiltere'ye yazdığı bir mektupta St. Petersburg'ta geçirdiği on beş ayın içinde Çar'la ancak bir kez yüksek düzeyde politika konuşabildiğinden yakınmıştı.¹⁰

⁸ Aberdeen'den Palmerston'a, 10 Ocak 1853, Add. MSS. 43049; M. Chamberlain, *Lord Aberdeen*, s. 472-85.

⁹ Zai., I, s. 356-7.

¹⁰ Seymour'dan Malmesbury'ye, 4 Aralık 1852, Schiemann'ın *Geschichte Russland's*'ına da aktarılmış, IV, s. 423; krş. Bruce Lincoln, age., s. 332.

Aradığı fırsat şimdi ayağına gelmişti ve o, bundan yararlandı.

Seymour'un güncesi, (yakın tarihte British Library tarafından satın alındı,) bu görüşme hakkında, "hasta adam" mecazıyla çok iyi bilinen resmî rapordan çok daha canlı bir izlenim verir. Seymour o akşam günlüğüne, "Günün önemli olayı Grandüşes Blena'nın konutundaki bir konsere gitmemizdi," diye yazmıştı.

"Bize çok itibar edildi-İmparatoriçe'nin masasında çay içtik. İmparator'la uzun bir görüşme yaptım ve o bana çok nazik davrandı. Majesteleri, aramızda var olması gereken yakın ittifaktan söz açarak, İngiltere'yle kendisi, kendisiyle İngiltere, Batı Avrupa'da anlaşabildikleri takdirde, başkalarının düşüncelerinin önemsiz olacağını söyledi... Yakında beni çağıracaktı. Giderken Majesteleriyle el sıkıştığımızda, İngiltere'ye bildirmek üzere Türkiye konusunda ikna edici biraz bilgi istediğimi söyledim. Bunun üzerine garip bir yanıtla karşılaştım: Ülke parçalanıyordu -bunun ne zaman olacağını kim söyleyebilirdi? *L'homme est très malade: ce serait un grand malheur si un de ces jours le malade nous échappes.*" (Adam çok hasta: hastayı önümüzdeki günlerde elimizden kaçırmamız büyük bir şanssızlık olur.)

Seymour, Dışişleri Bakanlığı için iki gün sonra kaleme aldığı raporda bu ünlü cümlenin daha eksiksiz bir açıklamasını yapıyordu: "Elimizde hasta bir adam var, ağır hasta olan bir adam; önümüzdeki günlerde elimizden kaçması, özellikle bütün hazırlıklar tamamlanmadan onu elimizden kaçırmamız, büyük bir şanssızlık olur." Nikola, yakında bir gün Sir Hamilton'u huzura kabul etmek istediğini tekrarladıktan sonra, arabasına binmeye gitti. Seymour, günlüğüne Grandüşes'in konseri hakkında şu notu düşmüştü: "Müzik mükemmeldi; hiç değilse burada bir hayli uyum vardı."¹¹

Günlükte 14 Ocak tarihli şöyle bir kayıt var: "İmparator beni çağırttı." Elçiyle Çar, Türkiye hakkında 50 dakika görüşmüşlerdi. Ama sonra, Çar'ın kendi "hasta bir adam" ol-

¹¹ Seymour Günlüğü, 9 Ocak 1853, Add. MSS. 60306; Seymour'dan Russell'a, 11 Ocak 1853, FO 65/424, no. 16.

duğundan bu görüşmelere ara verilmişti. Seymour'un karısı Hollanda'daki görünmesine yazdığı bir mektupta, "Bu çok yorucu bir sağlık kriziydi" diye yazıyordu. Nikola'nın yaklaşık bir hafta yüksek ateşi vardı. "Çok terliyordu" ve "ayağında gut olduğu söyleniyor" idiyse de, belirtiler, iki yıl sonra yakalanacağı ölümcül gribinkine çok benziyordu.¹² Nikola sonunda 21 Ocakta Seymour'u tekrar kabul etti; bunu izleyen on iki hafta içinde üç görüşme yaptıkları gibi, Seymour'la Nesselrode da defalarca buluştular.

Garip bir görüşmeler dizisi oldu bu ve Seymour'un şaşkınlığı Londra'ya yolladığı raporlardaki tedbirli yönetsel terim sıralamalarından belli oldu. Çar sürekli olarak ana temasına dönüyordu: "Ayı (Türkiye) can çekiyor. Ona misk verebilirsiniz, ama misk bile onu hayatta tutamaz." Nikola, ivedi konuları tartışmayı istemediğinde veya resmî bir kararın peşinde olmadığında ısrar ediyordu. Şubatın üçüncü haftasında Seymour'a, "Centilmenler arasındaki genel bir anlaşma yeterlidir," dedi.¹³ Seymour, Çar'ın, Güneydoğu Avrupa'nın geleceğine, özellikle de Türkiye'nin çöküşünden sonra izlenecek ticaret politikasına ilişkin görüşlerini sıralarken kullandığı terimleri bazen tam olarak hatırlıyarmıyordu. Fakat Nikola'nın vizyonunun kapsamı yeterince şaşırtıcıydı: Sırbistan, Bulgaristan ve Tuna prensliklerinin "kendi korumasında" bağımsız devletler olmalarını öneriyordu. Mısır, İngiltere'ye ödün olarak verilebilirdi; bu arada Çar, Kandiya'nın (Girit) İngiltere'nin mülkü olmaması için de bir neden görmüyordu. Dahası, St. Petersburg'un vereceği kararların Viyana'da da kabul göreceği ima ediliyordu. Öte yandan Paris'teki türedi imparatorundan hiç söz edilmiyordu. Bu konuşmaların içeriği, yılın başında Dışişleri Bakanı'nın, Nikola'yı sözünü bile açmaması için uyardığı taksim önerilerine yaklaşıyordu. Nesselrode, rahatsızlığını Seymour'dan

¹² Seymour Günlüğü, 14 Ocak 1853, Add. MSS. 60306; Alexandra Feodorovna'dan Anna Pavlova'ya, 19 Ocak 1853, S. Jackman, *Romanov Relations*, s. 336.

¹³ Seymour Günlüğü 26 Ocak, 28 Şubat, Add. MSS. 60306; Seymour'dan Russell'a, 21 ve 22 Şubat 1853, FO 65/424, no. 87 ve 88.

gizlemekte zorlanıyordu. Nisan ayında "İmparatorun diline doladığı aşırı nazik konudaki uzayıp giden tartışmalarının uygunsuz düştüğünü" itiraf etti.¹⁴

Bu, diplomatik bir hafifseme idi. Nikola'nın ilk sözlerine Londra'nın verdiği yanıt düşmanca olmamakla birlikte ihtiyatlıydı. Aberdeen Kraliçe'ye, Çar Nikola'nın Türk İmparatorluğu'nun dağılmasını öngördüğünü ve böyle bir olasılıkta Büyük Britanya'yla uyum halinde çalışmaya hazır olduğunu bildirdi.¹⁵ Fakat görüşmeler devam ederken Londra sertleşti: Kabinde hiç kimse uzakta görülen sorunların varsayımlı tartışmalarını istemiyor, hele hele İstanbul'da anarşinin, Rusya'nın "geçici olarak" Türk başkentini işgal etmesine yol açabileceği iması hiç hoşlarına gitmiyordu. İngilizler, Türkiye zararına toprak genişletme gibi bir durum istemediklerini¹⁶ kesin bir dille belirttiler. Seymour'un görüşmeleri diplomatik bir boşluk içinde yapılmış olsa, Padişah'ın hükümetine Rusya baskı yapmamış olsa ve Türkiye'nin Tuna sınırlarının kuzeyinde askerî birliklerin yığınak yaptığına dair haberler gelmiş olmasa, Nikola, bir İngiliz-Rus anlaşmasına doğru atılan her adımı geçersiz kılan kuşkuyu belki de dağıtabilirdi. Fakat St. Petersburg'taki üç aylık dostça alışveriş, yirmi yıldan beri Rusya'nın Türkiye üzerindeki en açık zorlamasıyla aynı zamana rastlıyordu. Şubat ayında Seymour'a Lord Aberdeen'le biraraya gelerek karar vermekten söz eden Çar, daha ayın başında Prens Menşikov'u özel bir görevle İstanbul'a yollamaya karar vermişti bile. Prens üç hafta sonra *Gromovnik* (Gürleyen) adlı gemiyle büyük bir tantana içinde İstanbul Boğazı'na girdi. Fransa'nın doksan

¹⁴ Bu konuşmaların en kapsamlı biçimde ele alınması: G.H. Bolsover, "Nicholas I and the Partition of Turkey" (I. Nikola ve Türkiye'nin Bölünmesi), SEER, XXVII (1948-9), S. 139-43; ama Seymour'un günlüklerindeki kayıtlarla tamamlanması gerekli. Kandiya hk. bkz. Seymour'dan Russell'e, 22 Şubat 1853, FO 65/424, N. 88.

¹⁵ Aberdeen'den Kraliçe Victoria'ya, 8 Şubat 1853, QVL, II, s. 437.

¹⁶ Russell'dan Seymour'a, 9 Şubat 1853, FO 65/429, NO.38. Bu telgrafın, kenarında Çar'ın yorumlarıyla bir versiyonu, Zai'da basılı., s. 359-62; özetler Temp. s. 274-5.

topluluğu *Charlemagne*'inin yanında çok gösterişsiz kalan buharlı-çarklı gemi, Menşikov'un amacına uygun bir ad taşıyordu.

O 1853 ilkbaharında altmış altıncı yaşını dolduran Aleksandr Menşikov, Büyük Petro'nun gözden düşmüş bir gözdesinin soyundan geliyordu. St. Petersburg'taki danışmanların birçoğunun, hanedanın kendisi kadar Alman olmasına karşın, Menşikov yüzde yüz Rus olmasıyla övünüyor. Yirmili yaşlarının henüz başlarında bir süvari subayı olarak Türklerle karşı savaşmış, 1817'de generalliğe yükselmiş, büyük nüfuz sahibi General Arakçeev'le kavga etmek hatasına düştüğü 1821'e kadar da Çar I. Aleksandr'ın yakın ilgisinden yararlanmıştı. I. Nikola onu tekrar saraya davet etmiş, 1827'de de Deniz Kuvvetleri'nin Kurmay Başkanlığına atamıştı. Bu yeni sorumluluklar Menşikov'u ertesi yıl Türkiye'ye karşı bir harekâta aktif olarak katılmaktan alıkoymamış, fakat bu kez Türklerin yayılım ateşiyle ağır yaralanmıştı. 1830'da Devlet Konseyi'nin üyesi, 1833'te de amiral olmuştu. Olaysız birkaç yıl boyunca Finlandiya Genel Valisi'ydi; daha sonra St. Petersburg sosyetesinde görkemli bir zenginlik gösterisi, keskin nükteleri, ister ordu veya donanmada, ister dışişlerinde veya sivil yönetimde olsun hemen herkese açıkça kuşkulu gözle bakmasıyla bir yere kadar ünlü oldu. Özellikle karizması nedeniyle Nikola'nın en yetenekli arabulucusu olan tatlı dilli Kont Orlov'u kıskanıyordu. Orlov 1833'te Sultan II. Mahmut'u Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı kabule razı ederek İstanbul'da dikkate değer bir başarıya ulaşmıştı. Yirmi yıl sonra Rus kilisesi ileri gelenlerinin, Çar'ı daha batılılaşmış Orlov yerine kendisini özel bir görevle Boğazlara yollamaya ikna etmeleri, Menşikov'u mutlu etmişti. Ama Menşikov'un o sıralarda sağlığı bozuktuk ve uzun hizmet yıllarının savaşta kazanılmış bir zaferle sonuçlanacağına inancı kalmamıştı. Yine de Bizans'ta diplomatik bir zafer kazanmak fırsatı çok çekiciydi. İstanbul'a doğru yola çıkmadan, Karadeniz Donanması'nı teftiş edeceği Sivastopol'e hareketinden bir gün önce bir dostuna yazdığı mektupta, "Bunun, artık bana

dinlenmeyi zorunlu kılan hayatımın sonuncu resmî girişimi olacağını ümit ediyorum,” diyordu.¹⁷

Nesselrode, Çar'ın bu görevi Orlov'a vermesini istemişti; tedirginliği, Dışişleri Bakanı olarak Menşikov'a verdiği yanıltıcı direktiflerden belli oluyordu. Prens, “Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk silah şakırtısıyla birlikte dağılacağı” ve Çar Nikola'nın, “bu felaketi hızlandırmak istemediği” konusunda uyarılmıştı. Öte yandan, Rusya'nın Türkiye'deki Ortodoks Hristiyanları koruma hakkını belgeleyen bir anlaşmayı sağlamak için “tehditle dolu veya dostça bir dil” kullanma yetkisi olacaktı. Fransızlara tanıdığı ayrıcalıkları iptal etmesi için Sultan Abdülmecid'e gizli bir savunma ittifakı önerilecekti. Abdülmecid'in inatçı davranması durumunda ise Menşikov'un üç gün içinde Sivastopol'e hareket etmesi gerekiyordu.¹⁸

Menşikov, görevine sansasyon yaratarak başladı. Sadrazam'ı surların dışına çıkıp, törenle şehir kapılarından geçerken ona eşlik etmeye davet etmişti. Dahası, Rusya'yla ilişkilerinde “kötü niyet ve ikiyüzlülük” gösterdiği bahanesiyle Dışişleri Bakanı'yla müzakerelere girişmeyi reddetmişti. Hiçbir elçi şimdiye kadar Prens'in talep ettiği türden bir törenle karşılanmamıştı, Sadrazam da protokolde bu denli büyük bir değişikliği onaylamıyordu. Ama Menşikov, Dışişleri Bakanı bahsinde dediğini yaptırdı. Bakan azledilip görev Rus yanlısı olarak bilinen Rıfat Sadık'a verildi. Padişah, Menşikov'un onun otoritesini azımsamak niyetinde olmadığına inandırıldı böylece Kutsal Yerlerdeki Ortodoks hakları konulu görüşmeler başladı. Menşikov bunun üzerine otoriter tavrını terk etti. Bunu haklı kılan bir nedeni vardı, çünkü St. Petersburg'ta mükemmel belleği ve ayrıntılara dikkatiyle tanınmasına karşın, heyetinin bir üyesi büyük bir gaf yapmıştı: Çar'ın özel elçisi, Türkiye'nin meselelerinin tartışılması için gerekli harita koleksiyonu olmadan yola çıkmıştı. Menşikov, gerekli coğrafi bilgilere sahip olduğuna kanaat getirene kadar aradan haftalar geçecekti.¹⁹

¹⁷ Bruce Lincoln, age., s. 336.

¹⁸ Temp., s. 306-8; tam metin, Zai., I, s. 371-7.

¹⁹ Bruce Lincoln, age., s. 336, Tarlé'den aktarma.

Bu gecikme, İngiliz ve Fransız hükümetlerinin, politikalarını Menşikov'un görevinin ışığında yeniden biçimlendirmelerine olanak verdi. Garip değil mi? Bu hükümetlerin ikisinin de o sıralarda İstanbul'da bir elçileri yoktu. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İngiliz çıkarlarını korumaya on dokuz yılını harcamış olan Lord Stratford de Redcliffe, 1852 Haziranında izinle Boğazlar'dan ayrılmıştı. Türklerin Büyük Elçi dedikleri Stratford'un altıncı bir dönem için İstanbul'a dönmeyeceği varsayılıyordu. İngiltere, elçinin yokluğunda bir maslahatgüzar tarafından temsil ediliyordu. Albay Hugh Rose, 1851'de Stratford'un elçiliğinde kâtip olmadan önce başkonsolos olarak on yıl Beyrut'ta bulunmuştu. Ateşli Fransız elçisi Marki de Lavalette, Menşikov'un gelişinden birkaç hafta önce Paris'e geri çağırılmıştı; böylece Fransa da bir maslahatgüzar tarafından temsil edilmekteydi: Profesyonel bir diplomat olan Vincente Benedetti ise on yedi yıl sonra kaplıca kenti Ems'in piyasa caddesinde Prusya Kralı'yla karşılaşması sayesinde kısa bir ün yaşayacaktı.

Menşikov'un İstanbul'a yaptığı dramatik girişe Rose'la Benedetti'nin ikisi de tanık olmuşlar ve Rus gücünün böylesine küstahça sergilenmesi karşısında paniğe kapılmışlardı. Rose zeki bir askerdi. Sonraki yıllarda Hindistan'la İrlanda'da başkomutan olarak yararlık göstererek bir asalet unvanı (Lord Strathnairn) ve mareşallik kazanacaktı. Tuna'nın kuzeyindeki Rus askerî birliklerinin hareketlerine ilişkin olarak sürekli şekilde kendisine ulaştırılan raporlar onu asker olarak rahatsız etmişti. Hükümetinin onamasını beklemeden Malta'daki Amiral Dundas'a ivedi bir çağrıda bulunarak ondan, donanmasını, modern İzmir kentinin yakınındaki ve Çanakkale Boğazı'nın yüz elli, yüz altmış kilometre güneyindeki bir demirleme yeri olan Urla koyuna getirmesini istedi.²⁰ Benedetti de aynı tarihlerde Türkiye sularına Fransız savaş gemilerinin gönderilmesi için Paris'e

²⁰ Rose'dan Dundas'a, 5 Mart 1853, Add. MSS. 42801; Rose'dan Clarendon'a, 6 Mart, FO 78/930, no. 73; Temp., s. 311-12; Aberdeen'den Kraliçe Victoria'ya, 20 Mart 1853, Add. MSS. 430472.

başvurmuştu. Louis Napoléon, Menşikov misyonuna güç gösterisiyle karşılık vermek için bir bahane yakaladığına sevinmişti. İngilizler her ne kadar Paris'te bir deniz gücü yığmağına karşı olduklarını açıkladıysa da, bir Fransız filosu 25 Martta Ege Denizi'ne gitmek üzere Toulon'dan ayrıldı. Filo, Kırım Savaşı başlayıp kazanılana kadar Batı Akdeniz'e dönmedi.²¹

Rose'un Malta'ya mesajı farklı bir akıbete uğramıştı. Dundas, Londra'dan emir almadan yola çıkmayı reddetti; Amiralliğin Birinci Lordu (Bahriye Nazırı) da Rose'un, karşılığında bir ceza görmeden amirallerle donanmalarına bu şekilde davranabileceğini zannetmesine şaşırılmıştı.²² İngiltere Hükümeti, Akdeniz Donanması'nın Türkiye işlerine bu kadar yakından bulaşmasını istemiyordu. Aberdeen daha birkaç hafta önce deniz kuvvetlerini diplomasiye yardımcı olarak kullanmanın yararlarını ve risklerini Lord John Russell ve Lord Clarendon'la tartışmıştı. Russell, Stratford de Redcliffe'in bir kez daha İstanbul'a gitmesini istiyordu. Bunun nedeni, onun Türklerin büyük bir saygı gösterdikleri tek elçi olması kadar, Londra'da kalmayı seçtiği takdirde, Lordlar Kamarası'nda dışişleri hakkında konuşmalar yaparak hükümetin canını sıkacak olmasıydı. Bununla birlikte Aberdeen rahatsızdı. Stratford, İngiliz savaş gemilerinin Boğazlar'a girip kriz zamanında Padişah'ın otoritesine destek sağlamalarını istiyordu. Aberdeen, Russell'a, "Akdeniz Donanması'nın yönetimini savaşta ya da barışta bir tek adamın kararına teslim etmemeliyiz," dedi.²³ Stratford'a, İstanbul'da elçi olmak sıfatıyla, Türk Hükümeti'nin varlığını tehdit eden bir durumda Malta'daki amiralden filosunu hazır durumda bekletmesini isteyebileceği, fakat İngiliz savaş gemilerinin asla doğrudan Londra'dan emir almadan Çanakkale Boğazı'na girmemeleri gerektiği bildirildi. Albay Rose'a bu durumda Dışişleri Ba-

²¹ J. Curtiss, *Russia's Crimean War*, s. 95.

²² Graham'dan Clarendon'a, 1 Nisan 1853, Clar. MSS Dep. C4.

²³ Aberdeen'den Russell'a, 15 Şubat 1853, Clar. MSS. Dep. C4.

kanlığından sert bir yanıt gelmiş olmasına şaşmamalı. "Amiral Dundas'a Malta'da kalması emredildi" denildi Rose'a.²⁴ O nisan ayında hâlâ Seymour'un St. Petersburg'ta Çar'la yaptığı görüşmelerle ilgilenen İngiliz Kabinesinin, Boğazlar'da bir krize yol açmaya niyeti yoktu. Seymour, Aberdeen'le Clarendon'un donanmayı Malta'dan doğuya yollamayı reddetmesine Nesselrode'un sevindiğini bildirdi. Bu kararları, Londra'nın Fransızlarla Türkler tarafından yayılan abartılı söylentilere inanmayacak kadar sağduyulu olduğunun kanıtıydı Nesselrode'a göre. Lord Stratford 5 Nisanda döndüğü İstanbul'dan Londra'ya güven verici mesajlar yolladı. Kutsal Yerlerde Ortodokslarla Katoliklerin muhafızlık haklarıyla ilgili eski tartışma, Stratford'un da yardımıyla ayın sonunda sonuçlandı.²⁵ Clarendon Nisan ortasında Stratford'a, "Rusya İmparatoru'nun yeminli sözüne güvenmekte haklı çıktık," diye yazarak hoşnutluğunu dile getirdi.²⁶

Bununla birlikte Nikola açık seçik bir politik zafer istiyordu. Bir askerî harekât düşündü. Birkaç tümen, Karadeniz filosunun korumasında İstanbul'un otuz beş kilometre kuzeyindeki Terkos Gölü'yle Boğaz'ın ağzı arasında karaya çıkacaktı. Askerî danışmanları, ne ordunun, ne de donanmanın böylesine iddialı bir projeye hazırlıklı olduğunu söyleyerek onu uyardılar. Londra'da Clarendon, Çar'ın iyi niyetini övdüğü sıralarda, Nikola Nesselrode'a, İstanbul'daki elçiliklerinin, "bir zamanlar Babıâli üzerinde var olan nüfuzunu tekrar kazanabilmesi" için "bir güç gösterisi"nin zorunlu olduğunu vurguluyordu.²⁷ Menşikov buna dayanarak 5 Mayıs'ta Rıfat Paşa'ya bir anlaşma taslağı sundu. Taslak muğlak bir ifadeyle kaleme alınmış olmasına rağmen Türkler, İngilizler ve Fransızların gözünde, Padişah'ın gerek Avrupa'daki, gerekse Asya'daki bütün Ortodoks tebaası üzerinde Rusya'ya bir korumacı po-

²⁴ Clarendon'dan Rose'a, 23 Mart 1853, Curtiss, age., s. 95.

²⁵ Stratford'dan Clarendon'a, 11 Nisan 1853, FO 78/931, no. 12.

²⁶ Clarendon'dan Stratford'a, 18 Nisan 1853, FO 352/36.

²⁷ İstanbul Boğazı çıkartma planı, Zai, I, s. 599; "güç gösterileri" için bkz. Çar'ın Nesselrode'a Menşikov hakkındaki yorumları, 10 Nisan 1853, Ibid. I, s. 401.

zisyonu sağlıyordu. İşte bu talep, çoktandır gizliden gizliye fokurdayan Doğu krizini kaynama noktasına getirdi.

Abdülmecid Rusların teklifini hemen reddetmedi. Hatta Menşikov'un ısrarı üzerine Sadrazam'la Dışişleri Bakanı'nı bir kere daha değiştirdi. Fakat yeni danışmanları, Rusya'nın anlaşma taslağını reddetmelerini öneren Stratford'u gidecek daha çok dinlediler. Karakteri gereği sabırsız biri olan Menşikov'a bu kadarı yetti. 21 Mayıs'ta Padişah'la İngiliz elçisi Stratford'a müthiş öfkeli olarak Odessa'ya hareket etti. St. Petersburg'a raporunda Stratford'un, çılgınca faaliyetiyle Abdülmecid'in danışmanlarını büyülediğinden söz ediyordu.²⁸

Stratford, Türklerin Menşikov'a direnmiş olmalarına seviniyordu. Karısına, "Artık her şey bizim Kabineye bağlı," diye yazdı. "Ama tereddüt, kararsızlık her şeyi mahveder." Ne çare ki tereddüt ve kararsızlık Aberdeen'in doğasının bir parçasıydı. Kabinde 28 Mayıs'ta toplanınca, Çar'ın savaş istemediğine hâlâ güvenen Başbakan, İngiltere'nin şimdilik hiçbir girişimde bulunmamasına meslektaşlarını razı etti. O cumartesi günü, Türk ve Rus başkentlerinden daha fazla bilgi gelene kadar beklemenin çok daha iyi olacağı konusunda anlaştılar. Bundan sonraki salı günü danışmalarda bulunmak üzere St. Petersburg'a dönecek olan Brunnow, Aberdeen'i, diplomatların krize bir çözüm bulacaklarına inandırdı. Başbakan da Nesselrode'la Orlov'un, Menşikov'u "İmparator Efendileri'nin gözünden düşüreceklerini umuyordu. Fakat söylentilere kanmak ve düşünmekle geçen hafta sonu, kabinedeki birliğe zarar verdi.²⁹ Filonun tekrar Türk karasularına gönderilmesi için baskı başladı.

²⁸ Curtiss, age., s. 118-40; Palmer, age., s. 100.

²⁹ *Shilly-shally*, Stratford'dan Lady Stratford'a, 29 Mayıs 1853, S. Lane Poole, *Life of Stratford Canning*, II, s. 274; 28 Mayıs Kabinde toplantısı ve sonuçları, Aberdeen'den Kraliçe Victoria'ya, 29 Mayıs 1853, Add. MSS. 43047; Aberdeen'den Clarendon'a 30 Mayıs ve 1 Haziran, Clar. MSS. Dep. C4; Brunnow'dan Aberdeen'e, 29 Mayıs, Add. MSS. 43044; Russell'dan Clarendon'a, 29 Mayıs ve 31 Mayıs, Clar. MSS. Dep. C4; Clarendon'dan Aberdeen'e, 29 Mayıs 1853, Add. MSS. 43188. Ayrıca bkz. Chamberlain, age., s. 480-1.

Aberdeen savaş gemilerinin harekete geçmesini böyle bir zamanda gereksiz derecede kışkırtıcı buluyordu. Ama yapısı gereği titizdi. Kabinenin 4 Hazirana rastlayacak olan bundan sonraki toplantısından önce arkadaşlarına, konuyla ilgili oylama yapacağını bildirdi. Kabine üyelerinin çoğu girişimi destekliyorlardı; 5 Haziranda Amiral Dundas'a Malta'dan ayrılıp Türkiye'nin Asya kıyısında Çanakkale Boğazı ağzının on beş kilometre kadar güneyinde bulunan Beşike Koyu'ndaki demirleme yerine doğru yola çıkması emredildi. Başbakan aynı zamanda, İstanbul'u bir Rus saldırısından korumak amacıyla gemileri İstanbul Boğazı'nda toplaması için Lord Stratford'a yetki verilmesine, istemeye istemeye razı oldu. Başbakan iki gün sonra Clarendon'a, "Bir savaşa hızla yaklaşıyoruz," dedikten sonra, "Kabine nereye doğru gidildiğinin acaba bilincinde mi" diye inler gibi bir sesle sordu.³⁰

Lord Aberdeen tüm kamuoyu gösterilerini ve özellikle halkın dış politikaya ilişkin kaygılarını yansıtanları kuşkuyla karşılıyordu. O yaz, özellikle gürültülü vatanseverlik patlamasının ertesinde Palmerston'a etkileyici bir dille yazdığı mektupta, kalabalık tarafından alkışlanması üzerine Atinalı general Alkibiades'in, olağanüstü saçma bir şey mi söylediğini sorduğunu hatırlattı.³¹ Fakat koalisyonun Whig üyeleri böylesine aristokratça bir kayıtsızlık taslayamıyorlardı. İngiliz gazeteleri hareket istiyorlardı. Bazıları Louis Napoléon'un görünür kararlılığını İngiltere Başbakanı'nın "bunakça tereddüdü"yle kıyaslıyorlardı. Benjamin Disraeli tarafından kurulan yeni bir günlük gazete özellikle can sıkıcıydı: İlk kez 7 Mayıs'ta basılan *Press*, yılın ilk beş ayı boyunca Hükümet'i sürekli destekleyen Palmerston yanlısı gazetelerle *Times* gazetesine meydan okuyordu. Yeni gazete geleneksel Bonapartizm öcüsünün defedilmesine çalışıyor ve Rusya'ya karşı İngiliz-Fransız işbirliğini teşvik ediyordu. *Press*, on dokuzuncu sayısında "İngiltere'yle Fransa

³⁰ Aberdeen'den Clarendon'a, 7 Haziran 1853, Maxwell, *Life... Clarendon*, II, s. 15.

³¹ Aberdeen'den Palmerston'a, 4 Temmuz 1853, Add. MSS. 43049.

Avrupa'nın iki polisidirler, barışı her zaman koruyabilirler" diye yazıyordu.³²

Londra gazeteleri arasındaki bu ani ve yoğun rekabet Lord Aberdeen'i şaşırtıyordu. Her sabah kahvaltı sofrasında bir sürü imzasız yazıda kendisine küfür yağdırıldığını görmek, bir başbakan için yeni ve tatsız bir deneyimdi. *Press* gazetesindeki bir yazar, Aberdeen'in "doğal somurtkan" mizacının şimdilerde "huysuz ve hırçın" olduğunu yazıyordu. Kabinesinde kendisine karşı gelince, Lordlar Kamarası'na hakaret etmekte ve en gözde meslektaşlarının başına tutarsız dilli bir acuzenin haşın garazıyla bela kesilmekteydi.³³ Bu muzipçe karakter betimi, tabi ki imzasız olarak, Disraeli'nin keskin kaleminden çıkmıştı ve bir gazetecinin muzipliği olarak gülünüp geçilemeyecek kadar gerçeğe yakındı. Aberdeen Kabinede, her ikisi de Avrupa politikası hakkında ayrıntılı bilgileri olduğunu iddia eden Palmerston'la Russell'e sinirleniyordu. Başbakan meslektaşlarına göre bir avantajı olduğu iddiasındaydı; o, ortamı biliyordu. Aberdeen, İstanbul'u ziyaret etmiş, kentle çevresindeki arazileri sekiz hafta süreyle incelemiş, kuzeyden boşanan rüzgârlara karşı İstanbul Boğazı'nda yol almaya çalışacak bir savaş gemisinin karşılaşacağı sorunları gözleriyle görmüştü. Bu deneyim gerçi şimdi elli yıl geride kalmıştı, ama Türk İmparatorluğu'yla ilgili ve Osmanlı hükümetinin garip âdetlerine ve göreneklerine ait her şey belleğinde canlılığını koruyordu. Gemilerin Boğazlar'dan geçişiyle ilgili sorunlar baş gösterince Donanma Bakanı'na, "O yeri ben çok iyi biliyorum," dedi.³⁴ Böyle-sine âmirane bir kesinlik, aralarında Başbakan'dan başka, görevli Dışişleri Bakanı'nın ve öncellerinden dördünün de bulunduğu bir kabinede hırçınlık yaratıyordu.

Ama Aberdeen'i sevindiren bir şey oldu: Donanma Be-şike Koyu'na gitmek üzere yola çıktıktan sonra, meslektaş-

³² *Press* 28 Mayıs 1853. Kingsley Martin tarafından alıntılanmış: *The Triumph of Lord Palmerston*, s. 116.

³³ Robert Blake, *Disraeli*, s. 353-43.

³⁴ Aberdeen'den Graham'a, 31 Mayıs 1853, Add. MSS. 43191.

ları daha az kavgacı oldular. Temmuz başında Çar Nikola, Türkiye'ye baskı uygulamak için ordularına Tuna prensliklerini tekrar işgal etme emrini verince dahi Kabine, rakip gazetelerin savaş ateşine yenik düşmedi. Rusya'nın girişi, Aşağı Tuna savaş alanı olduğu takdirde ticareti zarar görecektir. Avusturya'yı müthiş kızdırmıştı. İngilizlerle Fransızlar, Avusturyalıları aracılık etmeleri için cesaret verdiler. Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Buol, İngiliz, Fransız ve Rus diplomatların katılımıyla Viyana'da alâlacele bir konferans düzenledi. Toplantıda Padişahın bir elçisi yoktu. Uzlaşma kolay olacağı benziyordu. 1 Ağustos 1853 tarihli "Viyana notası" Padişahın Hristiyan tebaası üzerinde ortak bir Fransız-Rus kontrolü oluşturmayı hedefliyordu. Lord Aberdeen iyimserdi; Rus dostu Brunnov da öyle. Rusya'nın Viyana notasını kabul ettiği haberi 5 Ağustos günü geç saatte Londra'ya ulaşınca, Başbakan, "her şeyin halledildiğine" inandı. Politika yorumcuları, onun "halkın yaygarasına, sövmeleri ve iğneli sözlerine" meydan okumadaki cesaretini övdüler. Başbakan ertesi gün Kraliçe'ye, Rusya'dan gelen haberlerin "barış davasına kesinlikle elverişli" olduğunu anlatıyordu.³⁵

Peki, ya Türkler? İki haftadan uzun bir süre İstanbul'dan kesin haberler değil, sadece söylentiler geldi. Aberdeen'in yakın çevresindeki bakanlar, yavaş yavaş Stratford'un faaliyetlerinden kuşku duymaya başladılar. Lady Clarendon ağustos ortasında görüşmesine, "Doğu Meselesi yakında çözümlenebilir, ama adım başında engeller ve sıkıntılar var ve Rusya'ya karşı bir zafer kazanmayı aklına koyduğuna göre, Lord Stratford'un da bir engel oluşturmasından korkuyorum," dediğinde, kocasının kuşkularını yansıtıyordu.³⁶ Efsaneye bakılırsa, Büyük Elçi, Lady Clarendon'un deyişiyle, Padişah'ın başlıca danışmanlarının savaş hevesini körükleyen "korkunç derecede tehlikeli bir adam"dı. Oysa Stratford,

³⁵ Aberdeen'den Kraliçe Victoria'ya, 6 Ağustos 1853, Add. MSS. 43047; Chamberlain, age., s. 483-4.

³⁶ Lady Clarendon'dan Lady Theresa Lewis'e, 18 Ağustos 1853, Bod. Lib. MSS, Eng. Hist. C1034.

Büyük Devletlerin Türkiye üzerinde kontrolünü zorla kabul ettirdiği için politikaya aykırı bulmakla beraber, Viyana notasını Padişah için kabul edilir kılmaya çalışmıştı. Türkler sonunda notayı o haliyle reddedip düzeltmeler yapılmasını isteyince, Stratford; Aberdeen ve meslektaşları tarafından Londra'da yeterince düşünülüp tasarlanmamış bu politikanın başarısızlığından sorumlu tutuldu. Kabinenin Peel yandaşları, aralarında Stratford'u geri çağırma olasılığını konuşmuşlardı; fakat gazeteler onu bir halk kahramanı ilan etmişti, elçi aleyhindeki bir girişimin, koalisyon hükümetini düşürüp Russell'ı, Palmerston'u ve en ateşli vatanseverleri iktidara getireceğini biliyorlardı. Başbakan eylülün ilk haftasında Kraliçe'ye, "Lord Aberdeen İstanbul'da savaş arzu eden güçlü bir kesim olduğuna ve bu kesimin, İngiliz ve Fransız yardımı umudundan büyük cesaret aldığına inanıyor," dedi.³⁷ Birkaç gün sonra İstanbul'da Türk Millî Savunma Bakanı (Harbiye Nazırı) tarafından kışkırtılan Rusya aleyhtarı gösteriler, Padişah'ın başkentindeki Avrupalıların hayatını ve mallarını tehdit etmeye başladı.

Öyleyken, Aberdeen'le Clarendon eylül ortalarında Stratford'un Padişah'ın direnişini pekiştirmekte haklı olduğuna inanmaya hazırıldılar. Çünkü Nesselrode'un Berlin'deki bir gazeteye sızdırılan görüşleri, Viyana notasını İstanbul'daki Rus baskısını sürdürmek için bir araç olarak yorumladığını gösteriyordu. Clarendon'un sözleriyle "bu şiddetli yorum" o sonbaharda İngiltere'yi savaşın eşiğine getirdi. Nikola'nın Doğu Meselesine mantıklı bir çözüm aradığına dair Aberdeen'in kanaati ilk kez çürütülüyordu. Gazeteler harekete geçilmesi için taleplerine yeniden başladılar. Bir kez daha Rus zulmünü kınayan toplantılar yapıldı. Clarendon 23 Eylülde Stratford'a Amiral Dundas'ın filosunu Beşik Koyu'ndan hareket etmeye davet etmesini emretti. Çanakkale Boğazı'ndan geçecek ve Padişah'ın sarayının yakınındaki Altın Boynuz'da (Haliç'te) demirleyecekti. İstanbul'u bu konumdan herhangi bir istilacıya karşı savunabilir ve

³⁷ Aberdeen'den Kraliçe Victoria'ya, 4 Eylül 1853, Add. MSS. 43047.

Padişah'ın otoritesini zayıflatan karışıklıkların pençesindeki bu kentte düzenin kurulmasına yardımcı olabilirdi.³⁸

Clarendon ekim başlarında bir arkadaşına, "Savaşın önlenmesi olasılığını pek görmüyorum. Savaş en kutsal bir dava uğruna dahi feci bir bela fakat iki barbar gürhün bir kelime biçimi için kavga etmeleri, sadece şoke etmekle kalmıyor, aynı zamanda inanılır gibi değil" diye yazdı.³⁹ Fakat herkesin beklediği savaşın gelişi şaşılacak kadar yavaş oldu. Stratford donanmayı İstanbul'a çağırmayı geciktirdi; İngiliz savaş gemilerinin, arkalarında bir Fransız filosuyla gelmelerinin, coşkuya kapılacak Türkleri Rusya'ya savaş ilan etmeye itmesinden korkmuştu. Avusturyalıların başarılı bir arabuluculuk yapacaklarına kısa bir süre inanıldı. Nikola Olmütz'de Franz Joseph'le buluştu ve Buol adına Viyana'daki İngiliz ve Fransız elçilerine sunulan Viyana notasının düzeltilmiş bir uyarlamasını onayladı. Fakat diplomasideki bir beceriksizlik, "Buol Projesi"nin ölü doğmasına neden oldu. Louis Napoléon bunu kabul edip Padişah'a baskı yapmakta İngiltere'ye katılmaya hazırdı. Ama prestij uğruna diplomatik alanda gerilemekten kaçınıyordu. Ve Buol, İngilizlerin gözünde güvenilir bir Rus kuklası olduğundan, Aberdeen, beş hafta önce özgün Viyana notasına verdiği desteği, bu projeden esirgedi. Avrupa anakarasında genel bir ayaklanma olmasından duyulan korku, 1815 ile 1848 arasında Avrupalı devlet adamlarının, diplomasinin fren sistemini hazır tutmalarını getirmişti. Devrimler yılını izleyen on yılın içinde karşılıklı kuşku, eski koruyucu önlemlerin etkin biçimde sürdürülmesini önleyecekti.

Belki daha şimdiden çok geçti. Çar'ın Boğdan ile Eflak'tan ordularını çekmeyi reddetmesinden yakınan Türkiye, 5 Ekimde Rusya'ya resmen savaş ilan etti. Ama acil bir uzlaşma

³⁸ Temp., s. 349-50, 354 ve 475; J. L. Herkless, "Stratford, the Cabinet and the Outbreak of the Crimean War," HJ, XVIII,3 (1975) s. 497-8 ve 515-16; Aberdeen'den Kraliçe Victoria'ya, 4 Eylül 1853, Add. MSS. 43047.

³⁹ Clarendon'dan G. Cornwall Lewis'e, 9 Ekim 1853, Maxwell, age., II s. 26.

umudu, zayıf da olsa, hâlâ vardı ve askerî bir harekâtın görülmeyeceği on beş günü aşkın bir zaman geçti. Çar Nikola Eylülün önemli bir kısmını ve ekim başlarını, üç doğu otokratının dayanışmasını vurgulayarak geçirdi. Olmütz'e gitmeden önce Berlin'i ziyaret etti, Avusturya ve Prusya hükümdarlarını beş gün süreyle Varşova'da ağırladı ve daha fazla görüşmelerde bulunmak için Potsdam'ın yolunu tuttu. Nikola, Hollanda'nın Ana Kraliçesi olan kız kardeşi Anna'ya özel bir mektubunda, "Üçümüzün buluşması, başkalarını gereksinmediğimizi ve bir tehlike anında bizi birlikte bulacaklarını dünyaya göstermek amacını taşıyor," diye yazıyor ve ekliyordu: "İngilizlerin körü körüne kininin sınırı yok. Görünüşe bakılırsa, Louis Napoléon da onların emriyle yürümeye kendini mahkûm etmiştir. Bu çılgınlıklar bizi dosdoğru savaşa götürüyor. Savaşı dört gözle beklemiyorum, ama ondan kaçacak da değilim."⁴⁰

Nikola'nın Tsarskoe Selo'da bu mektubu yazmasından dört gün sonra Türk kuvvetleri şafak vakti sessizce Tuna'yı aşarak, büyük nehir boyunca Bükreş'e en yakın nokta olan Tutrakan karşısındaki Rus ileri karakollarını gafil avladılar. İngiltere'yle Fransa şimdilik kenarda bekliyorlardı. Rusya'yla Türkiye geçen doksan yıl içinde dört uzun savaş yaşamışlar ve Türkiye bunların hiçbirinde Batıdaki bir müttefikinden aktif bir askerî destek görmemişti. Ama Nikola kendi kendini aldatmıyordu: Rusya'nın, Karadeniz steplerini savunmak için her zamankinden daha çetin bir savaşımın eşiğinde olduğunu biliyordu. Türklerin Tuna'yı geçtikleri haberi St. Petersburg'a ulaşınca, Nikola sadık tebaasını, hükümdarlarıyla birlik olarak, haklı ve kutsal bir dava uğruna silaha sarılmaya ve Ortodoks inancını savunmaya davet etti. Çar, tıpkı 1812'de ağabeyi I. Aleksandr'ın yaptığı gibi, Kutsal Kitap'a başvurdu ve mezmurlarda halkı için ilham aradı. Kız kardeşi Anna'ya, söylediğine göre, "Türlere karşı savaşmak, Rusya'nın bir kez daha çağrıldığı kutsal bir hizmet"ti.⁴¹

⁴⁰ I. Nikola'dan Anna Pavlovna'ya, 19 Ekim 1853, Jackman, age., s. 339-40.

⁴¹ Aynen, 15 Şubat 1854, age., s. 341. Ayrıca bkz. A. Seaton, *The Crimean War*, s. 41.

Bölüm 3

SİNOP

Lord Clarendon ekim ayının ilk pazartesi günü Dışişleri Bakanlığından karısına yazdığı mektupta, "İşler giderek kötüye gidiyor. Çirkin Türkler gerçekten de savaş ilan ettiler," diyordu.¹ Bu ipe sapa gelmez öfke, Türkiye'nin Rusya'nın gücüne meydan okuma kararına İngiliz kamuoyunun gösterdiği tepkiye benzemiyordu. Londra, Glasgow ve başka kuzey kentlerinde yapılan kitlesel mitinglerde Polonya'yla Macaristan'da özgürlük mücadelesinin bastırıldığı dile getirilerek Çar'ın barbarlığı kınanıyor ve Padişah'a hemen yardım yetiştirilmesi için çağrılar yapıyordu. Kabinenin bir bakanı daha da ileri gitti. Lord John Russell 4 Ekimde Dışişleri Bakanı'na yolladığı bir notada, Rusya adilane bir uzlaşmayı hemen kabul etmediği takdirde, İngiliz birliklerinin Türkiye'ye yardımcı olmaları gerektiğini ileri sürüyor, böylece İngiltere'yle Fransa'nın savaşa resmen katılmaları konusunu da gündeme getiriyordu. Bu takdirde, "yalnız İstanbul Boğazı ve Karadeniz'deki operasyonlarla yetinmeyip büyük güçlerini Baltık'ta ve Rusya'ya karşı direnilebilecek veya ona saldırılabilecek her noktada kullanmalıydılar." Lord Aberdeen bu önerileri -ve Hükümetin sorumlu bir üyesinin İngiltere'nin, Rus İmparatorluğu'na karşı bir savaşa girişmesini öne sürüşünü- Russell'ın başbakanlığa yönelik bir çıkışı olarak anlamlandırıp dikkate almadı. Bununla birlikte Aberdeen, Russell'ın talebi üzerine notanın bir kopyasını ayın sonlarına doğru Prens Albert'e yolladı. Fakat Başbakan notanın o kopyasına bu önerileri "çok pratik ve tu-

¹ Clarendon'dan Lady Clarendon'a, 3 Ekim 1853, Maxwell, *Life... Clarendon*, II, s. 30.

tarlı" bulmadığına dair kahredici bir yorum da eklemişti.² Aberdeen, Palmerston'un, Kabineye sunabileceği daha kuvvetli tavsiyeleri olduğu kanısındaydı. Bunlar ön planda, gelenekler uyarınca deniz kuvvetlerinin kullanımını, Padişah'a hemen bir destek taahhüdünü, deniz devriyelerinin İstanbul Boğazı'nın Karadeniz'e açılan ağzını korumasını ve gelecekte bir Rus-Türk barış antlaşması akdedilirken İngiltere'ye de danışılması karşılığında Kraliçe'nin tebaasının Türkiye'nin ordusuyla donanmasında görev yapmalarını içeriyordu. Aberdeen, Palmerston'un görüşlerini paylaşmıyordu ama ileri sürdüğü fikirlerin mantığını kabul ediyordu.³

Başka hiçbir bakan Russell ve Palmerston kadar ileriye görmüyordu ve hiçbiri genel bir savaş beklentisini böylesine soğukkanlılıkla karşılamıyordu. İstanbul'dan ardı ardına gelen raporlar, Dışişleri Bakanı'nın Türk olan her şeye duyduğu küçümsemeyi doğruluyordu. Maliye Bakanı Gladstone, kara ve deniz operasyonlarının düşüncesinden bile nefret ediyordu ama savaşın dışında kalmanın zor olacağı endişesini de taşıyordu. Savaş Bakanı olarak ordunun yönetiminden sorumlu olan Sidney Herbert, çarpışmaların belirli yerlerle sınırlı kalacağını umut ediyor ve kısa bir zamanda son bulmasını diliyordu, fakat o da Maliye Bakanı kadar kötümserdi.⁴ Kabine eylül ayı içinde hiç toplanmamıştı; bakanlar ekimin ilk haftasının sonunda buluştuklarında ise savaşa en az hevesli üyelerinden biri olan Donanma Bakanı Sir James Graham, Balmoral'da Kraliçe'nin yanında görevdeydi. Lord Aberdeen meslektaşlarının ruh durumundan memnundu. Graham'a, "Kabinenin görünüşü genellikle çok iyi," diye yazdı. "Gladstone barış için enerjik bir çaba gösteriyor... Lord John savaşa yeterince meyilli, ama yumuşamış durumda. Palmerston görüşlerini ısrarla ileri sürüyor, ama

² Aberdeen'den Prens Albert'e, 24 Ekim 1853, Add. MSS. 43049, ilişikte: Russell'dan Clarendon'a (4 Ekim). Orijinali Clar. MSS. Dep. C3.

³ Palmerston'dan Aberdeen'e, 2 Ekim 1853 ve Aberdeen'den Palmerston'a, 5 Ekim, Add. MSS. 43049.

⁴ Morley, *Gladstone I*, s. 481-2; S. Herbert'ten Clarendon'a, 6 Ekim 1853, Clar. MSS. Dep. C3.

hırçın davranmıyor.”⁵ Clarendon’un rehberliğindeki Kabine sonunda “bir tür uzlaşmaya vardı”: Donanma İstanbul’un açığında bekleyecek ve ancak Ruslar Türk kıyılarına saldırdıkları veya Tuna’yı geçerek Balkanlar’a sarmaya başladıktan takdirde Karadeniz’e girecekti. Graham bu öneriyi bile yeterince tehlikeli buluyordu; Balmoral’dan yazdığı bir mektupta Kraliçe’yle Prens Albert’in kuşkularını dile getirdi. İngilizlerin sempatisinin Türkleri felaketle sonuçlanacak aşırı atılğan bir davranışa itmesi ihtimaliyle ilgili olarak şunu soruyordu: “Bu takdirde, kontrol etmeyi beceremediğimiz bir barbar yüzünden savaşa sürüklenmeye mecbur muyuz?”⁶

Aberdeen tehlikenin bilincindeydi. Barış teklifleri hızla birbirini izlerken Londra, Paris, Viyana ve İstanbul’da iki ay süresince aşırı bir diplomatik faaliyet görüldü. Stratford de Redcliffe’in sekreteri o sıralar bu hareketlilikten “bin bir nota” diye söz ediyordu.⁷ Ruslar kasım ayı sonlarında diğer dört Büyük Devletin arabuluculuğunu kabule hazırdılar. Aberdeen Türklerin de çok yakında barış konuşmalarına dört elle sarılacağını ümit ediyordu. Tsarskoe Selo’daki Nikola’yla Windsor’daki eski ev sahibi arasında dostça mesajlar gidip geliyordu. Nesselrode, Tuna prensliklerindeki Rus komutana, barış bayrağıyla karargâhına gelecek olan Türklerin herhangi tam yetkili bir elçisiyle pazarlığa oturma yetkisini vermişti. Fakat hiçbir barış elçisi Tuna’yı geçmedi.⁸

Paris’te Louis Napoléon, önceleri bir savaşı hoş karşılar-ken, bu savaşın eşiğinden uzaklaşmaya bakıyordu. Başarılı bir hakemliğin prestiji –en ideal şekliyle kendi başkentindeki bir kongre– İkinci İmparatorluk’un Avrupa’daki statüsünü Karadeniz’in az bilinen kıyılarındaki bir dizi zafer kadar et-

⁵ Aberdeen’den Graham’a (Balmoral’da), 8 Ekim 1853, Kraliçe Victoria’ya sunuldu ve dipnot olarak basıldı: QVL, II, s. 454.

⁶ Graham’dan Aberdeen’e, 9 Ekim 1853, Add. MSS. 43191.

⁷ C. Alison’dan Lady Stratford’a, 25 Kasım 1853, S. Lane-Poole, *Life of Stratford Canning*, II, s. 316-17.

⁸ Nesselrode’tan Meyedorff’a, 17 Ekim 1853, Viyana arşivlerinden Krallık topçularından J. Curtiss tarafından alıntı. *Russia’s Crimean War*, s. 197.

kin biçimde saptayacaktı. Napoléon'un yakın çevresindekiler onun, Türklerin yenilip süngüsü düşmüş olarak ve daha gerçekçi bir kafayla konferans masasına gelmelerini dilediğini söylediğini duymuşlardı.⁹ O yılın başlarında Fransız basınının diline doladığı yeni Rus savaşları beklentisinin Fransa'daki en güçlü destekleyicileri olan ticaret çevreleri ve köylüler arasında hiçbir etki uyandırmadığının bilincindeydi. Paris'le Londra'da yetkili bakanlar, Tuna prensliklerinden ve daha da uzakta; Rus ileri karakollarının Kafkas vadilerine bekçilik ettikleri, Karadeniz'in öbür ucundaki savaş alanından endişeyle haber bekliyorlardı.

St. Petersburg'ta da güneydeki savaştan veya barış görüşmelerinden haber bekleniyordu. Güneydeki savaş alanları aslında Rus başkentine Fransa'nın Manş sahili kadar uzaktı. İlk raporlar sıkıntılıydı. Çar'ın Tuna yöresindeki başkomutanı Prens Mikhail Gorçakov, birlikleri temmuzda prenslikleri işgal ettiği zaman çıkarılmış emirlere aynen sadık kalıyordu: Beklemedeydi ve tüm gücünü Bükreş'in savunması üzerinde yoğunlaştırmıştı; emrindeki komutanlara, Tuna'nın kuzeyinde siper kazan Türk birliklerine karşı saldırıda bulunma yetkisi de vermişti. Fakat Ruslar 28 Ekimde Kalafat'ta geri püskürtüldükleri gibi, bir hafta sonra Kalafat'ın akıntı yönünde 250 mil uzağında ve istilacıların büyük nehri ilk aştıkları noktaya yakın Oltenitza'daki Türk mevzilerine kararlı bir saldırıda bulunduklarında, Bükreş'e doğru gerilemek zorunda kaldılar. Rus askerleri Güney Kafkasya'da ise sürpriz bir Türk saldırısını başarıyla püskürttüler; fakat o cephedeki başkomutan Prens Vorontsov, St. Petersburg'u, ordularının kuvvetinin yeterli olmadığına dair uyardı. Bir Türk filosu Karadeniz'in bu köşesine kışın asker ve cephane getirdiği takdirde, gelecek ilkbahara Gürcistan kıyısını ve dağ sıra-

⁹ A. J. P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe*, s. 58. Dışişleri Bakanı'nın bildirdiğine göre, Sir John Burgoyne 1854 Ocağında Paris'e gelince Rusya'yla savaş için pek az istek ve heyecan görerek şaşırılmıştı; Clarendon'dan Graham'a, 30 Ocak 1854, Gr. Pap.

sının güney eteklerini elde tutmanın güç olacağını ekledi.¹⁰

I. Nikola bir asker olmasıyla övünüyordu. Üstünde üniforma olmayınca huzursuzluk duyuyor, hiçbir askerî ayrıntının, dikkatini hak etmeyecek kadar önemsiz olmadığını düşünüyordu. Ardı ardına gelen savaş bakanları bir politika oluşturan değil, sadece hükümdarlarının iradesini uygulayan emir subayları olmuşlardı. Nikola'nın hükümdarlığının en etkileyici mimari başarısı, St. Petersburg'taki genelkurmay binasıydı. Yarımay şeklinde büyük bir neo-klasik yapıydı. Yedi yüz penceresinin çoğu kışlık saraya bakacak biçimde planlanmıştı. Barındırdığı askerî sekreteryâ, meydanın karşı tarafındaki otokratın kaprisine tabiydi. Aynen altmış yıl önce Çar Pavel, yani Nikola'nın paranoyak babası taşrada teftiş turlarına çıktığı vakit ödleri kopan garnizon kumandanları gibi.

Çar, bütün generallerinin önerilerini dinliyordu. Birçoğunun, kendisinin prenslik ve hükümdarlık statüsü nedeniyle mahrum kaldığı bir savaş deneyimi olduğunu biliyordu. Ama bu generallerin arasında Nikola'nın Suvorov ayağı büyük bir asker olarak gördüğü yalnız biri vardı. Napoléon'a karşı savaşamayacak kadar genç bir Nikola, 1814 Haziranında Paris'teki işgal ordusuna katıldığında Türklere karşı süngüyle saldırıların ve korkunç Austerlitz ve Borodino Muharebesi'nin kahramanı olan 82 yaşındaki bir askere hayranlık duymuştu. Bu kişi Tuğgeneral İvan Paskeviç'ti.¹¹ Şimdi bu savaşlardan kırk yılı aşkın bir zaman sonra Varşova Prensi ve muvazzaf ordunun başkomutanı Mareşal Paskeviç hâlâ hükümdarına hizmet ediyordu. Asi Polonyalılar ve Macarlara karşı kazandığı zaferler general olarak ününü daha da perçinlemişti. O sonbahar Rusya Çarı'na bağlı milyonluk ordu, eğitimini ve aldığı görevleri Varşova Prensi'ne borçluydu. Fakat bu, Paskeviç'in gurur vesilesi yapacağı bir borç değildi.

¹⁰ Curtiss, age., s. 186-8.

¹¹ Prens Paskeviç'in hayatı ve kariyeri için bkz. A.P. Şerbatov'un biyografisi. Sekiz cildin sonuncusu dışındakilerin bir Fransızca çevirisi yayımlanmıştır.

Rus ordusu geçit törenlerinde çok etkileyici görünüyordu. Süvari sınıfının özenle tımar edilmiş atları, at koreografisine dayalı geometrik bir düzenle ilerliyordu. Muhafız alayları kaz adımlarında çok dikkatli ve silah talimlerinde çok çeviktiler. Rusya'nın askerî takvimini her ay dolduran törenlerde selam verirken ayaklarının istenen açıyı oluşturmaya çok dikkat ediyorlardı. Fakat savaş alanları için gereken eğitim ihmal edilmişti; piyadelerin birçoğu etkin bir hizmet görebilmek için çok yaşlıydılar ve eski savaşların yarım yamalak anımsanan dersleri altında ezilmişlerdi. 1790'larda Suvorov, adamlarına, mızrak varken mermiyi hor görmelerini, subaylarına da "içgüdülerine, hızlı olmaya ve sağlam vuruşa" güvenmeyi öğretmişti. Bu kurallar hâlâ geçerliydi. Paskeviç'in ordusu sıkı bir düzenle ve mızraklarına sarılarak savaşa hazırlandı. Yıvli silahı olan pek az tabur vardı. Yeni bir savaş için hazırlıksız olan birlikler yalnız bunlar değildi. 1810'da bir İngiliz generali Çar'ın ordusunun topçu tugaylarının Avrupa'dakiler kadar iyi donatıldıklarını varsayıyordu. İki yıl sonra da Rusların ateş gücü Napoléon'un Borodino'daki "Grande Armée"sininkinden geri kalmamıştı. Ama 1814'ten beri Tula silah fabrikasını veya Bryansk, Ekaterinburg ve başka merkezlerdeki dökümhaneleri modernleştirmek için hiçbir şey yapılmamıştı. Böylece 1853/4 kışında topçu alayları her ne kadar yeterince güçlü idiyse de, uzayan bir savaşta cepheye cephane yetiştirilebileceği kuşkuluydu.¹²

Büyük bir sorun Napoléon günlerinden beri çözümlenemedi kalmıştı: Askerlerle teçhizatın Çar'ın imparatorluğunun uçsuz bucaksız arazilerinde hızlı hareket edebilmesi. Paskeviç karargâhını Varşova'da, eski Rusya'nın kalbine giden ana arterin üzerinde kurmuştu, Genelkurmay, Büyük Petro'nun Ladoga Gölü'yle Baltık Denizi'ni besleyen suların arasında kurduğu başkentte Çar'ın hizmetindeydi. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı girişilecek önemli bir savaş, Polonya'yla Finlandiya Körfezi kıyılarından Karadeniz'e ve Kafkasya'ya askerî birliklerin ve malzemenin kısa zamanda

¹² Albert Seaton, *The Crimean War*, s. 29-33.

nakledilmesini gerektirecekti. Birlikler şimdi St. Petersburg'la Moskova arasındaki herhangi bir Roma yolu kadar düz, 404 millik demiryolu üzerinde hızla hedeflerine ulaştırılabilecekti; bu "Nikola Demiryolu," 1851'de açıldığında dünyanın en uzun hattı olarak ilgi uyandırmıştı. Ama Moskova'nın güneyinde hiç demiryolu yoktu; 1853'lerde ise Çar'ın imparatorluğunun başka yerlerinde topu topu 250 mil demiryolu vardı; bunların hemen hepsi St. Petersburg'la Moskova arasında olup başkentin dışında sadece Pskov'a kadar ulaşıyordu. Buna karşın Alman Konfederasyonu'nda Rusya'dakinin yedi katı uzunluğunda demiryolu vardı. Fransa'da ise birlikler Manş kıyısından Akdeniz limanlarına demiryoluyla nakledilebiliyordu. Bu demiryolu sisteminde sadece iki yerde kopukluk vardı ama her iki noktada da Saône Nehri'nden mavnalara geçmek mümkündü. Ukrayna'da Çar Petro'nun büyük zaferini kazandığı Poltava savaş alanının yakınında dünyaya gelen Mareşal Paskeviç, ordusunun Moskova'nın güneyindeki lojistik sorunlarını doğal olarak kabul ediyordu: Berbat yollarda uzun ve ağır yürüyüşler, çok zaman atlar yerine öküzler tarafından çekilen yük arabalarıyla malzemelerin nakledilişi... Fakat coğrafyanın katı gerçeklerinin bilinci, özellikle de doğal coğrafi sınırlan olmayan, dolayısıyla da Çar'ın düşmanlarıyla birleşecek olurlarsa Prusya'yla Avusturya'nın saldırılarına açık olacak Polonya topraklarını düşünmek, Paskeviç'i rahatsız ediyordu. Bu nedenle de birinci sınıf birliklerini kuzeyde tutarak Polonya'nın içinden geçen geleneksel istila yoluyla Finlandiya Körfezi'nin iki kıyısında yoğunlaştırmayı önerdi. Güneyde İstanbul'a doğru ilerlemek için de Nikola'yı, Türk Hristiyanlarının -Romenler, Bulgarlar, Sırplar ve Rumlar- arasından gönüllü bir ordu toplamaya teşvik etti. Paskeviç'in hesabına göre, Padişah'ın otuz veya kırk bin can düşmanı, Rus subaylarının ve Rus tüfeklerinin yardımıyla bağımsızlıklarını kazanmaya hazırdılar.¹³

Bu plan Nikola'yı ilgilendirdi, fakat bu kozu kullanmaya henüz hazır değildi. Osmanlı İmparatorluğu kadar Habsburg

¹³ Paskeviç Memorandum. Eylül 1853, Zai., III, s. 102-4.

İmparatorluğu'nda da azınlık gruplar oluşturan Güney Slavlarıyla Romenler arasında milliyetçilik duyguları uyandırarak Avusturya'yı gücendirmek niyetinde değildi. Nesselrode da Çar'ın, barış görüşmeleri olması umudu taşıdığı sürece ordularını savunmada tutma niyetini destekliyordu.

Paskeviç aynı zamanda Kafkaslar'daki bütün sınır dışı istihkâmların boşaltılmasını öneriyordu; Rusya Karadeniz'de donanmasının üstünlüğünden emin olmadığı takdirde, bunların gereksinmelerinin karşılanamayacağı fikrindeydi. Nikola, donanma kurmayının başkanı olan işgüzar Prens Menşikov'un içerlediği bu öneriyi geri çevirdi. Amiraller arasında da birlik yoktu. İstihkâmlara Sivastopol'den malzeme yetiştirmenin zor olacağını biliyorlardı ama Tuna kıyılarındaki ordu gibi, gelişmeleri beklemeye hevesli değillerdi. 1853 sonbaharında Sivastopol'deki deniz gücü komutanı, adamları tarafından büyük saygı gören ve oldukça açıksözlü ve iyi bir denizci olan Koramiral Paul Nakhimov'du. 25 yaşındaki Nakhimov 1827 Ekiminde Rusya'nın Adriyatik filosunda genç bir subayken, bu filo İngiliz ve Fransız savaş gemilerinin işbirliğiyle ve Amiral Codrington'un ortak komutasında Türk-Mısır Donanması'nı Navarin Koyu'nda batırmıştı. Şimdi aradan yirmi altı yıl geçtikten sonra Nakhimov, Codrington'u taklit ederek savaşı düşmanın kıyılarına taşımaya kararlıydı.

Kasımın üçüncü haftasında Nakhimov'un yeni hizmete girmiş sancak gemisi *Imperatritsa Mariia*, iki gemiyle birlikte Anadolu kıyılarında araştırma yaparak ayın daha erken bir tarihinde Boğaziçi'nden doğuya hareket eden ve Güney Kafkasya'ya asker ve cephane taşıdığı sanılan bir Türk filotillasını aramaya girişti. Nakhimov filotillayı 24 Kasım'da asker nakliye gemisi oldukları varsayılan başka gemilerle birlikte küçük Sinop Limanı'nda buldu. Gemiler, demirleme yerine hâkim bir dil boyunca dizili istihkâmlar tarafından korunuyorlardı. Sinop'ta bir telaş baş gösterdiyse de Ruslar tek bir silah patlamadan uzaklaştılar; fakat Türk komutan Osman Paşa İstanbul'a ivedi bir mesaj yollayarak takviye istedi. Si-

nop, Sivastopol'deki büyük Rus üssünün sadece yüz mil güneyindeydi; buna karşın, Fransız ve İngiliz filolarının padişahın sarayına bekçilik ettikleri Boğaz'a üç yüz mil uzaklıktaydı. Bir tek savaş gemisi bile İstanbul'dan doğuya hareket etmedi. Buna karşın, Sivastopol'de büyük bir faaliyet vardı; Koramiral Novosilskii de Nakhimov'un filosunu güçlendirmek için dört büyük gemi ve iki fırkateynle yola çıkmakta gecikmedi.

Keşif olayından altı gün sonra Nakhimov Sinop'a döndü ve öğleyi az geçte gemilerini kıyıya yaklaştırdı. İlk ateş açan Türkler oldu. Fakat Ruslar, 76'sı geleneksel güller yerine mermiler ateşleyen 720 topla, sahil bataryalarıyla desteklenmelerine rağmen Türklerden çok daha kuvvetliydi. Bir saatten fazla sürmeyen bir bombardımandan sonra birçok Türk gemisi alevler içindeyken, Osman Paşa'nın sancak gemisi de karaya oturmuş durumdayken, Koramiral Kornilov Rusya'nın üstün deniz kuvvetleriyle bir darbe daha indirmek için Sivastopol'den buharlı üç savaş gemisiyle geldi. Kasım ayının o son gününde öğleden sonra dörtte Türk flotillasının artık bir savaşma gücü kalmamıştı. Yedi fırkateyn, iki korvet, iki nakliye gemisi ve yandan çarklı iki buharlı imha edilmişti. Küçük bir İngiliz ticaret gemisi de batırılmıştı ve Rusların, gemilerindeki cehennem alevlerden kaçmak için suya atlayan Türk denizcilerine ateş açtıkları iddia ediliyordu. Yaklaşık üç bin Türk alevlerin içinde ya da denizde ölmüşler, birkaç yüz denizci de bahtsız Osman Paşa'yla birlikte esir edilmişti. Sert rüzgârın daha da canlandırdığı yangın, gemilerden rıhtıma yayıldı ve çok geçmeden yerleşimi dağınık kenti sardı. Alev alev yanan ahşap gemilerden yükselen dumanlar, Nakhimov'un gemilerini, Türklerin sahil bataryalarından gizledi. Bir İngiliz'in komutasındaki küçük bir buharlı gemi imha edilmekten kurtuldu ve Kornilov'un gemileri tarafından kovalandığı halde denize açılmayı başardı. Kurtulan bu bir tek savaş gemisi, kırk sekiz saat sonra felaket haberini Padişaha ve Haliç'teki İngiliz-Fransız filosuna ulaştırdı.¹⁴

¹⁴ Adolphus Slade, *Turkey and the Crimean War*, s. 148-55; E.V. Bogdanoviç, *Sinop, 18 Noiabria 1853 Goda*.

Ukrayna'nın en güneydeki limanı Odessa, savaşı İstanbul'dan önce, hatta Nakhimov'un muzaffer filosunun Sivastopol Koyu'na girmesinden önce öğrenmişti. Haber Odessa'dan St. Petersburg'a (burada büyük bir zafer biçiminde kutlandı) ve Viyana'ya yayıldı ve oradan da telgrafla Paris ve Londra'ya bildirildi. *Times* gazetesi ilk gelen bilgileri 12 Aralık Pazartesi günkü akşam baskılarında verdiyse de, salı veya çarşambaya kadar herhangi bir yorumda bulunmaktan kaçındı. Karadeniz donanmasının uyanıkça ve meşru savaş girişimi "katliam" olarak sunuldu ve St. Petersburg'un, Sinop baskınının Kafkasya'nın istilasını önlemek için yapıldığı yolundaki iddiasını kimse kabul etmedi. *Times*'a göre İngilizler, Rusya'nın Avrupa'ya koşullarını zorla kabul ettirmesini veya kıyıların içerdiği çıkarlarla birlikte Karadeniz'i bir Rus gölüne dönüştürmesini önlemeye kararlıydılar. *Morning Chronicle* da bir hafta sonra "Bu nafile mücadeleyi saldırganca indirilecek bir darbeyele durdurmak, Sinop'a yardım göndermek kadar bir insanlık göreviydi," diye fikir yürütüyordu.¹⁵ Türkiye'nin karadaki bir yenilgisi sonucunda Rus ordularının güneye, Balkanların geçitlerine doğru ilerlemeleri, Westminster'ı önce bir karıştırır sonra Viyana'da veya Paris'te yapılacak barış görüşmeleriyle tarihin bir kenarına yazılıp hızla geçip giderdi. Ama Ruslar için, başkenti İngiliz savaş gemilerinin korumasındaki imparatorluğa karşı bir deniz zaferi kazanmış olmanın başka bir anlamı vardı. Kamunun gözünde bu bir utançtı, Nelson'ı bir kenara itebilir daha da kötüsü ona maledilebilirdi. Haberin duyulmasını izleyen o çarşamba günü Palmerston Dışişleri Bakanı'na "lekeyi temizlemek için bir şey yapılması gerektiğini" söylerken -çoğu kez olduğu gibi- John Bull'ın o herhangi bir anlam barındırmayan, gerçeğin ta kendisi olan sesiyle konuşmuştu.¹⁶

"Karadeniz'le Baltık derinlerinin kıyısında birdenbire büyük isimlerin boy göstermesini" bekleyen saray şairi, birkaç ay sonra "barıştan saymadığım o barış bitti nihayet"

¹⁵ *Times*, 13 Aralık 1853; *Morning Chronicle*, 20 Aralık 1853.

¹⁶ Palmerston'dan Clarendon'a, 13 Aralık 1853, Clar. MSS. Dep. C3.

diye, bir vatansever gibi sevinebilirdi. Nakhimov'un Küçük Asya'nın uzak bir demirleme yerindeki o zaferi olmamış olsa, İngiliz ulusunun ruh hali daha farklı olacaktı. Ahşap gemilerin çarpıştığı son savaş olan Sinop, tıpkı Navarin gibi, büyük bir deniz çarpışması değildi. Ama öyle de olsa tarihsel bir olaydı. O kış İngiltere'yle Fransa'daki radikaller arasında revaçta olan, Çar'ın zulmüne karşı bir haçlı seferi fikri, Nakhimov'un top ateşinin Anadolu sahillerinden yankılanmasından çok önce hayata geçirilmişti. Fakat savaşın başlıca seferi, Sinop'un intikamını almak ve benzer sortileri önlemek için Sivastopol'ün imhasını hedeflemişti.

Doğu Meselesi Londra'da önceki iki ayın büyük bölümü boyunca, yaz sonundaki kadar acil görünmüyordu. Savaş söylentileri vakit vakit borsayı da sarsıyordu: Graham 22 Kasım'da Clarendon'a "Rothschild dün gece bana panik halinde telefon etti," diye yazdı. "Brunnow'un geri çağrıldığını ve 3 güne kadar Londra'dan ayrılacağını duymuş." Rusya'ya karşı hâlâ büyük bir güvensizlik duyuluyordu: Çar'ın savaş gemisi *Aurora*'nın ivedi onarım gereksinmesiyle Portsmouth'a gelişi ve süvarinin, gemisini Scheldt'e kadar götürme riskini göze alamayacağını söylemesi, deniz konukseverliği limitlerini zorladı. *Times* gazetesi, geminin subaylarının casus olabileceğini ima ettiğinde, Brunnow'un Lord Aberdeen'e iletteği protesto inandırıcı değildi.¹⁷ Ama Avam Kamarası'yla Lordların dikkati o sıralar yine iç işlerindeydi. Russell'ın koalisyona parlamenter bir reform yapmak için dayatmaktaki ısrarı bunların arasında başı çekiyordu. Bu önleme ileri gelen Whig'lerin birçoğu karşı çıkmıştı.

Palmerston'la Russell bu konuda hiçbir zaman anlaşamayacaklardı. Aralık ayında haberler giderek ciddileşti ve bu, kavganın iki tarafı arasındaki ayrılığın sürmesine yol

¹⁷ Rothschild Olayı, Graham'dan Clarendon'a, 22 Kasım 1853, Clar. MSS. Dep. C4; *Aurora* Rus casuslar, Graham'dan Clarendon'a, 30 Kasım 1853, Clar. MSS. Dep. C4; *Times*, 6, 7 Aralık 1853; Brunnow'dan Aberdeen'e, 7 Aralık 1853, Add. MSS. 43144; Graham'dan Kraliçe Victoria'ya ve Graham'dan Clarendon'a, 8 Aralık 1853; Gr. Pap.

açtı. Palmerston, Sinop'tan ilk haberlerin gelişinden de önce, Hükümet'ten ayrılıp Avam Kamarası'nda reform karşıtlarının başına geçmeye kendini mecbur hissettiğine dair Başbakan'ı uyarıyordu. Aberdeen, Palmerston'un içtenliğinden kuşku duyuyor, popülaritesini artırmak için yatırım yaptığından şüpheleniyordu. Londra'nın Sinop'u duymasından iki gün önce, "Palmerston Doğu Meselesini reformla birleştirirerek puan kazandı," dedi Graham'a.¹⁸ Palmerston'un babacanlığını oldum bittim kuşkuyla karşılamış olan Kraliçe'yle Prens Albert, Aberdeen'i ona hemen yol vermesi için zorladılar. Saray entrikası kuşkusu, Palmerston'un hükümetten ayrılma ve günün harareti sorunları hakkında fikrini açık seçik söyleme arzusunu körüklüyordu. Sinop'un, gazete manşetlerine yerleştiği hafta içinde 14 Aralık Çarşamba günü Başbakan'ın eline kısa bir istifa mektubu geçti. Perşembe günü *Morning Post* mektubu bastı ve İçişleri Bakanı'nın istifasının görünürdeki nedeni reform olsa bile Palmerston'un, Hükümet'in Doğu Meselesini yüzüne gözüne bulaştırmasından duyduğu utanç yüzünden ayrıldığını da bedavadan ekledi.¹⁹

Ortam öylesine müsaitti ki, o Aralık günü yazılmış hiçbir öykü, olasılıklara inanılmaz derecede uzak düşmezdi. Basının en yaygaracı tipleri, Palmerston'u desteklemekle kalmayıp sarayın aleyhine dönüyor, akılları bulanmış vatanseverler İçişleri Bakanı'nın hükümetten ayrılma kararından "Coburg entrikası"nı sorumlu tutuyor, Prens Albert'in de "Rus açgözlülüğüne alet" olduğunu ima ediyordu. Bu toplu histeri dalgası 1854 Ocağının ortalarına kadar sürdü. Lord Derby'nin bir defasında yakındığı gibi, Prens'in devlete hıyanetten tutuklandığı fısıldaşılırken "binlerce insanı onun içeri girişini görmek için Londra Kulesi'ne koşturacaktı." Palmerston aslında mührünü iade etmemişti. Bir hafta boyunca ilahlaştırılmanın tadını çıkardıktan sonra, 23 Aralıkta

¹⁸ Aberdeen'den Graham'a, 10 Aralık 1853. Gr. Pap.

¹⁹ "Bırak gitsin," Kraliçe Victoria'dan Aberdeen'e, 7 Aralık 1853, Add. MSS. 43048; *Times*, 15, 16 Aralık; *Morning Post*, 15, 16, 17 Aralık 1853.

reform önergelerini yanlış anladığına karar verdi. Noel akşamı yine İçişleri Bakanlığındaydı; hem de politik itibarı, bu henüz Gallup'un olmadığı dönemde kamuoyundaki yüksek bir rating'in açık kanıtı olarak artmış olduğu halde. Aradan bir ay daha geçtikten sonra *Morning Post*'ta, bir uyanığın yazısı Lord Palmerston'un istifa etmesi önerisinin sarayla en küçük bir ilgisi olmadığını kaydediyordu.²⁰ Bu "haylazlığının" Windsor'da itibarını artırmaya hiçbir yararı olmadı.

Bu garip olay, Palmerston'un, İngiltere'nin savaş ilanından önceki üç ay içinde bütün Kabine toplantılarına katıldığı halde, Hükümetin Sinop'a nasıl tepki göstermesi gerektiğini tartışan elçilerin toplantılarında bulunmadığı anlamına geliyordu. Koalisyonun Peel yanlılarının arasında hâlâ pazarlık lehinde bir hareket vardı. Buol, aralığın ilk haftasında Avusturya, İngiltere, Fransa ve Prusya elçilerinin bir konferansına başkanlık etmişti. Çar'ın, Rus-Türk anlaşmazlığında dört Büyük Devletin hakemliğini kabul etmeye yetkili yüksek düzeydeki bir diplomatı Viyana'ya göndereceği ümit ediliyordu. İstanbul'da bile Sinop haberinin ulaşmasından bir hafta önce Stratford de Redcliffe ivedi bir ateşkesin ve direkt Rus-Türk görüşmeleriyle Türkleri ikna etmenin yollarını arıyor ve var olan antlaşmaların yenilenmesine dayalı bir çözüm için dört gücün garantisini elde etmenin peşinde koşuyordu.²¹ Bu belirsizlik 17 ve 20 Aralık toplantılarında Kabineyi kararsızlığa itti. İlk toplantıda Clarendon'un, Stratford'a İngiliz savaş gemilerinin Karadeniz'e girmelerine izin verebileceğini bildirmesi kararlaştı, oysa Kabine (hakkını yiyerek) elçinin bunu zaten yapmış olacağından şüpheleniyordu. Üç gün sonra Clarendon daha da ileri giderek, Stratford'a İngiliz-Fransız filosunun "Karadeniz'e tümüyle hâkim olabileceğini" söylemek için Kabinenin onayını aldı. Fakat gerek Donanma Bakanı olarak Graham, gerekse konseye başkanlık

²⁰ Lord Derby, Lordlar Kamarası, 31 Ocak 1854, Hansard Cilt 130, s. 102; A. Palmer *Crowned Cousins*, s. 116-17; J. Ridley, *Lord Palmerston*, s. 422-4.

²¹ Stratford'dan Clarendon'a, 18 Aralık 1853, FO 78/941, no. 393.

eden eski Dışişleri Bakanı Granville artık kesin olarak faaliyete geçmenin zamanının geldiğine inanıyorlardı. Lord John Russell da aynı fikirdeydi ve Palmerston'dan daha ileri giderek, özellikle bu yüzden istifa etme tehdidini savuruyordu. Hatta Russell, ciddi olduğunu kanıtlamak için 22 Aralık Perşembe günü öğleden sonra yapılan ve geç vakitlere kadar süren o haftaki üçüncü Kabine toplantısına katılmadı.

Böylece "şahin" liderler bu yaşamsal önemi olan toplantı-
da kararları on iki meslektaşlarına bırakmış oldular. Kabinenin en başta Paris'ten gelen baskılardan, Napoléon'un "yalnız başına harekete geçme" ve Fransız filosuna "Karadeniz'i Rus bayrağından arındırma" emrini verme tehdidinden etkilendiği söylenir. Fakat Palmerston'la Russell'ın toplantıya katılmayışı çok şey anlatıyordu. Koalisyon, en az Osman Paşa'nın Sinop'taki sancak gemisi kadar batmaya yaklaşmıştı. Clarendon, donanmaya, taslağı aslında Russell tarafından oluşturulmuş emirler yollamak için hazırlığını yapmıştı. Bu kadarı Aberdeen'e göre çok fazlaydı; o hâlâ barışın korunabileceğini umuyor, ama bunun için Fransızların işbirliğinin gerektiğine inanıyordu. Bunun üzerine Noel akşamı Stratford'a yollanan direktifler özellikle imparator III. Napoléon'un önerdiği hareket yöntemine göre biçimlendirilmişti. Elçiye, "Karadeniz'de karşılaşılacak ticaret gemileri dışındaki bütün Rus gemilerinin Sivastopol'e dönmeleri gerektiği," söylendi. St. Petersburg'taki Seymour da bu emirleri Nesselrode'a duyurmakla görevlendirilmişti; bunu 12 Ocakta yaptı.²² Barış günleri artık sayılıydı.

²² J.B. Conacher, *The Aberdeen Coalition*, s. 240-2; Morley, age., I. S. 490-1; Aberdeen'den Graham'a, 19 Aralık 1853, Gr. Pap.; Aberdeen'den Kraliçe Victoria'ya, 20 Aralık 1853, Add. MSS. 43048; Russell'den Clarendon'a, 18 Aralık 1853, Clar, MSS. Dep. C3; Temp., s. 375-8.

SANCAĞI DALGALANDIRMAK

Donanmaya verilen yeni emirler 3 Ocak 1854 Salı günü İstanbul'a ulaştı; Cuma gününe kadar da bütün İngiliz ve Fransız gemileri Boğaz'dan geçerek Karadeniz'e çıkmış bulunuyorlardı. Kraliyet donanmasından on, Fransa'dan da dokuz gemi vardı. Lord Stratford'un, aldığı direktiflerin ona İngiliz filosu üzerinde otorite sahibi olma hakkını verdiği zannetmesi, Başkomutan Amiral Dundas'ı kudurtuyordu. Elçi, donanmanın ana bölümünün Dundas'ın vekili Tuğamiral Sir Edmund Lyons'un komutasında Sinop'a hareket etmesi emrini verdi. Bu filonun doksan bir toplu sancak gemisi *Agamemnon*, Kraliyet donanmasının buharla çalışan ilk uskurlu gemisiydi. Çatışmasız geçen, fakat her an tetikte bulunulan bu haftalarda böylesi güç bir görev için daha uygun bir deniz subayı olamazdı. Dundas'dan beş yaş genç olan ve bir süre sonra onun yerine geçmesi beklenen Lyons, on sekiz yıllık diplomatlık hayatının ardından Donanmaya geri döneli sadece on hafta oluyordu. Önce İngiltere elçisi olarak Atina'da, sonraki tarihlerde de Bern ve Stockholm'de bulunmuştu. Gerek Donanma Bakanı, gerekse Başbakan, onun denize dönmesini istiyorlardı. Aberdeen Clarendon'a, tipik müphem ifadesiyle "Beklenen görev için Lyons'dan daha iyi bir adam bulunamaz," diyerek. Geçen eylül ayında Lyons'un Dışişlerindeki görevine son verilmesini istemişti.¹ Lyons, Doğu Akdeniz'in sularını iyi biliyordu, 1829'da da Donanmanın bir subayı olarak Sivastopol, Odessa ve Varna'ya nezaket ziyaretlerinde bulunmuştu. Ama buhar gücünün gizemlerinin yabancısıydı.

¹ Aberdeen'den Clarendon'a, 27 Eylül 1853, Clar. MSS. Dep. C4.

Stratford'un donanmayı Sinop'a yollaması Westminster'de üzüntü yaratmıştı. Graham çok geçmeden Dundas'ın tereddüdünü şiddetle eleştirecekti; ama ocak ayında Hükümet'in, geri çağırma cesaretinden yoksun olduğu elçisiyle kavgasında Başkomutan'ın tarafını tutacaktı. Graham için bir tek avuntu vardı. Donanma Bakanı Dışişleri Bakanı'na, "Bir felaket olursa sorumluluğu Stratford'a ait olur, bize değil ve öyle kalmasına dikkat edelim," demişti.² Ama telaşlanmak için bir neden yoktu. Sinop'ta kalan İngiliz filosu Ruslar tarafından on gün kadar rahatsız edilmedi. Lyons'un sancak gemisi üç gemiyle birlikte Türk askerî gemilerini Trabzon'a kadar eşlik ederek koruyor, böylece Padişah'ın Kafkas sınırındaki ordusunu destekliyordu. Buharla çalışan gemilerin küçüklerinden biri olan *Retribution*, 6 Ocakta Karadeniz'i aşarak Sivastopol'e yaklaştı. Komutanı Yüzbaşı Drummond'un top atışıyla nezaket selamına karşılık verildi. İngiliz gemisine bir korvetin yaklaşması üzerine, *Retribution*'dan bir sandal indirildi ve bir subay Ruslara Prens Menşikov'a iletmek üzere bir mesaj verdi. Buna göre, Karadeniz donanmasının Rus karasularının dışına çıkacak herhangi bir gemisi, İngiliz veya Fransız savaş gemileri tarafından durdurulacaktı. O sırada iç limana yaklaşmakta olan *Retribution*'a dış limandan uzaklaşma emri verildi. Fakat geminin subayları o vakte kadar "en az üç yüz topun limana hâkim olduğunu" görebilmişti. Bunlara ek olarak "büyük bir olasılıkla ateşe hazır üç sıra savaş gemisi" vardı.³ Böylesine cüretkârane bir saygısızlığın misillemeye yol açmamış olması dikkate değer.

Yüzbaşı Drummond'un ön planda bir casusluk göreviyle geldiği kuşkusuzdu. Graham daha önce Amiral Dundas'a yazdığı mektupta Rusya'nın başlıca deniz üssünün önemini vurgulamıştı. Donanma Bakanı, "Öyle bir fırsat ortaya çıktı ki takdirde, dikkatinizi Sivastopol üzerinde odaklaştıracığınızı sanıyorum. Buraya indirilecek bir darbe, Avrupa için

² Graham'dan Clarendon'a, 15 Ocak 1854, Gr. Pap.

³ G. P. Evelyn, *A Diary of the Crimea*, s. 31-2; J. B. Conacher, *The Aberdeen Coalition*, s. 246.

azımsanmayacak bir önem taşıyacak, Doğu işlerine de birkaç zaman için bir çözüm getirecektir" diyordu.⁴ Kabinenin üyeleri şimdilerde dikkatlerini alışık olmadıkları bu türden büyük strateji sorunlarının üzerinde yoğunlaştırmaya başlamışlardı. 23 Aralık tarihli *Times* gazetesi, İngiliz ve Fransız hükümetlerinin, Karadeniz dışındaki olası savaş alanlarını düşünmeye başladıklarını bildiriyordu; ama yazıda sadece "ilkbahar başlarında Baltık'a yapılacak bir sefer"den bahis vardı. Aberdeen'in kabinesinde konsey başkanı olarak bakanlıklardan bağımsız konumdaki Kont Granville, Noel gününde Dışişleri Bakanı'na yazdığı bir mektupta ulusun Rusya'yla savaşa hazırlıklı olup olmadığını sorguluyordu. Sivastopol'un tahribi "yapılacak en iyi veya tek şey midir?" diye soruyordu.⁵ Baltık'la Finlandiya Körfezi yaz aylarında daha kolay ulaşılabilir ve Rusya'nın siyasi merkezine daha yakın görünüyordu.

Kuzeyde veya güneyde savaş alanı yaratmanın rakip yararları üzerindeki tartışma bundan sonra yıl boyunca sürdü gitti; ama bu, sonraki savaşlarda görüldüğü gibi "Doğulular" ve "Baltıklılar" arasındaki tartışmanın dar görüşlü partizanca ruhuyla yapılmıyordu. 1854'de Rusya'yla nerede savaşılacağı konusunda yoğun bir kararsızlık vardı ve bakanlar sık sık fikir değiştiriyorlardı. Merkezî Avrupa'nın iki otokrasisi, Prusya'yla Avusturya ne yapacaklardı? Rusya'ya karşı savaşa girdikleri takdirde, doğuda bin millik bir cephe açılmış olacaktı. Rusya'nın yanı başında savaşa girdikleri takdirde ise, III. Napoléon ordularına Ren boyunca sürdürülecek bir sefer için ihtiyaç duyacaktı. Savaş yayılmadığı takdirde bile Fransa güvenilir bir müttefik miydi? Kraliçe'nin –ya da kocasının– kuşku vardı: Şubatın son haftasında Buckingham Sarayı'ndan Lord Aberdeen'e yollanan kaygı dolu bir tezkerede, "Kendi kıyılarımızın şimdi bizimle ittifak halinde olan güçler tarafından tehdit edilmesinin olanaksız olduğunu kim söyleyebilir?" deniliyordu. Ordunun derhal

⁴ C. S. Parker, *Life... Graham II*, s. 226.

⁵ Granville'den Clarendon'a, 25 Aralık 1853, Clar. MSS. Dep. C4.

otuz bin askerin katılımıyla güçlendirilmesi gerekiyordu. Başbakan Kraliçe'ye şimdiden orduya 25.000 gönüllü bulmaya çalıştığını, ülke savaşa girdiği takdirde ise, bu sayının katlanacağını bildirdi. Ayrıca donanmada hizmet görmele-ri için fazladan 10.000 denizci ve 3000 deniz piyadesi bulunacağı umut ediliyordu.⁶ 1854 Ocağında Britanya Ordusu Birleşik Krallık'ta 60.000 asker, sömürgelerde 40.000 asker, Hindistan'da hizmet gören bir 30.000 asker daha içeriyordu. 130.000 askerlik bu toplam, 1970'ler ve 1980'lerde imparatorluk sonrası İngiltere'de beslenen ordudan çok daha küçük olmakla birlikte, silah altındaki Fransız ve Türk ordularının gerçek kuvvetine yakın, fakat muvazzaf Rus ordusunun büyüklüğünün altıda birinden azdı.

Yaklaşan kara savaşı Londra'yla Paris'te önceleri önemli bir kıta savaşına katkıdan çok, bir sömürge seferi gibi görülüyordu. III. Napoléon Kuzey Afrika'daki ordularıyla ilgileniyor; İngiliz elçisi bu durumda onun, 10.000 askerin üstünde bir katkı öngörmediği izlenimine kapılıyordu. 1854'ün Ocak ayı ortasında Londra'daki Savaş Bakanlığı Malta'ya, ardından da büyük bir olasılıkla İstanbul'u savunmak için Türkiye'ye, askerî birlikler nakletme hazırlığı yapıyordu. Ama ordu işlerinden sorumlu bakanların ikisi de; Newcastle Dükü'yle Sidney Herbert, deniz aşırı hizmet için bir ordu oluşturma'nın içerdiği sorunlardan habersizdiler. Birleşik Krallık'taki her birlik normal kuvvetin altında olduğuna göre, Newcastle, Kabinedeki meslektaşlarına, savaşa gönderilmek üzere 5000 eğitimli askerin yeterli olacağını umduğunu söyledi.⁷ Bu tamamen yetersiz tahmine sadece bir tek bakan karşı çıktı. Aberdeen'in Sinop'tan önceki haftalarda savaşa karşı gözüken meslektaşlarından Donanma Bakanı Sir James Graham, savaşın yaklaşmasını ehil bir gerçekçilikle gözleyen tek bakandı. Balkanlarda karlar eridikten sonra donanmanın yaşamsal önemi olan bu arterini bir Rus sal-

⁶ Kraliçe Victoria'dan Aberdeen'e, 24 Şubat 1854, QVL, III, s. 12; Aberdeen'den Kraliçe Victoria'ya, 24 Şubat 1854, Add. MSS. 43048.

⁷ Conacher, age., s. 251.

dırısından korumak için Boğazlara derhal 20.000 asker gönderilmesi için baskı yapan da Graham'dı. Kabinayı Malta'ya beş istihkâm subayı yollamaya razı eden yine Graham'dı. Subaylar orada bir istihkâma birliği toparlayıp Sinop'un yeniden takviye edilmesi ve İstanbul ve Çanakkale Boğazı'ndaki istihkâmların kuvvetlendirilmesi için Padişah'a yardım edeceklerdi.⁸

Graham ordudaki en kıdemli ve saygın iki subayla; Raglan ve Burgoyne'la bağlantı halindeydi. Son on beş aydır ordonat generali olarak görev yapan 75 yaşındaki Lord Raglan, Waterloo'yla İber Yarımadası'nda ve Paris'e, Verona'ya, 1826'da da St. Petersburg'a yaptığı diplomatik görev gezilerinde Wellington'un sağ kolu olmuştu. İstihkâmlar başmüfettişi olan 72 yaşındaki Sir John Fox Burgoyne, asker babası "Centilmen Johnny" Burgoyne'un ölümünden kısa bir süre sonra, çocuk yaşta orduya katılmıştı. Baba Burgoyne 1777'de Saratoga'da General Gates'e teslim olarak uğradığı prestij kaybını gidermek için hayatının son yıllarında bir oyun yazarı olarak ün yapmıştı. Sir John da 1815'te Amerikalılarla çarpışmıştı, ama deneyiminin en önemli bölümünü İber Yarımadası'nda Moore'la Wellington'a hizmet ederek edinmişti. Torres Vedras hattındaki 108 istihkâmı hiç kimsenin General Burgoyne kadar iyi hatırlayamadığı söylenebilir. 19 Ocak 1854'te Londra'dan Calais'ye doğru yola çıktı, oradan da askerî deneyimini Padişah'ın yararına sunmak için İstanbul'a gidecekti.

Paris'te geçirdiği kırk sekiz saat içinde III. Napoléon Sir John'un sohbetini "büyüleyici" bulmuştu. Bunun şaşılacak bir tarafı da yok; çünkü Burgoyne yalnız Türklerin İstanbul'u korumalarını mümkün kılacak yolları anlatmakla kalmayıp, Ruslar Balkan dağlarından boşandıkları takdirde Padişah'ın yardımına koşabilecek bir İngiliz-Fransız seferini de tarif etmişti. Burgoyne, denizden kolayca beslenebilecek bir askerî üssün kurulmasından yanaydı. Ne yazık ki Türk başkentinin çevresindeki dağlık burunlar, bu ba-

⁸ Graham'dan Newcastle'a, 11 Ocak 1854, Gr. Pap.

kından Batı Avrupa'nın filoları için Portekiz'in girintisi çıkıntısı bilinen sahilleri kadar elverişli değildi. Burgoyne bu nedenle Çatalca üzerinden İstanbul'u kateden bir istihkâm dizisi yerine Gelibolu Yarımadası'nda bir üs öneriyordu. Burası, Bolayır'ın güneyindeki berzahta bulunan mevzilerden kolayca savunulabilecekti. Bu dar toprak parçasında mevzilenmiş bir müttefik ordusunun, Padişah'ın başkentini kuşatacak bir Rus kuvvetini yandan vurmak için bir atlama tahtası bulunacaktı.⁹ Gelibolu adı İngiliz-Fransız stratejik planlamasında böylece başrollerden birini almıştı. Hem de son kez değil. Napoléon, aralık ayının dördüncü haftasında yalnız başına hareket etme tehdidini savurduktan sonra, şimdi Ruslara karşı gelme kararında tereddüt ediyordu. Paris'teki İngiliz elçisi, İmparator'la İmparatoriçe'nin, yeni yıl balosunda Rus meslektaşına özellikle nazik davranıp yakınlık gösterdiklerini bildirdi. Burgoyne'un Manş'ı geçtiği gün de Napoléon, Çar'a barış için son bir çağrıda bulundu.¹⁰ Mektubu önceden okumuş olan Clarendon, çağırıcıyı zayıf bulmuştu: Napoléon Türklerle Ruslar arasında bir ateşkes istiyor, Tuna prensliklerindeki kuvvetlerin geri çekilmesini ve Rus-Türk barış görüşmelerinin başlamasını talep ediyordu. Fakat Clarendon, yumuşak eldivenin içindeki demir yumruğu görememişti. Napoléon Rusya aleyhindeki bütün eski İngiliz ve Fransız şikâyetlerini saydıktan başka, Nesselrode'un Viyana notasına ilişkin şiddetli yorumunu ve Sinop'taki alçakça katliamı tekrar gündeme getiriyordu. Nikola'yı sakinleştireceğine, büsbütün kıskırtacak bir belgeydi bu. Çar da iki hafta sonra yankılar uyandıracak bir yanıt yolladı. Dediğine göre, Fransa savaşa karar verdiği takdirde, "Rusya 1812'de nasıl idiyse 1854'te öyle olacak"tı.¹¹

⁹ G. Wrottesley, *The Military Opinions of General Sir John Fox Burgoyne*, s. 165-80; F. A. Wellesley, *The Paris Embassy*, s. 40-1; B.D. Gooch, *The New Bonapartist Generals*, s. 67-8.

¹⁰ J. Ridley, *Napoléon III and Eugénie*, s. 363-4.

¹¹ I. Nikola'dan III. Napoléon'a, 8 Şubat 1854, Zai., II, s. 189-91. Çar'ın yanıtı *Times*'ın 6 Mart 1854 sayısında yayımlandı.

Paris'le St. Petersburg arasında bu yazışma sürerken, Londra'daki Hükümet savaşın kaçınılmazlığını kabullenmişti. Yalnız Lord Aberdeen, sabırsız ve atılgan bir girişimi durdurma ümidiyle direniyordu. Burgoyne Türkiye'ye doğru yola çıkmadan önce Graham'a iki tezkere yollamıştı; bunlar şimdi bakanlar arasında elden ele dolaşıyordu. İkisi de Sivastopol'ün "deniz yönünden gelecek bir saldırıya açık olmadığını" vurguluyordu. Birinci tezkere, üssün kara savunmasında Rus garnizonuyla başa çıkabilecek bir ordu tarafından zaptedildiği takdirde tahrip edilebileceğini belirtiyordu. Fakat ikinci tezkere, böyle bir şeyin olanaksız olduğunu açık seçik söylüyordu. Burgoyne, "Limana gemiyle girmek delilik olur," diyordu. Otuz veya kırk bin asker, en üstün İngiliz birliklerinden olsa da, Sivastopol'ü ellerinde tutan otuz veya kırk bin askere karşı bir şey yapamazdı. Herhangi bir düşmanın ülkesinde karaya çıkmak bire karşı üç oranında bir askerî üstünlük gerektirirdi. Abercromby'nin Mısır'daki ordusunun durumu da bire üç askerî üstünlüğün gerekliliğini göstermişti. Burgoyne bilerek konuşuyordu; 1801 Martında oradaydı.¹²

Burgoyne'un tezkereleri Gladstone'la Aberdeen dışındaki bütün ileri gelen bakanların görüş bildirmelerine yol açtı. 1809 ile 1828 arasında aralıksız olarak Savaş Bakanı olan Palmerston, Sivastopol'e yapılacak bir saldırının uzun uzadıya ölçülüp biçilmeden yapılmaması gerektiğine katılıyordu. Bir deniz saldırısına ise bir kara gücünün işbirliği olmadan kesinlikle kalkışılmamalıydı. Bununla birlikte, Burgoyne'un Türk askerî birliklerinin değerini gözden kaçırdığı kanısındaydı. Şahsen kendisi, İngiliz ve Fransız filolarını Türk askerî birliklerini Kırım'a taşımak ve onları

¹² Graham, Burgoyne'un ilk muhtırasını kraliyet topçularından bir albayın değerlendirmesiyle birlikte kabinedeki başlıca meslektaşlarına dağıttı, 19 Ocak 1854, Gr. Pap. İkinci muhtıra Graham belgelerinde Graham'dan Burgoyne'a bir mektup (20 Ocak 1854) biçiminde muhafaza ediliyor. Bu belgeler Conacher tarafından özetlenmiştir, age., s. 252 ve 254. Ayrıca bkz.: Hew Strachan, "Soldiers, Strategy and Sebastopol," HJ, 21, s. 311-12.

Sivastopol denen çetin cevizle uğraşmaya terk etmek eğilimindeydi. Palmerston, Karadeniz'in Asya kıyılarıyla ilgileniyordu: Bir İngiliz seferi, Çerkezistan kıyılarındaki bütün Rus istihkâmlarını ve tesislerini süpürmek üzerinde yoğunlaşabilirdi. Birden aklına gelmiş gibi ekledi: "Azak Denizi'nde de bir şeyler yapılabilir."¹³ Russell da, Sivastopol'ün çok kuvvetli savunulduğunu ve kente bir saldırı düzenlemenin akılsızlık olacağını düşünüyordu. Yarısı Fransız olmak üzere on bin askeri Padişah'ı korumak ya da Karadeniz'de saldırgan operasyonlar yapmak için Boğaziçi'nin kıyılarında kamp kurmuş görmekten hoşnuttu. Newcastle Dükü, o kadar uzak geleceğe bakmıyordu, ama o da Burgoyne gibi Çanakkale Boğazi'nde bir ordugâh kurulmasından yanaydı.¹⁴

Graham, Gelibolu'da bir üs istiyordu. Kraliyet donanmasının "Rusya'nın gururunu kırabileceği, Karadeniz'de veya Baltık'ta Rusya'nın kalbine kesin bir darbe indirebileceği" gibilerinden abartılı beklentileri hafifletmek istiyordu. Ekle-di: "Prusya ve Avusturya, prensliklerin boşaltılmasını sağlamalı ve İstanbul'a doğru bir yürüyüşü önlemelidir."¹⁵ Ve sonraki haftalarda bir yandan güçlü bir Baltık filosu kurarken, büyük bir koalisyon oluşturmanın gerekliliğine ikna etmek için Dışişleri Bakanı'na baskı yapıyordu. Clarendon'a yazdığı bir notta, "Rusya'ya karşı kuzeyde bir deniz konfederasyonu benim favori projemdir," diyordu.¹⁶

8 Şubat Çarşamba günü Başbakan, Kraliçe'ye "gerek denizde, gerekse karada" aktif hazırlıklara izin verildiğini anlattı, ama sonra, "Lord Aberdeen, bunların gereksiz olacağı umudunu terk etmek istemiyor," diye ekledi. Bu garip bir iyimserlik örneği-ydi. Aberdeen önceki cuma öğle vakti son on beş yıldır dostu olan Brunnow'u kabul etmiş, ikisi de diplomatik ilişkilerin kopmak üzere olduğunu kabul etmişler-

¹³ Palmerston'dan Graham'a, 19 Ocak 1854, Gr. Pap.

¹⁴ Russell'dan Graham'a, 19 Ocak; Newcastle'den Graham'a, 20 Ocak 1854, Gr. Pap.

¹⁵ Graham Memorandum, 22 Ocak 1854, Gr. Pap.

¹⁶ Graham'dan Clarendon'a, 28 Şubat 1854, Gr. Pap.

di.¹⁷ Kesin kopuş pazartesi günü kabine toplantısından önce gerçekleşti. Başka hiç kimsenin barıştan yana kayda değer bir umudu yoktu. Savaş ve Sömürgeler Bakanı olarak Newcastle, 9 Şubatta ilk 10.000 askerin Doğu Akdeniz için bir ara istasyonu olacak Malta'ya buharlı gemiyle taşınması için emir verdi.¹⁸ *Times* gazetesi ertesi hafta "Savaş Hazırlıkları" başlığı altında günlük bir askerî istihbarat sütunu yayımlamaya başladı. Bunun iki haftaya kalmadan St. Petersburg'ta incelenmeye başlandığını söylemeye gerek yok. Komutanlar spekülasyon konusuydu. Tümenlerden birinin Kraliçe'nin kuzeni Cambridge Dükü'nün komutasına verileceği, diğer önemli görevlerin çoğunlukla "Dük'e" Portekiz ve İspanya'da hizmet etmiş güvenilir –ve yaşlıca– subaylara emanet edileceği öngörülüyordu. Diplomatik ilişkilerin kopmasını izleyen cumartesi günü 100.000 tirajlı haftalık bir gazete olan *Illustrated London News*'un editörü, Çar'ın ordularına karşı üç aylık bir savaş yapılacağını öngördü; sonuçta Kırım fet-hedilecek, Kafkasya'yla Besarabya'da topraklar kazanılacak, Baltık'ta zaferler görülecekti. "Şu anda felaket olarak nitele-nebilecek hiçbir şey beklenmiyor"du.¹⁹

Diğer güncel konuların ilgi uyandırmayışına şaşmamalı. Lord John Russell 13 Şubatta on iki ay önce vaat ettiği Reform Yasası'nı Avam Kamarası'na sunduğunda bu, ülke bütününde fazla bir ilgi uyandırmadı. Yaptığı konuşma dikkati çekecek kadar kısaydı; kıdemsiz bir muhafazakâr üye "dışiş-lerimizin şimdiki durumunda" ertelenen reformla ilgili tartışmaların başlatılmasına çalıştı. Ulus hâlâ barış durumunda olduğuna göre, Russell, ilkelerine bağlılığını sürdürerek,

¹⁷ Aberdeen'den Kraliçe Victoria'ya, 8 Şubat 1854, Add. MSS. 43048; Aberdeen'den Brunnow'a, 2 Şubat 1854, Add. MSS. 43144; F. F. Martens *Recueil des traités*, XII, s. 338-41.

¹⁸ G. Dodd, *Pictorial History of the Russian War*, s. 76.

¹⁹ ILN, 11 Şubat 1854, s. 118. ILN'ın o sıradaki değerlendirmesi için bkz.: Matthew Paul Lallumia'nın mükemmel incelemesi *Realism and Politics in Victorian Art of the Crimean War*, özellikle s. 65. Lallumia, 11 Şubat tarihli başyazının daha uzun bir özetini çıkarıyor (s. 42), fakat yazıya yanılarak 1855 tarihini atıyor.

yasa geri çevrildiği takdirde bir kez daha hükümetten ayrılma tehdidini savurdu. Fakat Nisanda Lord John bile boyun eğmişti. Böylece Parlamentonun İkinci Reform Yasası Kırım Savaşı'nda İngilizlerin ilk kaybı oldu.²⁰

Başkentin insanları, kısa ömürlü eserinin Russell tarafından Avam Kamarası'na tanıtılışının ertesi günü ilk kez "savaş hazırlıkları"nı gördüler. Öğleyin saat on ikiyi birkaç dakika geçe Coldstream Muhafızlarının ilk taburu Trafalgar Meydanı'ndaki St. George Kışlası'ndan çıktı. *The Girl I Left Behind Me* (Geride Bıraktığım Kız) şarkısını neşeyle çalan bando, doğuya Strand'e doğru yürüyüşe geçmişti. Yürüyüş kolunun önünde bağrıışan Londralılar, bir mil boyunca uzayıp gidiyordu. Muhafızların Akdeniz'e hareket ettikleri söylendiğinde bir alkıştı tutturan kalabalıklar sokaklara dökülmüştü. Ertesi gün *Times* gazetesinde izah edildiğine göre, "uzun yıllardır yabancıları oldukları ve heyecanlanmadan seyredemeyecekleri bir manzara"ydı bu. Ulus şimdilik barış içindeydi; Coldstream'ler de Portsmouth ile Southampton'daki askeri gemilere Trafalgar Meydanı'ndaki kışlalarından daha yakın olacakları Chichester'den daha ilerisine gidiyor değillerdi. Fakat Rusya'yla savaşın kapıda olduğundan kimse kuşku duymuyor, muhafızları gören Londra da bu beklentinin heyecanını yaşıyordu.

Times'ın yazdığına göre, otobüslerle taksilerdeki halk da bu gösterilere katılmış ve cadde bir müddet tıkanıp kalmıştı. Waterloo Köprüsünün turnikeleri birlikleri yolcu etmek isteyen "insan seli"ni durduramamış, geçiş ücretini toplayan bekçiler bir kenara savrulmuşlar, gururlu kalabalık da muhafızlara İngilizlerin yakın tarihteki zaferlerinin en büyüğünün adını taşıyan tren istasyonuna kadar eşlik etmişti. İki saat sonra St. George Kışlası'nda Coldstream'lerin yerini alacak olan Grenadier (humbaracı) Muhafızlarının üçüncü taburu da alkışlar arasında Londra Kulesi'nden batıya doğru yürüyordu. Kısa zaman önce rütbesiz erlere toplumdan

²⁰ Conacher, age., s. 294-311; J. Prest Lord John Russell, s. 364-5.

atılmış kişiler gibi davranan Londralılar o salı günü sokaklarda askerlerin ayak seslerini duydukça coşuyorlardı.²¹

Bu ruh hali ay sonuna kadar devam etti. Aynı haftanın salı günü Londra Kulesi'nde konuşlandırılmış tüfekli muhafızlar Londra Tavernası'nda bir veda şöleni düzenlediler; bandoları bu münasebetle ateşli havalar çaldı, Cambridge Dükü de alkışlandı. Ertesi pazartesi alkışlanan, çok iftiralara uğramış Prens Albert oldu; Prens, Kraliçe'nin Brüksel'deki dayısına yazdığı gibi, "güzel muhafızlarımız"ı denetliyordu. Ertesi sabahın *Times* gazetesine daha kasvetli bir hava egemendi: "İnsanların bir savaş başlangıcını izlerkenki coşkusunu frenlemek gerektiğini anlamak için Eczacılar Çarşısı'ndan ve New Bond Caddesi'ndeki Savory ve Oğlu mağazasından Kule'ye doğru yola çıkarılan malzemeye bir göz atmak yeter." Tuna'daki bir savaş için gereksinilenlerin listesi de aşağıda veriliyordu: 1000 m yara flasteri, 500 kilo yara pansumanı için keten tiftiği, 12 büyük ilaç kasası ve katır veya eşek üstünde taşınmak için 30 küfe... Bütün bunlar dört vagon içinde nakledildi.²² Fakat coşku ertesi gün yine kendini gösterdi. Southampton'da humbaracı muhafızlar *Ripon* adlı buharlı gemiyle, Coldstream'ler *Orinoco*'yla, tüfeklilerin çoğu ise *Manilla*'yla yola çıkıyorlardı. Yirmi saat kadar sonra -23 Şubat Perşembe sabahı, Savaş Bakanlığının, askerî birliklere Malta'da hizmet için hazır olmalarını bildirmesinden iki hafta sonrası- üç buharlı gemi sekize çeyrek kala Solent Boğazına girdiler ve kuvvetli bir güneybatı rüzgârıyla ilerlemeye koyuldular. Cebelitarık Boğazı'na ulaşmalarına kadar önlerinde beş günlük fırtınalı bir yolculuk vardı. St. Petersburg'a ise henüz hiçbir ültimatol verilmemişti.²³

Asker nakleden gemiler Southampton'dan hareketlerinin ilk akşamında Manş'ı geçerlerken barış elçileri olarak alışlagelmişin dışında bir üçlü, Çar'ın başkentine gidiş ve dö-

²¹ *Times*, 15 Şubat 1854.

²² *Times*, 17 Şubat 1854.

²³ Dodd, age., s. 79; N. Bentley (ed.), *Russell's Dispatches from the Crimea*, s. 24.

nüşten ibaret 3000 millik bir yolculuğun sonunda Dover'den Londra'ya geliyordu. Noel'den az önce gazeteler Sinop'un sonrasında ateş püskürürken, Joseph Sturge adında altmış yaşlarındaki Birmingham'lı bir tahıl tüccarı ve filantrop, Quaker' arkadaşlarından bir gruba, Dostlar Cemiyetinden bir heyetin St. Petersburg'a gitmesini ve Çar'a Türkiye'yle savaşta dökülen kana ve insanların ıstırabına son vermesi için yalvaran bir mektup sunmasını önerdi. Çar I. Nikola'nın ağabeyi I. Aleksandr 1814'de İngiltere'ye yaptığı ziyaret sırasında Dostlar Cemiyeti'yle ilgilenmiş ve Rusya'ya gelen Quaker'ları teker teker ağırlamıştı; öyle olunca da üçlünün Rusya hükümdarından ilgi görmesi olasılığı, Avrupa'nın başka taçlı başlarında aynı ilgiyi bulması olasılığından daha kuvvetliydi. Dostlar Cemiyeti'nin Frankfurt ile Manchester'daki konferanslarını bilfiil desteklemiş olan Sturge, İngiliz Quaker'larının başlıca icra komitesinden destek görüyordu. Sonunda, Bristol'dan Robert Charleton'un ve ağabeyi, 1832'de Parlamantonun ilk Quaker üyesi olan Durham'lı demiryolu patronu Henry Pease'in bu yolculukta ona eşlik etmesi kararlaştı.²⁴

Üç adam 20 Ocakta Londra'dan ayrıldılar ve on üç günlük bir yolculuktan sonra 2 Şubat gecesi saat yedide St. Petersburg'a vardılar. Dönüşte aynı yolculuğu şaşılacak

* Quaker: 'Dostlar Derneği' adıyla kurulmuş Anglosakson, Protestan örgütün üyesi. Quaker'lara göre Hristiyanı yol gösteren ilke, kalbine hitap eden kutsal ruhtur. Kutsal sır yoktur, hiçbir dogma yoktur, insan tabiatının günahla lekelenildiği teorisi yanlıştır, teşkilatlanmış ruhban sınıfı olmamalıdır, kadınlar ruhban olabilir. Quaker'lar barışın yanındadırlar ve savaş için asker toplanmasına karşıdırlar. İngilizce "titreyen" anlamındaki Quaker deyişi, kurucu G. Fox'un yargıç Bennet'ı "Tanrı'ya saygıya ve onun kelamı karşısında titremeye" davet edişi nedeniyle derneğin üyelerine takılmış alaycı lakaptır –ed.n.

²⁴ Griselda Fox Mason, *Sleigh Ride to Russia* s. 3-15. St. Petersburg'a giden üç Quaker'ın de akrabası olan bir kadın tarafından yazılan bu kitap, Misyon hakkındaki daha eski eserlerden daha fazla aile mektubu içermektedir; fakat ayrıca bkz.: Richenda Scott, *Quakers in Russia*.

kadar kısa bir zamanda, dokuz günde tamamlayacaklardı. Trenler onları Calais'den Berlin'e, oradan da Königsberg'e (şimdiki Kaliningrad) götürdü; oradan da arabayla Riga'yı buldular. Ancak don orada o kadar şiddetliydi ki araçları yolun kalan dört yüz mili için bir kızağın üstüne oturtuldu. Joseph Sturge'la arkadaşları, politik bir amaçla değil, dinsel bir misyonla geldiklerini vurgulamalarına rağmen, Ruslar tarafından kendilerine saygın birer elçi gibi davranılmasına şaşırdılar. Nesselrode onları 6 Şubat Pazartesi günü büyük bir nezaketle kabul etti; cuma günü öğleden sonra da mektuplarını Çar'a sunmalarına izin verildi. Kışlık sarayla ilgili izlenimleri belleğinde henüz netliğini korurken Henry Pease yeğenine bir mektup yazdı:

"Yukarıya tırmana tırmana koridorlarla odalardan, şurada falanca eyaletin askerlerinin, burada da başka yerin muhafızlarının yanından geçtikten sonra en üst kata ulaştık. Randevudan kısa bir zaman önce sofaya giriş, Neva'yı gören pencerenin başında Baron N. ile gevezelik, kızak yarışlarından ve birkaç yıl önce sarayın yakılmasından söz etmek, öyle olmadığı halde rahat gözükmeye çalışmak... İmparator içeri girer, soğuk bir tavırla bize başını eğer. Anında 'Sibirya' diyebilecek gibi gözükken, ama gerçek anlamda rahat da olabilecek, uzun boylu ve güçlü yapılı bir şahsiyet."²⁵

Dilekçe kendisine okunurken Nikola nazik bir tavırla dinledi. Sonra, ilerideki bir tarihte heyete sunulacak olan ve ikinci imza olarak Nesselrode'unkini de taşıyan bir mektupta yer alacak görüşlerini izah etti. Nikola, Kraliçe Victoria'ya duyduğu saygıyı ve çıkabilecek bir krizi öngörerek Doğuda bir anlaşmaya gidilmesi için göstermiş olduğu çabayı vurguladı. "Benim tarafımdan gösterilen ihtiyatlı öngörü, ülkenizde haksız yere entrikacı bir politika ve harisçe bir fetih arzusu olarak yorumlandı," diye yakındı. Joseph Sturge da politik bir misyonla gelmediklerine göre, Quaker'ların anlaşmazlığın ayrıntılarını tartışamayacaklarını belirtti. Ancak Hazreti

²⁵ Henry Pease'den Edward Pease Jnr.'a, 11 Şubat 1854, Fox Mason, age., s. 79.

Muhammed'in dininden olanlar silaha başvurmayaya inansalar bile bir Hristiyan barış için çaba göstermeliydi: Dostluk Cemiyeti'nin elçileri bu nedenle uluslararası anlaşmazlıkların hakem kararıyla çözümlenmesini doğru buluyorlardı. Çar, İngilizlerin hepsiyle teker teker el sıkıştıktan sonra "Kırım da sizleri görmek ister" dedi ve duygusallıktan ıslanmış gözlerini gizlemek için başını öte yana çevirdi. Quaker'lar bundan sonra her ikisi de iyi İngilizce konuşan Çariçe'yle ve kızları olduğunu varsaydıkları bir genç kızla on dakika görüştüler. Dört gün sonra, hareketlerinden bir akşam önce konuklar Nikola'nın büyük kızı olan dul Leuchtenberg Düşesi'yle görüştüler. Fakat o sıralar Rusya'yla İngiltere'nin arasındaki diplomatik ilişkiler kesildiğinden Düşes onlara karşı sadece soğuk bir nezaket sergiledi.²⁶

İngiliz basını barış misyonuna büyük ilgi gösterdi. Quaker'lar *Punch* dergisinde "St. Petersburg'un barış güvercinleri" sözleriyle hafifçe hicvedildiler. Ama çabaları *Illustrated London News*'un öylesine dikkatini çekmişti ki, 11 Martta Çar'ı, ona mektubu okuyan Sturge'ü dinlerken gösteren bir gravür bastı. Bazı taşra gazeteleri, Quakerların, Rus yağcılığına karşı koyamayan yanlış yoldaki kişiler olsalar bile amaçlarının niyeti niyetli olduğunu istemeye istemeye kabul ettiler. *Times* gazetesi daha açıksözlüydü: "3 Quaker centilmenin, serinkanlı konuşmalar ve ahlaki görüşlerle yarı kaçık bir imparatorun saldırgan kariyerini durdurabileceklerini zannetmeleri kadar gülünç bir şey olamaz." Sturge ve arkadaşları Dover'da İngiltere topraklarına ayak bastıklarında *Times*'ın bu başyazısını okudular. Gazete beş gün sonra Çar'a sundukları mektubun metnini ve hükümdarın yanıtını bastı. 19 Martta da Henry Pease'in, Darlington'daki büyük bir salonda kadınlı erkekli iki bin kişiye yaptığı bir konuşmada heyetin deneyimleri hakkında anlattıklarına da aynı gazete geniş yer verdi. Bay Pease'in bol bol ve içten alkışlanması, yaklaşan savaş herkesin coşkuyla karşılamadığının kanıtıydı.²⁷

²⁶ Age., s. 81-90.

²⁷ *Times*, 23 Şubat, 28 Şubat ve 19 Mart 1854.

Resmî Londra heyeti, resmî St. Petersburg'unkinden geri kalmayan bir nezaketle kabul etti. Ama üç barış elçisi politika üzerinde hiçbir iz bırakmadı. Başbakan onları 25 Şubat Cumartesi günü kabul etti ve silaha başvurulmasından nefret ettiğini belirtti. Ne çare ki Lord Aberdeen'in artık olayların akışının kölesi olduğu belli olmuştu. Buol'un Viyana'daki uzayan konferansından fazla bir umudu kalmamıştı. İçgüdü-sü onu özel hayata çekilmeye teşvik ediyordu. Ama Kraliçe'ye hizmet bilinciyle Palmerston, Russell ve "savaş partisi"ni hükümetin dışında tutmak için görevine sıkı sıkı sarılmıştı. Aberdeen'in Quaker'larla görüşmesini izleyen pazartesi günü Dışişleri Bakanı, nisan sonundan önce Tuna prensliklerinin terk edilmesi için bir talep yazısı yolladı. Benzer bir mesaj da Paris'ten St. Petersburg'a doğru yola çıkarılmıştı. Bu ortak talebin bir İngiliz-Fransız ultimatomu oluşturduğundan Rusların kuşkuları kalmamıştı.²⁸

Quaker'ların sessiz diplomasi istemine belki de bir ödün verilmiş olmalı ki, bu son İngiliz-Fransız istemleri, gururlu otokratın gururunu kırmamak için kamuya açıklanmadı. Aberdeen, Tuna cephesinde bir çıkmaza girilmiş olması nedeniyle Çar'ın şimdi bile ordularını geri çekmesini diliyordu. Gel gelelim, Başbakan'ı deli eden bir şey oldu: Talepler başına sızdırıldı ve salı günkü *Times*'ta tüm ayrıntılarıyla yayımlandı. St. Petersburg'taki İngiliz Konsolosu, Clarendon'un mesajını bizzat iletmeden önce Rus gazetelerinin ultimatomonun ayrıntılarını basacakları anlaşıyordu. Böylece Doğuda gerilimi azaltabilecek ve vaziyeti kurtarabilecek özel bir uzlaşmaya ulaşma şansı kalmamıştı. Buol 5 Martta konferansı tekrar başlatana kadar Viyana'daki diplomatların *Times*'larını okudukları kesindi. Buluşmaları hiçbir olumlu sonuç vermedi.²⁹

Londra'da daha önce de bir başka geleneksel vedalaşma olmuştu. Kral III. George, 1793 yılının bir şubat sabahı sa-

²⁸ Clarendon'dan Nesselrode'a 27 Şubat 1854, Zai., II, s. 221-2.

²⁹ Conacher, age., s. 249-50; P. Schroeder, *Austria, Great Britain and the Crimean War*, s. 130-42.

at yedide Mall'dan at üstünde geçerken, York Dükü'nün birlikleri birleşik bir Britanya'nın tarihindeki en uzun savaşın başında Hollanda'yla Belçika'ya yürüyor, Kral da atlı muhafızların selamını kabul ediyordu. Şimdi altmış bir yıl sonra ayın son gününde İskoç muhafızlar, York'un yeğeni Cambridge Dükü'nün komutası altında Birdcage Walk'taki kışlalarından çıkıp henüz ilan edilmemiş bir savaşa yürümek üzereydiler. Binlerce seyirci soğuk ve karanlık bir sabahta iki saat bekledikten sonra, saat tam yedide kışlanın kapıları, açıldı ve III. George'un torunuyla kocası Buckingham Sarayı'nın balkonunda belirdiler. Victoria aynı günün daha ileri bir saatinde Brüksel'deki dayısına, "Biz onları görmek için balkonda duruyorduk, güzel bir sabahtı; güneş eski Westminster Kilisesi'nin kulesinin yukarısına yükseliyordu. Bu harika adamları görmek için muazzam bir kalabalık toplanmıştı," diye yazıyordu. "Muhafızlar sıra olup silahla selam durdular, sonra bize içtenlikle alkış tuttular. Çok dokunaklı ve çok da güzel bir manzaraydı."³⁰ O ayın başlarında Kraliçe, muhafızların doğuya yollanacaklarını ilk kez duyunca, "memnuniyet vermeyen bu savaşta hiç gönlü olmadığını" itiraf etmişti.³¹ Fakat askerî bandoların sesi, muhafızların hiçbir talim kılavuzunda yer almayan bir selamla ayı postundan başlıklarını havaya savurmaları, Kraliçe'yi de, o şubat gününde tebaasının çoğunluğu gibi coşturmuştu. 1914'de –hatta 1982 ilkbaharında– olacağı gibi, savaşın gerçeklerine duyarsız kalan bir İngiliz kuşağı, savaşın yaklaşmasını uzayan bir barışın can sıkıntısından bir kurtuluş olarak kabul ediyordu. Malta ve Doğu yolunda savaş gemileri, firkateynler ve üstleri kahverengimsi sarı siyah tekneler Farringford ufkundan geçerken, Tennyson, Wight Adası'nda, "Ve açılan savaş sancağını selamlıyorum yine!" diye yazıyordu.³²

³⁰ Kraliçe Victoria'dan Kral Leopold'e, 28 Şubat 1854, QVL, III, s. 14.

³¹ Kraliçe'nin 13 Şubattaki yorumu, E. Longford, *Victoria RI*, s. 301.

³² *Maud*'un ünlü son kıtaları büyük bir olasılıkla şiirin ana bölümünden daha önce yazılmıştı: "Topun Kırım Savaşı'ndan önce Solent'teki savaş gemilerinden gürlediği duyulurken." Bu, 11 Mart 1854'te Krallığı selamlamak için ateşlenen salvo olmalı. Tennyson

Ama aykırı sesler de vardı. Westminster'de Lord Granville'le sokakta karşılaşan John Bright, Türklerin, Avrupalı Hıristiyanlara yönelik istibdadı uğruna savaşılmaya hazırlanan bir hükümette görevli olduğu için onu kınadı. Cheyne Row'da da Thomas Carlyle "askerlerin Rusya savaşına gittiğini" duyunca hiç bu kadar "çılgınca bir iş" olamayacağını düşündü. Günlüğüne de şöyle yazdı: "Halkın arasında hiç böyle bir heyecan görülmemiştir. Bu olanların karşısında taş gibi duyarsızım. İngiltere'ye bütün bunları yapanlar aylak gazete editörleri vs."³³

ve Kırım Savaşı için bkz. Sir Charles Tennyson'un biyografisi, s. 280-8.

³³ K. Robbins, *John Bright*, s. 103; J. A. Froude, *Carlyle in London* II, s. 151.

GARİP MÜTTEFİKLER

Modern çağlardaki hiçbir çatışma Kırım Savaşı kadar sürün-
cemede kalmamıştır. Rusya'yla bir çarpışma 1853 Aralığının
ortası kadar erken bir tarihte kaçınılmaz görünmüştü, fakat
ültimatolar Londra'yla Paris'ten yola çıkıncaya kadar 1854
Şubatının son günleri gelip çatmış, 31 Marta kadar da savaş
ilan edilmemişti. Kraliçe'nin, savaşın başladığını bildiren
mesajı Aberdeen tarafından Lordlar Kamarası'nda okunun-
caya kadar dört hafta daha geçti. İngilizler silahlarını ilk kez
22 Nisanda, savaş gemilerinin Odessa Limanı'nı bombala-
masıyla ateşlediler; bunun dışında İngiliz askerleri, beş ay
sonra Kırım kıyılarına çıkana kadar ciddi bir çarpışmaya
girişmediler.

Birbirini izleyen gecikmelerin dört ana sebebi vardı.
Bunların başında, ilkbaharda buzlar çözülüp Baltık Denizi
açılmadan Rusya'yla bir savaşa girişmenin çılgınca oluşu
ve telgrafın henüz Berlin'le Viyana'dan daha doğuya ula-
şamadığı o devirde hükümetler arasındaki notaların kıtayı
aşmasının yavaşlığı geliyordu. Üçüncüsü, Avrupa'nın kenar
imparatorluktan arasındaki bir savaşın alışılmamış lojistik
sorunlar ortaya çıkarmasıydı. Malta'da, Hindistan'da veya
Cezayir'de görev yapmak üzere tasarlanmış piyade tabur
veya alaylarının, buralar yerine Çanakkale Boğazı'na doğ-
ru yola çıkmalarını emretmek kolaydı, ama asker gemilerini
hizmete sokmak, sahra toplarını ve cephaneleri İngiltere kı-
yılarının 3000 mil uzağına sevk etmek ve yalnız süvari at-
larını değil, bu hayvanları kadar uzak mesafeye nakledecek
uygun gemileri de bulmak, askerî yönetim için emretmekten
çok daha zordu.

Bir diplomatik sorun da çarpışmaların başlamasını ayrıca geciktirdi. Lord Aberdeen (ve hükümdarı), Çar'a baskı yapılması konusunda Avusturya da İngiltere'yle Fransa'ya katıldığı takdirde, savaşın kısılacağına, hatta geç sayılacak bu aşamada bile önlenebileceğine inanıyorlardı. Bu, Başbakan'ın büyük kaygısıydı. Diplomaside deneyimli uzmanlardan oluşan bu kabinede yalnız kendisinin Viyana'nın tereddütleriyle başa çıkabileceği kanısındaydı, Napoléon'a karşı büyük koalisyon döneminin yaşamsal önemli aylarında Avusturya'da elçi olarak bulunmamış mıydı? Ama Lord Aberdeen, İstanbul'u ve Türkleri "tanıdığı" inancında olduğu gibi, burada da yanılıyordu. Avusturya'nın bu işte kilit rolü oynayabileceğini vurgulamakta haklıydı, ama Viyana'da olan bitenleri anlamlandırabildiğini düşünürken yanılıyordu, Avusturya'nın politikası bahsindeki kararsızlık, yılın ilk altı ayında Londra'yla Paris'te askerî kararların alınmasını engellemeyi sürdürdü.

Büyük Britanya'yla Fransa 10 Nisanda askerî bir ittifak akdettiler. Londra anlaşmasına göre, iki hükümet, Rusya'yla Babıâli arasında sağlam ve kalıcı temellere dayanan bir barışın gerçekleştirilmesi için kendilerine düşen her şeyi yapmayı taahhüt ediyordu. Anlaşmanın beşinci maddesi, Avrupa'nın bütün diğer Büyük Devletlerini "bir çözüm kabul ettirmek amacıyla müttefik deniz ve kara kuvvetlerine katılmaya" davet ediyordu. Bu madde ön planda Avusturya'yı savaşa katılmaya razı etmeyi hedefliyordu. Martın üçüncü haftasında, Avusturya'nın Dışişleri Bakanı Kont Buol gerçekten de İmparator Franz Joseph'e müdahaleyi önermiş bulunuyordu.¹ Ama müttefiklerle Avusturyalıların savaşla hedefledikleri arasında bir fark vardı. Dışişleri Bakanı 31 Martta Lordlar Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada şöyle dedi: "Belli bir hedefle savaşa giriyoruz. Amacımız, Rusya'nın haksız saldırganlığını durdurmak ve geri püskürtmektir." Ama aynı konuşmada İngiltere'nin amacının, Rusya'nın Baltık'la Akdeniz'deki yoğun silahlanmasına karşı güvenlik aramak

¹ J. S. Curtiss, *Russia's Crimean War*, s. 254.

ve daha önemlisi, Çar'ın İstanbul'u ele geçirmesini engellemek olduğunu belirtti. III. Napoléon o vakte kadar Senatosuna ve Yasama Meclisine "Rusya'nın İstanbul üstündeki hükümlanlığının Akdeniz üstünde hükümlanlık" demek olduğunu, bunun ise Fransa'yı "hakkı olan etkisi"nden yoksun edeceğini söylemişti.² Akdeniz gulyabanisi Avusturyalıları kaygılandırmıyordu. Onların daha sınırlı hedefleri vardı: Buol, Rusların Boğdan ile Eflak'tan çıkmasını, onlar çıkarırken ideal olarak Avusturya birliklerinin aşağı Tuna boyunca yerleşmesini, böylece Çar'ın ordularıyla Padişah'ınki arasında doğal bir tampon oluşturmayı istiyordu. Viyana'da; Aberdeen'in Avrupa işleriyle ilgili görüşleri ne kadar tutucu olursa olsun, Kabinesindeki Whig'lerin, Avrupa haritasında hiçbir Avusturyalının ya da Prusyalının kabul edemeyeceği kökten değişiklikler istediğinden kuşkulaniyordu. İmparator Franz Joseph, Kossuth'a iltica hakkı tanıyan ve Polonyalı sürgünlere sempati duyan hükümetlerle işbirliği yapacak değildi; Berlin'de Kral IV. Friedrich Wilhelm de öyle.

Avusturya'nın en yaşlı devlet adamı, ne yapılması gerektiğini açıkça görebiliyordu. Banliyödeki villasında emekliliğini yaşayan Metternich, Buol'e kendisinin 1813'te izlediği politikayı onun 1854'te izlemesini önerdi. Bu da, savaşın dışında kalmak ve Avusturya'nın müdahalesi kesinlik kazanıncaya kadar her hangi bir ittifaka bulaşmaktan kaçınmaktı. Avusturya da şimdilik beklemedeydi; ama Franz Joseph Eflak sınırındaki birliklerini takviye etti ve Londra Anlaşması'nı izleyen on günün içinde Prusya'yla ittifak imzaladı. Alman güçleri, Rusya'yı Tuna prensliklerini terk etmeye zorlamak için birlikte çalışacaklardı. Bununla birlikte, Buol, Londra ve Paris'le ilişkilerini kesmedi. Müttefikler nerede ve nasıl savaşılacağına karar verinceye kadar Viyana'da barış görüşmelerini sürdürmeye hazırды.³

² Clarendon, Lordlar Kamarası, 31 Mart 1854, Hansard, 132, s. 142-50; A. Palmer, *The Chancelleries of Europe*, s. 104.

³ Schroeder, *Austria... Crimean War*, s. 160-85.

Londra Anlaşması sorunları çözeceğine yenilerini üretti: Anlaşma, Rusya'ya karşı savaşmak için gereken güçlerin tarifinin, sayısının ve yönünün "sonraki düzenlemelerle saptanacağını" şart koşuyordu. Fakat yeni müttefikler birbirlerinden kuşkulanıyorlardı. Fransız ve İngiliz askerlerinin yan yana savaştıkları Mazarin ile Cromwell'li günlerin üzerinden hemen hemen iki yüzyıl geçmişti; eski düşmanlıklar da kolay kolay unutulmuyordu. Daha on beş yıl önce Lord Aberdeen ile Lord Palmerston bir kez daha Fransızlara karşı savaşma olasılığı konusunda mektuplaşmışlardı; Fransa'nın Belçika'nın bağımsızlığını engelleyecek oyunlarından korkuyorlardı.⁴ Devlet adamlarının ikisi de büyük Napoléon'u yenik düşüren savaşlar sırasında politika hayatında aktif roller oynamışlardı; şimdi Napoléon'un yeğeni için "büyük dostumuz ve müttefikimiz" diyemiyorlardı. Türkiye'ye doğru yola çıkan kuvvetlerin başkomutanı Lord Raglan, kırk yılı aşkın bir süre Wellington'un gölgesinde yaşamış ve onun yeğeniyle evlenmişti. Büyük Dük'ten daha sabırlı ve daha az sert konuşan, nazik bir adamdı. Güzel yemekleri ve sevimli toplulukları seviyordu; Türkiye'ye giderken uğradıkları Paris'te kendisiyle Cambridge Dükü'ne gösterilen ilgiden hoşlanmıştı. Ama Fransızlarla ilgili kuşkularından kurtulamıyordu: Onlar, askerlik kariyerinin en önemli yedi yılı boyunca İngilizlerin düşmanı değil miydiler?

Başkaları da uyum sağlamakta zorluk çekiyordu. 1852 ile 1867 arasında İngiltere'nin Fransa elçisi olan Wellington'un yeğeni Lord Cowley, III. Napoléon'dan hep kuşkulandı. Fransa'nın imparatoru için İngilizlerle ittifakın cephedeki bir zafer kadar prestijli olduğunu kavramaktan âciz kalıyor, III. Napoléon'la komutanlarını küçümseyen neo-Bonapartizm karşıtı Orleansçılar'ın sözlerine kulak veriyordu. İngilizlerle Fransızlar gibi garip müttefiklerin arasında gerçek

⁴ Palmerston Aberdeen'e ve Aberdeen'den Palmerston'a, 10 Ocak 1853, Add. MSS. 43049.

Orleansçılık: Fransa'da 1830'larda kurulan Orleans Partisi'nden yana olma. Louis Napoléon'u desteklediler -ed.n.

bir işbirliği gerektiğinden kimse şüphe etmiyordu; ne var ki Paris'te ortaklığın formülüne dair Londra'dakinden daha dikkat çekici bir eğilim görülmekteydi. 1854 Şubatının sonlarında Napoléon Cowley'e, Türkiye seferinin bir Fransız askerinin komutası altında gerçekleşmesinin, ortak deniz filolarının ise bir İngiliz amiraline emanet edilmesinin gerektiğini söylemişti.⁵ Fakat İngilizler, irtibat subaylarının aracılığıyla dostça bir hava içinde çalışacak olan ya da çalışacakları ümit edilen ayrı ulusal komutanlarda ısrar ediyorlardı. Koramiral Dundas İstanbul'daydı ve en yüksek rütbeli Fransız deniz subayı olan Koramiral Hamelin'le sıkı bir işbirliği içinde çalışıyordu. Askerlerin de birlikte çalışıp çalışmayacaklarını zaman gösterecekti.

Napoléon 11 Martta başkomutan olarak son üç yıldır Savaş Bakanı olan Mareşal Le Roy de Saint-Arnaud'yu seçti. Saint-Arnaud genç bir paralı asker olarak Yunanların yanı başında Türk derebeylerine karşı savaşmış, vatansever korsanların dalavereleri sonucunda faka bastırılınca da tiksintinin pençesinde yurduna dönmüştü. Ama Fransız ordusundaki çoğu yaşlıları gibi Saint-Arnaud da asker olarak ününü Cezayir'de yapmıştı; önce 1840'larda albay olarak hizmet etmiş, daha yakın tarihte de İkinci Fransız Cumhuriyeti'ne karşı ilk ciddi yerli ayaklanmasını bastırmıştı. Paris halkı onu Louis Napoléon'un 1851'deki hükümet darbesinin yönetmeni olarak tanıdı. Bu olay, yabancı gözlemcilerin Saint-Arnaud'nun politik fırsatçılığını fazlasıyla vurgulamalarına, cesaretini, cephedeki ataklığını ve organizasyon yeteneğini ihmal etmelerine yol açtı. Daha yakın bir zaman önce de kalben cumhuriyetçi olan orduya, imparatorluk ordusuna yaraşır bir şevk aşılayan da o olmuştu. Enerjisi ve akıcı İngilizcesi Saint-Arnaud'nun avantajlarıydı. Gençliğinde yaşadığı sefiş hayatla ilgili karanlık öyküler ve Paris borsasında spekülasyon yapmak için ayrıcalığı sayesinde elde ettiği bilgilerden yararlanması, aleyhindeki puanlardı. Kardeşi Ernest'in o ilkbahar Paris'e yaptığı bir seyahatten dönüşte

⁵ Wellesley, *The Paris Embassy*, s. 43.

anlattıklarından etkilenen Prens Albert, Mareşal'in ahlak düzeyinin, Ruslardan para kabul edebilecek kadar düşük olmasından korkuyordu. Ayrıca Paris'in dedikoducuları, Saint-Arnaud'nun kendisini zimmetine para geçirmekle suçlayan üst rütbeli bir subayı düelloda öldürmesini konuşuyorlardı. Bu iftiralardan daha da ciddi olan, Mareşal'in sağlık durumuyla ilgili söylentilerdi. Çektiği barsak hastalığı o kadar önemliydi ki, 1853 ilkbaharında beş hafta süresince değil eyer üstünde oturmak, bir savaş bakanına düşen masa başı görevleri bile yapamamıştı.⁶

Saint-Arnaud, Wellington'un 1828-9'daki başbakanlığı sırasında Drury Lane'in doğusunda, fahişelerle muhabbet tellallarının arasında sefalet içinde yaşamış, birkaç kuruş kazanmak için eskrim ve dans dersleri vermişti. Londra'nın aşağı tabakaları arasında geçirdiği bu aylar, Fransa'nın yeni müttefikini hor görmesiyle sonuçlanmıştı. İmparator onun, yeni müttefikine güvenmeyi öğreneceğini ve onların da ona güveneceğini umut ediyordu. Ama Napoléon bu hususta kaygılıydı. Burgoyne'u beğenmesine karşın generalleri, Paskalya öncesinde Paris'teki bir konferansta buluşmalarından beri Raglan'la Cambridge'in stratejik düşünce biçimini sorguluyorlardı. Napoléon, Marsilya'dan hareket etmek üzere olan Saint-Arnaud'ya, "Yalvarırım, ilk izlenimlerin etkisine kapılmayın, çünkü bu felaket olabilir" diye yazdı. "İngiliz Hükümeti bugün bizimle tam bir işbirliği halinde; bu da bana güvenlerinin tam olduğunu gösteriyor. Ben de aynı şeyi yapacağım... Ülkenin çıkarlarını kollama sorumluluğunu bana bırakın; kimsenin enayisi olmayacağız."⁷ Saint-Arnaud Marsilya'da Raglan'la buluştu, onun iyi niyetinden etkilendi ve Raglan'a karargâh görevi yapacak buharlı firkateyn *HMS Caradoc*'un donanımına hayran kaldı. Mareşal kardeşine "Caradoc'unu gezdim. Bunun tipik bir İngiliz donanımı olmadığı kesin," diye yazdı.⁸ Raglan'ın gemisinin 22 Nisanda

⁶ B. Gooch, *The New Bonapartist Generals*, s. 20-6 ve 42-4.

⁷ M. Quatrelles l'Epine, *Le Maréchal de Saint-Arnaud* II, s. 297-9.

⁸ S-A. (23 Nisan 1845) s. 418.

fırtınalı bir havada yola çıkışını seyretti. O esnada üç önemli Fransız general; Canrobert, Bosquet ve Martimprey üç haftadır Gelibolu'daydılar ve paşalara Fransız kuvvetleri için kulübeler ve yakacak odun sağlamaları için baskı yapıyorlardı. İmparator'un kuzeni Prens Napoléon da Fransa'nın 3. Tümeninin kumandasını almak üzere 1 Mayıs'ta İstanbul'da bekleniyordu. Fakat Saint-Arnaud'nun acelesi yoktu. Nisanın o dördüncü haftasında sağlığı yine iyi değildi; Fransa kıyıları boyunca sert rüzgârlar esiyordu; Toulon'a gelen gemiler de Çanakkale'deki kar fırtınalarının haberini getiriyorlardı. En iyisi Marsilya'dan tantanalı şekilde yola çıkabileceği zamana kadar Orient Oteli'nde kalmasıydı.

Saint-Arnaud en sonunda 29 Nisanda konumuna lâıyk bir debdebeyle hareket etti. Balkanlardaki çarpışmalarda bulunduktan sonra Surrey'deki yedekleri eğitmek için yuva-ya dönmekte olan bir İngiliz onu "50'li yaşlarında gösterişli bir adam" olarak betimledi.⁹ *Berthollet* gemisi Mareşal'i, karısını personelini fırtınalı bir denizde Malta'ya götürdü. Bu ada, Saint-Arnaud'nun doğduğu yaz General Bonaparte tarafından ele geçirilmiş, iki yıl sonra da İngilizler tarafından işgal edilmişti. Mareşal'in akıcı İngilizcesi ve samimiyeti Malta'da ev sahiplerinin üstünde olumlu bir etki yaptı. Ama iyi bir Bonapartçı olan Saint-Arnaud yurduna, "Fransa ne değerli bir mücevher kaybetmiş meğer!" diye yazmaktan kendini alamadı.¹⁰ *Berthollet* 6-7 Mayıs gecesi Çanakkale'ye girdi; Saint-Arnaud Gelibolu'da kısa bir süre karaya çıktıktan sonra, yoluna devam etti ve iki gün sonra Haliç'in açığına demir attı. Raglan bir hafta önce gelmişti.

O sıralar güçlü bir müttefik ordusu İstanbul'un etrafında toplanmıştı: 14.000 İngiliz askeri; daha fazlası doğuya doğru yola çıkmıştı; ve aralarında Cezayir'den gelen kıdemli sömürge piyadelerinden oluşan "Zouave" alayları da bulunan 30.000 Fransız. Sonraki günlerde daha fazlasının da gelmesi bekleniyordu. Tarihte ilk kez buharlı gemi-

⁹ Evelyn, *Diary of the Crimea*, s. 61.

¹⁰ S-A (2 Mayıs 1845), s. 418.

ler Doğu Akdeniz'de düzenli seferler yapıyor ve iki ülkenin kuvvetlerine her hafta takviye getiriyorlardı. Şubat sonunda Southampton'dan hareket eden muhafız birlikleri Türkiye'ye gitmeden önce Malta'da bir ay geçirmişlerdi, fakat ilk askeri nakliye gemisi savaşın ilanından tam dokuz gün sonra 5 Nisanda Çanakkale'ye girmişti.

Golden Fleece (Altın Post), Çanakkale Boğazı'nı geçecek bir öncü için uğurlu bir ad olmasa gerekti. Gemidekilerin karayı ilk görüşleri de iç açıcı olmadı. Nakliye gemisindeki bir yolcu, "İngiliz hafif piyadelerinin borazan sesleri bu antik sahillerin sessizliğini ilk kez yırttı. Ama kimse bize dikkat etmedi bile" diye yazacaktı.¹¹ Burgoyne'un birkaç hafta önce Fransız generalleri için haritada belirttiği Gelibolu üssünde İngilizler için hiçbir şey hazır edilmiş değildi. Fransız öncü kuvvetleri kıyıya çıkmışlardı bile: Düzgün bir çadır dizisinin yukarısında mavi-beyaz-kırmızı bayraklar dalgalanıyordu. Bölgenin Türk valisi derme çatma kentin nispeten sağlıklı evlerini Fransız subaylarına ayırmıştı. Onlar için küçük bir otel bile vardı. İlk bin kişilik İngiliz kuvveti 8 Nisanda karaya çıktı ve hemen sekiz kilometre kuzeydeki Bolayır'a doğru yola devam etti. 50. Alay'a bağlı bir subay, İngiliz basınının eline geçecek çok sayıdaki mektubunun ilkinde, "Kampımız çok sefilane; yemek için erlerin tayınlarından başka hiçbir şey yok denebilir... Fransızların ise her şeyleri var; atları, yiyecekleri, iyi çadırları ve her türlü olasılıkta onları koruyacak her şey" diye yazdı.¹² Fransız buharlı gemilerinin yolcularını, hayvan ve yüklerini büyük bir hız ve kolaylıkla boşaltmalarını seyretmek çok can sıkıcıydı. Cezayir'deki yıllarının deneyimleri Fransız yöneticilere nakliye ve levazım sorunlarını çözmede, İngilizlerin hayranlık duyup imrenecekleri, fakat ayrıntılarını -bir zamanlar büyük Dük'ün her gün kafa yorduğu- şansa ve sivil bir müdüre bıraktıkları sürece asla onlarla rekabet edemeyecekleri bir profesyonellik sağlamıştı.

¹¹ N. Bentley (ed.), *Russel's Despatches from the Crimea*, s. 28.

¹² *Times*, 4 ve 8 Mayıs 1854; Dodd, *Pictorial History of the Russian War*, s. 86.

Savaşın ilk evrelerini incelemek için yola çıkan Surrey'li Albay George Evelyn, Burgoyne'un "Torres Vedras" planını, ilk kez Türklerle Rusların Tuna'nın iki yakasından birbirlerine ateş etmelerini seyrederken duymuştu. Günlüğüne hemen, "Saçma bir plan" diye kaydetti. "Birliklerimizin Gelibolu yerine Malta'da olması hiçbir şey fark ettirmezdi."¹³ Raglan'la Saint-Arnaud'nun her ikisi de Türkiye'ye ayak basar basmaz bu görüşe katıldılar. İngilizlerin öncü birliklerinin en büyük bölümü ve bütün sonraki gruplar Asya kıyısındaki Üsküdar'da Haliç'e bakan eski kışlanın içine ve çevresine yerleştirilmişlerdi. Lord Raglan orada, bir dizi serviyile "med zamanındaki Folkestone'unkine benzeyen" kumsalın arasında mütevazı bir ahşap kulübede karargâhını kurdu. Saint-Arnaud ise Boğaziçi'nde on iki mil daha kuzeyde, Avrupa kıyısındaki Yeniköy'de bir villayı seçmişti.¹⁴ Bununla birlikte, Üsküdar da Yeniköy de, Türk komutan Ömer Paşa'nın, Rusya'nın çoktandır beklenen ilkbahar saldırısıyla karşı karşıya bulunduğu Bulgaristan'ın kuzeyine üç yüz mil uzaktaydı. Saint-Arnaud ile Raglan 18 Mayıs'ta Boğaziçi'nden Varna'ya ve Ömer'le ivedi ilk buluşmalarına doğru gemiyle yola çıktılar.

St. Petersburg'ta buzların çözülmesinin ilk işaretleri belirir belirmez Çar dikkatini, Müttefikler Türkiye'nin imdadına yetişmeden dramatik bir başarı kazanmanın yollarını aramaya yöneltti. Fakat o kadar güvendiği Paskeviç'in bu konuda ona yardımcı olamaması canını sıktı. Varşova'da geçirdiği yıllar, Mareşal'in strateji ufkunu daraltmıştı. Tuna boylarında ve Kafkaslarda ilk silahlar ateşlenir ateşlenmez Nikola'ya, Polonya'yla Baltık kıyılarını savunmasız bırakmaması için yalvardı. Şimdi bakışlarını kuzeye, Avusturya'nın elindeki Krakov'a doğru akan, saldırıya açık Polonya ovalarından Doğu Prusya'ya; Paskeviç'in yarım yüzyıla yakın zaman önce büyük Napoléon'a karşı savaştığı o ormanlar, göller ve bataklıklar ülkesine giren Vistül'ün kavisli çizgisine çevirmişti.

¹³ Evelyn, age., s. 51.

¹⁴ Dodd, age., s. 91-2.

Avusturya veya Prusya'daki asker! birliklerin en küçük bir hareketine dair bir söylenti bile Paskeviç'i alarma geçiriyordu. Rusya'nın Polonya ucunu Avusturyalı ve Prusyalı istilacıların insafına bırakıp aşağı Tuna'da bir saldırı düzenlemek, yaşlı Mareşal'e çılgınlık gibi gözüküyordu. Nikola'nın generalleri, Paskeviç'in Balkanlar'da Türkiye'ye karşı büyük bir ayaklanma kışkırtma planını desteklemeyi istemiyor ya da bunu yapamıyorlardı. Buna karşın, Çar'ın savaşı Türkiye'nin Bulgaristan eyaletlerine taşımak yolundaki her planı Mareşal'in, Polonya'nın düşünülmesi uyarısıyla karşılaşıyordu. Saint-Arnaud'nun Marsilya'dan hareketinden iki gün önce bir muhtıraya, "Sağduyu, Tuna'yla prenslikleri terk etmemizi emrediyor," diye yazmıştı. Nikola'nın bu küstahça öneriye yanıtı, sayfanın kenarına atılmış üç ünlem işareti oldu.¹⁵ Paskeviç bir yandan inat ederken, St. Petersburg'ta "Doğu Savaşı" diye adlandırılan Türklere karşı girişilmiş savaş, Rus ulusuna ne zafer sunuyordu, ne de yenilgi. Paskeviç'i görmezden gelen Çar, sonunda Tuna kuvvetlerinin başkomutanı Prens Mikhail Gorçakov'a harekete geçip Tuna'yı geçmesini ve Türklerin, biri Silistre'de, öbürü ise Rusçuk'taki iki kilit kalesine saldırmasını emretti.

Gorçakov'un birlikleri o kadar başarılı oldular ki, Paskeviç'i de saldırıya destek vermek zorunda bıraktılar. Ama bu sadece ihtiyatlı bir destektir. Mareşal ihtiyatlı hareket ediyordu. Kuşatma silahları Silistre'ye gelmekte gecikti; Paskeviç de nehrin kıyısı boyunca sığ yerlerden (savunmanın en zayıf olduğu) saldırıyı öngören bir planı veto etti. İleri sürdüğü neden piyadelerin, kentin tahkim edilmiş dış istihkâmlarından açılacak top ateşine hedef olması riskiydi. Çar Mayıs ayında Paskeviç'e beş kez ivedi mesaj göndererek, Silistre'nin zapt edilmesinin önemini vurguladı. Nikola, zaptedilmiş bir kalenin, Avusturyalıları, müdahale tehdidinde bulunmadan iki kere düşünmeye sevk edeceğini savunuyordu.¹⁶

¹⁵ Curtiss, age., s. 245-6.

¹⁶ Anonim, "Voina Rossii s Turtsiei" RS, XVI, no. 9, s. 89; Zai., II, s. 420-3.

St. Petersburg'la Tuna cephesi arasında bu haberleşmeler sürerken Müttefik generalleri Varna'ya vardılar ve Ömer Paşa'yla ilk kez buluştular. Türklerin başkomutanı 1809'da Hırvatistan'da doğmuştu, daha yirmi yaşında bile değilken Mihaylo Latoş olarak Avusturya'da bir harp okulu öğrencisiydi, daha sonra da firar ederek Bosna'ya sığınmıştı. Orada din değiştirerek ikinci halifenin adını almış, Osmanlı ordusunda subay olmuş, çok geçmeden Sultan II. Mahmut'un dikkatini çekerek onun tarafından askerî eğitmenliğe atanmıştı. İngilizler onunla ilk kez Suriye'yle Lübnan'da karşılaşmışlar ve acımasız karakterine saygı duymuşlardı. Ama Avusturyalılar onlara katılmadıklarından itirazlarını Padişah'a duyurmuşlardı. Ömer Paşa, Saint-Arnaud üzerinde de iyi bir izlenim bırakmamıştı: *Un homme incomplet* (olgunlaşmamış bir adam); Fransız, buna rağmen Ömer'in "ikinci vatanına göre yeterince dikkate değer" olduğunu kabul etmişti. Oysa Raglan'la kurmayları, Ömer'le adamlarından "çok memnundular." Onlar, tam iki kez Rusları bozguna uğratmışlardı; şimdi bile istilacıları Varna'nın ardındaki hinterlanda sürüyorlardı.¹⁷ Raglan, Müttefik kuvvetlerin olabildiğince erken Varna'ya yollanmasını, böylece Silistre'nin kurtarılmasını ve Rusların Tuna'nın öbür yanına püskürtülmesini önermekte tereddüt etmedi.

Saint-Arnaud savaş bölgesinde olduğu sürece Raglan'la aynı fikirde göründü. 25 Mayıs Perşembe günü Yeniköy'e döndüğünde hâlâ cumaya 12.000 Fransız'ı Varna'da Ömer'i desteklemeye yollamaya kararlıydı. Ama hafta sonunda içine şüphe girdi. Müttefik kuvvetler Paris'le Londra'da kamuoyunun istediği zaferi kazanmaya hazır mıydı? Mareşal, Gelibolu'daki Fransız karargâhına yollandı: Ağır silahları yetersizdi, atları yetersizdi, ambulanslar ve erzak yetersizdi. Üstelik, kardeşine söylediği gibiydi: "İngiliz ordusu da bizden daha iyi durumda değil."¹⁸ Bundan sonraki hafta herhangi bir Fransız asker nakliye gemisinin Varna'ya doğru yola çıktığı görül-

¹⁷ Cal. Lett. I. s. 35; S-A (30 Mayıs 1854), s. 427.

¹⁸ Age.

medi; sadece General Bosquet yeşil türbanlı "Zouave"lardan oluşan uzun bir kafiyle Edirne'ye ve Balkan Dağlarının güneyindeki ileri karakollara doğru yüz millik bir yürüyüşe girişmişti. Kilit geçitlere doğru vadi yollarını izlemek, Tuna'nın yukarılarına doğru ilerleyip beklenmedik çatışmalara girmekten ve belki de yenik düşmekten daha iyiydi.

Saint-Arnaud bir noktada haklıydı. Üsküdar'daki İngiliz askerî birlikleri bir Balkan savaşına henüz hazır değillerdi. Başbakan'a yollanan iki mektup bunu açıkça belirtiyordu. Lord Aberdeen'in ikinci oğlu, Cambridge Dükü'nün tümenindeki muhafızlarla görev yapıyordu. Üsküdar'a varmalarından topu topu bir hafta sonra, 10 Mayıs'ta Alexander Gordon, karargâhtaki karışıklığı babasına duyurdu. Varna'ya gideceklerse, acaba niçin Boğaz'ın yanlış kıyısında kamp kurmuşlardı? "Hedefimizin neresi olacağı veya ne zaman yola çıkacağımız henüz bilinmiyor. Yük hayvanları sağlamakta çok büyük güçlüklerle karşılaştığımızdan hareketimiz şimdilik olası görünmüyor. Henüz bir tek süvari subayı gelmiş değil (Lord Lucan dışında)" Üç hafta sonra, Raglan, Ömer'in karargâhından döndüğü sırada işler biraz düzelmiş görünüyordu: Gordon 30 Mayıs'ta, "Biz Varna'ya gitmeye hazırız, ama levazımcılar değil," diye yazıyordu. "Çadırların, yiyeceklerin ve eşyanın nakledilmesi için atları veya katırları yok ve hayvanları bulmak için kolları sıvayacak yerde, önerilen her şeye itiraz etmeye ve her konuda Lord Raglan'a karşı çıkmaya kararlı gözükmüyorlar. Orduya kumanda edecek olanın Levazım Generali Filder değil de Lord R. olacağına dair bir emir yollamadığınız takdirde, hiçbir zaman savaşa hazır olacağımız yok."¹⁹ Birliklerin bir an önce yola çıkamayışının sağlam gerekçeleri vardı.

Sonraki cumartesi (3 Haziran) gecesi saat on birde Saint-Arnaud'un başyaveri Albay Trochu, Raglan'ın Üsküdar'daki karargâhına gelerek İngiliz komutana, Mareşal'in, Ömer'in Silistre'yi kurtarmasına yardım için kalabalık birlikler yollamaya karşı olduğunu bildirdi. Yalnızca General Canrobert'in

¹⁹ Alexander Gordon'dan Aberdeen'e, 10 ve 30 Mayıs 1854, Add. MSS. 43225.

kumandasında göstermelik bir kuvvet Varna'ya hareket edecekti. İngiliz-Fransız ordusunun ana kitlesinin Balkan geçitlerini tutmasını ve savunmada kalmasını önerdi. Fakat Raglan, her zaman nazik olmasına karşın, kesin kararlıydı: Hafif Alay önceki pazartesi günü gemiyle Varna'ya hareket etmişti; Raglan da Filder'e ve levazımdaki öbür mıymıntılara karşı Üsküdar'daki savaşını kazanmak üzereydi; on buharlı gemiyle dokuz yelkenli ilk fırsatta 6000 askerle atlan Bulgaristan kıyısına çıkarmak üzere hazır bekliyorlardı. Albay Trochu'yle Mareşal Saint-Arnaud'nun söyleyeceği hiçbir şey, Lord Raglan'ı kararından döndüremezdi.²⁰

9 Haziranda bir İngiliz tuğgeneral Boğaziçi'nin öbür yakasından Lord Raglan'a bir mesaj koşturdu. Albay Hugh Rose on beş ay önce Amiral Dundas'ın filosunu bu sulara çekmeye çalışmıştı. Şimdi Lord Stratford de Redcliffe'in hizmetinden çıkmış olan Tuğgeneral Rose'un, daha yüksek bir rütbe sahibi olmakla beraber, Saint-Arnaud'nun karargâhındaki başlıca irtibat subayı olarak daha az yürütme yetkisi bulunuyordu. O cuma sabahı da Raglan'a, Mareşal'in ilk planına dönüş yaptığını bildirdi. Dünyanın en büyük buharlı gemisi olan ve ordunun el koyduğu *Himalaya*, perşembe akşamı İstanbul'un açığında demir attı. *Times* gazetesi, geminin 2100 asker taşıdığını bildirdi. Güney İrlanda'dan 5. Dragon Muhafızlarını on bir gün, üç saatte getirmişti. Raglan, Saint-Arnaud'nun mesajını alır almaz *Himalaya*'nın, Boğaziçi'ni geçip adamlarla atlan doğru Varna'ya götürmesi emredildi. Çarpışmaların yakında başlaması olasıydı. Raglan sahra karargâhını 21 Haziranda Varna'nın hemen dışında kurdu. Edirne'deki tümeni artık 12.000 askere ulaşan General Bosquet de, askerlerini Varna'yla sahile doğru bir 150 mil daha yürütmeye girişti. Ama yolculuk üç haftadan uzun sürdü; haziran sonunda ise askerî durum tanınmaz hale gelecek derecede değişmekteydi.²¹

²⁰ C. Hibbert, *The Destruction of Lord Raglan*, s. 45-7.

²¹ *Times*, 28 Nisan 1854; Dodd, age., s. 95-6; Rose Journal (en eski kayıt) 14 Haziran 1854, Add. MSS. 28509; Bosquet, *Lettres... à sa Mère*, IV, s. 162-73.

Ayın başında Ruslar Silistre'ye saldırmak için hazırlıklarını yoğunlaştırmışlardı. Paskeviç'in kendisi her gece kısa karanlık anlardan yararlanarak ateş hattına gidiyor, siperlerin Arap Tabya'ya ne kadar yaklaştığını inceliyordu. Türkler, 10 Haziranda bir grup kurmay subayın nehri aşarak Rus bombardımanının etkilerini görmeye geldiklerini fark ettiler. Kaleden derhal ateş açıldı. Türklerin attığı bir havan topu mermisi Paskeviç'in hemen yakınına düştü, grubundan hiç kimse onun parçalardan isabet almış olabileceğini düşünmedi. Ama ihtiyar Mareşal çok geçmeden omzundaki bir ağrıdan yakındı. Onu Tuna'nın öbür yakasına geçirdiler. Bir araba, yaşlı askeri savaşın ve kimilerine göre, tarihin de dışına taşıdı.²²

Çar Nikola olayı duyunca üzüntüsünü belirtti; ne de olsa Paskeviç, onun yarattığı bir askerî kahramandı. Rus basını, Varşova Prensi'nin, bir Türk kalesine yapılan saldırıyı yönetirken aldığı yara nedeniyle uzun bir dinlenme süreci gereksindiğini bildirdi. Cephede kumandanın böylece Prens Mikhail Gorçakov'a geçmesi Nikola'yı fazlasıyla hoşnut etti. Prens, üç güne kalmadan Çar'a, Silistre'ye bir yıldırım saldırı düzenlemek ve Müttefiklerin Varna'ya yapacakları bir sefere karşı koymak için ayrıntılı üç öneri gönderebildi. General Gorçakov, İngilizlerle Fransızlara karşı Türklerin, Bulgarların ve Romenlerin yaşadığı bir bölgede savaş vermenin, düşmanın Karadeniz kıyısının daha içerilerine girerek savaş Rus kentleriyle yerleşim merkezlerine taşımasından daha iyi olacağını savunuyordu. Nikola, General'in planlarını çok beğendiği gibi, muhakeme tarzını da beğeniyordu. Çar'ın tek endişesi, mayıs ayının ikinci yarısında yeni topladıkları orduları Galiçya'yla Transilvanya sınırları boyunca yoğunlaştıran Avusturyalıların tutumuydu.²³

General Gorçakov'un adamları haftalardır Silistre'nin yukarısında, Tuna'nın sağ yakasında tutunuyorlardı. 25 yaşındaki bir Rus topçu teğmeni, Vali Mustafa Paşa'nın güze-

²² M. I. Bogdanovich, *Vostochnaia Voina* II, 90-2; Zai., II, s. 413-14.

²³ Curtiss, age., s. 264-5; Zai. II, 409-12.

lim bahçelerindeki hâkim bir konumdan günlerdir adalarla nehir kıyılarının ilerisindeki kenti ve ötesindeki kaleyi gözlemliyordu. Silistre'nin bütün istihkâmları tek tek, sanki avcundaymış gibi net olarak gözüküyordu. Teğmen bir ay sonra ailesine yolladığı bir mektupta, "İnsanların birbirlerini öldürdüklerini görmek, insana garip bir zevk veriyor. Her sabah ve her akşam arabamda ayakta durup saatlerce karşısını gözlüyordum ve bunu yapan yalnız ben değildim. Manzara çok güzeldi, özellikle geceleri," diye yazıyordu. Sonra şunları ekliyordu: "Silistre'de o kadar çok ilginç, şairane ve etkileyici şey gördüm ki, orada geçirdiğim zaman hiçbir zaman belleğimden silinmeyecek. "Sabık teğmen on iki yıl sonra Borodino'yu yazarken, Pierre Bezukhov'u tıpkı böyle bir tepeciğin üstüne oturttu, Pierre de altındaki beklenmedik manzaranın "korkunç" güzelliği karşısında büyüldü. Fakat Teğmen Kont Tolstoy, Pierre'den farklı olarak, olayları sadece uzaktan gözlemleyen biri değildi. 19 Haziranda siperlerde hayranı olduğu bir generalin, Prens Gorçakov'un maiyetinde bulunuyordu: "Çok uzun boyu, arkasında devşirdiği elleri, başındaki kepi, burnundaki gözlüğü ve bir baba hindi gibi konuşmasıyla biraz gülünç bir silüet oluşturuyordu." O akşamın daha geç bir saatinde Gorçakov'la maiyeti siperlerde beklerken, Arap Tabya'nın dış duvarları yönünde korkunç bir patlama oldu. Ruslar, geceler boyunca tünel kazdıktan sonra Tolstoy'un "240 poodluk bir mayın" diye tarif ettiği 4000 kiloluk barutu kentin en dirençli savunma tabyasının altında patlatmayı başardılar. Patlamanın gürültüsü altmış mil uzakta, Varna'nın dışındaki Raglan'ın karargâhında duyulabildi. Ve Silistre üzerine kesin bir saldırının başlamakta olduğuna hükmedildi. Beş yüz Rus topu gece boyunca Silistre üzerine mermiler ve güller yağdırdı.²⁴

Saldırıya geçecek birlikler yirmi dört saat sonra hazır durumdaydılar. Şafak vakti yaklaşıyordu. Tolstoy'un mek-

²⁴ L. Tolstoy'dan T. A. Yergolskaya'ya, 5 Temmuz 1854 (Fransızca), V. Çerthoff (ed.), *Tolstoy, Polnoe sobranie sochineniy*, LIX, s. 269-73; İngilizce nüshası, R. F. Christian, *Tolstoy's Letters*, I, s. 39-42.

tubunda betimlediği gibi "saldırı düşüncesinden duyulan korkunun yerini umutla dolu bir neşeye bıraktığı" andı. "O an yaklaşırken, işaret fişekleri yağmur gibi yağmak üzere ateş komutunu bekliyordu." Ama o 22 Haziran sabahı fişekler ateşlenmedi. Saldırının başlamasına bir saat kala Paskeviç'in maiyetindeki yüksek rütbeli subaylardan biri General Gorçakov'a, Silistre'nin kuşatmasını kaldırma emrini getirdi. Avusturya elçisi St. Petersburg'a, Rusya'nın Tuna prensliklerinden çekilmesini talep eden bir ulti-matom vermişti. Tuna'nın kavisiyle Bulgaristan kıyısı arasında sıkışıp kalacak bir ordunun, Transilvanya'da beklemekte olan güçlü Avusturya kuvvetleri tarafından yolu kesilebilirdi.²⁵

General Gorçakov güvenliğe doğru ilk adım olarak, yeni emirlerini almasının üzerinden otuz saat geçmeden birliklerini Tuna'nın karşı yakasına çekti. Türklerin vahşice bir mısillemesine karşı bir önlem olarak, yedi bin Bulgar ailesini de nehrin karşı kıyısına taşıdılar. Çar'ın bir mektubu Bükreş'e yakın yeni karargâhında Rus komutanının eline geçti: "Kurtardığımız Avusturya'nın vefasızlığı nedeniyle orduyu tehdit eden tehlike hakkında İvan Fyodoroviç'in (Paskeviç) ısrarlı iddialarına boyun etmek zorunda kalmam benim için ne kadar hazin ve acı verici sevgili Gorçakov." Çar Nikola'nın, Viyana'daki otokrat arkadaşı İmparator Franz Joseph'e duyduğu öfkeden onun kışlık sarayındaki bir portresini yüzü duvara gelecek şekilde çevirttiği ve arkasına Almanca, "Seni nankör!" diye karaladığı anlatılıyordu.²⁶

Rusların geri çekilmesinin söylentileri İngilizlerin Devna'daki öncü karargâhına 23 Haziran Cuma günü ulaştı. Önce söylenenlere kimse inanmadı. Fakat o sabah atlarına idman yaptıran süvariler bir acayiplik sezdiler ve vadinin duvarlarının, önceki günlerde olduğu gibi nal sesleri yansıtmadığının farkına vardılar. Haber pazar sabahı doğrulandı; Raglan da Lord Cardigan'ı, hemen 8. Hafif Süvarilerden ve

²⁵ Tarlé, II, s. 10-11; Curtiss, age., s. 264-5.

²⁶ Age., Bruce Lincoln, *I. Nikola*, s. 348.

13. Hafif Dragonlardan 200 kadar süvari alıp Rus ordusunun hâlâ Tuna'nın bu yakasında olup olmadığını öğrenmekle görevlendirdi. Bu keşif müfrezesi on altı gün süresince Bulgar topraklarını tarayarak Tuna kıyılarına kadar indi ve en sonunda orada, nehrin karşı kıyısında bir Rus askerî birliğini gördü ve onlar tarafından da görüldü. Ama çok garip bir işti bu. Cardigan sekiz ay sonra Londra'da yaptığı bir konuşmada şunları anlattı: "Bir tek insan ya da onarılmış durumda ve içinde insanların oturduğu bir ev ya da en vahşi yörelerde yaşayanlar dışında bir tek hayvan görmeden 150 mil yol aldık." Kuzeydoğu Bulgaristan Cardigan'a vahşi bir çöl gibi görünmüştü. Adamlarını ve atlarını pek az su bulunan ve hiç samanı, yemi olmadığını şaşkınlıkla gözlemlediği bir bölgede, sıcak bir havada fazla zorladığına şüphe yok. 11 Temmuzda atların sendeleyerek Varna'ya döndüğünü gören bir süvarinin karısı, "bu zalimce ölüm resmi geçidinden" dehşet içinde kalmıştı. Kocasıyla subay arkadaşlarından daha anlayışlı olan 24 yaşındaki cıvıl cıvıl Bayan Fanny Duberly, Hafif Tugayın kumandanı hakkındaki görüşlerini söylerken sözünü hiç sakınmadı: "Herkesin nefret ettiği o Cardigan, başını öyle bir belaya soksun ki kurtulamasın istiyorum ve umut ediyorum." Hampshire'de yaşayan kız kardeşine yazdığı mektupta böyle diyordu Bayan Duberly. Kızmakta yerden göğe kadar haklıydı. Hafif Süvariler yüze yakın birinci sınıf at kaybettiler; hem de hâlâ düşmanla savaşmayı planladıkları bir arazi hakkında generalin cehaletini açıklamak dışında hiçbir yararı olmayan bir uygulama sonucunda.²⁷

Savaşmayı hâlâ planlıyor muydular acaba? Tuna'nın ağzı açıklarında devriye gezen üç İngiliz firkateyni, 25 Haziranda 500 kişilik bir süvari birliğinin kıyı boyunca kuzey yönünde yürüyüş halinde olduğunu saptadı.²⁸ Çok geçmeden Rusla-

²⁷ Cardigan'ın Mansion House konuşması, 6 Şubat 1855, Dodd'tan, age., s. 97; krş. biraz farklı bir uyarlaması D. Thomas'da, *Charge! Hurrah! Hurrah!*, s. 193; F. Duberly'den S. Marx'a, Add. MSS. 47218 A; Duberly *Journal*, s. 34 ve 39; A. Mitchell, *Recollections*, s. 24.

²⁸ Dundas'dan Donanma Bakanlığına, 29 Haziran 1854, Bonner-Smith ve Dewar, *Russian War*, 1854. s. 280.

rın, yalnız Tuna'nın kuzeyine çekilmekle kalmayıp Eflak'ı ve büyük bir olasılıkla Boğdan'ı da boşaltmakta oldukları belli oldu. Silistre'den çekilerek onu mutlak bir zaferden yoksun ettikleri için Ruslara kızan Sait-Arnaud, bundan sonra olacakları hakkında hiçbir fikri olmadığını kardeşine itiraf etti. Kendisine Paris'ten gelen mesajlardan, Avusturyalıların savaşa girerek İngiliz-Fransız kuvvetlerinin sağ cenahlarında ilerlemelerini beklediklerini düşünüyordu; ama Viyana'da ağızdan ağza o kadar çok dedikodu dolaşıyordu ki, hiç kimsenin güveni yoktu. Avusturyalıların gerçekten harekete geçtiklerini duyana kadar hiçbir şey yapmamaya kararlıydı.²⁹ Bu sırada Silistre'nin hırpalanmış istihkâmları denetlenmeyi bekliyordu, İngiliz birlikleri gözden geçirilmeye hazırdılar ("iki ordunun arasındaki dostluk, birlik duygusu ve karşılıklı sempati hakkında kimsenin tam bir fikri olamaz"); dahası, yorgun ve hasta bir komutanın, bir Fransa mareşalinin büyüklü havasını bir şekilde, yansıtmak zorunda olduğu yeni Fransız birlikleri vardı.

Bugünden bakıldığında, haziranın dördüncü haftasında Rusların Tuna'dan çekilmelerinden sonra Raglan'la Saint-Arnaud'nun hiç de konuksever olmayan Varna'da o kadar uzun zaman mihlanıp kalmaları insana garip görünüyor. Oysa Londra ne istediğini yeterince biliyordu. 15 Haziran tarihli *Times* gazetesinin bir yazısı içtenlikle ve büyük bir netlikle şöyle diyordu: "Sivastopol'de Rus filosu var olduğu sürece savaşın büyük siyasal ve askerî hedeflerine asla ulaşamayacaktır... Dolayısıyla Sivastopol'ün alınmasının ve Kırım'ın işgalinin, bu savaşın bütün masraflarını karşılayacağını ve günün önde gelen sorununu sonsuza dek lehimize sonuçlandıracağını savunuyoruz." Söylentiler gazetesinin bu başyazısında bir ulusun ruhunu somutlaştırdığını ileri sürer. Böylesine âmirane bir etkiyi önce *Times*'a atfeden Kinglake, Lord John Russell'ın Richmond'taki evi Pembroke Lodge'da bir yemek sonrası kabine toplantısıyla sonuç-

²⁹ S-A (28 Haziran 1854). s. 441-4.

lanan, basının ateş püskürdüğü o iki haftalık patlamasını hatırlatıyor, Kinglake'in, 'uysal ve mahmur meslektaşlarına Raglan'ın Sivastopol'ü kuşatması emrini okuyan Newcastle Dükü' betimlemesi, Kırım Savaşı'nın bundan sonraki hemen her anlatısında yerini almıştır.³⁰

Gerçek çok daha az dramatikti. Sivastopol, Sinop'la ilgili haber duyuldu duyulalı Kabine üyeleri içinden en savaş yanlısı olanları kendine çekmişti. Limanın önemi, yılın başında Amiral Dundas'a Sivastopol'dan gözünü ayırmamasını öğütleyen Graham'da bir saplantıya dönüşmüştü. *Times*'taki ünlü yazıdan üç buçuk ay önce Clarendon'a, "Hatırlanmaya değecek ve kesin sonuç verecek operasyon, Sivastopol'ün zapt edilmesi ve imha edilmesi olacak," diye yazmış ve şunu eklemişti: "Hayatta en çok istediğim şey bu: Ayının köpek dişi çekilmelidir." Olayların arasındaki paralelliğin gözden kaçırılmaması için de bu mektubun alıkoyduğu kopyasının arkasına, *Delenda est Carthago* (Kartaca yok edilmelidir) diye yazmıştı.³¹

Bakanlar arada sırada daha sakin düşündükleri zaman Burgoyne'un özgün notasını ocak ayında okuduktan sonra olduğu gibi, bu kez de bu denli güçlü bir kaleye saldırılmasını önermekten kaçmıyorlardı. Koramiral Dundas, ahşap savaş gemilerinin etkili olacak kadar kıyının yakınına gelmeleri durumunda Rus bataryalarının onlara "kor halinde mermiler" ateşlemesinden korkuyordu. Ocak ayında *HMS Retribution*'u Sivastopol Koyu'na sokmuş olan Yüzbaşı Drummond ise kalenin zaptedilemez olduğuna inanıyor; yine de koyun kuzey kıyısında, birliklerin gemi toplarının korumasında karaya çıkabilecekleri bazı elverişli noktalar bulunduğunu düşünüyordu.³² Fakat savaş bölgesinden yansıyan herhangi bir iyimserlik, Kırım'a hemen bir sefer düzenlenmesi lehinde bir ha-

³⁰ *Times*, 15 Haziran 1854; J. N. Conacher, *The Aberdeen Coalition*, s. 452-3; Kinglake, *The Invasion of the Crimea* II, s. 248-50.

³¹ Graham'dan Clarendon'a, 1 Mart 1854, Gr. Pap. Bkz. Huw Strachan "Soldiers, Strategy and Sebastopol" HJ, Cilt 21, s. 312-15.

³² Erickson, *Graham*, s. 339, Donanma Bakanlığının belgelerini aktarıyor.

va estiriyordu. Böylece Graham, arkadaşı Tuğamiral Lyons'un sancak gemisi *Agamemnon*'dan 6 Nisanda yolladığı mektuba büyük önem verdi. Amiral bu mesajında Sivastopol'de savunmanın fazla önemsendiğini ve Rusya'nın deniz üssünün tahribinin herhangi bir Karadeniz seferinin ilk hedefi olması gerektiğini belirtiyordu. "Sivastopol'e başarılı bir darbe indirilmemesinin düşüncesi bile benim için acı verici. Bu nefis geminin güvertesinde yaptığımız gezintilerde beni fena halde rahatsız ediyor."³³ Graham, Lyons'un mektubunu elden ele dolaştırdı ve ona verdiği karşılıkta, görüşlerini İstanbul'daki diğer yüksek rütbeli subaylara da duyurmasını; ayrıca kaleyle savunma istihkâmları hakkında mümkün olan her şeyi öğrenmeye çalışmasını istedi. *Times*'ın başyazısından iki gün önce, 13 Haziranda Graham yine Lyons'a bir mektup yazarak, Kabinenin büyük Rus üssünün ele geçirilmesinin yanında öbür girişimlerin ikinci derecede kaldığına bütün olarak katıldığını teyit etti.³⁴

Dolayısıyla Sivastopol'ün kuşatılmasıyla ilgili planların, Richmond'daki ünlü yaz ortası gecesini toplantısından çok önceden beri teker teker bakanlar ve Kabinenin bütünü tarafından ele alındığı açıktı. Palmerston, *Times*'ın başyazısının sabahında Kırım'a çıkılmasını öneren notalarının sonuncusunu tamamladı. Bu arada, doğası gereği ihtiyatlı olan Gladstone bile dördüncü haftanın başında Graham'ın düşünme biçimini kabul etmeye başlamıştı. Yalnızca Başbakan fikrini açıklamıyor, Rusya'nın Tuna'dan çekilmesini genel bir barışın izleyeceğini umut ediyordu. Ve o da deniz üssüne bir saldırıda bulunulmasının gerekliliğini bir gün önceki bir kabine toplantısında kabul etmişti.³⁵

Kinglake'in anlatısı Pembroke Lodge'daki olayları özgürce betimlemesine rağmen, bir noktada gerçeğe uygun. O yaz

³³ S. Eardley Wilmot, *Life of... Lyons*, s. 144-8 ve 160.

³⁴ C. S. Parker, *Graham II*, s. 243-4; Graham'dan Clarendon'a, 6 Nisan 1854, Clar. MSS. Dep. C. 14; Graham'dan Lyons'a, 8 Mayıs ve 13 Haziran 1854, Gr. Pap.

³⁵ Gladstone Memorandum, 22 Haziran 1854. Add. MSS. 44744; Aberdeen Memorandum, Haziran sonları, Add. MSS. 43253.

Londra'da, Karadeniz çevresine kalıcı bir barış sağlamak için Çar'ın filosunu başlıca üssünden yoksun bırakmak yolunda "ender görülür bir duygu uyuşması" vardı. Bu Paris'te de biliniyor ve takdir ediliyordu; müttefik komutanlar da İngiltere'yle Fransa'dan Kırım'a çıkmanın önemini vurgulayan mektuplar almışlardı. Bu nedenle de İngiliz karargâhına 16 Temmuz Pazar günü ulaşan Sivastopol'e saldırı emrinin, Raglan için bir sürpriz olduğu söylenemez. Ama bir anlamda bu emirlerin gelmesinden korkmuştu: Kırım'ın, istihkâm ve garnizonlarının yerleriyle ilgili ayrıntılar şöyle dursun, coğrafyası hakkında bile hiçbir fikri yoktu.

Yaverlerin bu en vefalısında Wellington'un değer verdiği üç nitelik vardı: Zekâsı, doğru sözlülüğü ve itaati. Raglan şimdi bir ikilemle karşı karşıyaydı. Gelenekler onu Londra'daki hükümetten gelen direktifleri sorgusuz sualsiz kabul etmeye mecbur ediyordu. Ama içgüdüleri onu, girişimin tümünü sorgulamaya itiyordu. Wellington bir zamanlar Korge-neral Lord Beresford'a, "Bir başkomutanın yenik düşmemesi gerekir; onun için birliklerinizle başarılı olacağınıza tam olarak güvenmediğiniz bir işe kalkışmayın" demişti.³⁶ Ama düşmanınız hakkında başarılı ya da başarısız olacağınızı öngöremeyeceğiniz kadar az bilgi sahibi olduğunuz takdirde ne yapacaktınız? Herkes Sivastopol'ün çetin ceviz olacağını söylüyordu; ama Saint-Arnaud'nun da işaret ettiği gibi, Ruslar "geri çekilmiş olan bir düşman"dı. Tuna'dan çekilmelelerinden sonra Çar'ın milyonluk ordusuna korkunç bir kuvvet gözüyle bakmak zordu.

Raglan üç gün kararsız kaldı; yetmiş altı yaşında bir adam bu kadar ciddi bir konuda hızlı bir karara varamazdı. Pazartesi günü, kırk beş yıl önce Moore'la Coranna'da geri çekilen ve Başkomuta'nın kendi kadar aktif hizmet görmüş sert karakterli tümen komutanı General Sir George Brown'ı çağırttı. Fakat Brown'ın fazla bir faydası olmadı. Raglan gibi o da "Büyük Dük"ü düşünüyordu. "Wellington böyle bir işe kalkışmadan

³⁶ E. Longford, *Wellington, The Years of the Sword*, s. 109 (11 Mayıs 1809 tarihli telgraftan alıntı.)

önce daha fazla bilgi isterdi," dedi Brown. "Ama" diye ekledi, "Londra Raglan'ın oyalandığını düşünmüş olsa, yerine başka bir komutan yollardı."³⁷ Bunun, Raglan'ın, altmış altılık bir delikanlıdan bekleyebileceği en iyi öğüt olduğu kuşkusuzdu.

Bereket ki Raglan başkasına da başvurabilirdi, emirlerini Paris'ten alan Saint-Arnaud'ya... Bütün girişimin hemen 18 Temmuz Salı günü Sait-Arnaud'nun başkanlığında toplanan ortak bir savaş konseyine havale edilmesi, İngiliz ve Fransız başkomutanlarının sağduyusunun ve bu umulmadık ittifakın tarafları arasında gelişen güvenin bir övgüsü olarak kabul edilmelidir. Mareşal son haftalarda Sivastopol projesiyle ilgili rahatsızlık duyuyordu; nedeni de şu: Süvariler için iyi atları yetersizdi, ağır silahlar da hâlâ Toulon'da nakledilmeyi bekliyordu. Ama o salı günü iyimser bir ruh hali içindeydi; ilk kuşatma donanımının önceki cumartesi günü gelişi güvenini artırmıştı. Mareşal kardeşine, orduda birkaç kolera vakası görüldüğünü itiraf ediyordu, ama gerekli önlemleri alıyordu ve bunlar da atlatılacaktı. Kendisi Fransız ordusu, Raglan da İngiliz ordusu adına konuşacaktı; hepsinden de fazla denizcileri dinlemek istiyordu –Kraliyet Donanması'ndan Amiraller Dundas, Lyons ve Fransız Amiralleri Hamelin, Bruat– Sadece altı kişi konuşacaktı. Ama bu toplantıda ve daha sonrakilerde başlıca katılımcılar, toplantıya kabul edilmeyen başka yüksek rütbeli subaylar tarafından bilgilendirileceklerdi. Örneğin Dundas, Fransızlara karşı nasıl davranacağı konusunda 1853 ilkbaharında küçük gördüğü subay-diplomata, Tuğgeneral Rose'a güveniyordu.³⁸

Rose'un kişisel güncesi, bu kritik haftada seçkin meslektaşlarının karışık kafalarının içini göz önüne seriyor. Kırım'ın istilasına ilişkin bir kararın verilmesinin yakın olduğunu birkaç gündür biliyorlardı; birçokları da böyle bir girişimin akıllıca olduğundan emin değillerdi. Bu durumda, ilgi görmeyecek bir öneride bulunmaktan kaçmıyorlardı. Amiral Dundas 16 Temmuz Pazar günü Rose'a Newcastle Dükü'nün bir

³⁷ Kinglake, age., II, s. 271.

³⁸ S-A 13 Temmuz 1954 tarihli mektuplar, s. 446-9).

mektubunu gösterdi: Mektup, büyük deniz üssüne kesin bir saldırıya geçilmeden önce Sivastopol'e yakın bir yerde karaya çıkılmasının önemini vurguluyordu. Son üç yıldır Karadeniz bölgesinden gelen bütün askerî raporları yakından incelemiş olan Rose, operasyonun zamanlamasının yanlış olduğunu düşünüyordu. Dundas'la konuşurken, bir savaş hilesine başvurup Doğu Kırım'daki Teodosia'yı zaptetmeyi, böylelikle de düşmanın aklını karıştırarak birliklerini Sivastopol'den uzaklaştırmasını sağlamayı ögütledi. Ancak yetmişlik amiral ne olursa olsun herhangi bir sefere şiddetle karşıydı: Orduyla donanma koleradan zayıf düşmüştü ve o, filoların asker nakliye gemilerine yeterli bir koruma sağlayabileceklerinden kuşkuluydu. Ama haftanın sonuna doğru toplanacağını düşündüğü müttefikler arası savaş konseyinde ne söyleyecekti? Rose güncesine, "Ona bir dost olarak konseyde Kırım'ın alınmasının aleyhinde fikir vermemesini ögütledim," diye yazdı, "Konseyde oraya gitmemenin sorumluluğunu onun üzerine yıkmaya hazır olanlar bulunacaktı. Karşıt bir fikir yürüttüğü takdirde, bu kaydedilecekti." Brown'ın Raglan'a verdiğiinden pek farklı olmayan bu türden bir ögüt, güçlü ve kararlı bir liderlik koymaya yaramazdı. Salı sabahı Rose'a, "Gelmiyor musun?" diye soruldu. Kendisi davet edilmemişti ve Amiral Dundas'a Kırım'ın savunma yapısı hakkında bir muhtıra vermekle yetinmek durumunda kaldı.³⁹

Saint-Arnaud ertesi gün, "Olağanüstü ilginç ve uzun bir konferans" diye yazdı. "Cüretkârane bir girişim" olacaktı bu: Mükemmel iki ordunun, mükemmel iki filonun âtıl kalıp hastalığa kurban olmayı beklemeleri doğru değildi. Her iki komutan, Londra'yla Paris'ten gelen direktifleri uygulamaya koymakla, bunlardaki sağduyuyu sorgulamaktan daha fazla ilgileniyorlardı. Amiraller kendilerinden aynı derecede emin değillerdi. Sonunda Dundas karamsarlığını gizlemedi. Sürekli olarak Kırım'a bir saldırı düzenlenmesini savunan Sir Edmund Lyons bile iki filonun önündeki görevin büyüklüğü karşısında yılmıştı: Dev bir orduyu açık kumsallardan

³⁹ Rose's Journal, 16 ve 18 Temmuz 1854, Add. MSS 42837.

gemilere yükleyip, gelişini çoktandır bekleyen bir garnizona yakın düşman kıyılarında karaya çıkarmaları isteniyordu. Fransız amiralleri de aynı şekilde aralarında bölünmüş gözüküyorlardı. Hamelin isteksizdi, yardımcısı Bruat ise aksine, seferden yanaydı. Ama tüm kuşkulara karşın, uyuşmazlık yoktu. Konferans başarılı olmuştu. General Brown, General Canrobert ve Amiraller, istila için uygun noktaları saptamak üzere gayri resmî bir planlama komitesi oluşturdular. Donanmalar da keşif kollarını Kırım Yarımadası'nın kıyılarına yollamak üzere anlaştılar. Savaş Rusya'da yapılacak ve kazanılacaktı, Balkanlarda değil.⁴⁰

Raglan 19 Haziranda Newcastle Dükü'nün emirlerini aldığını resmen teyit etti. Müttefik komutanlar Rusya'nın istilasını için hazırlıklarını yapmaya başlamışlardı, ama Raglan'ın Düke söylediği gibi, kendi yargıları doğrultusunda hareket etmiyorlar, sadece İngiliz ve Fransız Hükümetlerinin görüşlerine uymak zorunluluğunu duyarak davranıyorlardı.⁴¹ Raglan çekincesini bir kere Londra'ya duyurduktan sonra, hiçbir şüphenin ya da güçlüğü'nün bir istila düzenleme kararlılığını zayıflatmasına izin vermedi. Bundan sonraki altı hafta içinde Saint-Arnaud, en az iki kez içini kötü önzelerle dolduran bu girişimden sıyrılmanın çaresini arıyacaktı. Ama Lord Raglan farklıydı. O, kararlaştırılmış bir şeyin mutlaka yerine getirilmesi gerektiğine inanırdı. Gücü ve zaafı, bu basit ve görevine saygıyı öngören kişisel felsefesinde gizliydi.

⁴⁰ S-A (19 Temmuz 1854), S. 450.

⁴¹ J. Martineau, *Life... Newcastle* s. 149-50.

ÇARPIŞMA NE ZAMAN BAŞLAYACAK?

İngiliz halkı, "Rusya'yla Savaş'ın ilk kahramanını, çarpışmaların başlamasından çok önce ilahlaştırmıştı. Tuğamiral Sir Charles Napier – "Çılgın Charlie", "Sind fatihi", "Peccavi" Napier'ın kuzeni, logaritmayı keşfeden Laird Napier'ın akrabası- gösteriş merakının başarıya mahkûm ettiği eksantrik subaylardan biriydi. Sıkı disiplin yanlısı olmasına karşın, nizami üniforma giymeyi ihmal ederdi, kavgacı ve hırslıydı. Diğer amiraller ondan hiç hoşlanmadılar ama o, halkın karşısında göz dolduruyor, "açıkgöz velet" kaygısızlığı taslayarak atak ve cüretkârca yaşadığı olayları anımsatıyordu.

Napier'ın düşmanları da itiraf ediyorlardı, yarım yüzyıla yakın zaman içinde pek çoktu bu olaylar. Napier, Batı Hint Adalarında Fransız korsanlarını kovalamış, Trafalgar zaferinin zayıflayan parıltısında bir Akdeniz firkateynine kumanda etmiş, sonra 1814'te Chesapeake Koyu'nda kendine çarpışa çarpışa yol açarak Baltimore'a karşı saldırıya geçmişti. Seine Nehri'nde bir buharlı gemi servisini yöneterek bir servet kaybettikten sonra, Lizbon'u zaptetmiş ve bir iç savaşta "Portekiz'in özgürlükleri" için savaşırken Cape St. Vincent'de bir zafer kazanmıştı. 1838-40'ta bir daha Kraliyet Donanması'na dönmüş, Ortadoğu'da geleneklere körü körüne bağlı bir başkomutana özgürce meydan okuyarak Palmerston'un desteğini kazanmıştı. Sir James Graham 1853 sonbaharında Balmoral'dan Dışişleri Bakanı'na yazdığı mektupta, "Umut ediyorum ki, 'Nelson dokunuşu' gerekli olmayacak, ama şanssızlık eseri olacak olursa, Charles Napier tam bunu destekleyecek delikanlıdır," diyordu. Garip bir

rastlantı sonucunda (altmış yedi yaşındaki) "delikanlı" aynı günde halka açık bir toplantıda, denizde komutayı elinde bulundurduğu takdirde, "büyük bir filoyu Spithead'de denetleyecek yerde, Baltık'ta Ruslara eski Nelson oyununu oynardım" diyordu. *Illustrated London News* gazetesi cumartesi günü Napier'ın sözlerini yüz bin eve yayıyordu.¹

Yarım ücretle çalışan bir amiral, üç yıl önce "Donanmanın Bugünkü Durumu" başlıklı bir kritik kaleme almış ve imzasını atmadan "Altmışlık adamlar enerjik ve girişimci olamayacak kadar yaşlıdır," diye yazmıştı.² Şimdi 1853'te aynı amiral, bir filoyu Kuzey Avrupa'nın iyi tanınmayan sularına götürmek için heyecanla mücadele ediyordu. Graham aralığın ilk haftasının sonunda Napier'la görüştüktan sonra Clarendon'a, "Baltık filosunun olası komutası gibi sadece uzak bir umudu öne sürdüğüm anda, o hemen askerî neticelerin en aşırısına atlayıverdi," diye anlattı.³ Noel yaklaşırken "Kara Charley" *Times*'ın desteğini elde etmişti. Kabinenin bazı üyelerinin, en başta da Russell'ın, onun kadar işinin ehli ve hükümetin kontrolünde daha uyumlu olacak, ondan genç bir amiral bulunmadığına inandırılmaları gerekiyordu. Fakat Donanma Bakanı onlara güvence verdi. Daha sonra, acı kavgalar ikisinin arasını açınca Graham, amirali istemeye istemeye önerdiği yolundaki yaygın kanıyı teşvik etti. Ama 1853-54 yıllarına ait notları, Napier'da büyük umutları olduğunu açıklıyordu. Ancak "karadaki" konuşmalarıyla "haklı şikâyetlere yol açmış" bir denizcinin atanmasına Kraliçe'yle eşinin onayını sağlamak için özenle kaleme alınmış mektubunda özürle karışık bir isteksizlik sezilmekteydi. O zaman bile Graham, Kabinenin o "cesur" fakat "kontrol edilemez" yiğit subayın, yetmiş dokuz yaşındaki Amiral Lord Dundonald'ın iddialarını duymamış gibi davranmasının nedenlerini izah etmekte zorlanıyordu.⁴

¹ "Nelson Touch," Graham'dan Clarendon'a, 6 Ekim 1853, Clar. MSS. Dep C. 14; ILN, 8 Ekim 1853, Cilt XXIII, no. 652, s. 333.

² W. Napier (ed.) *The Navy, its Past and Present Strengths*. 73, alıntı *Dictionary of National Biography* Sir C. Napier hk. kayıt.

³ Graham'dan Clarendon'a, 8 Aralık 1853. Clar. MSS. Dep. C14.

⁴ Graham'dan Kraliçe Victoria'ya, 9 Şubat 1854, Gr. Pap., kısmen basılı QVL, III, s. 9-10.

Donanma Bakanı Napier'a, "Birleşik Fransız ve İngiliz kuvvetlerinin gücüne güveniniz tam değilse, bunu bana hemen söylemeniz ve komuta etmeyi reddetseniz iyi edersiniz!" dedi. Fakat ünlem işareti, öngördüğü yanıtı belli ediyordu.⁵ Baltık komutasına yapılan atama 15 Şubat 1854'te duyuruldu. Bunu olağanüstü övgülerin yapıldığı iki hafta izledi. Baltık, coğrafi bir kavram olarak İngiliz halkına Karadeniz'den daha az yabancıydı: Gemiler 120 yılı aşkın zamandan beri yaz aylarında İngiliz limanlarıyla Riga ve St. Petersburg arasında sefer yapıyordu. Çar Petro'nun Kronstadt ada kalesi, Sivastopol'ün inşası planlarının Büyük Katerina tarafından onaylanmasından yarım yüzyıl önce ilk kez İngiliz Donanma Bakanlığı'nda endişe uyandırmıştı. Amiral Napier, "Baltık'a girmemin üzerinden bir ay geçmeden ya Kronstadt'ta olurum ya da gökte," dediğinde herkes onun ne demek istediğini anlamıştı. Çar'a hitap eden ve martın ilk haftası sonunda yayımlanan uyarı niteliğindeki bir dörtlük, Napier'ın ruh halini yansıtıyordu:

Yazın esintilerini hissetmenizden önce,
Şansınıza şükretmeksiniz,
Eğer teslim olmazsanız Napier'e,
Ve onun yiğit denizcilerine.⁶

Amiral'in onuruna 7 Mart Salı günü Pall Mall'daki Reform Kulübü'nde bir şölen verildi, İçişleri Bakanı başkanlık koltuğundaydı. Palmerston şeref konuğuna kadeh kaldırırken, "Hayatımda hiç Sir Charles Napier gibi önceden o kadar çok oyun hesaplayan bir adam görmedim," dedi. Napier karşılık olarak, "Hâlâ barış zamanındayız," diye söze başladı sonra, "Baltık'a vardığım zaman savaş ilan etme fırsatını bulacağım," dedi. Sir James Graham bunun üzerine, "Solumdaki yiğit amirale bunu yapması için Donanma Bakanı olarak onayımı veriyorum," dedi.⁷

⁵ Graham'dan Napier'a, 6 Mart 1854, Add. MSS. 40024.

⁶ ILN, 4 Mart 1854, Cilt XXIV, no. 672, s. 207.

⁷ Times 8 Mart 1854; Fitzstephen French, Avam Kamarası, 13 Mart 1854, Hansard, 131, s. 674-75; J. Ridley, Palmerston, s. 426.

Bu konuşmalar türlü yorumlara yol açıyordu, İrlanda'nın Roscommon beldesi radikal üyesi Fitzstephen French ertesi pazartesi Avam Kamarası'nda Donanma Bakanı'nın sözlerine meydan okudu. Bir milletvekilinin, "Reform Kulübü'ndeki yemekten sonra olanlar hakkında bir önerge verebileceği" konusunda kuşkuları olan Graham'ın yanıtı John Bright'ı kızdırdı. "Böylesine pervasızca bir düşüncesizlik, uygar bir Hıristiyan ulusun ciddi ve sorumlu devlet adamları için haysiyet kırıcıdır," diye yakındı. Öfkeli atışmalar yaşandı: Palmerston, Bright'la Cobden'in her ikisini de alaya aldı. Disraeli ise bütün meseleyi gülüp geçiştirmeye çalıştı. Ama sonunda savaşı kazanan Bright oldu. Politika arenasındaki eski rakibi Macaulay, "Bright'ın, benim düşündüklerimi söylediğini duydum," dedi. Dublin'de de Peder John Henry Newman Quaker muhalifin konuşmasının kopyasını bir kupür defterine yapıştırdı. Kamu vicdanı diye bir şey vardı ne de olsa.⁸

Avam Kamarası'nda bu atışmalar olurken Napier denize açılmıştı bile. Gazete okurlarına söylendiği üzere, Baltık'ın altını üstüne getirecek olan müthiş filoların ilki 11 Mart Cumartesi Solent Boğazı'ndan geçmişti. O sabah Portsmouth'un Victoria rıhtımı, "gemiye binen Amirali görmek için itişip kakışan insanlardan simsiyahtı. Deniz her türlü tekneyle doluydu. Southsea'de ise göz alabildiğince uzayan kıyılara insanlar yığılmıştı." Kraliçe'yle Prens Albert 9390 denizci ve deniz piyadesiyle yanlarından geçen ve onları üç selam narasıyla selamlayan "soylu donanmaları"nı kraliyet yatı *Fairy*'den izlediler. Açık denize çıkarken sancak gemisinin arkasına düşen imtiyazlı bir gazete muhabiri, "Amiralin, kamerasının önünü arşınladığını" gördü.⁹

Napier eğer o öğleden sonra derin düşüncelere dalmışsa, bu çok doğaldı. Ondan büyük şeyler bekleniyordu. Bir-

⁸ Age., s. 427; G.M. Trevelyan *John Bright* s. 223-4; C. S. Dessain *Life and Letters... Newman*, XVI, s. 82.

⁹ 15 Nisan 1854 tarihli *Chambers Journal*'den özet alıntı, K. Chesney, *Crimean War Reader* içinde, s. 32-7.

kaç gün önce gerçekçi bir anında *Princess Royal*'dan Yüzbaşı Paget'a, "İşinin ehli bir donanmaya kendi sularında, acemi bir filoyla saldırmaya gitmekle boyumuzdan büyük bir işe kalkışmış olduk" demişti. Paget'in sonradan anımsadığına göre, "Yarım düzine puroyu tüketinceye kadar bana o kadar kanlı niyetlerinden söz etti ki, o gece gözüme uyku girmedii."¹⁰ Daha deneyimli bir subay, Napier'ın abartılı konuşmalarının ardındaki boşluğu sezmişti. Napier, Reform Kulübü'ndeki şöleniden önceki pazar günü, Napoléon savaşları sırasında Baltık'ta Krallık Donanması'nda hizmet edenlerden hayatta kalan son kumandanı ziyaret etti. Seksenlik Amiral Sir Byam Martin, Napier'ın, kuzeyin iç denizlerinde ona göre gemileri bekleyen en basit tehlikelerden habersiz olduğunu görerek şaşkınlığa kapıldı. "Ne yapıp edip Rus filosunu açık denize çıkarak bizimkilerle orada karşılaşması için kandırmaya veya razı etmeye çalış. Bunun için her çareyi dene. Ama bu durumda bile ağır silahlı olan çok sayıdaki gambotun canını sıkmasına da hazırlıklı ol" diye Napier'ı uyardı. Sir Byam o kadar rahatsız olmuştu ki, bu konuşma belleğinde netliğini yitirmeden bir muhtıra hazırlayıp Donanma Bakanlığına yolladı. Baltık filosunun kumandanlığına seçilen kişi hakkında da "Adamın içi rahat olmak şöyle dursun, aksine çok sinirli olduğu apaçıktı" diye yazdı.¹¹

Savaş ilan edildiği sırada Napier'ın sancak gemisi *Duke of Wellington*, Almanya'nın Kiel Limanı açıklarında donanmanın ana kitlesiyle beraberdi. Ve aynı gün Donanma Bakanı, kendini olaylara yeterince hâkim hissederek, Dışişleri Bakanı'na istenilmeden bir strateji dersi verdi. Graham Clarendon'a, "Napier doğru zamanda doğru yerde" diye yazdı. "Fransa'yla işbirliği yaparak onu desteklemek için her türlü çabayı göstermeliyiz. Bunun için gemilerimiz de, birliklerimiz de noksan olmamalı. İsveç'i eğer hizaya getirebilirsek, Çar'ı, Tuna'ya kıyasla daha yakından bastırabiliriz ve Baltık'ta Karadeniz'de olabileceğinden daha kesin sonuçları,

¹⁰ Paget's Journal, Bonner-Smith and Dewar, *Russian War, 1854*, s. 5.

¹¹ Memorandum by Sir Byam Martin, 5 Mart 1854, Add. MSS. 41370.

daha büyük bir kolaylıkla elde edebiliriz. Kuzeydeki müttefikler o Müslümanlardan çok daha kaliteli... Baltık davası için sabırsızlanıyorum." Dört gün sonra Clarendon'a yazdığı ikinci bir mektubunda Graham, "Bütün umudum İsveç'te" diye bildiriyordu.¹²

Lord John Russell ve Palmerston çok geçmeden Graham'ın izinden giderek, İsveçlilerin Napier'ı destekleyecek birlikler sağlayacaklarını ümit ediyorlardı. Palmerston, Finlandiya'nın geri verilmesi meselesinde İsveç'e verilmiş sözün yerine getirilmesinden yanaydı. Böylece "Avrupa'nın gelecekteki güvenliği için" Çar'ın imparatorluğu zayıf düşürülecekti. Ancak Russell, İsveçlilere "rüşvet verilmesine" karşıydı; "onlar da savaşın kaderine katlanmalıydılar." Aberdeen'le Gladstone hevesli değillerdi. Maliye Bakanı İsveç'ten çok, Avusturya'ya para desteği verilmesinden yanaydı. Kabinede İsveç'e teşvikler verilmesi için yapılan tartışmalar Baltık'ın uzun yaz günleri ve buzları erimiş limanlarının kısa süreli savaş mevsimi boyunca uzadıkça uzadı.¹³

Fransa da Baltık'la yakından ilgileniyor, İmparator İsveç'le bir ittifak yapılmasını Graham kadar istiyordu. III. Napoléon, Paris'le Stockholm arasındaki hanedan ilişkilerine büyük değer verirdi. İsveç tahtındaki hükümdar I. Oscar, Kral XIV. Charles Johan'la (eski adıyla Mareşal Bernadotte) hâlâ hayatta olan Kraliçe Desideria'nın (Desirée Clary, General Bonaparte'ın ilk aşkı) oğluydu. Ayrıca III. Napoléon'un dayısı Eugene de Beauharnais'nin kızı Josephine'le evliydi. Kral Oscar, alışılmadık saltanat adını bile onu en sevdiği eser olan Kelt asıllı şair savaşçı Ossian'ın destanının İtalyanca çevirisinde görüp seçen vaftiz babası büyük Napoléon'un kaprisine borçluydu. Savaş ilan edilir edilmez III. Napoléon'un, savaşa katılmasını sağlamak için Oscar nezdinde gizli başvurular yapması kimse için bir sürpriz

¹² Graham'dan Clarendon'a, 31 Mart ve 3 Nisan 1854, Clar. MSS. Dep. C 14.

¹³ Russell'den Clarendon'a, 16 Nisan ve Palmerston'dan Clarendon'a, 27 Nisan 1854, Clar. MSS, Dep. C15.

olmasa gerek. Fakat Oscar devlet yönetimiyle gurur duyuyordu, dahası, karısıyla arasında akrabalık bağları bulunan Çar Nikola'yla dosttu; İsveç'in Finliler üzerindeki eski hükümlerliğini anımsatıp geçmiş düşmanlıktan hortlatmaya niyeti olmadığı gibi, Bernadotte ailesinin iyi diplomatik zamanlama hususundaki içgüdüsünü paylaşıyordu. Oscar, Londra'yla Paris'te karşısındakileri çıldırtacak derecede ikili oynadı: Lord Aberdeen, Clarendon'a yolladığı bir notta, "İsveç Kralı bizim bakanlarımıza karşı çekingen davranıyor, kendininkilere ise güvenmez görünüyor," diye fikir yürütecekti.¹⁴ Oscar Müttefiklerden bir parasal destek, zahmetine değecek bir toprak kazancı güvencesi ve Avusturya'nın da Rusya'ya karşı savaşa gireceğinin garantisini istedi. İsveç'in savaşa girmesine doğru ilk adım olarak, Napier'ın 44 gemisiyle 2200 topunun başarılı bir kuşatmayı sürdürmesinden daha çarpıcı zaferlerinin işaretini aradı. Ama bu olmadı.

Baltık Donanması'nın 1854'teki serüveni bir denizcilik tarihi destanı değildir. Başlangıcındaki ilk üç hafta boyunca sefer umut verici göründü. Rusya'nın savaş ve ticaret gemileri Botni, Riga ve Finlandiya körfezlerinde sıkışıp kalmışlardı; Rusların Kuzey Denizi'ne bir hamle yapmaları tehlikesi yoktu; Napier da Donanma Bakanlığından aldığı, resmî emirlerde dikkati çekecek kadar belirsiz bırakılmış "düşmanca operasyonlara girişmeye" hazır görünüyordu. Dört kilit kaleden birine: Helsinki'nin ilerisindeki Sveaborg ada kalesine, Aaland Adalarındaki şimdi Maarianhamina olarak bilinen kenti koruyan Bomarsund'a, çok daha zayıf olan Estonya'nın tahkim edilmiş Reval kentine (şimdiki Tallinn) ve hepsinden önemlisi, Finlandiya Körfezi'nin iki yüz mil yukarısındaki Kronstadt Kalesi'ne saldıracağı varsayılıyordu. Hedefini seçmek Amiral'in "yeteneğine ve yargısına" kalmıştı. Ruslar, her gün St. Petersburg ile Peterhof arasındaki sahilde yazın sisleri arasından Müttefik savaş gemilerinin direklerinin belirmesini bekliyorlardı.¹⁵

¹⁴ Aberdeen'den Clarendon'a, 16 Ağustos 1854, Clar. MSS. Dep. C14.

¹⁵ Donanma Bakanlığından Napier'e, 5 Haziran 1854, Bonner-Smith ve Dewar, age., s. 59; Erickson, *Graham*, s. 347-8; Çareviç Aleksandr'dan

Nisan ayının sonunda Sir James Graham, Clarendon'a, Napier'ın, basının korkusuyla büyük bir felaketle sonuçlanabilecek umutsuzca bir cesaret gösterisine kalkışmasından korktuğunu itiraf etti. Ve şunu ekledi: "Bu tehlikeli eğilimi önlemeye çalışacağım."¹⁶ Oysa kaygılanması boşunaydı. Napier'ın, gemilerini, top namlularıyla diken diken olmuş kalelerin menzili içinde, karaya oturtacak kadar sığ sular da tehlikeye atmaya hiç niyeti yoktu. Napier Mayıs sonunda Graham'a, Sveaborg ile Helsinki'ye "denizden de, karadan da" saldırmanın mümkün olmadığını bildirdi. Kronstadt'tan hiç söz etmemişti.¹⁷ Rus gambottan bu arada küçük Hangö ve Abö Kalelerine yapılan saldırıları püskürtmekle meşguldüler. İngilizler bu durumda Baltık'ın iki yakasındaki balıkçı yerleşim yerlerine akınlar yapmakla yetiniyorlardı. *Times* gazetesinin yaz ortasında İsveç'ten bildirdiğine göre, Napier'ın adamlarının bütün yaptıkları, Botni Körfezi kıyılarındaki küçük topluluklara ve Abö çevresinde yaşayanlara eziyet etmektir. Bir muhabir, "Bir tek ıstırap çılgılığı bütün Finlandiya'da yankılanıyor" diye yazdı. Fakat Manchesterlı radikal Milner Gibson Avam Kamarası'nda Donanmanın faaliyetlerinden yakınınca, Graham, Rusya'nın Baltık Donanması ortaya çıkıp savaşmaktan kaçtığına göre, Napier'ın filolarının, arayıp buldukları düşman gemileriyle limanlarını tahrip etmeye her türlü hakları olduğunu savundu.¹⁸

Gibson'ın insancılığının Avam Kamarası'nda şiddetle kınanmasına şaşmamak gerek; aynı Avam Kamarası, John Bright'ın, daha başlarında savaşı kınayan soylu konuşmasından dahi etkilenmemişti. İngiliz halkı savaşı zorunlu bir görev olarak kabul ediyordu. 26 Nisan Çarşamba "Ulusal Perhiz ve Utanç Günü" ilan edildiğinde, Bright bir kitlesel

Kraliçe Anna Pavlovna'ya, 11 Mayıs 1854, Jackman, *Romanov Relations*, s. 344; A. F. Tiutcheva, *Vospominaniia...* I, s. 135.

¹⁶ Graham'dan Clarendon'a, 30 Nisan 1854, Clar. MSS. Dep. 04.

¹⁷ Napier'dan Donanma Bakanlığına, 30 Mayıs 1854, Bonner-Smith and Dewar, s. 59.

¹⁸ G. F. Mason, *Sleigh Ride to Russia*, s. 93; Graham, Avam Kamarası, 29 Haziran 1854, Hansard, 134, s. 913-21.

riyakârlık gösterisiyle karşılaştı: "Aynen, suçtan ibaret olan işlerini kutsaması için Tanrı'ya yakaran bir dilenciler ordusu gibi" dedi.¹⁹ Ama onunla aynı fikirde olanlar pek azdı. Ülkenin kilise, şapel ve sinagogları ağzına kadar doluydu; perşembe gününün *Times*'ı da Londra'nın 119 kilise ve 10 diğer ibadet yeriyle ülkedeki seçme katedral ve manastır kiliselerinde verilen vaazların ayrıntılarına yazıların küçük puntuyla dizildiği dört sayfa ayırdı. St. Paul Katedrali'nin başpapazı 71. mezmurun ilk mısrasını kendine metin olarak seçmişti: "Yâ Râb. Sana sığınıyorum/Ebediyen utanmayayım." Çareviç de dokuz hafta önce Hollanda'daki teyzesine yazdığı mektupta aynı mısrayı seçerek, onu, "1812'de olduğu gibi, şimdi de her Rus'un kalbindeki duanın bu olduğuna" inandırmıştı.²⁰

İlkbaharda İngiliz halkının yakalandığı o kesin gözüyle bakılan zafer şişinmesi, 1854 Haziranında yerini Parlatonun içinde ve dışında Hükümet'e yönelik sabırsız bir eleştiriyeye bırakıyordu. Bakanlar savaşa yeterli çabayı göstermiyorlardı; bazılarının ve en başta Lord Aberdeen'in bir ateşkes yapılması sevdasında olduğuna inanılıyordu. Özellikle de Başbakan, Lordlar Kamarası'nda Çar'ı hıyanet ve mütecaviz bir savaşı planlamak suçlamalarına karşı savunduğu için saldırılara hedef olmuştu. Lord John Russell'ın Londralı seçmenleri o kadar öfkeliydiler ki, Belediye Başkanı'ndan savaşın kararlı şekilde sürdürülmesi için Belediye Binasında bir toplantı yapılması isteminde bulundular. Russell, Başbakanı, "hükümetin durumunun tehlikeli olduğu" yolunda özel olarak uyardı. Haziranın son haftasında ise Russell'ın Başbakan'ı dürttüğünden şüphelenen *Punch*, Aberdeen'le Lord John'u bir teknenin etrafındaki çamaşırcı kadınlar olarak betimleyen bir karikatürü tam sayfa yayımladı. Çamaşırcı-

¹⁹ O. Anderson, *A Liberal State at War*, s. 180; K. Robbins, *John Bright*, s. 103. Bright'ın savaş sırasındaki konuşmalarının yakından incelenmesi için, bkz. A.J.P. Taylor, "John Bright and the Crimean War," *Bull of J. Rylands Lib.*, Cilt 36, no. 2, s. 502-22.

²⁰ *Times*, 27 Nisan 1854; Çareviç Aleksandr'dan Kraliçe Anna Pavlovna'ya, 15 Temmuz 1854, Jackman, age., s. 341.

cı kadınların ufak tefeği Joanna, daha iri yapılısına dönerek soruyor: "Savaş ne zaman başlayacak, Georgeana?"²¹

Yanıt şu anda, çok yakında Baltık'tan gelecekmiş gibi gözükiyordu. III. Napoléon kuzey sularında zafer umutları besliyor, İsveçlilerin hâlâ Müttefiklere katılmaya teşvik edilebileceğine inanıyordu. İngiliz gemileriyle Baltık'a nakledilmeyi bekleyen muazzam bir ordu Boulogne çevresinde toplanmıştı. Bu arada, on beş yaşındayken bir astsubay olarak Trafalgar'da Fransız sancak gemisinde hizmet gören Amiral Deschenes, haziran ortasında İngiliz Donanması'na katılmak üzere on dört gemilik bir filo getirdi. Amiral Napier 20 Haziranda Donanma Bakanlığındaki lordlara, kumandasındaki buharlı filonun ertesi gün ya da bir sonraki gün Fransız Amirali ve altı gemisiyle birlikte Kronstadt'a hareket edeceğini bildirdi. Fakat özel bir mektupla Sir James Graham'a, Rusların ortaya çıkıp bir deniz savaşı davetini kabul edeceğinden fazla bir umudu olmadığını belirtti. Kronstadt'a yaklaşabilmesini de zayıf bir olasılık olarak gördüğünü ekledi.²²

26 Haziranda yirmi iki müttefik gemisi Finlandiya Körfezi'ne girerek Kronstadt'ın güneyinde konuşlandılar. "Bütün düşman filosu," Peterhof Sarayı'nın yakınında su kıyısındaki bir villanın balkonunda duran İmparator ailesinin günlerce gözleri önünden gitmedi. Napier kaleyi dikkatle inceledikten sonra Londra'ya, "yaklaşmanın çok büyük güçlükler içerdiğini" ve bir saldırının "eldeki olanaklarla hemen hemen imkânsız gözüküğünü" bildirdi. Bununla birlikte, önceden bir ordunun St. Petersburg'u zaptetmek için karaya çıkması durumunda kaleye arkasından saldırılabileceğini düşünüyordu. Napier aynı zamanda 21 Haziranda Bomarsund'u bombalayan *Hecla* adındaki küçük buharlı geminin kaptanı Yüzbaşı Hall'ün ve güverteye düşen patlamamış bir mermiyi kapıp denize fırlatan, geminin ikinci kaptanı Charles Lucas'ın cesaretini övdü. Aynı zamanda,

²¹ *Punch*, 24 Haziran 1854; J. Conacher, *Aberdeen Coalition*, s. 404-11.

²² Napier'den Donanma Bakanlığına, 20 Haziran 1854, Bonner-Smith and Dewar, age., s. 80; Napier'den Graham'a, aynı tarih, age., s. 7-9.

Bomarsund'a saldırdığı için, daha doğrusu, "bütün cephane-sini taş duvarlara yöneltip ziyan ettiği için" Yüzbaşı Hall'ü azarladığını da ekledi.²³ Ve Napier'ın müthiş müttefik filosu 4 Temmuzda tek bir silah ateşlemeden Peterhof'la Kronstadt arasındaki sulardan ayrıldı. Ancak bu ihtiyatlı filo komutanı, müstakbel zaferleri dört ay önce Reform Kulübü'nde kutlanan o efsanevi "Kara Charley" değildi.

Napier'ın Kronstadt açıklarından yolladığı rapor 10 Temmuzda Donanma Bakanlığına ulaştı. Ertesi gün kendisine güven duyulduğu ve düşmanın "daha kolay incinebilir olduğu" başka yerleri aramasının emredildiği bildirildi. Graham daha önce, Bomarsund'u zaptedip tahrip etmek için Aaland Adalarına bir çıkarma yapılabileceğini öne sürmüştü. Haftanın sonunda İmparatorlarının gözetiminde Calais'den hareket edecek 9000 kişilik Fransız kuvvetinden iyi yararlanmak çok önemliydi.²⁴ Fakat Graham, Palmerston ve hükümetin başka üyeleri, Sivastopol gibi Kronstadt'ın da bütün ülkedeki gazete okurları için çok büyük önem taşıyan bir ad olduğunun bilincindeydiler. Bu nedenle de, müttefik gemilerinin Finlandiya Körfezi'nde güneye doğru gerisin geriye harekete geçtiklerinin haberinin duyurulmasının üzerinden çok geçmeden Donanma Bakanı, emekli Amiral Lord Dundonald tarafından kendisine gönderilmiş tezkereyi özel bir ilgiyle inceledi.

Onuncu Dundonald Kontu Thomas Cochrane, bilimsel kimya deneylerine duyduğu merak nedeniyle kişisel servetini kaybetmiş İskoçyalı bir lordun oğluydu. Napier gibi Cochrane de Napoléon Savaşları sırasında Akdeniz'de kaptan olarak büyük girişkenlik göstermiş, fakat sonra, deniz kuvvetleri yönetimini eleştirmesi nedeniyle hükümete ters düşmüş ve 1815'te kuşku götürür bir suçlama nedeniyle on iki aylık hapis cezası yediği gibi, askerlikten ihraç edilmiş, şövalyelikle, Avam Kamarası'ndaki iskemle-

²³ Çareviç Aleksandr'dan Kraliçe Anna Pavlovna'ya, 14 Temmuz 1854, Jackman, age., s. 345; Bonner Smith and Dewar, age., s. 80-7.

²⁴ Donanma Bakanlığından Napier'e, 11 Temmuz 1854, age., s. 87-8.

sinden yoksun bırakılmıştı. Sonra ününü Güney Amerika sularında kazandı. 1817’de Şili Donanması’na, altı yıl sonra da Brezilya donanması’na kumanda etmişti. 1827’de Yunan donanmasının kurucu amiraliydi, ama orada aynı başarıyı gösterememişti. Sonradan, Sir James Graham’ın Donanma Bakanlığındaki ilk görev süresinde Cochrane, Krallık Donanması’ndaki görevine iade edilmişti, 1832’de babasının ölümü üzerine kontluk unvanını devralmış, sonra da tamamen bağışlanmıştı. On altı yıl sonra ise Atlantik filosunun başkumandanlığına atanmıştı.

Cochrane’in önceki serüvenlerinden biri, 1809 Nisanında Aix Roads’da Fransız filosuna saldırısıydı. Bunun için ateş gemileri ve patlayıcılarla dolu tekneler kullanmıştı. 1811-12’de Donanma Bakanlığına, basit bir zehirli gazın denenmesini önerdi. 1854 Temmuzunda Dundonald’ın geliştirdiği proje buydu; bu arada Kronstadt’ın (bilinen yollara karşı ne kadar güçlü olsa da) deniz savunma mevzilerinin zapt edilebileceğini ve İngiliz gemilerine atacakları akkor halindeki mermilerle yangın bombalarının, korudukları kendi gemilerine çevrilebileceğini göstermek için “basit, fakat sonuç verici bir operasyon planını” Graham’a yollamıştı. Dundonald ön planda Müttefik kuvvetleri tarafından “en karanlık gecedен daha karanlık dumanlar”ın örtüsü altında bir çıkarma yapılabileceğini önermişti. Duman perdesi, özel olarak yeniden düzenlenmiş gemiler tarafından yayılacak ve gemileri, karaya sokulmak için uygun pozisyona gelene kadar savunma bataryalarından gizleyecekti. Sonraki bir aşamada kükürtlü teknelerin kusacağı dumanlar, Kronstadt’ı savunanları kendilerinden geçirecek ve batı rüzgârlarıyla on altı mil uzaktaki St. Petersburg’a kadar savrularak halk arasında paniğe yol açacaktı. Dundonald, Baltık’a hareket ederek, orada bu gizli silahın kullanımı için yapılacak hazırlıkları denetlemek üzere herhangi bir sıfatla hizmet etmeye hazır olduğunu ekledi.²⁵

²⁵ Dundonald projesi British Library’deki Martin Belgelerinde 60 büyük boy kâğıt doldurmaktadır, Add. MSS. 41370. Lord Dundonald’ın kaleminden ana hatlar 22 Temmuz 1854 tarihini taşımaktadır.

Graham, Dundonald'ın planını hemen Amiral Sir Byam Martin'e havale etti ve onu, projeyi değerlendirecek bir komiteye başkanlık etmeye davet etti. Sağlığı zayıf olan Martin, nisan ayında Türkiye'den dönen İstihkâmlar Genel Denetçisi Sir John Fox Burgoyne'a başvurdu. Ama Burgoyne, yeni model savaş silahlarına antipatisi olan gelenekselci biriydi ve bu buluşa yüksek bir başarı şansı tanıımıyordu. Rüzgârın yönünü ansızın değiştiği takdirde, saldırı gruplarının uğrayabileceği akıbet Burgoyne'u özellikle kaygılandırıyordu. Martin bundan sonra gününün en seçkin İngiliz bilim adamı olan, Kraliyet Kurumundan Profesör Michael Faraday'e başvurdu. Faraday 7 Ağustosta Dundonald'ın önerilerinin "teorik olarak doğru" olduğunu açıkladı: "Yoğun bir duman cisimleri gözden gizler", "yanan kükürt, insanları hareketsizleştiren, hatta öldürebilen dumanlar oluşturur." Fakat Faraday Martin'e "böyle bir tehlikenin yaklaştığını bildikleri takdirde, savunmadakiler respiratörler edinebilirler," diye hatırlattı. Martin'in komitesi, Dundonald'ın projelerinin kendilerince insanlık dışı yönlerinden rahatsızdı; ama Komitenin bir karar vermesine sıra gelmeden, başkanı ağır hastalandı ve ekim ayında öldü. Baltık sularının donması ve bunun sonucunda Müttefik filosunun geri çekilmesi, Donanma Bakanlığının, Dundonald projesini rafa kaldırarak rahatlamasına olanak verdi. Kimyasal savaş fikri hoşlarına gitmiyordu. Dundonald tam bir yıl sonra projesini tekrar önerdiğinde başka bir hükümet görev başındaydı ve onun imha etmek istediği yer bu kez Malakoff Tabyası'ydı.²⁶

Martin Komitesi Dundonald'ın gizli silahına eğildiği sırada Napier'la Deschenes en sonunda Müttefiklere yılın Baltık'taki tek başarısını kazandırabildiler. 9 Ağustosta "Aaland Adalarının Cebelitank"ı sayılan Bomarsund'a birleşik bir kara ve deniz saldırısı düzenlendi. Üç bin Fransız'dan oluşan bir kuvvet, Bomarsund'un 4 mil güneyinde karaya çıkarıl-

²⁶ M. Faraday'dan Sir Byam Martin'e, 7 Ağustos 1854, Add. MSS. 41370. Dundonald projesinin sonraki tarihçesi için bkz: Pan, Pap., I. s. 308 ve 340.

mış, İngiliz deniz piyadeleri, istihkâm ve topçularının desteklediği Fransızların bir başka müfrezesi, kaleyi kuşatmak amacıyla iki mil daha kuzeydeki küçük bir koyda karaya ayak basmıştı. 13 Ağustos Pazar gününün şafağında Fransızların on altı librelilik mermi atan topları kenti bombalarken, dört İngiliz teknesiyle Fransız sancak gemisi dış savunmaların icabına bakıyorlardı. Fransızlar ertesi gün operasyonun ilk ciddi kayıplarını verdiler. Kalenin en batısındaki kule olan Tzee'ye çıktıklarında kuleye mayın döşendiğini fark etmeleriyle birlikte korkunç bir patlamayla havaya uçtular. İngilizlerin 32'lik toplarından oluşan bir batarya, iç savunmaların (Nottich Tabyası) duvarlarında gedik açmaya hazırdı ama salı akşamı kaleye saldırıya gerek görülmedi. *Times*'ın okuyucularına Aaland Adalarında, bu burçtaki müthiş savunmalardan bahsettiği 16 Ağustos Çarşamba sabahı Napier gemilerinin yedisine, "Onlara beş dakikada bir ateş açın," diye emrederek, 10 inçlik toplarını kentin ortasına çevirmelerini buyurdu. Gemilerden açılan ateş ve İngilizlerle Fransızların kıyı bataryalarının ateşi savunmadakileri bezdirdi. Beyaz barış bayrakları sallandı; öğleyi henüz geçmişti ki garnizondan, çoğu Finli olan iki bini aşkın asker, birçokları aileleriyle birlikte, Müttefiklere tutsak olmuştu.²⁷

Danzig'ten yollanan telgrafla Bomarsund'un düşüşü cumartesi günü Londra'yla Paris'te öğrenildi. Halkın, dünyanın en mükemmel donanmasının mart ayında Spithead'ten yola çıkmasından beri beklediği zaferi kutlayabilmesi için, olayın önemi gazetelerce şişirildi. *Illustrated London News* 26 Ağustosta, "Bomarsund'la Aaland Takımadalarının yerleşme olan 8 adasının zaptı, yalnızca bir kırbaç şaklaması değil, öldürücü bir darbe sayılmalıdır" diye yazdı. Bunu bir hafta boyunca yapılan çarpışmalarla, Napier'ın bundan sonra nereye vuracağı konusundaki ayrıntılı raporlar izledi. 4 Eylülde *Times*'da bir başyazı, Rusya'nın Baltık kıyılarında-

²⁷ Bomarsund çıkartmaları için Bonner-Smith ve Dewar'daki belgeleri (age., s. 90-103) Napier'ın, Butler Earp, *Baltic Campaign* içindeki açıklamasıyla karşılaştırın (s. 362-80).

ki başka saldırıların haberlerinin de geleceğine dair tahmin yürütüyordu.²⁸

Ama Donanma Bakanlığı aynı pazartesi günü Napier'a otoriter bir dille kaleme alınmış bir nota yollayarak "da-ha başka hangi operasyonlara girişmeyi planladığına dair" bilgi istedi. Aslında gerek Donanma Bakanlığının, gerekse Savaş Bakanlığının Napier'ın faaliyetlerine aklı ermiyordu. Baltık'ta görev yapan yüksek rütbeli iki subay; Tuğgeneral H.D. Jones'la General Adolphe Niel'in hemen Sveaborg'a saldırılmasından yana oldukları hükümetçe biliniyordu. Ama Napier savaş mevsimi sona ermiş gibi davranıyor, Sir James Graham'a, "Fransızlar ülkelerine dönmekte sabırsızlanıyorlar," diye bilgi veriyordu. Manş'ın her iki yakasında da Napier'a karşı bir güvensizlik havası baş göstermişti. III. Napoléon'la birlikte Boulogne çevresindeki manevraları izlemek için Fransa'da bulunan Kraliçe'nin eşi, sonraki perşembe günü Napier'ın Finlandiya Körfezi'ndeki saldırı planlarını baltaladığından yakındı. Aynı haftanın sonunda da Donanma Bakanlığından sert ikinci bir notayla Napier'a bir savaş konseyi toplayarak kış gelmeden Sveaborg'a bir saldırı yapılmasının tartışılmasını emretti. Başbakan da aynı zamanda Sir James Graham'a öfkeli bir mektup kaleme alarak, Sveaborg'un önemini vurguladı ve Fin Kalesi'ne saldırılmasını "dünya"ya haklı göstermenin güçlüğüne işaret etti.²⁹

Ancak Bomarsund'ta bir zafer kazanan Napier, Helsinki önlerinde yenilgiye uğramayı göze alamıyordu. 12 Eylül'de sancak gemisinde toplanan bir savaş konseyi, "yılın bu kadar ilerlemiş bir zamanında girişilen hiçbir işte başarı şansı olmadığına" karar verdi. Napier Donanma Bakanlığına, "Kronstadt'la Sveaborg'un her ikisine de saldırmam için birçok öneri aldım, ama ne yazık ki donanmanın bazı subaylarıyla haberleşen gazete yazarlarının hatırı için herhan-

²⁸ ILN, 26 Ağustos 1854, Cilt XXV, No. 609, s. 173; *Times*, 4 Eylül 1854.

²⁹ Donanma Bakanlığından Napier'a, 4 ve 9 Eylül 1854, Bonner-Smith ve Dewar, age., s. 114-15 ve 118-19; Aberdeen'den Graham'a, Eylül 1854, Gr. Pap.

gi saçma bir projeye evet demeyeceğim gibi, uygulanamaz girişimlere de sürüklenmeyeceğim" diye bildirdi.³⁰ *Illustrated London News*, okuyucularına "öldürücü darbe'den söz etmesinden üç hafta sonra, "Baltık Seferi'nin bu mevsimlik sona erdiği izleniminin hâkim olduğunu" itiraf ediyordu. İlk baharda Çar Napier'la denizcilerini birkaç dizayle uyarılmış olan aynı gazete, altı hafta sonra onları şöyle alaya alıyordu:

"Baltık filosu elli bin adamıyla,

Denizlere yelken açtı-sonra yine yelken açtı, ülkesine."³¹

Eylülün o ilk günlerinde hükümetin bozuk çalmasına hak vermemek mümkün değil. Parlamento 14 Ağustosta öfkeli bir ruh hali içinde oturumlarına ara vermişti. Her iki kamara bu arada Başbakan'ın şahsına ve yönetiminin savaşı iyi yönetememesine ateş püskürüyordu. Lord Palmerston, Aberdeen'in "Rusya'yı herhangi bir yerde zayıf düşürmeye" isteksiz görünmesini fena halde parmağına dolamıştı; Başbakan ise Avam Kamarası'nda veya Kabinede Graham ve Gladstone gibi Peel yanlılarından pek az sözlü destek bulduğundan yakınıyordu. Mektuptan, bir sinir krizinin eşliğinde olduğunu gösteriyordu. Görevinde kalması sırf granitten farksız iradesi sayesindeydi. Kraliçe'yle vatan, savaş yanlısı olan Whiglerden korunmalıydı.³²

Denizlerin ötesinden gelen haberler iç açıcı değildi. Bomarsund'un zapt edilmesi hesaba katılmazsa, vatansever kalpleri ferahlatacak fazla bir şey yoktu: Rusya'nın kuzeyindeki Beyaz Deniz limanlarının ve tabii Arhangelsk'in ablukaya alınması ve Kafkaslarda Türklerin uğradıkları bir dizi terslik. Gazete yazıları, savaşın Kuzey Pasifik'e kadar yayıldığını ileri sürüyordu, ama şu ana kadar hiçbir ayrıntı

³⁰ Napier'den Donanma Bakanlığına, 18 Eylül 1854, Bonner-Smith ve Dewar, age., s. 121-3; Erickson, age., s. 349-50.

³¹ ILN, 16 Eylül 1854, Cilt XV, no. 702, s. 247 ve 21 Ekim 1854, no. 708, s. 387.

³² Palmerston'dan Clarendon'a, 10 Ağustos 1854, Clar. MSS. Dep. C15; M. Chamberlain, *Aberdeen*, s. 505-6.

bilinmiyordu. Bazı Rus gemileri –bu arada, dokuz ay önce Portsmouth'ta boy göstermesi nice rahatsızlığa yol açan *Aurora*– Valparaiso'ya uğradıktan sonra, Çar'ın Kamçatka Yarımadası'ndaki deniz üssü Petropavlovsk'a doğru uzaklaşmışlardı. Honolulu'dan itibaren Tuğamiral David Price'ın komutasındaki bir İngiliz-Fransız filotillası tarafından kuzey yönünde izlendikleri söyleniyor idiyse de, izleyenle izlenenin arasında birkaç günlük yol olduğu da belirtilmekteydi. Aslında filotilla şu sıralar bir yenilgi durumuyla karşı karşıyaydı. Price'ın altı gemisi 29 Ağustosta Petropavlovsk'a vardı. Ertesi sabah tam üsse karşı saldırı emri verileceği sırada Tuğamiral aşağıya kamarasına indi ve beynine bir kurşun sıkarak hayatına son verdi. Anlaşıldığına göre, Rus gemilerini sıkı korunmuş demirleme yerlerine ulaşmadan yakalayamadığı için umutsuzluğa kapılmıştı. Bu trajedinin, Müttefikler arası işbirliğini baltalaması kaçınılmazdı. Petropavlovsk'a yapılan saldırı tam bir fiyasko oldu. İngilizler, karaya çıkan bir Fransız kaflesine yanlışlıkla gülle yağdırdıkları gibi, ikinci bir katile de güçlü bir Rus kuvvetinin baskınına uğradı. Filotilla 5 Eylülde geri çekildi. Neyse ki, Kuzey Pasifik'teki bu yenilginin haberinin Londra'ya ulaşması aylar sürdü.³³

İngiliz-Fransız müttefiklerin diplomatik başarılarından hoşnut olmaları için de pek az neden vardı. İsveç'le Avusturya'yı savaşa sokma umutları eylülün ilk haftasında yavaş yavaş zayıflamaktaydı. Rusya'ya karşı herhangi bir düşmanca hareketlerinin, onları kuzeyin donmuş çöllerinden gelecek bir istila ordusuyla karşı karşıya getireceğini bilen İsveçliler, Müttefiklerin Aaland Adalarının kendilerine verilmesi teklifiyle ilgilenmiyorlardı. Fakat İngiliz ve Fransız hükümetlerinin en çok canını sıkan, Viyana'daki Buol'dü. Buol, Temmuz ayında "dört madde"nin kaleme alınmasında çarpıcı bir rol oynamıştı. Ruslara sunulması, Londra'yla Paris'e göre Avusturya'nın savaşa katılmasında bir başlangıç oluş-

³³ Dodd, age., s. 188-94. Ayrıca bkz.: Edmond de Hailly'nin ilginç yazısı: "Une campagne dans l'Océan Pacifique. L'expédition de Petropavlovsk" *Revue des deux Mondes* (1857), XVI, s. 687-709.

turacak dört madde şunlardı: Tuna prenslikleri üzerinde bir Rus himayesi yerine, varlıklarının Avrupa'nın garantisi altına alınması; Tuna'da serbestçe gemi seferleri yapılması; 1841 Boğazlar Anlaşması'nın tekrar gözden geçirilmesiyle Çanakkale ve İstanbul Boğazlarından savaş gemisi geçişlerinin "Avrupa'daki güçler dengesinin çıkarları doğrultusunda" düzenlenmesi ve Rusya'nın, Padişah'ın Hristiyan tebaası üzerindeki koruma istemlerinden vazgeçmesi.³⁴

Bununla birlikte, bu "dört madde," çok geçmeden bir Avusturya ultimatının temelini oluşturacak yerde, sadece savaş hedeflerine ilişkin bir program oldu. Buol ağustosta savaştan kaçınmanın Avusturya'ya büyük bir çıkar sağladığını keşfetti. Habsburg İmparatorluğu böylece savaştan ilk yararlanan taraf oldu; şöyle ki, Rusların Prut Nehri'nin kuzeyine çekilmelerinden sonra, Avusturya'nın İstanbul'daki bir girişimi, Franz Joseph'in ordusunun Tuna Prensliklerine girmesi için Padişah'ın onayını sağladı. Avusturya kuvvetleri hemen Boğdan ile Eflak'ı işgal edip, böylece gemi seferlerine elverişli bütün Tuna üzerinde etkin bir kontrol sağladıktan gibi, Balkanlar'la Ukrayna arasında tarafsız bir tampon bölge yarattılar. Viyana'daki bir savaş yanlısı grubun baskısına ve yüksek rütbeli Avusturyalı askerlerle Varna'daki Müttefik komutanlar arasında askerî planlar hakkında bazı tartışmalar yapılmasına rağmen, İmparator Franz Joseph, Çar'ın elçilerine hiçbir zaman Rusya'ya saldırmayacağına dair sürekli garanti verdi. Bu konuda tamamen içtenlikliydi: nedeni de, Habsburg İmparatorluğu'nun müzmin bir finansal krizin pençesinde oluşuydu. Savunma önlemi niteliğindeki bir seferberlikle askerî birlikleri Tuna Prensliklerine sevk etmenin masrafları bile Avusturya Maliye Bakanını, iflâsın kapıdan daha uzakta olmadığına inandırmıştı. Müttefikler için Rusya'ya karşı Avusturya'yla işbirliğinin en güçlü umudu I. Nikola'nın öfkeli mizacıydı. Örneğin kısa zaman önce ordu-su tarafından boşaltılmış Tuna kentlerine Avusturya kendi

³⁴ A. J. P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe*, s. 65; Schroeder, *Austria, Great Britain and the Crimean War*, s. 190-8.

askerlerini yerleştirmeye başlayınca, Nesselrode'la Orlov, kendi eliyle kaleme aldığı bir ültimatomu Franz Joseph'e yollamaması için Çar'ı güçlkle razı ettiler. St. Petersburg'la Viyana arasındaki ilişkiler yıllardan beri bu kadar gergin olmamıştı.³⁵ Bakanlar Londra'yla Paris'te de Habsburgların hilekârlığından yakınıyorlardı. Russell Clarendon'a, Buol, Gorçakov'un 50.000 askerini başka yerde savaşmakta serbest bıraktığı cihetle, Avusturya'nın, gelecekteki bir barış konferansında hiçbir avantajı hak etmemiş olacağını bildirdi. Ama Palmerston'la Russell, düşününce Avusturya'nın Prensliklere el koymasında avantajlar gördüler. Nedeni de Lord Aberdeen'di. Onun, Müttefikler hedeflerinin hiçbirine ulaşmadan çarpışmaların sona erdirilmesi için Buol'ü bir aracı olarak kullanmasından ya da Müttefik askerlerinin Eflak bataklıklarında ateşli hastalıktan ölmelerine göz yummasından korkuyorlardı.³⁶ İngiliz Hükümeti'nin önündeki seçenekler şimdi sınırlıydı. Aşağı Tuna veya Prut boylarında çarpışma olmayacaktı. Baltık'ta ise kışın bir savaş olamazdı. Her şey Varna'daki Müttefik karargâhında kararlaştırılacak olanlara bağlıydı. Palmerston 5 Eylülde Clarendon'a, "Kırım'a bir sefer düzenlediğimiz takdirde başarılı olacağımız kesindir. Başarılı olduğumuz takdirde ise Avusturya'nın bizimle birlik olması garantilenmiş olur," dedi.³⁷ Ama Richmond'daki "gölge kabine"nin Kırım'a saldırılması için verilen emirleri onaylamasının üzerinden dokuz hafta geçmesine rağmen, bir Müttefik kuvvetinin Bulgaristan kıyısından denize açıldığına dair hiçbir haber gelmemişti. Ya Sivastopol de, Sveaborg ve Kronstadt gibi ele geçmez bir hedef olacaktıysa?

Bay Punch'ın çamaşırcı kadınları birbirlerine, "Savaş ne zaman başlayacak?" diye soracak olsalar, hükümetteki hiç kimse kesin bir yanıt veremezdi.

³⁵ Age., s. 200; Zai., II, s. 368; Curtiss, *Russia's Crimean War*, s. 289-90.

³⁶ Palmerston'dan Clarendon'a ("marshes of Wallachia"), 10 Ağustos 1854, Clar. MSS. Dep. C15; Russell'den Clarendon'a, 5 ve 11 Eylül 1854, Clar. MSS. Dep. 05.

³⁷ Palmerston'dan Clarendon'a, 5 Eylül 1854, Clar. MSS. Dep. C15.

MÜTTEFİK DONANMASI

Varna'da olan bitenler hakkındaki belirsizlik, Lord Aberdeen'in bakanlarının, cephedeki komutanları acımasızca eleştirmelerine yol açmıştı. En başta Fransızlar topun ağzındaydılar, özellikle de Saint-Arnaud. Palmerston, gençliğini aktör olarak yaşayan bir adamın nasıl olup da birdenbire büyük bir general olabildiğine akıl erdiremiyordu. Clarendon da, Rusların yeniden Tuna'yı geçtiklerine dair gelen yanlış bilgilere dayanarak en iyi tümenlerinden üçünü kuzeye, hastalık kaynayan Dobruca'ya sevk ettiği için Saint-Arnaud'nun "asılması gerektiğini" savunuyordu. Savaşın sorumlu Devlet Bakanı Newcastle Dükü de Saint-Arnaud'yu hor görmekte meslektaşlarına katılıyordu. Fakat Parlamento ağustosta tatile girdikten sonra da başkentte kalmasının verdiği sıkıntı, İngiliz Başkomutanı'nın yeteneklerinden de şüpheye düşmesine yol açtı. Raglan'ın, bir yüzyılın dörtte birini Whitehall'da önce Wellington'ın sekreteri, daha yakın tarihte de ordonat bölümünün başı olarak geçirdiğini, Newcastle unutamıyordu. Ağustos sonunda Clarendon'a, "Raglan korkarım ortalıkta pek az görünüyor. Keşke eyer üstünde, masa başında olduğundan daha fazla vakit geçirse. Ne yazık ki atlı muhafızlarda geçirdiği zaman içinde, parmakları sertleşmiş, ama poposu nazikleşmiş," diye yazdı. Newcastle bir hafta sonra da bir tutarsızlık örneği vererek, Başbakan'a, Raglan'ın karargâhtaki masasının yüküne karşın İngiltere'ye yolladığı mektupların "şaşılacak derecede yetersiz" olduğundan yakınuyordu.¹

¹ Clarendon'dan Russell'a, 22 ve 29 Ağustos 1854, PRO 30/22/11/D; Palmerston'dan Clarendon'a, 25 Ağustos 1854, Clar. MSS. Dep. C15; Newcastle'dan Clarendon'a, 30 Ağustos 1854, Clar. MSS. Dep. C 15.

Bu itirazlar yersizdi. Raglan'la Saint-Arnaud'ya yüklenmiş muazzam görevin azımsandığını gösteriyordu. Coğrafi açıdan tamamıyla yabancıları oldukları ve deniz yoluyla onlara 300 mil uzakta bulunan bir yarımadanın istilasını hazırlamak durumundaydılar. Üstelik orasını savunan düşman 45.000 kişi de olabilirdi, 140.000 kişi de, temmuzun dördüncü haftasında HMS *Fury* ile Kırım sularına doğru yola çıkan planlama komitesinin değerlendirmesini endişeyle beklemekteydiler. 25 Temmuz günü fırkateyn Sivastopol'e yaklaşırken şafak söküyordu. Canrobert ve Brown adlı generaller sabahın erken saatlerinin berrak havasında limanın istihkâmlarını incelerken, Rus savunması ateş açarak *Fury*'yi hareket edip kuzey yönünde uzaklaşmak zorunda bıraktı. İki general orada Kaça'yla Alma Nehirlerinin ağzlarının çevresinde karaya çıkmaya elverişli yerler saptadılar. Buraları Sivastopol'e yedi ile on beş mil uzaklıktaydı. Planlama komitesi 28 Temmuzda Saint-Arnaud'nun karargâhında yapılacak toplantı için Varna'ya dönmüş bulunuyordu. O cuma akşamı 64.000 kişilik Fransız, İngiliz ve Türk'ten oluşan kuvvetin on beş güne kadar Kırım'a doğru yola çıkarılabileceği hâlâ umut ediliyordu.²

Bu tarih kesinlikle gerçekçi değildi. Müttefik kuvvetleri şimdiden büyük bir felaketle karşı karşıyaydılar. Saint-Arnaud kardeşine yazdığı 13 Temmuz tarihli bir mektupta laf arasında orduda birkaç kolera olayı olduğundan söz etmişti. O haftanın sonunda Fransız sahra hastaneleri koleralı hastalarla dolup taşıyordu, Çok geçmeden hastalık her iki orduyu da kırıp geçirmeye başladı, Fransız Başkomutanlığı, Temmuzun ilk haftası kadar erken bir tarihte gelen askerlerin ilk kabul edildikleri kampta yüzü aşkın vaka olduğunu biliyordu. Fakat Varna'daki generaller bundan sonraki haftalarda korkunç afetin güneye doğru yayıldığında ısrar etmişlerdi; bazıları hatta, Ruslar Silistre'nin kuşatmasına acaba bu yüzden mi son verdiler diye merak ediyorlardı. General

² C.G. Bapst, *Le Maréchal Canrobert*, II, s. 148-52; S-A (29 Temmuz 1854), s. 451-2; Cal. Lett., I, s. 99.

Luders'in birliklerinin bu hastalıktan epey zarar gördüğü biliniyordu; çünkü Saint-Arnaud'nun Tuna'yla Karadeniz arasındaki Dobruca bölgesine yolladığı Fransız kuvvetlerinin akıbeti bu bilgiyi doğrular görünüyordu. Üç haftaya yakın süren yürüyüş sırasında Fransızlar sadece yağmacı iki Kazak kaflesini uzaktan gördüler. Ama Dobruca kuvvetleri ikinci günden itibaren, hepsi de kolera veya tifüsten olmak üzere, ağır kayıplar verdiler. Canrobert'in yokluğunda General Espinasse'ın kumandasında bulunan 1. Fransız Tümeninde bir haftanın içinde 5000 vaka görüldü. Bunların üçte biri ise ölümle sonuçlandı.³

Fransızların Dobruca'ya doğru yola çıkardıkları 3 tümen-den 7000 kişinin kolerayla tifodan ölmüş olmaları inanılır gibi değil. Lord Aberdeen'in oğlu Alexander, 10 Ağustosta Varna'nın batısındaki bir kamptan babasına şöyle yazıyordu: "Yedi bin kişi! Savaşmak için ne şirin bir memleket! Alaylardan yalnız bir tanesi, Köstence yakınındaki göle 760 ölüsünü terk etti." İngiliz kuvvetlerinden gelen haberler de daha iç açıcı değildi. "Aydın 12'sinde gemilere bindirilmemiz için hazırlıklar yapılıyor. Koy, nakliye için hazır gemilerle dolu; hepsine de gerekli su ve erzak yüklendi. Ama kampımızda bunca tifüs ve dizanteri olayı varken, tarihteki en büyük kuşatmaya girişmek için Sivastopol'e gideceğimize inanamıyorum... Bizim Tuna üstünde olduğumuza inanıyor görünüyorsunuz. Keşke olsaydık... Hemen harekete geçtiğimiz takdirde bu kış Bükreş'e gitmemiz için şimdi bile çok geç değil."⁴ Başbakan'ın acı gerçeklerle dolu bu mektubu almasından da önce Londra, İngiliz kamplarında koleradan ileri gelen ve giderek çoğalan ölümlerden haberdardı. Alexander Gordon'un mektubundan altı gün önce Varna'dan yollanan ve 18 Ağustos tarihli *Times*'ta yayımlanan telgrafında büyük savaş muhabiri W. H. Russell, "Hastaların sayısından söz ederek ve

³ S-A, s. 448-56, 19 Temmuzla 9 Ağustos arasına ait bir dizi mektup. Bunlarda hastalığın oluşu izlenebilir; B. D. Gooch, *The New Bonapartist Generals*, s. 101-3.

⁴ Alexander Gordon'dan Aberdeen'e, 10 Ağustos 1854, Add. MSS. 43225.

adlarını vererek memleketteki dostlarla akrabaları telaşa düşürmek anlamsız, ama sağlık açısından çok yetersiz durumda olduğumuz açık," diyordu. Russell birkaç gün sonra "memleketteki dostlarla akrabalara" sözüm ona biraz avutucu bir mesaj iletti: "Kolera bazen hiç acı vermiyor... İshal ya hiç yok ya da pek az, ama hasta şiddetli mide kramplarıyla kıvranıyor, sonra bunların şiddetlenmesini tüm vücudun çöküşü izliyor, arkasından da hasta hemen ya da biraz can çekişerek ölüyor."⁵

Havanın sıcak olduğu dönemler uzun sürdüğünde Avrupa anakarasında kolera salgınlarının görülmesi nadirattan değildi: 1848'in yaz aylarında Paris'te her gün yüzlerce insan ölmüştü; aşağı yukarı bir yıl sonra da Paskeviç'in istila ordusu Macaristan'daki bir salgın sırasında büyük kayıplara uğramıştı. Parlamentodaki radikal reformcular, 1830'lardaki salgınlardan beri İngiltere'nin genişleyen kentlerindeki sağlıklı bölgeleri temizlemeye çalışmışlardı; Lord Aberdeen'in hükümeti de şimdilerde koleraya ara sıra gelen istenilmeyen bir konuk gözüyle bakabiliyordu. İngiliz askerlerinin sağlık durumu on yıl öncesine kıyasla daha iyiydi ve Fransız müttefiklerinde olduğundan daha az kolera olayı vardı. Fakat Raglan'ın ordusundaki bazı birlikler hastalıktan çok zarar gördüler. Alexander Gordon'un babasına mektubunu yazdığı 10 Ağustosta Coldstream Muhafızları koleradan seksen kişi kaybettiler. İngiltere'ye yollanan başka mektuplar da aynı ayın içinde askerlerinin büyük bir bölümünü kaybeden alaylardan söz ediyordu. Çoğu birlikler, bütün suyuna hastalık bulaştığından şüphe edilen Devna vadisindeki kamplarını boşalttılar. Memleketin içlerine doğru yol alarak, 30.000'e yakın askerın mantar gibi biten bir çadır tarlasında sıkışıp kaldığı Varna'dan uzaklaşmaya çalıştılar. Ama böylece büyük istila kuvvetinin bindirileceği gemilerden uzaklaşmış oluyorlardı. Kocası 8. Hafif Süvarilerde yüzbaşı olan Bayan Fanny Duberly'nin sonradan hatırladığına göre, Lord Cardigan Hafif Tugayı "kavurucu bir güneş"ın altında ve "dayanıl-

⁵ *Times*, 18 ve 23 Ağustos 1854.

maz bir sıcak"ta yirmi altı mil yürüterek çıplak ve ağaçsız Yenipazar platosuna götürmüştü. Bir başka süvari de evine yolladığı bir mektupta şöyle diyordu: "Termometre ender olarak gölgede 33-34 derecenin altındaydı, çoğu zaman daha bile yüksekti." Kolera ne yazık ki Hafif Tugaya yol arkadaşlığı etti; Yenipazar'a varışlarının üzerinden birkaç gün geçmeden hasta ve can çekişen hafif süvarilerle mızraklı süvariler dev iki hastane çadırını dolduruyordu. Bayan Duberly günlüğüne, "Orada konfor niyetine hiçbir şey yoktu, ilaç da çok azdı; yakıcı güneş ise ateşten sayıklayan kafaları kavuruyordu," diye kaydetmişti. 11. Hafif Süvarilerin başlıca subay doktoru, moral çöküşünün, iyileşebilecek hastaların da direncini kırdığına işaret ederek, cenaze marşının çalınmamasına duygusuz Cardigan'ı razı etti. Geceleri de Mızraklı Süvariler alelacele kazılmış sığ mezarlardaki ölüleri kapmaya gelen vahşi köpekleri kovmakla meşgul oldüler.⁶

Acı çeken yalnız ordu değildi. Hastalık, Varna'nın birkaç mil kuzeyindeki Balçık Koyu'nda demirlemiş savaş gemilerinin tıklım tıklım dolu alt katlarında korku verici bir hızla yayılmıştı. Gemilerin çoğu, bu sağlıksız demirleme yerinden uzaklaşmak için denize açıldı. Ama Amiral Dundas'ın sancak gemisi HMS *Britannia*'da Varna'yla Boğazların arasındaki üç günlük yolculuğu sırasında dört yüzü aşkın kolera olayı baş göstermişti. Yüzü aşkın ceset de en baştan savma cenaze töreniyle denize salınmıştı.⁷ Kolerayla tifüs Bulgaristan kıyılarındaki İngiliz ve Fransız kuvvetlerine beş haftanın içinde 10.000 kayıp verdirmiş, böylelikle de etkili güçlerini altıda bir oranında azaltmıştı. Ve bütün bunlar, Rus düşman parmağını dahi kıpırdatmadan olmuştu.

Lord Aberdeen'in oğlunun, alayının Tuna'ya doğru yoluna devam etmesini istediği aynı 10 Ağustos gününün akşamında Varna, savaşın ilan edilmesinden sonraki ikinci büyük fe-

⁶ F. Duberly, *Journal*, s. 54-62; C. Hibbert, *Destruction... Raglan*, s. 53-5; D. Thomas, *Charge! Hurrah! Hurrah!*, s. 201; F. Robinson, *Diary*, s. 128-32.

⁷ Cal. Lett., I, s. 106; Bentley, *Russell's Despatches*, s. 55.

laketini yaşadı. O perşembe günü kıyıya doğru esen şiddetli bir rüzgâr, küçük kentin aşağı bölümlerinde mantar gibi fiş-kıran derme çatma bar ve kafelere kum ve toz üfürüyordu. Akşamın yedisinde atıyla hastane ziyaretlerinden döndüğünde Saint-Arnaud, dar sokakların birinden bir duman sütununun yükseldiğini gördü. Az sonra, bütün mahalle cayır cayır yanmaktaydı. 1812’de Smolensk ve Moskova’da, 1917’de de Selanik’te olduğu gibi, Fransız makamları “aynı anda dört yerde birden” başladığını zannettikleri yangının düşman ajanları tarafından çıkarıldığını iddia ettiler. Yüksek rütbeli bir İngiliz subayı da karısına, yangını çıkardıkları sanılan beş Rum’u, Fransızların süngüleyerek öldürdüklerini anlattı. Fakat kamplarda yayılan tüm söylentilere rağmen yangının, Fransızlar tarafından içki dükkanı olarak kullanılan bir mekânda sarhoş bir askerin bir gaz lambasını devirmesiyle çıkmış olması mümkündü. Yağmursuz geçen haftalardan sonra birçoğu kulübeden farksız alçak ahşap binalar çırardan farksız olmuştu. Varna böylece tam beş saat süreyle bir orman yangınının ortasında kalmış gibi cayır cayır yanıyordu. Varna yakınındaki Müttefik kamplarıyla hastaneleri, kentin dışında yüksekçe bir arazide bulunduklarından tehlikede değillerdi. Ama püsküren kıvılcımlar bir ara düşüncesizce liman bölgesinde birbirine yakın yerde bulunan Türklere, Fransızlara ve İngilizlere ait üç baruthaneyi tehdit etmişti. Açıktaaki gemilerin denizcileri gece boyunca alevlere karşı savaşmışlardı. Mareşal Saint-Arnaud, Yeniköy’deki karısına, “Belki on kez umutsuzluğa kapılmanın eşiğindeydim,” diye yazdı. Ama saat üçte yangın kontrol altına alınmıştı, şafak sökerken de sadece korlar için için yanmaktaydı. Lord Raglan o gece filoyla Balçık Koyu’ndaydı. Geri dönünce çizmelerle dolu bir depoyla kurabiyelerle dolu bir fırının kül olduğunu, kentin üçte birinin de harabeye döndüğünü gördü.⁸

Yangın, büyük istilanın hazırlıklarını durdurduysa da gecikme sırasında İstanbul’dan gemiler dolusu malzeme geldi.

⁸ Age., s. 54; G. Paget, *Letters and Journal*, s. 8; S-A (11 Ağustos 1854), s. 459-61.

Her gün üç veya dört gemi Bulgaristan kumsallarının açığında demir atıyordu. Buharlı gemiler bazen erzak ve malzemenin başka İngiltere'den ziyaretçiler getiriyordu. Yorulmak bilmez General Burgoyne 26 Ağustosta Balkanlara döndü. Londra'dan on gün önce ayrılmıştı. Raglan, Westminster'da giderek artan endişeyi ve sabırsızlığı ondan, ilk elden öğrendi. Bulgaristan'a kolera egemen olduğuna göre, yakın tarihte gelen takviyeler –bu arada İskoç birlikleri– Kırım kumsallarına harekete hazır halde Üsküdar'da tutuluyordu. Bazı seçkin yolcular Varna'ya gitmekten caydırılıyordu: Bir arkeolog ve bir diplomat olan Whig milletvekili Henry Layard, eylülün ilk günlerinde İstanbul'a geldi ve istila konvoyunu izlemesine olanak verecek bir gemi bulana kadar orada kaldı; *Times*'ın editörü Delane de öyle. Şu sıralar Varna'da bulunması rahatsız edici olurdu. Şöyle ki W. H. Russell'ın 28 Ağustosta yazdığına göre, "Londra gazeteleri, planladığımız hareketler hakkında doğru haberler yazmakla... ve Rusları bize direnmeye hazırlamakla bize büyük zarar vermişlerdir."⁹ *Times*, 3 Ağustos kadar erken bir tarihte birleşik bir Fransız, İngiliz ve Türk ordusunun Kırım'ı istila edip Sivastopol'ü kuşatmak üzere olduğunu bildirmişti. Bu tür raporlar Londra basınında çıkmalarının üzerinden bir hafta geçmeden St. Petersburg'taki Genelkurmay binasında değerlendirilmeye açıldı.

Mareşal Saint-Arnaud 26 Ağustosta birliklerine Napoléonvari bir bildiri yayınlayarak, imparatorluk kartalının üç haftanın içinde Sivastopol'ün tabyalarının yukarısında dalgalanacağını vaat etti. İki gün sonra ilk Fransız birlikleri Bulgaristan kıyısı açıklarındaki dev donanmada yerlerini almaya başladılar. Şimdilerde midesini kemiren sancıları dindirmek için uyuşturuculara bağımlı olan Saint-Arnaud, Varna'da bir hastalık da kapmıştı; maiyeti böylece başkomutanlarının ölüm derecesinde hasta olduğundan şüphelenmeye başlamıştı. Buna rağmen o, tüm dikkatini istila üzerinde yoğunlaştırmıştı. Karısına 2 Eylülde yola çıkmayı umduğu-

⁹ *Times*, 28 Ağustos 1854; *History of The Times*, II, s. 174.

nu söyledi. İstila kuvvetleri bir savaş hilesine başvurarak Odessa'ya yönelecekler, Tuna'nın kuzey ağzıyla Tarkankhut Burnu arasında açıkta toplaşacaklar, sonra kuzeybatıdan Kırım üzerine ineceklerdi. Fakat Saint-Arnaud 2 Eylül Cumartesi günü *Ville de Paris* gemisine binince, İngilizlerin henüz hazır olmadıklarını keşfetti.¹⁰

Fransızlar, müttefiklerinin şaşkınlığı ve kötü yönetimiyle alay etmek eğilimindeydiler. Ama bu kez küçümsemeleri tamamen haklı değildi. Fransız piyade askerleri her ne kadar İngilizlerden daha kalabalık idiyse de, Raglan'ın elinde daha çok süvari ve daha çok hafif silah vardı. Yakın tarihte büyük yangın sonucunda zarar görmüş küçük bir limandan atları ve donatımı sınırlı olanaklarıyla gemilere yüklemek güçtü. Sallar, atları beklemekte olan gemilere götürmüştü, ama hayvanlar o vakte kadar o kadar korkmuş bulunuyorlardı ki, vücutlarına askı geçirmeye çalışan seyis ve denizcileri çifteliyorlardı. O pazar sabahında olduğu gibi deniz de dalgalıysa bu iş uzun sürüyor, yavaş ve acılı oluyordu. Subay karılarının gemiye binmeleri de sorunlara yol açıyordu. Lord Raglan, Bayan Duberly'yi, Lady Errol'ü ve Fransız hizmetçisini Kırım'dan uzak tutmaya çalıştıysa da, başarılı olmadı. Hafif Tugayın kumandanı Cardigan, Bayan Duberly'yi Yenipazar'da yakından tanıma fırsatını bulmuştu. Bayan Duberly, kız kardeşi Selina Marx'a, "Lord Cardigan'la harika at gezintileri yapıyoruz, ama ondan nefret ettiğim için, o kadar da sık değil" diye yazdı. Raglan'ın yasağını ona anlatan Cardigan oldu. Gemilerin hareketinden önce Bayan Duberly kız kardeşi Selina'ya, "Yürümekle perhizden sıkılarak kriz tutmuş gibi ağladım," diye yazdı. Cardigan yüce gönüllükle ona, "yasağı görmezlikten gelmeyi seçtiği takdirde ona engel olmayacağına" söz verdi. Fanny Duberly gibi bir kadın böyle bir durumda, dayanamazdı. Bagaj taşıyan bir sandala saklanarak gizlice *Himalaya* gemisine alındı.¹¹ Başka subay

¹⁰ Bildiri, Dodd, *Pictorial Hist*, s. 105-6; S-A (2 ve 5 Eylül 1854), s. 474-8.

¹¹ F. Duberly'den S. Marx'a tarihsiz mektuplar: ("wonderful rides" ağustos başları; "passion of tears," eylülün ilk haftası, Add. MSS.

eşleri de görevini bilen subayların kontrolünden kurtularak nakliye gemilerine binebildiler. En sonunda buharla çalışan römorkörler, gemileri Balçık Koyu'nda toplaşmış 600 gemilik donanmaya katılmak üzere çekmeye başladılar. Sağlık durumu berbat olan ve yatağından kalkamayan Saint-Arnaud, *Ville de Paris*'nin çarşamba günü yola çıkmasını emretti; fakat sancak gemisindeki üç pare top atışı, istila filosunun denize açılması sinyalinin verinceye kadar 7 Eylül Perşembe olmuştu.¹² Şafak söküyordu. Hastalıktan yeni kalkmış olan ve Varna'dan sonraki bir tarihte nakledilmeyi bekleyen bir subay, konvoyun "kilometrelerce uzanan muazzam bir duman bulutu"nın altında yavaş yavaş kuzeye doğru uzaklaşmasını seyretti. Yüksek rütbeli bir deniz subayı sonradan o günü şöyle hatırlıyordu: "Deniz, görülebilir ufka kadar gemilerle kaplıydı ve gökyüzü yüz buharlı geminin dumanından kararmıştı." Ertesi sabah bütün Müttefik gemileri toplaşınca, konvoylarının korunması için 3000 topu seferber edebilirlerdi. Rus donanması denize açılıp Müttefik donanmasına savaşmaya girişmedi. Kırım'daki Başkomutan Prens Menşikov, Sinop'a rağmen, cüretkârane yarma hareketlerine kalkışmadı. Prens, ordusunun Sivastopol yakınında karaya çıkacak istilacıları geri süreceğine inanıyordu. Hoş, geleceklerine inanmıyordu ya. Prens'in Paskeviç'e ve Çar'a yazdığına göre, kolera ve Varna yangını herhangi bir istilacı kuvvetin toplaşmasını önleyecekti. Ekledi: "Bununla birlikte ben düşmanı karşılamaya hazırım."¹³

Müttefiklerin asker nakliye gemileri denize açılmışlardı, ama hedefleri neresiydi? Alexander Gordon, hareketten kısa bir süre sonra babasına, "Yılın bu mevsiminde gerçekten Sivastopol'e gittiğimizden şüphe duyanlar var; buna karşın, pek çok kişi kışı geçirmek için Odessa'ya gittiğimizi düşünüyor," diye yazdı. Albay Gordon, "akıllı davranıp planları-

47218a. Daha fazla background için bkz.: E. Tisdall, *Mrs. Duberly's Campaigns*, s. 58-62.

¹² TG, s. 55; Dodd, age., s. 106.

¹³ Krylov, "Kniaz A.S. Menşikov" RS, VII (1873), s. 853; Seaton, *Crimean War*, s. 55.

nı açıklamayan" Raglan'ın, Sivastopol'ün 15 mil kuzeyine çıkartma yapmayı düşündüğüne inanıyordu.¹⁴ Ekledi: "Ama tam karaya, çıkacağımız sırada rüzgâr kuzeyden ya da kuzeybatıdan esecek olursa işimiz güçleşir." Bunda haklı çıktı: Cuma gecesi rüzgârın yönü değişti ve deniz hırçınlaştı. Konvoy, Tarkhankut Burnu'nun otuz küsur mil açığındayken, Saint-Arnaud Raglan'ı bir savaş konseyine çağırdı. Fakat sağ kolunu Waterloo'da kaybetmiş olan Raglan, fırtınalı havada sürekli sallanan bir geminin bordasına tırmanamadığı gibi, Saint-Arnaud da ranzasından kalkacak kadar sağlıklı değildi. 8 Eylülde yapılan bu önemli konsey, bu nedenle en üst düzeydeki iki amiralin yokluğunda bir vekiller toplantısı oldu.

Bu arada Fransız kumandanların birçoğu Sivastopol'e doğrudan bir saldırı yapılmasına karşıydılar. Bu nedenle güneye dönüp Kırım'ın etrafını dönmeyi ve Feodosiya'da düşmanı gafil avlamayı önerdiler. Yıllardır bu bölge hakkındaki raporları inceleyen General Rose, uzun zamandır buraya çıkarma yapılmasını savunmuştu. Sivastopol'e saldırmadan önce Kırım Yarımadası'na hâkim olmanın zorunlu olduğunu düşünüyordu; iki seçkin istihkam subayı: Burgoyne'la Tuğgeneral Tyden da heybetli kalenin uzağına, tercihen de yarımada'nın doğusuna çıkılmasını uygun görüyordu. Feodosiya, Sivastopol'e yüz mil uzaklıktaydı ve ülkenin içindeki tahkim edilmiş kilit kent Simferopol'e (Akmescit) ise doğrudan bir yolla bağlıydı. Denizcilere sadece açık kumsallar ve küçük bir tabii liman sunabiliyordu, ama Feodosiya kuvvetli kuzey rüzgârlarından korunmuş bir konumdaydı. Dahası, Feodosiya'da yarımada'nın batısındaki herhangi bir kentten daha ılıman bir iklimi olduğundan bir ordu, bağlarla çevrili Kefe Koyu'nda kışı geçirebilirdi. Ama İngilizlerin arasında, Londra'nın abartılı beklentileri karşısında Rose'la Burgoyne'dan daha duyarlı olanlar vardı: "Kronstadt" adı eğer basında bir zafer haberi eşliğinde yer almayacaksa, zafer haberi "Sivastopol'le ilgili olmalıydı. Feodosiya, eski kilise belgelerini inceleyen üniversite hocası düzeyindeki papaz-

¹⁴ Alex. Gordon'dan Aberdeen'e, 4 Eylül 1854, Add. MSS. 43225.

lar dışındakiler için bir şey ifade etmiyordu. Savaş konseyi duruma hiçbir çözüm getiremedi. Saint-Arnaud zorlukla doğrularak, Raglan'ın vereceği herhangi bir karara katılacağını bildirdi. İngiliz başkomutan, çok geçmeden seferin ana hedefinin yüz mil uzağına bir çıkarma yapma fikrinden vazgeçiverdi. *Caradoc* gemisiyle Sivastopol kıyısını izleyerek, müttefik amiral ve generallerle anlaşma halinde bir çıkarma yeri seçeceğini bildirdi.¹⁵

Caradoc'un 10 Eylül Pazar günü kıyı boyunca yaptığı keşif gezisi Kırım dramının iyi bilinen bir başlangıcı olmak özelliğini taşırsa da, bazı ayrıntılarda, geçen zamanla nedeniyle karışıklıklar vardır. Amiral Lyons'un bulunduğu *Agamemnon* gemisi, beraberinde filonun ana kitlesinden buharlı bir fırkateyn ve bir Fransız korvetiyle bir cumartesi sabahı –iddia edildiği gibi, bir pazar günü değil– *Caradoc*'a Sivastopol'e doğru eşlik etmeye başladı. Filotilla gece vakti Rusya kıyısına yaklaştı. Rose güncesine şöyle kaydetmiş: "Sabahın dördünü biraz geçte Sivastopol'ü incelemek için *Caradoc*'a çıktık." Lyons, bir pazar sabahı o kadar erken saatte görülen bir tek geminin kaygı uyandırmayacağını düşünmüştü. Sancak gemisi bu nedenle açıkta bekledi, refakatçi gemiler de kıyıya üç milden fazla yaklaşmadılar. Raglan, Burgoyne, Brown, Rose ve Canrobert adlı generallerle Amiral Lyons'un bulunduğu *Caradoc*, ana limanın kuzeyindeki dilin üstünde yer alan heybetli görünüşlü Konstantin Kalesi'ne 3000 yarda kadar sokuldu. Keşif grubu aslında kıyıya o kadar yakındı ki, İngiliz subaylarının çoğu kentteki kubbelerden yayılan garip çan seslerini duyabildiler. Ortodoks Rusya, Aziz Aleksandr Nevski'nin yortusunu kutlamaya hazırlanıyordu. Lyons filoya döndükten sonra, "Kıyının generaller tarafından görülmesi istenen her bölümünü dikkatle inceledik; bazı yerlerde kumsala birkaç yüz metre kadar yaklaştık," diye bildirdi. Raglan'ın yeğeni ve

¹⁵ Rose'dan Clarendon'a, 25 Ağustos 1854, Add. MSS. 42802; Lyons'dan Graham'a, 13 Eylül 1854, Eardley-Wilmot, *Lyons*, s. 203-5; Bazancourt, *L'Expédition de Crimée* III, s. 162; Hew Strachan, "Soldiers, Strategy and Sebastopol," *HJ*, 25, s. 320-3.

yaveri Albay Galthorpe da, "İstihkâmlar son derece heybetliyidiler ve top namlularıyla dolu gözüküyorlardı," diye yazdı. Ama tek bir silah ateşlenmedi. Generaller teleskoplar vasıtasıyla Sivastopol'e yakın birkaç kumsalın konumunu inceledilerse de, birliklerle topları güven içinde karaya çıkarmadan düşmanın karşı saldırıya geçebileceği bir yere çıkarma yapmaktan vazgeçtiler. Dolayısıyla büyük deniz üssüne bir iki günlük yürüme mesafesindeki alçakça bir kıyı şeridi aradılar. Raglan, ordunun karaya çıkması için en elverişli yerin Eupatoria'nın on iki mil güneyinde, harabe halindeki bir Ceneviz kalesinin bulunduğu mıntıkadaki kumsal olduğuna karar verdi. Sir George Brown, Canrobert ve başka birkaç subay, çıkarmanın Sivastopol'ün otuz mil kadar daha yakınında, Alma Nehri'nin ağzına yapılmasını yeğliyorlardı. Galthorpe'un yazdığına göre, "Ama gerek İngiliz, gerekse Fransız denizciler, koyun büyük bir filotillaya göre fazla ufak olması gerekçeyle buna itiraz ettiler." Eski kale, Sivastopol'e kırk beş mil uzaklıkta olabilirdi (yakın tarihte bazı kitapların iddia ettiği gibi otuz mil değil), ama General, nispeten ıssız bir yer oluşunu, kara içindeki büyük bir gölün sağladığı korumayı ve bir dış liman ve üs olarak küçük Eupatoria kentini kolayca zaptetme umudunu beğenmişti.¹⁶

Lyons pazartesi sabahı saat yedide üst düzey keşif grubunu, Tarkhankut Burnu'nun elli mil batısında bulunan ana istila filosuna sağ salım geri götürmüştü. "Gemi direklerinden oluşan bu orman henüz karadan görülmeyecek kadar uzaktaydı.' Filo o akşam yavaşça doğuya doğru harekete geçti. İnsanı bunaltacak kadar rutubetli bir geceydi. Her an gök gürlemeye başlayacak ve denizin son iki günkü sükûneti son bulacakmış gibi görünüyordu. Fransız ve Türk gemileri İngiliz filosuna yetişemiyordu; Dundas da salı günü akşama doğru Eupatoria'nın on sekiz mil kuzeydoğusunda demir atarak, daha ağır Müttefik gemilerini getirtmek üzere geriye

¹⁶ Rose's Journal, 10 Eylül 1854, Add. MSS. 42837; Raglan'dan Stratford'a, 12 Eylül 1854, F0352/38/5; Cal. Lett., I, s. 131; Lyons'dan Dundas'a, 11 Eylül 1854, Bonner-Smith ve Dewar, *Russian War 1854*, s. 307-8.

römorkörler yolladı. Müttefik komutanları, hava koşulları değişmediği ve Ruslar da Sivastopol'den bir yarma harekâtına girişmedikleri takdirde, ilk birliklerini 14 Eylül Perşembe günü eski kale çevresindeki kumsallara çıkartabilecekleri hususunda kendilerine güveniyorlardı. Saint-Arnaud bunun, Napoléon'un "*Grand Armée*"sinin Moskova'ya girişinin yıldönümü olduğunu anımsadı. Garip değil mi, zamanlamadaki bu rastlantı hasta mareşale huzur ve güven veriyordu. Fransızların 2. Tümeninin komutanı olan General Bosquet, çıkartma için, haritalarda "Bela Koyu" diye gösterilen bir yerin seçilmesi hakkında alaycı sözler söylemekle yetindi.¹⁷

Konstantin Kalesi'nin yukarısındaki platformlardan denizin ötelерini inceleyen Rus gözlemciler, çarşamba sabahı saat onda ufukta bir filonun dumanlarını fark ettiler ve hemen başkomutanlarına haber uçurdular. Fakat Menşikov bir istilanın kapıda olduğunu itiraf etmeye hâlâ yanaşmıyordu. Daha iki gün önce, *Caradoc*'un limana yaklaştığının ve tekrar uzaklaştığının görülmesi üzerine St. Petersburg'a bir yazı yazarak, yakın tarihteki olayların, yaptığı değerlendirmeleri doğruladığını, düşmanın özellikle savaş mevsiminin bu kadar geç bir zamanında bir çıkarma yapmaya cesaret edemeyeceğini bildirmişti. Fakat çarşamba gününün öğleden sonraki saatleri boyunca Alma Nehri'nin ağzındaki kıyı telgrafı semaforunun tahta kolları, büyük bir konvoyun Eupatoria Koyu'na girdiğinin görüldüğünü bildirip durmuştu. Görünüşe göre, yüzü aşkın geminin fark edilmeden Rusya kıyısına sokulduğunu öğrenmek, Menşikov'u fena halde şaşırttı. Bunun üzerine girişken bir genç deniz subayını, Teğmen Vladimir Stetsenkov'u Kazak atlılarla birlikte Eupatoria'ya giderek, deniz ve kara komutanlığına bilgi getirmekle görevlendirdi. Sivastopol garnizonunun subaylarıyla aileleri o akşam Gogol'ün hiciv şaheseri *Müfettiş*'in tadını çıkarırlarken, üçüncü perdenin sonunda Stetsenkov'dan haber geldi. Düşman büyük bir kuvvetle Eupatoria yakınında karaya çıkmak üzereydi. Tiyatro hızla boşaldı.¹⁸

¹⁷ S-A (16 Eylül 1854) s. 487; Gooch, age., s. 117; Bapst, age., II, s. 235-6.

¹⁸ Seaton, *Crimean War*, s. 57-8, çağdaş Rus kaynaklarına başvurarak.

Stetsenkov aynı zamanda Tümamiral Kornilov'a bir mesaj yollayarak, "düşman bu kadar sıkışık ve düzensiz bir durumda olduğuna göre, ona karşı ateş gemilerinin kullanılması-
nın mümkün olduğuna" işaret etti.¹⁹ Bu, belki iyi bir öğüt-
tü, ama uygulanamazdı. Savunmayı saldırıya dönüştürmeye
hevesli bir komutan, Eupatoria'da ateş gemileri hazırlatıp,
onları bir müttefik filosunun Bela Koyu'nun kumsallarında
ya da Alma'nın ağzında demirlemiş olması halinde gece vak-
ti uygun bir rüzgârdan yararlanarak yola çıkarabilirdi; ama
Karadeniz Donanması'nın, derme çatma hazırlanmış ateş ge-
mileriyle yola çıkarak kırk mil kuzeyde çok iyi korunmuş bir
düşman demirleme yerine gitmesi olacak şey değildi. Hem a-
miral hem de bir general olan Menşikov, donanmaya orduya
destek veren bir yardımcı savunma aracı gözüyle bakıyordu.
Sivastopol'ün kuzeyindeki acil istihkâmlar tamamlanıncaya
kadar savaş hattının on dört gemisiyle yedi fırkateyninin, sa-
yıca üstün düşman donanması tarafından tahrip edilmesini
göze almaktansa, limanda kalmalarını istiyordu.

Çavuş Albert Mitchell *Himalaya*'nın güvertesinden
Rusya'nın kıyı çizgisinin giderek yaklaştığını görüyordu.
Kent eyaletinin bir çocuğu olarak hemen Romney Bataklığı'nı
anımsadı.²⁰ Karşılaştırma yerindeydi, çünkü Hafif Tugayın
karaya çıktığı yerde denizi tuzlu bir gölden sadece ince bir
kara parçası ayırıyordu, uzakta ise hilal biçiminde çimen-
lik bir bayır, alçak yarların başında son buluyordu; yarların
toprağı kireç beyazı değil, kırmızımsı kumtaşıydı. Uzaktan
hızla geçen bazı Kazak atlıları hesaba katılmazsa, görünür-
de düşman yoktu. Onlar da Kaça'yla Alma nehir ağızlarının
arasında İngiliz ve Fransız, yedi buharlı gemi gördüklerinde
şaşkınlığa düşmüşlerdi. Çıkarma 14 Eylül Perşembe akşamı-
na kadar devam etti. İlk karaya çıkanlar Fransızlardı; onları
7. Tüfekli Birlikler izledi ve tâ ki yağmur, subaylarla erlerin
iliklerine işleyinceye kadar gün boyu bu şekilde devam etti.
Batı yönünden esmeye başlayan sert bir rüzgâr da çadırla-

¹⁹ Age.

²⁰ A. Mitchell, *Recollections*, s. 40-1.

rın, silahların, malzemenin ve atların karaya çıkarılmalarını engelliyordu. Kraliçe'nin kuzeni olan Cambridge Dükü o ilk fırtınalı geceyi su geçirmez örtülerin altında büzülerek geçirdi. 1. Tümeni oluşturan Muhafızlarla Kuzey İskoçyalılar gibi onun da çadırı yoktu.

Cuma günü koşullar düzeldiğinden çadırlar karaya çıkarılıyordu. Raglan'la maiyeti, ordularının yük hayvanı, araba ve sürücü açısından çok yetersiz olduğunun farkındaydılar. Bu eksikleri orada satın alma, yüze gülerek veya el koyma yöntemleriyle elde etme çabaları pek başarılı olmuş sayılmazdı. Fransızların işinin ehli bir nakliye birliklerinin olması ise İngilizler için onur kırıcıydı. İlkbaharda Gelibolu'da olduğu gibi, burada da ihtiyaçlarını yerel kaynaklardan edinmeyi onlar daha kolay öğrendiler. Nakil araçları Bela Koyu'na varınca sağlığı düzelmiş olan Saint-Arnaud sabırsızlanmaya başladı. *Ville de Paris*'ten karısına bir mektup yazarak öğördüğü programı bildirmişti: Ayın 17'siyle 18'inde Alma kıyılarında bir çarpışma, belki Kaça kıyılarında bir çarpışma daha, ayın 25'inde Sivastopol, böylece ekim ortalarında Kırım Savaşı'nın sona ermesi... Ne çare ki Saint-Arnaud 18 Eylül Pazartesi günü hâlâ eski kalede Raglan'ın, birliklerini yürüyüş için hazır etmesini bekliyordu. Mareşalin Raglan'la arası iyiydi, ama uzun bekleyiş sabrını taşırdı; böylece aynı günün içinde ertesi sabah saat 7'de harekete geçecek ve hiçbir şey onu yolundan alıkoyamayacaktı.²¹

Düşmanın garip hareketsizliği, İngiliz kampında gerilmiş sinirlerini yıpratmaya başlıyordu. Hafif Tugaydaki süvariler pazartesi akşamı güney göğünde bir kızılık gördüler. İstilaçıların hayvanlarına ot bulmalarını engellemek için çayırlar Kazaklar tarafından ateşe verilmiş olabilirdi. Ama bir Rus ordusunun sessizce beklemede olduğu yerde yakılan kamp ateşlerinin yansıması olması da mümkündü. Bir nöbetçi, birden kurbağalarla ağustosböceklerinin seslerinin berisinde karanlığın içinden çıkan atlıların eyerlerinin takırtısını du-

²¹ S-A (18 Eylül 1854), s. 492; Cal. Lett., I, s. 140-1; Dundas, Bonner-Smith ve Dewar'dan çıkarma raporları, age., s. 309-10.

yar gibi oldu. Uyarı niteliğinde silahını ateşledi. Bütün tugay anında düşmanı karşılamak üzere ayaktaıdı ancak düşman zannedilenlerin, tugayın kendi keşif müfrezelerinden biri olduğu, çok geçmeden anlaşıldı. Komşu piyade tümenleri de şimdi güya bir alarm tepki verdiklerinden atlıların geldikleri yöne şiddetli bir ateş açtılar. Fakat Lord Cardigan'ın güçlü akciğerleri ve otoriter tavırları sayesinde ortalık yine düzene kavuştu. Süvarilerden bir subay, kendi emir erini bacğından yaralamıştı; mucize eseri, ölen olmadı.²²

Bu olay, ordunun Sivastopol'e yürümesi zamanının çoktan geldiğini gösteriyordu. Saat dokuzda, yani Saint-Arnaud'nun önerdiği hareket zamanından iki saat sonra Müttefik orduları –sağda altı bin Türk, sonra Fransızlar, solda da İngilizler- güneye doğru harekete geçtiler. Askeri bandolar, aylar önce birlikler kışlalarını terk ettikleri zaman olduğu gibi, marşlar çalıyorlardı. Çok geçmeden ısı otuzlu derecelere yaklaştı ve birlikler kamp yerlerinden çıkıp engebeli yüksek bir platoya tırmanıyorlardı. Boğazlar kururken, ffreler, davullar ve borular sustu. Hâlâ kolerayla boğuşan yorgun alaylar ağır ağır ilerlerken karşılarında güneşten başka düşman göremiyorlardı.²³ Sanki üç mil uzunluğunda ve dört mil genişliğinde hantal bir kaplumbağa, Eupatoria'da başlayıp beş nehir vadisinden geçtikten sonra Sivastopol'e ulaşan tek sahil yolunda sürünüyordu. Nehirlerden hiçbirini yılın bu mevsiminde dereden farklı değildi ve ilkel köprülerin tahrip edileceğı kuşku götürmese de, her nehir kolayca aşılacak kadar sığdı. Kurmay subaylar karargâhta "dokuz günlük bir yürüyüş" hesaplamışlardı, ama bunun, Rusların, nehirlerin her bir geçiş yerinde oluşturabilecekleri engellere bağılı olduğunu kabul ediyorlardı.

²² Thomas, age., s. 206; Airlie, s. 67.

²³ Age., s. 68-9; Hibbert age., s. 70-1; Paget age., s. 16.

ALMA'YA VE ÖTESİNE

Adı "İmparatorluk Gücünün Kenti" anlamına gelen Sivastopol, 1804'te, yani Büyük Katerina'nın Kırım'ın fethini kutlamak için kente bu adı vermesinden yirmi yıl sonra bir deniz üssü olmuştu. O yıldan sonra Çar I. Aleksandr'ın bir buyruğu, her zaman başarılı olmasa da, limanı ticaret trafiğine kapamaya çalışmıştı. 1853'te Türkiye'yle savaş başladığı sırada kentte 45.000 kişi yaşıyordu. Bunların 38.000'i ya ordu da veya donanmadaydılar ya da bu görevlilerin hizmetindeki kişilerdi. Sivastopol Koyu liman olarak ideal konumdaydı. Anakent -Plymouth'la Brest'in eski merkezleri gibi- dört mil uzunluğunda ve yarım mil genişliğindeki küçük bir koya dik bir eğimle inen yüksekçe bir platodaydı. I. Nikola'nın hükümdarlığına kadar kentin istihkâmları denize bakıyor, altı sahil bataryası dış demirleme yerinin bir buçuk mil açığındaki bir düşman filosuna ateş açabiliyordu. 1825'ten beri, üçü son aylarda olmak üzere beş yeni batarya tamamlanmıştı. Menşikov şimdi deniz yoluyla gelen istilacılar üzerine 610 top çevirebileceğini biliyordu. Karadeniz Donanması'nın ateş gücü buna dahil değildi. Menşikov bütün yaz boyunca bu ağır silah topluluğundan güç almıştı.¹

Fakat 1837'de Sivastopol'ü denetleyen Çar Nikola, deniz üssünün karadan gelecek bir saldırıya karşı koyma kabiliyetine kafayı takmıştı. Sivastopol kuramsal olarak, bir hendek sistemiyle birbirine bağlı bulunan sekiz toprak tabyadan oluşmuş bir dış halka ve mazgallı bir duvar tarafından korunmaktaydı. St. Petersburg'taki Genelkurmay binasında masanın üstü-

¹ A. Seaton, *The Crimean War*, s. 104-8.

ne yayılmış haritada bu istihkâmlar ürkütücü görünmekteydi. Oysa gerçekte tamamlanmış olmaktan uzaktılar; en önemli tabyaların arasında mesafe vardı, Besarabya'da kumandayı eline almadan önce Sivastopol'de aylarca kalmış olan General Prens Mihail Gorçakov, kentin savunmasındaki zayıflığının kesinkes farkındaydı; o yıl Tuna boylarında savaş olmayacağı kesinleşince, en yetenekli istihkam subayı Albay Eduard Totleben'e Kişinev'deki karargâhından ayrılarak Sivastopol'e gitmesini ve Menşikov'un hizmetine girmesini emretti.

Totleben 22 Ağustosta Menşikov'un karşısına çıkarak ona Gorçakov'dan aldığı tanıtma mektubunu sundu. Prens mektubunda, 36 yaşındaki istihkâm subayının Silistre'deki çalışmalarını övüyordu. Fakat her zamanki gibi kibirli ve kuşkucu olan Menşikov, Totleben'i soğuk karşıladı. Birinci sınıf bir süvari birliğinde eğitilmiş safkan bir Rus askeri olmaktan gurur duyan Prens, istihkâmcılardan (ve özellikle kendisinden otuz küsur yaş genç olanlardan) hoşlanmıyor ve Baltık Almanlarına antipati duyuyordu; Totlebenler ise Letonya'nın Mitau (Jelgava) kentinden geliyorlardı. Dahası, Menşikov başka bir komutanın adamının davetsiz olarak gelişine içerliyordu. Totleben'e, "Prens Gorçakov benim bir istihkâm taburumun olduğunu dalgınlığından unutmuş olacak," dedi. "Bence siz biraz dinlenmeli, sonra da geldiğiniz yere geri dönmelisiniz."² Ama Çar Nikola'nın ordusundaki becerikli bir subayın bir dinlenme süresini haftalarca uzatması hiç de zor değildi. Totleben de Sivastopol'ün savunma hatlarını rahat rahat inceleyebildi; gördüklerinin hiç hoşuna gitmediğini söylemeye gerek yok. Kalelerden bazıları ancak Tatarları geri püskürtmeye yeterliydi. Kentin kuzeyinde kalelerin en büyüğü yer alıyordu. Severnaya Kalesi, sekizgen formu nedeniyle çok geçmeden Müttefikler arasında "Yıldız Kale" diye anılacaktı. Burası uzaktan etkileyici görünüyordu; ama topların önündeki şaşılacak kadar geniş ölü alan kavsi, yıllardır süregelen ihmalin dokusunda bıraktığı izler ve ana

² Age., s. 55; Schilder, 'Priezd E. I. Totlebena...', 4 RS, XVIII (1877), s. 508-9.

savunma sistemiyle bağlantıyı sağlayan dış galerilerin veya koruyucu tabyaların olmayışı, Totleben'i kaygılandırıyordu. Çünkü bütün demirleme yerini ve ilerisindeki kenti gören kilit konumundaki kalenin burası olduğunu düşünüyordu. Severnaya Kalesini ele geçiren Sivastopol'un hâkimi sayılırdı.³ Kazak atlıları 15 Eylülde Bela Koyu'ndaki çıkarmaların ilk ayrıntılı haberlerini getirdikleri sırada Totleben'in hâlâ kentte "dinleniyor" olması, Müttefik istilacılar için bir şanssızlık oldu. Görünüşe bakılırsa, Müttefikler kente gelmek için kıyı yolunu izleyeceklerdi.

Bu haberle bir anlamda Menşikov'un içi rahat etti. İstilacılar eğer kuvvetlerini bölüp bir kafileyi yarımadanın içindeki Bahçesaray yönüne yollasalar, bu kafle de Sivastopol'un savunma mevzilerine Simferopol yolundan yaklaşırdı, ilerleme hatları Rus komutan için sorun olurdu. Ama Menşikov bu durumda geceden St. Petersburg'a mektup yazarak Çar'a, Eupatoria ile Sivastopol arasında avantajlı konumlara yerleşip düşmanın gelişini orada beklemek istediğini bildirebilirdi. Mareşal Saint-Arnaud, henüz Kırım'ın kıyı çizgisini görmesinden üç gün önce karısına yazdığı bir mektupta Alma önünde şanlı bir savaş çıkaracağından söz etmişti. Menşikov da aynı şeyi bekliyordu. Bir savaş alanının seçimindeki kaçınılmazlık, ender olarak bu kadar önemli bir rol oynamıştır.⁴

Menşikov, Eupatoria yolunda çok at gezintisi yaptığından güzergahın çizgilerini çok iyi biliyordu. Bir savaş konseyi toplamaya ya da üst düzeydeki komutanlarını bilgilendirmeye gerek görmedi. Ama Onlar, onun neyi planladığını seziyorlardı. Birlikler, Sivastopol'un on beş kilometre kuzeyinde Alma ve Kaça Nehirlerinin arasındaki platoda toplaşmaya başlamışlardı. Nehrin ağzının her bir yanında Menşikov'a göre hiçbir düşmanın tırmanmaya kalkışmayacağı kireçtaşından dikey birer kaya yüzü yer alıyordu, bir piyade taburu ve bir iki top, yarların tepesinde bir uyarı nöbeti tutabilirlerdi. Menşikov'u ilgilendiren, karanın üç mil içerilerinde-

³ N. I. Schilder, *Graf... Totleben I*, s. 43-4.

⁴ S-A (11 Eylül 1854) s. 481-2; Seaton, age., s. 60.

ki iki tepeydi: Telgraf Tepesi'ndeki tamamlanmamış, iskelet halindeki semafor' bir darağacını hatıra getiriyordu. Bunu gölgeleyen Kurganie Tepesi kayalığının oluşturduğu geniş doğal platforma taşınacak sahra topları, Alma'yı aşan köprüye ve Sivastopol'e giden anayolun bir milden uzun bir kısmına hâkim olabilecekti. Ders kitaplarındaki gibi bir savaş alanı peşinde olan, basmakalıp düşünceli bir generale göre burası "uygun bir yer"di; daha doğrusu, Menşikov Korgeneral Kiriakov'a öyle diyordu. Kiriakov için ayık olmak doğal olmayan bir durumdu. O da nehrin yukarı boylarına uzanan bağlara bakarak bu sözleri onayladı.⁵

İlk harekete geçen General Kiriakov'un adamları oldu. Bu arada Taratinski Alayı 19 Eylül Salı günü Bulganek Nehri boyunca rastlantı sonucu Hafif Süvari Tümeninin ileri koluyla karşılaştı. Ruslar ateş açarak Cardigan'ın tugayından dört süvariye yaralayıp atlarını öldürdüler. Raglan'la Menşikov'un her ikisi de asıl savaşın öncesindeki rastlantısal bir karşılaşmada önemli kayıplara uğramak istemiyorlardı. Prens generalin emirlerine uyan Kiriakov, Tamtinski'yle beraberindeki Kazakları geri çekti; Raglan ise, Lord Cardigan'ı, yel değirmenlerine saldıran Don Kişot gibi düşmanın üzerine gitmekten güçlülükle alıkoymuştu. Süvarilerinden biri, tuğgenerallerinin "Nedenini anlayamıyorum, ama her ne önerecek olsam hedefime ulaşamıyorum," diye yakındığını duydu. Raglan, Cardigan'ın "Tugayı üzerinde hâkimiyet kurmakta gösterdiği karakter gücüyle hünerini" görünürde övüyor idiyse de, gerçekte hafif süvarilerini, her türlü gösterişten sakınarak, paravan gibi savunmada kullanmakta kararlıydı. Anavatandan bu kadar uzakta iyi atlar, hünerli binicilerden daha enderdi.⁶

Bulganek karşılaşması Raglan'ı başka bir açıdan da rahatsız etmişti. Cardigan'ın nehri aştığı sıradaki yalıtılmış durumu, dikkatini hareket hattının en sağındaki 2. İngiliz Tümeniyle İmparator'un kuzeni Prens Napoléon'un

* Daha çok denizcilikte kullanılan işaretle haberleşme dili -ed.n.

⁵ Age., 73-4.

⁶ C. Woodham-Smith, *The Reason Why*, s. 182-4; Thomas, *Charge! Hurrah! Hurrah!* s. 209.

kumandasındaki 3. Fransız Tümeni arasındaki mesafenin giderek genişlediğine çekmişti. Bunun üzerine Yarbay de Lagondie adında bir Fransız irtibat subayı, Raglan tarafından mesafenin kapatılması yolunda nazikçe bir istemle Prens Napoléon'a yollandı. Görevini tamamlayan Lagondie, Raglan'ın karargâhına dönmek üzere yola çıktı, fakat gözleri o kadar bozuktur ki Kiev Hafif Süvarilerini İngiliz süvari birlikleriyle karıştırdı ve Kiriakov'un adamlarından biri tarafından yakalanarak Menşikov'un çadırına götürüldü. Rus kurmay subayları her şeyi yüzüne gözüne bulaştıran zavallıya o kadar acıdılar ki, eşyasını almak üzere bir atlıyı ateşkes flamasıyla İngiliz karargâhına yollamayı Lagondie'ye teklif ettiler. Fakat Raglan'ın karargâhında Cezayir'deki savaşlarının öyküleriyle göklere çıkarılan Fransız, o günlük yeterince itibar kaybetmişti. Rusların teklifi geri çevrildi; Menşikov da Lagondie'nin Sivastopol'e götürülmesi ve Prens Bariatinski'nin evinde gözaltında tutulması için emir verdi. Burası, tutsağın ağırılanması için personeli ve aşçıları bulunan eldeki tek evdi.⁷ Bütün savaş tutsaklarının böylesine cömertçe bir muameleyle karşılaşmadıklarını söylemeye gerek yok. Aynı günde Bomarsund'ta esir edilen 180 kişi, eşleri ve çocuklarıyla Aaland Adalarıyla İngiltere'nin Doğu Sussex'i arasındaki uzun yolculuğun sonuna yaklaşıyorlardı. Lewes Hapishanesi orada onları bekliyordu.

Tarutinski Alayı'ndan Yüzbaşı Chodasiewicz, 15 Eylül Cuma gününün geç bir saatinde Katça ve Alma Nehirleri arasındaki tepelere ulaşmıştı. Taburu –alayda dört tabur vardı– Bulganek boyunda salı günündeki çatışmanın dört gün öncesinden beri orada düşmanı bekliyordu. Sivastopol'e dönen subaylar zaferden emin görünmüşlerdi, ama uzaktan seçilen Müttefik Donanmasının manzarası onları şüpheye düşürdü; o büyüklükteki bir filonun en az 80.000 kişiyi karaya çıkarmış olduğunu hesaplıyorlardı. Manzara, erleri büyülemişti. Savaş bölgesine gelmek üzere dört ay sürecek yürüyüşe

⁷ Cal., Lett., I, s. 151; Seaton, age., s. 75.

başladıkları aralık ayına kadar Nijni Novgorod'daki garnizonlarındaydılar ve çoğu, o zamana kadar değil demir atmış bir donanma, denizi bile görmemişlerdi. Herhalde Yüzbaşı Chodasiewicz de görmemişti ki sonradan, "Direkler denizi, geceleri çeşitli renklerde fenerlerle aydınlatılıyordu," diye hatırlayacaktı. Fakat Moskova Alayı'ndan bir taburdakiler için yüzlerce direk, büyük bir kentteki kilise kulelerini çağrıştırıyordu. Chodasiewicz, huşu içindeki bir köylünün, "Şu işe bakın, kafır, dalgaların üstünden bir başka kutsal Moskova getirmiş," diye söylendiğini duymuştu.⁸

Lord Raglan'ın yeğeni Albay Calthorpe salı günü Bulganek'in güneyindeki tepelerde bulunan harap bir posta hanının dışında geceyi geçiriyordu. Tarutinski'deki Polonyalı yüzbaşı gibi o da geceleyin önüne serilen görünümünden etkilenmişti; ama onu duygulandıran, arkasındaki gemiler değil, tepelerin arasındaki yüzlerce nöbetçi ve ordugâh ateşiydi. Akşamın daha erken bir saatinde aldığı uyuşturucuların verdiği güvenle Mareşal Saint-Arnaud, yanından eksik etmediği Brötanyalı Albay Trochu'yle posta hanına kadar atla gelmiş ve Raglan'a planını açıklamıştı: Alma'nın öbür yakasındaki Rus mevzilerine karşı bir kısaç hareketi, Fransızlar, düşmanın denize yakın sol kanadına saldırırken İngilizler, Rusların ateşini ortaya çekecekler, bir yandan da (kara içindeki) sağ kanatlarını çevireceklerdi. Raglan, asker olarak bir pragmatistti, bir generalin, bir düşman mevziini önce araziyi incelemeyi kuşatmaya karar vermemesi gerektiğine inandığından Mareşal'e ve Trochu'ye her zamanki nezaketiyle davrandı; fakat Fransız ordusunun, eksiksiz bir işbirliğine güvenebileceğini belirttiyse de, planın kendisi hakkında herhangi bir yorumda bulunmadı. Ordular, çarşamba gününün berrak ve parlak sabahında yürüyüşlerine devam ettiler. Fransızların planladığından daha geç harekete geçmişlerdi, ama düşman tarafından rahatsız edilmediler.⁹

⁸ Hodasevich, *Voice... Sebastopol*, s. 35.

⁹ Cal. Lett, I, s. 156; Bapst, *Maréchal Canrobert*, II, s. 242-3.

Raglan'ın, Wellington'un yanında, ayaklarının altında İspanya Sierraları'nın ufalanan tozu ve ufukta Salamanca'nın sarı kubbeleri olduğu halde savaşa doğru atını sürmesinin üzerinden kırk yılı aşkın zaman geçmişti. Saint-Arnaud o sıralarda *Lycée Napoléon*'da bir öğrenciydi, Trochu ise henüz doğmamıştı; ama Menşikov o gün cephedeydi ve Minsk'in kuzeydoğusunda bir yerde Rusya'yı Fransız istilacılara karşı savunuyordu. Ama Müttefik ordusunun hareket çizgisinin çevresi, Leon'la Kastilya'ya, Beyaz Rusya'nın alçak bataklıklarından ve kumluk huş korularından daha çok benziyordu. Ve Raglan'ın düşüncelerinin, Waterloo'dan çok, bu eski savaşa takılmasında şaşılacak bir taraf yoktu. Etrafında o kadar çok şey değişmeden kalmıştı ki. Silahlar hâlâ yivsiz namluluydu; süvari sınıfı hâlâ, hafif silahlı atlılar için ideal olan uzun menzilli keşifler yerine, topluca saldırıyı yeğliyordu; ve tüfekler şimdi çakmaklı olmak yerine kapsüllü, usta nişancılar da Fransız müttefiklerince kullanılan Minié tüfekleriyle silahlanmış iseler de, piyadelerin taktikleri aynıydı. Ama farklar da vardı... Askerî dehanın Wellington olduğundan, İngiltere'nin müttefiklerine ait subayların orada bulunmasına sadece müsamaha edildiğinden, İspanya'da hiç kimse şüphe etmemişti. O günlerde "gezgin centilmenler" de yoktu. Ve *Times*'ın editörü Eupatoria Koyu'nda karada bir gün geçirdikten sonra, alelacele İstanbul'a döndüyse de, William Russell yürüyüş halindeki kabilelerin peşini bırakmıyordu; Raglan'ın, Russell'in aksine "hoş bir adam" olarak gördüğü, *Eothen*'in yazarı Alexander Kinglake de, inatçı mirdillisinin huysuzluklarına rağmen, yaptı.¹⁰ Bununla birlikte, eski savaşla yenisi arasında daha ciddi bir farklılık vardı. Wellington'un ordusu İspanya'yla Portekiz'de hayvan, yiyecek, ateş yakmak için yakıt ve arabalar bulmuş; disiplinin altüst olması sonucunda 'pislikler'in ortalığı yağma ettikleri o çılgın sarhoşluk günleri dışında, yerli halk onlara kurtarıcı gözüyle bakmıştı. Oysa Kırım, geçtikleri yerlerden geçinmeye alışık kuvvetlere pek az olanak sunuyordu –sadece yakılmış

¹⁰ Cal. Lett, I. s. 159-60.

köyler, kavrulmuş bir toprak ve nasılsa ayakta kalabilmiş Tatar yerleşim yerlerinde gösterilen dostça jestlere rağmen, sömürgeci bir üstün ırka acımasız düşmanlık vardı. İngiliz Başkomutanı iki yarımada gerçekteleşen savaşlar arasındaki bu farkı kavramakta gecikmişti. Bu algılayış eksikliği o gün, 20 Eylülde, Alma'da olanlarda görünüşte fazla bir şey fark ettirmemişti, ama cephedeki sınırlı zaferden yararlanılmasını engelleyecekti.

Tarutinski'deki küçük rütbeli subaylar ne kadar kuşku içinde olsalar da, hiçbir şey Prens Menşikov'un, İmparator efendisinin düşmanlarını darmadağın edeceğine dair inancını sarsmıyordu. Sivastopol'un ileri gelen sivillerinden bir grubun, o çarşamba günü erkenden gelerek, 38.000 askerinin, Eupatoria yolunda güneye doğru yürüyen 30.000 Fransız'ı, 26000 İngiliz'i ve 9000 Türk'ü bozguna uğratışını seyretmesini kabul etmişti. Ayrıcalıklı seyirciler, bir geçit resmini izlemeye gelmiş gibi, yanlarında piknik yemekleri getirmişlerdi. Eylülün üçüncü haftası olduğu ve mevsim bu kadar ilerlemişken Kerson yaylalarında havaya güvenilemeyeceği için hanımlar şık giysiler giymişler, yanlarında hem güneşe karşı şemsiye, hem de atkılar getirmişlerdi. Seyirciler tamamlanmış semafor istasyonunun yakınındaki derme çatma tribünlere yerleştirilmişlerdi. Orada opera dürbünleri sayesinde bir tek bozgunu dahi kaçırmayabileceklerdi.¹¹ Saat biri biraz geçe gösteri başladı. Mızraklardaki güneşin ışıltısı, bakışların nehir kıyısındaki köy ve bağ grubunun üstünde odaklaşmasına yardım ediyordu. Hemen aşağıda seyirciler ve Gauguin'i aratmayan bir renk cümbüşü –al renkli pantolonlar, mavi tünikler ve kırmızı bornozlar– yer alıyordu. Fransızların avcı erleri, Zouavelar ve Sipahiler, Kuzey Afrika'nın tüm süslülüğünü Kırım'a getirmişti. Seyircilerin tribününün yakınında yukarı doğru kıvrılan barut dumanı, Menşikov'un bataryalarının, Ruslara doğru ilerleyen Raglan'ın birliklerinin geçit resmi düzenini bozmaya çalıştığını gösteriyordu. Çok geçmeden dar nehrin ötesindeki alçak

¹¹ Tyrell, *Hist. War with Russia* II, s. 227; Seaton, age., s. 101.

sırtlardan gelen ilk duman üfürükleri, İngilizlerin 9 librelilik mermi atan toplarının yanıt niteliğinde olacak gümbürtülerini haber veriyordu. On sekiz mil uzaktaki Sivastopol'de karşılıklı top seslerini duyan enerjik Deniz Kurmay Başkanı Amiral Kornilov, kenti kurtarmak için ölesiye bir savaşın başladığını anlamıştı. Karada görevli üst rütbeli subay olarak, Severnaya Kalesi'nin önünde hafif istihkâmlar bina eden işçi taburlarını denetlemeyi Albay Totleben'e bıraktıktan sonra, bir arabaya bindi ve Menşikov'un karargâhına gitmesini emretti. Denizcilerle deniz piyadeleri; ordunun, Karadeniz Donanması'nın rıhtımlarını, kışlalarını ve demirleme yerlerini korumasına yardımcı olmaları için yedekte bırakılmışlardı.¹²

Amiral Kornilov arabasından inerken Telgraf Tepesi'nden görülen, eskiden çizgileri o kadar keskin olan manzara karışmıştı. Çünkü savaş, önceden tasarlanan herhangi bir modele bir türlü uymamaktaydı. Raglan'ın tümenleri ilk hatta ulaştıkları vakit sağlarındaki Fransızlar daha Almatamak köyü çevresindeki Rus mevzilerinin çevirmemişlerdi. İngiliz piyadeleri bu nedenle, nehre bir mil kala Rus topçularının sürekli ateşi altında yarım saattir beklemedeydi. Rus toplarının tepelerin, 9 libreliliklerin menziline giremeyecek kadar yükseklerinde oluşu, Raglan'ın topçularını üzmüştü. Lord Raglan en sonunda, "Piyadeler ilerlesin," diye önemli komutunu verince, on bin piyade, iki mil uzunluğunda canlı bir duvar halinde yürümeye hazırlandı.¹³

Raglan'ın komutunu Kazaklar da duymuşlardı sanki. Tam o sırada İngilizlerin merkezinin ilerisindeki Burliuk köyü alevler içinde kaldı. Bütün kulübeler bir gün önce boşaltılarak samanla ve patlayıcılarla doldurulmuştu. 2. Tümenin sağ tarafındaki bir tugayı –özellikle Berkshire ve Galler'den gelen piyadeler– anında durdular. Onları durduran, köy sokaklarından fıskıran alevlerden çok, boğucu dumanlardı. Albay Lyons,

¹² Age., s. 95, *Kornilov*'un günlüğünden alıntı.

¹³ Kinglake (bir görgü tanığı), *Invasion of Crimea*, III, s. 82-3; Cal. Lett., I, s. 169-70.

köyün köpekleriyle güvercinlerinin nasıl dumanların arasından dışarıya fırladıklarını anlatacaktı. Fakat Burliuk'un dramatik şekilde ateşe verilmesi savunmadakileri de engellemişti. Bir Rus subayı o günü şöyle hatırlıyordu: "Bize doğru geri sürüklenen dumandan önümüzü görmez olmuştuk." Savaşmakta deneyimi olanların o sırada söylediklerine bakılırsa, "Düşmana karşı bir duman paravanı oluşturmamak daha akıllıca olurdu. Bu sayede kendisi kayba uğramadan üzerimize ateş açma fırsatını elde etti."¹⁴ Burliuk'un yakılması, Telgraf Tepesinden görülen manzarayı bulanıklaştırmıştı. Savaş giderek yaklaştığı için, Sivastopol'un ileri gelenleri o sırada ya da daha erken, tribünleri alelacele boşalttılar. O kadar çabuk kaçmışlardı ki, bir İngiliz avcı eri ertesi gün yamaçta içinde yenilmeye hazır altı tavuk ve bir iki şişe şampanya bulunan bir piknik sepetine rastladı. Biraz ötede ise şık garnitürlü bir bayan başlığı vardı.¹⁵

O sırada açık denizdeki HMS *Retribution*'da Teğmen O'Reilly, olan bitenleri daha net olarak görebiliyordu; gördüklerinin *Illustrated London News* için hemen kabataslak bir resmini çizdi. Alma'nın ağzının iki yanındaki beyaz yarlar, geminin mizana direğinden bakılınca keskin çizgilerle görülüyor ve O'Reilly'ye, Brighton'la Beachy Head arasındaki kıyı çizgisini anımsatıyordu. O da, İngiliz ve Fransız filolarındaki diğer subaylar gibi, Menşikov'un gözünden kaçan bir şeyi görebiliyordu; kayalıkların dik yüzünden yukarı tırmanan dolambaçlı bir patikaydı, bu. General Bosquet, kıdemli sömürge savaşçıları, Zouave'ların 3. Alayı'nı, Almatamak köyünün ötesindeki bu yoldan denizin 100-105 m. yüksekindeki bir pla-

¹⁴ Seaton tarafından sözü edilen Rus subayı, age., s. 83; Lysons, *Cri-mean War from First to Last*, s. 97; Binbaşı J. Adye'nin mektubu, 22 Eylül 1854, JSAHR, 17 (1938), s. 224.

¹⁵ Paget, *Light Cavalry*, s. 26; F. Robinson, *Diary*, s. 154-9. İngiliz askerî tarihçileri tarafından savaşın eksiksiz modern yorumlamaları için bkz.: A. J. Barker, P. Gibbs ve W. Baring Pemberton'un eserleri. Ayrıca Quatrelles l'Epine'in Saint-Arnaud biyografisi yaklaşık altmış yıllık olmakla beraber, Alma'nın sağgörülü bir değerlendirmesini içermektedir, II, s. 416-25.

toya tırmandırdı. Bu uçurumlu yoldan yukarı çekilen topların desteğindeki Fransız 2. Tümeni bir kere bu noktaya varduktan sonra, Menşikov'un sol kanadını çevirebildi. Menşikov burada sadece, Müttefik savaş gemilerini izlemeleri için, karanın epeyi içlerinde Minsk Alayı'nın kuvveti azaltılmış bir taburunu ve yarım top bataryası bırakmıştı.¹⁶

Dört mil uzakta Kurganie Tepesi'ndeki karargâhında Menşikov, ona kayalıkların tepesinden kötü haberi getiren atlıya önce inanmak istemedi. Prens'in çevresindeki kurmay subaylar bu ürkütücü haberlerin doğru olabileceğini belirtince de Menşikov'un gösterdiği ilk tepki, General Kiriakov'un, aralığı niçin kapamadığını merak etmek oldu. Yüzbaşı Chodasiewicz, Kiriakov'un o sırada şampanyalı bir öğle yemeği verdiğini anlattı. Menşikov'un en girişken yaveri Teğmen Stetsenkov, batı sektörünün komuta merkezi olması gereken noktaya geldiğinde, Kiriakov, gözünü Fransızlardan ayırmadığına dair Stetsenkov'a garanti verdi.¹⁷ Kiriakov'u beklemeye gerek görmeyen Menşikov, batı sektörünün yedek taburlarına ve dört hafif atlı bölüğüne arkasından gelmelerini emrederek, atını denize doğru sürdü. Ama Bosquet'nin platosuna yaklaşan Rus takviye birlikleri, gemilerin kuvvetli ateşiyle karşı karşıya kaldılar. Menşikov bunun üzerine arazinin en çarpıcı iki noktası; Telgraf Tepesi'yle Kurganie Tepesi arasında bir savunma hattı kurmaları için onları geri çekti.

Times gazetesinden Russell, tıpkı Teğmen O'Reilly ve Çavuş Mitchell gibi, Kırım'ın yabancısı olduğu çizgilerinde iyi bildiği yerlerle paralellikler arıyordu. Russell şöyle yazıyordu: "Okuyucu kendini Richmond Tepesi'ne çıkmış farz etse, Thames Nehri'ni hayalinde Hampshire'nin bir deresi kadar cüceleştirse, güzelim tepeyi tüm bitki örtüsünden yoksun edilmiş ve nehir boyunca dört mil uzatılmış olarak düşünse, Rusların işgal ettikleri konum hakkında bir fikir edinebilir."¹⁸ General Codrington, Hafif Tümenin piyade bir-

¹⁶ ILN, 11 Kasım 1854, Cilt XXV, no. 711, s. 481. Bosquet'nin olaylar hakkındaki yorumu için bkz.: *Lettres... à sa Mère*, IV, s. 189-90.

¹⁷ Seaton, age., s. 78.

¹⁸ *Times*, Ekim 1854.

liklerini bu tepelerden Rus topçularının başlıca müstahkem mevkiini koruyan sahra şevine cepheden saldırttı. Rusların bu "Büyük Tabya"sından 24 libreliliklerle 32 librelilikler, on beş santimden geniş çaplı demir gülleleri oldukça isabetli olarak atıyorlardı. Rusların atlı birlikleri, Codrington'un adamları son toprak tabyaya saldırmadan önce biri dışında topların hepsini götürmeyi başardılar. Ancak İngilizlerin orada kalmalarına meydan verilmedi. 1. Tümenin komutanı olarak o gün ilk savaşını verecek olan Cambridge Dükü, üç muhafız bölüğü ve Kuzey İskoçların üç bölüğüyle henüz nehri aşmamıştı. Tabyaya doğru tırmanışa daha girişmemişti ki Vladimir Alayı karşı saldırıya geçerek Hafif Tümeni tabyadan uzaklaştırdı. İngilizlerin sağında Prens Napoléon'la General Canrobert, Alma'nın güneyindeki sağlam konumlarından ileriye geçmemişlerdi, Bosquet'nin saldırısı ise hızını kaybetmişti. Öğle sonrasının ortalarına gelindiği sırada savaş şansı savunmadaki Rusların lehine dönmeye başlamıştı.

Tarihin büyük savaşlarının kaderini saptayan, doğuştan bir komutanın kararlılığı ya da ikinci bir ordunun gelmekte gecikmesi olmuştur. Ama o çarşamba günü Alma'nın yanında iki tarafta da ne olağanüstü bir general vardı, ne de takviyelerin gelmesi umudu. Saint-Arnaud'yla Menşikov, ikisi de savaşlarını planlamışlar, pek az şeyi oluşacak koşullarına göre halletmeye bırakmışlardı. Görgü tanıkları, her iki generalin de saatlerce eyer üstünde oturarak, atlarını hatları boyunca bir ileri, bir geri sürüşlerini betimlemişlerdir. Saint-Arnaud yorgun ve soluk yüzlü, Menşikov öfkeli ve kuşkulu gözüküyordu. Satranç tahtalarının başında tereddüde kapılan iki oyun ustasına benziyorlardı. Fakat Saint-Arnaud'nun taşlarından biri oyunun gidişine ayak uydurmak istemiyordu. Raglan ise uyandırdığı büyük saygıya rağmen, müttefiklerini şaşırtıyordu. Fransızlar onun, Mareşal'in zafer planını ne derece kabul ettiğini kestiremiyorlardı. Savaşın en can alıcı anında -Canrobert, Bosquet ve Prens Napoléon'un durdurulduğu; Büyük Tabya'nın ise yine Rusların eline geçtiği sırada- Raglan'la adamları gözden kaybolmuşlardı.

Raglan gerçekte Müttefik zaferini garantileyen bir harekete girişmişti o sırada. İngiliz piyadeleri ileri yürüme emrine itaat ettikleri anda o, hareket hatlarına paralel, fakat Burliuk'un deniz tarafında olan nehir kıyısına indi. Nehrin sığ bölümünün başlangıcı çarpışma sırasında göçmüştü; fakat derinliğe rağmen kaya parçaları suyu tutuyordu. Raglan'ın atı bunların üstüne dikkatle basa basa ilerledi. Adamları da komutanlarını izlediler; bu arada Rus mevzilerinden çapraz ateşe tutulmamaları bir mucize oldu. Albay Calthorpe sonradan, "Aradan bir dakika geçmemişti ki Fransız avcılarının arasındaydık; onlar da İngiliz başkomutanını cephenin bu kadar ilerisinde görünce az şaşırmadılar," diye yazdı.¹⁹ Kurmay subayları biraz sonra rastlantı eseri olarak, iki yanı yüksek çitlerle çevrili bir tür patika buldular. Geniş bir dönüşle, yüksele yüksele dağlık bir burna çıkıyordu. Buradan Telgraf Tepesi'yle Büyük Tabya'nın her ikisi de görölüyordu. Maiyetten iki topçu subayı patikayı yine indiler ve biraz sonra da bir çift 9 librelikle döndüler. Ne çare ki topçu eri yoktu. Kurmay subaylar bunun üzerine atlarından inerek topları kendileri ateşlediler. Rastgele atışları, o bölgedeki Rus komutanı olan General Kvetsinski'yi, önceleri Fransız olduklarını sandığı Müttefik kuvvetlerin, o gün ikinci kezdir yolu yok diye bilinen tepelere esrarengiz biçimde tırmandıklarına inandırdı. Kvetsinski, askerlerini yeni tehdide karşı koymaya hazırlayana kadar İngilizler bütün bir bataryayı oraya çıkarmışlardı. Mevzi alan topçular şimdi aşağıdaki Rus piyadelerine mermi yağdırıyorlardı. Mermilerden biri, bir cephane arabasına rastlamıştı. Geriye bakıldıkça bu, günün kesin sonuç veren darbesi olarak göze çarpıyor. Zira bu korkunç patlamadan sonra Kvetsinski, birliklerini geri çekmeye karar verdi. Amacı, Müttefiklerin "Üst Geçit" diye adlandırdıkları, Sivastopol yolunu koruyan sonraki tepeyi güvenceye almaktı. Aynı dakikalarda General Canrobert'in topçuları ve gemilerden açılan top ateşi, Moskova Alayı'nın bir karşı saldırısını püskürtüyordu. Bunlar da geçide giden

¹⁹ Cal. Lett, I, s. 171-3.

yolu korumak için geri çekilmek zorunda kalarak, Alma'nın kıyılarında Cambridge Dükü'nün tümeniyle çarpışan, kalan Rus kuvvetlerine dikey bir konuma geçtiler.²⁰

İşte o an, zaferi elde edebileceği anın, Menşikov farkına varmadan gelip geçtiği andı. Bütün Müttefik hattı ileriye doğru harekete geçti. Muhafızların tugayıyla Kuzey İskoçya Tugayı Kurganie Tepesi'ne saldırarak Büyük Tabya'yı tekrar ele geçirdi. Sir Colin Campbell'ın ekose etekli birlikleri Ruslara karşı konulamaz bir kuvvet gibi görünmüşlerdi. Ölüm-cül bir yara alan General Karganov istemeyerek duyduğu bir hayranlıkla onlara "donsuz vahşiler" demişti. Mızraklı Süvarilerle Ağır Süvariler Alma'yı sığ yerinden aşarak takibe katıldılar. Komutanları General Lord Lucan, uzakta olan Lord Raglan'dan emir gelmesini beklememişti.²¹

Menşikov muharebeyi kaybetmişti. Belki savaşın tümünü bile kaybetmişti. Olanları kâğıda dökmek Prens'in içinden gelmediğinden, süvari sınıfından bir kurmay subay, o gün gördüklerini Çar'a anlatması için, hemen St. Petersburg'a doğru yola çıkarıldı. Rus komutanları yenik düşmüş orduyu çaresizlik içinde bir düzene sokmaya çalışarak, askerleri Sivastopol istihkâmlarının dış çemberine doğru çektiler. Yüzbaşı Chodasiewicz, "Yedeklerin taburları emirleri beklemeden geri çekilmeye başlamışlar, bizim taburumuz da onları izlemişti. Bu geri çekilişte sağa mı, yoksa sola mı gitmemiz gerektiğini kimse bilmiyordu" diye yazdı.²²

Henüz aydınlık birkaç saat kalmıştı. Lucan'ın Mızraklı ve Ağır Süvarilerini durdurmuş olan Raglan, Saint Arnaud'ya; müttefiklerin süvarilerini, atlı topçularını ve yedek tümenlerini düşmanın arkasından Sivastopol yoluna sevk etmelerini önerdi. Mareşal reddetti: askerlerinin, savaşın en hızlı anında nehrin kıyısında bıraktıkları sırt çantalarını almaya gitmeleri ve yaralılarla hastaların tedavi görmeleri gerekti-

²⁰ Seaton, age., s. 90-4, Kvetsinski'nin anlatısının eleştirel bir değerlendirmesi.

²¹ Cal. Lett., I, s. 192.

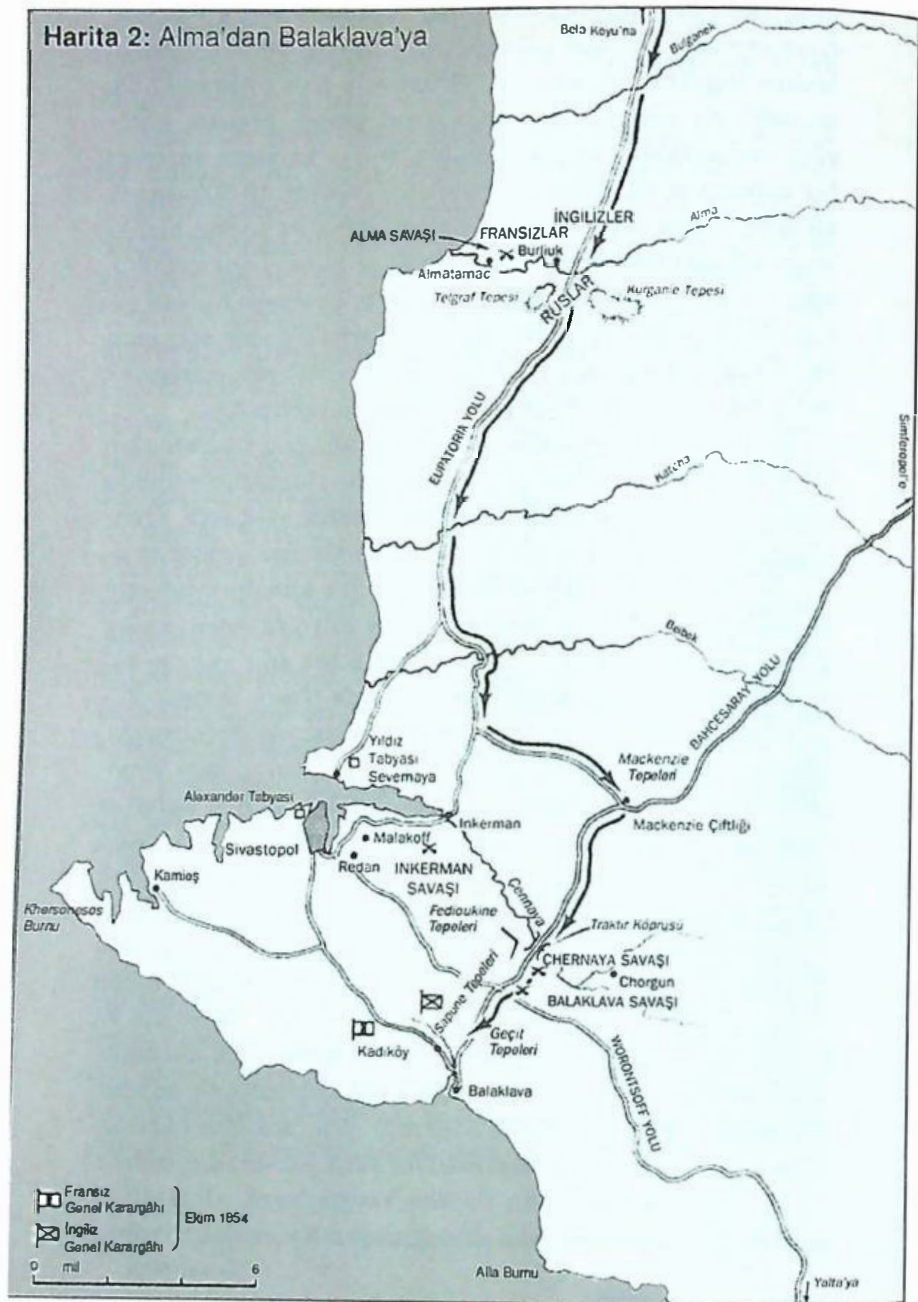
²² Hodasevich, age., s. 86.

ğini, zaten dört buçuk saatlik top atışından sonra topçularının cephanesi sıkıntısı çektiklerini izah etti. Bu bahanelerin hiçbirisi İngilizlere inandırıcı görünmedi; Saint-Arnaud'nun, müttefikleriyle işbirliği yapacak yerde, sınırlı Fransız görüşüne sadık kaldığı düşünülürdü. Ertesi gün karısına şaşırtıcı bir mektup yazdı. "Süvari birliklerim olsaydı, 10.000 tutsak alırdım."²³ Zira III. Napoléon, İmparatorluğun seçkin birliklerini bir denizaşırı harekâta tehlikeye atmayı istememişti, ama o akşam savaş alanında düşman kovalamaya hevesli atlı birlikler vardı. Bin kadar İngiliz süvarisi öğleden sonranın en büyük kısmını bir kavun tarlasında etrafı gözlemleyerek ve ilerleme emrinin gelmesini bekleyerek geçirmişti.

Bu zoraki hareketsizlik, yarı İrlandalı, yarı İtalyan olan bir subay için özellikle sinir bozucuydu. Raglan'ın yanında o gün Avusturya ordusunda hizmet görmüş ve Rusya, Fransa ve Prusya'nın süvari sistemlerini yakından incelemiş olan bir yaver vardı. İngiliz Ordusunda hiç kimse süvarilerin yönetilmesi konusunda Yüzbaşı Lewis Edward Nolan kadar bilgili değildi. *Süvarilik Tarihi ve Taktikleri* adlı eseri ve bunu tamamlayan *Süvari Atlarını Eğitmede Nolan Sistemi* adlı el kitabıyla, adını Atlantik'in her iki yakasında duyurmuştu. Sistemi, Albay Robert E. Lee'nin müdürü bulunduğu Westpoint askerî akademisinde tanıtıldı. Çar Nikola bile Nolan'ın eserlerini biliyordu. Ama yaşı elli sekizin altında olan bütün subaylar gibi Nolan da o çarşamba gününe kadar Avrupa'nın Büyük Devletleri arasında silahlı bir çatışmaya tanık olmamıştı. Kendisi için önemli bu olayda süvari birliklerinin düşmana karşı savaş süresince hareketsiz kalmaları onu çok üzdü. Nolan o akşam hayal kırıklığını ilgili bir dinleyiciye, *Times*'tan W. H. Russell'e açıkladı. Raglan'ın çevresindeki çoğu subaylar, komutanlarını örnek alarak Russell'dan kaçıyor, ona, adamın kendisinin de bir keresinde belirttiği gibi, "sokağın köşesindeki çöppü"den fazla dikkat etmiyorlardı. Nolan'ın, gazetele-
rin giderek önem kazanan etkisine saygısı vardı –Russell da ne olsa bir İrlandalı olarak doğmuştu. Nolan yakınıyordu:

²³ S-A (21 Eylül 1854), s. 493.

Harita 2: Alma'dan Balaklava'ya

"Bin İngiliz süvarisi, silahları, sancaktan ve bayraklarıyla geri çekilen yenik düşmüş bir orduya hiçbir şey yapmadan bakıyordu. Bulundukları yere on dakikalık uzaklıkta bir kez olsun silahlarını kullanmamış olan ve ilk borazan sesini duyar duymaz dönüp kaçmaya hazır perişan bir Kazak sürüsü vardı üstelik. Utanç verici bir şey bu. Hepsinin Allah belasını versin:"²⁴

Russell, çarpışmalar sona erdikten sonra savaş hakkında bir kitap derleyene kadar bu konuşmayı kimselere nakletmedi, ama son cümledeki adres belirsizliği Nolan'ın karakteristiği olduğundan, insana doğru gibi gelmektedir. Russell'ın gazete okurlarına o sıralarda sadece, Lord Raglan'ın, süvari takımını bir "şapka kutusunun içinde" tutmaya niyet ettiği ve böyle bir günün sonunda düşmanla başının derde girmesinden sakındığı söylenmişti.²⁵ Bu tamamen doğru olmasa gerekti. Raglan, Mareşalin tepkisizliği karşısında muhakkak ki hayal kırıklığına uğramıştı; oysa içgüdüleri onu, Rusların yenilgisinin her belirtisinden yararlanmaya itiyordu. Ne var ki süvarileri sayıca yeterli değildi. Zaten İngiliz kuvvetleri Sivastopol yolunda ortalık kararırken, sayıca üstün Rus süvarilerinin bir baskınını göze alacak güçte değildi. Bu nedenle ordular, Alma'nın etrafındaki tepelerde veya nehir boyundaki köylerin kalıntılarıyla bağlarda geceleyeceklerdi. Raglan ertesi gün Saint-Arnaud. Canrobert ve anlaşılmaz Trochu'yü doğru Sivastopol'e yürümenin zorunluluğuna inandırmayı umut ediyordu.

Alma'daki kayıplar, önceki ve sonraki savaşlarla kıyaslanınca o kadar önemli değildi. Fransızlar 60 asker kaybetmişlerdi; bunların 3'ü subaydı. İngilizlerin ölüleri, 25'i subay olmak üzere 362 kişiydi. Türklerin kayıpları bilinmiyordu, ama önemsiz olsa gerekti. Ruslar ise sonradan 46 subayla 1755 asker öldüğünü, ayrıca 7 subayla 728 erin kayıp olduğunu bildireceklerdi. Savaştan sonraki geceyi dayanılmaz hale ge-

²⁴ Russell, *The Great War*, s. 116. Nolan'ın askerî bir kuramcı olarak çağdaş bir değerlendirmesi için bkz.: Hew Strachan, *From Waterloo to Balaclava*, s. 63-7.

²⁵ Bentley, *Russell's Despatches*, s. 89.

tiren, Müttefik ve Rus, 6000 yaralı oldu: Albay Calthorpe'un sözleriyle "iniltiler", "su diye acı feryatlar", "yürek parçalayıcı manzaralar", "her şekliyle ölüm." Bir Rus muhafız subay da etrafındaki korkunç ıstırabı aşağı yukarı aynı sözlerle ifade etmişti. "Gördüğüm manzaralar hayatım boyunca belleğimden silinmeyecek," diye eklemişti. İki çadırından birini o gece yaralılara terk eden Raglan, savaşın korkunç yüzünü daha önce İber Yarımadası'yla Waterloo'da görmüştü. Alma'nın ardından ortaya çıkan "yeni" bir tüyler ürpertici durum, savaşa katılanların birçoğunu çok geçmeden götüren koleranın tüm şiddetiyle sürmesi oldu. Ölenlerin arasında Bela Koyu'ndan güneye yürüyen istihkâm erlerinin komutanı Tuğgeneral Tylden de vardı. Üstelik bunda çok büyük bir ihmâl söz konusuydu, çünkü Hafif Tümeğe bağlı baş cerrahın dehşet içinde kaydettiği üzere, Fransızlardan farklı olarak İngilizler, "hasta nakletmek için hiçbir araçları; sedyeleri, arabaları vs olmadan" Kırım'da karaya çıkmışlardı.²⁶

Raglan 21 Eylül Perşembe sabahı Saint-Arnaud ve kurmaylarıyla iki toplantı yaptı. Toplantıda konuşulanlar hakkında çeşitli söylentiler var. Fransızlar, Mareşalin derhal Sivastopol'e yürünmesini istediğini ve fakat Raglan tarafından alıkonulduğunu iddia ettiler. Nedeni de, İngilizlerin, yaralılarıyla ilgilenmek ve birçoğu savaş kurbanları olan Rus tutsakların Eupatoria açıklarındaki gemilere güvenle nakledilmeleri için iki gün harcamalarıydı. O gün karısına bir mektup yazan Saint-Arnaud, cuma sabahı yedide tekrar yürüyüşe geçmek niyetinde olduğunu ve Eupatoria yolundaki son nehir olan Belbek'i pazar günü aşmayı öngördüğünü, ona daha sonra Sivastopol'den yine bir mektup göndereceğini

²⁶ Kayıplarla ilgili bütün sayılar ve özellikle Alma'yla ilgili olanlar tartışmalıdır. Nedeni de savaş meydanında ölenlerle hastalıktan hayatlarını kaybedenleri ayırmanın güçlüğü. Bkz.: Dodd, age., s. 218; Barker, s. 113-14; Pemberton, s. 65; Seaton, age., s. 101-2. Rusların savaş meydanında çektikleri sefalet için bkz.: J. Keep, *Soldiers of the Tsar*, s. 340. Calthorpe'un yorumları için bkz.: Cal. Lett., I, s. 189-203. Ambulans yokluğu için bkz. Woodham-Smith, *Nightingale*, s. 96.

bildiriyordu. Ama Raglan, görünüşe göre Fransızların kente doğru yürüyüşe geçmeye önceki öğleden sonra olduğu kadar isteksiz olduklarını düşünüyordu. Katça'yla Belbek'i geçmelerine Alma'daki kadar şiddetle karşı konulacağını, Rusların orada deniz üssünü savunmak için 40.000 adamları olması gerektiğini; Severnaya'nın istihkâmlarını bombalamak için karaya hiçbir kuşatma silahı çıkartılmadığını ileri sürüyorlardı. Daha ihtiyatlı bir yaklaşım, dış savunma tertibatlarını incelemek, Menşikov'un takviyelerini engellemek için Simferopol ve Bahçesaray yollarını kesmek, bu arada Varna'yla İstanbul'dan daha fazla sayıda Fransız ve İngiliz birliğinin (ve Ağır Süvari Tugayının) gelmesini beklemek tercih edilirdi. Bütün bu iddialara, Raglan'ın, Başkomutan'ın sağlık durumuyla ilgili kuşkularını eklemek gerekirdi... Çarşamba günü at üstünde geçirdiği uzun saatler, Saint-Arnaud'nun tekrar fenalaşmasına yol açmıştı. Gecikmenin nedeni her ne olursa olsun, Eupatoria'nın güneyine inen yoldaki ilerleme tekrar başlayana kadar cumartesi sabahına gelmişti.²⁷

Katça'ya doğru atlarını sürerlerken Raglan'ın yeğeni, "Yenik düşmüş bir orduyu düşündürecek pek fazla ize rastlanmıyor," diye şaşkınlıkla belirtti. "Bir sürü miğfer ve sırt çantası... Arada da tüyler ürpertici bir ceset, ama genelde düzensiz bir kuvvet izlenimi uyanmıyor."²⁸ Genelde şaşırtıcı bir yolculuk oldu bu. Orduların geceyi geçirdikleri Katça'da düşmandan bir iz yoktu; Belbek çevresinde alelacele inşa edilmiş ahşap tabyalara bile rastlanmıyordu. Bütün köprüler oldukları gibi bırakılmışlardı. Bağlar ve köyler ateşe verilmemişti; uzun yürüyüşleri sırasında taze meyveden yoksun kalmış askerler, yol kenarında yetişen armutların, kayısıların ve kavunların üzerine atılıyorlardı. Bu meyvelerin çoğu ham olduğu için, Albay Calthorpe, "adamlarının kendi kendilerini hasta edeceklerinden" korkuyordu. Vadilerin sükûnetinde

²⁷ C. Hibbert, *Destruction... Raglan*, s. 119; S-A (21 Eylül), s. 494; sonra da yürüyüşün tekrar başlamasını beklerken yazılan mektuplar, s. 496-505; Gooch, *New Bonapartist Generals*, s. 128.

²⁸ Cal. Lett., I, s. 200.

tekin olmayan bir şey vardı. Napoléon, 1812'de Borodino'dan sonra, Rusya'nın sonsuz boşluğunda yutulmuş gibi görünen düşman tarafından rahatsız edilmeden, Moskova'ya yürümüştü, bu "Üçüncü Roma"yı bir tepeden zafer sevinci içinde seyretmişti. Ne var ki, birkaç saat sonra İmparatorluk Muhafızları içeri girerken yangın kentin merkezini yutmaya başlamıştı. Menşikov, 1812 Savaşı'nda da bulunmuş eski bir askerdi. Şimdi, kırk iki eylül sonra, Kırım'daki Ruslar istilacılara benzer bir tuzak mı kuruyorlardı? Müttefikler bu konuyu test etmediler.

Sivastopol'e giden yolda Moskova'daki gibi bir tepe yoktu. Ama 24 Eylül Pazar günü Raglan'la kurmayları kentin dört mil kuzeyindeki bir bayıra çıktılar ve Napoléon'un Moskova önlerinde yaptığı gibi, Müttefik kuvvetlerini Rusya'ya çeken ödüle baktılar. Bütün binalar beyaz taştandı ve üzerlerine vuran güneşle bayırın üstündeki küçük grubun gözlerini kamaştırıyordu. Denizden bakarken Amiralliğin soğan biçimindeki kubbesini seçebilmişlerdi, ama konutların yeşil damları onlar için yeniydi. Kente giren yoldaki Yıldız Tabya'nın heybetli sessizliği tüyler ürperticiydi. Raglan başını çevirdi. Saint-Arnaud ve Burgoyne onu, Rusların kuzeyden gelecek bir saldırıyı beklediklerine inandırmıştı. Kentin etrafını dönmüş yakındaki gemiler için rıhtımlar bulmak, sonra da kente Yıldız Tabya gibi bir tabyanın bulunmadığı güneyden girmek en iyisiydi. İlk elde toplanan istihbarat raporlarına bakılırsa, güneydeki tabyaların hiçbiri henüz yeterli personele sahip değildi.²⁹

İngiliz taburları pazartesi sabahı sekiz buçukta sık ormanlık bir bölgede güneydoğu yönünde yürüyüşe geçtiler. Görünüşe bakılırsa şimdi, bir gece önce iç limanın sakin sularına yansıyan ışıklarını gördükleri kentten uzaklaşıyorlardı. Cumartesi günü Belbek Vadisi'nin bağlarının ve meyve ağaçlarının yanında o kadar yüksek olan moraller, fundalıkların arasında ve meşe ağaçlarının altında, sahra topları ve atlar için açık bırakılmış daracık patikada sendeleye

²⁹ Age., s. 202-12; Gooch, age., s. 129-30; Hibbert, age., s. 124-6.

sendeleye ilerlerken sıfırlanmıştı. Düşmana bu paralel yürüyüşlerinin sonunda bir liman, taze erzak ve Varna'nın kole-
ra kamplarında beklemede bırakılan taburlardan bazılarını
bulacaklarını bilmek, Alma'yı yaşamış askerler için yine de
cesaret vericiydi. Balaklava adında küçük bir koya doğru
ilerledikleri söyleniyordu.

Alma'nın haberleri yavaş yolculuk ediyordu. Birlikler
karaya çıktıkları sırada kocasından ayrılan ve şimdi Eupa-
toria açıklarındaki bir gemide bulunan Fanny Duberly bile
bir süvari erinin karısı olan hizmetçisi tarafından cumartesi
sabahı uyandırılana kadar savaştan habersizdi. Hizmetçisi,
süvarilerin tümünün silinip süpürüldüğüne ve şimdi hanım-
ların hepsinin dul kaldıklarına dair bir söylenti olduğunu
söylüyordu.³⁰ Rusya içindeki haberci, savaşın sözlü bir rapo-
runu vermek için Menşikov tarafından Çar Nikola'ya gönde-
rilen Yüzbaşı Serge Greig adındaki süvari subayıydı; Greig
başkente doğru atını sürerken altı gün ve gece boyunca sus-
muştu. Ne çare ki saray halkı St, Petersburg'ta değil, yirmi
sekiz mil uzaklıktaki Gatçina'daydı. Nikola'nın babası, Prus-
yalılaştırılmış askerlerine geçit resmi yaptırarak ve onları
denetleyerek burada uzun aylar geçirmişti. Bu dörtgen kuleli
kasvetli kaleye kapanmış olan Nikola, o salı günü (27 Eylül)
Kırım'dan gelen kuryenin zafer mi yoksa yenilgi haberleri mi
getirdiğini bilmiyordu.

Çar Nikola'nın hizmetindeki subaylardan biri, o sırada
albay rütbesinde olan geleceğin reformcu Savaş Bakanı Kont
Dmitri Miliutin'di. Miliutin'in, güncesinde anlattığına göre,
Greig o kadar yorgun ve hükümdarına Rus ordularının yenil-
giye uğradıklarını söylemek düşüncesinden öylesine musta-
ripti ki, saraya olan bitenlerin tutarlı bir anlatısını naklet-
meyi bile başaramamıştı. Kekeleyerek sıraladığı cümlelere
kendi kişisel deneyimleri de karıştırdığından Nikola'da, asker-
lerinin cesareten yoksun oldukları ve kötü savaştıkları izle-
nimini uyandırmıştı. Greig konuyu dağıtarak anlatırken, Çar
Nikola'nın bir koltuğa çökerek ağlamaya başlaması üzerine

³⁰ Duberly, *Journal*, s. 84-5.

Miliutin fena olmuştu. Bunun üzerine tüm cüssesiyle doğrularak şanssız Greig'i omuzlarından kavramış ve onu kuvvetle sarsarak, "Neler söylediğinden haberin var mı senin?" diye kükremişti.³¹ Alma havadisleri günlerce halka duyurulmadı. Rusya'nın gazete okurlarına önce iki ordu arasındaki bir top düellosundan sonra, birliklerinin düşmaninkilerden sayıca düşük olduğunu fark eden Menşikov'un, Sivastopol istihkâmlarına stratejik bir gerileme emrini verdiği duyurulmuştu. Ancak Berlin ve Viyana kaynaklı korku verici söylentiler başkente ulaştıktan sonra Menşikov'un yenilgiye uğradığı itiraf edilecekti.³²

Alma'dan ilk haberler Paris'le Londra'ya, İstanbul'la Belgrad'tan ve Viyana'dan telgrafla 30 Eylül Cuma günü ulaştı, fakat ertesi güne kadar halka duyurulmadı. Bakanların çoğu başkentin dışındaydı. Lord Aberdeen bile Kraliçe'nin yanında bulunduğu Balmoral'dan ayrılmış, birkaç haftalığına Aberdeenshire'deki malikânesi Haddo'ya geçmek üzereydi. Fakat Sir James Graham, haberin telgrafla İskoçya'ya iletilmesi için gerekeni yaptı. Hemen arkasından Başbakan'ın fırsattan yararlanarak erken seçime gitmesini öneren bir mektup kaleme aldı. Belli ki Alma faktörünün Peel yanlılarının popülerliğini artıracağına güveniyordu.³³

Cephedeki zaferin Sivastopol'ün zapt edilmesini sağlayacağından, ardından da barış geleceğinden kimse şüphe etmiyordu. Gerçekten de Alma haberinin hemen arkasından birçok kaynaklardan, bu arada İngiltere'nin Bükreş'teki başkonsolosundan Sivastopol'ün düştüğüne dair raporlar geldi. Londra Belediye Başkanı, Krallık Borsası'nın merdivenlerinden Cumartesi akşamı Londralı büyük bir kalabalığa Alma zaferini müjdelediğinde, büyük ödülün şimdiden Müttefiklerin elinde olduğu yolundaki söylentilere rağmen, o bildiri sadece savaştan söz ediyordu. Fakat III. Napoléon bu kadar ihtiyatlı davranmadı. Cumartesi günü Boulogne'daki büyük İmparator

³¹ Seaton, age., s. 102.

³² Age., s. 102-3.

³³ Graham'dan Aberdeen'e, 30 Eylül 1854, Add. MSS. 43191.

Sütunu'nun altında birliklerini denetliyordu. Genç İmparatoriçe Eugenie de yanındaydı. Önünde ise bir dizi kartal başlıklı ve üç renkli sancak dalgalanıyordu. İmparator fırsatı kaçırmak istemedi ve Manş'ın her iki yakasındaki halkın duymak istediği müjdeyi vererek bol bol alkış aldı. "Size hitap ettiğim şu dakikalarda Müttefik orduların bayraklarının Sivastopol surlarında dalgalandığından şüphem yok," demişti.³⁴

Times, 2 Ekim Pazartesi sayısında Sivastopol'ün düştüğünü gururla ilan etti; ertesi gün raporu doğruladı; Napoléon'un konuşmasından alıntılar verdi; çarşamba gününü ise Baltık Donanması'nın, Kronstadt'ı zaptetmesi ve karaya çıkacak kuvvetlerin St. Petersburg'a girmesiyle savaşın ne zaman biteceği hakkında fikir yürütüyordu. Pazartesi günü öğleyin Londra Kulesi'yle Hyde Park'ta Alma zaferini kutlayan top atışlarını duyan Londralıların, bu atışların Sivastopol'ün zaptını işaret ettiğini varsayması normal.³⁵

Hükümetin bakanları Sivastopol hakkında ne yapılması gerektiğine dair not değişik tokuşlarıyla birkaç saat geçirdiler. Palmerston'la Graham limanın hiçbir zaman Rusya'ya 'iade edilmemesi' gerektiğine dair fikir birliğine varmışlardı. Graham, denize bakan bütün istihkâmların derhal yok edilmesini, fakat savaş sürdüğü takdirde Müttefik kuvvetlerinin kışı Sivastopol'de geçirmeleri gerekeceğinden kara savunmalarının yerli yerinde kalmasını istiyordu. Meslektaşlarının çoğu onunla aynı fikirdeydi; zaten aynı şey III. Napoléon tarafından da önerilmişti. Müttefik kuvvetlerinin Kırım'a çıkmasından önce Clarendon'a, yarımadanın yine Padişah'ın egemenliğine verilmesi gerektiğini söylemesine rağmen, Palmerston şimdi Sivastopol'ün pazarlıkta bir koz olarak kullanılması için, barış konferansına kadar yarımadanın toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesini savunuyordu.³⁶ Haddo'da bulunan Lord Aberdeen daha olgun bir devlet adamlığı sergile-

³⁴ *Times*, 3 Ekim 1854; Ridley, *Napoléon III*, s. 371.

³⁵ *Times* 2 ve 3 Ekim 1854; *History of The Times*, II, s. 175.

³⁶ Graham'dan Clarendon'a, 17 ve 29 Eylül, 1 Ekim 1854, Clar. MSS. Dep. C14; Palmerston'dan Clarendon'a, 1 Ekim 1854, Clar. MSS. Dep. C15.

di. Bir Hıristiyan devleti tarafından İslam egemenliğinden kurtarılan hiçbir yer Padişah'a iade edilmemişti ve kendisi Palmerston'un Türk yanlısı yaklaşımına katılmıyordu. 1 Ekimde Alexander Gordon'un İstanbul'dan yolladığı mektupları çağrıştıran bir tonla Clarendon'a, "Türkler hepimizden aynı derecede nefret ediyor" diye hatırlattı. İki gün sonra da Clarendon'a, "Sivastopol yerle bir edildikten, donanma da ele geçirildikten sonra, hangi siyasi görüşle olursa olsun, Kırım'a sahip olmak için beş para vermem" dedi ve aldığı haberlerin kendisini cesaretlendirdiğini itiraf etti. Fakat Başbakan, güneydeki meslektaşlarından daha ihtiyathıydı. Sivastopol'le ilgili planlar kurmak için belki vakit biraz erkendi; Lord Stratford ya da Lord Raglan'dan kentin Müttefiklerin elinde olduğuna dair hâlâ resmi bir yazı gelmemiştir. Aberdeen, "Bu şüphe işkenceden farksız ve işkence, aradaki uzaklık oranında artıyor," diye ekledi.³⁷

Ama tüm şüpheler 5 Ekim Perşembe günü son buldu. Paris Borsası'nda Sivastopol'ün Fransız ve İngiliz ordularının işgalinde olduğunu yalanlayan resmi bir bildirinin okunmasını, aynı günün daha ileri bir saatinde Müttefik kuvvetlerinin Balaklava Limanı'na doğru paralel bir yürüyüşe geçtiğine dair Londra'dan gelen raporlar izledi. Basın hafta sonunda masalın dahiyane açıklamalarını bulmanın peşindeydi: *Illustrated London News*, her şey borsa spekülâtörlerinin marifeti diyor, *Times* da zerrece istifini bozmadan bunun Rus ajanlarının, yalan umutlara yol açarak İngiliz ve Fransız halklarının moralini bozmaya yönelik şeytanca bir planı olduğunu ileri sürüyordu.³⁸

Söylenti kötü niyetle de çıkarılmış olabilirdi. Menşikov, Alma yenilgisinden sonra 24 Eylülde kentten ayrılırken, yanlarında ve arkalarında bir Rus ordusunun bulunduğunu bilseler, Müttefiklerin kuşatılmak korkusuyla Sivastopol'e saldırmaya cesaret edemeyeceklerini ileri sürü-

³⁷ 37. Aberdeen'den Clarendon'a, 1 ve 3 Ekim 1854, Clar. MSS. Dep. C 14.

³⁸ ILN, 7 Ekim 1854, Cilt XXV, no. 706, s. 334; *Times*, 6 ve 7 Ekim 1854.

yordu.³⁹ Menşikov'un alelacele Simferopol'a doğru çekilmesiyle ilgili çarpıtılmış öykülerin, Gorçakov'un Kişinev'deki karargâhından Bükreş'e ulaşmış olması mümkün. Herhalde söylentilerin yayılmasına, günümüzde "Rusların zorunlu haber kamuflajı" diye nitelenebilecek durum yol açıyordu, zira Nikola'nın ordusu Kırım'da bir zafer kazanmış olsa bütün çanların çalacağı şüphesizdi. *Times*, raporun moral bozucu etkisinden söz etmekte haklıydı. Politikacılar kaderin böylesi şoklarına alışıktilar, ama halk değildi. Bundan sonrakı ay, dokunulmamış bir Kronstadt'la zapt edilmemiş bir Sivastopol'un oluşturduğu çifte hayal kırıklığına sert tepkiler görülecekti.

³⁹ Seaton, *age.*, s. 110-14; Hodasevich, *age.*, s. 89-91.

SONUCA GİDEN HAFTALAR

Müttefik ordusunun Belbek Vadisi'nden denize doğru paralel yürüyüşü otuz saat kadar sürdü. Hava gündüzleri nemli, ortalık karardıktan sonra da sisliydi. Raglan'la adamları Simferopol yolunda ormanlık araziden çıkarken garip bir çatışma oldu. Severnaya'nın altı mil doğusunda Sivastopol'den uzaklaşan bir Rus kuvvetinin artçılarıyla karşılaşmışlardı. Hafif süvarilerinden daha çabuk tepki gösteren topçular, şaşırmış Rus piyadelerini dağıtarak erzak, giysiler ve lezzetli yiyeceklerle dolu birkaç arabayı ele geçirdiler. Fakat Raglan o gece huzursuzdu. Topçu birlikleri, fundalıkların içinden geçen patikaların darlığı yüzünden zorlanıyordu; Fransızlar daha bile kötü bir konumdaydılar: toplarını o gece için sönmüş bir volkanın kraterinin içinde toplamışlardı. Ertesi sabah Traktir'deki bir köprüden Çernaya Nehri'ni geçtikten sonra Kadıköy'e gelip de altında kırmızı kumtaşından yarılarla çevrili bir denizkulağı (lagün) görünce Raglan çok rahatladı. Orası Balaklava'nın iç limanıydı.¹

Cenevizli tacirler on altıncı yüzyılda Balaklava denizkulağını keşfetmişler ve demirleme yerlerini korumak için yarı tepesinde küçük bir kale inşa etmişlerdi. Bu kale 1854'ün Eylül ayında pirinçten havan toplarıyla silahlı yetmiş yedek er tarafından korunmuştu ve bunlar, Kadıköy Platosu'ndan denize inmeye hazırlanan Raglan'la kuvvetinin öncülerine ateş açtılar. Ama bu sadece bir meydan okuyuş, bir jestti. Balaklava, iki tarafta da can kaybı olmadan zapt edilebilirdi. Tuğamiral Lyons'un sancak gemisi *Agamemnon* o vakte

¹ Cal. Lett., I, s. 204-7.

kadar denizkulağından çıkmıştı, Lyons da *Niger* fırkateynini 26 Eylül Salı akşamı küçük Balaklava Limanı'na gönderdi. O akşam çan biçiminde bir beyaz çadır sırası platonun etrafını çevirirken, gemicilerle deniz piyadeleri köy yolu olarak barakalara ve kulübelere hizmet veren patıkaya çıkmışlardı. Balaklava, hanımeli ve yabanasmalarıyla sarılı yeşil damlı evleriyle sanki bir sanat eseriydi; denizkulağının gümüş renkli sakın ve şeffaf suları da tam bir huzur tablosu oluştuyordu. Daha yükseklerde meyve bahçeleri, onların altında da meyilli dar şeritler halinde balkabakları ve domates fideleri vardı. Dantel perdeler gibi sarkan misket üzümli de olmasa, orası Batı İngiltere'nin bir suluboya resmi gibiydi. Tüfekli Piyade Alayından Henry Clifford, İngilizlerin gelmesini izleyen öğleden sonra kardeşine yazdığı mektupta, "Çevresi iki milden uzun olmayan çok güzel bir liman. Leğen biçiminde bir yer. Orada su bir değirmen havuzunda kinden farksız, ama herhangi bir savaş gemisinin kıyıya sokulmasına olanak verecek kadar derin" diyordu.² Mektubu oldukça iyimserdi: Kuşatma topları karaya çıkarıldığına göre, Sivastopol'ün düşüşü yakındı ve altı günden beri ilk kez subaylarla erler banyo keyfi yapabilecek, –üniformalarını da çıkarabileceklerdi– bu, iki haftadan beri yoksun kaldıkları bir lükstü. Teğmen Clifford her ikisinde de yanıliyordu: Aniden silah başına çağırılan birlikler, yıkanmadan karanın içlerindeki tepelerde gece nöbeti tutmaya gönderildiler. İçin için yanan Sivastopol'ün göklerinde Müttefik bayrakları dalgalanana kadar bir 346 gün daha geçecekti.

Tuğgeneral Macintosh 1853 Kasımı başlarında İstanbul'daki İngiliz elçisi için, Sivastopol istihkâmlarının yaklaşık yirmi yıllık istihbarata dayalı ilk değerlendirmesini yaptığında Balaklava'yı "kuşatma için mükemmel bir cephanelik" olarak önermişti. Orası, Macintosh'un raporunu inceleyen Burgoyne tarafından da onaylanıyordu. Ama bu kadar dar bir denizkulağının İngilizlerle Fransızların her ikisinin

² H.'den C. Clifford'a, 28 Ekim 1854; Cliff. Lett., s. 51-2; Bentley, *Russel's Despatches*, s. 101.

de işine yaraması mümkün değildi. Raglan, burasının en iyi ileri üs olup olmadığını düşünüyordu. Bir an için tereddüt etti; başka bir araba yolu Kadıköy Platosu'ndan batıya doğru Sivastopol'e daha yakın Kamiş ve Kazaç ikiz açık koylarına gidiyordu. Balaklava'nın uygun cephanelik olduğundan şüphe etmeyen Tuğgeneral Lyons'a danıştı. Kamieş ve Kazaç, liman olmaktan çok, kuzeye bakan açık demirleme yerleriydi. Buharla çalışan römorkörler her ne kadar gemileri ikiz koylara daha kolay çekebilir idiyse de su sığdı. Bir ay sonra daha büyük ve daha iyi donatılmış bir savaş kuvveti toparlarken Raglan'ı eleştiren Fransızlar, onlara rıhtımda iyi yeri vermesinin gerektiğini ileri sürüyorlardı. Ama eylülde bu doğru karar gibi gözüküyordu. Kimse kuşatmanın uzun süreceğine inanmıyordu, İngilizlerin de İstanbul'la Kırım arasında muhakkak ki Fransızlardan daha çok gemileri vardı.³

Raglan, Balaklava'ya geldiği akşam, Fransız Başkomutanlığına geçirilmek üzere General Rose'a kusursuz bir muhtıra kaleme aldı. "Lord Raglan, Fransız ordusunun Balaklava üzerine yürümesini gerekli görmüyor. İngiliz ordusu buraya denizle iletişim kurmak amacıyla geldi. Müttefik ordularının ortak hedefi, Sivastopol'e hâkim olduğu söylenebilecek tepelere yerleşmektir." Ayrıntılı referanslar, cephenin İngilizler ve Fransızlar tarafından elde tutulması gereken bölümlerini işaret ediyordu. Türkler ise yedekte bekletileceklerdi. Kuşatma toplarının en kısa zamanda karaya çıkarılacağına dair Fransızlara garanti veriliyordu. Yakında kenti hem karadan, hem de denizden bombardıman etmek için her şey hazır olacaktı.⁴

Raglan'ın muhtırası, bir müttefik komutandan ötekine iletilen bir öneriden çok, bir başkomutanın direktifi gibi okunuyordu. Bunun da mantıklı bir nedeni vardı. Paralel yürüyüş sırasında Saint-Arnaud'nun sağlığı iyiden iyiye iflas

³ A. C. Macintosh Memorandum, 5 Kasım 1853, FO 352/38/5. Burgoyne ve Macintosh'un kitabı için bkz.: Strachan, "Soldiers, Strategy and Sebastopol," HJ, 21, s. 319-20; ayrıca Gooch, *New Bonapartist Generals*, s. 135 ve Bapst, *Canrobert*, II, s. 358-60.

⁴ Raglan Memorandum, 26 Eylül 1854, Add. MSS. 42805.

etmişti. Sekreteri olarak görev yapan damadıyla her yerde hazır nazır Albay Trochu, Mareşal'i, Fransız kuvvetlerinin komutanlığını, III. Napoléon'un esasen yardımcılığına atadığı askere, François Canrobert'e devretmesine razı ettiler. Böylece muhtıra, Raglan'ın 'General Kant Robert' diye hitap etmekte inat ettiği piyade generaline iletildi.

Zavallı Saint-Arnaud 26 Eylül sabahı erken saatte Çernaya Nehri'nin yanındaki karargâhında komutanlıktan istifa etti. Ağır hasta Mareşal yola çıkabilecek kadar iyileşmiş görününce, bir sipahi kaflesi tarafından, gemiye binebilmesi Kamiş'ten daha kolay olan Balaklava'ya nakledildi. Onu ilkbaharda Marsilya'dan getiren gemiyle İstanbul'a, oradan da memleketine hareket etmeyi beklerken doktoruna, "Yalnız bir tek arzum vardı, Sivastopol'e girmek," dedi ve ekledi: "İlk planımı uygulayabilmiş olsaydım, bunu belki başarır-dım; ama ne kendime, ne de olaylara hâkim olabildim." Raglan onunla vedalaşmaya geldiğinde Saint-Arnaud İngilizleri uzun uzun övdü. Raglan, sakın bir denizde Boğaziçi'ne yapacağı otuz saatlik yolculuğun iyileşmesini hızlandıracaklarını söyledi. Fakat *Berthollet*'in, Madam Saint-Arnaud'nun Yeniköy'deki yalısının önünden geçmesine altı saat kala Mareşal, ecele karşı uzun zamandır süren savaşını kaybetti. Yapılan otopsi, onun kronik bir kalp hastası olduğunu doğruladı. Ama klinik ölüm nedeni ne olursa olsun, gerçekte o, kendi giriştiği savaşın kurbanıydı. Varna'da koleraya yakalanmış, daha sonra ağır ilaçlar alarak hasta yatağından kalkmış ve Bela Koyu'yla Alma'da eyer üstünde uzun saatler geçirmişti. *Berthollet* Fransa yolculuğuna devam etti; 16 Ekimde de Mareşal, Invalides şapelinde Fransa askerlik tarihinin en büyük isimlerinin yanında toprağa verildi.⁵

Bir imparatorluk generalinde zorunlu olan sakalı ve ense-sinde uçuşan saç kalıntıları olmasa Canrobert'in portrele-ri, Agatha Christie'nin Hercule Poirot tipine model olmuş

⁵ S-A, s. 502-5; Quatrelles l'Epine, *Le Maréchal* de St. Arnaud, II, s. 437-44; ILN, 28 Ekim 1854, Cilt XXV, no. 709, s. 423-4.

zannedilebilirdi. Saint-Arnaud'nun ardılı, gerek görünüşü gerekse tavırları açısından derli toplu biriydi. Kısa boylu, zarif bir adamdı. Geniş, çıkıntılı bir alnı ve gür bir bıyığı vardı. İngiliz müttefikleri, Canrobert'in birçok erdemleri olduğunun farkına vardılar: Enerjik ve randımanlı yanlarını adamlarına karşı insancıl bir şefkat ve acımayla birleştiriyordu. Fransızca'yı iyi bilen ve yazan Hugh Rose, irtibat subaylığı yaptığı üç ay içinde zeki ve yetenekli Canrobert'i iyi tanımış ve ona hayranlık duymaya başlamıştı. Bununla birlikte güncesi, sürgüne gönderilmiş Orleans yanlılarına Generalin sarsılmaz bir bağlılık duyusuna şaşırdığını gösteriyor. Bağlılığın bu tür inceliklerine Raglan'ın çevresindekiler yabancıydı. Albay Calthorpe, Canrobert'in atandığı günlerde, "Cesareti tartışma götürmez," diye belirtmişti. Öte yandan, General'in bu yeni sorumlulukları üstlenmesinin Fransızlar için ciddi bir sakıncası vardı. Zira Canrobert başkomutanlıkta deneyimsizdi. Kırk beş yaşında olduğuna göre, Mareşal'den on bir, İngiliz Başkomutan'dan ise yirmi bir yaş daha gençti. Bu durumda, Raglan gibi centilmen bir subayın bile önceleri ona ters davranmak eğilimi göstermesine şaşmamak gerek.⁶

Ama bu uzun sürmedi. Zira Müttefik komutanların ilk toplantısında Canrobert, istihkâmlar sürekli bombardımanlarla tahrip edilmediği sürece Sivastopol'ü güneyden koruyan Rus mevzilerine Fransız kuvvetlerinin cepheden saldırmalarını emredemeyeceğinde ısrar etmişti. Bu konuda, Raglan'ın sözünü saygıyla dinlediği General Burgoyne'un şahsında kuvvetli bir destek buluyordu. Sivastopol'ün kuşatma isteyen bir kale olduğu meydana çıktıkça, Raglan'ın Fransızlara duyduğu saygı arttı. Sonunda, kuşatma toplan yerleştirilene ve Fransızların bu Rus mevzilerini hafif bir top ateşine tutmalarına kadar bir saldırı yapılmamasına karar verildi.⁷

Müttefik komutanların toplantısıyla kentin ilk bombar-

⁶ Cal. Lett., I, s. 207-8.

⁷ Bapst, age., II, s. 339-40; Bazancourt, age., III, s. 299-300; Wrottesley, *Burgoyne*, s. 241.

dımanı arasında yirmi bir gün geçti. Bunlar, savaşın sonucu saptayan üç haftası oldu. Zira İngilizler dikkatlerini, kocaman kuşatma toplarını kıyidan tepelere nakletmek, sonra da saldırarak piyadeler için korumalı zikzak siperler kazmak üzerinde yoğunlaştırırken, Amiraller Kornilov ve Nakhimov, bu değerli zamandan Sivastopol'ü Totleben'in dehasının da yardımıyla zapt edilemez hale getirmekte yararlandılar. Bu üç hafta Müttefik öncü kuvvetlerini yıpranmaya mahkum etti.

Yenilmiş ve moralleri sıfırlanmış birliklerin kentlerine geri çekildiğini görmek Sivastopol halkı arasında ümitsizliğe yol açtı. Daha beterini de göreceklerdi. Menşikov 21 Eylülde kuvvetlerinin en büyük bölümünü Simferopol yoluna çıkararak kentin savunmasını amirallere bıraktı. Limanın ağzında demirli yedi Rus savaş gemisi, müttefik filoların Sivastopol Koyu'na girmelerini engellemek için bir akşam önce batırılmıştı. Amiraller böylece yedi geminin mürettebatıyla kıyıdaki deniz yedeklerinden, karadan gelecek bir saldırıyı durdurmakta yararlanabilirlerdi. Menşikov'un gidişinden sonra garnizonun kurmay başkanlığı görevini üstlenmiş olan Amiral Kornilov, kenti korumak için elinde 17.800 asker olduğunu hesapladı; istihkâm neferleri de bu sayının içindeydi. Kuzey kıyısı boyunca yalnızca on iki top atışa hazır durumdaydı. Fakat tıpkı Suvorov ve Kutuzov gibi, Vladimir Kornilov da yüzyılların içinde Rusların moralini en perişan mağlubiyette dahi dönüştürüp düşmana en korkusuzca karşıkoşuşa hazırlayabildi o dikkate değer halk kahramanlarından biriydi. Totleben yeni bataryaların planlarını hazırlarken, Kornilov gündüz boyu çalışmak üzere erkekleri, kadınları ve çocukları seferber ediyordu. Bunlar, gemilerden karaya silah taşıyorlar, siperleri derinleştiriyorlar, var olan tabyalar için yeni koruma sistemleri inşa ediyorlar ve barut depolarının güvenliğini artırıyorlardı. İngilizlerin mevziinin karşısındaki yuvarlak bir kule, Malakoff, heybetli bir tabyaya dönüştürüldü. Toprak tabyalarla korunuyor ve başka iki tabyayla güneyde Büyük Redan ve kuzeyde Küçük Redan'a bağlanmış bulunuyordu. İngilizlerin batısına düşen Fran-

sız kuvvetleri, eski kentin takviye edilmiş istihkâmlarıyla: Flagstaff, Merkez ve Karantina tabyalarıyla karşı karşıyaydı. Limanın öbür yanında, Severnaya'daki Yıldız Tabya kuzeye karşı korumayı sağlıyordu. Liman ağzının güneyindeki Aleksandr Tabyası'yla kuzeyindeki Konstantin Tabyası, filonun bombardımanına karşı nöbetçi görevi yapıyorlardı. Kentin güneyinde ve doğusunda lambalarla meşaleler, bu savunmaları gece ve gündüz berkitmeye devam edilmesini sağlıyordu. Otuz altı saatlik yoğun ve zorlu bir bedensel çalışma sonucunda yüz top yerine yerleştirildi.⁸

Menşikov'un gidişini izleyen cuma günü –Batı takvimlerine göre 27 Eylül– I. Aleksandr'ın taç giyişinin yıldönümüydü. Aleksandr, on sekiz ay sonra zafer alayıyla Paris'e girecek, Moskova'nın yanmasının öcünü alan Çar'dı. Kornilov, Sivastopol için yaklaşan savaşı dinsel bir tören aracılığıyla 1812-14'ün destanlaşmış çarpışmalarıyla özdeşleştirmeye karar verdi. Kutsal Rusya, kentin savunmalarını kutsayacaktı. Kutsal ikonalar ve sancaklarla yürüyen papazlar, birliklerin üstüne kutsanmış su serptiler, istihkâmların önünde yere diz çökmüş askerleri istavroz işaretiyle kutsadılar. Rusya'nın askerleri, Borodino'nun öncesinde Smolensk'in Kutsal Bâkiyesi'ne sevgilerini Napoléon'un maiyetinin şaşkın bakışları karşısında işte böyle sergilemişlerdi. İngiliz ve Fransız askerleri de Sivastopol'ün önündeki telaşlı faaliyeti teleskoplarıyla gözlüyorlardı. Ama o cuma günü Malakoff kulesiyle Büyük ve Küçük Redan'ın önündeki tabyalarla siperlerin arasında dolandığını gördükleri garip alayın anlamını kavrayıp kavramadıklarını bilmiyoruz.

Müttefikler her ne kadar Euphatoria'yla Balaklava'ya yerleşmiş idiyse de Alma'dan itibaren yürüdükleri yolun aşağı bölümlerini ellerinde tutmuyorlardı; dolayısıyla da Sivastopol'ün öbür bölgelerle bağlantısı kesilmiş değildi. Böylece Menşikov'un deniz kuvvetlerindeki yardımcısı Stetsenkov'un, dinsel törenin ertesi sabahı at üstünde

⁸ Seaton, *Crimean War*, s. 111-22; Schilder, *Graf Totleben*, I, s. 313-16.

Kornilov'un karargâhına gelmesi mümkün oldu. Başkomutan adına Sivastopol'ün durumunu sordu. Ve Kurmay Başkanı, düşmanın niyetlerinin bir değerlendirmesini yapmış mıydı? Kornilov, İngilizlerle Fransızların kente güneyden saldırıya geçecekleri açık olduğuna göre, daha çok eğitilmiş taburlar gereksindiği yanıtını verdi. İkigün sonra bizzat Prens Menşikov Severnaya'ya kadar gelerek Amiralle görüştü. Prens Kornilov'a, Kafkaslarla Odessa'dan, ayrıca Kışinev'deki Gorçakov'dan takviyeler aldığını; daha çok asker, top ve malzemenin de Moskova'dan güneye doğru yola çıkarıldığını ileri sürdü. Öfkeli Kornilov, hatta Menşikov'dan, toparladığı savunma kuvvetlerini takviye etmek için piyadelerin gönderilmesi vaadini de kopardı. Ekimin ilk günlerinde Tarutin, Moskova ve Borodin Alayları kente gelirken, Menşikov'un kendisi de Kornilov'a arkadan destek vermek için ordusunu Belbek ve Severnaya nehirleri arasında yoğunlaştırdı.⁹

Lord Raglan'la Sir John Burgoyne, Rusların konumunu kuzeye ve kente bakan incelemek için Menşikov'la Kornilov görüşmesinin bir gün öncesini seçmişlerdi. Raglan'ın yeğeni, atla yaptıkları bu geziden sonra iki komutanın, Sivastopol'ün savunma sistemini artık azımsamadıkları konusunda herhangi bir şüpheye yer bırakmıyor; Albay Calthorpe, dayısının izlenimleri hakkında şöyle yazıyor: "Oraları gördükçe, önce Rus bataryalarının ateş gücünü düşürmeden kente saldırmanın elverişsizliğine daha çok kanaat getiriyordu." Calthorpe birkaç gün sonra kaygılanmış olarak şöyle devam ediyordu: "Kentin savunmasına en küçük bir katkıda bulunabilecek her yere büyük bataryalar yerleştirilmişti. Sivastopol'ün karşısına oturduğumuzda binlerce insanı toprak tabyalar inşa ederken gördük, her gün yeni bataryalar fıskırıyordu."¹⁰

İngilizlerle Fransızlar büyük bombardımana ağır ağır hazırlanıyorlardı. Raglan, Dundas, Lyons ve Fransız Amirali Hamelin'le elden geldikçe işbirliği halinde çalışıyordu. Bu

⁹ Dubrovin, *Vostochnaia Voina*, s. 191-3; Seaton, age., s. 123-4.

¹⁰ Cal. Lett., I, s. 267.

işbirliğinin sonuçları da umut verici gözüküyordu. Rus savunma tertibatlarına 17 Ekim Salı günü sabah altı buçukta denizden ve karadan eşzamanlı bir top ateşinin başlaması karar altına alındı. Canrobert'in bataryalarının en merkezî konumda olanı –Rodolphe Tepesi denilen alçak bir tepede toplanmış kırk dokuz top– üç mermi ateşlemek suretiyle bombardımanın startını verecekti. Sonra, bombardıman Sivastopol'ü temellerine kadar sarsacaktı. Ordu Malakoff'la Redan'ın çaresine bakacaktı; filolar Konstantin ve Aleksandr tabyalarından başka, limanın yukarısındaki tüm bataryaları susturacaktı. Severnaya'daki Yıldız Tabya yanlış kıyıda, o günkü çatışmanın çok uzağındaydı. Amirallerle generaller, bunun dünyanın en şiddetli bombardımanı olacağına fikir birliğine varmışlardı.¹¹

General Airey'nin coşkun yaveri Yüzbaşı Nolan, pazar günü Bayan Fanny Duberly'ye büyük bombardımanın başlayışını kaçırmamak için salı günü erkenden ileri sıralarda olmayı ihmal etmemesini önerdi. Ama ilk top tepelerin arasında gümbürdediği sırada, genç kadın, Balaklava Limanı'ndaki bir gemide uykudaydı. Ses gerçekten etkileyiciydi de, Raglan'ın veya Canrobert'in veya Yüzbaşı Nolan'ın veya hiçbir şeyi gözden kaçırmayan William Russell'in duymayı istedikleri ses değildi. Zira Fransızların sinyal vermelerine vakit kalmadan Ruslar, Müttefik top mevzilerinin arkasında bir hareket fark etmişler ve ateşe onlar başlamışlardı. Yüzbaşı Nolan'la Bayan Duberly'den başkaları da Müttefiklerin planının zamanlaması konusunda boşboğazlık etmiş olmalılardı ki Ruslar gafil avlanmamışlardı; ayrıca daha sonraki normlara kıyasla Balaklava'da güvenlik korkunç derecede gevşekti. Büyük bombardımanın bir topçu düellosuna dönüşeceğini herhalde hiç kimse öngörmemişti. Ayrıca bunca patırtı arasında kıyının açığında göze çarpan gemilerden

¹¹ Deniz kuvvetleriyle ilgili bilgiler Dundas'ın Donanma Bakanlığına 18 Ekim 1854 tarihli mektubundan öğrenilebilir. Bonner-Smith ve Dewar'ın *Russian War 1854* eserinde (altı ekle birlikte) basılıdır, s. 339-45.

top ateşi açılmaması, Raglan'da şaşkınlık yaratmıştı. Filolar ancak öğleden sonra harekete geçtiler. Amiral Hamelin, bütün gün sürecek bir bombardıman için cephanesinin çok yetersiz olduğuna karar vermiş fakat planındaki değişiklik konusunda İngiliz amirallerini uyarmakta ağır davranmış, bilgiyi Canrobert ve Raglan'a iletmekte ise daha da fazla gecikmişti.¹²

Fransız topçuları, gemilerin ateş açmasından çok önce susmuştu. Tuğgeneral Rose'un güncesinin o akşam kaleme alınan bölümünde şu şifreli cümle dikkati çekiyordu: "Fransız cephaneliği havaya uçtu, 8.48"; Calthorpe da "günün en büyük felaketinden, Rodolphe Tepesi'ndeki başlıca Fransız cephaneliğinin sabah 8.45'te havaya uçmasından" söz ediyordu. Alexander Gordon da eve yazdığı bundan sonraki mektubunda şöyle diyordu: "İngilizlerle Fransızların topları dün sabah düşman mevzilerine ateş açtılar. Ama saat dokuz sularında Fransızların ateşi, merkezdeki korkunç bir patlama sonrasında tamamen kesildi." Başkalarının anlatılan, kullakları sağır edici patlamayı, ikinci bir cephaneliğin de ateş aldığı, bir saat, on beş dakika sonrasına kaydırmaktadır. Lord Aberdeen'in, oğlundan aldığı mektuplarda epey abartı olsa gerek, özellikle de "tamamen kesildi" cümlesinde. Zira Fransız bataryalarının dış sırası saat on buçuğa kadar top ateşini sürdürdükten sonra, topçu subaylarının en kıdemlisi General Thirry, artık etkili bir bombardımana devam edemeyeceğini Canrobert'e bildirmişti.¹³

Canrobert önceki patlamaya öyle sinirlenmişti ki, Rusların gizli bir silah, korkunç derecede yıkıcı bir patlayıcıyla dolu bir mermi kullandıklarına kanaat getirmişti. Rose'la bir Fransız binbaşısı hemen Lord Raglan'a, Calthorpe'un "o müthiş bilgi" olarak nitelediği haberle gönderildi, "böyle bir martavala inanmadıklarını söylediklerinde" Raglan, "çok şaşırmış göründü." Rose o gün daha geç bir saatte Raglan'ın

¹² Age., s. 225 ve 342; Duberly, *Journal*, s. 106.

¹³ Rose *Journal*, 17 Ekim 1854, Add. MSS. 42837; Cal. Lett., I, s. 275; Alexander Gordon'dan Aberdeen'e, 18 Ekim 1854, Add. MSS. 43225.

yazılı bir mesajıyla İngiliz karargâhına döndü: "General Canrobert, Albay Trochu ve ben, bugün Fransız tabyasındaydık. Üç çeyrek saatlik mermi yağmurundan sonra bataryanın bütün cephaneliği havaya uçmuştu. Bataryanın ertesi gün tekrar ateş açması olası değil." Ekledi: "Belki de tabya tekrar bina edilemeyecek."¹⁴ Bu arada, Rusların yarma hareketleri Fransız hattının bu bölümünde genel durumu tehdit ediyordu. Rusların bombardımanları tabyaların dışındaki Fransız cephanesini havaya uçurmaya devam ettikçe üzücü haberler birbirini izliyordu. Buna karşılık, öğleden sonra üçü az geçte Büyük Redan'ın arkasındaki bir Rus cephaneliğinin tutuşması üzerine "koca koca tahtaların ve fıçıya benzer cisimlerin havaya uçtuğu" görüldü. Bu kilit konumun, için için yanan bir moloz yığınının dönüşmesi, süvari ve piyadelerin şafak söktüğünden beri bekledikleri andı. Ağır Süvarilerden Teğmen Temple Godman o gün kız kardeşine "Bütün gün eyer üstünde beklemedeydik," diye yazıyordu. "Bir ara bütün ordunun ilerlediği söylendi; o zaman da silahlar ateşe hazır edildiler." Bütün subayların bekledikleri, Raglan'dan veya atlı yaverlerinden harekete geçmeleri için bir sinyaldi. Ama o sinyal hiçbir zaman gelmedi. Müttefik komutanlar, İngiliz ve Fransız piyadelerinin birlikte saldırıya geçmelerini kararlaştırmışlardı. Canrobert ilerleme emrini verecek konumda olmadığından Raglan adamlarını alıkoydu.¹⁵

O Ekim öğleden sonrası ne fırsatlar kaybettiklerini fark edemeyen Raglan'ın kurmayları, topçularının başarısından hoşnuttular ve Rus savunmasının birleşik İngiliz-Fransız baskısının etkisiyle kısa zamanda çatırdayacağına güveniyorlardı. Ama Calthorpe, Rusların "o vakte kadar başarılı olan bir düşmanın önüne ilk engeli" koyduğunu itiraf ediyordu.¹⁶ Askerler özellikle donanmadan hayal kırıklığına uğramışlardı. Alexander Gordon 18 Ekim tarihli mektubunda,

¹⁴ Cal. Lett., I, s. 275-6; Rose'dan Raglan'a, 17 Ekim 1854, Add. MSS. 42805.

¹⁵ Godman'dan kız kardeşine, 17 Ekim 1854, TG, s. 66-8.

¹⁶ Cal. Lett., I, s. 289.

"Dünkü deniz saldırısı tam bir fiyaskoydu," diye bildiriyordu. "Saldırıları Rus bataryalarını hiç etkileyemedi. Bazıları, 1500 yarıdadan daha yakına gelmediği için Amiral Dundas'ı suçluyorlar. 15 mil açıktaki kalmış olsaydı bir şey fark etmezdi." Hugh Rose'un güncesindeki kayıtlar da deniz kuvvetlerinin bombardımanını eleştiriyordu; o da savaş gemilerinin karaya niçin daha fazla yaklaşmadıklarına akıl erdiremiyor. Ancak Rose'un karaladıkları kendi kendisi içindi, Başbakan olan bir babanın okuması için değil.¹⁷ Dundas'la Lyons sonradan, büyük savaş gemilerinin Konstantin Tabyasının bulunduğu kayalığın açığındaki tehlikeli bir sığınak nedeniyle karaya daha fazla yaklaşmadıklarında ısrar etmişlerdir. Gerçekte ise, askerlerin kınamalarına rağmen, Amiral Lyons *Agamenmon*'u Konstantin Tabyası'na yarım mil kadar yaklaştırmıştı; hem de omurganın altında sadece birkaç karış su olduğunu bile bile. Dundas'ın, Donanma Bakanlığına bildirdiğine göre birleşik donanma, 500 topu Rusların deniz tarafındaki savunma hatlarına yöneltmiş ve bombardımanı "bir buçuktan altı buçuğa kadar" devam ettirmiş, bu saatte ortalık kararınca da gemiler uzaklaşmışlardır. Söylendiğine göre bir kalenin, denizden böylesine şiddetli ve sürekli bir bombardımana hedef olması ilk kez görülüyordu. Granit yapılan bu kadar uzaktan yapılan bir saldırıdan önemli bir zarar görmeyen Rus istihkâmları, "bol miktarda akkor halindeki saçmalarla" karşılık vermişlerdi; saçmalar Lyons'un sancak gemisiyle diğer iki savaş gemisinde yangınlar çıkardı. *Albion* ve *Arethusa* adındaki iki gemi o kadar fazla hasar görmüşlerdi ki, Karadeniz'in öbür ucuna çekilerek İstanbul'da onarılmaları gerekti. Beş saatlik harekât sırasında İngilizler subay ve asker 44 kayıp vermişler, 266 asker de yaralanmıştı; buna karşın Fransızların 32'si ölümle sonuçlanan 212 kayıpları olmuştu. Dundas'la Hamelin arasında kutsal bir haberleşme, buna ek olarak da gemileri demirlemiş yüzer bataryalar olarak kullanma kararı, bir deniz yenilgisi

¹⁷ Rose Journal, 17 ve 18 Ekim 1854, Add. MSS. 42837; Alexander Gordon'dan Aberdeen'e, 18 Ekim, Add. MSS. 43225.

olarak nitelenebilecek durumun gerçekleşmesine katkıda bulunmuştur.¹⁸

Müttefikler sonradan, tutsaklarla Polonyalı kaçaklardan Rusların bombardıman sırasında büyük bir kayba uğradıklarını öğrendiler. Top düellosu başlar başlamaz Amiral Kornilov, savunmaların güney yanında Totleben'in tehdit altındaki istihkâmlarının her birini ziyaret etmek için limanın kuzeyinde Volokhov Kulesi'nin yanındaki karargâhından yola çıkmıştı. Saat on biri biraz geçe Malakoff'dan ayrılarak Borodino Alayı'nı ziyaret etmeye hazırlanmıştı. Bu alay, atlarıyla birlikte istihkâmın batısındaki bir koyakta ateş yağmurundan korunmaya çalışıyordu. Fakat Amiral birkaç metre yürümesine kalmadan bir salvoya hedef olmuş ve nakledildiği deniz kuvvetleri hastanesinde birkaç saat sonra ölmüştü.¹⁹ Amiral Nakhimov da o sabah hafif yaralandığından Rus saflarında geçici bir kumanda boşluğu oluşmuştu. Fakat Malakoff'un yanında Kornilov'u bir sedye üstünde baygın yatar görmek, Borodino'da Bagration ölümcül yarayı aldığı zaman olduğu gibi, birliklerin moralini bozmamış, aksine, direnişlerini artırmış ve onları komutanları gibi kahramanca ölmeye hevesli birer fanatiğe dönüştürmüştü. Sonunda, Totleben'in savunma duvarındaki çatlakları perçinleyen, Rus askerlerinin bu esinleyici cesareti olmuştu.

Alexander Gordon ertesi, gün babasına mektubunda, "Sivastopol'ün 'zayıf cephesi'nin yabana atılır gibi olmadığı anlaşıldı," diye yazdı. Süvari ve piyade birliklerinin kısa zamanda ilerleyip Rusları Alma'da olduğu gibi darmadağın edeceğinden kimse şüphe etmiyordu. Ordu Sivastopol'de kışı geçirmeye hazırlanınca, Albay Gordon babasına, birkaç aylığına İngiltere'ye gelmeyi, gelecek ilkbaharın seferleri başlamadan önce bu kez karısıyla birlikte Kırım'a dönmeyi düşündüğünü anlatmıştı.²⁰ Fakat Gordon'un bu mektubu yazdığı

¹⁸ Dundas'dan Donanma Bakanlığına, 18 ve 23 Ekim 1854, Bonner-Smith ve Dewar, age., s. 339-47.

¹⁹ Seaton, age., s. 127, çağdaş Rus raporlarından yararlanılarak; Curtiss, *Russia's Crimean War*, s. 319-20.

²⁰ Alexander Gordon'dan Aberdeen'e, 18 Ekim, Add. MSS. 43225.

çarşamba gününde Rusların kuşatmacıları dağıtmak üzere olduklarına dair ilk uyarı geldi. O sabah Raglan, toplarının yine Redana ateş açmalarını seyrederken İngiliz mevzilerinin kuzey doğusundaki Türk ileri karakollarından ona bir rapor ulaştırdılar. Buna göre, Menşikov Çernaya Nehri'nin arkasında ve Çorgun köyünün çevresindeki tepelerde büyük bir kuvvet topluyordu.²¹

Raglan, Sapune tepelerinin kenarındaki bir patikayı tırmandı. Buradan Balaklava Ovası'nın bir koyak boyunca doğusu görülebiliyordu. Bu koyak, Kırım'ın en düzgün yüzeyli yolu olan ve Sivastopol'ü Baydar ve Yalta'ya bağlayan Worontsoff yoluna destek oluyor görüldüğü için, birlikler tarafından "Geçit Tepeleri" diye adlandırılmıştı. Koyak boyunca durup dürbünüyle araziye bakan Raglan'ın solunda "Kuzey Vadisi" yer alıyordu; Fediukin tepelerinin eteğinde uzanan dar ve uzun bir vadiydi bu. Doğuya doğru üç kilometre kadar bir uzaklıkta, Çernaya'nın yukarisından kuzey-güney doğrultusunda Worontsoff yoluna uzanan eğri büğrü bir tepecik tarafından kesiliyordu. Sisli bir geçitten Çernaya'nın ötesindeki ve Çorgun'un çevresindeki yüksek arazilerin belli belirsiz silueti seçiliyordu. Bu tepelerde Rusların topladığına dair henüz hiçbir belirti yoktu. Raglan, önünde bütün görmeyi beklediklerini görüyordu: Worontsoff yoluna hâkim küçük tepelerin üstünde bir dizi küçük tabya vardı. Bunların ikisi Kuzey Vadisi'nin kıyısında; dördü ise Güney Vadisi'ne ve Balaklava köy ve limanının eteğinde bulunduğu boğazın çevresine bakıyordu. Bu tabyalar içinde en doğuda ve güneyde olanına Müttefik askerler tarafından yeni Fransız başkomutanın onuruna "Canrobert Tepesi" adı verilmişti. Her tabya 12 librelilik İngiliz deniz toplarıyla silahlıydı ve Türklerin eline verilmişti. Bütün bunlar Raglan'a yeterince kuvvetli bir kalkan gibi gözüküyordu: Herkes ona, Anadolu Türk'ünün doğası itibarıyla iyi bir dövüşçü olduğuna dair garanti vermişti. Fakat Raglan ek bir garanti olarak, ordusunun doğu kanadındaki savunmayı General Sir Colin Campbell'ın ko-

²¹ Cal. Lett., I, s. 295; TG, s. 69-70.

mutasına vermişti. Campbell'ın 93. Kuzey İskoçyalıları Kadıköy çevresinde ordugâh kurmuşlardı. Balaklava üssünün ağzı Kraliyet Deniz Piyadeleriyle, fazladan üç deniz topu bataryasının korumasındaydı. Raglan, Kırım'daki konumunun tehlikede olduğunu düşünmek için bir neden görmüyordu.

Fransız ve İngiliz topları bundan sonraki hafta boyunca her gün Totleben'in istihkâmlarına ve Sivastopol'ün kalbine yüksek patlama gücü olan mermiler ve akkor halindeki saçmalar yağdırmayı sürdürdüler. Evlerin duvarları çöküyor, seri halinde küçük yangınlar çıkıyordu. Ancak Raglan'la Canrobert bu kuşatma manevralarına dikkatlerini verirken, Fediukin tepelerinin koruyucu paravanının arkasında Ruslar boş durmuyordu. Besarabya'dan doğuya doğru acele yola çıkarılmış yirmi dört yeni tabur, derme çatma İngiliz limanıyla üssünü vurmaya hazırlanıyordu. Başka iki tümen de yoldaydı. Bu birlikler Rusya'nın en yetenekli askerlerinden General Pavel Liprandi'nin kumandasındaydı. St. Petersburg'ta Çarla maiyeti Liprandi'nin kuvvetlerine büyük güven duyuyorlardı. Her şey, Menşikov'la subaylarına güven aşılayıp inisiyatifli ellerine almaları için onları cesaretlendirmelerine bağlıydı.²²

Geçmiş ayın olaylarından ve özellikle Alma'daki karışıklıktan dolayı Prens'in cesareti kırılmıştı. Müttefiklerin çıkarılmasından önce de esasen kusurlu olan muhakeme yeteneği yüzünden şimdi anlık değişikliklerin oyuncağı olmuştu. Maiyetindeki generaller 23 Ekim Pazartesi günü düzenlediği bir savaş konseyinde, Menşikov'un, karar vermede zorlandığını görebildiler. Hava giderek bozuluyordu; Mareşal'in de kış gelmeden St. Petersburg'a bir zafer haberi ulaştırması lâzımdı; kendisi, Liprandi'ye Sivastopol'ün karşısındaki ileri İngiliz mevzilerine saldırma emrini vermek eğilimindeydi. Generaller ona, saldırı yerine Balaklava'yı vurmasını önerdiler –ama bunun için bile vakit erkendi; Müttefiklerin bu zayıf kanadına Rus ordusunun tüm gücüyle yüklenmesini beklemek gerekiyordu. Liprandi, çok erken harekete geçtikle-

²² Seaton, age., s. 139.

ri takdirde, elde edecekleri kazançların kesin olmayacağını, Müttefiklerin de yeni bir saldırıya karşı konumlarını kuvvetlendirmeye vakit bulacaklarını söylüyordu. Ne çare ki Menşikov'un acelesi vardı. Saldırı çarşamba günü yapılmalıydı. Bahçesaray'ın üç mil güneyinde olan General Rizhov'a, Sivastopol yolunda on beş mil ilerlemesi ve süvarilerini, atlı topçularını, piyade alayını ve tüfekli keskin nişancılardan oluşan dört taburunu Kuzey Vadisi'nin hemen kuzeyindeki Fediukin Tepelerinde konuşlandırması için ivedi emir yollandı.²³

İngilizler, tepelerde Rusların bazı faaliyetleri olduğunu biliyorlardı. Raglan'ın aldığı ilk uyandan iki gün sonra bir İngiliz ileri karakolunun, ortalık karardıktan hemen sonra Rus takviyelerinin "bandolarının çaldığı marşların eşliğinde yürüdüklerini" duyması, çok geçmeden de "işaret ateşlerinin yansımasının tepenin yukarılarında, gökte görülmesi" üzerine bir "yalancı alarm" verildi. Süvariler bütün gece hazır durumda beklediler; Türk istihkâmlarının birinden gelen sınırlı tüfek patlamalarını bir iki saat sonra bir deniz topu bataryasının hayali bir düşman keşif koluna açtığı ateş izledi. Pazar günü de başka bir alarm, Sir George Cathcart'ın bütün 4. Tümenini gereksiz yere harekete geçirdi. Bu olaylardan sonra salı gecesi Campbell'in Raglan'a yolladığı bir raporun ilgi uyandırmamasına şaşmamak gerek. Bu rapora göre, bir Türk casusu, 20.000 Rus piyadesiyle 5000 Rus süvarisinin Balaklava Ovası'nda buluştuğunu görmüştü. İngiliz Başkomutanı mesajı "Pekâlâ," diye geçiştirdi; mesajın alındığına dair Campbell'e bir not yollamadı ve Sivastopol'e karşı yapılacak operasyonların bundan sonraki aşamasını Canrobert'le tartışmayı sürdürdü.²⁴

Bununla birlikte Campbell Türk casusunun aktardıklarından öylesine etkilenmişti ki, durumu Süvari Tümeninin komutanı Lord Lucan'la tartıştı. Lord Lucan da raporu önemsemişti. Üçüncü Lucan Kontu George Charles Bingham,

²³ Dubrovin, age., s. 252-62; Tarlé, II, s. 73-4.

²⁴ Hibbert, *Destruction... Raglan*, s. 172-3.

hayatının en büyük bölümünde kötü reklam edilmişti, ölümden sonra daha da beter eleştirildi. Kayınbiraderi Lord Cardigan'la (Hafif Tugayın Komutanı) kavgası bütün Londra sosyetesinde bilindiğı gibi, gerek Varna'da, gerekse Kırım'a çıkılmasından beri Lord Raglan için bir sıkıntı kaynağıydı. 1826 Kasımında yirmi altı yaşındayken 25.000 İngiliz sterlini karşılığında 17. Mızraklı Süvarilerin komutasını satın alan Lucan, sertliğiyle tanınan ve seilmeyen bir askerdir. Çok geçmeden de aristokratların ayrıcalığına son vermek isteyen sözümona ordu reformcularının ideal alay konusu haline gelmişti. Kırım'daki subay arkadaşları için Lucan "ihtiyatlı budala" kayınbiraderi ise "tehlikeli budala"ydı.²⁵ Fakat Lord Lucan'ın başka tümen komutanlarında bulunmayan bir avantajı vardı: Türklere karşı savaşıyan bir Rus ordusunda gönüllü olarak hizmet etmişti. Albay Bingham 1828'de Mızraklı Süvarilerden geçici bir izin alarak, Kırım'da onunla aynı adı taşıyan yolun üstünde bir malikânesi bulunan Prens Worontsoff'un maiyetine girmişti. I. Nikola'nın ordusunda geçirdiğı on iki ay Lucan'a St. Anne Nişanını, cesaretinden dolayı da Çar'ın takdirini kazandırmış, aynı zamanda Rus askerinin aklından geçenleri kavrama özelliğini edinmesini sağlamıştı. O salı günü Türk casusuyla konuştuktan sonra Lucan, bir Rus saldırısının yakın olduğundan şüphe etmiyordu.

Lucan, çarşamba günü şafak sökmeden at üstünde kurmaylarından ikisiyle Worontsoff yoluna yakın koyak boyunca devriye geziyordu. Bu arada Hafif Süvari Tugayının yanından geçtiler. Cardigan onlara katılmamıştı. İki akrabasının birbirlerinden kaçmayı yeğlemeleri bir yana, Cardigan o geceyi bir iki gün önce Balaklava Limanı'na girmiş olan özel yatı *Dryad*'da geçiriyordu. Fakat Hafif Tugayın ikinci komutanı Lord George Paget, atına atlayarak Lucan'a katıldı; ortalık aydınlanırken Canrobert Tepesi'ndeki tabyada bir değişikliğı fark eden Paget oldu. Bu tabyadaki Türkler, doğunun, diğeri Müttefik gözlemcilere kıyasla daha ilerisini

²⁵ C. Woodham-Smith, *The Reason Why*, s. 207-13.

görebiliyorlardı, tabyada ise biri ötekinin üstündeiki bayrak dalgalanıyordu; bu da, düşmanın Müttefik mevzilerine doğru kalabalık bir kitle halinde ilerlediğine dair üzerinde kara varılmış sinyaldi. Lucan'la arkadaşları süvari birliklerini harekete geçirmek için atlarını dört nala sürerlerken, vadinin en yüksek noktalarından top sesleri geliyordu. Saat sabahın altısını birkaç dakika geçmişti ve Canrobert Tepesi'ne Rus saldırısı başlamıştı.²⁶

İngilizler için o 25 Ekim Çarşamba günü, Aziz Crispin Günü'ydü; V. Henry'nin Agincourt'taki zaferinin 439. yıldönümü. Fakat Julien takvimine göre 13 Ekimdi, Maloyaroslavets'in, yani Rusya'da I. Napoléon'un bozgunuyla, mahvının başlangıcı olarak kutlanan savaşın 42. yıldönümü. Her iki şekilde de Canrobert'in yurttaşları için acıklı bir yıldönümü.

²⁶ Paget, *Light Cavalry Brigade*, s. 163.

DÖRT SÜVARİ SALDIRISININ GÜNÜ

Yirmi beş Ekim Çarşamba günü Lord Raglan'ın birlikleri için bir olağanüstü acil kalk borusuyla başladı. O vakte kadar platodaki kuşatma toplarının kesilmek bilmeyen sesine alışmışlardı. Fakat bu sabah farklıydı: Top sesleri vadinin üç mil yukarısındaki başka bir yönden geliyordu. Hemen hemen aynı dakikalarda Raglan'a, Lucan'ın yaptığı keşifle ilgili bir raporla, Hugh Rose tarafından Fransız karargâhından getirilen ve Bosquet'nin devriyelerinden birinin "büyük bir Rus kuvvetinin Balaklava'yı tehdit ettiğini gördüğü"ne dair bir uyarı geldi. Rusların, Alma'da uğradıkları yenilgiden tam beş hafta sonra saldırıya geçtiklerine kuşku yoktu. Henry Duberly'nin, karısına karaladığı bir notta dediği gibi, "Balaklava Savaşı başladı ve şiddetli olacağa benzer."¹

"Her zamanki gibi şafaktan bir saat önce teftişe hazır" olan Lucan'ın süvari birlikleri, tümen komutanları çıktığı keşif gezisinden döndüğünde atlarının üstündeydiler. Campbell'ın Kuzey İskoçları, limana inen yolu korumak amacıyla Güney Vadisi'nde mevzilenirken, süvariler ovada Canrobert Tepesi'ndeki tabyanın yarım mil yakınına kadar ilerlediler. Fakat Raglan Rus saldırısının vahşetini keşfedince, doğu kanadının gözler önündeki zaafının bilinciyle büyük bir rahatsızlık duydu. Cambridge Dükü'nün 1. Tümeniyle Cathcart'ın 4. Tümenine, Sivastopol'e karşı olan siperlerini terk edip Balaklava'nın çevresindeki kalkanı kuvvetlendirmek için ovaya yürümeleri emredildi. Bununla birlik-

¹ F. Duberly'den S. Marx'a, 27 Ekim 1854, Add. MSS. 47218 A. Duberly, *Journal* s. 116; Cal. Lett., I, s. 300; Rose *Journal*, 25 Ekim 1854, Add. MSS, 42837.

te, iki saatten önce yeni konumlarına ulaşamazlardı; Raglan da ivedi bir önlem olarak Lucan'ın süvarilerini geri çağırdı. Güney Vadisi'nin kuzeydoğuya bakan batı ucunun savunmasına yardım edeceklerdi. Lord Cardigan'ın Hafif Tugayı solda; Tuğgeneral Scarlett'in Ağır Tugayı yüz metre uzakta ve sağdaydı. Raglan, Canrobert'e yaklaştı. Fakat Fransız kuvvetlerinin başkomutanı, adını taşıyan tepenin kaderiyle ilgilenecek yerde, Sivastopol istihkâmlarıyla olan düelloya kafasını takmıştı. Bazı yedek piyade taburlarını ve General Bosquet'nin 1. Tümeninden "Chasseurs d'Afrique" adlı birlikleri istemeye istemeye onlara ayırdı. Saat onu birkaç dakika geçe Hugh Rose, Raglan'ın Sapune tepelerinin kıyısındaki gözlem mevkiine gelerek İngiliz komutana, Bosquet'nin birliklerinin, çok geçmeden onun hemen altında, Sapune tahkimatıyla Fediukin Tepelerinin ilk bayırlarının arasında mevzileneceklerini haber verdi.²

İngiliz ve Fransız birliklerinin bu savunma gösterisi hiç kuşkusuz taktik bakımdan kusursuzdu. Ama üçüncü müttefik olan Türkler için herhalde moral bozucuydu. Canrobert Tepesi'ni savunan bin Türk, bir saati aşkın bir süre boyunca Ruslara karşı koydu; bu arada yarısı, savaşın bu ünsüz destanında ölüp gitti. Fakat Ruslar en sonunda toprak tabyalarına tırmanırken Türklerin direnişi çöktü. *Times*'tan Russell, savaş için gözlem mevki olacak olan bayıra geldi. Türklerin kahramanca direnişini görmek için geç kalmış, ama hayatta kalanların kaçışını "sonsuz bir tiksintiyle" kaydetmek için zamanında yetişmişti. Padişah'ın İkinci, Üçüncü ve Dördüncü Tabyalardaki Anadolu Türkü değil, Tunuslu olduğu söylenen birlikleri, Kazakların gelişini duyunca gerçekten tabanları yağlamışlar ve liman yönüne doğru kaçmaya başlamışlardı. 13. Hafif Süvari Alayı'ndan Çavuş Mitchell sonradan, "Türklerin Allah diye bağıra bağıra uçar gibi yanımdan geçtiklerini görünce fena halde rahatsız olmuştuk" diye anımsayacaktı. "Adamlarımız onlara seslendilerse de bir etkisi olmadı, çok geçmeden ayaklarının onları götüre-

² Age., Cal. Lett., I, s. 302.

bildiği kadar hızla uzaklaşmışlardı bile." Bayan Duberly çok geçmeden onlarla karşılaştı. Saat sekizde kocasından aldığı mesaj üzerine harekete geçerek, atla tepelerdeki gözlem yerine çıkıyordu ki, "yolunu kağan Türklerle tıkanmış buldu." İki gün sonra kız kardeşi Selina'ya yazdığı mektupta, "O felaket korkaklıklarından haberim olsaydı, atımla hepsinin üstünden geçerdim," diyordu, ancak bu şekilde zora başvurulması gereksiz olurdu. Fanny sağ salım kocasının yanına ulaştığında, onun "çadırını söktüğünü" ve "atlı Kazakların doğruca bulundukları yere geldiklerini" gördü. Bayan Duberly, o tarihi çarşambanın dört süvari saldırısının ilkine en ürkütücü biçimde tanık oluyordu.³

Allahtan ki çadırlarla Kazakların arasında Kadıköy'ü savunan Sir Colin Campbell'in Kuzey İskoçları vardı. Bu ünlü birlik gerçekte 93. Alay'dan Sutherland'li 550 İskoç, bir miktar Türk ve başka İngiliz alaylarından 140 askerden oluşan üstünkörü bir kuvvetti ve Sir Colin'in yardımcıları tarafından daha o sabah alelacele toparlanmıştı. Bayan Duberly'den başka iki sivil, Rus saldırısının Campbell'in soğukkanlı piyadelerinin yaylım ateşiyle durdurulduğunu gördüler. Miyop gözleriyle ovanın öte yanındaki hızlı savaşın iniş çıkışlarını izleyen Kinglake, bir çeyrek yüzyıl sonra Balaklava'nın şanını ve trajedisini ölçülü bir düzyazıyla yaşatacaktı. Fakat William Howard Russell, düşman kılıçlarının tehdidi hâlâ gözlerinin önündeyken *Times*'a bir telgraf kaleme almak durumundaydı. O gün kullandığı bir cümle, "ince kırmızı çizgi" diye kısaltılarak folklorla mal olmuştur. Russell'in okurları yirmi gün sonra gazete sütunlarında şunları okumuşlardı: "Ruslar bir an durup soluk aldılar, sonra tek bir sıra halinde İskoçlara saldırdılar. Yer, atlarının ayaklarının altında âdeta uçuyordu; her adımda daha hızlanarak çelikten bir hatla taçlanmış ince kırmızı çizgiye doğru atıldılar... Ama 150 yarda bile yaklaşmalarına vakit kalmadan doğrulan tüfeklerden püsküren ateş, Ruslara ölüm ve dehşet saçtı." Saldırı

³ A. Mitchell, *Recollections*, s. 80; F. Duberly'nin S. Marx'a yukarıda sözü edilen mektubu; Bentley, *Russell's Despatches*, s. 121.

geri püskürtülmüştü; General Liprandi'nin birlikleri günün kalan kısmında savunmada kalarak, Canrobert Tepesi'ndeki hâkim konumlarını korumaya çalıştılar ve mümkün olduğu takdirde, Worontsoff yolu boyunca yapılan o yıldırıcı hareketiyle zapt edilen tabyaları kurtarmayı hedef aldılar.⁴

Liprandi, süvarilerinin "düşmanın tüfek ateşi" geri püskürtüldüğünü kabul etmek istemedi. Ertesi gün Rusların, yalnızca "Kazaklar" değil, aynı zamanda General Rizhov'un on dört Kiev taburu ve Ingermanland Hafif Süvarileriyle girilmiş süvari saldırısının, yandan piyadeler, cepheden de İngiliz süvarileri tarafından eşzamanlı olarak durdurulduğunu rapor edecekti.⁵ Oysa bu, olayların gerçeğe uymayan bir açıklamasıdır. Rus süvari kuvvetlerinin ana kitlesi Kadıköy'ün üzerine inerken, yamacın yukarısında Kazak silahlarının parıltısını fark eden General Scarlett'in ağır süvarileri, zaten Türkleri korumak için batı yönünde hareket halindeydiler. Elli beş yaşına kadar hiç savaşmamış olan Scarlett, ilerlemeyi durdurdu; üç bölüğünü sıraya sokmaya başladığı sırada da Lord Lucan dörtlüyle yetişerek, Ağır Tugayın, Worontsoff yolunu geçmiş olan Ruslara hemen saldırmasını emretti. Scarlett fazla heyecanlı bir tümen komutanı tarafından telaşa verilmekten hoşlanmamakla birlikte, borazancıya hücum borusunu öyle aniden çaldı ki, gerek general gerekse yaveri kendilerini, ilk atlı sırasını oluşturan Griler'in ve Inniskillingler'in önünde buldular. Rastlantı bu ya, Rizhov'un süvarileri o sırada hareketsiz gibiydiler. Generalleri, Campbell'in "ince kırmızı çizgi"nin önlerini kesmesinden sonra onlara yeniden düzen vermek üzereydi. Ağır Tugay bu yüzden düşmanın üzerine ortaçağ zırhlı şövalyelerinin tüm vahşetiyle saldırdı. 4. ve 5. Ağır Süvariler ve Royal'lar da çok geçmeden Rus Hafif Süvarilerinin gafil avlandığı göğüs göğüse çarpışmaya ağırlıklarını koydular. Kıdemli General Rizhov yaşlılığında bu olayı "Kırk iki yıllık

⁴ Kinglake, *Invasion... Crimea*, V, s. 81; *Times*, 15 Kasım 1854.

⁵ Seaton, *The Crimean War*, s. 145, Liprandi'nin raporundan aktarak.

hizmeti süresince ve aralarında Kulm, Leipzig ve Paris de bulunan on çatışmada, her iki tarafın birbirlerini böylesine kesip süngüledikleri bir çarpışma görmemiştim" diye hatırlayacaktı.⁶

Saldırının General Rizhov'a çok uzun sürmüş gibi geldiğine kuşku yok. Ama Sapune Tepelerindeki gözlem yerlerinde sabahın bu ikinci süvari saldırısını izleyen Raglan'la Russell ve Kinglake'le Bayan Duberly için, hücum borusuyla Rusların geri çekildiği görüldüğünde "tüm ağızlardan dökülen" sevinç çığlıkları arasında sadece sekiz dakika geçmişti. Ağır Tugayın fazla bir kaybı olmamasına rağmen –sadece sekiz ölü ve yetmiş yaralı– Scarlett'in bölükleri Rusları kovalamayacak kadar dağılmışlardı. Fakat Cardigan'ın Hafif Tugayı vadinin çeyrek mil yukarısında bir geçit resmi alanındaymış kadar düzen içindeydi ve zarar da görmemişti. Çavuş Mitchell, "Hepimiz şuna emindik ki Rusları kovalayan biz olmuş olsaydık, pek çoğunu kesip biçer, ayrıca birçok da tutsak alırdık," diye yazmıştır. 17. Mızraklı Süvarilerin komutan vekili Yüzbaşı Morris de aynı şeyi düşünüyordu. Kaçan düşmana saldırmak için generalinden izin istedi. Ama Cardigan bu isteği geri çevirdi. Lucan'dan gelen çift anlamlı emirlerden, tugayın hareketsiz kalmasını gerektirdiği anlamını çıkarmıştı; bu durumda yine düşüncesizce acele etmiş olmakla suçlanmayı göze almak istemiyordu. Raglan'dan Scarlett'e, "Aferin Ağır Tugay," diye bir mesaj gelirken, Hafif Tugayın komutanına ne eleştiri sözleri ne de yeni emirler ulaşmıştı.⁷

Çarpışma belki yarım saat kadar durdu. General Liprandi, iki gün önce Menşikov'la yaptığı görüşmelerde Balaklava'ya kadar bir yarma hareketi başarma şansına fazla bir değer biçmemişti ve Rizhov'un süvarilerinin geri püskürtülmesinden sonra savaşa bitmiş olarak bakmak eğilimindeydi. Rus süvari birlikleri tepelerin korumasında düzene girerken,

⁶ I. I. Ryzhov, "O Sprazhenie pri Balaklavoi," *Ruskii Vestnik*, Cilt 86 (1870), s. 467.

⁷ Mitchell, age., s. 82; Hibbert, *Destruction... Raglan*, s. 173.

Liprandi, Albay Prens Obolenski'nin sahra bataryasını –Don Kazaklarının kullandığı sekiz topu– Kuzey Vadisi'nin doğu ucundaki hâkim bir konuma yerleştirdi. Şimdi Rusların eski Türk tabyalar dizisini ellerinde tutacakları şüpheli görüldüğünden Odessa Alayı'yla takviyeleri, savunmasını safdışı bırakmak ve İngilizlerin ele geçen 12 librelilik deniz toplarını sökmek için en batıdaki tabyaya gitme emrini aldılar.⁸

Ne var ki bu geçici sükûnet Lord Raglan'ın hoşuna gitmiyordu. Cathcart'ın tümeni şimdi Başkomutan'ın, dik bayırda 180 m yükseklikteki gözlem yerinin altına yerleşiyordu. Cambridge'in 1. Tümeni henüz görünürlerde yoktu; Dük'ün bu sabah da Alma'daki gibi sistematik biçimde ağır davranıldığı anlaşılıyordu. Ama Raglan, yakın zamanda elinde, vadiyi Ruslardan temizlemek için yeterince birlik olacağından emindi. General Canrobert'le refakat Sipahi ve General Bosquet, Raglan'la Sapune Tepelerindeki mevziinde buluşmuşlardı. Fransız ordusuyla İngilizlerin arasındaki irtibat subayı Tuğgeneral Rose da oradaydı. Hugh Rose'un çoktandır ihmale uğramış ve sahibinin, gün boyu tanık olduklarının şokuyla hâlâ titreyen bir elle o akşam yazdığı güncesi, tarihin iyi bildiği bir günü farklı bir açıdan aydınlatmakta ve tek tek olayları tutarlı bir modelle bütünleştirmektedir.⁹

Rose, Raglan'ın gözlem yerine gelince, Başkomutan'ı, onlar için şimdiye kadar hiçbir şey yapmadığı Canrobert Tepesi'ni yiğitçe savunan Türk müttefikler için kaygı içinde buldu. Çünkü Raglan, hemşehrilerinden birçoğunun Osmanlı İmparatorluğu'nun nizami ordusuna duydukları küstahça küçümsemeyi paylaşmıyordu. Rose, Raglan'ın, "Zavallı Türklerin durumunu düzeltmeli, tabyayı geri almalıyız," dediğini duydu. Lord Lucan'a bir emir iletildi: Süvariler geçit tepelerini tekrar ele geçirmek için her fırsattan yararlanmalıydılar; bu arada iki koldan ilerleyen piyadelerden destek görecektlerdi. Ama hiçbir şey olmadı: Lucan, piyade desteğinin hiçbir belirtisini göremeyince "fırsat"ın henüz gelmediğine

⁸ Seaton, age., s. 149.

⁹ Rose'un günlüğü, 25 Ekim 1854, Add. MSS. 42837.

karar verdi. Raglan'la kurmayları, 12 librelik İngiliz toplarının sökülmesi için Rusların gösterdikleri ilk çabaları dürbünleriyle, giderek artan bir sabırsızlıkla izlemekteydiler. Raglan işte bu noktada, Lucan'a daha önce verdiği emirden yarım saati aşkın bir zaman sonra levazım müdürü Sir Richard Airey'e dönerek, Airey'nin, Lucan'a yönelik ünlü emir çerçevesinde kaydettiği sözlü direktifi verdi: "Lord Raglan, süvarilerin hızla cepheye doğru ilerlemesini istiyor. Düşmanı izle ve düşmanın topları götürmesine engel ol. Atlı Topçular birliklere eşlik edebilir. Fransız süvarileri solunuzda. Derhal."¹⁰

Emrin Airey tarafından imzalanan havalesi küçük bir güçlkle karşı karşıyaydı. Onu Lucan'a, Başkomutan'ın yardımcılarından Yüzbaşı Thomas Leslie mi, yoksa Airey'nin yaveri, İrlandalı ve İtalyan kırmacı Yüzbaşı Nolan mı götürcekti? Hugh Rose'a göre, Raglan "o kâğıt parçasını" Nolan'ın eline sıkıştırmıştı. Bu da akla yakındı, çünkü Nolan, ovaya inen dik ve taşlık arazide yavaşlamayacak usta bir biniciydi. Rose, "Ama" diye ekliyordu, "Nolan çok heyecanlıydı." Bir saat önce Cardigan'ın hareketsizliğini hoş karşılamadığını açık seçik belirtmişti. O, ne de olsa uzman bir süvari idi. Şimdi ise "Ağır"ların hamlesinden daha çarpıcı bir süvari manevrası olacağı anlaşıyordu. Scarlett yüz metreden biraz fazla bir yolu dörtnala gitmişti; topların sökülüp taşınmasını önlemek için süvarilerin bir mili aşkın bir yol gitmeleri gerekiyordu, ancak o zaman İkinci ve Üçüncü Tabyaların çevresinde Odessa Alayı'yla çatışacaklardı. Ne var ki Nolan, hiç hoşlanmadığı o iki akrabanın, Lord Lucan'la Lord Cardigan'ın, ihtiyat ya da yeteneksizlik nedeniyle saldırıda başarısız olmasından korkuyordu. Rose, Nolan'ın ovaya doğru pervasızca inişe geçerken "Onlara ben önderlik edeceğim" diye seslendiğini anımsıyordu.

Nolan bu sözleri kullanmış olsa bile ciddiye alınmasını beklemiş olamazdı. Savaş kuvvetlerinde varlığına hâlâ

¹⁰ Kurşunkalemle çizilmiş sıra, Woodham-Smith, *The Reason Why*, s. 235.

sadece katlanılıyordu, zira General Airey yeteneklerine çok değer verse bile Yüzbaşı Nolan Kırım'da görev yapmaya çağrılmamış bir hafif süvari alayının kadro dışı bir bölük komutanıydı. Görevi, Airey'nin mesajını iletir iletmez kurmay subayları grubuna dönmekti. Değil Cardigan'ı gölgede bırakacak Balaklava'nın Murat'ını oynamak, saldırıya katılması için dahi bir neden yoktu. Ama o kayalık bayıra geri dönmeye niyetinin olmadığı açıktı. Ovaya varınca, Lucan'la arasında o ünlü konuşma geçti: Süvarilerin tümen komutanı bu arada Airey'nin yazılı emirlerine şaşırıldığını belirtti. Raglan'la Airey'nin görüş çizgisinin 180 m'den daha aşağısında ele geçirilen İngiliz toplarını göremiyordu. Nolan'a, "Hangi toplar?" diye sordu. "Nerede ve ne yapacağız?" Nolan da kayıtsız bir jestle batıyı, Tepeler'den üst geçit boyundaki tabyaları gördüğü yönü işaret etti. "Orada, Lordum!" dedi. "Düşmanınız orada! Toplarınız da orada!" Dayanılmaz bir küstahlıkla konuşmuştu. Fakat Lucan, tepedeki gözlemcilerden 180 m daha aşağıda olmakla kalmıyor, Raglan'ın gözlem mevkii biraz güneybatıya bakarken, onunkisi hafifçe kuzeybatıya bakıyordu. Lucan'ın görebildiği toplar, Obolenski'nin bataryasının vadiye dönük 6 librelikleri idi. Lucan da süvari birliğinin hedefinin bunlar olduğunu varsaydı. Lucan'la Cardigan, Airey'nin mesajının anlamını tartışırken, Nolan, Yüzbaşı Morris'e 17. Hafif Süvarilerle gelip gelemeyeceğini sordu. Tümen komutanının "itaat etmekten başka seçenek olmadığı" varsayımını kabul eden Cardigan, alaylarına hücum için düzen verirken, "o genç herif" Nolan'ın, hazırlıklarının yavaş olduğu hakkında küçük düşürücü sözler söylediğini duydu ve onu hemen askerî mahkemeye tehdit etti. Bundan sonra, göğsüyle omuzları altın yaldızlı galonlarla bezeli mavi ve al renkli üniformasının içinde pek göz alıcı gözüken Cardigan, tugayın on yarda ilerisindeki yerini aldı ve atlarına binmiş 673 askerine ilerlemelerini emretti. William Russell'ın titizlikle not ettiğine göre, saat on biri on dakika geçiyordu.¹¹

Birbirlerine 400 yarda uzaklıkta ve 200 yarda genişliğinin

¹¹ *Times*, 14 Kasım 1854; Cal. Lett, I, s. 312-13; Kinglake, age., V. s. 211-16; yukarıda sözü geçen Rose Journal.

de üç Hafif Süvari ve Mızraklı Süvari sırası Kuzey Vadisi'nde yol alırken, Fediukin Tepelerindeki bir Rus bataryasının hemen altından geçmek zorundaydılar; çok geçmeden de üst geçit tepeleri boyunca soldaki başka bir bataryanın menziline girdiler. Rus topu ateş açmadan önce Yüzbaşı Nolan, elindeki kılıcını kaldırarak ilerleyen sıranın solundan sağına geçti ve ele geçirdikleri İngiliz toplarıyla silahlı tabyaları işaret etti. Hayatta kalanlardan bazıları onun, "Haydi!" diye bağırdığını hatırlar gibi oldular; sanki Cardigan'ın, tugayı yanlış hedefe doğru sürüklediğini anlamış, hem bu yanlış düzeltmeye hem de "onlara ben rehberlik edeceğim" sözünü gerçekleştirmeye çalışıyordu. Ancak Nolan henüz sağ kanada geçmişti ki bir mermi yakınında patladı ve bir metal kıymığı Yüzbaşı'nın vücudunu deldi geçti. Çavuş Mitchell yıllardan sonra, "Korkunç bir çığlık attı" diye hatırlayacaktı.¹² Böylece süvarilerin ovaya yönelik olarak karalanmış emirleri saldırının ilk kaybı oldu.

O günle ilgili olarak en kolay akla gelen sıfat: korku verici. Russell'ın, *Times*'ta yayımlanan ünlü raporunda okurlarına naklettiği üzere, "Ellerinden herhangi bir yardım gelmeden seyirci konumunda kalanların, yiğit yurttaşlarının ölümün kucığına atılışına tanık olmaları kadar korku verici bir manzara daha önce hiç seyredilmemiştir." Russell 30 demir ağzın, taburları yok etmek için nasıl bir duman ve alev bulutu kustuğunu betimliyordu. Manzara, o sırada Kırım'daki tek müttefik subay eşi olarak bayırın tepesinde seyircilerin arasında çaresizlik içinde duran Fanny Duberly için de "korku verici"ydi. Fanny iki gün sonra kız kardeşine yazdığı mektupta, "Şu anda bile yüreğim sıkışıyor," diyordu. Mektubu, "Sana çok feci haberlerim var," diye başlıyordu. O süvarilerle atların çoğunu tanıyordu. Lord Cardigan, şu anda üstünde oturduğu, ayaklarının kılları beyaz, doru at "Ronald"ı daha iki buçuk hafta önce Fanny'ye ödünç vermişti. Kocasının alayı olan 8. Hafif Süvariler de üçüncü sırada atlanın sürüyorlardı fakat bir bölümleri eksikti, zira savaştan hayli önce

¹² A. Mitchell, *Recollections*, s. 83.

verilen bir emir uyarınca Yüzbaşı Henry Duberly'nin bölüğü Başkomutan'ın kişisel muhafızlığına atanmıştı.¹³

Seyircilerin ilk çeyrek mil boyunca Hafif Tugayı çıplak gözle izlemeleri mümkün olmuştu; ama sonra askerlerle atlar, toynakların kaldırdığı tozların ve etraflarındaki patlayıcıların dumanının içinde gözden silinmişlerdi. Raglan'ın etrafındaki grup bu arada yolunda gitmeyen bir şey olduğunu sezmişti. Hafif Tugayın, vadinin ucunda düşman toprakları diken diken olmuş iki yamacın arasında ilerleyişini seyreden Hugh Rose'un tepkisi, "Cardigan aklını kaçırmış olmalı" olmuştu. O sırada İngiliz irtibat subayının yanında duran General Bosquet, gördüğü manzara hakkında "muhteşem, ama savaş değil," demiş ve sözlerini, ince düşüncelilerin ender olarak tekrarladıkları bir cümleyle tamamlamıştı: "Bu, çılgınlık."*(C'est de la folie)*.¹⁴

Vadinin öbür ucundaki Ruslar da önce öyle düşünmüşlerdi. Liprandi ise, İngilizlerin, böylesine çılgın bir lideri izlemeleri için süvarilerini sarhoş etmiş olduklarına kanaat getirmişti. General Rizhov da sonradan, süvarileri Çernaya Nehri'nin yukarısındaki yamaçlarda toparlanırken kendisinin Prens Obolenski'yle görüşmeye gittiğini, fakat Kazak topçuların birdenbire vadi boyunca yuvarlanan toz bulutuna benzer bir kütle karşısında heyecanlandıklarını anlatacaktı. Don Kazakları iki dakika sonra İngiliz süvarilerinin doğru üzerlerine geldiğinin farkına vardılar. Saçmalar, mermiler ve şarapnellerle karşılık verirlerken, Rizhov, süvarilerini, bataryayı koruma konumuna getirmeye çalıştı. Ama düşman üzerlerindeydi. Kılıçlarla kesip biçiyor, topçuları engelliyorlardı. Şans, liderlerini koruyor görünüyordu. Soyulu bir Polonyalı subay, Londra sosyetesindeki günlerinden Cardigan Kontu'nu tanımıştı. Doru atının üstünde bataryayı aşış generallerinin "silah başına" komutuna karşılık verme-

¹³ *Times*, 14 Kasım 1854; F. Duberly'den S. Marx'a, 27 Ekim 1854, Add. MSS. 47128 A.

¹⁴ Woodham-Smith, age., s. 246-7; Cliff. Lett, s. 73 Pemberton'da saldırı iyi anlatan bir rapor vardır, *Battles of the Crimean War*, s. 96-106.

de geciken Rizhov'un hafif süvarilerinin üstüne gidiyordu. Obolenski'nin bataryasından artakalanların etrafında olağanüstü karışık bir kavga gözlenmekteydi.¹⁵

Ancak kayıplar şimdi Hafif Tugayı seyreletmekteydi. Saldırı hızını kaybetmişti. Cardigan'ın sağındaki Ağır Tugayın Dragonlarıyla daha ihtiyatlı ilerleyen Lucan, tabyalardan gelen ateşle engelleniyordu. Hafif Tugayın üçüncü sırası bataryaya ulaştığında birinci sıradan hayatta kalanlar sersemlemiş halde geri çekilmeye başlamışlardı. İki mil uzaklıktaki platodan kocasının dürbünüyle ayrıntıları görmeye çalışan Panny Duberly'ye Rus topraklarının arasında bazı askerler varmış gibi görünüyordu. Genç kadın, Hafif Tugaydan hayatta kalanları görmekte olduğunu farkına varıp dehşete düştü.¹⁶

Bayan Duberly de seyircilerin çoğu gibi o günkü dördüncü saldırıyı kaçırdı. Airey'nin notu Lucan'a, "Fransız süvari birlikleri solunuzda," demişti. İngilizlerin, müttefiklerinden bu yandan destek bulmalarını sağlayan Bosquet oldu. Chasseurs d'Afrique'lerin Dördüncü Alay'ı, Ağır'ların bir buçuk mil arkasında, dolayısıyla de Airey'nin ifade ettiğinden oldukça uzakta, düzgün şekilde ilerliyordu. General d'Allonville'in liderliğinde vadinin kuzey yamacında birden sola döndüler ve ilerlemeye başlayan Cardigan'ın birliklerine ateş yağdıran Fediukin Bayırı'ndaki Rus mevziini darmadağın ettiler. Allonville'in bu girişimi olmasa, Hafif Tugayın saldırısından hayatta kalanların, İngiliz hatlarına dönmelerini sağlayan korumayı bulacakları çok şüpheliydi.¹⁷

Çünkü hayatta kalanlar vardı. *Times*, 14 Kasım'da okurlarına "11.35'te o kahrolası Moskof topraklarının önünde ölümlerle can çekişenler dışında bir tek İngiliz askeri kalmamıştı" diyordu. Ama durum, Russell'ın o tarihte bildirdiği kadar kötü değildi. Topların önünde dolananların arasında atlarının üstünde vurulan bazı süvariler vardı. Bunların bir tanesi de

¹⁵ Seaton, age., s. 148-54, az bilinen Rus kaynaklarına dayanır; Ryzhov'un yazısı, belirtilen yerde, s. 468.

¹⁶ Yukarıda sözü edilen Duberly mektubu.

¹⁷ Cal. Lett, I, s. 319-20; Pemberton, age., s. 108.

süvarisiz bir atı sakinleştirmeye ve üstüne atlamaya boşu boşuna çalışan Çavuş Mitchell'dı. Güncesine, "Sabahın 4'ünden beri ayakta olduğumuzdan yorulmaya başlamıştım" diye yazdı. Hayatta kalanlardan bazıları ölen arkadaşlarının üstünden koruyucu giysileri aldılar. Mitchell utana utana açıkladı: "15 Eylülde karaya ayak basmamızla 25 Ekimin arasında hiç iç çamaşırı değiştirmedığımız gibi, herhangi bir şey yıkama fırsatını bulamadık." İnsanların direnci kırılma noktasına yaklaşıyordu. Lord Cardigan, yanından atla geçen Çavuş'a, "Bir an önce birliklerinize dönmeniz lâzım, aksi halde esir düşersiniz," diye sert bir sesle bağırdı. Birçokları dönmeyi başaramayacak kadar zayıf düşmüşlerdi. Fakat Mitchell bir iki yudum rom sayesinde İngiliz hatlarına ulaşabildi. O öğle sonrası boyunca hayatta kalan sersemlemiş askerler kendilerini kurtarmayı başardılar. Sonunda saat beşte bir yoklama yapıldı. Saldırıya giden 673 kişiden yalnız 195'i altı saat sonra ayaktaydı. O öğleden sonra buluştuklarında Raglan, Lucan'ı, "Hafif Alayı yitirdin!" diye buz gibi bir sesle yerdi.¹⁸

Son kayıp listesine göre 113 asker ölmüştü; 134 de yaralı vardı. Fakat gerçekler bu sayıların ifade ettiğinden daha korkunçtu. Ovada çok az çadır oluşu, hayatta kalanların en basit konfordan yoksun kalmaları sonucunu doğurdu. Mitchell, "O gece acı bir soğuk vardı" diye kaydetti. Hele sabahın erken saatlerinde her tarafı kırağı kaplamıştı. Hizmetçisinin kocasının öldüğünü öğrenince üzülen Fanny Duberly, atların ıstırabına tanık oldukça aynı derecede perişan olmuştu. Dört yüz yetmiş beş at, ya savaşta ya da ağır yaralı olarak kendilerini acılarından kurtarmaya çalışan nalbantların elinde öldüler. Bununla birlikte, atların arasında hayatta kalanlar, insanlar arasında olduğundan az değildi. Çavuş Mitchell'ın bildiği yaralı bir at, savaşı sonuna kadar yaşadıktan sonra İngiltere'ye döndü ve 1862'de ordudan ayrılana kadar geçit resimlerinde düzenli biçimde boy gösterdi. O sabah o da e-

¹⁸ *Times*, 14 Kasım 1854; Mitchell *Recollections*, s. 89; Woodham-Smith, age., s. 264.

fendisi gibi yarasız olarak kurtulan "Ronald" ise Cardigan Kontu'nun ölümünden sonra yıllarca yaşadı.¹⁹

Hafif Alay'ın Saldırısı, askerî açıdan bir Don Kazağı bataryasının imhası dışında bir şey başaramamış gereksiz bir kahramanlıktı. Bu trajik olayın ilk etkisi, Raglan'ın tabyalara bir karşı saldırısını engellemek oldu. "Ağırılar" da adama-kıllı hırpalandıklarından o öğleden sonra süvarilerin desteğinden medet umamazdı. Ayrıca Cambridge'le Cathcart'ın piyade tümenleri elden giden Türk mevzilerini tekrar ele geçirdikleri takdirde, iyi İngiliz birlikleri gelecek haftalarda oralarda görev alacak, bu da bizzat Sivastopol'e yapılacak müttefik saldırısının etkisini azaltacaktı. Canrobert o çarşamba öğleden sonra yaptıkları uzun konuşmalarla bunu İngiliz Komutan'ın kafasına soktu. Kadıköy çevresinde savunma yeterliyse, Liprandi'nin adamlarının üst geçit çevresindeki o üç doğu tabyasını ellerinde bulundurmalarının önemi var mıydı? Canrobert, Müttefiklerin savaşın ana hedefinin, Rusya'nın Karadeniz deniz üssünün yok edilmesi olduğunun göz ardı etmemeleri gerektiğinde ısrar ediyordu.²⁰

Ruslar, Canrobert'in iddiasını doğrular gibi, 26 Ekim günü öğleden sonra Sivastopol'den bir yarma hareketine giriştiler. Bir gün önce yedi mil uzaktaki tepelerden gelen tehdidin üstesinden gelmek için birliklerinin bir kısmını çekmeleri sonucunda İngiliz bölgesini zayıflamış bulacaklarını umut etmişlerdi. 700 kişilik bir Rus kafilesi bir noktada Muhafız Tugayının bir müfrezesi tarafından durduruldu, ama daha ileride yalnız ağır top ateşi Rusların yarma hareketini önledi. "Küçük Inkerman" diye adlandırılan bu harekât, Raglan'ın kararını vermesine yardımcı oldu. Piyade tümenleri Sivastopol önündeki platoya dönerken, İngiliz istihkâmcıları tüm dikkatlerini Balaklava'nın ağzındaki savunma tertibatlarına çevirdiler. Altı güne kalmadan hepsi denetlenmeye hazırıldılar. Bu konularda uzman kıdemli bir askerin görüşü şuydu:

¹⁹ Mitchell, age., s. 89-90; Thomas, *Charge! Hurrah! Hurrah!*, s. 316 ve 326.

²⁰ Gooch, *New Bonapartist Generals*, s. 142.

"Bugün Balaklava çevresindeki tüm mevzilerimizi gözden geçirdim ve savunma açısından kusursuz oldukları kanısına vardım." General Burgoyne ayın sonunda Raglan'a gizli mektubunda şöyle diyordu. "Yalnız onları koruyan kuvvetler için fazla geniş ve yaygınlar." Raglan o hafta Londra'daki Savaş Bakanı'na yazısında on bin kişiye daha gerek olduğunu belirtiyordu. Ve onlara gereksinim acildi. Böyle derken yalnız Sivastopol'ü kuşatmayı değil, General Liprandi'yle müttefiki olan Rusya kışı birleşik kuvvetlerinin Balaklava kuşatmasına direnebilmeyi düşünüyordu.²¹

²¹ Burgoyne'dan Raglan'a, 31 Ekim 1854, Add. MSS. 42805.

HAYIRSEVERLİK VE MERHAMET MELEKLERİ

Bin sekiz yüz elli dört Ekiminde bir gün öğleden sonra 32 yaşında bir hemşire, Devonport'tan bir grup yetimi Stoke Damerel'de, çocukların oradan bakıp Hamoaze'da demirli savaş gemilerini saymaktan hoşlandıkları yüksek tepeye götürüyordu. Sarah Anne Terrot adındaki hemşire, deniz kuvvetleri komutanlarından birinin kızı olan Priscilla Seddon'un altı yıl önce kurduğu ve "Devonport'un Merhamet Melekleri" veya kısaca "Seddonitler" diye bilinen bir Anglikan hemşirelik tarikatının üyesiydi. Çok zeki bir kadın olan ve akıcı bir Fransızca konuşan Sarah Anne Hemşire, disipline ve itaate alıştı; yetimlerle çıktığı gezinti, onu Plymouth'taki manastıra çağıran bir mesajla yarıda kesilince şaşırmadı. Saat beşte, iki rahibe hemşireyle Paddington'a giden gece trenindeydi. Dördüncü bir hemşire Totnes'da, beşincisi de Bristol'de onlara katıldı. Cumartesi sabahı saat dörtte Londra'ya vardıklarında Seddonit hemşireler, başkentteki bazı kolera olaylarına karşı savaşmaya çağırıldıklarını zannediyorlardı. Bir iki saat sonra Savaş Bakanı'nın Belgrave Meydanı'ndaki evindeydiler. Orada Florence Nightingale'le tanıştılar ve Türkiye'deki hastanelerde onun emrinde çalışmayı kabul ettiler. İki gün sonra bir pazartesi sabahı saat sekizi on geçte üç kişilik bir hemşire grubu Londra Köprüsü istasyonundan Folkestone ve Paris yoluyla doğuya hareket ediyordu. 4 Kasım'da, yani Hamoaze'de gemi direklerini saydığı günden on beş gün sonra Sarah Anne Hemşire, bir imparatorluğun başkenti olan İstanbul'u, yağmur altında seyrediyordu. Güncesine, "Şaşkınlıktan başımız dönüyordu. Bu boyalı ev-

lerin, şen görünüşlü bahçelerin ve pırıl pırıl minarelerin bir hayal olmadığına inanmakta güçlük çekiyorduk" diye yazdı.¹

Sarah Anne hemşirenin o gün "başının dönmesini ve şaşkın olmasını" normal karşılamak lazım, zira Florence Nightingale, Victoria Dönemi efsanesine insana huşu veren bir kasırğa gibi kendiliğinden yerleşecekti. Ekim başlarında Yukarı Marley Sokağı'nda bulunan ve kibar hanımların hasta olduklarında bakımını üstlenen bir tesisin müdiresiydi. Hasta mürebbiyeler için bir avuntu kaynağı olduktan başka, mesleğinin gereklerini yerine getirişinde sergilediği azimle Whig sosyetesinde daha şimdiden çekinilen ve saygı duyulan bir kimse olmuştu; ama beş penny'lik günlük ve altı penny'lik haftalık gazeteleri okuyan geniş halk kitleleri tarafından tanınmıyordu. Üç hafta sonra ise Sardinya açıklarında fırtınanın pençesinde savrulan bir Fransız posta gemisinde deniz tutmasından yarı baygın yatarken, herkesçe sözü edilen bir kişi olmuştu. Fakat ekim ayının o son hafta sonunda *Examiner* gibi radikal bir gazete bile "İngiltere'nin" bu "en gururlu ve en saf" kızının, bir ortaçağ azizler biyografinin bütün yaratıcı şevkiyle yazılmış bir biyografik portresini yayımlayacaktı. Anlaşıldığına göre, 34 yaşındaki bir azize, İstanbul Boğazı'nın Asya kıyısındaki hastanelerde hastalara ve can çekişenlere bakmaya gidiyordu.²

İngiltere'nin Üsküdar'ın öyküsüyle çalkanmasının sebebi, ilk savaş muhabiri olan William Howard Russell'in Britanya ordusuyla birlikte oluşudur diye bilinir.³ Ama bu öykü gerçekleri çarpıtmaktadır, çünkü Russell'in, Boğaziçi'nin kıyısındaki hastanelerde yaşanan trajik kaos hakkında doğrudan bir bilgisi yoktu. 1854/55 kışı süresince Balaklava'da kalmıştı ve Alma'dan sonraki yazıları askerlerin çektiği sıkıntıları vurgulamakla ve ambulans arabalarının yokluğunu eleştirmekle beraber, Kırım'ın yerel uyduruk tıp hizmetlerinden

¹ R. G. Richardson, *Nurse Sarah Anne*, s. 65-8 ve 80.

² E. Cook, *Short Life... Nightingale*, s. 68-85; *Examiner*, 28 Ekim 1854.

³ C. Woodham-Smith, *Nightingale*, s. 98.

övgüyle söz etmekteydi. *Times* gerçi ekimin ikinci haftasında İstanbul'daki hastanelerin yetersizliğini belirten raporlar basmıştı, ama bu haberleri toparlayan gazeteci Russell değil, ayın ilk günlerinde Kırım'a ve Türkiye'ye yaptığı ziyaretten sonra Londra'ya dönen editör John Delane'di. Delane, Eupatoria Koyu'ndan İstanbul'a dönerken "içindeki yüzlerce kişinin öldüğü, hastalarla ağzına kadar dolu olan bir geminin bütün dehşetini" yaşamıştı. Bunun üzerine, Karadeniz'de içini derin bir acımayla dolduran her şeyin, masasının başında kaleme aldığı bir dizi başyazıyla tüm İngiltere'de duyulması için gerekeni yapmıştı. "İstanbul'dan" ibaresini taşıyan telgraflar ise, editörün Türk başkentindeyken konuştuğu yirmi sekiz yaşındaki Barbados doğumlu, Eton Koleji mezunu, muhabir Thomas Chenery tarafından gönderilmişti. Kişisel deneyimlerine dayanarak, 12 Ekim tarihli yazısında "Üsküdar'da hemşireler olmayışına" hayıflanan ve İngiliz ulusunun hastalara ve yaralılara biraz rahatlamalarını sağlayacak bir şeyler göndermek için bir fon oluşturmasını öneren de Delane'di. Gazete ertesi gün her zaman Russell'a mal edilmiş olan Chenery'nin ünlü telgrafını basmıştı:

Ambulans birliği olarak getirilmiş olan bitkin emekliler hiçbir işe yaramamaktadırlar. Dahası, cerrah bulunmadığı gibi, bir cerrahın direktiflerini yerine getirecek, ayrıca ziyaretleri sırasında hastalarla ilgilenecek pansumancılar ve hemşireler de bulunmamaktadır. Fransızlar bu açıdan bizden çok üstünler. Tıbbî hazırlıkları olağanüstü, cerrahları çok daha fazla, ayrıca inanılmayacak kadar kalabalık bir kabile halinde sefere katılmış olan rahibe hemşirelerden de yardım görüyorlar. Bu dindar kadınlar çok iyi hemşireler.⁴

Delane'in başyazısı anında etkisini gösterdi. Gazetenin Chenery'nin telgrafının yayımlandığı sayısında Delane'in fonuna 200 sterlin veren eski başbakanın oğlu Sir Robert Peel'in mektubu da yer alıyordu. İngiliz halkı bundan son-

⁴ *Times*, 12 Ekim 1854; *History of The Times*, II, s. 176/7.

raki iki hafta boyunca o kadar cömertçe katkılarda bulundu ki ilk hedef olan 10.000 sterline 25 Ekimde ulaşılmış bulunuluyordu. İngilizlerin yetersizliklerine karşın Fransızların hemşirelik hizmetlerini öven Chenery'nin raporu da tepkisiz kalmadı. 14 Ekim Cumartesi günü öfkeli bir dille yazılmış bir mektup, "Niçin bizim rahibe hemşirelerimiz yok?" diye soruyordu.

1854 İngilteresi'nde rahibe hemşireler vardı aslında ve onlar da Fransız benzerleri gibi iki yüzyıl önce Vincent de Paul ve Louise de Merillac tarafından saptanan hemşirelik kurallarını uyguluyorlardı. Bunlar, Londra merkezleri St. Pancras'taki Osnaburgh Sokağı'nda bulunan Devonport Seddonitler'i, Bermondsey ve Nonwood'taki Katolik rahibe hemşireler, Westminster'de St. John's House'ın Anglo Katolik rahibeleri ve büyük Quaker sosyal reformcu Elizabeth Fry tarafından ölümünden beş yıl önce, 1840'ta kurulmuş bir Protestan hemşireler tarikatıydı. Eksik olan, merhametli hemşireler değil, ortak bir hemşirelik standardı ve hastanelerdeki profesyonel yardımcılara iradesini kabul ettirecek, aynı zamanda dinsel uygulamalardaki farklılıkların inanlılar arasında bağnazlık ateşlerini tutuşturduğu bir zamanda bu birbirlerinden farklı mezhep gruplarını bir arada tutacak karakter sahibi bir kadının varlığıydı. Aranılan bu mükemmellik örneğinin Florence Nightingale olacağı ümit ediliyordu.

Delane ve Chenery Florence Nightingale'i öylesine etkilemişlerdi ki, genç kadın 14 Ekimde Savaş Bakanı'nın eşi olan arkadaşı Bayan Sidney Herbert'a bir mektup yazarak, *Times*'da yazılanlara inandığını söylemese de, "zavallı yaralılar" için bir şeyler yapabileceğine inandığını dile getirdi. Niçin küçük bir hemşire grubunu Üsküdar'a götürmesindi? Ama Savaş Bakanı'nın başka planları vardı. Kabinedeki arkadaşlarının birçoğu *Times*'taki açıklamaları boşu boşuna panik yaratan haberler olarak göz ardı ederken, Sidney Herbert, Boğaziçi'ndeki hastanelerde bir şeylerin hiç de yolunda gitmediğine inanıyordu. Zaten özel mektuplar da gaze-

telerdeki anlatıları doğrulamaktaydı. Florence Nightingale'e kendi kararıyla 1500 kelimelik bir mektup yazarak, genç kadını Türkiye'de bir hemşirelik servisi düzenlemeye ve müdireliğini yapmaya davet etti. Bu önerisi Kabine tarafından da onaylandı; Florence Nightingale'e böylece yöneticiliğin sorumluluklarını açıklayan bir direktif yollandığı gibi, kırk hemşireyi donatmak ve İstanbul'a kadarki seyahat masraflarını karşılamak için bir fondan para çekme yetkisi verildi.⁵

Florence Nightingale ve arkadaşları ekim ayının üçüncü haftası boyunca yetenekli hemşireler bulmak için seferber oldular. O zamana ait kayıtlar içinde bazı olaylar dikkati çeker: Elizabeth Fry'ın ardılından ilgisizlik; Bermondsey'den yollanan beş rahibenin, kafilenin geri kalanlarını Paris'te beklemeleri; St. John's House (Westminster) rahibeler birliğinin ruhsal esenliğinin korunmasına dair nazik pazarlıklar ve Plymouth'a çekilerek beş Seddonit'i posta treniyle Paddington'a getiren telgraf. Westminster başpapazının kız kardeşi Mary Stanley yetenekli, ciddi ve dürüst profesyonel hemşireler ararken, Sidney Herbert'in Belgravia'daki evinde Londra'nın Sarah Gamp'leriyle uzun görüşmeler oldu. Bayan Stanley, "Seçilen kadınlardan şikâyeti olacak olanların, içinden bir seçim yapmak zorunda kaldığımız grubu görmelerini isterdim," diye yazacaktı. Yine de 21 Ekim Cumartesi günü başkentin hastanelerinden seçilmiş on dört hastabakıcı, İstanbul'a gideceklerini söyleyen yirmi dört rahibeyle hemşireye katılmaya hazırldılar. British Library'deki Nightingale belgeleri arasında bulunan imzalı bir makbuzda rahibe hemşireler 21 Ekimde "Bayan Nightingale'in elinden üçer sterlinlik bir avans aldıklarını" doğruluyorlar. Yalnız iki imza, kalem tutmaya alışık birinin güvenli eliyle atılmış görünüyor.⁶

Sidney Herbert ayrıca meslektaşlarını, üç kişilik bir "Hastanelerle Hasta ve Yaralıların Durumunu Araştırma

⁵ Cook, age., s. 69-75; Woodham-Smith, age., s. 99-107.

^{*} Sarah Gamp, Charles Dickens'in *Martin Chuzzlewit* adlı romanındaki eğitimsiz hemşire karakteridir –ed.n.

⁶ "Receipts for Miss Nightingale," 21 Ekim 1854, Add. MSS. 43401.

Komisyonu"nın kurulmasına razı etti. Bunlar olurken kabinenin en büyük bölümü, *Times*'ın muhabirinin, "yaralarla ıstırapların ve hastanelerin yetersizliklerinin betimlemeleriyle" sebep olduğu, Clarendon'un deyimiyle, "ölçüsüz zarar"a hayıflanmayı sürdürüyorlardı.⁷ Sir James Graham, hastane gemileriyle ilgilenmesine ilgilendi. Balaklava Savaşı gününde Koramiral Dundas'a, "Alma savaşından sonra İstanbul yolundaki hastalarla yaralıların ıstıraplarına ilişkin, büyük bir olasılıkla abartılmış üzücü raporlar, İngiltere'de derin bir acı uyandırmıştır" diye yazdı ve ona, "hastalarla yaralıların vakit kaybedilmeden taşınması için buharla çalışan büyük nakliye gemilerinin birinin veya ikisinin hazır edilmesini" emretti. Fakat Karadeniz'deki ulaştırma işlerinden sorumlu yaşlıca bir Tuğamiral, Edward Boxer o kadar gecikti ki, yıl sonunda bile fazla bir gelişme kaydedilememiştir.⁸ Aberdeen'in kabinesindeki bakanlar hastanelerdeki yetersizliklerle ilgili sürekli şikâyetlerden meraka kapılmışlardı. Ordunun Londra'daki İlaç Departmanının Genel Müdürü Dr. Andrew Smith, ilkbahardan beri Üsküdar'a gönderilen ilaç ve malzemenin upuzun listelerini gösteriyor, savaş bölgesindeki baş denetçi Dr. John Hall'den ve Üsküdar'daki baş eczacıdan "hastanenin övülmeye değer bir durumda olduğuna" ve "herhangi bir ivedi duruma karşı yeterli gazlı bez, keten tiftiği, sargı ve gerekli ilaçlar" bulunduğuna dair mektuplar alıyordu.⁹

Eylül ayının üçüncü haftasında hastaneleri görmüş olan John Delane'in ise hiç içi rahat değildi. Bununla birlikte, İngiltere'den yola çıkarıldığı bilinen malzemenin kendisi oradayken niçin Türkiye'de bulunmadığını öğrenmişti. Nightingale hemşirelerinin İngiltere'den ayrıldıkları gün, arkadaşı olan Peel yanlısı milletvekili Monckton Miles'a

⁷ Clarendon'dan Stratford de Redcliffe'e, 19 Ekim 1854, FO 352/40; *History of The Times*, II, s. 177-8.

⁸ Graham'dan Dundas'a, 25 Ekim 1854, Bonner-Smith ve Dewar, *Russian War, 1854* s. 417-18.

⁹ Woodham-Smith, age., s. 169; J. D. Conacher, *The Aberdeen Coalition*, s. 480-1.

"Ben giderken tıbbi malzemeyle diğer malzemelerin yokluğu en sonunda açıklığa kavuştu" diye yazdı. "Hastalarla yaralı-lar İstanbul'a getirilirken bütün gerekli malzeme Varna'ya yollanmış."¹⁰ Eski bazı seferlerde –örneğin Moore'un 1808-1809 kışındaki Corunna Seferi ve birkaç ay sonra Walcheren Çıkarması– benzeri idari beceriksizliklerin zararı görmüştü; ama Napoléon savaşları zamanında gazete editörleri masala- ları başında oturlardı, özel muhabirlerin öncüleri ise bir Russell'ın ya da bir Chenery'nin araştırmacılıktaki altıncı hissini geliştirmemişlerdi henüz.

1854-55'te İngiliz basınının savaşın budalaca karmaşası-na veya İstanbul'daki kaosa yönelik ortak bir yaklaşımı yoktu. Savaşın içindeki gazete savaşı kış boyunca sürdü ve erte-si yazın ortalarına kadar uzadı.¹¹ Delane'e duyulan meslekî kıskançlık, muhabirlerine sağladığı nüfuz ve kolaylıklar, onların haberleri Londra'ya yetiştirmedeki hızları ve Ho-ward Russell'ın giderek artan ünü, Karadeniz çevresindeki olaylarla ilgili yorumları çarpıttı. Oysa Baltık'tan gelen ra-porların yarattığı umut ve hayal kırıklığı duyguları paylaşı-lıyordu. Hiçbir editör Kraliçe'nin askerleriyle denizcilerinin Kırım'daki ya da Baltık'taki kahramanlıklarını sorguluyor değildi, ama İngiltere'nin müttefikleriyle yardımcı kuvvetle-rin savaş bölgesi dışındaki durumlarının ele alınış biçimi gazeteden gazeteye değişiyordu.

Londra'nın önde gelen gazeteleri Balaklava'ya çok mu-habir yollamışlardı. İçlerinde en beceriklisi Tory *Morning Herald*'tan Nicholas Woods'tu; söylendiğine göre, Woods'un karargâh gemisi HMS *Caradoc*'ta bir kamarası vardı. İkinci en becerikli muhabir *Illustrated London News*'tan Joseph Archer Crowe'du. Mükemmel bir ressam olan Crowe, gazete-sine, kısa zamanda ahşap üstüne gravüre dönüştürülebilen desenler yolluyordu. Crowe, Sir George de Lacy Evans'ın 2.

¹⁰ T.W. Reid, *Life... Monckton Milnes*, I, s. 500.

¹¹ *Daily News*, 16 Ocak 1855; *Morning Post*, 12 Mart 1856; *History of The Times*, II, s. 185-215; M. P. Lalumia, *Realism and Politics*, s. 48-56.

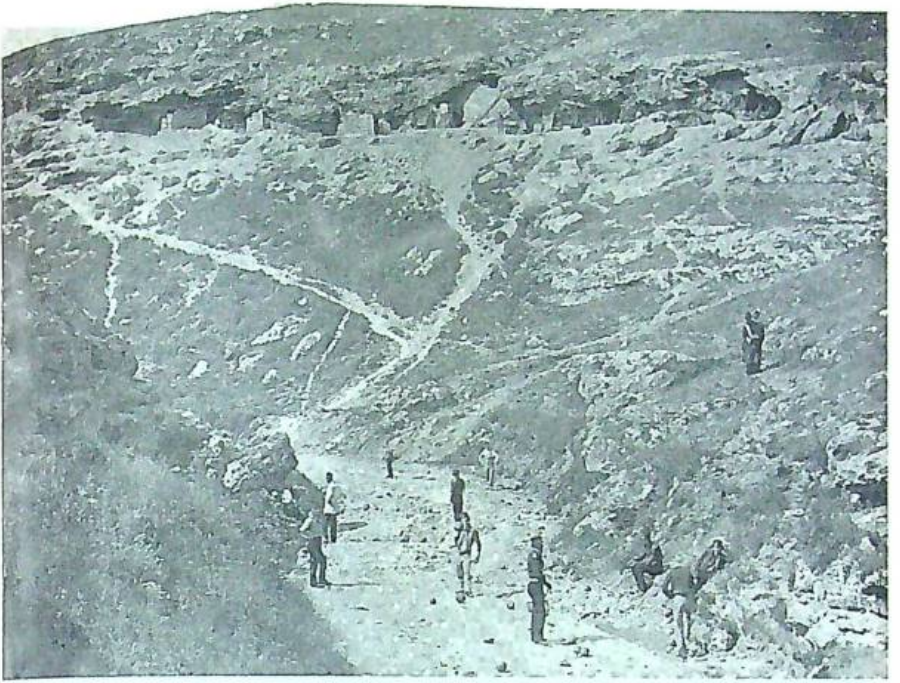
Joseph Sturge, 10 Şubat 1854'te Dostlar Topluluğu'nun barış çağrısını Çar I. Nikola'ya okuyor.

Baltık'taki birleşik harekâtlar: Bomarsund'a yapılan saldırı, Ağustos 1854.

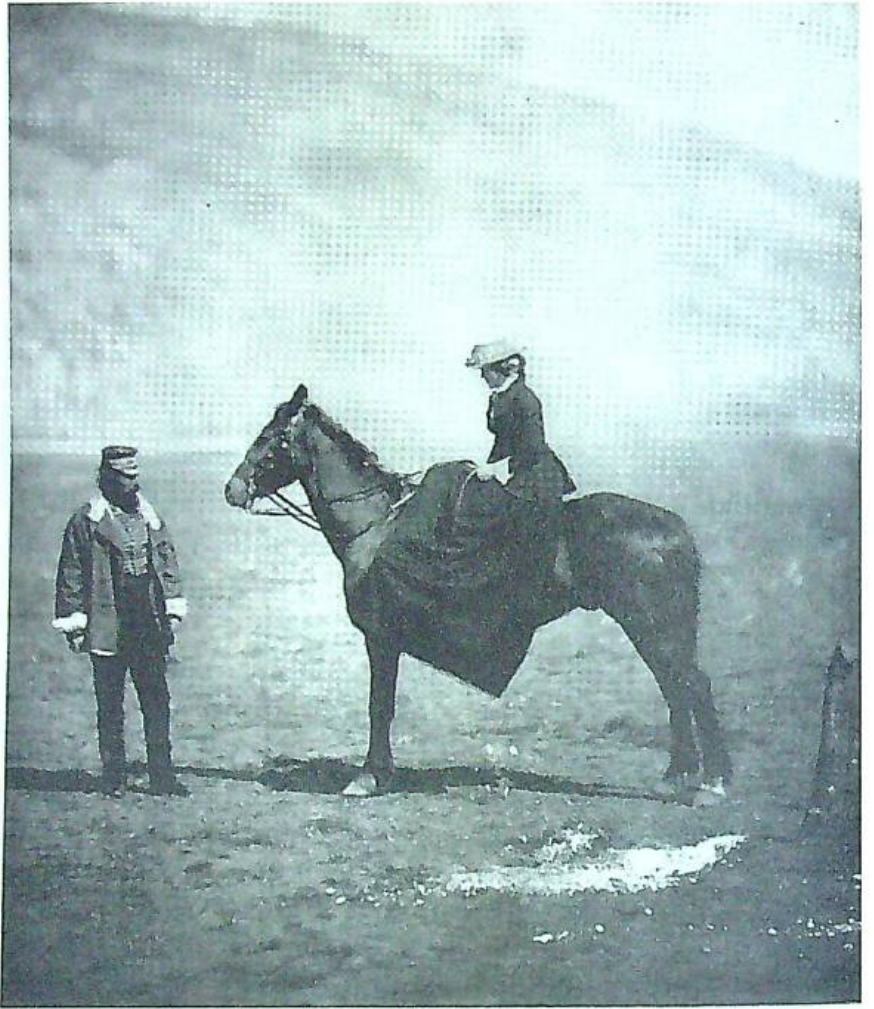
Punch dergisindeki karikatürde Lord Aberdeen ve Lord John Russell, 24 Ağustos 1854.

Bir Rus bombardımanından sonra tepelerdeki İngiliz mevzisi.

Florence Nigtingale Üsküdar'daki bir hastane koğuşunda (William Simpson'ın özgün çiziminden).

Yüzbaşı Henry Duberly ve Bayan Fanny Duberly. (Fotoğraf: Roger Fenton)

Times'in muhabiri W. H. Russell.
(Fotoğraf: Roger Fenton)

Savaş konseyi, 7 Haziran 1855:
Raglan (solda), masa başında
Pélissier ve Ömer Paşa'yla karşı
karşıya. (Fotoğraf: Roger Fenton)

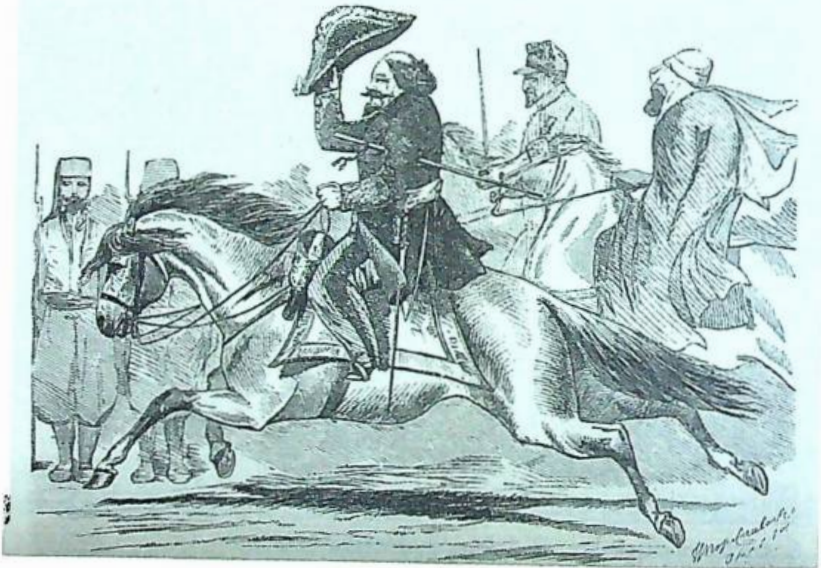

8. Hafif Süvarilerin mutfağı. (Fotoğraf: Roger Fenton)

Kalabalık Balaklava Limanı'nın kuzeybatıdan görünümü.

İngiliz subayı Yüzbaşı Crealock'ın çizgileriyle Canrobert.

İngiliz bataryalarından Sivastopol'ün görünüşü; Worontzoff Yolu'ndan aşağıya, Redon'a doğru bakış.

Ruslar 1855 Eylülünde Sivastopol'ü boşaltıyor. Mihail tabyasından Bukhmeier'in Duba Köprüsü'ne bakış.

Redan'ın içi: James Robertson tarafından 1855 Eylülünde çekilmiş fotoğraf.

1856 Paris Kongresi. Oturanlar (soldan sağa): Orlov, Lord Cowley (İngiliz elçisi), Walewski; Clarendon; Ali Paşa. Ayakta duranlar arasında: Cavour (sol uç), Buol (Orlov'un arkasında), Benedetti (sandalyeyi tutan) ve Brunnow (sağ uçta).

Tümenine bağlandı; tıpkı *Morning Chronicle*'ın muhabirinin süvari tümenine bağlanması gibi; ki bu da radikal gelenekleri olan bir gazeteyi temsil eden bir muhabir için ilginç bir işbirliği olsa gerekti. Woods'la Crowe'un her ikisi de sonraki yıllarda gazeteci olarak ün sahibi oldular. Crowe, İngiltere Başkonsolosu olarak görev yaparken Alman toplumuyla ilgili sağlıklı analizleri nedeniyle bir şövalyelik ve buna bağlı olarak 'Sir' unvanını da kazandı. Ama bütün bunlar gelecekte olacaktı. 1854'te ise, Crowe'un editörü tarafından bile onuru kırılacaktı. O, Balaklava Günü'nü ordunun sağ kanadında ateş altında geçirirken, Russell, savaşı Sapune Tepelerinden tanrısal bir kayıtsızlıkla seyrediyordu, *Illustrated London News*'un 18 Kasım'da Russell'in Hafif Alay'ın saldırısı hakkındaki yazısını –kaynak belirtmeden– salı günkü *Times*'tan alarak kendi ikinci sayfasında basması; buna karşın Crowe'un aynı çarpışma hakkındaki titizce ve sağgörüyle kaleme alınmış haberini ("Lord Lucan'a, itaat etmek ya da etmemek için bir karar verebilme yetkisi bırakılıp bırakılmadığını bilmiyorum... O günkü fiyaskonun nedenlerinin günün birinde açıklanıp açıklanmayacağını bilmiyorum" vs, vs) ayrı bir ilaveye geçirmesi gazeteci için hayli onur kırıcı olmuştu.¹² Gerçek şu ki 1854'te belki İstanbul'daki Chenery dışında hiçbir muhabirde Russel'daki betimleme yeteneği veya İrlandalıları özgü hoş üslup yoktu.

Times gazetesinin gerek Üsküdar'daki sefaleti okurlarına aktarışının gerekse "hastalarla yaralıları için bir fon" oluşturmalarının altında yatanlar, diğer günlük gazeteler ve en başta *Daily News* ile *Morning Post* tarafından sorgulandı. Aynı zamanda dullarla yetimler için Prens Albert'in başkanlığında resmî bir "Vatansever Dayanışma Fonu" kurulmuş ve Delane'in ve Peel'in en baştaki cömertçe desteğinde kurulmuş hayırsever dernekle rekabet edercesine hızla faaliyete geçirilmişti. *Illustrated London News*, saldırmak için Delane'in fonunu seçti ve "fazla işgüzar, o denli de patavatsız" bir gazeteyi ve "Üsküdar'daki hastanede yaralı askerlerin

¹² ILN, 18 Kasım 1854, Cilt XXV, no. 713, s. 502 ve 518-19.

çektikleri sefaleti hafifletmek amacıyla zenginlerin ve yufka yürekliilerin katkısı için çağrıda bulunduğunu alaya aldı. "Bu söylentileri" ise "ya fazlaca abartılmışlığa ya da tamamen temelden yoksunluk"a mahkûm ediyor ve "bu tür raporların kamuya hizmet ve ulusal karakter adına İngiliz gazeteleri tarafından yayılmayacağını" umut etmek istiyordu. Gazetenin başyazısı "İngilizlerin hayırseverliğinin, Kraliçe'nin konseydeki onayıyla kurulmuş Vatansever Dayanışma Fonunu desteklemekle kendini asilce kanıtlamış olacağına" ısrar ediyor; Delane'in çağrısının karşılık bulmasının ise, "ancak iddiaların doğru olmaları halinde haklı sayılabileceğini, yanlış olmaları durumunda ise, ortaya koyduğu çelişkiler dolayısıyla karşılıksız bırakılacağını umut ettiğini" belirtiyordu.¹³

Illustrated London News, gazete savaşındaki bu şiddetli yayılım ateşine rağmen, bütün diğer günlük ve haftalık gazeteler gibi, *Times* fonundan yararlanan Nightingale hemşirelerini destekliyordu. Arada sırada garip bir biçimde olsa bile. Örneğin hemşireler Londra Köprüsü istasyonundan ayrılırlarken satılmakta olan sayıda "Bayan Nightingale'in Hayırsever Merhamet Melekleri'ni Üsküdar'a götürmesinden" övgüyle bahsediliyordu. Editör, bir kere hedeflerine vardikten sonra İngiliz bayanların, hayırlı işler görmekteki yüce gönüllülükleriyle Fransızlarla rekabet edebileceklerini okurlarına garantiliyordu. On beş gün sonra da yarım sayfa kaplayan bir gravür, Boulognelu balıkçı kadınları Doğuya giden hemşirelerin bagajlarını gemiden trene taşıırken betimliyor; altındaki yazıda da özveri kaflesine Akdeniz'e doğru eşlik edecek "sempati ve saygı" gösterilerinden söz ediliyordu.¹⁴ Londra basınındaki bu hafif şaşkın ve korumacı ton, Nightingale misyonunu bekleyen güçlülere hafiften dokunduruyordu. Ancak kafilenin lideri bile Boğaziçi'nde ve Sivas-topol dışında karşılaşacağı meslekî kızgınlığın yoğunluğunu tahmin edemezdi.

Fakat Florence Nightingale'in en büyük düşmanı bürok-

¹³ ILN, 21 Ekim 1854, Cilt XXV, no. 708, s. 381-2.

¹⁴ ILN, 4 Kasım 1854, Cilt XXV, no. 710, s. 447-8.

rasi ve kırtasiyecilik değil, pislikti. Yolcular gemiden kayıklarla rıhtıma götürülmeyi beklerlerken, Nightingale çok şevkli görünen bir hemşireye, "İradenin en güçlüsü, çamaşır teknesinin başında gerekli" demişti. Selimiye Kışlası'nın upuzun sarı duvarları, Topkapı Sarayı'nın karşısında, denizin ötesindeki tepenin üstünde hâlâ yerli yerinde duruyor. Kışla, arkasındaki eski mezarlığın servileriyle birlikte Boğaziçi'nin Asya kıyısı boyunca etkileyici bir ufuk çizgisi oluşturuyor. Fakat 1854'te Padişah'ın topçu birliklerinin bu eski karargâhının hiçbir çekici yanı yoktu. Nightingale hemşireleri 1854'te Selimiye Kışlası'nı en kötümser gazete haberlerinde ima edildiğinden bile daha kötü durumda buldular. Binalar eylül ayından önce hastane olarak kullanılmaya başlanmadığı gibi, kışlanın bazı bölümleri ise hemşireler geldiklerinde hâlâ bir transit istasyonu olarak kullanılıyordu. Yürüyecek durumdaki hastalar veya hademeler üç katlı dikdörtgen bloka ulaşmak için derme çatma bir iskeleden itibaren dik bir yokuşu tırmanmak durumundaydılar. Dikdörtgen blokta ise sıra sıra haşarat kaynayan yataklar, dört mili bulan koridorlarda uzayıp gidiyordu. Hastane yöneticileri sonradan burayı bir "lağım denizi" olarak niteleyecekti. Doktor açığı vardı, ilaç açığı vardı, lamba ve mum açığı vardı, temel ev eşyası açığı vardı. Boğaziçi'ndeki o ilk haftaların en kendini tutarak konuşan vakanüvislerinden Sarah Anne Hemşire'ye daha gelir gelmez "hastanede ameliyatlar için dahi bir tek masa olmadığı" söylenmişti.¹⁵ Yağmur damdan içeri akıyor, şiddetli yağdığı günlerde helaları taşıarak koğuşları su basmasına neden oluyor; bazen de Boğaziçi'nden doğru sert bir rüzgâr esince, zaten sallanan pencereler, yaşamak için çabalayan hastalarla yaralıların üstüne devriliyordu. Cerrahlar, sırada bekleyenlerin gözü önünde anestezisiz kol, bacak kesiyorlar; kirli koridorlarda, yarım yüzyıl önce seyir halindeki Nelson'un gemilerinin revirlerinininkine kadar korkunç bir görünüm sergiliyorlardı. Florence Nightingale'in ilk yaptığı "iyiliklerden" biri, "neşteri bekleyen" zavallılara

¹⁵ Richardson, age., s. 82.

biraz moral vermek amacıyla "ampütasyonlar için bir para-van" satın almak olmuştur. Üsküdar'da geçirdiği ilk on günden sonra Harley Sokağı'ndaki bir doktor arkadaşına şöyle yazmıştı: "Başarılı vakalarınızın verdiği haklı hoşnutlukla evlerinizde oturan siz İngiltere'deki centilmenler, (bir askerî hastanede) bu tükenmiş veya can çekişen adamları ameliyat etmenin sefaletini ve korkunçluğunu gazeteleri okuyarak asla anlayamazsınız." Eklemişti: "Bir Londra hastanesi bunun yanında çiçek bahçesinden farksız."¹⁶

Florence Nightingale en zorunlu malzemeler için hemen *Times* fonundan para çekti. İstanbul'a fonun ilk görevli memuru olarak gönderilen ve hemşirelerle aynı gemide yolculuk etmiş olan gazetenin müdürü John Cameron MacDonald, "Anımsadığıma göre kendisine sağlamamı istediği ilk malzemeler yerleri yıkamak için 200 fırça ve çuval bezi olmuştur" diyecekti.¹⁷ Nightingale, o ilk günlerde hastanenin sınırlı yiyecek olanaklarını çoğaltmak için kendi cebinden para harcamıştı. Sidney Herbert ona, Dışişleri Bakanı'nın hatırlatması sayesinde elçiden yardım geleceğine dair güvence vermişti. Stratford de Redcliffe gerçekten de hemşirelerin geldiği günde birinci kâtibini, karısının yazdığı özenle kaleme alınmış bir mektupla Üsküdar'a yollamıştı. Koku onu hasta ettiği için Lady Stratford'un kendisi hastaneye gelemiyordu; ama hastalarla yaralıların rahatı için hastane makamlarının o sırada sahip olmadıkları bazı eşyayı kocasının sağlamasını garanti altına almıştı. Fakat bir askerî hastanede nelerin gereksinildiğine dair Stratford'ların aklından geçenler o kadar sınırlıydı ki, inatçı elçiyle inatçı müdire arasındaki ilişkiler çok geçmeden gerginleşti.¹⁸

Sarah Anne Hemşire Üsküdar'a geldikleri günden şunları hatırlıyor: "Bayan N. yanımıza oturdu ve bize Kırım'dan gelen son haberleri, Balaklava'daki şahane saldırıyı anlattı." Bu,

¹⁶ Nightingale'den Dr. Brown'a, 14 Kasım 1854, Cook, *Short Life*, s. 89.

¹⁷ Age., s. 96.

¹⁸ Lady Stratford'dan (3 Kasım) ve Lord Stratford de Redcliffe'den (9 Kasım 1854) Florence Nightingale'e Mektuplar, Add. MSS. 43401; Woodham-Smith, age., 136, 138, 146.

on gün önceki savaşı hemşirelerin ilk duyuşuydu ve “şahane saldırı”nın onları kabule henüz hazır olmayan bir hastaneye sel gibi yaralı akacağı anlamına geldiğini kavrayamamışlardı. Sarah Anne’in “Altı yüzlerin viranesi” dediği karaya çıkarılıp hastaneye götürüldüler.¹⁹ Bu yaralı akınından dört gün sonra –yarım saat önce haber verilerek– Inkerman’dan getirilen 500 yaralı Selimiye Kışlası’ndaki hastaların sayısını 2225’e yükseltirken, 650 asker de tepedekinden daha az sıkışık olan özel Türk hastanesine yerleştirildiler. Nightingale kafilesi İngiltere’den bir ay önce ayrılmış olsaydı, hiç değilse hastanedeki sağlık koşullarının yüzlerce hastanın gelmeye başlamasından önce düzeltilmesi belki mümkün olurdu. Ama bu durumda damı olan fayans kaplı çamaşırhaneler, temiz mutfaklar ve çalışan helalar için ilkbahara kadar beklemek zorunda kalınacaktı. Hastalarına temel ilaçları, koşulların donanımını ve temiz giysileri sağlamak müdirenin tüm enerjisini tüketecekti; yılın sonunda ise mucizeler yaratmış oluyordu ama kendi sağlığı ve yardımcılarının birçoğununki pahasına. Öyleyken, hemşirelerin gelişini izleyen kritik haftalarda ölümler azalacağına, çoğalmıştı. 1854’ün son ayında Üsküdar hastanelerinde iki bin İngiliz askeri öldü.²⁰

Kuşkusuz, hastanede kullanılmak üzere talep edilen her şey için doktorların imzasını gerektiren katı yönetmelikler etkin çalışmayı önliyordu. Ve şurası belli ki, Üsküdar’daki tıbbî otoriteler, hemşirelerin İngiltere’den ayrılmalarından da önce, malzemeleri getiren sivili (Ward adında sersem bir İspanya Savaşı askeri) stokları sürekli tamamlamaya razı etmekte zorlanıyorlardı. Ama üst düzeydeki doktorlarla hemşirelerin, yöneticiyle kırtasiyeciliği kısa kesmekte işbirliği etmeleri de umut verici değildi. Florence Nightingale’in biyografilerini yazanlar, Bayan Nightingale’in Üsküdar’daki başhekim Dr. Duncan Menzies’le Kırım’daki ordunun en üst düzeydeki doktoru Dr. John Hall’dan gördüğü düşmanca tavrı ısrarla vurguluyorlar. Hemşirelerin Boğaziçi’ne geliş-

¹⁹ Richardson, age., 81. ve 83.

²⁰ Woodham-Smith, age., s. 129-46.

lerinin ertesi günü Menzies Londra'daki Newcastle Dükü'ne yazdığı mektupta "subay eşleri olsunlar ya da olmasınlar, savaş bölgesine kadınların kabulünün, hastane disipliniyle hastaların tedavisi açısından bir zararlı hoşgörü örneği olduğu"nu bildiriyordu. Hall da Londra'ya, "övlümeye değer bir durumda" olan üslerdeki hastanelerinin hiçbir şeylerinin eksik olmadığını ifade etmişti. Hall ile Menzies, hemşireleri nüfuz alanlarına ne olursa olsun sokmamak endişesinde olduklarından, Chenery'yi bile "şu andaki durumun kesinlikle yetersiz olmadığına" inandırmışlardı.²¹ Doktorların her ikisinin de, herhangi bir kadının ordunun tıp hizmetlerinin yürütülüşüne burnunu sokmasına içerleyecekleri açtı. Florence Nightingale'i ise özellikle kabul edemezlerdi, çünkü arkasında basın ve Üsküdar'la ilgili raporlarıyla dünyalarını sarsan *Times*'ın desteği vardı. MacDonald'la yakın ilişkisi, Florence Nightingale'in Delane Fonu'ndan yeterince yararlanmasına yardımcı oldu; öyle ki 1855'te Parlamento Araştırma Komitesinin bildirdiğine göre, "hastanelerdeki ilk gerçek ıslahat, özel önerilerin, özel çabaların ve özel bir hayırseverliğin ürünüydü."²² Bunu okumanın ise, Bayan Nightingale'in üstleri olan kadın düşmanlarının hiç, ama hiç hoşuna gitmeyeceği kesindi.

Fransız basınında benzeri bir bağırıtı çağırıtı olmadı. Levazım dairesinde eğer yolsuzluk olduysa, bu, doğudaki ordu da anayurttaki veya Kuzey Afrika'daki garnizonlardakinden daha belirgin değildi. Ambulans hizmetleriyle rahibe hemşirelerin çalışmalarının çok iyi organize edilmiş olduğu biliyordu. Fransız sağlık hizmetlerini yakından görmek, Russell, Chenery ve Delane'in tüm övgülerine karşın, Florence Nightingale'i daha eleştirilir kılmıştı. Kadın hemşirelerin Kırım'a girmelerine izin verilmiyor, İstanbul çevresindeki üs hastanelerinde kalmaları isteniyordu; İngiliz müdireye ise onlar bu durumda koğuş hemşireleri değil "avuntu unsur-

²¹ *Times*, 4 Kasım 1854; Cantlie, *Hist... Army Med. Dept*, I, s. 158-60.

²² Cook, *Short Life*, s. 96.

ları" gibi görünüyordular.²³ Fakat savaş, Fransız hemşirelik sistemine fazla bir değişiklik getirmemesine karşın, gelişmelerin zaman zaman İngiltere'dekilere paralel görüldüğü Rusya'daki hastane yönetimi üzerinde çok büyük bir etki yapmıştı.

Rusya'nın 1828-29'da Türkiye'ye karşı savaşında Çar'ın ordusu salgınlardan büyük kayıplara uğramış; ölüm oranı sırf kötü bakım nedeniyle büyük ölçüde artmıştı. Bu deneyim I. Nikola'yı, askerî hastanelerin geliştirilmesini teşvik etmeye sevk etmiş, zaman zaman hastanelere sürpriz denetim ziyaretleri yapmıştı. Çar, Napoléon Savaşları sırasında annesi Ana İmparatoriçe Marie Feodorovna tarafından kurulmuş olan ve "Şefkatli Dullar" diye bilinen bir hayırsever kadın hastane yardımcıları grubunun, karısının koruması altında devamını sağlamıştı. I. Nikola 1798 kadar erken bir tarihte babası tarafından St. Petersburg'un Viborg bölgesinde kurulmuş Askerî Tıp Akademisi'ne de özel bir ilgi gösteriyordu. Akademi'nin 1840'larda birinci sınıf bir cerrahi profesörü bulunuyordu; 1848-49'da Kafkasya'da dokuz ay süreyle ordunun yanında bulunan Nikolay Pirogov, cephe-deki tıbbi hizmetleri geliştirmiş, bir savaşta ilk kez anestezi maddesi olarak eterden yararlanmıştı.

Öyleyken, yılın bu kadar geç bir zamanında Müttefiklerin bu beklenmedik Kırım çıkarması, Rus tıp otoritelerini gafil avladı ve sistemlerindeki zayıflıkları ortaya çıkardı. Alma Savaşı'ndan sonra tüyler ürpertici öyküler St. Petersburg'a ulaşmıştı. İmparatoriçe'nin "Şefkatli Dulları"nın profesyonel değerine fazla bir güveni olmayan Pirogov, vakit kaybetmeden güçlü ve zeki Grandüşes Elena Pavlovna'da destek aradı. "Elimizdeki hasta adam" görüşmesi Grandüşes'in sarayında yapılmıştı. Elena Pavlovna ilgilendi; Rusya'nın hastalarıyla yaralılarına duyduğu ilgi derin ve gerçekti fakat Ortodoks Rahibe Hemşirelerin kurucusu ve korumacısı olmak istemesinin kişisel bir nedeni de vardı. Hem kayınvalidesi hem de büyük teyzesi olan rahmetli İmparatoriçe Marie Feodorovna

²³ Richardson, age., s. 48-9.

gibi o da Wurtemberg sülalesinden bir prensesti. Fakat İmparatoriçe genç bir gelinken ona o kadar kötü davranmıştı ki, Grandüşes'in onunla ilgili hiç de hoş olmayan anıları vardı. Kayınvalidesinin hemşireler gurubunun, "Şefkatli Dullar"a hiç de uygun olmayan görevler üstlenecek olmalarından özellikle hoşnuttu. Grandüşes, Rus kadınlarına, "Haçı Yüceltme Tarikatı" çerçevesinde bir yıl süreyle askerî hastane hemşiresi olarak hizmet etmeleri için sesleniyordu. Dinî konumlarını vurgulayacak bir giysi giyecekler, hiçbir ücret almayacaklar, ödülleri vatanseverce özverinin sağlayacağı ruhsal tatmin olacaktı. Grandüşes öte yandan hemşirelerin masraflarını kişisel fonuyla karşılamayı üstlenmişti.²⁴

Hemşireler Birliği'nin fiilî müdiresi, saraydaki nüfuzlu kişilerle bağlantıları olan Alexandra Stakhoviç'ti, ama kuruldu kurulalı Birlik 1854 Kasımının başlarında St. Petersburg'a gelen Pirogov'un egemenliğindeydi. St. Petersburg'un valilerinden birinin kızı olan Ekaterina Bakunina, hemşirelerin kahverengi giysisini altı yıl üzerinde taşıymıştı. Moskova'daki bir revirin koğuşlarında kısa bir gezinti yaptıktan sonra dört günlük bir eğitim görmüş ve hemen hemşire olarak kabul edilmişti. Arkadaşlarından çoğu hemşirelik deneyimlerini ekim ayında iki hafta süresince Moskova'yla başkentin çevresindeki kliniklerde çalışarak elde etmişlerdi. Eğitim süreçleri aşağı yukarı Nightingale kafilesinin İngiltere'den Türkiye'ye hareket ettikleri zamana denk düşüyordu. Ama bu İngiliz ve Rus hemşire gruplarının oluşturulmasının zamanlamasında böylesine bir paralellik olmasına karşın, Grandüşes'in kafilesi, Florence Nightingale'e dert olmayan bir problemle karşılaşmıştı. Nightingale hemşireleri, Lyons ile Valence arasında tren hattı olmayışından dolayı Rhone bölgesinde bir gün geçirmeleri dışında, 2000 millik yolculuklarını fırtınalı denizlerde sallanmak hesaba katılmazsa, bir güçlkle karşılaşmadan tren ve gemiyle tamamlamışlar-

²⁴ İngilizce olarak en kapsamlı inceleme için bkz. J. S. Curtiss, "Russian Sisters of Mercy in the Crimea," *Slavic Review*, no. 25 (1966), s. 84-100.

dı. Oysa kasım ayı başlarında Nikola Demiryolu vasıtasıyla başkentten Moskova'ya hızla yolculuk eden Haçı Yüceltme Tarikatı'nın otuz üyesinin, güneye doğru Kırım hinterlandındaki Simferopol'a kadarki yolculuklarını tamamlamaları fazladan bir ay daha aldı. Bir liberal orta sınıf ailenin kızı olan ve 1917'den sonra önce olduğundan daha iyi tanınan Alexandra Krupskaya, beş yıl sonra maceralarını kaleme alarak, atla çekilen yük arabası, öküz arabaları, son olarak da Kırım develerinin onları nasıl sel basmış yollardan ve patikalardan geçirdiğini anlattı. En sonunda Simferopol'e vardıklarında, 13 Aralıkta ilk kez yaralılara bakma fırsatını buldular. İlk hemşireler kaflesinin, kuşatılmış Sivastopol'de Dr. Pirogov'un emrinde çalışmaya başlamasına kadar yedi hafta daha geçti.²⁵

Pirogov'un kendisi, Yayla Dağlarından geçerek Simferopol'le Sivastopol arasındaki elli millik yolculuğu, Florence Nightingale'in hemşirelerinin Boğaziçi'ne kadarki yolculuklarını tamamladıkları sırada yapmayı başarmıştı. Onun Sivastopol hastanelerindeki bazı problemler hakkında yazdıkları insana hiç yabancı gelmiyordu: Aynı açıklar, aynı dehşet verici hijyen koşulları; Sivastopol'den yazdığı ilk mektuplarının birinde, "2.000'den fazla yaralı kana batmış kirli şiltelerin üstünde karmakarışık yatıyorlardı" diye yazıyordu. Bir keresinde on gün boyunca aralıksız olarak günde on saat süreyle ameliyatlar yaptığını hesaplamıştı.²⁶ Pirogov'un, I. Nikola'nın saltanatı süresindeki en mükemmel cerrah olduğu ve askerî cerrah olarak deneyiminin ve ulusal düzeydeki itibarının, İngiliz ve Fransız doktorları arasında bir emsalinin bulunmadığı söylenebilir. Üstelik, Florence Nightingale'in ancak çok sonraki yıllarında erişebildiği bir otoriteyle konuşabiliyordu. Öyleyken, eski kuşak Rus subaylarının önyargılarıyla sürekli savaşmak durumunda kaldı. En başta Prens Menşikov, yeni model getiren fikirlere düşmandı: Eterin bir anestezi maddesi olarak kullanılmasını

²⁵ Krupskaya, *Vospominaniia*, s. 8-13.

²⁶ Pirogov, *Sevastopolskie Pisma*, s. 5, 17-18, 31.

şüpheyile karşılıyordu ve hastanelerde kadın hemşire çalıştırılmasına karşıydı. Pirogov'a söylediğine göre, bunun, frenji olaylarını artıracığından korkuyordu. Başka bir yüksek rütbeli subay da askerlerin onlara hemen tecavüz edeceklerini söylemişti. Pirogov içten içe şüpheleniyordu: Askeri müessesenin böylesine düşmanca bir tavır almasının asıl nedeni, zeki ve özverili hemşirelerin, hastane yönetiminin hilekârlığını ortaya çıkarmalarından korkması olmalıydı. Pirogov, hırsızlığa ve yolsuzluklara karşı olduğu kadar, kolay değişmez önyargılara karşı da savaşıyordu.²⁷

Pirogov dediğini yaptırdı. Yetmiş kadar hemşire refakatli dörtlü gruplar halinde Sivastopol hastanelerine geldiler. Bombardımanın en şiddetli aylarında bir hayalet kentin içi dışı dökülmüş ve çökmüş evlerinin arasında kaldılar. Birçokları, Güney Rusya'nın korkunç yollarında ambulans konvoylarıyla geri döndüler, Hemşirelik müessesesinin içinde kavgalar ve aynen Üsküdar'da olduğu gibi başhemşireler arasında acı çekişmeler ve anlaşmazlıklar oldu. Ama Rus askerleri Merhamet Melekleri'nin şerefine saygı gösteriyorlardı. İngiliz denizciler de Florence Nightingale'le gelen hemşire gruplarından aynı saygıyı esirgememişlerdi. Üstünde kırmızı harflerle "Üsküdar Hastanesi" yazılı kaba ketenden bir başlığın, İstanbul'un liman bölgesinde bir koruma garantisi oluşu gibi, göğsünde altın renkli bir haç bulunan kahverengi giysi de Sivastopol'de Kerson'da ve Simferopol'de Rus hemşireleri koruyordu. Kırım Savaşı'nın cesaret verici garipliklerinden biri, insanların savaşta vahşileşmesinin, sonraki savaşlardan farklı olarak, bu örnekte, ruhu yozlaştıramamış olmasıdır.

Pirogov'un başarılarına saygı duymasına ve Grandüşes Elena Pavlovna'nın insanseverliğine değer vermesine rağmen, Çarlık Rusyası, bir kadın savaş kahramanı bulamamıştı. Haççı Yüceltme Tarikatı'nın içindeki kavgalar, Alexandra Stakhoviç, Ekaterina Bakunina veya Alexandra Krupskaya'nın

²⁷ Pirogov'da 16, 17 ve 19 Kasım 1854 tarihli mektuplar, age., s. 106-7.

efsaneleşmiş kişiler olarak kabulünü önlemiştir. Dahası, okuryazar Ruslar, Çar'ın askerlerinin kahramanlığını öven gazetelerle dergileri yutarcasına okudukları halde, St. Petersburg'la Moskova'da gazetecilik; on yıl sonra Mihail Katkov'un Panslavist "Moskovskiya Vydemosti"sinin parlamasına kadar politika açısından etkili olmamıştı. Paris'te de basın politik sansür tarafından sınırlanıyor, sadece İmparator'un gözüne girmiş olanların ününe ün katıyordu.

Buna karşın, İngiltere'nin gazeteleriyle dergilerinin 1854'ün son kritik dört ayında, kamuoyunu her zamankinden de çok biçimlendirdiğine şüphe yok. Basın, Parlamentonun oturumlarını tatil ettiği 14 Ağustosla 13 Aralık arasında kendi seçtiği erkek ve kadın kahramanları göklere çıkarırken, her neden kaynaklanıyor olursa olsun, beceriksizlikleri de teşhir ediyordu. Savaş yıllarının unutulmayan dört cümlesinin üçünün kaynağı *Times*'taki makalelerdi, dördüncüsü ise Bright'ın Avam Kamarası'nda 1855'in Şubatının son haftasında yaptığı ifşaat nitelikli konuşmadan alınmaydı. *Times*'ın Russell'ın hafif süvari saldırısını anlatan ünlü yazısını basan sayısı, "ince bir çelik sırasıyla taçlanmış ince kırmızı çizgi" betimlemesinden başka, Sivastopol karşısındaki İngiliz bataryalarına çıkan bir yolun ateşe açık olması nedeniyle "Ölüm Vadisi" adını hak ettiğine dair günler öncesinin bir raporunu da içeriyordu. Tennyson bu imajı ödünç alıp beş mil daha doğuda, Balaklava'nın yukarısındaki üst geçide nakletmişti.²⁸ Florence Nightingale'in en çok bilinen resmini yayan da *Times* olmuştu. Hasta ve Yaralılar Fonu'nun sosyal yardım görevlisi MacDonald, İstanbul'dan ayrılmasından kısa bir zaman önce kadın hemşirelerin müdiresini yücelten bir raporu Üsküdar'dan İngiltere'ye yollamıştı:

Hastalığın en tehlikeli şekliyle kol gezdiği ve yolsuzluğun elinin üzüntü verecek kadar yakın olduğu her yerde, bu eşsiz kadın mutlaka ortaya çıkıyor. Şefkatli varlığı, can çekişen doğanın ortasında bile rahat ve

²⁸ *Times*, 14 Kasım 1854; krş. Bentley, *Russell's Despatches*, s. 114 ve 123.

huzurun işareti oluyor. Bu hastanelerde, hiç abartmadan, bir "yardımcı melek" o; ince bedeni koridor-dan sessizce kayıp geçerken, onu gören her zavallının yüzü minnettarlıkla ışıltıyor. Bütün hekimler geceyi geçirmek için odalarına çekildikten ve sessizlikle karanlık millerce uzayan koridorlardaki hasta yataklarını sardıktan sonra, onu elinde küçük bir lambayla yalnız başına hastalarını yoklamak için turlarken görrebilirsiniz.²⁹

"Lambalı Kadın" folklordaki yerini işte bu şekilde almış oldu. MacDonald'ın duygusal betimlemesi bundan sonraki aylarda düzyazı ve mısralarla daha da zenginleşti. Etkilenenler yalnızca İngilizler de değildi. Atlantik'in karşı yakasında Longfellow, Harvard'ın sakin ve huzurlu atmosferinde Üsküdar'daki "kahraman kadın" hayalini yaşattı. Komik manzumeleri şiir düzeyine yükselterek, Victoria Dönemi'nin ortalarındaki Londra'nın bu kahraman kadını *Santa Filomena* şiirinin duygulandırıcı mısralarıyla ilahlaştırdı. Gerçek Santa Filomena, ululanması 1854-55'te İngiltere'yle İtalya'da moda olan Hristiyanlığın az tanınmış eski din şehitlerinden biriydi.

Bu paralellik gerçeğe hiç uygun düşmemektedir. Sarah Anne Hemşire'nin güncesindeki Florence Nightingale, karakter sahibi bir kadın ve merhametli bir savaşçıdır; ayrıca aydın bir kadın olduğu anlaşılmaktadır, katakompların terk edilmiş silik bir çocuğu değil. "Lambalı Kadın" hayranlığı Florence Nightingale'in sadece canını sıkmaktaydı. Sidney Herbert'e, etrafında "ne centilmen, ne kültürlü kişiler, hatta ne de işadamları" olup "tek amaçları şimşekleri üzerlerine çekmemek" olan adamlar varken, onun "özverimizden, kahramanlığından vs" konuşulmasında bir yarar görmediğini itiraf etmiştir.³⁰ Üsküdar'da çoktandır şüphelendiği gerçeği keşfetmişti: Silahların susmasından çok sonralara kadar sürecek olan yumuşatılamaz erkek önyargılılığına karşı bir savaşa giriştiğini.

²⁹ Cook, *Short Life*, s. 140.

³⁰ F. Nightingale'den S. Herbert'e, Mart 1855, Woodham-Smith, age., s. 168.

BİR ZAFER VE BİR FELAKET

Florence Nightingale sonraki yıllarda Üsküdar'a gelişinin yıldönümünde yazılmış mektuplara "4 Kasım (Inkerman'ın arifesi)" başlığını atmaktaydı. Açılan parantez, verilen kayıplarla Türkiye'deki o ilk feci haftalarda hemşirelerinin belini büken savaşa verdiği önemi kanıtlamaktadır. Öyleyken atılan tarih aldatıcıdır. Adlarını rasgele seçtiğimiz Agincourt, Lützen, Austerlitz, Borodino gibi savaşımlara bekleme içinde geçen günler ve geceler öncelik etmiş, komutanları araziye incelemek için kendilerine yüksek yerler seçerlerken rakip birlikler cesaret bulmaya çalışmışlardı. Statik siper savaşımında bile bazı uğursuz işaretler yaklaşan bir saldırıyı haber verir: Gece göğünde işaret ateşleri parıldar, eyerler takırdar, arabalar gıcırda, bütün bunlar ileri grupların, Balaklava öncesindeki gibi, yalancı alarmlara karşı tetikte olmalarına yeter.

Bununla birlikte Inkerman, her iki tarafın da pek az hazırlıklı bulunduğu ender çarpışmalardan biriydi. Rusların hücum grupları, daha bir gün önce Besarabya'dan geldikleri için, araziye hiç tanımıyorlardı. Hem düşman kampında artan bir faaliyete işaret eden sinyaller olmuş olsa bile İngiliz kurmay subaylarının hiçbirinde bunları tanıyacak sezgi gücü yoktu. İngiliz diplomatları tarafından Alman devletlerinde toplanan bilgi kırıntılarına dayalı İngiltere mektupları, Rusların Sivastopol üzerindeki baskıyı kaldırmak için büyük çapta bir saldırıya girişmek istediklerini ima ediyordu. Ama kuşatmacılar kendilerinden emin ve hoşnuttular. Rusların yaptıklarıyla pek az ilgileniyorlardı: Menşikov 26 Ekimde tepelerdeki İngiliz mevziinin bir kanadını yoklamış, ama so-

nuçta muhafızlar tarafından fena halde hırpalanarak geri çekilmişti. Her zamankinden ihtiyatlı olduğu anlaşıyordu. Raglan'ın yeğeni, "Rus ordusuna her gün büyük takviyelerin geldiğini görebiliyoruz" diye kaydettiye de, düşmanın, "İngilizlerin gücüne ve Fransızların cesaretine baskın çıkmak için yeterli kararlılık ve yiğitlikten yoksun olduğuna" emin-di.¹ Müttefikler Sivastopol'e saldırı planlarını yürürlüğe koymaya hazırlanıyorlardı. Saldırı merdivenleri Balaklava rıhtımında istiflendiğine göre, bir casus tarafından görülmeleri an meselesiydi. Raglan'ın limanla Sivastopol'ün arasındaki çiftlik karargâhında "İnkerman arifesi" önseziler yoktu.

4 Kasım Cumartesi günü boyunca Sivastopol'ün arkasındaki tepelerde yağmur hiç dinmeden yağdı. İngiliz hemşireler İstanbul'da karaya çıkarlarken de öyle olmuştu. Vadilerdeki killi topraklar çamur deryası halini almış, patikalardan yüksek araziye tırmanmaya çalışan arabalar iyice yavaşlamıştı. Lord Raglan, bir savaş konseyi için Canrobert'in karargâhına kadarki kısa yolu sabah at üstünde aldı; bu konseyde, kış yarımadayı kışkaç altına almadan önce, sonraki salı Sivastopol'e girmek için son bir çaba gösterilmesine karar verildi. İki komutan pazar akşamı tekrar buluşmak ve saldırının detaylarını saptamak üzere sözleştiler.²

Kısa zaman önce attan düşen De Lacy Evans'ın 2. Tümeninin geçici olarak başında bulunan Tuğgeneral Pennefather, cumartesi öğleden sonra geç saatte Rusların Kazak Dağı dedikleri bir mil uzunluğundaki tepe sırasının güney ucuna doğru atını sürdü. Pennefather, bayırın üstündeki son kam-bur olan Shell Tepesi'ndeki karakoldan bakınca, "kuşatılmış" Sivastopol'le Simferopol ve yarımada'nın içerileri arasındaki son bağı oluşturan yolda olağandışı bir hareket fark etti. Çisenti, dürbününü netlemesini her ne kadar güçleştiriyor idiyse de, parlak sarı renkli bir arabanın hızla kente girdiğini görebildi; Çar'ın üçüncü ve dördüncü oğulları, Grandükler Nikola ve Mihail savunmadakilere moral vermeye gelmiş-

¹ Cal. Lett., I, s. 333-43.

² Age., s. 342; Bapst, *Canrobert II*, s. 331-3.

lerdi. Pennefather için daha ilginç olan, Çernaya Nehri'nin çevresindeki bataklık arazinin ötesindeki birliklerdi. İki subayı düşmanı daha yakından görmeleri için aşağıya, vadiye yolladı. Ama subaylar bir şey göremediler. O gece sis Kazak Dağı'nın kıyısındaki gözcülere doğru ilerlerken, komutanları, onlara acıyarak Shell Tepesi'nin doruğunun korumasına çekti. Ertesi sabah Sivastopol'ün kilise çanları daha şafak sökmeden çalmaya başladı. Bu, Shell Tepesi'ndeki müfrezeeye aykırı gelmedi. Ne de olsa günlerden pazardı ve İngilizlerin Guy Fawkes Günü. Ama Ortodokslar için erken saatte şamata yapılmasını gerektiren günlerden biri olduğu şüphesizdi. Sonuncu karakolun başındaki genç subay saat altıda sisin arasından hayalet gibi silüetlerin sıyrıldığını görünce sevin-di. Karakoldaki on üç asker onları karşılamaya çıktılar ve a-nında tutsak edildiler. Sisinden gelenler Tomsk Alayı'nın bir birliğiydi çünkü. Ruslar, sisle karanlıktan yararlanarak bayırı tırmanmışlar, çan sesleri, yaklaşırken çıkardıkları gü-rültüyü boğmuştu. Toplam üç alay yirmi iki sahra topuyla birlikte zorlu tırmanışı başarmışlardı ve birkaç dakikaya kalmadan Pennefather'ın 1200 yarda ileride, İngilizlerin Home Ridge adını verdikleri daha yüksekçe bir tepede bulunan öncü kuvvetlerine ateş açmaya hazırdılar.³ Rusların 10. Pi-yade Tümeni aracılığındaki bu ilk atağı dikkate değer bir başarıydı. Kumandanları General Soimonov yirmi dört saatten daha kısa bir zaman önce Kışinev'den Sivastopol'e gelmiş ve bir akşam önce Prens Menşikov'dan operasyon için oldukça karışık biçimde ilk direktifleri almıştı. Bundan sonraki çarpışmaların en büyük kısmı Kazak Dağı'nın, Shell Tepesi'ni Home Ridge'den ayıran bu boynunda yapıldı. Dağın 120 metre yüksekteki kolunun içine derinlemesine giren koyaklarda da önemli çatışmalar oldu. Batıda Sivastopol'ün tabyaları-nın arasında Careenage Koyağı vardı; Mikriakov Deresi diye tanınan bir kolu Shell Tepesi'nin dibindeydi, bir başkası da –Wellway– Pennefather'ın kampının altından doğuya ve ku-

³ Kinglake, *Invasion... Crimea*, VI, s. 5; Bogdanovich, *Vostochnaia Vo-ina*, III, s. 131-3; Pemberton, *Battles*, s. 126.

zeye doğru uzanıyordu. Kazak Dağı'nın kuzeyinde Çernaya Nehri'nin bataklık ağzından güneybatıya uzanan daha küçük dört koyak daha vardı Georgievski, Volovia, Taş Ocağı ve St. Clement. Bunlardan yalnız Taş Ocağı koyağının dikkati çeken bir özelliği vardı, Bahçesaray'dan limana giden eski posta yolu. Çernaya bataklıklarını kesen bir geçit, Menşikov'un, aşırı büyümüş Inkerman köyüne yakın sahra karargâhına gidiyordu. Inkerman'daki bir dizi kuleyle sur, eski bir Ceneviz yerleşim yerinin kalıntılarıydı. Sivastopol'ün merkezine beş mil uzaklıktaki Inkerman, bir bayırın üstündeydi ve nehrin ötesinde Taş Ocağı koyağına ve köyün adını taşıyacak savaşın yapıldığı dağ boynuna bakıyordu.

Menşikov'un savaş planı kâğıt üstünde güzel görünüyordu.⁴ 60.000'den az olmayan asker ve 234 top, ayrıca yedekte tutulan hatırı sayılır bir kuvvet, iki Rus savaş gemisinin açacağı ateşin korumasında saldırıya geçecek, önce Kazak Dağı'ndaki İngiliz mevzilerine sonra da Chorgun yönünden yedi mil doğuya bir dizi atak yapacaktı. Sivastopol garnizonu İngilizlerin ön siperlerine ateş açarken, Rus hattının en sağında kuşatmayı sürdüren Fransızların mevzilerine yapılacak akınlar Canrobert'e Kamieş'teki üssünden gelecek erzak ve malzemenin yolunu kesecekti. Menşikov'un emirlerinin ayrıntılı biçimde geliştirilmesi, yardımcısı General Dannenberg'e, Besarabya'dan yeni gelen generallere (10. Tümenden Soimonov'a ve 11. Tümenden Pavlov'a), Sivastopol'de General Moller'e ve doğu sektöründe General Paul Gorçakov ve General Liprandi'ye bırakılmıştı. Başarılı olmak için çok kesin ve dikkatli bir zamanlama isteyen plan böylece Sivastopol'deki garnizon, Karadeniz Donanması, tepeler ve düşmanla birbirinden ayrılmış dört Rus komutan arasında iyi bir koordinasyona dayanıyordu. Ancak kötü görüş şartlarına eklenen şiddetli yağmur, planı daha başından itibaren uygulanamaz hale getirecekti.

Bu büyük planı tasarlayan Prens Menşikov, uygulanmasına ise adeta hiç katılmadı. Hatta savaşı görmedi bi-

⁴ Dubrovin, *Vostochnaia Voïna*, s. 270-4; Seaton, *Crimean War*, s. 161-4.

le. Grandük Nikola ertesi gün St. Petersburg'taki kardeşi Constantine'e, kendisiyle kardeşi Mihail'in ateş başlarken Çernaya'yı aşan üst geçitte Menşikov'u nasıl beklediklerini yazıyordu. Fakat Başkomutan saat altı buçuktan önce evinden çıkmamıştı. Bundan sonra Grandüklerle birlikte generallerinin raporlarını beklemeye karar verdiği Georgievski koyağına kadar gitmişti. Ama ona hiçbir mesaj ulaştırılmadı; cephedeki orduda varlıkları adamakıllı reklam edilen Grandükler, tepelerdeki büyük bir savaşın şamatasını ve daha da uzaktaki tepelerden yansıyan topların gümbürtüsünü duydular; ancak o sabahki çarpışmalarla ilgili hiçbir şey görmediler. Sonunda saat bire yaklaşırken Menşikov atına atlayıp olup biteni öğrenmeye gitti. St. Petersburg'un ona yardımcı olarak zorla kabul ettirdiği General Dannenberg'le görüşme göre rastlantı sonucu karşılaştı. Napoléon savaşlarının emeklilerinden Dannenberg, Prensten, Prensins kendisinden ettiği kadar nefret ediyordu. Dannenberg, çok çetin çarpışmalar yaşadıklarını anlattı. Az önce askerlerin geri çekilmelerini emretmişti; aksi halde ordu tamamen yok edilecekti. Grandük, "Bundan sonra Prensins bütün bütün morali bozuldu" diye yazdı.⁵ O pazar sabahı Kazak Dağı'ndaki birliklerinin zaferi kıl payı ellerinden kaçırdıklarını Menşikov ancak çok daha sonra anlayabilecekti.

İngilizler açılan ilk ateşe karşılık vermede yavaş davrandılar; nedeni de sektörlerdeki harekete dair raporların karargâha topluca değil, birbiri ardından ulaşmasıydı. Yeğenin yazdığına göre, Raglan bile karargâhından kuzeybatıya doğru hızla yol alırken, Liprandi'nin de doğudan harekete geçtiğine dair bir mesaj aldığıında, "ne tarafa gitmesi gerektiğinde" bir an kararsız gözükmişti. Gerçek saldırı hangisi, hile için sahte olanı hangisiydi? Ya da Menşikov, istilacıları kısaç içine alacak kadar kuvvetli olduğunu mu düşünüyordu? Herhalde hiçbir başkomutan böylesine feci bir havada eşgüdüme dayalı bir karşı saldırıda bulunmaya kalkışmazdı! Russell da *Times* okurlarına, "Sis ve yağmur perdesi o

⁵ Age., s. 165-6.

kadar yoğundu ki, insan iki metre önünü göremiyordu” diye bildiriyordu.⁶

General Soimonov saldırısını bir buçuk saatten uzun bir zaman tüm gücüyle sürdürebildi. Bu arada yirmi iki topu 2. Tümenin kampını sürekli bir ateş altında tutabildi. Aynı zamanda da askerlerinin bir kolu Mikriakov Boğazı’na girerken Ekaterinburg Alayı’nın iki bölümü sisin korumasında tırmanışa geçmişti. Ama Ekaterinburglular tepenin doruğunda kendilerini birdenbire, Sir George Brown’un Hafif Tümeninin, siperlerde olmayan bölüklerden acele oluşturulmuş karışık bir kuvvetiyle karşı karşıya buldular.

Bunu, günün karışık karşılaşmalarının tipik bir örneği olan sert bir çarpışma izledi. 260 kişiden kalabalık olmayan bir grubu, “sadece ateşin sesinin rehberliğinde” çallıkların arasından alelacele geçiren General Buller, ilerisinde sisin içinde hareket eden siluet kalabalığının düşman olduğuna yaveri Teğmen Henry Clifford tarafından güçlükle ikna edilebildi. Süngüler birbirine tosladı; derken, solda İngilizler geri çekilirken, Clifford’un yönettiği bir saldırı, Rusların gerilemesine neden oldu. Bundan hemen sonra da bir bombacı kolunun ateşi altında kaldılar.⁷ Bu da bir İngiliz karşı saldırı dizisinin ilki oldu; sonucunda Tomsk ve Ekaterinburg Alayları Shell Tepesi’ne doğru sürüldüler, Hemen arkasından sis geçici olarak kalktı ve manzarayı İngiliz tarafının keskin nişancılarının gözü önüne serdi. Birkaç dakikaya kalmadan General Soimonov, iki yardımcısı ve topçularının kumandasını vuruldular ve çarpışma alanında ölü olarak yere serilip kaldılar. Ama Rusların üç bölümü karışıklıktan yararlanarak, küçük ve de boş, derme çatma bir mevzi ele geçirdiler. İngilizlerin “Kum Torbası Bataryası” diye adlandırdıkları bu yer, St. Clement koyağının hemen yukarısındaki bir burnun üstünde

⁶ Bentley, *Russell's Despatches*, s. 130; Cal. Lett., I, s. 344; Rose’dan Clarendon’a, 6 Kasım 1854, Add. MSS. 42802.

⁷ Cliff. Lett., s. 88. Bu, Henry Clifford’un “sevgili akrabalarıyla dostlarına” yazdığı 6 ve 7 Kasım tarihli çok uzun bir mektuptan yapılan bir alıntıdır; sonradan VC ile ödüllendirilmesine yol açan olayı anlatıyor.

ve yine İngilizlerin Home Ridge dedikleri mevkiin yarım mil kuzeyindeydi. Askerî açıdan değersiz "Kum Torbası Bataryası" var olmayan sahra toprakları için iki şevi bulunan üç metre yüksekliğinde, inşası yarım kalmış koruyucu bir kalkandı. Sonraki iki saat boyunca bütün seferin en yoğun süngü savaşına sahne olacaktı burası. Fransa'nın en sert generali Pierre Bosquet, Kuzey Afrika savaşlarının tiksindirici kırımlarına alıştı. Fakat o günün daha ileri bir saatinde St. Clement koyağının yukarısındaki burunda durduğu yerden Kum Torbası Bataryasının kalıntılarının etrafında birbirine girmiş kat kat Rus, Fransız ve İngiliz cesetlerini görünce, o bile kayıtsız kalamadı. Tiksintiyle, "Ne korkunç mezbaha!" diye bağırdı.⁸

Talihsiz Soimonov'un ilk başarısından sonra Menşikov planının tek bir bölümü bile yolunda gitmemişti. Chorgun bölgesinde aralıklı bir top ateşinden ve Liprandi'nin birliklerinin, ne Fransızları ne de İngilizleri aldatan bir gösterisinden başka bir şey olmadı; üstelik sis de Sivastopol garnizonunun harekât girişimlerini sonuçsuz bıraktı. Tuğgeneral Timofiev, Minsk Alayı'nın dört bölüğünü güney tabyalarından birinin korumasından çıkararak, Fransızların Sivastopol'le Kamieş Koyu arasındaki kuşatma tesislerinden birini yarmaya yolladığında saat ona yaklaşmıştı. Kum Torbası Bataryasının çevresindeki korkunç savaşın dört milden fazla uzağındaki bu bölgede iki saatten fazla süren şiddetli çarpışmalar oldu; Timofiev de bu sürenin sonunda askerlerinin üçte birini ölü ya da yaralı olarak arkasında bırakmak suretiyle geri çekildi.⁹

Fakat o günkü çarpışmalar, Timofiev'in saldırısı dışında, hemen tümüyle Kazak Dağı ya da İngilizlerin hatalı olarak Inkerman Tepeleri diye adlandırdık bu dev kayalık ve fundamental burunda yoğunlaşmıştı. Yaklaşık saat yedi buçukta komutayı eline alan General Dannenberg bile Rus birliklerini

⁸ Pemberton, age., s. 162; Vulliamy, *Crimea*, s. 171; Bosquet'nin Inkerman'dan sonraki mektupları ilginçtir, bkz.: *Lettres à sa Mère*, IV, s. 198-9, 204-5, 211-13.

⁹ Seaton, age., s. 170-1.

birbirlerinden bağımsız olarak harekete geçmekten güçlkle alıkoydu. Menşikov'un planı bir kere fiyaskoyla sonuçlandıktan sonra; hava durumu, arazi ve küçük bir alanda toplanmış çok fazla asker, bir zafer yaratmak için büyük bir komutanı gereksiniyordu; oysa Dannenberg arazinin yabancıydı, yaşlıydı ve kararsızdı.

Dannenberg ta başından beri savaşın gelişme biçiminden dolap şaşkınlığa düşmüştü. 10. Tümenin, Pavlov'un 11. Tümeniyle yan yana Home Ridge'e doğru ilerlemesi gerekirdi, oysa Soimonov öldürülürken Pavlov'un topçuları veya piyadeleri hâlâ ortalarda yoktu. 11. Tümenine Volovia ve Taş Ocağı koyaklarından çıkarak dağa yaklaşma görevi verilmişti. Söyleneni yaptılar da; ama özgün planın zamanlamasından en az bir saat sonra. Topçuları yükseklerle tırmanırken Pavlov'un istihkâmcılarını koruyan Yüzbaşı Chodasiewicz'in Tarutinski Taburu, Soimonov'un ölümünden sonra 10. Tümeni inanılmaz bir karışıklık içinde bulmuştu. Ruslar Ruslara ateş ediyordu. 10. Tümenin savaş bitkini askerlerinin, anlamsız salvolarla son vermeye çalışan subayları dinleyemeyecek kadar moral-leri bozdu.¹⁰ Öyleyken, Cambridge Dükü'nün 1. Tümeninin Muhafız Alaylarının gelişi tam dengeyi tepeleri savunanların yararına bozacağı sırada, Dannenberg, Rus birliklerini az çok düzene soktu. Ama o gün İskoç Muhafızları, İskoç tüfekli birlikleri, İskoç bombacıları ve Coldstreamler arasında garip bir rekabet vardı. Birbirini izleyen saldırılar o kadar pahalıya mal oldu ki, Dük sonunda takviyeler aramak zorunda kaldı. O yağmurlu kasım sabahı saat sekiz buçuk sularında Dannenberg 8000 asker ve 100 topla İngiliz mevziinin en zayıf noktasına –Kum Torbası Bataryasının güneybatısındaki tahkim edilmemiş 700 yardalık fundalık araziye– yüklenmeye hazırlanıyordu. Ruslar burayı aşabildikleri takdirde, Home Ridge'i ve bütün İngiliz mevziini yanından geçip arkasından çevirebilirlerdi. Panik halindeki İngiliz komutanları birbirlerine, "O aralığı kim tıkayabilir?" diye soruyorlardı.¹¹

¹⁰ Hodasevich, *Voice from Within*, s. 191-8.

¹¹ Pemberton, age., s. 141-3.

Raglan da sırtta olduğuna göre, aslında bu sorunun hiç sorulmaması gerekirdi. Fakat Inkerman'ın savaş olarak garipliklerinden biri, müttefik olsun, Rus olsun, komutanların herhangi birinden açık emirlerin gelmeyişidir. Tabii ki suç kısmen sise aitti, ama yaklaşık saat dokuz sularında tepelerdeki sis dağılmaya yüz tutmuştu. Tümen komutanları tarafından üstlenilen ağır sorumlulukların gerçek nedeni, savaş konseyleri tarafından öngörülemeyen sürpriz bir acil durumla karşılaşmış olmaları. Çeşitli alaylara bağlı subayların yolladığı mektuplar da benzer öyküler anlatıyordu: 2. Tümenin ileri karakollarından duyulan tüfek ateşi, kampta "bütün ellerinde olanlar"ın denetlenmek üzere bir araya toplanması ve ateş seslerinin geldiği yöne genel yürüyüş. Dolayısıyla 2. Tümenin Home Ridge'in güneyindeki hatlarında bulunan Pennefather'a üst düzey iki general katılmıştı -Hafif Tümen'den Sir George Brown ve 4. Tümen'den Sir George Cathcart-, ayrıca Kraliçe'nin kuzeni olan, 1. Tümen'den Tuğgeneral rütbesindeki Cambridge Dükü. 3. Tümen'den Sir Richard England, tepelere tek tek birlikler yollamakla birlikte, İngilizlerin savunma mevzilerini korumak için yedekte kalmıştı. O gün bindiği iki atı vurulan yetenekli ve küfürbaz bir savaşçı olan Tuğgeneral Pennefather, kendisine yollanabilecek tüm takviyeleri gereksiniyordu, ama Raglan rütbesinin üstünlüğüne dayanarak etkili komutlar verebilse ya da tümen komutanları tehlikeli derecede çekişmeli davranışlarını kontrol altında tutabilseler, Pennefather'ın durumu herhalde daha kolay olurdu.

21 yaşında bir astsubay olarak Waterloo'da savaşmış olan Sir George Cathcart, Güney Afrika'da Kafir'lere karşı savaşırken kazandığı cesur girişimcilik ünüyle Kırım'a gelmişti. O pazar sabahı, ataklığıyla on bir gün önce Worontsoff yolu yanındaki Obolenski'nin bataryasına saldırma kararıyla boy ölçüşebilecek ölümcül bir yanlış yaptı. 4. Tümen tepelere vardığında Cathcart, Tüfekli Tugayını Pennefather'ın komutasına verdi. Cambridge'in, genişleyen aralığı tıkayarak muhafızların tugayına destek olması istemini reddetti.

General Airey, piyadelerinin Cambridge'e yardıma gitmesi yolundaki Lord Raglan'ın sözlü bir emrini ona ulaştırdığında da Cathcart fikrini değiştirmede. Cathcart, kumandan arkadaşlarının çok fazla ihtiyatlı olduklarını düşünüyordu. Adamlarının altı yüzüne, fundalıkların içinde daha rahat hareket etmeleri için paltolarını çıkarmaları söylendi. Bundan sonra yokuş aşağı bir saldırıda tuğgenerallerini izlediler. General Pavlov'un öndeki birliği olan Okhotsk Alayı'nı derinlemesine yarmak niyetindeydiler. At üstündeki Cathcart, askerlerini izledi; sonuçta da Okhotsk'lular bozguna uğradılar. Cathcart'ın saldırısının görünürdeki başarısı, İskoç Tüfekli askerlerinin, Cambridge Dükü'nün emirlerine karşı gelerek, yamaçlardan karmakarışık halde St. Clement koyağına inmelerine ve bir yandan bağırıp ateş ederken süngülerini takmalarına neden oldu. Fakat Okhotsk'lularla birlikte Taş Ocağı koyağını tırmanmış olan Yakut ve Selengin Alayları, şimdi Cathcart'ın adamları tarafından boşaltılan yüksekteki konuma geçebilmişlerdi. Sis de birden dağılıp yerini kış güneşine bırakınca, vadiye inen İngiliz piyadeleri kırmızı ceketleri nedeniyle kolay birer hedef oldular ve üstlerindeki tepeleri tutan Ruslar tarafından kolaylıkla avlanabildiler. Cathcart da bu arada kalbinden vurulmuştu. 4. Tümenin o gün ölü ve yaralı olarak toplam 500 kaybı oldu.¹²

Bu acele saldırı Kum Torbası Bataryasının etrafındaki bombacıların sayılarını çok eksiltmişti. Altındaki atı ölen Cambridge Dükü, hayatının kurtulmasına ne kadar şükretse yeriye. 9000 de yedeği olan Dannenberg, görkemli bir zafere yaklaşmış görünüyordu. Rus mermileri Lord Raglan'ın yakınına inmeye başladılar ve bu arada en kıdemli topçusu General Strangways'i öldürdüler. Bu noktada Bearn'lı göz kamaştırıcı bir Fransız generali olan Charles Bourbaki, iki çekingen Fransız alayını öne sürerek, Rusları yandan avladı ve Kum Torbası Bataryasındaki kuşatmayı kaldırmalarını sağladı. Ruslar bundan sonra geri çekildiler ve Home Ridge'i

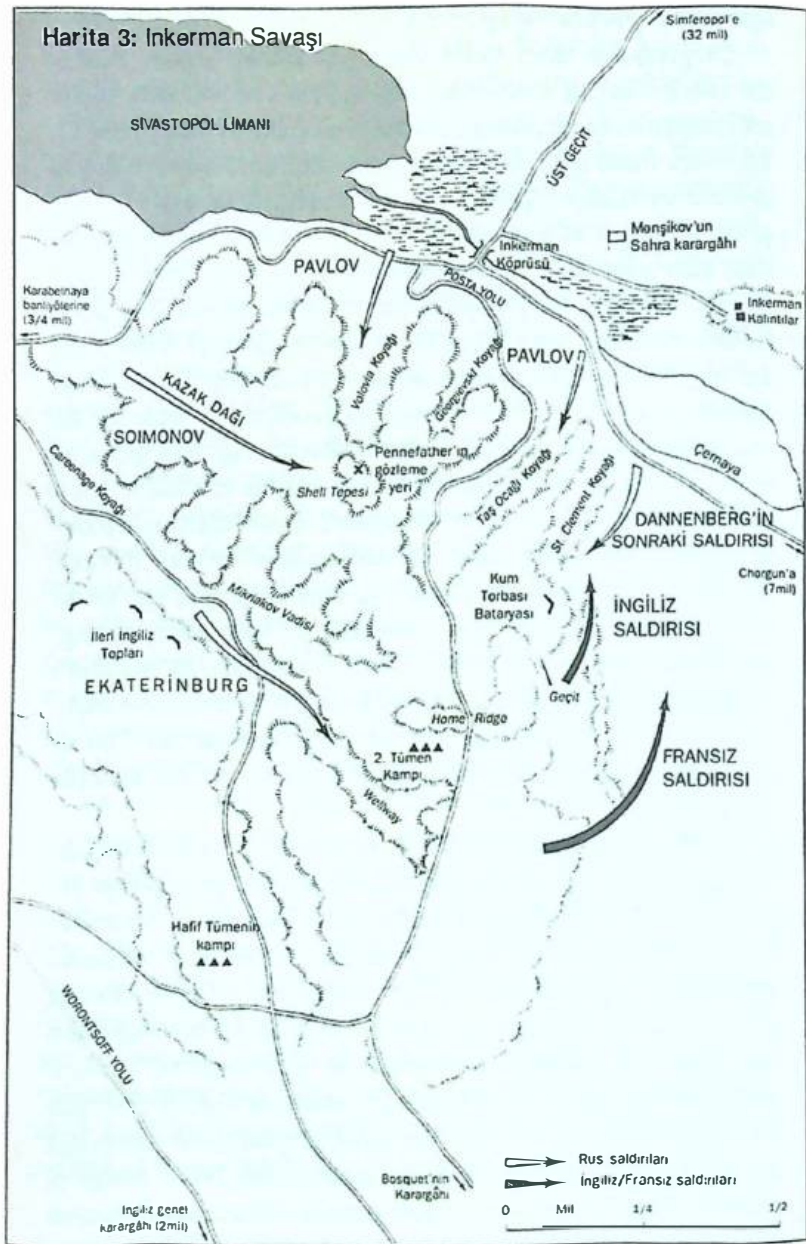
¹² Age., s. 143-61; Cal. Lett., I, s. 359; Rose'dan Clarendon'a, 6 Kasım 1854, Add. MSS. 42802.

sabahın daha ileri bir saatinde müttefiklerden temizlemek için tekrar gruplar oluşturmaya giriştiler.

Çarpışmalar dört saate yakın sürdükten sonra, Rusların sayıca büyük üstünlüğü İngilizlerle Fransızların küçük müfrezesini tekrar güneye sürdü. Ama yaklaşık saat onda 11. Tümenin öncü kolu eski posta yolundan Simferopol'e doğru ilerledi ve Home Ridge'in güney kenarında üç topu ele geçirdi. Allahtan ki ganimetlerine sevinmekten savaş alanındaki kilit konumlarını kavrayamadılar; böylece tereddütleri, sonucu saptadı. Çarpışmalar başladığı sırada Raglan tarafından kuşatma alanından getirtilen ve 150 kişi tarafından dik bayırdan yukarı çekilen iki adet 18 librelik top sonunda devreye sokuldu. Az sonra Fransızlara ait on iki ağır top da onlara destek vermeye geldi. Ayrıca Kazak Dağı için girişilen mücadelenin en sıcak dakikalarında Raglan'ın yanına gelen General Canrobert, General Bosquet'nin birliklerini de harekete geçirdi. Birçoğu Kuzey Afrikalı Zouave'ler olan 2000 kişilik taze Fransız kuvvetinin gelişi, Dannenberg'in son saldırısının hızını kesti. Bosquet, duygularını belli etmeyen Raglan tarafından, en az Büyük Dük'ün Waterloo'da Blücher'i karşılaşması kadar hararetle buyur edildi. Kriz sona ermişti. Raglan, yanındaki Canrobert'e resmî bir tavırla, "*Au nom de l'Angleterre je vous remercie* (Size İngiltere adına teşekkür ederim)" dedi.

Fransız takviyelerinin gelişi, Dannenberg'in uyuklamakta olan ihtiyat içgüdülerini harekete geçirdi. Çarpışmaya yeni katılan bu yeni taburlar, herhangi bir sektördeki bir zorlamanın ya da hilenin Raglan'ın başlıca müttefikini durdurmadığının işaretiydi. Çok doğru olarak daha başka Fransız alaylarının da tepelere gelmekte olduklarına inandığından Rus piyadelerinden on altı taburunu o noktada tuttu. Dannenberg, o sabahın daha erken bir saatinde Shell Tepesi'nde kazanılan mevzileri iki saat boyunca siper kazarak güvenliğe almaya çalıştı. Bu süre zarfında çarpışmalar Home Ridge'in batı ucuyla Kum Torbası Bataryasının kalıntıları arasında bir ileri, bir geri sürdü gitti. Raglan, Shell Tepesi'ni Rusların

Harita 3: İnkerman Savaşı

elinden almaya kararlıydı. Öğleyi biraz geçte Teğmen Acton 77. Alay'ının bir bölümünü toplardı ve top ateşinin koruması altında Shell Tepesi'ne saldırdı. Acton'un saldırısının ilerleyen bir süngü dalgası tarafından izleneceğini sandıklarından Ruslar, kendi toplarını Shell Tepesi'nden alalacele uzaklaştırmaya giriştiler. Dannenberg bu noktada, adamlarından hayatta kalanları Sivastopol Limanı koyunun yukarılarında demirlemiş iki Rus savaş gemisinin top ateşi altında geri çekmeye karar verdi.¹³

Raglan Rusları kovalamak isterdi, ama İngilizler sekiz saatlik çarpışmalarda ölü ve yaralı olarak 2500'den fazla adamlarını kaybetmişlerdi; bu da tepelerdeki ilk kuvvetlerinin yarısından fazlaydı. Muhafız Tugayı özellikle fazla hırpalanmıştı. Cambridge Dükü o sabah tepelere 1300 muhafız getirmişti; Bosquet'nin kuvvetleri savaşa katıldıkları sırada ise içlerinden 200'ü hâlâ ayakta ve savaşılabir durumdaydı. Yaralanmamış İskoç Tüfeklilerinden Strange Jocelyn ertesi gün babasına, "Bölüğüm 52 adamla savaşa girdi ve sadece 21 kişiyle çıktı. Bütün öbür bölüklerin de durumu aynıydı," diye yazdı ve ekledi: "Alayımız, İngiltere'den yola çıkan 1100 kişiye karşın, şimdi yaklaşık 280 kişiden ibaret."¹⁴ O pazar günü öğleden sonra eğer bir takip olacak idiyse, buna ancak Fransızlar girişebilecekti. Ancak Canrobert buna razı olmadı -ve de haklıydı. Fransızlar da kayıplar vermişlerdi: General, Chorgun bölgesinde veya güney istihkâmlarının arasıyla Kamieş'te ne olduğunu bilmiyordu; fakat kuvvetlerinin burada, tepelerdeki yorgunluğunu görebiliyordu. Dahası, Rusları hırpalayarak eski hatlarına sürmekle bir şey kazanılacağına inanmıyordu. Böyle bir manevrayla üstelik adamları Tottleben'in istihkâmlarının, ayrıca da iki savaş gemisindeki topların ateşine hedef olacaktı. Gücünü uzun zamandır planlanan kente girişe saklamasının daha iyi olacağını savunuyordu. Savaş zaten sona ermişti; zafer müjdesini en kısa zamanda Paris'le Londra'ya duyurmak gerekiyordu.

¹³ Kinglake, age., VI, s. 430-5.

¹⁴ Airle, s. 114.

"Beş Kasım, şehir savaşımı tarihinin bu çok ünlü günü, bu ulusun bir yabancı düşmana karşı kazandığı en büyük zafere göremleriyle sonsuza dek unutulmaz kılınmıştır. Inkerman cephesi ve 5 Kasım, Avrupa tarihinin o sayfasında büyük zaferin şanıyla hemhal olacaktır."

Savaşın ayrıntılarının Batı Avrupa'da öğrenildiği üç hafta sonra *Illustrated London News*'un başyazarı böyle başlıyordu. "Savaşın korkunç zaferleri"yle gururlanan editör, Kraliçe'nin, "o şanlı asker" Lord Raglan'ın kahramanlığını onurlandırmak için rütbesini mareşalliğe yükseltmesine sevinliyordu. İngiliz ile Fransız basınında Inkerman'ın, savaşın sonucunu saptayan zafer olduğu inancı göze çarpıyordu. Bir bakıma belki öyle –ama gazete editörlerinin 1854 Kasımında gördükleri biçimde değil. Inkerman'ın çok geçmeden unutulmayacak bir zafer değil, daha çok savunma nitelikli, negatif bir başarı olduğu anlaşılacaktı çünkü. Savaşın sonucu iki soruna çözüm getiriyordu: Tüm takviyelerine rağmen Ruslar, Fransızlarla İngilizleri Sivastopol'ün yukarısındaki hâkim konumlarından atamamışlardı ve itiraf etmekte zorlanmalarına rağmen, müttefiklerin tepelerden inip Noel'den önce kenti zaptetmek için gerekli adamları veya malzemeleri yoktu. Inkerman birbirlerinin düşmanı iki tarafın da elini kolunu bağlıyordu.

Illustrated London News'un önceki sayfalarında Inkerman'ın daha temkinli bir anlatısı yer alıyordu. Crowe, savaşı izleyen çarşamba günü yazılmış üç uzun sütunda çarpışmaların ayrıntılı ve gerçeğe uygun bir tarifini veriyor ve yazısını kişisel bir notla tamamlıyordu. Top mermilerinin 2. Tümenin hatlarındaki "az önce duran" çadırında nasıl patladıklarını anlatıyordu. "Hayatımda daha önce ölümden hiç böylesine kıl payı kurtulmamıştım. Savaş alanındaki sahneler dehşet vericiydi. Görmek beni hasta etmişti ve o zamandan beri onların etkisinden kurtulamadım."¹⁵ Vahşetin isyan ettirdiği tek kişi Crowe değildi. Alma'dan sonra gözyaşı döken Cambridge Dükü, Inkerman'dan sonra sinir

¹⁵ ILN, 25 Kasım 1854, Cilt. XXV, no. 714, s. 526-7 ve 530.

krizi geçirdi ve bir iki gün sonra gemiyle Malta üzerinden İngiltere'ye doğru yola çıktı. Pazar günü öğleden sonra dö-
ne döne Balaklava'ya inen melankolik ambulans dizilerini
seyretmiş olan Fanny Duberly ise ertesi gün gidip savaş
alanını gezmeleri önerisini reddetmekle duygusuz kocasını
sinirlendirdi; böyle bir turun düşüncesi bile onu hasta et-
meye yeterliydi.¹⁶ Çalılıkların ve fundalıkların arasında kı-
rıklar içerisinde, insan şeklinden çıkmış cesetler yatıyordu.
Türk işçilerin Rus ölümlerini gömmeleri bir üç gün daha aldı.
Kum Torbası Bataryasının çevresinde ve komşu koyaklara
inen bayırlarda çoğu Rus, bin *yüzden* fazla ceset sayılmıştı.
35.000 Rus bu savaşa katılmıştı, 11.000'e yakını ya ölmüş ya
da ağır yaralanmıştı.

Menşikov, yenilgisinin önemini kavramaya hazırlıklı de-
ğildi. Çar'a ilk mesajı, cephenin çeşitli sektörlerinde sürekli
saldırıları içeren ilk planından bahsetmiyor, sadece son pa-
ragrafında birliklerinin Kadıköy'e karşı "güçlü bir gösteri"
gerçekleştirdiklerini ekliyordu. Rapor, dokuz alayın nasıl
Sivastopol'den itibaren bir yarma hareketine giriştiklerini,
İngiliz istihkâmlarını ele geçirdiklerini ve on bir topu tahrip
ettiklerini de anlatıyordu. Menşikov "düşmanın muharebe-
yi kazandığını" itiraf ediyor, fakat bu başarının tüfekleri-
nin üstünlüğünden, kuşatma toplarının menzillerinin daha
uzun oluşundan ve "sayıca üstünlüklerinden" kaynaklandı-
ğını belirtiyordu.¹⁷ Bu, Rusların Kırım'da ilk kez düşman-
larından daha fazla askerlerinin ve toplarının olduğu bir
savaşın aldatıcı bir anlatışıydı. Prens hükümdarına verdiği
raporda, yarma hareketinin ilk başarısından yararlanmayan
Dannenberg'i özel olarak suçladı. Çar, iki oğlunun o korkunç
ateşin orta yerinde gösterdikleri "soğukkanlı cesaret" örneği-
ni okumaktan bir baba olarak fazlasıyla gurur duydu; Men-
şikov da nişanlarla ödüllendirilmelerinde ısrar etti. Sabahki
hayal kırıklıklarından sonra Grandükler, etraflarına mermi-
ler yağarken Sivastopol'e doğru geri çekilen Rus piyadele-

¹⁶ Duberly, *Journal*, s. 128; F. Duberly'den S. Mart'a, Kasım 1854, Add. MSS. 47218 A.

¹⁷ Seaton, *age.*, s. 173-4.

rine moral vermek uğruna gerçekten hayatlarını tehlikeye atmışlardı. Çar sonradan her iki oğlunu St. George şövalyeliğiyle (Dördüncü Sınıf) ödüllendirecekti.¹⁸ Fakat Menşikov, eğer övgülerin Grandükleri susturacağını sandıysa çok yanlışmıştı. St. Petersburg'a yolladıkları mektuplar Prensi yenilgiden açık seçik sorumlu tutuyor, yeteneksizliğini ve etkili bir karargâh personeli organize etmedeki başarısızlığını belirtiyordu. Menşikov'un kusurlarını teşhir edenler yalnız Grandükler de değildi. Hastanelerdeki düzensizliklerden dehşete kapılan Dr. Pirogov, Grandüşes Elena Pavlovna'ya mektup yazarken sözünü sakınan biri değildi; Grandüşes ise yirmi yılı aşkın bir süredir sarayda açık sözlülüğüyle tanınmıştı. Bundan sonraki iki ay boyunca St. Petersburg'ta güçlü bir grup, Menşikov'un görevinden alınması için baskı yapmaya başladı.¹⁹

Paskeviç, Nesselrode ve Orlov, ancak yeni bir kumandanın Sivastopol'ü kurtarabileceğine inanıyorlardı. Gatçina'nın yalnızlığında giderek vaktinin daha fazlasını geçiren Çar'ın ise kafası karıştı. Menşikov'u kovduğu takdirde yerine kimi geçirecekti? Nikola'nın sağlığı yerinde olsaydı, iktidara geçtiği sıralarda meşrutiyet kurmak isteyenlerden tahtı korumakta gösterdiği eski kararlılığı ve otoritesiyle hareket ederdi. Ama şu sıralarda tam bir bedensel çöküşün pençesindeydi; uyuyamıyordu; yemek yiyemiyordu; karşılaştığı sorunları çözümleyemiyordu. Büyük oğlu Aleksandr'ın, Başkomutan konusunda ne yapılması gerektiği hakkında herhangi bir kuşkusu yoktu; ama Çar Nikola, Menşikov'un görevinden alınması için yapılan bütün talepleri duymazlıktan geliyordu. Genç bir nedime, "Gatçina sessiz ve kasvetliydi" diye güncesine kaydetti. Çar'a gelince, kız onu, "boranın zayıf düşürdüğü, artık eğilemeyen, fırtınanın ortasında ölüme direnemeyecek bir meşe ağacı"na benzetiyordu.²⁰

Sivastopol'de ise moral saraydakinden yüksekti. Askerlerle denizciler, yararsız bir yabancı gözülle baktıkları

¹⁸ Alexander III, *Souvenirs de Sébastopol*, s. 252.

¹⁹ Pirogov, *Sevastopolskie pisma*, s. 145-8; Seaton, age., s. 180-3.

²⁰ Tiutcheva Diary; bkz. Lincoln, *Nicholas I*, s. 349.

Menşikov'dan nefret ediyorlardı. Zaten onu fazla gördükleri de yoktu. Karargâhı on iki mil uzakta, Belbek Nehri'nin üzerindeydi. Ara sıra Severnaya istihkâmına geliyordu. Kazak Dağı'ndaki savaştan önceki geceyi ise kentin daha bile yakınında geçirmişti, ama askerlerin gözünde silik bir şahsiyet, belki sadece bir ad olmaktan ileri gidemiyordu. Inkerman'daki ölümlerin en büyük kısmı, Besarabya'dan getirttiği yedek alayların askerleriydi. Sivastopol'ün içinde ise kenti savunanlar gururlu ve güvenliydiler. Teğmen Kont Leo Tolstoy Inkerman'dan iki hafta sonra kente gelmiş ve "ordunun moralini tarif edilemeyecek kadar yüksek" bulmuştu. Kardeşine, Sivastopol'de olmak için bunun "olağanüstü bir zaman" olduğunu söylemişti ve böylesine yiğit insanları görmek ayrıcalığına eriştiği için Tanrı'ya şükrediyordu.²¹

Buna karşılık, Inkerman zaferi yarımada'daki İngiliz birlikleri arasında fazla bir sevince yol açmamış, sadece 'tâ ki onu görene kadar, düşman hakkında hiçbir şey bilinmediğine' dair içlerinde bir his vardı. Onlara en çok dert olan da kriz anlarında Raglan'ın tepkilerinin yavaşlığı ve herhangi bir stratejik vizyondan yoksun görünüşüydü. Temple Godman, Inkerman'dan üç gün sonra umutsuzluk içinde, "Kuşatmayla ilgili bir şey yapmıyoruz ve o yeri alacağımızdan derin kuşkularım var," diye yazdı.²²

Teğmen Godman'den daha yüksek rütbeli subayların da kuşkulanı vardı. Müttefik generaller Inkerman'dan sonra 6-7 Kasım Pazartesi ve Salı günleri Raglan'ın Nikolayevka Evi'ndeki karargâhında iki savaş konseyinde buluştular. Bosquet'nin, 2000 Fransız askerini İngiliz 2. Tümeninden hayatta kalanların yanı sıra tepelere yayması ve bir kere Rusların cesetlerini ortadan kaldırdıktan sonra Türk işçilerinin, sektörün tümünü kuvvetlendirmek için bir tabya sistemi inşa etmeleri karar altına alındı. İkinci toplantı salı günü sabahı yapıldı. Oysa üç gün önce Müttefiklerin birleşik kuvvetlerinin o saatte kentin savunma hatlarına hücum etmele-

²¹ L. Tolstoy'dan S.N. Tolstoy'a, 20 Kasım 1854, R. F. Christian, *Tolstoy's Letters*, I, 43-6.

²² TG, s. 82; hoşnutsuzluk için bkz. Hibbert, age., s. 236.

ri planlanmıştı. Şimdi ise General Canrobert, Inkerman'dan sonra böyle bir saldırıp düşünmüyordu bile. Müttefiklerin, zaferden emin olmak için yeterli adamları ve silahları yoktu, Raglan hayal kırıklığına uğramıştı, ama İngiliz kuvvetlerinin şimdiki halde ancak 16.000 zinde piyade toparlayabileceğini itiraf etmek zorundaydı. Şu var ki, İngiltere'yle Fransa'dan takviyeler yoldaydı. Raglan Sivastopol'e yapılacak büyük saldırıyı ertelemeye istemeyerek de olsa razı oldu. Artık kentin çevresindeki tepelerde kışı geçirmek gerekeceğinden birliklere kulübeler bulmak zorunluydu. İngiltere'ye hareket etmek üzere olan iki general özel olarak –konsey masasında değil– Raglan'a daha enerjik önerilerde bulundular: Cambridge Dükü, İngilizlerin kuşatmayı kaldırıp Balaklava'nın etrafında, Torres Vedras modeline göre, savunma hatları kurmalarını ve ilkbahar gelince yorgun Rusları yenmek üzere buradan çıkılmasını düşünüyordu. Hasta ve güçsüz sir General de Lacy Evans ise Sivastopol'ün fazla çetin ceviz olduğunu ve ordunun tahliye edilmesinin en doğrusu olacağını savunuyordu. Önerilerin ikisi de Raglan'ın hoşuna gitmemişti: "Müttefiklerimizin güç zamanda yüzüstü bırakılması söz konusu olamaz" dedi.²³

Başbakan'ın oğlu Alexander Gordon o sıralarda Levazım Dairesi Müdür Yardımcısı olduğundan babasına gerçek durumu bildirecek bir konumdaydı. Inkerman'dan üç gün sonra şunları yazdı:

"Bir korkunç savaş daha yaşadığımızı ve bu savaştan galip çıkmakla beraber, altından kalkamayacağımız kayıplara uğradığımızı duymuş olmalısınız. Tanrının inayeti sayesinde ben bir kez daha yara almadan kurtuldum. Hem de altımdaki at vurulmasına rağmen. Savaş 9 saat sürdü ve çok şiddetli geçti. Bu kış Sivastopol'ün düştüğünü duymayı beklemeysin. Yapabileceğimizin en iyisi, şimdiki mevzilerimizi korumamız olur ve eğer bunu başarırırsak çok şanslı sayılmamız gerekir."

²³ Rose Journal, 6 ve 7 Kasım 1854, Add. MSS. 42837; Bosquet'den Rose'a, 7 Kasım 1854, Add. MSS. 42804; Cal. Lett., I, s. 392-7.

Avusturyalılar şu ana kadar onlara karşı savaşa girme belirtisi göstermedikleri için, Rusların, hatırı sayılır takviyeler aldıklarını da anlattı.

"Tabii ki onayladığınız halde bu seferi savunmamış olduğunuzu umarım. Gelecek ilkbahara savaşa devam etmek için yeni bir ordu hazırlamanız gerekecek, çünkü şimdikinden ya da o vakte kadar ondan artakalandan fazla bir şey elde edemeyeceksiniz. Gelecek sefer için hemen şimdi cephaneyle erzak nakletmek üzere birkaç yüz vagon sipariş etmeniz gerekli. Vakti ziyan etmeyin ve her şeyleri mükemmel olan Fransızları kopya edin."²⁴

Bu sorunlar karargâhtaki bir subaya öylesine acil görünüyordu ki, Alexander Gordon bundan sonraki pazartesi günü (13 Kasım) babasına yazdığı bir mektupta yine aynı konuya döndü. Bütün hafta sonu süresince bardaktan boşanırcasına yağmur yağmıştı; yollarla patikalar geçilemez haldeydi ve tabii ki malzemeyle cephaneyle üstün cephenin ön hatlarına iletmek zordu. Atların yetersiz oluşu sorununa şimdi de sağlıklı ve becerikli asker açığı ekleniyordu. Alexander Gordon, "Bize 10.000 veya 12.000 asker yollamadığınız takdirde, mevzilerimizi kış boyunca elimizde tutamayacağız" diye yazıyordu. "Atlar açlıkla soğuktan hızla kırıldıklarından gemiler dolusu saman da yollamanız lâzım. Kış giysileri niçin daha önce gönderilmedi? Kuşatma kaldırılıp Balaklava'ya çekilsek hiç şaşmayız."²⁵

Ayın sonunda Lord Aberdeen'in eline geçen bu mektup, yalnız Başbakan'a değil, beraberinde götürdüğü atların birini Alexander Gordon'a armağan eden Prens Albert'e de hitap ediyordu. Inkerman'dan hemen sonra gönderilmiş özel bir mektup da Prens Albert'in eline geçmişti. Muhafızlar Tugayında görev yapan akrabası, Saksonya-Weimar Prensi Edward savaşın sıcak saatlerinde bir Rus askerî devriyesini geri püskürtmüştü. Fakat "hâlâ o korkunç sahnenin heyecanını yaşayan" Prens Edward, belli ki mektubunda

²⁴ Alexander Gordon'dan Aberdeen'e, 8 Kasım 1854, Add. MSS. 43225.

²⁵ Alexander Gordon'dan Aberdeen'e, 13 Kasım 1854, Add. MSS. 43225.

kendinden çok, İngiliz komutanlarını yazıyordu ve o kadar eleştirel bir dil kullanıyordu ki üç hafta sonra pişman olmuş gibi Kraliçe'ye bir mektup yazmak gereğini hissetti. "Ama komutanlarımızı kınamamız her zaman yanlış," diye itiraf etmişti.²⁶ Öte yandan, üstlere itaatin gerekleri ne olursa olsun, Prens Edward'la Alexander Gordon içlerini dökmekle subay arkadaşlarına bir hizmette bulunmuş oluyorlardı. Kum Torbası Bataryası çevresindeki müthiş mücadele sırasında kolundan yaralanan ve nekahet devrini geçirmesi için ülkesine gönderilen Tuğgeneral Bentinck de aynı durumdaydı. 2 Aralıkta Windsor'a kadar yolculuk edip Kraliçe'yle eşine dört haftadan kısa zaman önce tanıdığı olduğu dehşet dolu sahneler hakkında bilgi verebilecek duruma gelmişti. Böylece Sivastopol'le ilgili gerçek, Windsor Şatosu'na egemen olan zafer hayallerini söndürmeye başlamıştı. Victoria ile Albert daha Noel'den epey önce Kırım'dan kesin bir zafer beklemenin zavallılık olduğunu anlamaya yüz tutmuşlardı. Kraliçe'nin kuzeni Cambridge Dükü George da kısa bir zaman sonra soylu çiftin savaş hakkındaki bilgilerine kendi uzmanca deneyimlerini ekleyecekti.²⁷ Ama bu iş Dük'ün umduğu kadar çabuk olmayacaktı. Çünkü zavallı Cambridge, Balaklava'dan ayrılmadan önce savaşın en berbat doğal afeti yüzünden yolundan alıkonacaktı.

İstanbul'a hareket etmek üzere olan buharlı firkateyn HMS *Retribution*'a binmişti. 14 Kasım'da şafağın sökmesinden az sonra güneybatıdan şiddetli bir rüzgâr çıktı. Saat dokuzda fırtına o kadar şiddetliydi ki serpintiler, bir iki yüz metre yüksekliğindeki kaya duvarlarına çarpıyor ve suları fena halde köpüren kalabalık iç limana yağmur gibi düşüyordu. Görünüşe bakılırsa, rıhtıma bağlı gemiler birbirlerine çarpıp parçalanacaklar, limanın açığında olanlar ise dev dalgalar tarafından yükseğe kaldırılıp kayaların üzerine savrulacaklardı. *Retribution* bu arada iki dümen yelpazesi kaybetti; komutanı üst güverteadaki toplarını denize atmaya

²⁶ Saksonya-Weimar Prensi Edward'tan Kraliçe Victoria'ya, 28 Kasım 1854, QVL, III, s. 54-6.

²⁷ Kraliçe Victoria'dan Newcastle'a, 20 Kasım 1854, QVL, III, s. 56-7.

mutlaka alabora olurdu. Bu sayede firkateyn –ve soylu yolcusu– fırtınaya karşı koyabildi. Dış limanda veya açıktaki demirleme yerlerinde bekleyen gemiler için pek az umut vardı; yedi büyük ve on dört küçük gemi, Balaklava dışındaki kayalara toslayıp parçalandılar; Dundas'ın Katça Nehri'nin ağzındaki filosu tarafından korunan beş nakliye gemisi karaya oturdu, bu arada nişancılar gemilerin mürettebatına ateş ediyorlardı; daha kuzeyde de Eupatoria (kent Müttefiklerin ve en başta Türklerin elindeydi) Koyu'ndaki gemiler büyük hasara uğradılar. Bazı gemiler ise zarar görmemişlerdi; Lord Cardigan'ın yatı *Dryad* da onlardan biriydi. Fakat daha az sağlam gemiler paramparça oldular, Balaklava Limanı'nda herkesin görmeye alıştığı *Rip van Winkle*, tüm mürettebatıyla kayboldu. Bu gemide Raglan'ın savaşını fotoğraflarla saptamak için ordu tarafından mayısta gönderilen Richard Nicklin de vardı. Nicklin'in çekmiş olabileceği bütün fotoğraflar da kendisiyle birlikte denizin dibini boylamıştı.²⁸

Fırtınanın en büyük felaketi 2700 tonluk yeni buharlı gemi *Prince*'in Balaklava açıklarında batması oldu. Gemi, dört gün önce gelmiş, Southampton'dan 46. Piyade Birliği'ni getirmişti. Askerler cumartesi günü karaya çıkmışlardı, ama liman içindeki tıkanıklık nedeniyle, Kırım'la Üsküdar'daki malzeme sıkıntısını Londra öğrenir öğrenmez ekimin ilk haftasında yüklenen silahlarla erzak gemiden indirilememişti. İki demiri kapan *Prince* tam bordadan kayaların üzerine savrulmuştu. 150 kişilik mürettebattan yalnız altısı kurtulmuştu. Bazen *Prince*'deki yükün değerinin sırf yönetimin eksikliklerini gizlemek için abartıldığı ileri sürülmüştür. Fakat fırtınadan üç hafta sonra Londra'ya ulaşan Crowe'un raporu felaketin ciddiyetinin Balaklava'da hemen kavranıldığını gösteriyor:

Kayaların üzerine savrulduğunda taşıdığı birlikler dışındaki her şey *Prince*'in içindeydi. Askerlere gönderilen bütün kış giysileri –40.000 takım birden– denizin dibini boyladı. Büyük miktarlarda saçma ve mermiler, resmen var olan

²⁸ Nicklin için bkz.: H. ve A. Gernsheim, *Roger Fenton*, s. 11-12.

açıkları kapatmak için gönderilen tıbbî malzeme de gemideydi. Tıbbî malzeme, hiç de ender görülmeyen bir ihmâl sonucunda, saçmalarla mermilerin altına depolandığından Üsküdar'da karaya çıkartılamamıştı.²⁹

Karada rüzgâr bazen kasırga şiddetine ulaşıyordu. Albay Sterling üç gün sonraki bir mektubunda "Biz henüz her sabahki kakao dozumuzu, askerler de romlarını almıştı ki, saat yedi sularında fırtına bizi vurdu," diye yazdı. Üç dakikanın içinde bütün çadırlar çöktü; Albayın resmî kağıtları da hortuma kapılarak 300 yarda uzağa saçıldı. Balaklava'nın yukarısında 5. Ağır Süvarilerin arasında bulunan Temple Godman, bir gün önce babasının mektubuyla birlikte gelen ve sadece bir sayfasını okuyabildiği üç haftalık *Illustrated London News*'ün rüzgârla uçup gitmesine fena sinirlenmişti. Ama daha da kötüsü olacaktı. Albay üç gün sonra şöyle yazıyordu: "Bütün kulübeler yerle bir olmuştu; bütün eşyamız da suya batmıştı. Bir subayın havalı şiltesinin havada uçup giderek Türk kampına indiğini gördüm."³⁰ Kazak Dağı'nın güneyindeki tepelerde durum daha da betardı. Birkaç saat kalmadan kasırgayla yağmuru bir kar fırtınası izledi. Strange Jocelyn, İskoç Tüfekli Askerlerin tepelerdeki açık hava ordugâhından evine yazdığı bir mektupta "Hiçbir barınağımız yoktu," diyordu. "Meğer daha önce sefil olmanın ne olduğunu bilmiyormuşum. Ya paçavralar içindeki o zavallı, aç susuz askerlerimiz..." Kadersiz *Prince*'de 46. Piyadelerle gelmiş olan Yüzbaşı Campbell, تنها bir yerdeki bataryayı korumakla geçen yirmi dört saatten sonra, bitkin düşmüş elli askeri kar fırtınası içinde ve zifiri karanlıkta bulunması zor bir yolda beş mil yürüterek kampa götürmek zorunda kalmıştı. Askerler karargâha vardıklarında, arkadaşları, yerdeki ıslak bir yelken bezinin altında korunmaya çalışıyorlardı. Yüzbaşı Campbell, 46. Piyadelerden on askerin o gece büyük bir olasılıkla hipotermiden öldüklerini belirtiyor. Ertesi sabah Tüfekli Tugay kampından bir grup, siperlerde

²⁹ ILN, 9 Aralık 1854, Cilt XXV, no. 717, s. 578.

³⁰ Sterling, *Letters from the Army in Crimea*, s. 151; TG, s. 88; Raglan'dan Stratford'a, 14 Kasım 1854, FO 352/36/42 A.

perişan olmuş zavallıları gidip getirmek üzere yola çıktı. "O zavallılar tüfeklerini ve su şişelerini bile taşımaktan aciz görünüyorlardı."³¹

Fransız deniz kuvvetleri de epey zarar görmüştü ama İngiltere'ye yollanan mektuplarda sık sık belirtildiği gibi, onların askerleri bir kış seferi için müttefiklerinin askerlerine kıyasla daha iyi donatılmışlardı. Ruslar da fazla acı çekmemişlerdi. Fırtına sırasında Sivastopol'de bulunan Teğmen Tolstoy, kısa bir zaman sonra yazdığı bol ayrıntılı bir mektupta bu olanlardan bahsetmiyordu; ama 15 Kasım Çarşamba, yani kuşatmacılar tepelerde tıklıp kalmış, soğuktan donmuş ya da bir uzuvlarında donma olan devriyeleri kurtarıırken, Inkerman üst geçidi yoluyla kentten ayrılıp dört mil uzakta Eski-Ordudaki bir bataryaya yolculuk eden Tolstoy'un bir güçlkle karşılaşmadığı anlaşılıyor.³² Müttefik ordusu ekim ayında Sivastopol'e girmiş olsaydı, ki kumandanları ordu Bela Koyu'ndan güneye doğru dokuz günlük yürüyüşe başladığı sırada böyle olacağını ummuşlardı, boralar ve kar fırtınaları birlikleri fazla etkilemeyecekti. Gemiler güvenli demirleme yerlerinde fırtınanın dinmesini beklerken, onlar da taş binalarda barınacaklardı. Ama öyle olmayınca bu doğal afet, İngiliz kuvvetlerinin en büyük zaaflarını ortaya koydu. Her tarafı dökülen, üşüyen, hayal kırıklığına uğramış ve öfkeli bir ordu, susmaya gerek görmemişti. 1854'te cephelerden yollanan mektuplara sansür konulmuyordu. Birliklerin, madalyalarla ödüllendirileceklerini öğrenmelerinden kısa bir süre sonra John Leech, ortalığa egemen olan havayı en ünlü taşlamalı deseniyle ölmezleştirecekti. Kırım'ın karlar içindeki bir ileri karakolunda perişan haldeki iki askerden biri arkadaşına, "Memleketten iyi haberler var, Jack!" diyordu. "Bize madalya verilecekmiş." Jack de şöyle yanıt veriyordu: "Çok naziklermiş. Belki de yakında o madalyayı iştirik etmek için bir paltomuz olur."³³

³¹ Airlie, s. 120; Campbell, *Letters from Camp*, s. 23-4.

³² Bkz. Tolstoy'un mektubu.

³³ *Punch*, Cilt XXVIII, s. 64.

Bölüm 13

ZOR ZAMANLAR

Londra'nın haftalık gazetelerinden *Examiner*, 9 Aralıkta saray baş şairinin Hafif Alay'ın yedi hafta önceki saldırısını ölmezleştiren kıtalarını yayımladı. Şiir öylesine tutuldu ki, binlerce basılarak iyilikseverlerce, ordunun cesaretiyle tartışmasız disiplinine bir övgü olarak, görev başındaki askerlere dağıtıldı. Fakat Tennyson'un şiiri, ilk yayımlandığı haliyle bir vatanseverlik kasidesi olmaktan daha fazla bir anlam taşıyordu. Şiir dokuz ay sonra *Maud*'un yanı sıra kitap olarak yayımlandığında "biri bir gaf yaptı" mısraı çıkarılmıştı. Oysa bu mısra 1854 yılının son haftalarında İngiltere'yi kaplayan öfkeli belirsizlik havasını kusursuz şekilde yansıtıyordu. Birçokları, Aberdeen Hükümeti'ni hesap vermeye çağırma zamanının geldiğini düşünüyordu.

Savaş haberlerine rağmen, Kraliçe Victoria 12 Aralıkta Parlamento'yu geleneksel görkemli törenle açtı. Bir atlı muhafız birliği on arabalık kafileye Buckingham Sarayı'yla Westminster arasında eşlik etti. *Illustrated London News* dört gün sonra, "Açılışı izleyen tartışmalar bütün Avrupa'da borazan gibi çın çın çınlayacaktır," diye gururla bildiriyordu. Gazete, her iki kamarada konuşulanlar sonucunda "tarihin, bu yönetimin benzeri görülmemiş tehlike ve güçlüklerle dolu dönemindeki başarılarının hak ettiği övgüyü katlayarak kaydedeceğini" öngörüyordu.¹

Ancak hükümetteki üyelerin pek azı "*Illustrated*"ın iyimserliğini paylaşıyordu. Savaşın yol açtığı zorluklar, Aberdeen'in huzursuzluk dolu iki yıl süresince başkanlık et-

¹ ILN, 16 Aralık 1854, Cilt XXV, no. 718, s. 613-14.

tiği Peel yanlılarıyla liberallerin koalisyonunu zayıflatıyordu. Özellikle Lord John Russell, her defasında savaşı kazanmak için öne sürdüğü öneriler kabinedeki arkadaşları tarafından rafa kaldırıldığı takdirde, hükümeti istifa etmekle tehdit ediyordu. Başbakan, kendi milletvekillerini Westminster'e çağırmakta hiç acele etmemişti. Fakat Inkerman haberlerinin Londra'ya ulaştığı hafta genç Mühürdar Lord'un ve ateşli İçişleri Bakanı'nın dürtmesiyle Noel öncesi bir toplantının lüzumunu kabul etmişti. Argyll Dükü'yle Lord Palmerston, "birliklere güç katmak" için alınacak önlemlerin bir listesini sunmak suretiyle ulusun güven duygularını artırmanın zorunlu olduğunu savunuyorlardı. Bir emniyet supabı aramış oldukları da belli. Zira hoşnutsuzlar, on günlük tartışmalar ve bunu izleyecek bir aylık erteleme süresince koalisyonu tehlikeye atmadan bol bol içlerini dökebileceklerdi.²

Argyll ve Palmerston bir anlamda haklıydılar. Hükümetin bakanları tartışmalardan iyi puan alarak çıktılar. Bir yığın istatistik, takviyelerin sürekli olarak İngiltere'den doğuya gönderildiğini ve *Prince*'in batışıyla kaybedilenlerin yerini doldurmak için giysilerle levazımın yolda olduğunu kanıtlıyordu. Parlamento'ya, savaşı enerjik biçimde sürdürmek için yeni önlemler sunuldu; geleneksel olarak İngiliz eyaletlerinin savunmaya ayrılmış olan yedekler muvazzaflığa teşvik edileceklerdi; elli dört demiryolcudan oluşan bir grup, Balaklava'ya doğru yola çıkmak üzere Birkenhead'te bekliyordu; orada rıhtımdan kuşatma mevzilerine doğru bir demiryolu inşa edeceklerdi. Yedek alaylarının Kırım'da hizmet etmek üzere Cebelitarık, Malta ve Korfu'daki bağımsız garnizonlara yollanması için bir yedekler yasasının çıkarılmasına pek az itiraz vardı; ama Hükümet'in Almanya'dan, İtalya'dan ve İsviçre'den, ayrıca İngiltere'deki mültecilerin arasından gönüllü toplamasını mümkün kılacak bir yabancı gönüllüler yasası büyük ölçüde kuşku uyandırıyordu³

² Argyll'den (17 Kasım) ve Palmerston'dan (22 Kasım 1854) Russell'a, PRO 30/22/1 1F; Conacher, *Aberdeen Coalition*, s. 507-9.

³ Age., s. 504-8; C. E. Bayley, *Mercenaries for the Crimea*, s. 44-8.

Gerek yedekler, gerekse yabancı gönüllüler yasası fikri ilk kez, kasım ortasında Prens Albert'ten Lord Aberdeen'e gönderilen; etkili bir takviye güce duyulan ihtiyacı vurgulayan ve yakın tarihte orduya katılan gönüllülerin birçoğunun "yurt dışında hizmet görmeye uygun olmayan birer çocuk" olduğuna işaret eden bir tezkereyle ortaya çıkmıştı.⁴ Ama bu teklifler Parlamente'ye sunulduğunda Prens'in girişimi olduğundan hiç söz edilmedi; İngiliz orta sınıflarının yabancı korkusu göz önüne getirilirse, bu akıllıca bir önlemdi. Bir İngiliz Yabancılar Lejyonu kurulması olasılığı özellikle Avam Kamarasında bağnazca bir vatanseverlik önyargısına yol açtı. Leominster'in kıdemsiz temsilcisi, "Bu, ülke için bir bela ve de bir rezalet olur," dedi. Teklifi eleştiren diğerleri de, mültecilerle hoşnutsuzların orduda disiplini bozacaklarından yakındılar. Richard Cobden, dilenci Almanları, herhangi bir duygusal bağ duymadıkları bir dava için çarpışmaya çağırmanın ahlaksızlık, onları bu şekilde kullanmanın 'düpedüz cinayet' olacağını ileri sürdü.⁵ Fakat bağımsız milletvekillerinin bu tür kuşkularına rağmen, hem yedekler hem de gönüllü yabancılar yasa önermeleri yasalaştı; Victoria ile Albert de sonraki ağustos ayında bir İngiliz-Alman lejyonuyla bir İngiliz-İsviçreli lejyonunu Üsküdar ve İzmir'e hareketlerinin arifesinde Shorncliffe Kampı'nda denetleme fırsatını buldular.⁶

Fakat Aberdeen koalisyonu her ne kadar bu Noel öncesi sarsıntıyı atlattıysa da, yapılan konuşmaların çoğunda, gelecekteki fırtınaların tehdidi seziliyordu. Hiçbir şey Cobden'le Bright'ı savaşıyla uzlaştıramıyordu; her iki hatip de kısa oturumun sonunda söz alarak tartışmaları, "insani yanlarını ön plana alarak kısa zamanda bir barış akdetmek" yolunda hükümete ricalara dönüştürdüler.⁷ Daha önemli bir kaygı konusu, bakanların savaşta etkin olmayı başaramadıkları yo-

⁴ Prens Albert'tan Aberdeen'e, 11 Kasım 1854, Stanmore, *Aberdeen Corr.* 1854-5, s. 272-4.

⁵ Cobden, 22 Aralık 1854, Avam Kamarası, Hansard, 136, s. 667-8.

⁶ Bayley, age., s. 109.

⁷ Bright, 22 Aralık 1854, Avam Kamarası, Hansard, 136, s. 883-93.

lundaki suçlamalardı.⁸ Disraeli, toplantıların açılış gününde, "Sivastopol'e saldırı düzenlediniz," diye yakındı. "Yılın hangi zamanında olursa olsun bunu yapmanın doğruluğu tartışma götürür. Oysa siz bu iş için en kötü zamanı seçtiniz; bir kış savaşıdan özellikle kaçınılması gereken bir ülkede, bir kış savaşına kalkıştınız. Siz bu gafların en büyüğüne, bir sonraki gafın gereklerini sağlamadan kalkıştınız. Kulübe-leriniz ocak ayının ortalarına, kürkleriniz de mayıs ayının güneşine yetiyecekler."⁹ Fakat asıl dokuz gün önce Kırım'dan dönen Henry Layard'ın sorularını hiçbir bakan cevaplayamadı. Sivastopol ele geçtiği takdirde bu, Rusya'nın gücünü alaşağı etmek için tek bir adımdan daha fazlası sayılabilir miydi? Niçin büyük ticarî liman Odessa'ya dokunulmamıştı? Niçin Baltık'ta etkin güç gösterileri olmamıştı? Layard, Rusya'yı yenmenin bir tek yolu olduğunu savunuyordu, bu da "onunla Avrupa'da karşılaşmak ve Polonya'yı bir krallık haline getirmektir."¹⁰

Layard'ın konuşması çeşitli nedenlerle hükümet için bir sıkıntı konusuydu. Lord Clarendon tam o sırada Polonya meselesinin hortlamasını istemiyordu: Eski Polonya Krallığı'nı öteden beri yağmalayanlardan Avusturya, 2 Aralıkta resmen İngiliz-Fransız ittifakına katılmıştı. Avusturyalıların, Rusya'ya savaş ilan edip müttefiklerinin yanı başında çarpışacaklarının hâlâ bir garantisi yoktu, ama üç hükümet şimdi politika alanında işbirliği yapabiliirdi. Clarendon ayrıca Avusturyalıların Berlin'de Rusya yanlısı eğilimi durduracaklarını umut ediyordu. Franz Joseph'le bakanları, Rusya aleyhinde olması kaydıyla, Polonya'nın vatansever propaganda-sına bile katlanabilirlerdi. Fakat Clarendon aynı zamanda, Avusturya'nın İtalya'daki hak iddialarının doğal düşmanı olan Piyemonte Başbakanı Kont Cavour'un savaşa katılabil-

⁸ En şiddetli saldırı Cobden'den geldi. Konuşmanın bir bölümü yukarıda aktarıldı. Başlıca bölümleri, Cobden'in hitabetinin tek örneği olarak anonim şekilde Everymans's Library Anthology, *British Orations*'da, s. 258-72.

⁹ Disraeli, 15 Aralık 1854, Avam Kamarası, Hansard. 136, s. 197-215.

¹⁰ Layard, 15 Aralık 1854, age., s. 466-8.

lecekleri imalarını kolluyordu. Bu işin İngilizlerle Fransızlar için çekici yanı, Cavour'un Sardinya-Piyemonte'nin ehliyetli küçük ordusundan 15.000 askeri Kırım'da çarpışmaya yollamaya istekli görünmesiydi. Öyle de olsa, Lord Aberdeen'in, Dışişleri Bakanı'nın Avusturya ittifakının yanı sıra bir Sardinya ittifakının peşinden koşmasını tuhaf bulduğunu itiraf etmesini garipsememek gerek.¹¹ Clarendon, son derece milliyetçi Polonyalı mültecileri de aynı zamanda idare edebilecek ustalıkta bir politika cambazı değildi.

Polonyalılar sırf Napoléon'un Londra'daki büyükelçisi olan hemşerileri Kont Walewski'nin iyi niyetine güvenmiş olsalardı, Clarendon, tasarladığı numarada her şeye rağmen onlara da bir yer ayırırdı. İngiliz ve Fransız politikalarını biçimlendirenler için tehlike, Polonyalı mültecilerle Macar mültecileri arasındaki sıkı bağlardı. Avusturya'nın Müttefiklere katılmasından üç gün önce Polonya'nın Rusya'ya karşı ayaklanmasının yirmi dördüncü yıldönümü Londra'da kutlanmıştı. Bir konuşma yapan Macar vatansever Lajos Kossuth, "ezilen ulusları" Çar Nikola'nın despotluğuna karşı harekete geçirecek yerde, dikkatlerini Sivastopol üzerinde yoğunlaştırdıkları için İngiltere'yle Fransa'yı eleştirmişti. Aberdeen koalisyonunun Peel yanlısı üyelerinin Kossuth'a hiç güvenleri yoktu; buna karşın Polonyalılara genel olarak sempati duyuluyordu; kabine de bir Polonya lejyonu kurmayı düşünmemiş değildi. Bu teklif Savaş Bakanı'nı kaygılandırmıştı: Newcastle, Inkerman'ın ertesi günü Clarendon'a, "Her nereden olursa olsun adam bulmalıyız ama İngiliz ve Fransız mülteci sınıfından Polonyalılara güvenmiyorum. Yaman keratalardır" diye yazmıştı. Başbakan da onunla aynı fikirdeydi.¹² Aberdeen, koalisyon kabinesine başkanlık ettiği sürece İngiliz politikası, Polonyalıların davasını destekleyecek yerde Napoléon'un ulusal ayaklanmalara olan hevesini kontrol altında tutmaya çalışacaktı. Fakat hükümetin en Av-

¹¹ D. Mack Smith, *Cavour*, s. 76-8; Aberdeen'den Clarendon'a, 29 Kasım 1854, Stanmore, *Aberdeen Corr.*, s. 254.

¹² Newcastle'den Clarendon'a, 6 Kasım 1854, Clar. MSS. Dep. C. 15.

rupalı kafası Palmerston, daha şimdiden yalnız İngiltere'yle Fransa'nın değil, Avusturya'yla Prusya'nın da "bağımsız bir Polonya krallığının yeniden kurulmasına" ön ayak olması gerektiğini düşünüyordu ve Clarendon'a eylülde, Aberdeen'in "bu fikre karşı çıktığına" inanmakta güçlük çektiğini söylemişti.¹³

Fakat kabineyi sallamakla tehdit eden asıl Layard'ın konuşmasındaki başka bir paragraf oldu. Layard, Lord John Russell'a "büyük Liberal Parti'nin başı olarak... arkadaşlarını, bu muhteşem imparatorluğun şerefi, gerçek çıkarları ve ölmez gelenekleriyle daha uyumlu bir politika benimsemeye ikna etmesi için" muzipçe baskı yapıyordu.¹⁴ Büyük Liberal Parti'den olmayan kabine üyelerinin gözünde Layard, bu sözleriyle en huzursuz ve kavgacı üyesini pohpohlayarak koalisyonu dağıtmaya çalışıyordu. Lord John'un, hükümette veya muhalefette yer almayan bir milletvekili tarafından cesaretlendirilmeye ihtiyacı yoktu aslında. Avam Kamarası'nda emrinde olan bir taraftar grubunun bulunduğu kendini inandırmıştı. Oysa yirmi bir Liberal, Yabancı Gönüllüler Yasası'nın aleyhinde oy vermişti ve de Russell yanlılarıyla Palmerston yanlıları arasında hâlâ anlaşmazlık vardı. Russell'ın niyetinden emin olamayışları, Aberdeen'in Peel yanlısı arkadaşları –Gladstone, Graham ve özellikle Herbert'in– hükümetin sahip olduğu çoğunluktan duydukları hoşnutluğu gölgeledi.

Parlamento oturumlarının son bulduğu sabah *Times*'in editörünün yaptığı bir politika değişikliği, bu zaafı vurguluyordu. Gazete on bir gün önce hükümeti kuvvetle destekliyordu: 12 Aralık tarihli bir başyazıda, "Savaş hiçbir zaman, şu anda olduğu gibi coşkulu ve kararlı bir biçimde sürdürülmemiştir" deniliyordu. Ama müzakereler sürerken Blackfriars'deki yazı işlerine, memlekete gönderilen mektuplardan giderek daha fazla alıntı iletiliyor; bir yandan da ilk hasta

¹³ Palmerston'dan Clarendon'a, 22 Ağustos, 7 Eylül 1854, Clar. MSS. Dep. C. 15.

¹⁴ Layard, 12 Aralık 1854, Avam Kamarası, Hansard, 126, s. 160.

veya yaralı savaş kahramanları Londra'daki kulüplere buyur ediliyordu. İçlerinden biriyle tanıştıktan sonra yazar Thackeray, "hem de korkunç bir öykü stokuyla" geldiklerini belirtiyordu.¹⁵ Bu mektupların tanıklığı ve dönen askerlerin anlattıkları, Howard Russell'ın giderek büyüyen kusurlar listesini doğruluyordu. Cepheden gönderilen raporlarla Parlamentodaki bakanların kişiliksizce verdikleri teminatlar arasındaki çelişmeler, Raglan ve kurmayları adına bir şeylerin örtbas edildiğine işaret ediyordu. Dolayısıyla *Times*, okurlarını 23 Aralıkta bomba gibi bir başyazıyla Noel'e yolcu etti. Hükümetteki hiç kimsenin gözünün yaşına bakılmamıştı; özellikle de yazıya göre, "hiç kimsenin görmediği ve duymadığı başkomutan" Lord Raglan'ın... Memleketteki bayram havası "bu kıyılardan oldum olası gönderilen en soylu ordu"nun kötü durumuyla çelişki halindeydi: "Yeteneksizlik, uyuşukluk, soylu bir azamet, resmî bir kayıtsızlık, adam kayırma, değişmez bir çalışma yöntemi, huysuzluk ve budalalık Sivastopol önündeki kampta, Balaklava Limanı'nda, Üsküdar'daki hastanelerde ve memleketin Allah bilir daha ne kadar yakınında egemen." Basılı metinler, şiirler, postayla gelen mektuplar ve ağızdan ağza yayılan söylentiler "birinin bir gaf yaptığını" bu Noel'de İngiliz halkına unutturmayacaktı. Yeni yılda da bunun nedenini araştıracaklardı.¹⁶

Sivastopol önlerinde ayaz vardı ama hava güzeldi, yine de bir Noel yaşanmıştı. Bazı geceler verilen alarmlar ve 12 Aralıkta hepsi brendi sarhoşu 300 asker tarafından girilen garip bir yarma hareketi hesaba katılmadığı takdirde, kar fırtınasından beri pek az faaliyet görülmüştü. Sivastopol kuşatması büyük ölçüde lafta kalmıştı. Bazı raporlara bakılırsa, İngiliz birlikleri Rusya'nın kışıyla savaşmama fikrine kendilerini öylesine kaptırmışlardı ki; dikkatleri dağılmış, düşman ateşiyle karşı karşıya kalmışlar ve ileri karakol görevindeyken

¹⁵ *Times*, 12 Aralık 1854; Thackeray'den Lady Stanley'e, 4 Aralık 1854, Ray, *Thackeray Letters*, Cilt. II, s. 403.

¹⁶ *Times*, 23 Aralık 1854.

kuşatılmışlar, ele geçmişler veya öldürülmüşlerdi. Noel günü fazladan bir et tayını dağıtıldı. Temple Godman, bir iki gün sonra babasına yazdığı tatsız tuzsuz mektupta, "Bir çeşit pudding yaptık," diyordu. Balaklava Limanı'nda kalan gemilerde durum daha iyiydi. Bir aylık nekahet için İstanbul'a gönderilmekte olan yardımcı cerrah Henry Taylor, hareket etmesi gereken tarihten günler sonra hâlâ yük boşaltan *Australian* adlı buharlı gemide mükemmel bir Noel yemeği yedi. Yüzbaşı Duberly ile karısı ufak bir Noel daveti verebilmişlerdi, "eğlence her nasılsa gece geç saatlere kadar uzadı." Ama Bayan Duberly'nin kamarasının bulunduğu *Star of the South* adlı levazım gemisinde ısıtma olmadığından bu pek de neşeli bir toplantı olmuş olamaz.

Bol Noel armağanları tam zamanında İngiltere'den doğuya doğru yola çıkarılmıştı. Subaylardan evlerine gönderilmiş mektuplar; şarap şişelerinin, içi kürk astarlı çizme-lerin, soketlerin, Fortnum ve Mason mağazasından armağan sepetlerinin, kitaplarla dergilerin sağ salım geldiğinden söz ediyordu. Ama mektuplarda, rıhtımda gemilerin boşaltılmasındaki büyük gecikmelerden de söz ediliyordu. Strange Jocelyn, Noel'den üç gün sonra babasına, "*Royal Albert* geldi, ama gemideki paketlerin nereye yollandığını öğrenemedik," demişti. Balaklava çevresinde çadırdaki konaklayan birliklerin durumunun tepelerdeki piyadelerininkinden daha iyi olduğu düşünülüyordu. Yüzbaşı Clifford, tepelerdeki 2. Tümen karargâhından şöyle yazıyordu: "Askerler için Balaklava'ya her gün bin türlü eşya geliyor, ama bizim kampta onları pek fazla gördüğümüz yok." Henry Clifford o ayın başlarında canı sıkılan birçok subay gibi Dickens'ın yeni eseri *Hard Times*'i (Zor Zamanlar) okumuştı. Clifford, "Oturup benim kalemim ve kâğıdımla *Zor Zamanlar*'ı Kırım'da yazmasını isterdim" diye ekledi. "Sadece rahat küçük çadırının önünde olup bitenler bile ona bol bol malzeme sağlardı."¹⁷

¹⁷ Dickens referansı, Cliff. Lett. (16 Aralık), s. 124. Bu paragraflar için bkz.: age., s. 139; TG, s. 110-16; Tisdall, *Mrs. Duberly's Campaigns*, s. 118; A. H. Taylor, "Letters from the Crimea," JRUSI, CII (1957), s. 237.

Varna'dan gelmiş ve güneye Balaklava'ya yürümüş olan birçok subay daha Noel'den önce Kırım'ı terk etmişlerdi. Lord Lucan ve Henry Taylor gibi bazıları İstanbul'da geçirecekleri kısa bir izinle yetineceklerdi. Fakat oldukça kabarık bir sayıdaki subay İngiltere'ye dönmüştü; kimi sakatlanarak veya hastalanarak, kimi ruhsal nedenlerle, kimi de kısa bir süre kalıp işlerini düzene sokmak üzere gitmişti; çünkü ilkbaharda yola çıkanlar yıl sona ermeden geriye dönmüş olacaklarını varsaymışlardı. Cambridge Dükü en sonunda 25 Kasım'da *Trent* adlı buharlı gemiyle yola çıkmıştı, ancak gemi Boğaziçi'ne hareket etmek üzereyken binmeye razı edilebilmişti. İber Yarımadası'nın kıdemli askeri ve Hafif Alay'ın fahrî komutanı, milletvekili sir General de Lacy Evans, daha ay sona ermeden vatana dönmek üzere yola çıkmıştı bile. Lord Cardigan kasım ayındaki kasırgadan beş gün sonra hastalık bahanesiyle izin istedi, 3 Aralık'taki muayenesinde sağlık durumunun bozuk olduğuna karar verildi, bir sonraki cuma günü de yatı *Dryad*'le yola çıktı. İstanbul'da bir süre kalarak Stratford de Redcliffe'in yeni yıl balosunun konugu oldu. Baloda karşılaşmaları, Lucan'ın da onun da canını sıktı. Fakat Cardigan ocak ayının ortalarında Londra'daydı. Dönüşünden beş gün sonra Windsor Şatosu'nun uzun koridorunda ünlü saldırısını (bu kez atsız olarak) canlandırarak kraliyet ailesini eğlendirdi. Onun aksine Londra sosyetesini, Balaklava'daki o sabah Türk istihkâmından gelen uyarı sinyallerini herkesten önce kavrayan Lord George Paget'a bir kaçakmışçasına hiç yüz vermedi. Oysa Paget, Cardigan'ın aksine Kırım'a dönmeye niyetliydi ve yaz başlarında, bu kez genç karısını da yanına almış olarak, Hafif Süvari Alay'ındaki görevinin başındaydı.¹⁸

Bir Kırım kışının en kötü haftalarıyla baş başa kalan daha az şanslı subaylar için bu göçün moral bozucu bir etkisi oldu. Tüfekliler dışındakilerde üniformadan dolayı duyulan gurur ve her türlü temizlik hevesi yok olmuş görün-

¹⁸ Thomas, *Charge! Hurrah! Hurrah!*, s. 259 ve 263-4; Hibbert *Destruction... Raglan*, s. 236.

yordu. Genel Karargâhta bir ayrıcalıklılar sınıfı olduğuna inananlarda yoğun bir içerleme duygusu egemen olmuştu. Yazı üslubu karışınınkinden çok daha biçimsiz olan Yüzbaşı Duberly, Raglan'la kurmaylarına âdeta düşman kesilmişti. Bacanağına, "Muhafızlardan birinin postalanan mektubunu biliyorum, bir kısmı bana okundu hatta ve eminim ki Prens Albert tarafından da okunacaktır. Daha pek çok mektup biliyorum. Yazanlarının yüksek konumda akrabaları olduğuna göre, buradaki utanç verici yönetim zaafı konusunda İngiltere'dekiler uyanacaklardır" diyordu. En sert ve sadık subaylar da Lord Raglan'ın kurmayları olarak bilinen o "budalalar yuvası"nı dolduran tembel, avare, içkici ve küfürbaz heriflerden yakınmaya başlamışlardı. Başkomutan'ın yaverlerinden beşinin kan akrabaları oluşu ve Raglan'ın kendisinin de rahat çiftlik evinden hiç çıkmayışı Strange Jocelyn gibi aristokrat subayları kızdırıyordu. Çoğu gazetecilerden (en başta da *Times*'in muhabirlerinden) nefret eden Albay Alexander Gordon da birkaç hafta sonra Lord Aberdeen'e, *Times*'in en azından bir noktada haklı olduğunu ve bunun Başkomutan'a duyurulmasına degeceğini bildirdi.¹⁹

Ama Binbaşı Jocelyn'i akrabaların kayrılmasından da daha fazla kızdıran, Noel öncesi oturumlarda bakanların "yalanları" olmuştu. 12 Aralıkta Sidney Herbert Avam Kamarası'nda kesin bir dil kullanarak gemilerle yola çıkarılmayı bekleyen birlikler Balaklava'ya vardıklarında en az 54.736 subayla askerin, Lord Raglan'ın komutasına gireceklerini bildirmişti. Fakat konuşmayı basan gazeteler Kırım'a ulaştığında bu sayı kuşkuyla karşılanmıştı. Strange Jocelyn 10 Ocakta babasına, "Bu söylenenleri okumak beni o kadar kızdırıyor ki" dedi. "Bize üç hafta önce ve daha önce yollanan birliklerin de katılımıyla taburum kaç kişi dersiniz? Hizmetkârlarla onbaşılar da dahil olmak üzere sadece 280 kişi. Coldstream'lerin de durumu aynı, 9. ve 63. Alaylarda bi-

¹⁹ H. Duberly'den S. Marx'a, 12 Aralık 1854, Add. MSS. 47218 A; Airle, s. 147-8; Alexander Gordon'dan Aberdeen'e, 7 Mart 1855, Add. MSS. 43225.

rer düzineden fazla asker kalmadı." Jocelyn ekledi. "Sırf idaresizlik yüzünden ne hallere düştüğümüzden İngiltere'nin haberi yok. İngiltere'deki insanların o kadar büyük özverilerle bize ulaştırdıkları baraka keresteleri Balaklava sokaklarında sürünüyor ve çoğunlukla çamurun içinden geçmek için kalas gibi kullanılıyor." Westminster'de olduğu kadar gazetelerde de, sağlanmasına o kadar önem verilen ahşap barakalar konusunda yaygın bir hayal kırıklığı vardı. Binbaşı Jocelyn'den bir gün sonra evine mektup yazan Albay Gordon, kulübelerin İngiltere'den geldiklerini, fakat yağmur ve sulusepken kar yüzünden geçilemez hale gelmiş çamurlu patikalardan tepelere çıkarılamayacak kadar ağır olduklarını bildiriyordu. Altı gün sonra Yüzbaşı Duberly Kırım'da yerine kurulabilmiş kulübelerin sayısının düzineyi geçmediğine emin bulunuyordu.²⁰

Times 1855'in ilk beş haftası boyunca Kırım'daki subaylar tarafından yollanmış mektuplardan alıntılar bastığında çok kişi bunların gerçek olamayacağına ısrarlıydı. Bu kötü niyetli yakınma listelerinin, Delane ile ordu yetkililerinin özel kan davasında bir silah olduğunu savunuyorlardı. Fakat mektupların üslupları ve içerikleri gerçek mektup örneklerine o kadar uygundu ki, doğru olduklarından kuşkulanmak yersizdi. *Morning Herald*, *Manchester Guardian*, *Daily News* ve *Times*, modası geçmiş askerlik sistemini alaya almak için bu mektupların tanıklığından yararlanan yazılar bastılar. Ama gazetelerin "onun" ordusuna saldırma küstahlığında bulunmalarına Kraliçe çok kızmıştı. Zaten diğer başbakanlara olan sempatisinden farklı olarak, korumayla karışık bir sevgi duyduğu Lord Aberdeen'e karşı tutumlarından dolayı çoktandır onlara kırgındı. Aberdeen'in özel sekreteri de olan 25 yaşındaki oğlu Arthur Gordon'a Windsor'a, yaptığı bir ziyaret sırasında "Lord Aberdeen'in, gazetelerde ona yöneltilen saldırıları okumasına niçin izin veriyorsunuz?" di-

²⁰ Airlie, s. 154: Alexander Gordon'dan Aberdeen'e, 11 Ocak 1855, Add. MSS. 43225; H. Duberly'den F. Marx'a, 17 Ocak 1855, Add. MSS. 47218A.

ye sordu. "Bu yazıların kimseye yararı dokunmayacağı gibi, üstelik Lord'u kaygılandırıldığını biliyorum." Arthur Gordon özür dilercesine, "O yazıları benim rızamla okumuyor," diye açıkladı. Kraliçe, "Onların hepsini alıp yakmanız lâzım" diye karşılık verdi. "Gerçekten bir yararları yok; Lord Aberdeen'in o yazar müsveddeleri olmasa da yeterince genel ve özel dertleri var. İnanın, çok kızıyorum."²¹ Arthur Gordon, Kraliçe'nin mesajını babasına ilettiyse bile bir değişiklik olmadı; yazılar okundular ve sindirildiler.

Aralık ve ocak aylarında aldığı dört mektup, Aberdeen'e, Raglan'ın ordusunda egemen ruh hali hakkında karargâhtan yollanan ölçülü bir dille yazılmış raporlardan daha net bir fikir vermiştir. Aynı zamanda Westminster milletvekili olan Sir George de Lacy Evans'ın, Avam Kamarası'na dönüşünden iki ay önce Başkomutan'la yaptığı veda konuşmasını babasına bildiren de Alexander Gordon olmuştu. Sir George'un Raglan'a verdiği öğüt şu olmuştu: "Lordum, ordunuzu kurtarın ve kuşatmayı kaldırın." Albay Gordon bu konuşmayı naklettikten sonra, kendinden şunu eklemişti: "-Fikri sorulacak olsa-, bu ordudaki her generalin ve kıdemli subayın aynı öğüdü vereceğine eminim."²² Aralık ayının ilk haftasında yağmur, çamur ve nakliye aracı olmayışı yüzünden taze yiyecek kıtlığı olduğu Başbakan'a bildirilmişti. On gün sonraki bir mektupta da, "Süvari sınıfımız hızla ölüyor," deniliyordu. İngiltere'den yeni gelen çizmeler o kadar ufaktı ki, askerler siperlerde onları giyemiyor ve ayaklarını ısırarak soğuktan acı çekiyorlardı. Hastalıklar ise bazı bataryalarda adam bırakmamış, sonuçta da bazı topların falya delikleri çivilenip terk edilmesi gerekmişti.²³ Bütün bu belalar, herhangi bir araştırma komitesinin kanıtları arasında yer almadan önce Lord Aberdeen tarafından biliniyorlardı.

Fakat Başbakan için en etkileyici mesajlar, kişisel cesa-

²¹ Arthur Gordon'un günlüğü, 7 Kasım 1854, Add. MSS. 49269.

²² Alex. Gordon'dan Aberdeen'e, 17 Kasım 1854. Add. MSS. 43225.

²³ Aynısı aynısına, 3 ve 13 Aralık 1854 ve 11 Ocak 1855, Add. MSS. 43225.

reti şüphe götürmeyen asker oğlundan geliyordu. Mesajlar, barış pazarlığına oturulması ve Hükümet'in, niteliğini anlamaya başladığından bile kuşkulu olduğu bir savaşa son vermesi için ricalardı. Noel zamanı barış görüşmelerinin başladığına dair orduda bazı söylentiler yayılmıştı. Alexander Gordon, Noel'in ertesinde, "Barışa doğrudan kavuşacağımızı duyuyoruz," diye yazdı. "Bu eğer doğruysa bütün ordu çok sevinecek, çünkü zavallılar soğuktan ve rutubetten çok acı çekiyorlar. Güvenilir bir kaynaktan (Lord Stratford) duyduğumuza göre, barış yolundaki tek güçlük tazminat konusu. Böylesine önemsiz düşüncelerin barışı engellemeyeceğini umarım. Bu arada henüz Sivastopol'de olmadığımızı, kentin de toprakları ilk ateşlediğimiz 17 Ekim'e kıyasla beş kere daha güçlü olduğunu da göz önünde tutmak gerek." Albay dört hafta sonra durumun sert bir değerlendirmesini İngiltere'ye yolladı: "Eğer ordu içinde bir oylama yapılacak olsa, hemen barışa kavuşurduk, zira adamlar rutubetle soğuktan çok acı çekiyorlar. Her gün yaklaşık 200'ü yatağa düşüyor; bunların ise ellisinin, altmışının ölmesi olası. Sivastopol önündeki kampımızda faal hizmete hazır askerlerimizin sayısı bugün 10.504. Son 24 saatte ise 64 kişi öldü. Buradaki ve Üsküdar'daki hastaların toplamı 16.588 kişi." Gordon 2 Şubat'ta lafını sakınmadığı kısa bir mesaj daha yolladı: "Benim mütevazı kanaatimce elinizden geldiği kadar çabuk barış yapılmalı ve koşullar bahsinde fazla titiz davranmamalısınız." Ama babası artık başbakan değildi.²⁴

Noel'deki barış söylentilerini Fanny Duberly de duymuştu. Kız kardeşine yazdığı mektupta, "Lord Raglan'dan gelen bir rapora göre Londra'da barış akdedilmiş. Bu doğru olabilir mi?"²⁵ diyordu. Albay Gordon, savaş hızla sona erdirilse ordunun minnettar kalacağını düşünürken, Bayan Duberly dehşet içindeydi. Yani bunca özveri boşuna mı olmuştu? Za-

²⁴ Aynısı aynısına, 26 Aralık 1854, 25 Ocak ve 2 Şubat 1855, Add. MSS. 43225.

²⁵ F. Duberly'den S. Marx'a, 28 Aralık 1854, Add. MSS. 47218 A.

fersiz bir barış, "İngiliz ulusunun ayaklanmasına ve bu fikri kınamasına neden olurdu." Bayan Duberly buna inanıyordu. Rapor en azından vakitsizdi. Ama ocak ayının ilk haftasının sonunda önceki aylardakinden daha esaslı bir barış umudu belirmişti. Ruslar, Avusturya Dışişleri Bakanı Buol'e ve Viyana'daki İngiliz ve Fransız elçilerine, dört maddeye dayanan bir barış anlaşmasını tartışmaya hazır olduklarını bildirdiler. Yalnız bu anlaşmanın, Rusya'nın Karadeniz'deki konumunu ilgilendiren koşullar koymaması gerekiyordu; bu, Çar'ın "şerefini ve vakarını" incitirdi çünkü. III. Napoléon uzlaşmalı bir barıştan çok, Rusya'yı pazarlıkları kesmeye zorlamak, böylece Avusturya'yı, müttefiklerinin yanı başında savaşa katılmaya kışkırtmakla ilgileniyordu. Kasım ayının sonunda Napoléon'u Paris'te ziyaret etmiş olan Palmerston, birçok İngiliz diplomatı gibi bu politikadan yanaydı. Ama Lord Aberdeen aynı fikirde değildi. Arthur Gordon'un, güncesinin 8 Ocak 1855 tarihli notunda anlattığına göre, Rusya'nın barış görüşmelerine başlamak istediğini duyunca, babası fazlasıyla sevinmişti. Başbakan'ın tek kaygısı Çar'ın samimi olup olmadığı, kendisinin de uzlaşmalı bir anlaşmayı kaldıracak itibara sahip olup olmadığıydı. Palmerston'un, düşünmesine bile ülkesinin izin vermeyeceği barış koşullarını kabul ettirebileceğinden şüpheliydi.²⁶

Parlamento Noel tatilinden sonra 23 Ocak günü, Kırım'dan gelen raporlar kadar kasvetli bir günde toplandı. Londra'da dondurucu bir sis vardı; demiryolunun buz tutmuş olması, 2 Şubat'a kadar Windsor'da kalacak saray erkânıyla iletişim kurulmasını engelliyordu. Arthur Gordon pazartesi akşamı (22 Ocak) günlüğüne babası için "işlerin daha iyi gözüktüğünü" yazdı: Kabinede "yapayalnız" olan Russell, şimdilik entrikadan vazgeçmişti; olayların nasıl gelişeceğini beklemek "Palmerston'un işine geliyordu" Clarendon, samimi yetersiz ve hilekâr olmakla birlikte, şahsen Aberdeen'e sadıktı. Gladstone da düşünmeden davranan, sinirli biri olmakla birlikte, "Lord John'la bir bozuşma" olmasını umursamayacaktı. Art-

²⁶ Arthur Gordon'un günlüğü, 8 Ocak 1855, Add. MSS. 49269.

hur Gordon, Newcastle Dükü'nün Sidney Herbert lehine istifa etmek istediğini, fakat Palmerston'un "gerçek bir güven telkin edebilecek" biricik savaş bakanı olduğunu söylüyordu. Babasının kabinedeki meslektaşları arasında Arthur Gordon'u kaygılandıran Graham'dı. Adam "hem sabırsız hem de pısrık biri" ... Aberdeen'in pek fazla fikrine başvurduğu "candan bir dost ve tehlikeli bir danışman"dı.²⁷ Bununla birlikte, kabineyle ilgili bu karakter analizi ne kadar zekice olursa olsun, bir güncel politik değerlendirme olarak şaşılacak kadar yetersizdi, zira Kırım'la Üsküdar'dan gelen raporlar sonucunda "fazlasıyla üzüntülü" olan Westminster'de sinirler şimdiden gergindi. Ve oturumların ilk gününde açık konuşan, vatansever radikal Sheffield Milletvekili John Arthur Roebuck, Sivas-topol önündeki ordunun durumunu incelemek için seçkin bir komitenin saptanmasını önereceğini bildirdi.²⁸

Lord John Russell o salı gecesi istifasını bildirdi. Roebuck'ın gensoru önergesine karşı gelemeyeceğini; ancak bu, Savaş Bakanlığındaki meslektaşlarını suçladığına göre, Kabineden ayrılmak zorunda olduğunu söylüyordu. Bu istifayı olağanüstü bir siyasi kriz izledi. Kraliçe, Aberdeen'i görevinden ayrılmamaya zorlarken, Lord John'u, liderini terk ettiği için kınadı. Minik bir Yorkshire teriyesi kadar hırçın Roebuck, ertesi cuma günü Avam Kamarası'na önergesini verdi, ama mide ülseri sancılardan kıvrandığı için on dakikadan fazla konuşamadı. Sonuç değişmedi. Konuyu başkaları –en başta yine Layard– ve de tartışmalara ertesi pazartesi devam edildiğinde Florence Nightingale'e yardımcı olmak için Üsküdar'da birkaç hafta geçiren çok saygın Kuzey Northamptonshire Muhafazakâr milletvekili Augustus Stafford ele aldı. Aberdeen yönetimini savunan en etkili konuşma Palmerston tarafından yapıldı. Oylama Hükümet aleyhinde sonuçlandığı takdirde, sözde İçişleri Bakanı olarak kendisinin,

²⁷ Arthur Gordon'un günlüğünün özel basılmış nüshası, 22 Ocak 1855, Stanmore'a ek, *Aberdeen Corr., 1854-5*, s. 378-9. Büyük bir kısımdan Conacher tarafından alıntı yapılmıştır, age., s. 531-3.

²⁸ Roebuck'la önergesi hakkında bkz.: Asa Briggs, *Victorian People*, s. 72-5

kaybedecek bir şeyi olmadığı gibi, çok şey kazanabilirdi de. O pazartesi akşamı Roebuck'ın önergesi 148'e karşı 305 oy gibi şaşılacak bir çoğunlukla kabul edildi.²⁹ Gladstone salı sabahı yenilgiye uğrayan Başbakan'a, "Bize öylesine şiddetli vurdular ki, kafamız gürültüyle yere çarptı" dedi. O öğleden sonra kar taneleri ağır ağır üzerine inerken Aberdeen Kontu, Windsor tren istasyonundan yavaş yavaş tepeyi tırmandı ve koalisyon hükümetinin istifasını, bu "iyi huylu ve değerli dost"tan ayrılacağına içten üzülen hükümdarına sundu.³⁰

Kraliçe, Muhafazakârların çoğunlukta olacakları bir koalisyon kurup kuramayacağını görmek için Lord Derby'yi çağırttı, fakat Derby bu işi başaramayacağını ifade etti. Kraliçe bunun üzerine yaşlı Lord Landsdowne'la becerikli Lord Clarendon'u denedi, ama yine başarılı olamadı. Adamın vefasızlığına fena halde içerleyen Kraliçe, Lord John Russell'ı bile çağırttı, ama Palmerston dışındaki eski arkadaşlarından hiçbirinin, onun başkanlığındaki bir hükümette görev almak istemediklerini keşfetti. Victoria bunun üzerine 4 Şubatta Palmerston'u davet etti. Bu siyaset adamı, devrik başbakanın Peel yanlılarına onu desteklemelerini önermeleri sayesinde ertesi akşam Kraliçe'ye bir hükümet sunabildi. Clarendon, Graham ve Gladstone eski görevlerinde kalmışlardı. İki Savaş Bakanlığı, savaş için tek bir Devlet Bakanlığı şeklinde birleştirildiler. Bu bakanlığın başına yaşlı bir Whig olan Lord Panmure getirildi. İriyarı oluşu nedeniyle kendisine eskiden "Bizon" denilen bu Lord, şimdi "Mars" lakabıyla daha büyük bir saygınlığa kavuşmuş bulunuyordu. Sir George Grey İçişleri Bakanı olarak Palmerston'un yerini alırken, Sidney Herbert de Sömürgeler Bakanı oldu. Lord Palmerston Kraliçe'nin Başbakan'ı olarak 6 Şubatta Buckingham Sarayı'nda el öptü.³¹

²⁹ Conacher, s. 533-47, tartışmanın ayrıntılı bir raporunu veriyor. Şimdi Gladstone'un 24, 25 ve 26 Ocak tarihli muhtıralarıyla tamamlanabilmektedir. Brock ve Sorensen tarafından basılan *W. E. Gladstone, III, Autobiographical Memoranda*, s. 153-5.

³⁰ L. Iremonger, *Lord Aberdeen*, s. 302 ve 305-6.

³¹ Palmerston'un anıları, 23 Ocak-6 Şubat 1855, Brock and Sorensen'e

Aynı akşam üç mil uzakta Belediye Başkanı, Londra Belediye Konseyinin, çok saygın konukları ağırladığı bir şölene ev sahipliği ediyordu. O yıl vatanseverlik duyguları kenti avcuna almıştı; şölen de Kraliçe'nin askerlerini onurlandıracaktı. Bir donanmayı İngiltere'ye geri getiren amiral olarak "Kara Charley" Napier, Kraliyet Donanması onuruna kadeh kaldıranlarla kadeh tokuşturdu. Ama ordu adına günün kahramanını Lord Cardigan'dı. Cardigan, Londra içinden on beş hafta önce Balaklava saldırısı sırasında bindiği Ronald adındaki atın üstünde geçti. Ronald o olayda hayatta kalabildiği için çok şanslı sayılırdı; bu kez de kuyruğunu kaybetmediğine şükretse yeri ydi; çünkü Kont, Belediye Konağı'na vardığında, etrafını, dünyanın en ünlü doru süvari atının kuyruğundan bir kıl koparmak için itişen heyecanlı bir kalabalıkla çevrili buldu.³² *Times* gazetesi o akşamda bir Madam Tussaud havası buldu; *Illustrated London News* ise üstünde durmadı bile. Cardigan kendini beğenmiş bir tonla konuştu, ama tugayındaki kayıplardan söz ederken döktüğü göz yaşlarının gerçek olduğuna şüphe yok. Akşamın dikkate değer konuşmasını yapan yine Amiral Napier oldu. Baltık filosunun subaylarıyla erlerini ona beklediği vefayı göstermedikleri için kınadı; Amirallik Kurulunu kınadı ve en çok da, zaferi henüz elde etmemişken sancağını mayna edip sivil yaşama dönmesini emrettiği için Sir James Graham'ı eleştirdi.

Yeni bir başbakan tarafından bu konuma henüz getirilmiş bir Donanma Bakanı'nı kınamanın heyecan uyandıracığı kuşkusuzdu, Graham'ın Avam Kamarası'ndaki hasımlarının da bir dizi soruyla Napier'ın konuşmasının arkasını getirmeleri kaçınılmazdı. Graham, Rusların işine yarayacak herhangi bir şey söylemekten kaçındı. Nedeni de Baltık'ta yakında yine hazırlıkların başlayacak olmasıydı. Napier hakkında "O yiğit subay kendini kahraman ilan etti... Ama onun kendini kahramandan başka, bir de şehit ilan etmesine

6. ek olarak basılmıştır, age., s. 274-7; Gladstone muhtıraları, 31 Ocak-6 Şubat 1855, age., s. 156-75.

³² *United Service Gazette*, 10 Şubat 1855; Thomas, age., s. 264-5.

göz yummaya niyetim yok," dedi.³³ Palmerston'un başbakanlığının o ilk günlerinde ulus, Kırım'daki kusurların yanı sıra, Aberdeen'in bakanlarının, on ay önce geleceğine güvendiikleri zaferi veremeyişlerini tartışma fırsatını buldular. Böylece Belediye Konağı'ndaki şölen, yeni bir savaş liderinin iktidara gelmesini kutlamak şöyle dursun, onun, konduğu koalisyonu bir arada tutmakta daha da zorlanmasına yol açtı.

Hükümet Parlamentoda sarsıntılı bir başlangıç yaptı. Palmerston, Kırım Seferi'nin idaresini araştırarak bir komite kurmak fikrinden vazgeçmeleri için Avam Kamarası'na başvurdu. Ancak Kamara başvuruyu reddetti. Roebuck bunu, bazı suçlu bakanların hâlâ kabinede bulunduklarını ve komitenin, "soylu Lordun, ülkenin yapısına yeni bir güç aşılamasına" yardımcı olmasını amaçladığını söyleyerek izah etti. Layard, Roebuck'tan daha ileri giderek, memleketteki ve deniz aşırı ülkelerdeki beceriksizlikleri nedeniyle aristokratlara çattı ve araştırmacı milletvekillerinin Kırım'a gidip beceriksiz idarecileri ya da komutanları hemen oracıkta sepetlemeye yetkilendirilmelerini istedi.³⁴ Bu öneri, Avam Kamarası'nın üyelerinin çoğu için rahatsız edici biçimde Fransız devrim kongrelerini çağırıştırıyordu; Layard'a "doğru yerde doğru adam" mücadelesini Kamara'nın dışında sürdürmek düştü. Fakat Palmerston Roebuck'a boyun eğmek zorunda kaldı; böylece Sivastopol Komitesi oluşturuldu. Bunun üzerine, kabinede kalan üç Peel yanlısı, başbakanlarının zayıf ve tutarsız olduğuna karar verdi; sonuç olarak, Gladstone, Graham ve Herbert 21 Şubatta istifalarını verdiler. Russell Sömürgeler Bakanı olarak kabineye dönmeye razı ol-duysa da, hemen Viyana'da yapılması tasarlanan konferansın baş delegeliğine atandı. Palmerston'un takımının kalan üyeleri etkin kişiler değildi; öyle de olsa Savaş Bakanlığında Graham'ın yerini alan Sir Charles Wood, en azından ön plan-

³³ Napier'ın konuşmasının metni, Bonner-Smith ve Dewar, *Russian War, 1854*, s. 24-8. Graham'ın yanıtı, Şubat 1855, Avam Kamarası, Hansard, 136, s. 1469-72.

³⁴ Ridley, *Palmerston*, s. 441; 7-9 Şubat 1855 tarihli Gladstone muhtıraları, Brock ve Sorensen, age., s. 175-7.

da Hindistan işlerindeki sürekli dokuz yılın sağladığı deneyimin sahibiydi. Disraeli, "Tüm Yeteneklerin Kabinesi'nin yerinde Tüm Sıradanların Kabinesi'ni bulduk," diye alay etti.³⁵

Palmerston artık Avam Kamarası'nda unutulmaz konuşmalar yapmıyordu; bu ayrıcalık şimdi John Bright'taydı. Bright, 23 Şubat'taki sade fakat görkemli o en güzel konuşmasıyla bütün üyelerin gözlerini yaşarttı. "Ölüm meleği yurt dışındaydı; kanatlarının çırpınışı duyuluyordu hemen hemen." Palmerston bazen da halkın mizacını yanlış değerlendirdiyordu; böylece 1855 Martının sonunda ikinci bir Ulusal Perhiz ve Utandırma Günü'nün oluşturulması kararı fazla bir destek bulmadığı gibi, *Punch*'ta hicvedildi. Ama Palmerston ülkeye çoğunlukla hareket getiriyor, pişmanlık ve yas sunmuyordu. Bundan sonraki on iki ay boyunca, doksan yıl sonra Churchill'in de yapacağı gibi, seferin küçük ayrıntıları ve başlıca savaş alanları kadar, işlevsel yan gösterileriyle de ilgilendi. Çok anlamlı olarak, başbakan olduktan sonra yurda dönen subaylardan ilk görüştüğü, daha altı hafta önce Eupatoria'daki İngiliz-Türk üssünün kumandanı olan General Channon oldu. Raglan'ı uyarıyordu: "Güneşin ışınları hissedilmeye başlamadan önce gerekli önlemler alınmazsa, kampınız en öldürücü bir salgın için kocaman bir yuva olacaktır."³⁶ Palmerston aynı zamanda gelişmiş silahlar, özellikle tüfekler, havan topları ve "buharlı toplar" için sunulan planları inceliyordu. Bir "denizaltı teknesi"yle ilgili planla da çok ilgilenmişti. Yılın sonraki aylarında James Cowan, buharla çalışan, dört tekerlekli, zırhlı ve piyadeleri öldüresiye biçmek için tırpanlarla teçhiz edilmiş hareketli bir kara bataryasının patentini alınca, tankın öncüsü olan bu silah Başbakanın da ilgisini çekti. Fakat Cowan'ın icadı hiçbir zaman test edilmedi. Zırhlı bir savaş arabasından yararlanmak, aynen Dundonald'ın kükürt buharları projesi

³⁵ Age., s. 177-87; Briggs, age., s. 79.

³⁶ Palmerston'dan Raglan'a, 22 Şubat 1855, Add. MSS. 48579; O. Anderson, *Liberal State at War*, s. 180-1. General Channon için bkz.: Palmerston'un günlüğü, 7 Şubat 1855, Brock ve Sorensen, age., s. 277.

gibi, gereksiz derecede gaddar bir savaşım biçimi olarak değerlendirildi.³⁷

Aşağı yukarı tam Palmerston'un başbakan olduğu sıralarda Sivastopol önlerinde koşullar düzelmeye başladı. Önceki yılın son haftalarında Lord Aberdeen'in bakanları tarafından Kırım'a tahsis edilen takviyelerle yiyecek maddeleri en sonunda hedeflerine ulaşmaya başlamıştı. Ve bu kez bir kasırga onları yollarından alıkoymadı. Ayrıca daha az sert hava koşulları önceki bazı projelerin gerçekleşmesine yardımcı oldu. Fanny Duberly 17 Şubat'ta kız kardeşine yazdığı mektupta, "Demiryolumuz hızla tamamlanıyor," diyordu. Yollanan başka mektuplarda da İngiliz işçilerinin Hırvatlar, Karadağlılar, Arnavutlar ve Türklerle birlikte Kadıköy'e ve ordunun ileri üslerine doğru tepelerden geçirdikleri demiryolundan bahsediliyordu. Ancak mart sonundan önce yaylaya ulaşmadı; o vakte kadar da malzemenin at arabaları, katırlar ve develerle hareketine düzen getirmek üzere bir Kara Nakliye Birliği oluşturulmuştu. Demiryolunun subaylarla askerler için gelişmiş bir haberleşmeden daha büyük bir anlamı vardı; Raglan'la Canrobert'in, Sivastopol'e özenle planlanmış bir saldırı düzenlemeye kararlı olduklarının işaretiydi bu, Lord Lucan şubat ortasında geri çağrılınca, bazıları "Raggles"le kurmaylarının yakın tarihte onları izleyeceklerini umuyorlardı.³⁸ Ama şimdi; aralık ayıyla ocak ayı başlarının karamsarlığıyla kendine acıma, duygularının Kırım'da modası geçmiş bulunuyordu.

Üsküdar'da, Boğaz kıyısındaki hastanelerde hâlâ insan tahammülü zorlanmaktaydı. Florence Nightingale'in tüm özverili çalışmalarına ve düzelen sağlık koşullarına rağmen, Selimiye Kışlası hastanelerinde ölüm oranı 1855 Şubatında beşte ikiydi. Bu oran komşu hastanelerde daha da yüksek-

³⁷ Palmerston'dan Huw Ross'a, 24 ve 17 Nisan, Panmure'e 5 ve 8 Mayıs ve Sir Charles Fox'a 22 ve 24 Haziran 1855, Add. MSS. 48579. Liddell Hart, *The Tanks*, I, s. 13.

³⁸ F. Dubberly'den S. Marx'a, 17 Şubat 1855, Add. MSS. 47218A; J. Swetman, "Military Transport in the Crimean War," EHR, Cilt 88 (Ocak 1973), s. 84-7.

ti. Şubatın son günündeki bir deprem koğuşlarda herhangi bir can kaybına yol açmadıysa da, büyük bir korkuya neden oldu. Sarah Anne Hemşire, "Savaşta hiçbir heyecan belirtisi göstermeyenler ağlıyor ve titriyorlar, yattıkları yatakları terk ediyorlardı, oysa yardımsız olarak tekrar yataklarına dönemeyecek kadar mecalsizdiler" diye yazıyordu. Florence Nightingale'le ordunun doktorları, Lord Stratford de Redcliffe ve arkadaşı Mary Stanley tarafından Türkiye'ye getirilen ikinci bir hemşire grubunun arasında ilişkilerin gergin oluşu, hastanelerde çalışmaların pürüzsüz işlemlerini engelliyordu. Lord Raglan, kadın hemşirelerin Kırım'a gelmelerine karşıydı. Ama ocak ayındaki kriz haftalarında yumuşadı; böylece İngiltere'den gelen ilk sekiz hemşire 29 Ocakta Balaklava'ya çıktılar. Başkomutan, düşmanın ateş menzili içindeki cephe hastanelerinde bulunmalarını hâlâ yasaklıyordu, ama 3 Şubatta Balaklava'ya inip de sekiz hemşireyi görevleri başında görünce bundan hoşnut oldu. Raglan'ın yeğeni hiç de nazik olmayan bir lisanla, "Üç hanımefendi dışındakilerin hiçbirisi genç değil. Hepsi şişko, anaç tavuk kılıklı kadınlar ve aynen alışlagelmiş hemşire imajına uyuyorlar" diye yazdı.³⁹

3-4 Şubat gecesi kışın en soğuk gecesi oldu; Raglan'ın korumalı karargâhında bile ısı sıfırın altında 12 dereceye düştü. Ama bundan sonra iklim açısından "zor zamanlar" sona erdi. Ayın daha sonu gelmeden *Times* tarafından kiralanmış olup, birlikler için çeşitli malzeme taşıyan üç gemi Balaklava rıhtımına yanaşmıştı. Erken bir ilkbahar vaat eden güneşin altında gemilerden indirilen yün fanilalar, koyun postundan ceketler ve örgü başlıklar değil de; bira, şekerlemeler, bisküviler ve unutulmuş diğer "lüks" malzemeler birlikleri sevindirdi. Bunlar ya bedava olarak dağıtıldı ya da Balaklava'yla tepedeki Kadıköy'de açılan dükkânlarda ucuza satıldılar. Aynı ayın belirlenemeyen bir günü, Bayan Mary Seacole limana geldi. Doğduğu Jamaika'dan İngiltere'ye, oradan da Karadeniz'e kadar yol parasını kendi cebinden ödemişti. De-

³⁹ Richardson, *Sister Sarah Anne*, s. 159; *Annual Register* 1855, s. 40; Woodham-Smith, *Nightingale*, s. 152; Cal. Lett. II, s. 95.

diğine göre, damarlarında temiz bir İskoç kanı dolaşan elli yaşındaki bu Kreol kadın,⁴⁰ kısa süre sonra, gayriresmî bir hemşire ve bir gezgin satıcı olarak orduya hizmet veriyordu. İki aya kalmadan Kadıköy yakınında İngiliz Oteli'ni açmıştı. Burada bir subay kulübünden başka birlikler için temiz bir kantin bulunuyordu. Lord Raglan'ın, kadınların cephede hizmet etmelerini veto etmesi, Bayan Seacole'un, küçük katır kafilesiyle cepheye ilaçlar, yiyecek ve içecek taşımasını engellemeyemedi. Mary Seacole 1855 yazında birliklerin gözünde yarı kahraman, yarı maskot olmuştu. Üsküdar'ın Lambalı Kadını'na karşılık Balaklava'nın da Çaydanlıklı Kreol Kadın efsanesi vardı.⁴¹

1855'in ilk aylarında Sivastopol önlerinde askerî açıdan pek az hareket oldu: 10 Ocakta Rusların numaradan bir saldırısı; 20 Şubatta Müttefiklerin Çernaya Nehri'nin karşı kıyısına yaptıkları ve gecikmiş bir kar fırtınasının engellediği bir keşif seferi; ayın sonunda da *le Mamelon Vert* (Yeşil Meşe Başı) diye adlandırılmış bir tepesi kontrol altına almak için Ruslarla Fransızların arasındaki dört günlük bir çatışma. Tölebeben sonuçta burasım, kentin doğusundaki geliştirilmiş savunma sisteminde bir ileri tabya olarak elde edebildi. Şubat ayında Rusların Kırım'daki başlıca saldırısı daha kuzeyde yapıldı. Yüzü aşkın sahra topunun desteğindeki dokuz bin askerin, Türkleri, İngilizleri ve Fransızları Eupatoria'daki üslerinden atmak için kararlı bir hamlesi olmuştu bu. Fakat saldırı altı Fransız ve üç İngiliz savaş gemisinin top ateşinin desteğindeki Ömer Paşa'nın kuvvetleri tarafından püskürtüldü.⁴² Fransızlar, Sivastopol önlerinde İngilizlerden daha çok siperi devraldılar. Newcastle Dükü, Westminster'deki siyasal krizin istifasına yol açmasından önce Raglan'a yazdığı bir mektupta, Fransız kuvvetleri iki katına çıktığına göre, Canrobert'in, Fransızların siperler sektörünü

⁴⁰ Seacole, *The Wonderful Adventures of Mrs Seacole in many lands* (ed. Alexander and Dewjee), s. 55.

⁴¹ Age., s. 137-84.

⁴² Dewar, *Russian War, 1855: Black Sea*, s. 82-6.

genişletmesi gerektiğinde ısrar etmişti. Yeni terfi ettirilen Tuğgeneral Rose da güncesinin 29 Ocak tarihli bölümünde daha sıkı bir Fransız-İngiliz işbirliği için dostça bir savaş konseyinden söz ediyordu. Raglan'ın Fransız yardımını çoğu kez olağan gördüğü fark ediliyordu. Fransız komutanları ve en başta Bosquet; Canrobert'in, İngiltere'nin yardımına koşmaya fazlaca teşne olduğu kanısındaydı.⁴³

Mart başlarında Müttefiklerin, Sivastopol'ü tekrar bombalayarak kuşatmayı hareketlendirecekleri belli oldu. Raglan 7 Martta Savaş Konseyine başkanlık ettiği sırada bir telgraf aldı. Bu, İstanbul'dan gemiyle gelen ve 2 Martta Berlin'de Lord John Russell tarafından çekilen bir telgrafı içeriyor ve Çar I. Nikola'nın o gün saat onu 12 dakika geçte öldüğünü haber veriyordu.⁴⁴ Generaller önceleri kuşkucu davrandılar; böyle bir bilginin nasıl olup böyle bir yerden böyle bir kişi tarafından gönderildiğine akıl erdirememişlerdi. Benzer bir mesaj yirmi dört saat sonra Canrobert'in eline geçti; ama karargâhta hâlâ şüphe vardı. Kamplar çevresinde zaten özellikle Çar ailesi hakkında, birçok söylenti dolaşıyordu. Yedi hafta önce doğruluğu belgelenmiş bir rapor Çar'ın ölüm döşeginde olduğunu iddia etmişti; oysa Polonyalı kaçaklar yakında Sivastopol'de beklendiğini söylüyorlardı. Henry Clifford 11 Martta kardeşine, "Bazıları habere hâlâ inanmıyorlar," diye yazıyordu. Ama Lord John'un mesajı yalanlanmayınca, basın bildirileri de o sırada barış görüşmeleri için Viyana'ya giderken Berlin'e uğradığına işaret edince, savaşın yakında sona ereceğini umutlananlar çoğaldı. Havaalar iyi giderse Sivastopol'ün kısa zaman sonra yine top ateşine tutulması kararlaştırıldı; böylece o müthiş savunma tertibatlarına saldırılması gerekemeyebilirdi. Çarpışmalar öyle sık "Çar'ın Savaşı" olarak basite indirgenmişti ki, görünüşe göre devam ettirilmesi için bir neden gözük-

⁴³ Rose Journal, 29 Ocak 1855, Add. MSS. 42837; Gooch, *New Bonapartist Generals*, s. 174.

⁴⁴ Telgraf metni. Cal. Lett., II, s. 139, Russell'ın, Çar'ın ölümüne ilişkin Berlin raporları, PRO 30/122/18'in 2. dizisinde.

müyordu. Henry Clifford, "Çar'ın büyük oğlunun barışı iple çektiği söyleniyor" diye yazıyordu.⁴⁵ Dahası, bir İngiliz bakanının, bir kez daha Metternich'in eski şansölyeliğinde görüşmelerde bulunmak için Viyana'ya gitmesi iyiye işaret olarak algılanıyordu. Yüksek politikanın Hugh Rose gibi ihtiyatlı bir gözlemcisi bile 22 Martta güncesine, "Sanırım barış gerçekleşecek" diye yazabiliyordu.⁴⁶

⁴⁵ H. den C. Clifford'a, 11 Mart 1855, Cliff. Lett., s. 181.

⁴⁶ Rose Journal, 22 Mart 1855, Add. MSS. 42837.

YENİ YÖNETİM

Prens Menşikov Noel boyunca ve 1855'in Ocak ayı süresince Belbek'teki karargâhında kalmıştı. Başkentteki adamları Inkerman'dan beri sarayda adını lekeleyen fısıltı kampanyası hakkında ona haber uçurmuşlardı: Menşikov, biricik desteğinin; Çar Nikola'nın, ailesi ya da yakın danışmanları arasındaki baskı gruplarına inatla boyun eğmeyişi olduğunun bilincindeydi. Hiç düşman ateşiyle karşı karşıya gelmediği için, Paskeviç gibi yaralı olarak savaş sahnesinden çekilmesi uzak ihtimaldi. Ayrıca gururu onu, yakında bir yerde kolay tarafından bir zafer yakalayabileceğini umut etmeye itiyordu. Sonunda, St. Petersburg'un acil baskısı üzerine şubat ortasında Eupatoria'ya saldırı komutunu verdi; hor gördüğü Türklerin elinde olan bir Kırım kentini kurtarmanın kendisine kaybedilen güveni tekrar kazandırabileceğini umuyordu. Fakat düşmanın denizden top ateşiyle saldırıyı püskürttüğünü ve Rusların sekiz yüze yakın şehit verdiğini öğrenince, Menşikov askerlik kariyerinin sona erdiğini hissetti. Bunda haklıydı da. Bupatoria'daki bozgunu bildiren telgrafı 24 Şubatta St. Petersburg'a ulaştı. Üç gün sonra –(Rus takvimine göre) 15 Şubat Salı günü– Çar Nikola, Menşikov'u görevinden aldı. Onun yerine atadığı Prens Mihail Gorçakov, Besarab-ya'daki Güney Ordusunun sorumluluğunu elinde tuttuktan başka, Kırım Ordusunun da başına geçecekti.¹

Menşikov'u görevinden alan emir, çok anlamlı olarak I. Nikola değil, büyük oğlu Grandük Aleksandr tarafından imzalandı. Grandük, gözden düşen Başkomutan'a, "Hüküm-

¹ Seaton, *Crimean War*, s. 184-5.

darın sağlık durumu iyi değil" diye izah etti. Çar bir önceki cumartesi sarayın yüksek düzeydeki bir memurunun kızının düğününde bulunmuştu; yüzü yorgun gözüксе bile sağlıklı izlenimini uyandırıyor. O gece kız kardeşi Anna'ya yazdığı bir mektupta, "Grip burayı da kasıp kavuruyor. Birkaç gündür ben de hastalığa karşı koymaya çalışıyorum" diye itiraf ediyordu. Ama sağlık durumundan endişelenmediği, imparatorluğunun içinde bulunduğu tehlike sürdüğü takdirde kısa bir zaman sonra cepheye hareket edeceğini eklemesinden belliydi.² Bu arada, hava çok soğuk olmasına rağmen, randevularını iptal etmedi. Ertesi sabah süvari okulundaki birlikleri denetledi. O sırada buz gibi bir rüzgâr Neva üzerinden dosdoğru kente esiyordu. İki gün sonra St. Petersburg sosyetesinin birçok üyesi gibi, kendisinin de ateş yapan bir soğuk algınlığına yenildiğine kanaat getirdi. Salı günü yatağa düşmesine rağmen, sarayda fazla bir endişe duyulmamıştı. Ancak cuma sabahının (18 Şubat/2 Mart) erken saatlerinde doktoru Çar'ın akciğerlerinin fena halde su topladığını anladı. Nikola o günün sonuna doğru teknik bir tanımlamayla, zatürreden öldü. Dul karısına bakılırsa, "Öbür dünyada onlar için dua etmeyi sürdüreceğinden Sivastopol'ü savunan kahramanların emin olabileceklerini" söylemişti.

Söylentiler, Çar'ın ani ölümünden, Rusya tarihinde sık sık olduğu gibi, bir esrar yarattılar. Birliklerinin düşmanı kesin bir yenilgiye uğratamamış olması yüzünden uğradığı hayal kırıklığı öldürmüştü onu. Daha sansasyonel öykülere bakılırsa, hayatına kendisi son vermişti: Bazıları, kendini vurduğunu söylüyorlardı; bazılarına göreyse zehir içmişti. Ama kesin olan bir şey varsa, I. Nikola'nın ölümü, doğal bir ölümdü. O Romanov kuşağı hiç güçlü değildi. Sadece elli sekiz yaşında olmasına rağmen, Nikola, üç erkek kardeşinden ve altı kız kardeşinin beşinden daha uzun yaşamıştı ve hükümet işlerinin sıkıntılarından kurtulup rahatlamayı hiç başaramamıştı. Son özel mektuptan, Menşikov'a duyduğu yo-

² I. Nikola'dan Anna Pavlovna'ya, 12 Şubat 1855, Jackman, *Romanov Relations*, s. 350.

ğün içerlemeyle İngiltere ve Fransa'yla anlaşılan Austurya'nın nankörlüğü nedeniyle Franz Joseph'e öfkelerini yansıtıyordu. Aynı zamanda, düşmanlarının uygun koşullar ileri sürmelerini durumunda savaşı tüm şiddetiyle sürdürmeye kararlı olduğunu da açıkça belli ediyordu. Ancak o iyi koşulları yakalayabilmekten yana fazla bir umudu yoktu.³

Rusya'nın yeni hükümdarı Çar II. Aleksandr, tahta çıktığı sırada otuz altı yaşındaydı. Mizaç itibariyle babası kadar diktatör değildi; 1853 Temmuzunda da Tuna prensliklerine girilmesi kararına şiddetle karşı koymuştu. Fakat onu eğiten orduyla gurur duyuyordu ve saltanatına, utanç verici bir barışı kabul ederek başlamak niyetinde değildi. Grandük'ün tahta çıkmasının savaşı kısa zamanda sona erdireceğini saan gözlemcilerin yanıldıkları çok geçmeden ortaya çıktı. Aleksandr, Nikola'nın ölümünün ertesi günü toplaşan kordiplomatige, önceki ağustos ortaya atılan "Dört Madde"ye dayalı bir barışı sağlamak için Viyana'da başlamak üzere olan konferanstaki politikasının ne olacağını açıkça ifade etti. Aleksandr diplomatlara, babası gibi kendisinin de savaşı son bulmasını istediğini söyledi, fakat aynı zamanda şunu vurguladı: Konferans şerefli bir uzlaşma sağlamadığı takdirde, "ben ve sadık Rusyam savaşımayı sürdüreceğiz, çünkü teslim olmaktansa ölmeyi yeğlerim."⁴

Rusya'nın yakın gelecekteki kaderi o ay, daha çok rastlandı sonucunda, iki kardeş çocuğunun elindeydi: General Prens Mihail Gorçakov Kışinev'den Kırım Ordusunun Belbek'teki karargâhına gelmişti. Prens Aleksandr Gorçakov ise otuz yıl süresiyle önemsiz diplomatik görevlerde bulunduktan sonra, 1854 Temmuzunda Viyana elçisi olarak, Rusya'nın düşmanlarının konferans masasına koyabilecekleri küçük düşürücü koşulları geri çevirmek sorumluluğunu taşıyan kişiydi. İngiltere'nin baş sözcüsü Lord John Russell Paris ve Berlin

³ Bruce Lincoln, *Nicholas I*, s. 349-50, en eski Rus çağdaş raporlarından yararlanıyor. Bunlar şimdi Kontes Solohuba'nın 13.000 kelimelik değerli anıları ile bütünleşmektedir: *Oxford Slavonic Papers*, XVI (1983), s. 164-81.

⁴ Mosse, *Rise and Fall of the Crimean System*, s. 12.

üzerinden gelerek martın ilk haftasının sonunda Viyana'ya vardı. Konferansın başkanı Kont Buol'le ilk görüşmeler pürüzsüz geçti; Lord John da, 10 Martta "Karadeniz'deki kuvvetler arasında bir denge kurulmasının Büyük Devletler için yeterli bir güvence olacağını" kabule hemen hemen hazırды. Fakat Russell misyonuna bağlı olan Dışişleri Bakanı'nın yeğeni Thomas Lister, "İngiltere'deki halkın tatmin olacağını sanmıyorum. Bir kere kanın tadını aldılar, barışa hazır olmaları için Sivastopol garnizonunun kanına doymaları gerekecek" diyordu.⁵

15 Martta Konferans başladığında Gorçakov, dört maddeden ilk ikisinin anlamının tarif edilmesinde fazla güçlük çıkarmadı; Lister de günlüğüne, "Aydın 15'indeki ilk konferans çok hoşnutluk verici geçti," diye yazabildi. Ama bir hafta sonra üçüncü maddeyle, Karadeniz'e girip çıkan savaş gemilerinin hareketinin Avrupa'daki güçler dengesini yansıtmaması koşuluyla ilgili olarak güçlük baş gösterdi. Gorçakov, Rusya'nın Karadeniz'deki savaş gemileriyle ilgili herhangi bir kısıtlamaya izin vermeyeceğinde ısrar etti. Lister, "Bu kayışüphesiz konferansı dağıtacak," diye fikir yürüttü. Şöyle devam etti: "İngiltere'de Sivastopol'ün imhasının barışın bir koşulu olması gerektiğinin söylendiğini duyuyorum. Oysa Rusya, savaş gemilerinin kısıtlanmasına dahi katlanamayacak." Fakat Lord John genç ataşesi kadar aceleci değildi. Konferansın dağılmasına boyun eğmektense, Karadeniz'de nasıl bir güçler dengesi kurulabileceğini Rusların kendilerinin tarif etmelerini önerdi. Bu denli ciddi bir problemde St. Petersburg'a danışılması gerekiyordu; bu nedenle de konferansa nisan ortasına kadar ara verildi.⁶

Gerek Palmerston'un gerekse Clarendon'un Viyana Konferansından fazla bir umutları yoktu. Bunu sadece bir açıdan yararlı görüyorlardı: Şöyle ki, Ruslar Buol'ün önerilerini

⁵ T. Lister's Journal, 10 Mart 1855, Bod. Lib., MSS. Eng. Hist. d 483. Russell Viyana'da konusu için bkz.: PRO 30/122/18'in 3'ten 7'ye kadar olan desteleri; arkaplan için bkz. Palmer *Chancelleries of Europe*, s. 106 ve Rich, *Why the Crimean War?*, s. 149-56.

⁶ Lister's Journal, 22 Mart 1855, Bod. Lib., MSS. Eng. Hist. d 483.

geri çevirdikleri takdirde, Franz Joseph, II. Aleksandr'a karşı zorlamalı bir arabuluculuğu kabule mecbur edilebilirdi. Tıpkı bunun gibi, 1813'teki Prag Konferansı'nın başarısızlığı I. Franz'ı, büyük Napoléon'a karşı benzer bir arabuluculuğu kabule mecbur etmişti. Viyana görüşmelerinin gerek İngiliz devlet adamları gerekse İmparator'un Paris'teki belli başlı danışmanları için ikincil bir önemi daha vardı: Doğuda ani bir ateşkes, bunun arkasından da bütün Avrupa için kapsamlı bir barış antlaşmasının umudu olduğu sürece III. Napoléon olayların orta yerinde olmayı gereksinecekti. Ama görüşmeler kesildiği takdirde, III. Napoléon'u geçen temmuz ayından beri tasarladığı bir projeyi uygulamaya koymaktan vazgeçirmek daha zor olacaktı –bu projeye göre, İmparator'un kendisi Kırım'a gidecek ve Sivastopol önlerinde orduların kumandasını eline alacaktı.⁷

Fransızların Savaş Bakanı Mareşal Vaillant, İmparatoriçe Eugénie ve imparatorluk ailesinin diğer bireyleri, Dışişleri Bakanı ve en eski destekçilerinden birçoğu, ona bir İmparator'un yerinin Kırım değil, Paris olduğunu kabul ettirmeye çalıştılar. En ciddi öğütleri verenler ise bellekleri en kuvvetli olanlardı. Moskova yandığı sıralarda hükümdarının yanında olan Mareşal Boniface, bir yenilginin, İmparator olay yerinde olduğu takdirde, bir felakete dönüşebileceğini dobra dobra söyledi. 1812-13 savaşının bir başka emekli askeri olan Kont de Flahault –Talleyrand'ın evlilik dışı oğlu–da İngiliz elçisini arayarak, Majeste Kraliçe'nin hükümetinin III. Napoléon'u Kırım'dan uzak kalmaya razı edip edemeyeceğini sordu.⁸

Lord Panmure Savaş Bakanlığından 2 Martta Raglan'a mektup yazarak, Napoléon'un "mutlaka Kırım'a gideceğine" ve Raglan'ın onu "işbirliğine generallerinden daha içten eğilimli bulacağına" inandığını bildirdi. Ama "Mars" Panmure, Palmerston kabinesinin bakanları arasında bu fikre yatkın

⁷ Gooch, *New Bonapartist Generals*, s. 181-4.

⁸ Age., Ridley, *Napoléon III and Eugénie*, s. 374-6; Wellesley, *Paris Embassy*, s. 67-9.

tek kişiydi; kamuoyu, İngiliz birlikleriyle denizcilerinin bir Bonaparte imparatoruna yardımcı olarak katılacakları bir savaşa hazır değildi. Clarendon 3 Martta Boulogne üzerinden Napoléon'a koştı ve Kırım'da yeni bir imparator kumandası için zamanın uygun olmadığına onu inandırdı. Clarendon, Viyana görüşmeleri savaşı sona erdirmediği takdirde, *le dernier coup de main*'i beklemenin, sonra da zafer havası içinde Sivastopol'e girmenin daha iyi olacağını düşündü. Bu arada Fransızların imparatoruyla imparatoriçesi ve İngiliz hükümdarıyla eşi arasında karşılıklı resmî ziyaretler olması uygun düşerdi. Napoléon'la Eugénie nisanda Windsor'a geldikleri takdirde, Victoria'yla Albert'i ağustosta Saint-Cloud'da ağır layabilirlerdi. Böyle bir program hiç kuşkusuz İmparator'un araya Ruslara karşı bir seferi sıkıştırmasını güçleştirecekti. Fransız ziyaretçiler 16 Nisanda Bricklayers' Arms'da trenden indiklerinde (Waterloo'yu hatırlatacak yollardan, istasyonlardan ve köprülerden kaçınmaya özellikle dikkat edilmişti), Napoléon Kırım'a gitmeye artık hiç hevesli değildi. Ama davet sahiplerine bunu söylemek için de acelesi yoktu. Fransız İmparatoru'nun liderliği olasılığı, İngilizleri daha sıkı bir işbirliğine, cephedeki generallerini de kesin bir harekete teşvik etmek için çok elverişli bir silah olarak kalacaktı.⁹

Napoléon'un şimdi Kırım'da 80.000'i aşkın askeri vardı; Fransız karargâhında, altın şeritli keplerin altında yeni yüzler seçiliyordu. Komutan yine Canrobert'di, ama Paris'te onun zafer kazanabilmek için gereken çelik gibi iradede yoksun olduğuna dair bir kanı vardı. Şubatın ikinci haftasında General Pélissier 1. Kolordunun kumandasını ele almak için Oran'dan Kamieş'e gelmişti. 2. Kolordunun başında ise Bosquet vardı. III. Napoléon aynı zamanda karargâha bir özel temsilcisini yollamıştı: Önceki yaz Bomarsund'ta parlamış olan General Adolphe Niel. Bu atamalar, esasen iyi konum-

* Son kozun oynanması -ed.n.

⁹ Pan. Pap., I, s. 90-1; 101, 156-7; Kraliçe Victoria, *Leaves from a Journal*, s. 23-70; Ridley, age., s. 376-80.

ları, özellikle de üç renkli bayrak Sivastopol'de dalgalandığı vakit İmparator'un dağıtacağı şüphesiz olan mareşallik asalarını elde etmek için bol bol manevra çevrilen karargâhta güvensizliği artırıyordu. Pélissier, ona kolayca düşman kazanabilen katı bir asker gözüyle bakan Canrobert'den on beş yaş büyüktü.¹⁰ Bir yıl önce pek tanınmayan Niel üç hususta şüphe uyandırıyor: Bir istihkâmcıydı; Kuzey Afrika'da savaş gördüğü halde, Bomarsund'a yapılan saldırıdan önce savaştan birliklere hiç kumanda etmemişti; Bir anlamda da İmparator'un, onunla vasıtasız ve gizli olarak iletişim kurmaya yetkili kişisel casusuydu. Niel gerçekte Carnot geleneğine uygun, dikkate değer bir örgütçü ve yöneticiydi, ayrıca Kırım'daki sorunlara taze bir görüş getirmişti. Ama bunun da karargâhta ona sempati kazandırmayacağı kesindi.

Raglan'la Sir George Brown kaldılarsa da, İngiliz komutasında da değişiklikler vardı. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, 1854 Aralığının sonunda Sir James Dundas'ın yerini Sir Edmund Lyons'un almasını esasen kararlaştırmıştı ve bu değişiklik yapıldı. Lord Rokeby ocak ayında 1. Tümenin başında Cambridge Dükü'nün yerini almaya geldi; 2. Tüme'ne de Sir George De Lacy Evans'ın yerine önce General Pennefather, sonra da General Markham atanmıştı. Lucan'ın Londra'ya geri çağırılmasından sonra süvari sınıfı 23 Ekimde, Ağır Süvari Alayı'na kumanda etmiş olan Sir James Scarlett'e emanet edildi. Panmure başka değişiklikler yapmayı da istedi; Lord Raglan'a ilk yolladığı telgraflar öylesine düşmancaydı ki, daha asabi bir mareşal, hemen görevden affedilmesini talep ederdi. Fakat Raglan, politikacıların yanlış bilgilendiren gazete yazılarından yola çıkmalarına üzülmeyle beraber, neredeyse insanüstü bir sakinliğe sahipti. Panmure'den şikâyetleri birer birer cevaplayarak, en yakın danışmanları olan ve Palmerston'un özel olarak "o beceriksizler yumağı" dediği adamlarını sadakatle savundu. Raglan, Burgoyne'un karargâhta kalıp yaklaşan ilkbahardaki kuşatma eylemleri için yapılan hazırlıklar hakkında fikrini söy-

¹⁰ Gooch, age., s. 176-7.

lemesini özellikle istiyordu. Fakat Panmure de Burgoyne'un deneyimlerinden yararlanmayı gereksindiğine karar verdi. Şimdi yetmiş dördüncü yaşında olan bu eski savaş atı, 20 Martta Balaklava'dan ayrılarak memleketinin yolunu tuttu. Dört hafta sonra Windsor'daydı ve III. Napoléon'un, Prens Albert'in, Palmerston'un, Panmure'ün, Clarendon'un ve Mareşal Vaillant'ın katıldıkları bir savaş konseyinde büyük strateji hakkındaki görüşlerini açıklıyordu.¹¹

Panmure, Lord Raglan'a yeni bir kurmay başkanı kabul ettirmeyi başardı. İspanya'da ve Waterloo'da Wellington'un emrinde bir muhafız astsubayı olarak görev yapan Güney İskoçyalı Sir James Simpson, Burgoyne'un memleketine dönmesinden birkaç gün önce Balaklava'ya vardı. Kendisine önceleri kuşkuyla bakıldı: Niel eğer Napoléon'un casusuysa Simpson'un da Palmerston'un casusu olduğuna kuşku yoktu. İyi bir profesyonel olan Simpson politikaya yatkın biri değildi. Gelişinin üzerinden bir ay geçmeden Lord Panmure'e, "Lord Raglan kadar su istimale uğramış adam görmedim" diye bildirdi. Şöyle devam etti. "Karargâhta emrinde gerçekten iyi adamlar var. Kurmay subaylarının hiçbiri benim kanımca görevlerine uygun bulunmamayı hak etmiyor."¹² Panmure bu mesajı tatmin edici bulmuş olmalı ki, Raglan'a daha pozitif davranmaya başladı. Bunda Savaş Bakanlığının artık cephe karargâhlarıyla daha kolay iletişim kurabilmesinin de etkisi olmuş olabilir. Zira nisanın üçüncü haftasında deniz altındaki bir elektrik kablosu Balaklava'yı Varna'ya, dolayısıyla de Bükreş ve Viyana üzerinden Avrupa'nın hızla genişleyen telgraf sistemine bağlamıştı.

1855 ilkbaharından itibaren Balaklava'da şifrelenen bir mesaj Londra'ya ulaşabiliyor, Dışişleri Bakanlığında şifresi çözülüyor, on iki saatin içinde de Savaş Bakanı'nın dikkatine sunulabiliyordu. Ama bu teorik olarak böyleydi. Tabii ki herhangi bir teknolojik yenilikte, uygulamanın başlangıcında ortaya çıkan sorunlar burada da vardı. Biri, Kırım'daki tipik

¹¹ Pan. Pap., I, s. 154 ve 157; Cal. Lett, II, s. 152.

¹² Simpson'dan Panmure'e, 16 Nisan 1855, Pan. Pap., I, s. 152-3.

yönetim zaafından kaynaklanıyordu: örneğin elektrik kablo-su Kırım'a ulaşmışsa da, şifre kitapları gelmemişti. Kablo-nun döşenmesinden kısa bir süre sonra Panmure Raglan'ı, "Gelen telgraf mesajınız Dışişleri Bakanlığınca kesinlikle anlaşılabilir bulunmadı. Uzunluğuna bakarak önemli oldu-ğunu düşünüyoruz, ama çözümün sizden gelmesini sabırla beklemek durumundayız... Dışişleri Bakanlığındaki şifre ki-tabını çok iyi bildiğine göre, General Rose'dan size yardım etmesini isteyin" diye bilgilendirdi.¹³ Panmure Raglan'a, bir şifre kitabının yolda olduğunu, gemiyle geldiğini bildirdi. Mayıs başlarında ise telgraf bağlantısı kusursuz çalışıyor-du.

Bununla birlikte, Londra'yla Paris'in karargâha bir savaş canlılığı aşılama için tüm çabalarına rağmen, müttefik ko-mutanlar Sivastopol'ü saran mengeneyi sıkmaya ya da kenti hedef alan yeni bir bombardımana hevessiz görünüyorlar-dı. Fransızlar birbirini izleyen savaş konseylerinde, topları Sivastopol'e ateş açtığı takdirde, Gorçakov'u büyük bir sal-dırıda bulunmaya kışkırtmış olacaklarını savunuyorlardı; Canrobert ve Niel de Müttefiklerin kararlı bir Rus saldırı-sını durdurmak için gerekli sayısal güce sahip olmadıkları-nı düşünüyorlardı. Sardinya-Piyemonte gerçi ocak sonunda Rusya'ya savaş ilan etmişti, ama İtalyan birlikleri mayıs or-tasından önce gelmeyeceklerdi. Canrobert, Eupatoria'da o ka-dar iyi savaşan Türk kuvvetlerinin büyük kısmı Balaklava'ya nakledilemediği sürece, geniş çapta bir çarpışmayı göze ala-mıyordu. Raglan müttefikiyle aynı fikirde değildi: Türk des-teğini fazla önemsemedi; ayrıca İngilizlerin bu savaşta küçük ortak konumuna düştüklerini hissediyordu. Kırım'da sekiz Fransız tümeni olduğu gibi, yaz başında taze kuvvet-lerin gelmesi bekleniyordu; oysa Raglan'ın elinde sadece al-tı tümen vardı, üstelik bunlardaki asker sayısı hastalık so-nucunda azalmıştı. Raglan'la Simpson, aralarındaki kişisel ilişkiler ne kadar dostça olursa olsun, her ikisi de, İngilizle-

¹³ Panmure'den Raglan'a, 27 Nisan 1855, age., s. 169.

rin görüşlerini Canrobert'le kurmaylarına kabul ettirmelerinin zor olacağının bilincindeydiler.¹⁴

Paskalyadaki olaylar güçlükleri daha da belirginleştirdi. Balaklava demiryolu şimdi tepelerdeki bataryalara cephaneye ulaştırabildiğine göre, Raglan, o yıl ilk kez, Sivastopol'un bombardıman edilmesini önerdi. Toplar 6 Nisan günü şafak sökerken ateşe başlayacaklar, dış istihkâmların tahrip edilmesinin arkasından Müttefik kuvvetleri saldırıya geçeceklerdi. Canrobert önce kabul etmiş göründü, ama 4 Nisanda bombardımanın ertelenmesinde ısrar etti. İngiliz mareşali tarafından seçilen tarih Paskalya yortusundan önceki cumaydı, o gün ise 1855'te gerek Latin, gerekse Ortodoks kiliselerinde kutlanıyordu. Bundan önceki yıl Ortodoksların bu kutsal cuması 7 Nisana, yani Katoliklerinkinden bir hafta önceye rastlamıştı. 1854'te ise o gün Odessa denizden bombalandığında, Çar Nikola, mermileri bu kutsal günde kiliseye gidenlerin üzerine düşen barbar Hristiyan uluslarını kınamıştı. Raglan ertelemeyi kabul etmekle beraber, kurmayları, Canrobert'in tereddüdünün kuvvetli Türk takviyelerinin yakında gelmelerinin beklenmesiyle bağlantılı olduğunu düşünüyorlardı. Fakat hiç değilse Sivastopol halkı Paskalyayı yalancı da olsa bir barış havası içinde kutlayabildi. Hatta pazar akşamı Miçmanski Bulvarı'nda bir askerî bando konser bile verdi. Öte yandan, birkaç mil uzakta Rusya'nın düşmanları, Ömer Paşa'nın Eupatoria'dan 13.000 kişilik bir Türk askeri grubuyla gelişini kutluyorlardı.¹⁵

Ertesi sabah saat beşi çeyrek geçe 400 Fransız ve 123 İngiliz sahra ve havan topu dış istihkâmları bombalamaya başladılar; topların gürleyişiyle mermilerin ısıkları altı buçuk saat süresince kentin etrafındaki koyaklarda yankılandı. Ruslar teorik olarak iyi konumdaki 900 topla karşılık verebilirlerdi, ama bu kulakları sağır edici bombardımanı neyin izleyeceğini tam kestiremediklerinden cephaneye israf etmek-

¹⁴ Gooch, age., 189-91; Rose Journal, 23 Mart ve 2 Nisan 1855, Add. MSS. 42837.

¹⁵ Age., (8 Nisan); Cal. Lett., II, s. 178-9.

ten çekindiler; dolayısıyla da verdikleri karşılık zayıf oldu. Sonra, Müttefik topları o ilk pazartesi öğleden epey önce anlaşılmaz biçimde sustu ve arkasından bir saldırı da gelmedi. Bombardıman on gün boyunca aralıklı olarak devam etti. Totleben de her gece tahkimatlardaki en tehlikeli yarıkları onarmak için işçileri seferber etti. Ruslar, Müttefiklerin, bombardımanın ilk günlerinin arkasından piyadelerini yollayacaklarını düşünmüşlerdi; Raglan'ın da istediği buydu. Fakat Canrobert, bu kadar güçlü bir savunma hattına yapılacak saldırının gereksiz yere çok büyük can kaybına yol açacağını ileri sürdü; onun göre toplar, Totleben'in istihkâmlarını dövüp un ufak etmeyi sürdürmeliydi. Tahrip edilmiş kent, sonunda ister istemez düşmana kapılarını açmış olacaktı.¹⁶

Yıpratmayı amaçlayan savaşlar, ender olarak bu taktiği savunanlarının beklediği ölçüde derin ve sürekli bir etki yaparlar. Bombardıman sırasında Ruslar Alma Savaşı'ndakin-den daha fazla adam kaybettiler. Ölülerin çoğu, hiçbir zaman başlamayan saldırıyı karşılamaları için ön saflara yerleştirilmiş olan piyadelerdi. Beri yandan, her gün Sivastopol'e ateşlenen 200 ton cephane nispeten az oranda kalıcı maddi zarara yol açtı. Sadece İngilizlerin Flagstaff adını taktıkları en güneydeki tabya devre dışı kalmıştı. On günün dokuzu boyunca orada bulunan Tolstoy, halasına yazdığı mektupta, "Bombardıman çoğu kimsenin anlattığı kadar korkunç değildi" diyordu. Toplar sonunda susunca bulvar üstündeki bir apartmanda kalacak yer bulmuştu. Bulvarda her öğleden sonra konserler verildiği gibi, Tolstoy deniz banyosu yapmak fırsatını bile elde etmişti.¹⁷

Müttefik generallerin on günlük bombardımandan ne elde ettiklerini anlamak zor. Tahrip edilen istihkâmların tümü güney bölgesinde olduğuna göre, bu muazzam cephane harcaması kentin kuzeyden kuşatılmasına herhangi bir katkıda

¹⁶ Age., s. 187; Rose Journal, 9 Nisan 1855, Add. MSS. 42837.

¹⁷ L. Tolstoy'dan T. A. Yergolskaya'ya, 7 Mayıs 1855 (Fransızca), V. Cherthoff (ed.) *Polnoe sobranie sochineniy*, LIX, s. 312-14; İngilizce versiyonu, Christian, *Tolstoy's Letters I*, s. 50.

bulunmadı. Oysa bu, herhangi bir etkili kuşatma için bir ön koşuldu. III. Napoléon daha harişçe bir plan öne sürdü: Belli bir kuvvet kuşatma tertibatlarını ve siperleri elde tutacaktı; bir İngiliz birliği Kadıköy'den Bahçesaray üzerine yürüyecekti; Fransızlar da kıyı dağlarını aşp Simferopol'ü zaptetmek üzere Aluşta'ya yeni bir çıkartma yapacaklardı. Bu eylemler Müttefiklere Güney Kırım'ı besleyen iki malzeme deposunun kontrolünü kazandıracaktı. Sivastopol'le Gorçakov'un kuruluş ordusunun böylece yolu kesilince, Müttefiklerin yürüyüşü Rusları barış istemek zorunda bırakacaktı. Bu büyük strateji denemesi ilk Bonaparte'ın bir taklidiydi ve yeğenin, amcasının 1796 Kasımına kadarki seferlerini incelediğini gösteriyordu. General Niel planı beğenmişti; Canrobert ise kumanda birliği olmadıkça uygulanması konusunda rahatsızdı; Bosquet (haklı olarak) Kırım arazisini yeterince hesaba katmadığı kanısındaydı. Londra'da ise Burgoyne, planı en azından riskli görüyordu: Bu plan Sivastopol önündeki orduyu zayıf düşürecek ve Simferopol iyice silahlandırıldığı takdirde, dağların üzerinden koca bir kuşatma kafilesinin ulaştırılması gerekecekti. Alma'dan sonra Sivastopol üzerine doğrudan bir yürüyüşü engelleyen yetmişliklerin ihtiyatı, şimdi seferin iyi planlanmış ilk projesini rafa kaldırıyordu.¹⁸

1855 Nisanı boyunca hiçbir ordunun Simferopol üzerine yürümesine veya dövüşerek Sivastopol'e girmesine gerek kalmayacağı, kuvvetli bir olasılık olarak görülüyordu. Viyana Konferansının geçici olarak tatil edildiği (2-17 Nisan) on beş günün içinde Rusya'nın yeni Çar'ının, elçisine savaşı sona erdirmek için direktif yollaması Müttefiklere göre mümkündü. Lord John Russell İngiltere'nin çıkarlarını temsil etmek için Viyana'da kaldı ve Fransa'nın Dışişleri Bakanı Drouyn de Lhuys de ona katıldı. Bununla birlikte, Londra'nın hissiyatına göre, Aleksandr, barışa temel olarak düzeltilmiş dört maddeyi geri çevirdiği takdirde, İngiltere'yle Fransa'nın savaşı sürdüreceklərini Avusturyalılarla Ruslara bildirmek gerekiyordu. Yeni Baltık Donanması'nın öncü tümeni

¹⁸ Gooch, age., s. 184-6.

Spithead'den yola çıkmıştı bile; nisanın ilk haftasında da filonun kalan kısmı onu izlemişti. Bu ilkbaharda komuta noktasında Napier gibi görkemli biri yoktu. Yerine Donanma Bakanlığının ikinci adamı Tuğamiral Richard Dundas atanmıştı. Fakat Baltık Donanması'nın yola çıkışı gazetelerce bir kez daha ilan edilmiş, Çar âdeta 'bu gücün daha zorlu olduğu ve bedelin bir yıl öncekinden daha korkunç olacağı yolunda uyarılmıştı.'¹⁹ Sivastopol'ün on gün bombardıman edildiği haberi de Londra'da, Müttefiklerin şimdi tek bir hedefe yoğunlaştırabilecekleri muazzam bir ateş gücüne sahip oldukları yolunda Rusya'ya bir ihbar yerine geçeceği şeklinde yorumlanıyordu.

Fakat Prens Aleksandr Gorçakov 17 Nisanda konferans masasına dönünce, Drouyn, Russell ve Buol, Rusların herhangi bir ödün vermeyeceğini anladılar. Bununla birlikte, Buol görüşmeleri kurtarmaya hazırdı. Dört maddede, Rusya'ya Karadeniz'de savaştan önceki kadar büyük bir donanma bulunduracak şekilde değişiklik yapılmasını, İngiltere'yle Fransa'nın ise Karadeniz'de ancak "karşı güç" sağlayacak kadar savaş gemisi bulundurmalarına izin verilmesini önerdi. Öte yandan Buol gerek Russell'a gerekse Drouyn'a, Rusya'nın "karşı gücü" reddetmesi halinde Avusturya'nın savaşa gireceği izlenimini verdi. Russell ve Drouyn planı bazı değişikliklerle birlikte kabul ettiler ve hükümetlerinin desteğini almak üzere Londra'yla Paris'e döndüler. Fakat "karşı güç" formülüne Napoléon ve Mareşal Vaillant kadar Palmerston'la Clarendon da karşıydılar. Clarendon, İngiltere'nin Viyana'daki elçisine, "Buol'un planını benimseyecek olursak, hiçbirimiz sokaklarda saldırılara karşı güvende olamayız ve bunu hak etmiş oluruz" dedi.²⁰

Drouyn, hükümetinin, Buol ve Aleksandr Gorçakov'la bir uzlaşmaya varılmasını reddetmesine öyle kızdı ki, istifa etti ve yerine Walewski getirildi. Lord John Russell önce Palmers-

¹⁹ *Times*, 3 Nisan 1855. Ayrıca bkz.: Bonner-Smith, *Russian War 1855: Baltic*, s. 3-9.

²⁰ Schroeder, *Austria, Great Britain and the Crimean War*, s. 273.

ton hükümetinde Sömürgeler Bakanlığı konumunu korumaya çalıştı, fakat Rusları yatıştırmaya istekli oluşu nedeniyle gazetelerin öylesine saldırısına uğradı ki, temmuz başlarında ister istemez görevinden ayrıldı ve bundan sonraki dört yıl boyunca geri planda kaldı. Viyana Konferansı teknik olarak 4 Hazirana kadar ertelenmiş oluyordu; Aleksandr Gorçakov bu tarihte, Rus Donanması'nın büyüklüğü konusunda sınırlamaları dayatan bir barışı Çar'ın kabul etmeyeceğini bildirdi. İngiliz ve Fransız elçileri görüşmelere hemen son verdiler. Bununla birlikte Avusturya Rusya'ya savaş ilan etmedi; Buol'le Franz Joseph, Batılı müttefiklerinin, Avusturya'nın bir askerî müdahalesinin Rusları daha sert barış koşulları kabul etmeye zorlayacağı umuduyla konferansı kasıtlı olarak sabote ettiğine kendilerini inandırmışlardı.²¹

Viyana'da bir anlaşmaya varılamamış olması, gerek Napoléon'un gerekse İngiliz Hükümeti'nin cephede zafer kazanmak hevesini kamçılıyordu. Napoléon, nisan sonunda her gün birkaç kez telgraftan yararlanarak Canrobert'i, Simferopol üzerine yürüme planını kabule zorlamaya çalıştı. Fakat. Raglan'ın da erken tarihte bir zafer istediğini bildiklerinden İngiliz yetkilileri onu kandırmaya kalkışmadılar. İngiliz komutanlar: Raglan ve Sir Edmund Lyons 29 Nisan'da Canrobert'i bir planlarını kabule razı ettiler. Buna göre, birleşik bir İngiliz-Fransız kuvveti, Azak Denizini Müttefik savaş gemilerine kapayan Kerç'e bir yıldırان baskın düzenleyecekti. Brown'un kumandasındaki savaş filosu 3 Mayıs'ta güneş batarken Balaklava'dan hareket etti ve düşmanı şaşırtmak için önce Odessa'ya doğru yola çıktı. Fakat Canrobert o gece III. Napoléon'dan üç telgraf aldı: Kırım'a 40.000 kişilik bir Fransız kuvveti götürmek üzere İstanbul'a gemiler yollaması gerekiyordu, bundan sonra da bütün kuvvetlerini bir araya toplayacak ve İmparator'un görkemli stratejik planını gerçekleştirmeye doğru ilk adım olarak Aluşta'ya bir çıkartma yapmak için "bir tek gün bile kaybetmeyecekti." Raglan ilk telgrafı okuduktan sonra Canrobert'i, Kerç'e hareket eden

²¹ Rich, age., s. 152-4.

baskın gücüne müdahalede bulunmamaya razı etti. Fakat Pélissier ile Niel'in ve elektrikli telgrafın gelişi Canrobert'in güvenini sarsmıştı. Paskalyadan beri kararsızlıktarı, zaten Fransız Başkomutanı'na İngilizlerin karargâhında "Robert Cant" (ikiyüzlü Robert) yakıştırmasının yapılmasına yol açmıştı. Şimdi de Raglan'ın yanından ayrılmasının üzerinden bir saat geçmeden ikinci telgraf Canrobert'in yine fikrini değiştirmesine neden oldu. Raglan'a danışmadan hızlı bir geminin Kerç Seferi'ni izlemesi emrini verdi. Sefere katılan gemiler bunun üzerine hedefleri tam ufukta belirmişken geri döndüler. Oysa Lyons, Donanma Bakanı'na çektiği telgrafta, komutanların "bu çok elverişli koşullar altında başarıyı garantı" gördüklerini bildirmişti.²²

Raglan 8 Mayıs'ta her zamanki hafifsesmesiyle Panmure'e, sefere katılan kuvvetlerin geri çağrılmasının "büyük bir hayal kırıklığı" yarattığını söyledi. Dört gün sonra Ömer Paşa ile başlıca Fransız ve İngiliz komutanlarının katıldıkları bir savaş konseyi, İmparator'un planını tüm ayrıntılarıyla inceledi. Canrobert, Napoléon'un görevine sadık destekçisi Niel kendi yanında olmakla birlikte, Aluşta Seferi'ne karşı olanların ağır bastıklarını fark etti. Bir ara hatta bütün operasyona bir İngiliz mareşalinin kumanda etmesi önerisiyle İngilizleri heveslendirmeye bile kalkıştı. Fakat savaş konseyi sonunda, Sivastopol üzerindeki baskıyı sürdürmek ve birlikler Kırım içerilerine yürümeden önce bütün Müttefik üslerini koruma altına almak için fazladan 30.000 taze ileri hat birliğine gereksinme olduğuna karar verdi. Fena bozulan Canrobert istifa etmeye karar verdi. Kısmen Canrobert'in kendisi tarafından dikte edilmiş, resmî olmayan bir anlatıya göre tören üniformasıyla siperlere inmiş ve Rusların bir keskin nişancısının askerlik kariyerini şanına uygun şekilde noktalayabilmesi için, ayağa kalkmıştı. Fakat ateşlenen silah olmadı. Ertesi gün sorumluluklarını Pélissier'ye devretti ve kendi

²² Rose Journal, 26, 29 ve 30 Nisan, 1 Mayıs, Add. MSS. 42837; Derrecagaix, *Pélissier*, s. 346-7; Bapst, *Canrobert*, II, s. 438-40; Dewar, *Russian War, 1855: Black Sea*, s. 145-7.

arzusuyla eski tümenine, Bosquet'nin 2. Kolordusunun yeniden düzenlenmiş 1. Tümenine döndü.²³

Pélissier kaba ve çetin bir karakterli bir subay olup bu bakımdan centilmen Lord Raglan'ın tam zıddıydı. Niel'e bir istihkâmcı ve örgütleyici olarak saygısı vardı ama III. Napoléon'un sözcüsü ve gözlemci olarak onun hiçbir abuk subuk davranışına katlanacak değildi: Başkomutan dışında hiç kimse İmparator'la iletişim kurmayacaktı; Niel ise bu duruma katlanamadığı takdirde, gemiyle Marsilya'ya dönebilirdi. Pélissier ayrıca iyi bir generalin, "en yeni düşman" elektrikli telgrafla şifre bölümü tarafından geçilen öz ve anlaşılmaz mesajlardan yılmayacağını ifade etti. Bilmek istedikleri, cebinde buruşuk bir kağıt topağına dönüşüyordu.²⁴ Amiral Lyons ve Lord Raglan savaşı Azak Denizi'ne taşımak istedikleri takdirde, Pélissier onları durduracak değildi.

22 Mayıs'ta ikinci bir filo Kerç'e doğru yola çıktı, üç gün sonra da Azak Denizi'ne açılan boğazın iki kıyısı üzerinde hâkimiyet kurdu. Bundan sonra iki hafta içinde küçükçe İngiliz ve Fransız savaş gemileri Azak Denizi'ni Rus gemilerinden arındırdılar; bir dizi ikmal üssünü tahrip ettiler ve İngiliz, Fransız ve Türk kuvvetlerini Doğu Kırım'da stratejik açıdan önemli noktalan ele geçirmeleri için karaya çıkardılar. Sefere katılan kuvvetlere –gerçi kamerasız ve donanımsız olarak– eşlik eden fotoğrafçı Roger Fenton'un yazdığı mektuplar, tarihî kent Kerç'i eski Yenikale hisarından ayıran sekiz mil boyunca yapılan utanç verici yağmaları hikâye etmektedir. Onlar boğazı ellerinde tuttukları sürece Kırım'da Ruslara Taganrog'dan ve Azak Denizi üstündeki öbür limanlardan asker veya malzeme ulaştırılamayacaktı. Kerç Seferi askerî açıdan Rusya'ya karşı yapılan savaşta yüzde yüz başarılı ilk girişim sayıldı.²⁵

²³ Raglan'dan Panmure'e, 8 Mayıs, Pan. Pap., I, s. 189; Rose Journal, 13, 14, 16, 20 ve 21 Mayıs 1855, Add. MSS. 42837; Rose'dan Clarendon'a, 2 Haziran 1855, Add. MSS. 42802; Derrecagaix, age., s. 348-56; Bapst, age., II, s. 458-67.

²⁴ Derrecagaix, age., s. 388.

²⁵ Gernsheim, *Roger Fenton*, s. 77-86; Bentley, *Russell's Despatches*, s.

Fakat Pélissier, Raglan ve Lyons Sivastopol'ün asıl büyük ödül olarak kaldığını biliyorlardı. Londra'da zeki kafalar kenti ele geçirmek için yeni yöntemler düşünüyorlardı. Panmure'e göre, Artık kendilerine demiryolu inşaatında gerek olmayan işçilerden, yalnız hendek kazmada değil, bir Müttefik saldırısı süregelirken bu siperleri elde tutmada yararlanılabiliirdi. Ateşli silahlar kullanmada deneyimsiz olanların ellerine kazmalar verilebilirdi. Panmure bu kez geçmiş yerine geleceğe bakarak, mayıs ortasında başka bir öneride bulundu: Raglan'a, "Bunu resmî olarak yazmak istemiyorum ama bana öyle geliyor ki, saldırıya geçecek olduğunuz takdirde, bir keşif denemesi yapmanız yerinde olur" dedi. "Bunun için sakın bir günde belli bir yüksekliğe salınacak ve o konumda tutulacak bir balonla, iç savunmalar ve karşılaşılabileceğiniz engeller hakkında bilgi edinebilirsiniz. Ben her şeyi hazırlayacağım, dolayısıyla telgrafla balonu istettiğiniz takdirde, hemen size gönderilecektir."²⁶

Havadan yapılacak bir keşfe gereksinme duyulmadığından balon için de bir istekte bulunulmadı. Tepelerde durup dürbünle bakınca, gündüz ışığında en küçük ayrıntılarına kadar bütün kenti ve Gorçakov'un birliklerinin karıncamsı hareketlerini görmek mümkündü. Bir mayıs gününde yabancı çiçeklerle kaplı bayırlarda güneşlenen Roger Fenton, Çernaya boyundaki bir Kazak müfrezesini, iki mil daha uzakta ise talmı yaptırmış bir piyade alayını seçebiliyordu. Inkerman'da öldürülen İngiliz generallerinin gömüldükleri Worontsoff koyağının yukarısındaki burun şimdi Cathcart Tepesi olarak biliniyordu. Sir John Campbell'in 4. Tümeninin karargâhı şimdi bu tepenin doruğundaydı ve Sivastopol'ün yaklaşık bir buçuk mil uzaktaki merkezine bakıyordu. Campbell'in karargâhının yaklaşık 500 yarda kuzey batısındaki havan bataryasından da koyağın aşağısında bir mil kadar uzak-

195- 203; Dewar, age., s. 164-86; Biddulph, "Expedition to Kertch" JSAHR, 21 (1942), S. 128-35.

²⁶ Panmure'den Raglan'a, tarihsiz (? Mayıs ortaları, 1855), Pan. Pap., I, s. 197.

lıktaki Redan tabyası görülebiliyordu. Florence Nightingale mayıs ayının ikinci haftasında buradaydı. Çadırlarından fırlayan askerler tempoyla alkış tutarken, kendisine eşlik eden subaylardan yabancı zambak ve orkidelerden yapılmış bir buketi kabul eden Nightingale, ayaklarının dibindeki beyaz sisten bir kefene bürünmüş Sivastopol'ü fark edebiliyordu.²⁷

O aralar Boğaziçi'den resmî ziyaretçiler gelmeye başlamıştı: İngiltere'nin Türkiye elçisi, savaşta ölenlerin mezarlarını kutsamak isteyen Cebelitarık'ın Anglikan Piskoposu, yazın sonlarına doğru da emirleri Kırım'a ilk seferi başlatan Newcastle Dükü. Lord ve Lady Stratford de Redcliffe, Stratford'un "resim gibi" diye nitelediği Balaklava Limanı'nda HMS *Caradoc*'tan karaya çıktıklarında Kuzey İskoçlarının bir şeref kıtası tarafından karşılandılar. Büyük Elçi, eşi ve ileri gelen rütbe sahipleriyle eşlerinden oluşan bir grup, bir haftayı aşkın bir süre, çoğu kez Başkomutan'ın eşliğinde savaş meydanlarını dolaştılar. Ancak bu, bir denetimden çok, bir turdu; Hafif Süvari Alayı'nın yolunu tepelerden seyretmişlerdi (oysa beş hafta sonra Fanny Duberly ile Roger Fenton ayrı gruplar içinde vadiyi at üstünde dolaşmışlar, bu arada "yarı gömülü birçok iskelet" bulmuşlardı). Ziyaretçiler, Fransız ordusuna siperlerde değil de, geçit töreni düzeninde rastlamışlar; derken gece içinde bir Rus tüfeğinin yanıp sönen ışıltısı ve kısa bir top ateşiyle, gezi, sonraki gezginlerin *son et lumiere* (ses ve ışık) olarak niteledikleri biçimde tamamlamıştı.²⁸ Hastanelerin içini görmek bir hafta sonra Bayan Nightingale'in payına düşmüştü. Orada tıp yetkilileri tarafından kuşkuyla karşılanan Nightingale, Balaklava Umumi Hastanesi'ni pis bulmuş ve randımansız şekilde yönetildiğine tanık olmuştu. Aldığı direktiflere göre Türkiye dışında herhangi bir otoritesi olmadığından, oradaki bazı hemşireler ona küstahça davranmışlardı. Ne yazık ki Balaklava'ya gelişinden bir hafta sonra Florence Nightingale, "Kırım Ate-

²⁷ A. Soyer, *Soyer's Culinary Campaign*, s. 171.

²⁸ Lane-Poole, *Stratford Canning*, II, s. 402-6.

şı" denilen salgın hastalığa yakalanarak iki haftayı aşkın bir süre ağır hasta olarak yatmıştı. Ancak kasım ayında Kırım'a yaptığı ikinci bir ziyarette oradaki hastaneler üzerinde bir etkisi görülebilecekti. O zaman bile ilkbaharda umduğundan çok azını başarabilirdi.²⁹

İstanbul'dan bu yolculuğa çıkanların bir kısmı Balaklava'da kaldılar. Lord George Paget Tüfekliler Tugayında görev yapmak için İngiltere'ye dönmüştü; Stratford'lar bunun üzerine genç ve güzel Lady George Paget'i, kocasının yanına gitmesi ve aynı zamanda yolda arkadaşlığıyla Lord Raglan'ı neşelendirmesi için kendileriyle *Caradoc*'ta yolculuk etmeye davet ettiler.³⁰ Ordu için önemli olan, Florence Nightingale'in yol arkadaşı Alexis Soyer'di. Reform Kulübü'nün baş aşçısı yemeklerin nasıl daha iyi pişirilebileceğini ve tayınların nasıl çoğaltılabileceğini göstermek için hükümetin desteğiyle, fakat kendi hesabına Türkiye'ye gelmişti. Alaylara dağıtılan basılı yemek reçeteleri, elde yumurta veya süt olmadan bir pirinçli pudingin nasıl pişirilebileceği öğretmekle kalmıyor, aynı zamanda ordugâh mutfaklarının "Camp Pot au Feu", "Ömer Paşa Usulü Tuzlanmış Sığır ve Domuz Haşlaması" ve "Kazak Usulü Erik Pudingi" gibi yemekler çıkarabilmelerini sağlıyordu. İki yıl sonra kitap olarak yayımlanan *Soyer'in Yemek Pişirme Seferi*, aşçıbaşının deneyimlerini sıraladıktan başka, özel yemek reçeteleri ve ordulara ekonomik şekilde yemek çıkarmak için öncü yöntemler içeriyordu. Kitap aynı zamanda Soyer'in cephede kullanılmaya yönelik icatlarını tarif ediyordu. Bunların arasında bir sahra ocağı, hem haşlamaya, hem de kızartmaya yarayan tencereler ve süzgeçli bir çay ibriği vardı. Soyer, "Göz önünde tuttuğum en önemli nokta, siperlerde kullanıldığı vakit ateşin hiçbir şekilde görülmemesi gerektiği idi," diye izah etti.³¹ Ordugâhta yemek pişirmek İngiliz ordusunda o vakte kadar hiç ciddiye alınmamıştı; hatta genç subay-

²⁹ Cook, *Short Life... Nightingale*, s. 143-8 ve 151-5.

³⁰ Paget, *Light Cavalry*, s. 95; Lane-Poole, age., II, s. 404-5.

³¹ Soyer, age., s. 310 ve 524-33.

lar arasında Bay Soyer'e "savaşın nispeten hoş şakalarından biri" gözüyle bakmak eğilimi seziliyordu. Temple Godman, Reform Kulübü'nün aşçısı Kadıköy'deki süvari yemekhanesine konuk olduktan sonra, onun hakkında babasına, "Güzel şarkılar söyleyen ve sempati toplayan bir züppe" diye yazıyordu.³²

Fakat her ne kadar "komik Fransız operacısı" muamelesi görmüş olsa da, Soyer'in ordunun geleneksel beslenme karmaşasına el atmakla, seferin sonraki aylarında hastalık oranının önemli ölçüde azalttığına kuşku yok.

"Zamanım iyi geçiyor," diye yazıyordu Roger Fenton karısına, savaşın sessizliğe büründüğü ve güneşin Çernoya'nın üstündeki yamaçlarda yaban çiçeklerini henüz kavurmadığı o ilk yaz günlerinden birinde: Ama Kırım'a gelen her ziyaretçi gibi, o da uzun zamandır bir eylem bekleyen askerlerin sabırsızlığını hissedebilmişti. Henry Clifford'un Viyana Konferansı sırasında erkek kardeşine söylediği gibi, "raporda barış olasılığındaki askerler hayatlarını ya da kollarını bacaklarını feda etmeye gönülsüzdü."

Süvari Coombs kız kardeşine altı aydır yazdığı ilk mektubunda, "Umarım, savaş konusu bu yaz çözümlenir, çünkü artık bıktım, usandım" diyordu. Ama Konferans'ın dağıldığı öğrenilince, önceki sonbaharda olduğu gibi, savaşın sonunu zorlama arzusu baskın çıkmaya başladı. Haziran başlarında bir dizi söylenti heyecanı öylesine şahlandırdı ki, subaylar adamlarının coşkusu yatıştırmaya çalıştılar. Herkes iki kilit tabyaya, Malakoff'a ve Redan'a saldırılmasının an meselesi olduğuna inanmıştı. Ordu, Charles Dickens'tan önce davranarak zor zamanlardan büyük umutlara geçmişti.³³

³² TG (15 Haziran 1855), s. 163.

³³ Fenton'dan karısına, 29 Nisan 1844, Gernsheim, age., s. 71; H. den C. Clifford'a, 29-30 Nisan, Cliff. Lett., s. 206; G. Coombs'dan (Kraliyet Dragonlarından) kız kardeşine, 26 Nisan 1855. Add. MSS. 45680.

HAYDİ SİVASTOPOL'E

Sivastopol'ün üçüncü büyük bombardımanı, öncekilerden farklı olarak bir öğle sonrasının ortalarında başladı. 6 Haziran Çarşamba günü saat üçte 600 Fransız ve İngiliz topu ateşe koyuldular. Atışlarını dar bir bölge üzerinde yoğunlaştırıyorlardı. Doğudan batıya bir milden uzun olmayan bu bölge, Küçük Redan'ı, Worontsoff yolunun tersanelere doğru döndüğü noktadan ayırıyordu. Bu bölgedeki başlıca tabyalar Malakoff'la Redan'dı; ancak Ruslar ileride Meme Baş denilen tepecikle nişancılara koruma sağlayan bazı taş ocaklarını tahkim etmişlerdi. Bu iki tahkim edilmiş noktanın çevresindeki araziye Ruslar ilkel kara mayınları döşemişler ve üzerlerini taşlarla örtmüşlerdi. Pélistier ve Raglan, Müttefik topçularının ısrarlı bombardımanından sonra Fransızlar Meme Baş'na saldırırken, İngilizlerin taş ocaklarını ele geçirmeleri konusunda anlaşmışlardı. Bu hedefler sağlama alındıktan sonra ordular Malakoff ve Redan'a doğru harekete geçeceklerdi. Bu iki istihkâm Müttefiklerin eline geçtiği takdirde, Sivastopol'ün savunmasının çökeceğine herkes inanmıştı.

Sivil ve asker seyirciler Cathcart Tepesi'ne yollandılar. Ruslar da eylül ayında aynen böyle Alma'nın yukarısındaki yamaçlarda toplanmışlardı. Lord Raglan'ın yanında Lady Paget vardı; Roger Fenton ve (daha fazla İngiliz subay eşinin Balaklava'ya gelişinden beri Fransızlara yanaşan) Fanny Duberly, General Bosquet'nin kolordusuna takılmışlardı. Ortalık kararınca ateş kesildi; ama hemen arkasından patlayan şimşekli, yıldırım fırtına gece göğünü yanıp sönen ışıklarıyla canlı tuttu. Derken havan toplarının daha tok gümbür-

tüsü bombardımanın tekrar başladığına işaret etti. O perşembe sabahı saat beşi biraz geçe Pélissier ile Ömer Paşa Raglan'ın karargâhına geldiler. Roger Fenton da sabahın erken saatinin berrak ışığında birharitayı inceleyen Fransız, İngiliz ve Türk kumandanlarının fotoğrafını çekmek için oradaydı. Ömer Paşa, günün planlarını açıklayan Pélissier'nin sözlerini dudaklarından okumaya çalışır gibi Fransız'a kuşkuyla bakıyordu. Raglan, yorgunluğunu ele veren bir hareketle kolunu masaya dayamıştı. Beyaz bir eşarp sarılı geniş kenarlı şapkası Başkomutan'ı, Bayan Gaskell'in romanında Cranford'daki dükkânda kırmızı ve beyaz ipeklilerin arasında tereddüt geçiren Bayan Matty'ye fazlasıyla benzetmişti.¹ O perşembe günü askerî operasyonlara sanki zaman askıya alınmış gibi garip bir hava egemendi. Seyirciler yine tepelerde seyirlik yerlerini aldılar. Haziran güneşinin altında sıcaklık giderek yükselirken, Tüfekli Askerler Tugayının bandosu popüler ezgiler çalıyor, birliklerle seyirciler ise bekliyorlardı. Sonunda saat altıyı biraz geçe bir işaret fişegi, çeyrek saatlik yoğun bir bombardımanı başlattı. Derken Fransızlar siperlerinden çıktılar, 500 yarda ilerideki Meme Baş'ının yamaçlarına saldırdılar ve bu mevkiî fazla bir güçlük çekmeden zaptettiler. Zouave'lar o kadar heyecanlanmışlardı ki doğrudan Malakoff'a saldırır gibi Rusları kovalamayı sürdürdüler. Fanny Duberly Selina'ya, "Tanrım, Meme Baş'ını ele geçirdiler, şimdi de o toplarıyla Malakoff'u alacaklar! Malakoff nasıl ateş açtı! Aralıksız olarak ateş ve duman püskürtüyor," diye yazdı. "Dürbünle bakınca yine Fransızları görüyorum, ama bu kez kanatlanmış gibi Malakoff'la Meme Başından kaçıyorlar." Neyse ki durum Bayan Duberly'nin korktuğu kadar kötü değildi. Fransızlar, zaptettikleri ilk istihkâmlarda tutundular.²

Meme Baş'ında üç renkli Fransız bayrağının dalgalan-

¹ Gernsheim, *Roger Fenton*, s. 8-9.

² F. Duberly'den S. Marx'a, "Friday night," (?8 Haziran 1855). Add. MSS. 47218A (Duberly'deki düzeltilmiş şekliyle kıyaslayın): *Journal* s. 221-3.; Cliff. Lett., s. 221.

dığını görününce, İngilizlerin iki piyade kolu, yandan bir saldırıyla, mayın tarlasından kaçınarak taş ocaklarına doğru ilerlediler. İlk saldırı burada da başarılı oldu ve İngiliz piyadelerinin bir kısmı düşmanı kovalarken, Redan'ın istihkâm siperlerine ulaştı. Rusların, bu mevzilerinin ikisini de düşman elinde bırakmaya niyetleri yoktu. Karanlık basmadan karşı saldırıya geçerek Meme Başı'nı kısa bir süre için ele geçirdiler. Taş ocaklarının zaptı için gece içinde acımasızca bir mücadele oldu. Ertesi sabaha kadar uzayan bu çarpışmalar sırasında iki taraf da mayınlar yüzünden büyük kayıplar verdi. Fakat perşembe günü öğleyin müttefiklerin her iki hedeflerine, ağır kayıplar pahasına da olsa, ulaştıkları belli oldu. Taş ocaklarını zaptetmek ve elde tutmak için savaş veren İngiliz birliklerinin yarısına yakını ölmüş ya da yaralanmıştı.³

Cuma sabahı ortalık yine sakindi. Öğleye doğru bir ateşkes flamasıyla gelen Rusların temsilcisi, her iki tarafın da ölülerini g mebilmesi için çarpışmaların hemen durdurulmasını istedi. Savaş alanını dolaşan Albay Calthorpe, İngiliz ve Rus kafilelerinin, parçalanmış cesetleri taşımalarını seyretti. Orada düşman subayları da vardı. "Nazik ve terbiyeli" genç bir Rus, Calthorpe'a, Meme Başı'nın kaybının kendileri için fazla önemli olmadığını söyledi. İkisi konuşurlarken "uzun boylu ve yakışıklı bir adam" at üstünde yanlarından geçti. Calthorpe o haftanın sonlarında, " niforması konuştuğum subayinki gibiydi, şu farkla ki omuzlarında geniş bir altın şerit, kasketinin üstünde de bol kordon vardı," diye yazacaktı. Genç Rus, adamı selamladıktan sonra Calthorpe'a, atlının Totleben olduğunu ve generalliğe terfi ettirildiğini söyledi. Bunu garip bir olay izledi. Başkomutan'ın yeğeni olan Calthorpe, "savaş sırasında Rus ordusunda en çok sivrilmiş adam"ın yanına yürüdü ve yanında iki Fransız subayı olduğu halde onunla konuştu. Bulundukları koyak göz alabildiğine "korkunç yaralar almış cesetlerle" doluydu. Albay, Calthorpe "Meme Başı'nın zaptını tam bir kayıtsızlıkla

³ Pemberton, *Battles*, s. 190.

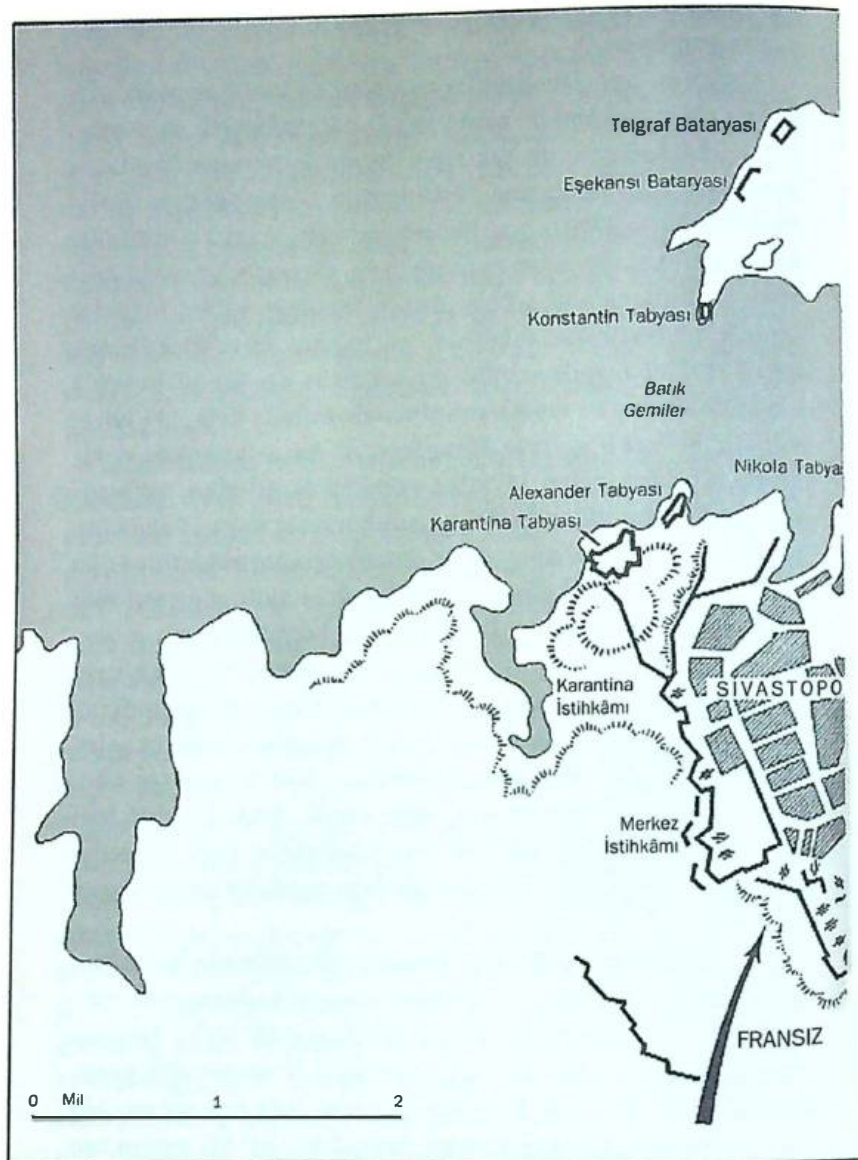
karşılamiş görünüyordu... Ayrıca orayı zaptetmeye öncesine kıyasla daha fazla yaklaşmadığımızı ima etti," diye not etti. Albay şöyle düşünüyordu: "Her halde şen gözükmeyi kendine vazife edinmişti."⁴

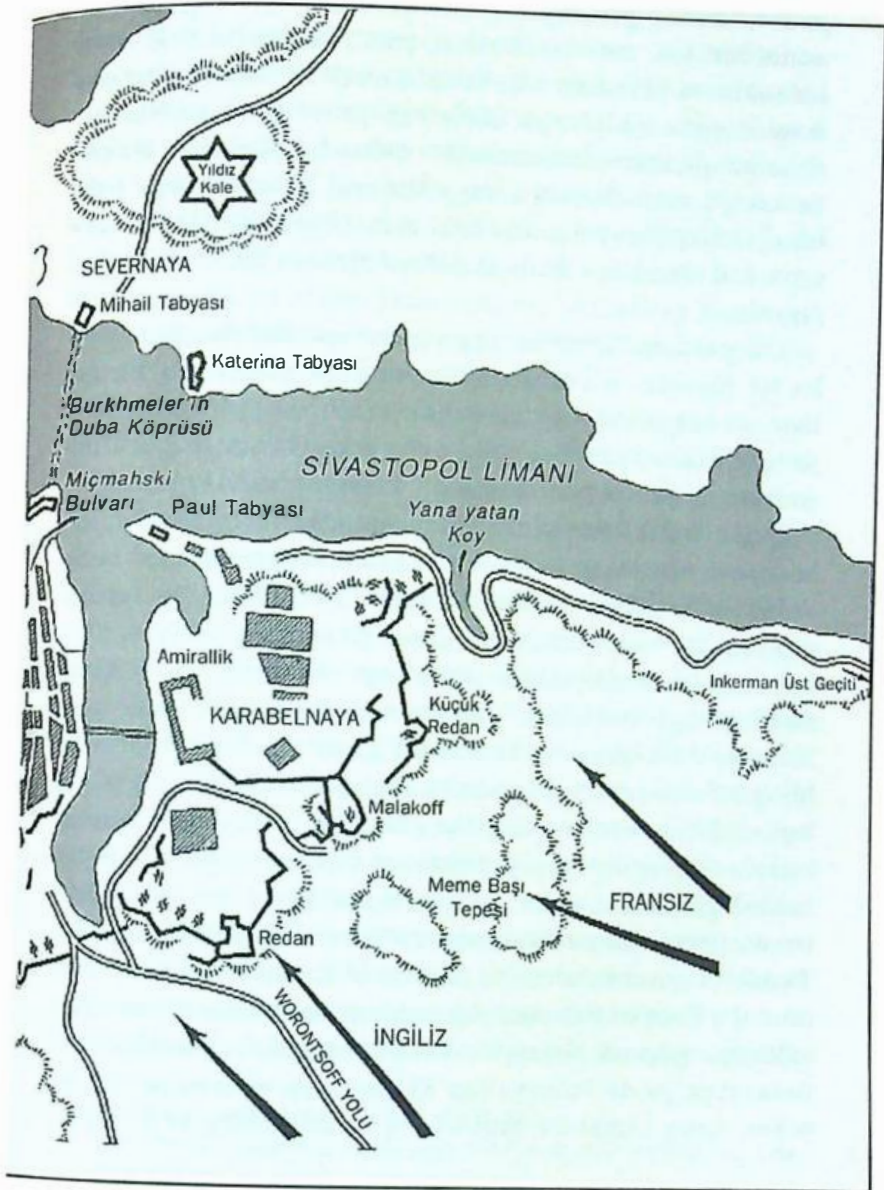
Totleben, ana savunmaların düşmana karşı koyacaklarına, bu dış istihkâmları zaptetmekle Müttefiklerin, kuvvetlerinin ileri kollarını destek siperlerinin korumasından fazla uzaklaştırmış olmalarına güveniyordu. Sivastopol'ün içinde 45.000 askerle 9000 topçu, Belbek çevresinde fazladan 21.000 askerle 100 sahra topu bulunuyordu. Chorgun'un doğusundaki ordu da cabası. Güney Rusya'dan vaat edilen birlikler Belbek'e ulaştıkları takdirde, garnizonu kuvvetlendirmek için takviyeler yollanabilir, bu takdirde de Meme Baş'ıyla taş ocaklarını geri almak zor olmazdı. Ama Totleben'in iyimserliği, Belbek'e gelince Menşikov'un karamsarlığını devir almış gözüken Prens Mihail Gorçakov tarafından paylaşılmıyordu. Daha Müttefik saldırısından önce Savaş Bakanı'na mektup yazarak, Sivastopol'ün, kentle tersanenin bulunduğu güney kıyısını nasıl elinde tutabileceğine aklının ermediğini bildirmişti. Totleben'le Calthorpe'un karşılaştıkları o meşum gün (Cuma günü) Gorçakov Çar II. Aleksandr'a, "Şu sıralar sadece bir tek problem kafamı kurcalıyor: Sivastopol'ün, 20.000 kişiyi bulabilecek can kaybı olmadan nasıl boşaltılabileceği. Gemilerimizi ve toplarımızı kurtarmayı ise aklımızdan bile geçirmemeliyiz," diye yazdı. Fakat Çar bir hafta sonra gelen yanıtında sert çıktı: Gorçakov, yeni tümenler güneye gönderilene kadar müstahkem mevki elinde tutmak zorundaydı.⁵

St. Petersburg'ta ise Çar alışılmış bir ikilemle karşı karşıyaydı: Rusya'nın kuzey ordularından ne kadarının Kırım'a yollanması tehlikeli bir durum yaratmayabilirdi? Mayısın son günlerinde yirmi bir İngiliz ve dört Fransız savaş gemisinden oluşan bir filo Kronstadt açıklarında belirmişti. Ada kale ve St. Petersburg çevresini denizdeki eski bir mayın tar-

⁴ Cal. Lett., II, s. 305-7.

⁵ Mosse, *Rise and Fall of the Crimean System*, s. 13-14.

lası koruyordu. Haziranda üç İngiliz savaş gemisi –*Firefly*, *Merlin* ve *Vulture*– kendileri fazla zarar görmeden mayınları patlattıklarına göre, patlayıcılar aslında güçlü değildi. Bununla birlikte, yeni icat Rusları, şimdi başkentin doğrudan bir saldırıya uğraması tehlikesinin, on iki ay önce Napier'nin donanmasını Finlandiya Körfezi'ne getirdiği zamankinden daha az olduğuna inandırmıştı.⁶ Fakat I. Nikola'nın ölümü Paskeviç'i susturmamıştı. Yaşlı Mareşal, Kırım uğruna Baltık eyaletleriyle Finlandiya'daki askerî tesisleri zayıflatmanın tehlikeleri konusunda II. Aleksandr'ı sürekli olarak uyarıyordu.

Öte yandan, St. Petersburg'a güneybatı sınırlarından daha iyi haberler ulaşmıştı. Sivastopol garnizonunun Meme Başy'yla taş ocaklarını kaybetmesinden iki gün sonra İmparator Franz Joseph, o yılın daha erken bir tarihinde Rus sınırları boyunca bulundurduğu orduyu güçlendirmek için yollanan yedeklerin terhis edilmesini emretmişti. Rus sınır hattı, Avusturya'nın Boğdan ile Eflak'a yerleşmesinden beri Karpatlar'dan Tuna Deltası'na kadar 700 mil boyunca uzanıyordu. II. Aleksandr tahta çıkar çıkmaz Franz Joseph'e, babası gibi kendisinin de Avusturya'ya Rusya'nın vefasız dostu gözüyle baktığını, ama kuvvetlerini kısmî olarak terhis etmesinin Çar'a en azından, Kişinev etrafındaki askerî birliklerini seyreltmek imkânını verdiğini ifade etmişti.⁷ Öyleyken, Besarabya'da görevden affedilen birliklerin Kırım'a kadar o kısa yolculuğu yapmalarının mı yoksa Kafkasya'ya nakledilmelerinin daha iyi olacağına karar veremiyordu. Orada Genel Vali ve Başkomutan General Nikola Muraviev, Türklerin garnizonunun ve az sayıda İngiliz subayının bulunduğu Kars ve Erzurum müstahkem mevkilerine karşı bir saldırıya geçmek üzereydi. Fakat Paskeviç'in, birliklerini Besarabya ya da Polonya'dan Kafkasya'ya yollamaya niyeti yoktu; uzun zamandır Muraviev'e kişisel düşmanı gözüyle

⁶ Bonner-Smith, *Russian War, 1855: Baltic*, s. 52-4, 78 ve 155.

⁷ Macartney, *Habsburg Empire*, s. 483; Redlich, *Emperor Francis Joseph*, s. 259.

bakıyordu. Paskeviç, üç yedek piyade alayının Kişinev'den Sivastopol'e gönderilmesini istemeye istemeye kabul etti.⁸

Bununla birlikte, takviyelerin ağustosun ilk günlerinden önce kente ulaşması umudu zayıftı. Ancak Müttefiklerin, kente esas saldırılarına girişmek için bu kadar uzun beklemeyecekleri apaçık ortadaydı. Raglan, saldırının bir an önce başlamasını istiyordu, ama Pélissier birliklerini toparlamak için daha çok vakit gereksiniyordu. Müttefiklerin bir savaş konseyi 15 Haziranda Fransızların saldırıya 25.000, İngilizlerin ise 8000 askerle katılmalarına karar verdi. Ve tarihi bir olaya yeni bir anlam katmak üzere, 18 Haziran Pazartesi, Waterloo'nun kırkıncı yıldönümü, Müttefiklerin zafer için son girişimlerinin tarihi olarak seçildi.⁹

Hava artık dayanılamayacak kadar sıcaktı; toprak taş kadar sertti ve kavrulmuştu. Bir yıl önce Varna'da olduğu gibi dizanteri vakaları görüldü; kolera da bir kez daha bir afete dönüştü. Piymonte'den gelen ön kafiledeki İtalyanların yirmide biri, gelişlerinin üzerinden bir ay geçmeden koleraya kurban gitti. Başka bir büyük bombardımanın, Müttefiklerin niyetinin sinyallerini verdiği 17 Haziranda, beklemedeki birlikler, güneşin göz kamaştırıcı ışığından, dumanla tozdan, sinek ordularından ve vücutlarındaki suyu yitirmekten acı çekiyorlardı. Karısına bir sonraki mektubunda Fenton o pazar günkü müthiş susuzluktan söz ediyordu: "On yedi bardak sıvı aldım: Dokuzu çay, ikisi şampanya, kalanı da biraydı."¹⁰ Topçular için bu doğal sıkıntılara fazladan tehlikeler ekleniyordu. Müttefik toplarının fazla ısındığı ortaya çıkmıştı. 68 librelik bir deniz topu patlamıştı, ama "yapısındaki bir kusurdan değil". Nedeni, "bütün öbürleri gibi, dayanabileceğinden çok daha sık ateşlenmiş olmasıydı."¹¹

700'ü aşkın Rus topunun yanıtı önceleri kararlı ve sürekli

⁸ Curtiss, *Russia's Crimean War*, s. 438-40.

⁹ Rose'dan Clarendon'a, 15 Haziran 1854, Add. MSS. 42802; Cal. Lett, II, s. 314-16.

¹⁰ Gernsheim, age., s. 101.

¹¹ Lushington'dan Amiral Lyons'a, 10 Haziran 1855, Dewar, *Russian War 1855: Black Sea*, s. 202.

oldu. Pazar sabahının ilk saatlerinde üç İngiliz gemisi tam isabet aldı. Amiral Lyons'un, HMS *Miranda*'nın kumandanı olan oğlu da o kadar ağır yaralandı ki birkaç gün sonra Boğaziçi'nde Tarabya'daki bir hastanede hayatını kaybetti. Fakat Pazar akşamı beklemedeki birlikler günün daha erken saatlerinde onları o kadar ürküten düşman toplarının sustuğunu fark ettiler. Müttefiklerin bombardımanı sonucunda tahrip edildikleri düşünüldü. Yeni konumlara mı yerleştirildiklerini yoksa savunmadakilerin, cephanelerini israftan mı kaçındıklarını kimse merak etmedi. Gerek Fransızların gerekse İngilizlerin maneviyatları kuvvetliydi: Subaylar, Sivastopol'de pazartesi akşamı yemeğe gidebilecekleri restoranların hâlâ var olup olmadığını düşünüyorlardı.¹²

Pélissier de daha küçük rütbeli subayları gibi iyimserdi. Niel'in, kentin çevresindeki bütün savunmalara karşı topyekûn bir saldırı yapılması planını, Bosquet'nin, Rus istihkâmlarının dibine kadar tüneller kazılması önerisini ve Raglan'ın, güneyde Flagstaff Tabyası'na bir şaşırtma saldırısı yapılması teklifini reddetmişti. Planı basitti: "Peş peşe saldırılar ve sınırlı çarpışmalar." Fransızlar önce Malakoff üzerinde yoğunlaşacaklar, arkasından da İngilizler Redan'a saldıracaklardı. Tam saldırının arifesinde Pélissier ile Bosquet arasındaki şiddetli bir kavga, Fransızların etkinliğini zayıflattı. Pélissier Bosquet'yi, Malakoff'un ele geçen bir planını kendisi tarafından kullanılmak üzere saklamakla suçluyordu. Geçirdiği öfke krizinin etkisiyle 2. Kolordunun komutanını saldırıya katılmaktan men ederek, Çernaya boyundaki yedek birliklerin başına geçirdi. Pélissier'nin çılgınlıkları bundan ibaret de değildi. Pazar akşamı geç saatte saldırı zamanını değiştirdi ve iki saat ileri alarak sabahın 3'ü olarak tespit etti. Raglan, üzerinde anlaşmaya varılan plandaki bu değişikliği öncü kuvvetlerini denetlemekten karargâhına dönene kadar öğrenmedi. Saldırının zamanı bu nedenle ta başından yanlıştı. Fransız öncü kuvvetlerinin, bir merminin bıraktığı ışık izini, onları saldırı saatinde harekete geçirecek

¹² Age., s. 199-200; Pan. Pap., I, s. 258-9.

olan işaret fişeği sanmaları karışıklığı büsbütün artırdı. Dolayısıyla Fransızların sağ kanadı üçe çeyrek kala saldırıya geçerken, öteki iki kol hazır değildi.¹³

Rus topları Malakoff'ta ve bitişindeki bataryalarda o kadar iyi konuşlandırılmışlardı ki, bir tek Fransız bile savunma hendeğini aşırp istihkâmlara tırmanmayı başaramadı. Yüzlerce piyade çapraz ateşe yakalandılar ve savunma toplarının mermileriyle öldüler. Bağımsız birlikler Malakoff'un savunmalarını soldan çevirdiler ve kendilerini Sivastopol'ün banliyölerinin birindeki bir sokakta buldular; ama destek gelmeyince çok geçmeden Rus piyadeleri tarafından silinip süpürüldüler. Fransızların yenilmek üzere olduğunu fark eden Raglan, Sir George Brown'a danıştı; sonuçta iki kıdemli asker, saldırı o sabah daha geç bir saatte yapılacağı halde, Rusların ateşini üzerlerine çekmeleri için, İngilizlerin şafak sökerken Redan'a saldırmaya karar verdiler. General Sir John Campbell soldaki saldırıyı, Albay Yea da sağdakini yönetti. İki subaya, ileri atılıp ateşi üzerlerine çekecek bir tüfekli birlik gerekiyordu. Onları, Deniz Alayı'ndan denizci erleri, merdivenler ve başka kuşatma gereçleriyle silahlı istihkâmcılar, en son olarak da asıl saldırı birliği izleyecekti. Fakat Campbell tam siperlerden çıktığı sırada, Albay Yea da toprak tabyaların eteğindeki tahta kazıklara ulaşırken vurulup öldüler. Saldırı birliği de çok geçmeden Fransızlar gibi çapraz ateşe yakalandı ve ağır kayıplar verdi. 18 Haziran savaşı o kadar kısa sürdü ki, sabahleyin sekiz buçukta her şey sona ermiş bulunuyordu. Fransızlar, yarısı ölü olmak üzere 3553 kayıp verdiler. Savaşa katılan İngiliz askerleriyle denizcilerinin dörtte biri de ölmüş veya ağır yaralanmıştı.¹⁴

Başkomutan, sağ kolunu kaybedişinin bu kırkinci yıldönümünde savaşı, birliklerin beş hafta önce Florence Nightingale'i alkışladıkları havan topu bataryasından izli-

¹³ Derrecagaix, *Pélissier*, s. 430-48; Hibbert, *Destruction... Raglan*, s. 330-2.

¹⁴ Biddulph, "Assault on the Redan," *JSAHR*, 21 (1942), s. 128-5; Cliff. Lett. II, s. 326-41; *Rose Journal*, 18 Haziran 1855, Add. MSS. 42838, TG, s. 164-5.

yordu. Raglan, trajik fiyaskodan sonra Panmure'e, "Üzerimize yağmur gibi demir parçaları yağmasının nasıl şey olduğunu daha önce düşlerimde bile görmemiştim," diye üzüntüyle yazıyordu. Sonra durumu şöyle açıklıyordu: "En büyük hata, Sivastopol'e kısmi saldırı yapmak oldu. Bu taktik yanlışımız, Rusların, yedeklerini Malakoff'la Redan'ın hemen arkasındaki Karabelnaya banliyösünde toplamalarına meydan verdi. Genel saldırı yapılsaydı, düşman kuvvetlerini dağıtmak durumunda kalacaktı." Raglan bundan sonra saldırı saatinin değiştirilmesinden yakındı. Tuğgeneral Rose da Dışişleri Bakanlığına yolladığı telgrafında Fransız generalleri arasındaki gerginliğe ve özellikle Pélissier'nin Bosquet ile ağız dalaşına esef ediyordu.¹⁵ İngilizler Fransızları, Fransızlar İngilizleri, İtalyanlarla Türkler ise her ikisini de suçluyordu.

Raglan Müttefiklerin başarısızlığını ile tartıştığında, her iki komutan da Rus topçularının kuvvetini küçümsedikleri, Müttefik bombardımanının yol açtığı zararları ise fazla önemsedikleri noktasında birleştiler.¹⁶ İki bin askerin, düşmanın savunma topraklarının ateşine açık, meyilli bir arazide çeyrek mile yakın koşması, dalları dışarı dönük ağaçlardan örülü bir çiti aşması, başka bir hendeği aşması, sonra da kendilerini kuvvetle savunulan bir istihkâmın dibinde bulması demek olan bir operasyon planının çılgınlığını itiraf etmeye her ikisi de hazır değildi. Başbakan birkaç gün sonra Panmure'e yazdığı bir notta, "Bir hendekle bir duvar, içlerinden bir gedik açılmasını gerektirir; bir saldırı emri verilmeden önce de toprakların susturulması usuldendir" diyordu. Palmerston, Savaş Bakanlığı günlerinde İspanya'daki olayları yad ederek de şunu ekledi: "Bu, Wellington Dükü'nün Badajoz'a ilk saldırısında yaptığı hataya benziyor."¹⁷ Fakat Londra'nın Green Park'ına bakan bir odada yapılan bir analizde sağduyuyla varılan bir sonucun, Kırım yaylalarında

¹⁵ Raglan'dan Panmure'e, 19 Haziran 1855, Pan. Pap., I, s. 244-6; Rose'dan Clarendon'a 23 Haziran 1855, Add. MSS. 42802; Rose Journal, 20 ve 25 Haziran 1855, Add. MSS. 42838.

¹⁶ Gooch, *New Bonapartist Generals*, s. 223.

¹⁷ Palmerston'dan Panmure'e, 21 Haziran 1855, Pan. Pap., I, s. 247.

sağlık durumu sarsılmış kıdemli asker tarafından kavranılması beklenemezdi.

Muhafızların bir subayı 19 Haziranda kurmay subaylarından bir gruba, "Lord Raglan'daki değişikliği görmüyor musunuz?" diye sordu, "Tanrı aşkına, adam ölüyor!"¹⁸ Bu sözler Başkomutan'a en yakın olanlarda yıldırان etki si yaptı. Oldum bittim çelimsiz gözüken "Raggles"ın şimdi ağır hasta olduğunu onlar da görebiliyorlardı. Algılayamamış olmalarına aslında şaşmamak gerekir; o haziran ayında etraflarındaki pek çok yüksek rütbeli subay göçüyordu. Raglan'ın maiyetindeki generallerden biri ve kişisel dostu Eastcourt, saldırıyı izleyen pazar günü koleradan öldü. General Pennefather'la Sir George Brown, çürüğe çıkarılarak İngiltere'ye gönderildiler; ancak Brown, ayın sonundan önce yola çıkmadı. Raglan, karargâhında kalarak, farklı Müttefik planlarının bir sentezini başarmaya çalıştı. Bir yandan da İngilizleri, hayal gücünden yoksun oldukları ve ivedi durumlarda tepki vermekte ağır davrandıkları yolundaki Fransız şikâyetleri karşısında savunmaya çalışıyordu. 24 Haziranda Lady Paget'la kocası onuruna bir yemek verebildi, fakat gücünü giderek yitirmekteydi. Dört gün sonra ve Fenton'un, Ömer ve Péliissier'yle birlikte konferans masasının başında fotoğrafını çekmesinden sadece üç hafta sonra Lord Raglan, adamlarının yüzlercesini öldüren hastalığa yenik düştü.

Haber o perşembe günü telgrafla Londra'ya bildirildi. Anında General Simpson'a Raglan'ın yerine geçmesi emredildi. Fakat Simpson kendisi hakkında hayale kapılmıyordu: altmış üçünde fakat "çok yaşlı" bir adamdı; Kurmay Başkanı olarak aklı başında ve sağduyusu yerindeydi, ama Kırım'da bir zafer yakalayamayacak kadar âdetlerine ve görüşlerine bağlıydı. Atanmasının Panmure tarafından onaylanmaması için çaba gösterdi. Raglan'ın ölümünden iki gün sonra Panmure'e, "Bu orduya kumanda etmek için ehliyetli bir generalin yollanacağına samimi olarak güveniyorum, Lor-

¹⁸ Kinglake, *Invasion... Crimea* XI, s. 266.

dum," diye yazdı. "Benim sağlık durumum sallantıda; kendime elimden geldiğince iyi bakmaya çalışmama rağmen, gut illetim beni her an tehdit ediyor. Sancılara dayanamayacağım gün ise yakın görünüyor!"¹⁹ Simpson'ın, sağlığından başka başlıca tasası, "bu Müttefikler"le başa çıkmak görevinin "sıkıcılığı ve usandırıcılığı"ydı. Allahtan ki Rose o vakte kadar Fransızları idare etmeyi öğrenmişti; gerektiği takdirde İstanbul'da Stratford de Redcliffe de Ömer Paşa'yı yola getirmek için Padişah'a başvurabilecekti. İtalyan birlikleri karaya çıkar çıkmaz Raglan'ın ordusuna bağlandıkları için, Piyemonteli komutan General La Marmora, teknik olarak Simpson'un emrindeydi. La Marmora, birliklerinin kendilerini gösterme fırsatını bulmaları için sabırsızlanıyordu, ama Pélissier ile Bosquet'den farklı olarak şahsen hırslı değildi. Kraliçe Victoria Simpson'ın, kumanda edebilmek için fazla karamsar olduğunu düşünüyordu. Öyleyken, atama 18 Haziranda onaylandı. Kabine de bir yandan, Simpson'ın gücü görevine yetmediği takdirde, yerine daha genç bir komutan bulmanın peşindeydi.²⁰

Kuşatanlarla kuşatılanların her ikisi de artık bu savaştan usanmışlardı. Kent savunma hatlarının Müttefikler tarafından aralıksız bombalanması, temmuzda her gün 250 hayata mal oluyordu. Çar bile bu konuda, "Korkunç bir katliam," diye fikir yürütüyordu. Sivastopol'ün içindeki en yüksek rütbeli general Kont von der Osten-Sacken, son derece dindar bir Baltıklı Alman'dı. Her gün Tanrı'nın Rusya'nın haklı davasına yardımcı olması için dua etmesine karşın, emrindekilere heyecan aşıl原因 bir lider değildi. Çarpışmaların sadece sakın dakikalarında suyun kıyısında, Nikola Tabyası'ndaki karargâhından istihkâmlara çıkmayı âdet edinmişti. Garnizondaki subayların saygısını kazanmış yetenekli bir istihkâmcı olan Tottleben, bir yabancı olarak kalmıştı; kentin üçüncü bombardımanından sonra aldığı ciddi bir yara nedeniyle Sivastopol'den ayrılıp Belbek'de dinlenmeye gitti.

¹⁹ Simpson'dan Panmure'e, 30 Haziran 1855, Pan. Pap., I, s. 256-8.

²⁰ Age., s. 304-6.

Ama Tolstoy'un derin bir anlayışı yansıtan *Ordu Öyküleri*'ndeki Mihailov'lar ve Volodya Kozeltsev'ler, kuşatmanın ilk günlerinden itibaren deniz kuvvetlerindeki komutanların örneğinden cesaret bulmuşlardı. Bunlar, en başta Kornilov; onun arkasından, kış boyunca savaşp mart ortalarında bir top mermisi isabetiyle ölen Tuğamiral İstomin; son olarak da Sinop kahramanı Amiral Nakhimov'du. Bununla birlikte, etrafındaki karamsarlık Nakhimov'un da fena halde moralini bozmuştu: Sivastopol'ün, düşman saldırılardan vazgeçene kadar dayanabileceğine ne Gorçakov'un, ne de Osten-Sacken'in güvendiğini biliyordu. Etrafındakilere güven vermek için Nakhimov, birliklere tören üniformasıyla görünüyordu. Ancak altın yaldızlı apoletler uzaktan da görülebiliyordu; Nakhimov haziran ayında Kornilov Tabyası'ndan Müttefiklerin mevzilerini gözlerken bir Fransız nişancı tarafından vuruldu, üç gün sonra da öldü. Zavallı Raglan'ın tabutu HMS *Caradoc*'a taşınırken Rus toplarının sustuğunun müttefik gözlemciler tarafından saptanışı gibi, Nakhimov'un hemşerileri de, Amiral Aziz Vladimir Tepesi'nde toprağa verilirken, düşman bataryalarının "saygı dolu" sessizliğine değindiler.²¹ Hasımların kara günlerdeki bu karşılıklı saygı duygusu, kardeşiyle konuşurken Tolstoy'a, İngiliz ve Fransız tutsakları için "ne efendi adamlar, manen ve bedenen ne yigit kişiler" dedirtti.²²

Amiral Nakhimov'un ölümü, Çar Aleksandr'ı, karamsarları daha şiddetle dürtmek durumunda bıraktı. Cephedeki bir tek zafer, Aleksandr'ın elçilerinin barışı daha itibarlı koşullarla aramalarına yarayacak, böylece yeni Çar'ın saltanatı bir utançla başlamamış olacaktı. Çar, 25 Temmuzda ve bundan tam bir hafta sonra bir kez daha Prens Mihail Gorçakov'a hemen saldırıya geçmesini emretti; Prens, generallerine danıştıktan sonra, düşmanı en etkili olarak neresinden vuracağına karar verecekti. Kırım'daki üst rütbeli

²¹ III. Aleksandr, *Souvenirs*, s. 263 ve 273-5; Seaton, *Crimean War*, s. 191-3.

²² L. den S. Tolstoy'a, 20 Kasım 1854, Christian, *Tolstoy Letters*, I, s. 45.

Rus subaylar 9-10 Ağustosta Prens'in başkanlığında Nikola Tabyası'nda buluştular; Osten-Sacken deniz üssünü ve güney kıyısını boşaltmak istiyordu; ama subayların çoğu tepelerdeki bir şaşırtma saldırısından yanaydılar. Mihail Gorçakov, subaylarına katılmadığından 16 Ağustosta saldırıya geçmek için plan yaptı. Müttefik hattının en doğu ucuna yükleneceklerdi. Burası Fediukin tepelerinde, süvarilerin "Balaklava Günü"nde saldırıya geçtikleri vadilerin yakınındaydı.²³

Ancak Ruslarda güvenlik şaşılacak kadar gevşekti. Kırım'daki Polonyalı kaçakların raporları, Berlin'den Londra'daki Dışişleri Bakanlığına telgrafla iletilen değerlendirmelerle doğrulandı ve -yine telgrafla- General Simpson'a ulaştırıldı. Bir Rus saldırısının kapıda olduğundan Müttefik komutanların şüpheleri kalmamıştı. Rus birliklerinin ağustosun üçüncü haftasında kaydedilen hareketleri, dikkatleri Çernaya Nehri üzerinde yoğunlaştırmıştı. Rusların dubalar üstünde köprüler kurdukları bile görülebiliyordu. En azından bir Fransız komutanı, hazırlıkların çok açık olması nedeniyle bir aldatmacadan şüphelenerek, kentten yapılacak önemli bir yarma hareketini gizlemeyi mi amaçladıklarını merak etti.²⁴

Seferin başlarında bu gibi konular en başta İngiliz ordusunun istihbarat bölümünü ilgilendirirdi; 1854 Ekiminde de Çernaya üzerinden Chorgun'a bakan bütün tepeler Raglan'ın adamlarıyla Türklerin elindeydi. Şimdi on ay sonra ise en yakın İngiliz kuvveti Scarlett'in Kadıköy'deki süvari tümeniydi. Ama acil bir durumda Kuzey İskoç Tugayı Balaklava'dan yetişebilirdi. Sapune Kayalıkları ve Fediukin Tepeleri tamamen Fransızlar ve Piyemonteliler tarafından işgal edilmişti; bu arada yedekte Türk piyadeleri ve daha uzaktaki tepelerde Ömer Paşa'nın piyadelerinin bir kısmı beklemeydi. Çernaya kıyıları üzerinde hâkimiyet kurma çekişmesi ön planda Fransızlarla İtalyanlar arasında olduğundan, Kırım

²³ Tarle, II, s. 401 ve 429; Schilder, *Graf Tottleben*, I, s. 445-9; Seaton, *age.*, s. 198.

²⁴ Gooch, *age.*, s. 241; Pan. Pap., I, s. 350.

Savaşı'nın İngilizce konuşan çoğu yorumcuları tarafından ihmal edilmiştir. İngiliz ordusunun en ünlü tarihçisi Sir John Fortescue hatta, Çernaya Savaşı'nı "önemsiz bir iş" olarak geçiştirmektedir. Ama çağdaşları o kadar dar görüşlü değildi. Panmure ve Simpson, savaşın, Sivastopol'ün kaderi üzerinde yaşamsal bir önemi olduğunu kavramışlardı. Bir Rus zaferi, Müttefiklerin, yarımada zaptettikleri küçük bölümlerle sınırlanmalarını garantileyecekti. Bir Rus yenilgisi ise istilacıların yarımadanın içlerine girme güçlerini kanıtlayacak, kentin son iase hatlarını kesecek ve en sonunda Sivastopol kuşatmasını zalim bir gerçeğe dönüştürecekti.²⁵

Savaşın sonucundan umutlu olmamasına rağmen, Gorçakov bütün operasyonun taktik kumandasını üstlendi. Rusya'nın Üçüncü Kolordusundan General Read'e ve Altıncı Kolordusundan General Liprandi'ye, bir sonraki hedeflerine doğru ilerlemeden önce savaşın her aşamasında başkomutanın emrini beklemeleri direktifini verdi. Başkomutanın savaşa bu doğrudan katılımı, Menşikov'un Inkerman'daki davranışının taban tabana zıddı olup kolordu komutanlarını, Gorçakov'un, birliklerinin saldırılarının esas nerede olması gerektiğini bildiğine ve savaşı bir bütün olarak herhangi bir zamanda görebileceğine inandırdı. Fakat Aşağı Tuna'daki çarpışmalarda düşünceleri o kadar net olan Gorçakov, şimdi kuşkularıyla öylesine haşır neşirdi ki, kafası iyice karıştı. Read'le Liprandi'ye Fediukin Tepelerindeki bir saldırıdan neyi kazanmayı umduğunu bir kez olsun açıklamadı. Operasyonu sürdürerek, Pélissier ile Simpson'un öngördükleri gibi, Müttefiklerin kuşatma mevzilerine mi saldıracaktı? Çernaya üzerinden yapacağı başlıca hamlesi sağ yanındaki Fransızları mı, yoksa solundaki İtalyanları mı hedef alacaktı? Bir türlü kararını veremiyordu. Gorçakov, 24.000 piyadesinin, tepelerle kesilmiş iki buçuk millik bir cephe üstüne yayılmış bulundukları bir savaş izlemek için bir tek kuman-

²⁵ Barker, *Vainglorious War*, s. 310-12; Tarle, II, s. 430-8; Seaton, age., s. 201-8. Aynı zamanda Biddulph'un çağdaş açıklamalarına bakın, JSAHR, I (1939), s. 133-4.

da noktası bile bulamadı. Berrak bir yaz havası, yüksekteki belli bir noktadan bir görüş sağlayabilirdi. Ama 16 Ağustos Perşembe günü tepeler yoğun bir sisle sanlıydı; Gorçakov da bir sonraki iki saatin en büyük kısmını Read'le Liprandi'nin karargâhları arasında gidip gelerek ve yedekte tuttuğu kırk sekiz süvari bölüğünü yerleştirmek için düşmanın kuvvetini tahmin etmeye çalışarak geçirdi.

Liprandi ve Altıncı Kolordu için önce her şey iyi gitti. Piyemonteliler tepelerdeki ileri karakollarını bırakıp gerilediler. Aynı zamanda Read'in Üçüncü Kolordusu da Fransızları Çernaya üzerindeki Traktir Köprüsü'nden uzaklaştırdı; Read böylece Rusların yürüyüşünü nehrin ötesinde ve nehrin yanındaki bir kanal boyunca hızlandırmak için dubalı köprülerin inşa edilmesini emretti. Ama saldırılar bundan sonra hızını kaybetti, Gorçakov'un ilk direktifi-ne uyan Liprandi'nin birlikleri, Piyemontelilerin top ateşi karşısında toprak kazançlarını pekiştirdiler ve yeni emirler beklediler. Read'in Üçüncü Kolordusu ise Fediukin Tepelerinin yeşil alt bayırlarını tırmanmak durumunda kaldı; oysa sis kalktığı takdirde buraları Fransız çapraz ateşine karşı korunmasız durumdaydı. Pélissier, mevziinin solunda kumandayı kendisi ele aldı ve birliklerine, yamacın üçte ikisini tırmanmalarından önce Ruslara ateş açtırmadı. Fransız sahra topları düşmanın takviye birliklerini taradı, bu arada General Read'le Çar'ın özel temsilcisi General Vrevski mermi parçalarının isabetiyle öldü. Gorçakov sabah sekizi az geçte Üçüncü Kolorduyu devralmak için Traktir Köprüsü'ne gelince, kurmay subaylarına dağılmalarını ve amansız Fransız bombardımanına karşı kendilerine siper bulmalarını emretti. Liprandi'ye, saldırısına Piyemontelileri hedef almaktan vazgeçip Fransızların sağ kanadına yüklenmesi çağrısı, Müttefikleri durdurmakta çok geç kalmıştı; General La Marmora'nın kendisi de, birliklerini Pélissier'nin ana kuvvetinden ayıran tehlikeli gediği tıkamak gerektiğini görmüştü. Ruslar sabahleyin saat onda bir kez daha Çernaya'nın kuzey kıyısında ydılar. Nehrin ve kanalın yu-

karısındaki yamaçlarda binlerce ölü bırakmışlardı. Traktir Köprüsü'nün güneyindeki saldırıp yüzüne gözüne bulaştırdığı için ölü General Read'i suçlayan Gorçakov, süvarilerine, (Katerina'nın Büyük Rus-İskoç amirallerinden birinin adını taşıyan) Mackenzie Tepelerine çekilmeleri komutunu verdi. Çernaya Savaşı'nda Müttefiklerin toplam kayıpları 1700 kişiden azdı; İtalyanlardan ise o sabah sadece 14 kişi ölmüştü. Fakat yenilgide Ruslar, Inkerman dışındaki bütün diğer çarpışmalardan daha fazla ölü vermişti. Gorçakov 2273 ölü ve hemen hemen 4000 yaralı olduğunu bildirmişti; kayıp olanlar ise 1742 kişiydi. Yaralılara Alma veya Inkerman'da olduğundan daha etkin bir bakım sağlamak için, on dört rahibe hemşire Belbek'teki sahra hastanelerinden Mackenzie Tepelerinde ilk yardım noktaları kurmaya" gelmişlerdi. Bu hemşirelerden biri olan Alexandra Krupskaya, sonradan ne kadar yoğun bir çalışma yaptıklarını anlatmıştı: Bir kez olsun giysi değiştirmek fırsatını bulamadan aralıksız on altı gün yaralılara bakmak...²⁶ St. Petersburg'da ise ağır hasta olan Mareşal Paskeviç, Gorçakov'a acı bir suçlama hazırladı; kayıpların onun itiraf ettiğinden daha ağır olduğunu, bu gereksiz savaşın ise sonradan istilacılara karşı yeni bir saldırı yapılması olasılığını ortadan kaldırdığını iddia ediyordu. Ama Çar Aleksandr, Silistre Kuşatması'ndan beri Paskeviç'le Gorçakov'un arasındaki karşılıklı husumeti biliyordu. Öte yandan, saldırıyı isteyen kendisi olduğu için, Kırım'daki komutanını destekliyordu. Gorçakov ise hükümdarının arzularını artık tartışma konusu yapmıyordu. Haziran başlarında Aleksandr'a tek kaygısının, Sivastopol'den çekilmeyi izleyecek olan ağır kayıplar olduğunu söylemişti. Şimdi, yenilgiden on gün sonra, karargâhından gelen bir mektup, Gorçakov'un Sivastopol'ün güney sahilini boşaltmamaya kararlı olduğunu Aleksandr'a bildiriyordu. On hafta daha dayanabildiği takdirde, Müttefikler, Kırım Tepelerinde ikinci bir kışa katlanmaktansa uzlaşmalı bir barış isteyebilirlerdi. Bu sözler, Romanov çarlarının cephedeki

²⁶ Krupskaya, *Vospominaniia*, s. 32-4.

generallerinden bekledikleri o inatla karışık meydan okumayı çağırıyordu.²⁷

Scarlett'in süvarileri ve bazı ağır sahra topları Traktir Köprüsü'nü tekrar ele geçiren Zouave'ları ve Chasseurs birliklerini desteklemek için her ne kadar Kadıköy'den gelmiş idiyeler de, İngilizlerin Çernaya Savaşı'nda doğrudan bir rolleri olmamıştı. Simpson'ın ordusu, Redan'la Sivastopol'ün Karabelnaya bölümünü gören tepelerde kent yönünden gelebilecek önemli bir yarma hareketini bekliyordu. Redan bozgunuyla Raglan'ın ölümünden sonra bozulan moraller, havadaki değişikliklerle toparlanmaya yüz tuttu. Temmuz sonundaki şimşekli, gök gürültülü fırtına sıcağı dağıtmış ve Varna'dan gelen askerlere güzel bir İngiltere yazını hatırlatmaya başlamıştı. Yeni gelenlerin kolera veya dizanteriyle yatağa düşmesi sürmekteydi, ama şimdi İngiliz kamplarında daha huzurlu bir hava göze çarpıyordu. Birkaç kez yarışlar yapılmıştı; Çernaya Savaşı'nın ertesi gününde Muhafızlar Tümeniyle diğer alayların seçme subaylarından oluşan "Leg of Mutton Club" (Koyun Budu Kulübü) arasında bir kriket maçı yapılmıştı. Muhafızların oyuncularından biri olan Sir John Astley, o rahat öğleden sonrasını yıllar sonra da hatırlayacaktı, ama anlatısı kriketten çok, Bayan Seacole hakkında bilgi veriyordu. Hatırladığına göre "yerde oturarak tepelerde bir tür aşevi işleten yaşlı bir zenci kadının sağladığı nefis bir öğle yemeği yedik."²⁸

Büyük bir savaşın öncesinde kriket maçı yapmak için çok iyi bir emsal vardı. Wellington Dükü de Waterloo'dan altı gün önce Enghien'de muhafızlarının bu oyunu oynamalarını seyretmişti. Ve Koyun Budu'nun oyuncuları muhafızların kalesine ulaşmaya çalışırken, daha korkunç mermiler, dört mil uzaktaki kuşatılmış istihkâmı dövüyordu. Aslına bakılırsa, kriket maçı, aralıksız patlamalarla bezeli bir fonun önünde yapılmış olmalı, çünkü 17 Ağustos'a rastlayan o cuma günü 800 topla 300 havan topu, kentle Karabelnaya bölgesinin

²⁷ Mosse, age., s. 14.

²⁸ Astley, *Fifty Years of my Life*, I, s. 268-9.

sistematik biçimde bombardımana başladı ve bu, aralıklı olarak on gün sürecekti. Péliissier ile Simpson'ın eylül ortasından önce ve Bela Koyu'na yapılan Müttefik çıkartmasının yıldönümünde Sivastopol'ü almaya kararlı olduklarından Rusların şüphesi kalmamıştı.

Görünüşe göre, Péliissier, kenti pahalıya mal olacak bir saldırıyla değil de, sürekli bir bombardımanla yenik düşürmeyi umut etmişti. Çünkü ağustos bombardımanları öncekilerden farklıydı. Belli hedeflere 10 inçlik mermiler yağdıran en büyük havan topları, yıkım görevlerine gündüz olduğu kadar gece de devam edebilecekler, böylelikle kuşatmadakilerin, daha önce yapabildikleri onaran işini engelleyeceklerdi. O ağustos bombardımanında günde bin Rus öldü ya da ağır yaralandı. Grandüşes Elena Pavlovna'nın hemşirelerinden bazıları Sivastopol içinde kaldılar. Nikola Tabyası'ndaki derin kazamatta kurulmuş derme çatma bir dispanserde mermi parçalarından yara almış veya yıkılan binaların altından kurtarılmış yaralıları tedavi edebileceklerdi. Müttefik gözlemciler, Çernaya Savaşı'nın sekiz hafta öncesinden beri Belbek'ten koyun kuzey liman bölgesine yol alan öküz arabalarını görerek meraka düşmüşlerdi, ama çok geçmeden Gorçakov'un, kuzey kıyısındaki Mihail Tabyası'yla Nikola Tabyası arasında, denizde gemilerden bin yardalık bir köprü inşa ettiğinin farkına vardılar. General Burkheimer'ın gözetiminde gerçekleştirilen bu mühendislik harikası, her biri denizin dibine bir çift çapayla bağlanmış seksen altı dubanın birleştirilmesini gerektiriyordu. Köprü, ağustosun son haftasında tamamlandı. Henry Clifford, "Bu köprüyü inşa etmekteki maksatlarını öğrenmeye can atıyoruz," diye babasına yazdı. Clifford, arada köprüye gülle isabet ettiğini kaydediyordu; buna rağmen, dürbünle bakınca "bazı dişilerin minik ayaklarıyla köprüyü onurlandırdıklarını gözlemişti." Dikkati çeken bir nokta, köprü trafiğinin hemen tümüyle Sivastopol'den dışarıya doğru olduğuydu. Burkheimer Köprüsü kenti boşaltmak için bina edilmişti, takviye kuvvetlerinin gelişi için değil.²⁹

²⁹ Tarle II, s. 401 ve 429; Schilder, age., I, s. 439-41.

Müttefiklerin tarafında Pélissier dışında pek az önemli kişi, Sivastopol'ün armut gibi kucaklarına düşeceğine inanmış görünüyordu. Ruslar, enerjik savunmalarını sürdürüyorlardı. 27 Ağustos gecesi Meme Başı'ndaki bir Fransız cephaneliğine düşen bir merminin yol açtığı patlama sonucunda yüzü aşkın Fransız öldü; etrafa savrulan enkaz parçaları ise koyun kuzey kıyısı ve Balaklava çevresindeki İngiliz kamplarına kadar yayıldı. Londra'da Başbakan'la Savaş Bakanı, İngiliz birliklerini Sivastopol'e sokmanın zekice yollarını arıyorlardı. Palmerston hatta, kükürt dumanlarıyla düşmanı Sivastopol'den kaçırmak yolundaki Dundonald projesini onaylamaya bile hazırды. Yalnız, seksenlik amiralin Kırım'a giderek "projesini bizzat yönetmesini" şart koşuyordu.³⁰ Fakat Napoléon'la Mareşal Vaillant, Sivastopol'ün ancak saldırı birliklerinin son bir hamlede bulunmaları halinde düşeceğine inanıyordu. Napoléon, ağustosun üçüncü ve dördüncü haftalarında Paris'e resmi bir ziyaret yaptığında görüşünü Kraliçe Victoria'yla Prens Albert'e açıkladı. Kraliçe 22 Ağustosta güncesine, "İmparator, savaş yüzünden endişe ve pişmanlık içinde," diye yazdı. "Son birkaç günün içinde kente on bin mermi atıldı, ama kentliler belli ki daha fazlasını gereksiniyorlar!"³¹ Napoléon, İkinci İmparatorluğun, bir savaş şanını, tercihen pahalıya mal olmayacak bir Fransız zaferinin vereceği prestiji gereksindiğine inanıyordu. İngiliz Hükümeti de Baş Şair'in *Maud*'da öngördüğü "Ve görkemli adlar oluşurken parlayacak olan"ı arıyordu. Baltık filosu temmuz ayında bir kuşatma gemisi filotillası, sığ su gambotları ve havan topu taşıyan gemilerle takviye edilmiş olan Tuğamiral Dundas, bir yaz önce Napier'ninkinden daha çarpıcı bir başarı elde edemedi: Kronstadt hâlâ heybetini koruyordu; Lovisa adlı Fin kentinin ötesindeki Fort Svartholm, HMS *Arrogant*'tan bir yağmacı grup tarafından zapt edilmiş ve topları havaya uçurulmuştu; Helsinki'nin üç mil güneydoğusundaki ada kale Sveaborg ise 9 Ağustosta bombardıman

³⁰ Palmerston'dan Panmure'e, 7 Ağustos 1855, Pan. Pap., I, s. 340-2.

³¹ Kraliçe Victoria, *Leaves from a Journal*, s. 96.

edilmiş, bundan sonraki iki gün de havan toplarının ve roketlerin saldırılarına hedef olmuştu. Tersanelere ve baruthanelere büyük zarar verilmişti, ama bombardımanlar bu arada toplan yıpratmıştı, Baltık'ta yeni saldırılara girişilmeden önce yeni kundaklar gereksiniyorlardı.³² Bunların hiçbiri İngiliz basınında okuyucuların ilgisini çeken konular değildi. İngiliz ulusu şimdilerde artık "Rusya'yla savaşımız"dan değil, "Kırım Savaşı"ndan söz ediyor ve giderek artan bir sabırsızlıkla savaşın doruğunu, Sivastopol'de kazanılacak bir zaferin haberini bekliyordu.

Paris'le Londra'daki hava Pélissier için sürpriz değildi. Kendi generallerinin birçoğu ve Simpson'la kurmayları tarafından paylaşılan görüşlere uyuyordu. Ayrıca Pélissier asker olarak göreneksel bir Saint-Cyr mezunu olarak kalmıştı; dahası, Cezayir'de katıldığı savaşlar, düşman mevzilerinin teslim etmeye zorlanmak için değil, zapt edilmek için var olduklarını ona öğretmişti. Oran'da tanıdığı subayların Kamieş'te yanlarında eşleri olsaydı –örneğin genç ve tutkulu Bayan Solledad Bazaine gibileri– Başkomutan'la karargâhında yemek yemeye davet edilirlerdi, Konuklar orada Pélissier'nin köpeğinin, efendisinin komutuyla bir dizi sandalyenin üzerinden atladığını, kendisinden bekleneni yapmaktan bir kez olsun geri kalmadığını görürlerdi, Pélissier o kadar ince zekâlı bir adam değildi; bundan çıkan sonuç ise bazılarınca belliydi, tümgeneralleri, hisselerine düşeni güvenilir biçimde yerine getirdikleri takdirde, savaş kısa zamanda sona erer ve hepsi, vatanları Fransa'da veya Cezayir'de birer kahraman gibi karşılanırlardı.³³

Auguste Pélissier bu nedenle ağustos ayındaki yoğun bombardıman sırasında Malakoff'a er geç yapılacak bir hamlenin hazırlıklarını tüm hızıyla sürdürmüştü. Fransız istihkâmcıları siperlerini büyük tabyanın, paralel olarak yirmi beş metre yakınına kadar ilerletmişlerdi. 3 Eylülde de Pélissier'nin başkanlığındaki bir savaş konseyi, Sivastopol'ü ve güney sahili-

³² Bonner-Smith, age., s. 184-97.

³³ Guedalla, *The Two Marshals*, s. 72.

ni beş gün sonra, 8 Eylül Cumartesi günü ele geçirmek için bir deneme yapılmasına karar verdi.³⁴ Malakoff'la Redan'a on iki hafta önce yapılan yararsız saldırılardan farklı olarak, Pélissier'nin yeni planı, zavallı Raglan'ın haziran ayında boşu boşuna üzerinde ısrar ettiği genel anlamdaki saldırıp da içeriyordu. Cephe, Sivastopol'ün savunma tertibatlarının altı milden fazlasını kapsıyordu, ama ana saldırının yine de Malakoff'a, general Niel'in deyişiyle "tek hedefe" karşı yapılması lâzımdı. 25.000 kişiden az olmayan bir Fransız kuvveti, ayrıca Sardinya-Piyemontelilerin bir tugayı, cephenin bu bölümüne ayrıldı. Pélissier'nin tekrar gözüne giren General Bosquet'ye, hazıranda ondan esirgenen kumanda verildi. Malakoff'a girecek 1. Tümenin başında Kırım'a yeni gelen bir asker vardı: İmparator adına "özel bir görev" için III. Napoléon tarafından geri çağırılan Canrobert'in yerini alması için 18 Ağustosta gelen General Patrice de MacMahon.

Fransız operasyonunun ayrıntılarına büyük bir dikkat harcanırken, İngilizlerin katkısı General Simpson'ın kararına bırakıldı. General Rose'un güncesinin de işaret ettiği gibi, Fransız karargâhında hiç kimsenin Simpson'a fazla bir saygısı yoktu. Raglan'ın doğal otoritesi ve vakarı onda yoktu; ordu için Fransızcası da zayıftı. Aklen ve bedenlen tükenmişti; zaten yüksek komutanın sorumluluklarını üstlenmeye de meraklı olmayıp Panmure'ün, sağlığı nedeniyle onu geri çağıracağı zamanı iple çekiyordu. 3 Eylüldeki savaş konseyi sırasında Simpson'ın sürekli uyukladığı, etrafındaki Fransızların söyledikleri her şeyi onaylarmış gibi başını ritmik biçimde öne düşürdüğü görülmüştü. Kurmayları sonradan İngilizlerin, 18 Haziranda ellerinden kaçırdıkları zaferi tekrar yakalamak ister gibi, Redan'a yapılacak yeni bir saldırıp onayladıklarını öğrendiler. Fransız bayrağının Malakoff'un üstünde dalgalandığı görülür görülmez Simpson'ın adamlarını hazır etmesi kararlaşılmıştı. Generalleri, dört işaret fişğinin ateşlenmesini emreder etmez harekete geçeceklerdi.³⁵

³⁴ Gooch, age., s. 245.

³⁵ Rose Journal 5 Eylül 1855, Add. MSS. 42838.

8 Eylülde saldırı saati, düşmanın bunu bekleyebileceği şafak vakti değil, öğleyin saat on iki olarak saptandı. Önceleri donanmanın saldırıyı sahil bataryalarını bombalayıp desteklemesi planlanmıştı, ama o cumartesi sabahı sert bir kuzey batı rüzgârı esiyordu; ayrıca fırtınalı bir deniz, savaş gemilerinin ateşlerini belli bir hedefte odaklaştırmalarını olanaksızlaştırdığı için, Amiral Lyons'un sadece altı havan topu faaliyete geçti.³⁶ Fakat rüzgâr kıyıdaki topçuları etkilemedi; böylece MacMahon'un tümenindeki Zouave'lar kırk dakikalık yoğun bir top ateşinden sonra öğleyin siperlerinden dışarı fırladılar. Birkaç saniyenin içinde yirmi beş yardalık açık araziyaşmış, Ruslar "piyade saldırısının başladığını" daha kavrayamadan Malakoff'un korkuluk duvarlarının içindeydiler. MacMahon'un öncü kuvvetlerinin siperlerinden çıkmalarından on dakika sonra üç renkli Fransız bayrağı Malakoff'un tepesinde dalgalanıyordu. Sürekli Rus karşı saldırıları Fransızları yerlerinden kıpırdatamadı, ama durum zaman zaman Pélissier'ye umutsuz gibi göründü. Rose'un bildirdiğine göre, "General, hayatımda duyduğum en yoğun top ateşi sırasında neredeyse hayatını kaybediyordu." Simpson da endişeliydi; işaret fişeklerini ateşleyerek adamlarını zamanından önce Redan'a saldırtmak istemiyordu. Fransız bayrağının kuzeybatı rüzgârında dalgalanmaya başlamasından bir çeyrek saat sonra tabyada ne olup bittiğini öğrenmeye karar verdi. Bir İngiliz subayı –Yüzbaşı Biddulph– siperlerin arasından geçerek elde edilen tabyaya girdi ve MacMahon'a ünlü soruyu sordu: "Generalim, konumunuzu koruyup koruyamayacağınızı bilmek istiyor." MacMahon lafı hiç uzatmadı. "Generalinize söyleyin: Buradayım ve burada kalacağım."³⁷ Simpson Biddulph'u MacMahon'a yollamasa da olurdu; Redan'a saldırı başlamıştı bile. İngiliz saldırı kuvvetleri saatlerden beri siperlerinde beklemedey-

³⁶ Lyons'tan Donanma Bakanlığına, 10 Eylül 1855, Dewar, op. cit., s. 291-2

³⁷ Rose'dan Clarendon'a, 9 Eylül 1855, Add. MSS. 42803 (savaşın uzun bir raporu); Rose Journal, 8 Eylül 1855, Add. MSS. 42838; Biddulph, "The Fail of Sebastopol," JSAHR, s. 197-9.

diler. Malakoff'un yukarısında Fransız bayrağını görünce, Hafif Tümenin komutanı olarak ilerideki siperlerde bulunan Sir William Codrington'dan gelecek emri beklemeden korkuluk duvarlarını aştılar. Krallık istihkâmcılarından Teğmen Ranken, 75 metrelik merdivenleri, Redan'ın savunmalarına tırmanmak üzere açık arazide yüz metre koşturmaya hazır bekleyen sekizer kişilik birliklerden birinin başındaydı. Ranken'in, iki yıl sonra yayımlanan anlatısı, olanları şöyle betimliyor:

Bize kesin bir başarı elde edilmeden ilerlemememiz emredilmişti. Ama o korkulan Malakoff bir saniyenin içinde Fransızların eline geçmişti. Adamlarımız artık zapt edilemiyordu; merdivenleri cepheye yetiştirmeye bile vakit kalmadan dağınık şekilde korkuluk duvarlarını aştılar ve tabyaya doğru atıldılar. İstihkâmcılarımı elimden geldiği kadar çabuk toparladım, bu arada sesim kısılıncaya kadar onlara bağırdım ve elimde kılıcımla (kemerimle kınımı arkada bırakmışım) onlar ve merdivenli kafilenin arasında ileri koştum.³⁸

İlerleyen birlikler bir kez daha sıra sıra ateşle taranmışlardı. Haziran ayında Raglan'ı dehşet içinde bırakan savunma topolarının ateşi tekrarlanıyordu. Ama verilen büyük kayıplara rağmen, Redan'ın dış istihkâmları ele geçirildi.

Simpson'ın deyişiyle "son derece kararlı ve kanlı bir mücadele"den sonra Fransız ve İngiliz komutanlarının zaferden şüpheleri kalmamıştı. Cephenin bazı kesimlerinde Fransız ve İtalyan saldırıları durdurulmuştu; ama hiçbir kesim önem itibarıyla Karabelnaya banliyösünün ötesindeki tabyayla boy ölçüşemezdi. MacMahon ve Bosquet burada Malakoff'un üstünde hâkim bir konum tesis etmekteydiler; Redan'ın ise İngilizler tarafından zapt edilmesi yakındı. General Codrington takviyeler yolladı; ama sonra birdenbire, çoğu Kırım'a yeni gelmiş gençlerden oluşan bu ikinci piyade

³⁸ Ranken, *Six Months at Sebastopol*, s. 49-50.

dalgasının, saldırı kuvvetlerinin savaşçı ruhuna sahip olmadıklarını keşfetti. Henry Clifford, Redan'ın iç savunma tertibatlarının önündeki korkuluk duvarının köşesinde altı yüz askerin sıkıştığını hesapladı; "subayların söyleyebilecekleri veya yapabilecekleri hiçbir şey adamları duvarın öte yanına atlamaya razı edemiyordu." Birçokları yetersiz bir korumanın altında öldüler; Ruslar da cephanelerini tükettikten sonra onları taş yağmuruna tutmaya giriştiler. Clifford ve diğer subaylar kılıçlarını çekerek gençlere, kalkmaları ve kaçmamaları için yalvardılar ama boşuna. Aşırı heyecanın yol açtığı bir düzensizlik içinde başlayan İngilizlerin Redan'a saldırısı korkunç bir bozgunla son buldu. Henry Clifford ertesi gün ailesine, "Yüreğimi parçalayan, aynı zamanda da beni deli eden, askerlerimizin, o kadar gururlandığım İngiliz askerlerinin kaçtıklarını görmek oldu," diye yazacaktı.³⁹

Redan dolayısıyla hiçbir zaman ele geçirilemedi. Simpson, Muhafız Tugaylarını ve o gün yedekte tutulan Kuzey İskoçlarını getirebilirdi; ama akşama doğru hazırlıksız olarak bir saldırıya geçmeye değmeyecek kadar çok tırmanış gereği imha edildiği için, bunu yapmadı. Bununla birlikte, Sir Colin Campbell ertesi sabah Redan'a yeni bir saldırı düzenlemek emrini almıştı. Ancak buna lüzum kalmadı. Ruslar Malakoff'a karşı tekrar tekrar karşı saldırılarda bulundularsa da, MacMahon'un kuvvetlerini yerlerinden kıpırdatmadılar. General Prens Gorçakov akşama doğru Malakoff nedeniyle önemi azalan savunma tertibatlarının ikinci hattına geldi. Orada saat 5'i az geçte Sivastopol'ün boşaltılması emrini verdi; Malakoff elden gidince güney sahilini kurtaramayacağını biliyordu; tek umudu, gündüz saatlerindeki çarpışmalardan bitkin düşen Müttefik ordularının geri çekilenlere ilişmemeleriydi. İlk alaylar, Zouave'ların saldırıya geçmesinden sadece yedi saat sonra dubalı köprü üstünden gerilemeye başladı.⁴⁰

³⁹ Cliff. Lett. (9 Eylül 1855), s. 255-61.

⁴⁰ Seaton, age., s. 217.

Sivastopol'un boşaltılması sırasında tek bir can kaybı bile olmadı. Savaş gözlemlemek için Kırım'a gönderilen bir Amerikan binbaşı, "Rusların askerî dehasıyla disiplininin yüz akı olan ustaca bir çekilme," diye yazdı.⁴¹ Amiral Lyons sabah daha güneş doğmadan koyun açığındaki sancak gemisinden güney sahilindeki istihkâmların alevler içinde olduğunu, kalan altı geminin demirleme yerlerinde battıklarını, Rusya'nın Karadeniz Donanması'ndan denizin yüzeyinde sadece direği kırılmış iki torpido muhribi ve çoğu ufak olan dokuz buharlı gemi kaldığını görebildi. Pazar sabahı saat 9.22'de ise Lyons Savaş Bakanlığına "Müttefik kuvvetleri tersanelerde," diye telgraf çekebildi. İngiliz birlikleri o sırada Redan'ın kalıntılarının arasındaydılar.⁴²

"Sivastopol Müttefiklerin elinde" müjdesini veren Simpson'ın bir telgrafı 10 Eylül Pazartesi günü öğleden sonra saat beşe çeyrek kala Londra'da deşifre edildi. O akşam Londra'yla Paris'te zafer şenlikleri vardı. Haber Kraliçe Victoria'yla ailesine Balmoral'da akşam yemeğinden sonra sofralarının başında otururlarken ulaştı. Onlar da, bir yıl önce Sivastopol'un düştüğüne dair vakitsiz ve asılsız haber herkesi aldattığında hazırlanmış olan, bir tepenin doruğundaki şenlik ateşini yaktılar.⁴³

Fanny Dubberly, birkaç gün sonra kız kardeşi Selina'ya yazdığı mektubunda o aldatıcı umut gününü de andı. Mektubuna, "*Sebastopol est prise*" (Sivastopol ele geçirildi) diye başladıktan sonra şöyle devam etti: "Bu çılgılık aylar önce de Paris'te yankılanmıştı. Şimdi ise karargâhın her köşesinde çın çın ötüyor *Sebastopol est prise*. Ama ne garip, hiçbir sevinç, hiçbir şenlik belirtisi hiçbir sarhoş, hiçbir şenlik ateşi yok. Şenlik ateşi yerine sadece için için yanan kent var; o da bütün ufku karartıyor ve havayı, Rusların kalpleri kadar ağır ve karanlık bir dumanla dolduruyor."⁴⁴ Ertesi sabah

⁴¹ Curtiss, op. cit., s. 458, Binbaşı R. Relafeld'den alıntı.

⁴² Lyons'dan Wood'a, 9 Eylül tarihli telgraf ve Lyons'tan Donanma Bakanlığına, 10 Eylül 1855, Dewar, op. cit, s. 290-1.

⁴³ Kraliçe Victoria'dan Kral I. Leopold'e, 11 Eylül 1855, QVL, III, s. 142.

⁴⁴ F. Duberly'den S. Marx'a, tarihsiz uzun bir mektup (10 Eylül 1855),

Sivastopol hâlâ alev alevdi; patlamalar da aralıklı olarak günlerce devam etti: Rusların şuraya buraya yerleştirdikleri tuzaklar, yağma arayan ilk Fransız kuvvetleri arasında ağır kayıplara yol açmıştı. Kent zâpt edildiği zaman restoranların açık olup olmayacağı hususunda haziran ayında yürütülen tahminler, şimdi geriye bakıldıkça gülünç geliyordu. Aslında serinlemek isteyenler için sadece iki seçenek vardı: Yağmalanan şarap mahzenleri ve yorulmak nedir bilmeyen Mary Seacole. Kadın, General Garrett'in kapısını hayli aşındırdıktan sonra kendisi ve yardımcıları için özel bir geçiş belgesi edinmiş, ordudan katırlar kiralamış, böylece pazar sabahı Sivastopol'e giren ilk kadın olmuştu. On sekiz ay sonra, "Her attığımız adımda bizi düzinelerle tehlike bekliyordu, ama öyle bir merak ve heyecan içindeydik ki, yolumuza devam ettik. İkide bir durduruluyor, saatlerdir perhizde olan subaylarla erlere içecek dağıtıyorduk," diye yazacaktı.⁴⁵ Şarap mahzenlerini yağmalayan birkaç sarhoş dışındakilerde neşeden eser yoktu. Aynı pazar sabahı Henry Duberly, Redan dışında bir Anglikan rahibin yanında idi. Din adamı, siperlerin içinde yatan vücutları paramparça olmuş 700 askerin ruhları için dua ediyordu. Az sonra kürek kürek toprakla doldurulduğunda o siperler mezarları olacaktı. Dört gün sonra Sivastopol'e girmelerine izin verilince, Duberly'leri, çürüyen cesetlerin kokusu ve gümrük binasının dışında istiflenmiş insan vücutları karşıladı.⁴⁶ Bundan sonraki haftalarda yollanan mektuplar, zaferin tüm dehşetini yansıtıyordu.

Londra'yla Paris'te halk arasında savaşın ilk hedefine ulaşılmıştı. Kaynaklanan bir sevinç havası hissediliyordu. Fakat birlikler en sonunda harabeye dönmüş kente girince, başarılarının sınırlı olduğunun bilincine vardılar. Sivastopol'ün güney sahili yıkılmış kışlaları, batırılmış gemileri ve terk edilmiş tersanesiyle Müttefiklerin elindeydi; ama koyun karşı tarafındaki Severnaya'da Gorçakov güçlü

Add. MSS. 47218 B.

⁴⁵ Seacole, *The Wonderful Adventures of Mrs Seacole in many lands* (ed. Alexander ve Dewjee) s. 210.

⁴⁶ Duberly, *Journal*, s. 281-93.

KIRIM SAVAŞI

bir orduya talim yaptırıyordu. Sivastopol'de deniz kıyısında duranlar için Konstantin, Mihail ve Katerina Tabyaları uzakta, kara namlulu sıra sıra topları gözden gizleyen taş duvarlarıyla birer siluetten ibaretti. Onların da yukarısında, göze gözükmemekle beraber, 120 topuyla en az Malakoff ve Redan kadar korkunç Yıldız Tabya'nın yer aldığı biliniyordu. Rusya'nın imparatorluk sancağı böyle heybetli bir kalede meydan okurcasına dalgalandığı sürece savaşın sonunun geldiğine inanmak zordu.

İKİNCİ KIŞ

Paris kenti, Sivastopol'ün 10 Eylülde düşüşünü kutlamak için baştan başa ışıklandırılmıştı. Napoléon, ertesi gün Savaş Bakanı'nı, Pélissier'ye bu zafer onuruna "Fransa Mareşallığı rütbesine terfi ettirildiğini" bildirmekle görevlendirdi. Fakat Kırım'dan gelen haberlere Parislilerin sevinci yalnızca vatanperverce bir gururdan kaynaklanmıyordu. Savaşın ilk aylarında hükümetin savaş için bono ihracı halk tarafından olumlu karşılanmış, Napoléon'un radikal ve sosyalist muhalifleri bile Çar'ın zulmüne karşı girişilecek bir savaşı onaylamışlardı. Ancak 1855 yazında yaygın bir hayal kırıklığı göze çarpıyordu. Savaş, koyu gelenekçiliğe veya istibdada karşı bir cihat olmamıştı; çarpıcı kahramanlıklar, stratejik vizyon ışıltıları üretmemişti; dahası sarayda, yeni Çar'ın Fransız ticari girişimlerine desteğini elde etmek umuduyla savaşın erken sona ermesinden yana olan nüfuz sahibi bir grup vardı. Malakoff'un zaptıyla Sivastopol'ün düşüşü bu nedenle barışın yakın oluşunun işareti olarak sevinçle karşılanmıştı. Askerlik alanındaki bu zafer, kırk yıl sonra imparatorluk kartallarını yeniden havalandırarak Fransa'nın ulusal gururunu tatmin ediyordu.¹

Torino'da farklı görüşler göze çarpıyordu. II. Viktor Emmanuel, birliklerinin Çernaya'daki ve Sivastopol'e yapılan sonuncu saldırıdaki icraatından hoşnuttu; Cavour da Avusturya tarafsız kaldığı sürece, ilerideki askerî başarıların Sardinya-Piyemonte'ye konferans masasında daha büyük bir etkinlik sağlayacağını biliyordu. Ama ya Avusturya sava-

¹ L. M. Case, *French Opinion on War and Diplomacy* (özellikle s. 38-43).

şa katılırsa? Barış şimdi bu ülkeye, Avrupa'nın siyasal sınırlarının biçimlendirilmesiyle ilgili müzakerelerde bir savaşçı statüsünden yararlanma fırsatını verecekti. Bu durumda, henüz vakit varken, III. Napoléon ve Palmerston'la bir pazarlığa oturmak yerinde olacaktı.²

Öte yandan Padişah Abdülmecid savaşın devam etmesinden yanaydı. Türkler, Kırım'ı elde etme şanslarının düşük olduğunu biliyorlardı; dolayısıyla Eupatoria veya Sivastopol'de olanlara duydukları ilgiyi kaybetmişlerdi. Ama Kafkasya başka bir konuydu; Padişah, bu bölgedeki bir zaferin, sınırlarını kuzey yönünde genişletmesi için ona imkân sağlayacağını umut ediyordu. Ömer Paşa, Erzurum ve Kars'ta tıklılıp kalmış Müttefik kuvvetlerinin yerine geçmek bahanesiyle Kırım'daki kuvvetlerini çekmek için temmuz ve ağustos ayları süresince Simpson ve Pélissier'den izin koparmaya çalışmıştı. Fransızlar Ömer Paşa'ya güvenmedikleri, Simpson da Kırım'da Padişah'ın askerlerine büyük ihtiyaç olduğunu düşündüğü için, Lord Stratford, Türk komutanla konuyu tartışmak için bir kere daha İstanbul'dan Balaklava'ya geldi. Bununla birlikte, bir kere Sivastopol düştükten sonra Türk birliklerini orada tutmak için haklı bir neden kalmıyordu. Erzurum'la Kars'ı kurtarmak için bir saldırı düzenlemek, Türkiye'nin savaşla ilgisini canlı tutmanın tek yolu olduğu takdirde, İngilizler, Ömer'e hareket özgürlüğü bırakmak gerektiğini savunuyorlardı. Fakat Pélissier, Türklerin Eylül sonundan önce Kırım'dan çıkmalarına karşı koyuyordu. Paris'te, İstanbul'da Fransız çıkarlarına ters düşen İngiliz entrikalarından yakınılıyordu.³

Yabancı gözlemciler, Londra'daki havanın sürekli değişmesine bir anlam veremiyorlardı. Savaş ilan edildiği sırada önemli miktarda asker toplanırken, şimdi yılın sonu yaklaştığında bu miktar fazlasıyla eksilmiş, bir daha da eski düzeyini bulmamıştı. 1854 ilkbaharında *Maud* adlı uzun destanını

² D. Mack Smith, *Cavour*, s. 84-5; E. di Nolfo, *Europa e Italia*, s. 110-11.

³ Gooch, *New Bonapartist Generalss*, s. 232-5.

yazan Tennyson, bu garip monodramın romantik kahraman ve anlatıcısını, "Kara'yla Baltık'ın derinlerinin yanı başında" vatanına hizmet etmekle ruhsal bir uyanışa kavuşturuyordu. Fakat on beş ay sonra şiir yayımlandığında sarayın baş şairi, "sınır tanımayan, kudurmuş bir ruhsal kana susamışlığın" keyfini süren bir militarist olarak saldırıya uğradı.⁴ İngiliz ulusunun 1854 ilkbaharında yoğun bir vatanseverlik heyecanı ile atıldıkları savaş şimdi kolektif bilinçten tamamen silinmeye yüz tutmuş gibi görünüyor, halk, bütün olarak Avrupa'yı pek az ilgilendiren konulara olağanüstü dar görüşlülükle ilgi gösteriyordu. 1855 yılı yazının ortasında üst üste dört hafta sonu, Hyde Park'ta şiddetli kavgalar oldu. Bunun nedeni, bir milletvekilinin "metropolde pazar günleri ticareti engellemek amaçlı" yasa önergesiydi. Sonunda hükümet, önergenin sahibi Lord Robert Grosvenor'ı, başkentte karışıklık çıkmasını önlemek için önergesini geri çekmeye razı etmek zorunda kaldı. Kavgacı Palmerston'un şubat ayında başbakan olmasını mümkün kılan Kırım Savaşı'nın kötü yönetimi, Roebuck'ın Seçkinler Komitesiyle bir emniyet supabına kavuştu. Komite mart başlarından haziran başlarına kadar aralıksız her gün Sivastopol önlerinde askerî alanda gösterilen beceriksizliklerle aristokratlara tanınan ayrıcalıkları inceledi. Savaş ikinci yılına girerken Komite toplantılarına katılım büyük bir düşüş kaydetti; Başbakan da Komitenin faaliyetlerine veya kısa ömürlü Yönetmelik Reform Birliğinin, devlet hizmetindeki tembelliğe yönelik saldırılarına tam bir umursamazlık gösterdi. Sürekli kaygısı, savaşı etkin biçimde sonuca doğru götürmekti.⁵

Bununla birlikte, Palmerston yönetmelik reform çağrısından bir hususta yararlandı. Parlamento 1855'te yaz tatiline girince resmî olmayan dört kişilik bir Savaş Komitesi kurdu. Bu komitenin üyeleri bütün kabineden daha kolay ve daha sık

⁴ C. Tennyson, *Tennyson*, s. 284-9.

⁵ Briggs, *Victorian People*, s. 98; Ray, *Thackeray: The Age of Wisdom*, s. 250-3; O. Anderson, "Janus Face...", *Victorian Studies* (1965), VIII, s. 231-42; Anderson, *Liberal State at War*, s. 104-8, 114-15, 120-2.

toplanarak, gerek Rusya'ya karşı uygulanacak deniz ve kara, toplam stratejide, gerekse barışı getirmede bir uzlaşma sağlayabilirlerdi. Başbakan tabii ki Komitenin başkanıydı. Öbür üyeler Wood (Donanma Bakanı), Panmure (Savaş Bakanı) ve Kont Granville (Konsey Başkanı) idi; ayrıca Londra'daki yüksek rütbeli deniz ve kara subayları bu dört bakan tarafından üyeliğe seçilebilirlerdi. İlk toplantının Granville tarafından 21 Ağustosta Clarendon'a yollanan raporundan anlaşıldığına göre, Konsey Başkanı, Dışişleri Bakanı'yla sıkı bir işbirliği halinde çalışıyordu. Bu işbirliği, gerek Fransa'nın gerekse Avusturya'nın politikalarındaki ani değişiklikler nedeniyle ilerideki haftalarda büyük bir önem kazanacaktı. *Times*'ın 1 Eylül sayısındaki bir yazı, uygulamalardaki yenilenmeyi olumlu karşılıyor, dört üyenin "savaşın gidişini yönetmek" için her hafta toplanacaklarını okuyuculara izah ediyordu. Palmerston'ın gerek Kabinenin içinde gerekse dışındaki kendine özgü liderlik biçimi, eleştirilere hedef olmuştu; Komitenin kurulmasının ise işlere düzen ve istikrar getireceği düşünülüyordu. Parlamentodaki kırk sekiz yılından sonra Palmerston en sonunda, Wood'un deyişiyle, "yeni patron"du ve en yüce gönüllü anlarında bile sadece iyi niyetli birer danışman olarak kabul ettiği bakanlara sorumluluk devretmek arzusunda değildi.⁶

Sivastopol'ün düşüşü haberinin Londra'ya ulaşmasından birkaç gün sonra Palmerston tarafından Canterbury Başpiskoposu Dr. Sumner'e yollanan bir mektup, savaşa o eylül ayındaki yaklaşımına ışık tutuyor. Başbakan'ın Başpiskopos'a ifade ettiğine göre, Rusların deniz üssünün düşüşü, Waterloo'ya yapıldığı gibi, şükran için ayrılmış bir günle değil, bir pazar gününde özel bir ayinle anılmalıydı. Kilise, 1812 ile 1813'te Salamanca ile Vitoria'dan sonra böyle yapmıştı. Nedeni de, Sivastopol'ün düşüşünü, ufukta barış umudunun belirmesine yol açan kesin bir zafer olarak

⁶ O. Anderson, "Cabinet Government and the Crimean War," EHR LXXIX, (1964) s. 548-51.

görmemek gerektiği idi.⁷ Palmerston, Müttefik kuvvetlerinin düşmanın üzerine gitmesi gereksinimi üzerinde kaygıyla duruyordu. Simpson ise Rusların koyun kuzey kıyısında çok sağlam bir konuma çekildiklerinde, Yıldız Tabyası'nın Cebe-litarık kadar zapt edilemez görüldüğünde ısrar ediyordu. 16 Eylüldeki bir kabine toplantısından hemen sonra Panmure, Simpson'a kesin bir dille kaleme alınmış bir telgraf çekti. Bunu karışık mecazlarla dolu bir mektubu izledi. General uyuklamamalıydı; Pélissier'nin yanında ikinci plana düşme-meliydi vs Panmure, "O kadar çok şey sizin elinizdeki bilgi-lere bağlı ki, size sadece şunu söyleyebiliriz: Vaktinizi boşa harcayarak kendinizi tüketmeyiniz" diyordu.⁸ Redan'a karşı yapılan başarısız saldırının ayrıntıları İngiltere'de öğreni-lince, Kraliçe'yle Palmerston'ın her ikisi de Başkomutan'ın etkisiz liderliği konusunda kaygıya kapıldılar. Palmerston, Panmure'e yolladığı bir tezkerede, "Eylül ayındaki saldırı hazirandakiyle tıpatıp aynı biçimde yapılmış görünüyor," di-ye belirtti. Girişimi ele alması için Simpson'a daha da fazla baskı yapıldı. Bunun sonucunda General ayın sonunda istifa etmeye karar verdi. Panmure'e, "Böylesine bir komuta-nın gürültüsü ve telaşı yaşama ve sağlık durumuma göre çok fazla," diye bildirdi. Kabine 3 Ekimde General'in istifasını kabul etti; fakat Redan'daki bozgun, yerine geçmesine karar verilen generalin yeteneklerini de şüpheye düşürdüğünden, Simpson, beş hafta daha görevi başında kalmaya razı edildi. 11 Kasım'da da Codrington kumandayı eline aldı.⁹

Simpson, Kırım'dan ayrılmasından üç gün önce son bir meydan okuyuşla, "Pélissier ve ben elektrikli telgrafın en büyük düşmanımız olduğu kanısındayız. Bütün yaptıklarımızı düşman için yayımlayan gazetelerden de beter bir düşman," diye Panmure'e yazdı.¹⁰ Fransızların Başkomutanı basın yüzünden İngiliz meslektaşından daha az acı çekmiş-

⁷ Palmerston'den Başpiskopos Sumner'a, 16 Eylül 1855. Add. MSS. 48579.

⁸ Panmure'dan Simpson'a, 17 Eylül 1855, Pan. Pap., I, s. 389-90.

⁹ Bkz., mektuplaşmalar, age., I, s. 406-18.

¹⁰ Simpson'dan Panmure'e, 10 Kasım 1855, Pan. Pap., I, s. 482.

ti, ama telgrafla yapılan sorgular ona çok daha fazla sıkıntı çektirmişti. Sivastopol yerle bir edilmeli, Kırım ise boşaltılmalı mıydı? Birliklerin çoğu geri çağrıldığı veya başka yere gönderildiği takdirde, Sivastopol'ü elde tutmak için kaç kişi lâzımdı? Müttefikler Perekop kıstağını ele geçirmeli miydi? Ya da Dinyeper Nehri'nin on sekiz mil yukarısındaki Kerson'u ya da Aşağı Bug üstündeki Nikolayev'i işgal etmek mi daha iyi olurdu? Mackenzie Tepelerinden itibaren Simferopol'e doğru bir saldırıya geçilmesi hakkında Başkomutan'ın görüşü neydi? Ya da Eupatoriya üzerinden? Ya da Feodosia (Kefe) üzerinden? Ve de Besarabya'nın deniz üzerinden yüzbin askerle işgali askerî açıdan uygulanabilir miydi?¹¹ Pélissier bu gibi soruları kurmaylarına havale ediyor, Paris'ten önerilebilecek her hangi bir operasyonun güçlüklerini belirtmelerini istiyordu. Ancak bu acımasız tellerin vızıldısını kesmek için bir şeylerin yapılmasının gerektiği ortadaydı. 29 Eylülde Pélissier, Simpson, Amiral Lyons ve Fransız deniz kuvvetleri komutanı Amiral Bruat'nın katıldıkları bir müttefikler arası konferans, Kinburn Kalesi'ni tahrip etmeyi amaçlayan bir seferin yapılmasını karar altına aldı. Kinburn, Dinyeper halicinin ve III. Napoléon tarafından sözü edilen olası hedeflerden ikisinin, Nikolayev'le Kerson'un girişlerini kontrol ediyordu. 4000'i İngiliz olmak üzere 10.000 asker 7 Ekimde Krallık Donanması'nın yedi gemisine, üç Fransız savaş gemisine ve iki nakliye gemisine bindi. Havan bataryaları bulunan altı Fransız gambotu da bu sefere destek olmak amacıyla yola çıkmıştı. Toplam komuta Yabancılar Lejyonu'ndan General Achille Bazaine'e verilmişti. Mareşal Pélissier ise kocasının yokluğu boyunca her öğleden sonra yaptığı ziyaretlerle Bayan Bazaine'i büyük bir nezaketle avutuyordu.¹²

Kinburn seferi olağanüstü bir başarıyla sonuçlandı. Fransız ve İngiliz birlikleriyle deniz piyadeleri, garnizona gelebilecek desteklerin yolunu kesmek için 16 Ekimde Kinburn'un

¹¹ Gooch, age., s. 253, Derrecagaix'nin Martimprey biyografisine dayalı.

¹² Guedalla, *The Two Marshals*, s. 73; Dewar, *Russian War, 1855: Black Sea*, s. 346-59.

kuzeyinde karaya çıktılar. İngiliz ve Fransız savaş gemileri daha sonra Rus mevzilerini bombardıman ettiler; sonuçta tabya ertesi gün teslim oldu. Halicin öbür yakasında, Büyük Katerina tarafından elde edilmesi 1791'de İngiltere'yle Fransa'yı savaşın eşiğine getiren Oçakov Tabyası, bir müttefik saldırısını öngören garnizonu tarafından havaya uçuruldu. Gemilerinin haliç üzerinde hâkimiyet kurmaları Müttefikleri iki seçenekle karşı karşıya bıraktı: Gelecek ilkbaharda karanın içlerindeki Nikolayev'e ya da Kerson'a saldırmak. Bununla birlikte, Fransız şirketlerinin yüzyılın başlarında büyük yatırımlar yaptıkları Odessa'yı bombardıman etmek için hiçbir girişimde bulunulmadı.¹³

Rusların kış bastırmadan bir karşı saldırı hazırladığından şüphelendikleri; Péliissier, Simpson, Lyons ve Codrington'un Paris'le Londra'ya yolladıkları raporlardan belli oluyor. Sivastopol düştükten sonra Çar'ın Rus halkına bildirisi gururlu bir meydan okuma örneği idi. Moskova'ya gitmek üzere hemen St. Petersburg'tan yola çıktı. Aleksandr, Rusya'nın geleneksel başkentine yerleştikten sonra, kırk üç yıl önceki bir başka eylülde olanlardan ilham niyaz etti. Moskova'nın, etrafında "Grande Armée," alev alev yandığı günün yıldönümünde General Gorçakov'a, geçmişin ruhunu yansıtan kişisel bir cesaretlendirme mesajı yolladı: "Cesaretinizi kaybetmeyin. 1812'yi anımsayın ve Tanrı'ya güvenin. Sivastopol Moskova değil, Kırım da Rusya değil. Moskova'nın yakılmasından iki yıl sonra birliklerimiz Paris sokaklarında yürüyüş halindeydi. Biz hâlâ aynı Ruslarız, Tanrı da hâlâ bizimle beraber." Aleksandr General'e, Poltava'daki zaferini kazandığı sırada Büyük Petro'nun, Napoléon istilasının en karanlık günlerinde de Moskova milislerinin yanında olan kutsal Aziz Sergius ikonunu Kırım'daki karargâhına yolladığını bildirdi.¹⁴ Çar bundan sonra bir askerî konseyi Kremlin'de toplantıya çağırdı; orada Kırım'ı savunmaya ve gelecek ilkbaharda bir karşı saldırı düzenlemeye karar verildi. Moskova'da bir haf-

¹³ Fransızlarla Odessa hakkında, bkz.; age., no. 210, s. 354.

¹⁴ Mosse, *Rise and Fall of Crimean System*, s. 15-16.

ta geçirdikten sonra II. Aleksandr güneyde Nikolayev'e doğru uzun ve ağır bir yolculuğa başladı, orada birkaç hafta kaldıktan sonra kasımda da Simferopol'e geçecekti. Codrington'ın 13 Kasımda bir ajandan aldığı rapora göre Çar, Bahçesaray'la Mackenzie Tepelerinin yarı mesafesindeki Korales'te birlikleri denetliyordu. Aynı rapor, Rusların, Müttefiklerin mevzilerine kuzeydoğudan bir saldırıya geçebileceklerini ima ediyordu. Müttefik komutanları ciddi bir askerî operasyon için mevsimin çok geç olduğunu düşünüyorlar, ama Çar'ın niyetlerine hâlâ akıl erdiremiyorlardı.¹⁵

Herkes de aynı fikirdeydi. Görünüşte St. Petersburg'ta, Moskova'dan meydan okurcasına ilan edilen o güzel sözlerle denk düşen vatanseverce bir gurur sergileniyordu.¹⁶ Fakat en azından bir deneyimli devlet memuru, Rusya daha büyük felaketler yaşamadan savaşın sona ermesini istiyordu: Nesselrode hâlâ Çar'ın Dışişleri Bakanı olarak görev yapıyordu. Fakat 1855'te yakıştırılan paralelliklerin hiçbiri ona Kırım veya Baltık'ta olanları; Vilna'da I. Aleksandr'ın yanında at sürdüğü ve diplomatik haberleşmenin başındaki bir sekreter olarak hükümdarıyla Moskova'yla St. Petersburg'a döndüğü 1812'deki o destansı günlerle eşit saydıramazdı. Sivastopol'ün boşaltılmasından bir hafta sonra Dışişleri Bakanı yabancı elçilere, Rusya'nın, kendisine sunulan barış önerilerini dinlemeye hazır olduğunu bildirdi. II. Aleksandr birlikleriyle Güney Rusya'da bulunduğu sürece St. Petersburg'ta pek az belirgin diplomatik faaliyet vardı. Çar'ın, cephedeki generallerine danıştığı, Rusya'nın, barış pazarlıklarına oturmadan önce bir zafer yakalayabilmesi için Müttefiklerin bir zayıf noktasını bulmaya çalıştığı varsayılıyordu.¹⁷

Nesselrode, 1809'da Paris'te genç bir diplomatken Rusya'yla Fransa arasında resmî olmayan bağlar kurmak-

¹⁵ Codrington'dan Panmure'e, 13 Kasım 1855, Pan. Pap., I, s. 486-7.

¹⁶ Avusturya maslahatgüzarı Karnicki'nin bir telgrafından alıntı (Mosse'da basılı), age., s. 15.

¹⁷ Karnicki'den Buol'e, 22 Eylül 1855, age., s. 16.

taki yeteneğiyle Talleyrand'ın ister istemez hayranlığını kazanmıştı. Bu Tanrı vergisi yetenek, onu terk etmemişti. Kongre diplomasisinin hayattaki bir başka ustası Prenses Dorothea Lieven de 1835'te yerleştiği Paris'le anavatanı Rusya arasında gönüllü bir aracılık yapıyordu.¹⁸ Fakat Prenses'e oldum bittim güven duymayan Nesselrode'un daha da iyi bağlantıları vardı. Nesselrode'un kızlarından biri, 1853'teki Doğu krizi ve bunu izleyen savaş sırasında bir diplomatın eşi olarak Brüksel'de yaşıyordu. Fakat ikinci kızı daha da değerliydi: Barones Seebach, Saksonya Kralı'nın Paris'teki elçisiyle evliydi. Seebach'lar daha önce de Nesselrode'a defalarla yardımcı olmuşlardı; devlet adamı, şimdi de barış için ağızlarını aradığı takdirde, Baron'un Dresden'deki âmiri olan Saksonya Dışişleri Bakanı Kont von Beust'ün aktif desteğini elde edebileceklerini düşünüyordu. Bu Saksonya bağlantısı, III. Napoléon'un iki akrabasının Ruslara gizli başvurularda bulundukları 1855 Ekiminde özellikle önem kazandı. Dışişleri Bakanı olduktan başka, I. Napoléon'un oğlu olduğu bilinen Kont Walewski, Seebach'a, Rusların, İmparator'un Palmerston'a da kabul ettirebileceği barış önerileri yapmasının tam zamanı olduğunu söyledi.¹⁹ III. Napoléon'un üvey kardeşi Morny Dükü ise Avusturyalı bir bankerin aracılığı sayesinde Viyana'da Gorçakov'la bağlantı kurdu ve onunla Dresden'de buluşmayı önerdi. Bu Saksonyalılar diplomatik alışverişlerle öyle haşır neşir olmuşlardı ki, Beust, Nesselrode'un teşvikiyle Seebach'la Walewski'yi görmek ve barış görüşmelerini ciddi şekilde başlatmaya çalışmak için Paris'e kadar gitti. Ve kasım ayının dördüncü haftasında Rusya Dışişleri Bakanı'ndan Beust'e yollanan bir mektuptan anlaşıldığına göre, Paris'le St. Petersburg arasında doğrudan bir görüş alışverişi olması umudu belirmişti.²⁰ II. Aleksandr'ın kasımın son günlerinde başkentine

¹⁸ Napoléon Savaşlarında Nesselrode için bkz.; Palmer, *Alexander I*, s. 190, 198, 207, 219-20; Kırım Savaşı'nda Lieven için bkz.: Baumgart, *Peace of Paris*, s. 59.

¹⁹ Age., s. 60-5.

²⁰ Curtiss, *Russia's Crimean War*, s. 482.

dönüşüyle bu umutlar suya düştü. Hırçın bir ruh haliyle dönmüştü: Nikolayev'de savunma amaçlı hazırlıkları emretmenin ve Kırım'da savaşılmaya hazır birlikleri denetlemenin verdiği hoşnutluk, Nesselrode'la Orlov'un barış lehine öne sürdükleri görüşlere karşı gelmek için onu cesaretlendirdi. Üstelik Rus kuvvetleri şimdilerde Aleksandr'ın saltanatının ilk askeri başarısını kazanmışlardı: bir avuç İngiliz subayıyla desteklenen Kars'taki Türk garnizonu, yedi aydır Muraviev'in ordusuna karşı koymuştu; kasım başlarında da Ömer Paşa'nın taze kuvvetlerle yardıma gelmesi bekleniyordu; fakat Ömer'in gecikmesi üzerine Kars 25 Kasım'da Ruslara teslim olmuştu. Muraviev'in kazandığı zaferin haberi, Çar'ı, şimdi daha iyi koşullar elde edecek durumda olduğuna inandıracak yerde, Müttefiklerin barışı Rusya'dan daha çok gereksindikleri yolundaki kanısını kuvvetlendirmişti. Eline geçen raporlardan Fransa'da hasadın kötü olduğunu, Lyons'la Paris'in işçi sınıfının oturdukları kesimlerinde hoşnutsuzluk gözlemlendiğini öğrenmişti. Aleksandr Gorçakov'a Morny ile görüşmeleri kesmesi söylendi; fakat Nesselrode, damadı Seebach'ı Rus Noeli için St. Petersburg'a davet etmek fırsatını kaçırmadı.²¹

Gerek Aleksandr Gorçakov gerekse Walewski, Rusya'nın kısa zamanda barış yapmaması halinde Avusturyalıların bir kez daha savaşa girmeyi düşündüklerini Nesselrode'a açıkça ifade etmişlerdi. Benzer bilgiler St. Petersburg'a Berlin'den de gelmiş; Prusya Kralı II. Aleksandr'ı, bir Avusturya-Rusya savaşı olması halinde Çar'ın sarayıyla dostça ilişkilerini sürdürmek şöyle dursun, tarafsızlığını korumakta bile zorlanacağı yolunda uyarıyordu.²² Bu Alman tehdidinde ek olarak Napoléon da bir başka diplomatik silahı hazırlamaktaydı. General Canrobert, "İmparator adına özel hizmette bulunmak" üzere ağustos ayında Kırım'dan dönmüştü. Bu hizmetlerden ilki, resmî ziyareti sırasında Kraliçe Victoria'nın gözünü boyamaktı. St. Cloud'taki yemekte Kraliçe'nin yanında

²¹ Muraviev ve Kars için Barker'a bakın, age., s. 274-9.

²² Mosse, age., s. 22.

oturarak iki hafta önce içinde bulunduğu siperleri bol el kol hareketiyle anlatmıştı.²³ Ama General'i daha da zor bir görev bekliyordu: Müttefiklerin, Rusya'ya karşı askerî operasyonlarının ağırlığını 1856'da Karadeniz'den Baltık'a kaydırma-ya hazırlandıklarına dair Kral Oscar'ı bilgilendirmek için kasım ayında İsveç'e gönderildi. Palmerston, her ne kadar şimdi Fransız politikasının birçok yönlerine kuşkuyla bakıyor idiyse de, İsveç'e yeniden yaklaşılmasını çok olumlu karşılıyordu. Canrobert'in Paris'ten ayrılmasından bir ay önce Dışişleri Bakanı'na izah ettiği gibi, İsveç'le yapılacak bir ittifak, "Rusya'nın daha fazla yayılmasının önünü kesmek için uzun bir istihkâm dizisinin parçası olarak görülmeliydi."²⁴

Canrobert'in görevi, tarihçilerden hak ettiği ilgiyi görmemiştir.²⁵ General, Kral Oscar'ı 17 Kasım'da gördü ve İsveç'i dört gün sonra imzalanan bir anlaşmaya razı etti. Bu anlaşma savunma amaçlı görünse de, Finlandiya Körfezi'nin her iki yakasında ortak bir askerî girişimi de gizlice içeriyordu. Laponya'da rengineyiklerinin otlamasına ilişkin bir Rus-İsveç anlaşmazlığı, buna ek olarak da Rus gemilerinin İsveç karasularına girişleri, İngilizlerle Fransızlara, Kral Oscar'ın yardımına gelmek için bahane oluşturacaktı. Fransa, İngiltere, İsveç Krallığı ve Norveç ordularından, ayrıca belki de Danimarka'nınkinden toplanmış 165.000 kişilik bir kuvvetin genel komutası Canrobert'e verilecekti. Bu ordu Rusları Finlandiya'yı terk etmeye zorlayacak, ayrıca Kronstadt Kalesi'ni yerle bir edecekti; Körfez'in güneyindeki şaşırtıcı operasyonlar da Riga ve Reval'i (Tallinn) tehdit edecekti. Baltık'taki operasyonlar için İngiliz ve Fransız tersanelerinde özel gambotların ve yüzer bataryaların imal edildiğine dair İsveçlilere garanti verildi.

Savaş planının ayrıntıları her ne kadar gizli tutuluyor idiyse de, Canrobert'in özel görevinin birçok yönleri bir Bel-

²³ Kraliçe Victoria, *Leaves from a Journal*, s. 82.

²⁴ Palmerston Memorandum, 26 Eylül 1855, Add. MSS. 48579; Mosse, age., s. 1.

²⁵ Curtiss, age., s. 478-80, İsveç kaynaklarından yararlanıyor.

çika gazetesine sızdırıldı. Sonradan rapor, Westminster'de iddia edildiğine göre, sütunları Çar ve bakanları tarafından düzenli şekilde incelenen *Times*'ta çıktı. Basındaki öyküler kasımın son gününde yapıldığı iddia edilen ve Danimarka'nın Kiel Limanı'nda Canrobert, Tuğamiral Richard Dundas ve Tuğamiral Charles Penaud'nun katıldıktan bir konferansa odaklanmıştı. Rapor, Rusya'nın Baltık eyaletlerine yapılacak çıkarmalara Güney Finlandiya'daki operasyonlardan daha büyük önem vermesi, konferansın Dundas'ın yerine Penaud'nun sancak gemisinde yapıldığını ve sekiz yerine dört saat sürdüğünü söylemesi dışında esas olarak doğrudu.²⁶ Herhalde St. Petersburg'u alarm durumuna geçirecek kadar doğrudu; Napoléon'un amaçladığı da zaten buydu. Ve İsveçliler Nesselrode'a, Rusya'nın düşmanlarıyla bir savunma anlaşması akdettiklerini bildirince de tehdit Çar'ın başkentinde fazlasıyla ciddiye alındı. 16 Aralıkta, yani Kiel Konferansı'nın *Times*'ta yayımlanmasından sekiz gün sonra, Napoléon Baron Seebach'ı çağırttı ve şimdi, yeni koalisyonun gücünün gelecek yılın içinde Rusya'yı fena sıkıştırmasından önce barış yapmamasının aptallık olacağını, St. Petersburg ziyareti sırasında kayınpederi Aleksandr'ın kafasına sokmasını istedi.²⁷

Aynı pazar gününde Avusturya'nın Çar'ın katındaki elçisi Kont Valentin Esterhazy, önce Fransızlara, daha geç tarihte de İngilizlere danışılarak hazırlanmış bir barış anlaşmasına ilişkin yeni taleplerle Viyana'dan ayrıldı. Bu koşullar Rusya tarafından geri çevrildiği takdirde, Avusturya bu ülkeyle ilişkilerini kesecekti. Ama bu sonuncu tehdit St. Petersburg'taki barış heyetinin kozlarını hemen kuvvetlendirmede. Son üç ayın içinde Müttefik diplomasisinin nabızı Londra'dan çok Paris'te atmıştı; bu da, özgün Fransız-Avusturya barış taslağında değişiklikler yapmaktaki ısrarlarıyla Esterhazy'nin gidişini haftalarca geciktiren Palmerston'la Clarendon'ı üz-müştü.²⁸ Prens Napoléon'un yaptığı bir konuşmada Kırım

²⁶ *Times*, 8 Aralık 1855; Bapst, *Canrobert*, III, 52-3.

²⁷ Mosse, *age.*, s. 21.

²⁸ Schroeder, *Austria, Great Britain*, s. 321-36.

seferini anlatırken yarımadada İngilizlerin varlığından söz etmemesi gibilerinden olayların Paris'le Londra'nın arasını açması, başka Avrupa başkentlerinde de biliniyor ve St. Petersburg'ta abartılıyordu. Çar, Rusya savaşı sürdürme kararında sebat ettiği sürece Fransızları İngiliz ortaklarından uzaklaştırabileceğini, Müttefik koalisyonunu bozmak suretiyle de İmparatorluğu için iyi bir barış elde edebileceğini umut ediyordu. Kırım'daki başkomutanına, "Utanç verici koşulları asla kabul etmeyeceğim" dedi. "Şimdilik tek yapabileceğimiz, istavroz çıkarmak ve kollarımızı sıvayıp vatanımızı ve ulusal şerefimizi birleşik çabalarımızla savunmaktır."²⁹

Lord Panmure, "işlerin politik yönü" hakkında General Codrington'ı "gizlice" bilgilendirirken daha az ağdalı bir dil kullandı: "Kuşkusuz dört bir yandan bir belirsiz rapor yağmuruna tutulacak, Pélissier'nin gelecekle ilgili türlü karanlık imalarına hedef olacaksınız" diye yazdı. "Fransız İmparatoru'nun Fransa'ya bu kadar uzak bir savaştan bıktığına ve Kırım'da daha fazlasını istememe kararını vermekte olduğuna kuşku yok."³⁰ Codrington'ın elinde, Fransa'nın savaşa olan ilgisinin zayıflamakta olduğuna dair kanıt çoktu. Bosquet ve Niel, Noel'den önce Paris'e dönmüşlerdi; en iyi alaylardan birçoğu da yuvaya dönüyordu. Arada bir görülen hafif çarpışmalar dışında fazla bir hareket yoktu. Aralığın ikinci haftasında savaşın aniden hızlanması Mareşal Pélissier'yi o kadar şaşırttı ki, Tuğgeneral Rose'u, uzaktaki tabyalardan birine, Balaklava'nın dokuz mil doğusundakine Rusların başarısız bir saldırı yaptıklarını bildirmek için İngiliz karargâhına yolladı. Başkomutan'ın telgraflarının akan kulübe damlarına, yolların durumuna ve Balaklava demiryolundaki saati saatine uymayan bir lokomotifle bağlı olduğu bir kışta bekleneceği üzere, Rose karargâha vardığında General Codrington'ı bulamadı.³¹

²⁹ II. Aleksandr'dan M. Gorçakov'a, 23 Aralık 1855, Tatischev, *Aleksandr II*, s. 179.

³⁰ Panmure'den Codrington'a, 3 Aralık 1855, Pan. Pap., II, s. 10.

³¹ Age., II, s. 17; Rose Journal, 11 Aralık 1855, Add. MSS. 42838.

Bununla birlikte Codrington, raporlarının netliği ve sıklığı nedeniyle Windsor ve Wesminster'de övülüyordu. Zapt edilen kentte kendisinden beklenen her şeyi yapmaya hazırdı. "Sivastopol'ün güney kesiminin, tersanelerinin ve tabyalarının tahribi bizim elimizde, ama düşmanın liman üzerindeki kontrolü bizimkinden geri değil. Limana deniz yönünden sahip değiliz. Orasını, iki tarafın ateşine hedef olan yaş bir çukura benzetebiliriz," diye 8 Aralıkta Panmure'e yazıyordu. Tersaneleri havaya uçurma işindeki gecikme, kısmen patlayıcıların gömüldüğü çukurların suyla dolmasından ileri geldi. Fakat yeni yılın başlamasından sonra imha işi hızla gelişti.³² Askerlerle atların Kırım'da ikinci bir kış geçirmelerini önlemek için Codrington da kıdemli askerlerini cepheden çekmişti, ama çoğu birlikler ilkbahardaki yeni çarpışmalara hazır olmak için savaş arenasında kaldılar. Karı koca Duberly'ler de böylece 7 Kasım'da 8. Süvarilerle birlikte Türkiye'ye hareket ettiler. Hafif Süvarilerin atlarının Üsküdar'ın elli mil güneydoğusundaki İzmit'te iyi korunmuş barınaklarda kışı geçirmeleri amaçlanıyordu. Süvariler, Kırım'da karlar eriyince tekrar kuzeye döneceklerinden şüphe etmiyorlardı. Bunun aksine, Fransa'da eski yılın son cumartesisinde başkent sokaklarında savaş gerçekten sona ermiş gibi bir zafer resmi geçidi yapıldı.³³

İki akşam sonra (1 Ocak 1856'da) St, Petersburg'ta II. Aleksandr kışlık sarayda özel bir bakanlar konseyi topladı. Avusturya'nın tehdit eder tavrını göz önüne alarak savaşa devam edilip edilmeyeceğine karar vereceklerdi.³⁴ Hafta sonunda Esterhazy ile Seebach'ın her ikisiyle de konuşmuş olan Çar, Avusturya'nın taleplerini okudu: Çok iyi bilinen eski dört maddenin anlaşmaya temel olarak kabulü, ancak önemli iki ilâveyle –savaşı tarafların bir barış konferansın-

³² Codrington'dan Panmure'e, 8 Aralık 1855 ve 29 Ocak 1856, Pan. Pap., II, s. 13 ve 82.

³³ F. Duberly'den S. Marx'a, Kasım 1855, Add. MSS. 47218B; *Times*. 31 Aralık 1855.

³⁴ Konsey için bkz.: Mosse, age., s. 24-5; Tatischev, age., s. 181-4; Curtiss, age., s. 495-6.

da "Avrupa'nın yararına olacak" başka "özel koşullar" koyabilecekleri bir "Beşinci Madde" ile, Rusya'nın Besarabya'dan çekilmesi ve Tuna kıyıları üzerindeki tüm hükümlerliğini kaybetmesi koşulunu içeren birinci maddenin genişletilmesi (Tuna prensliklerinin geleceği). Aleksandr bu maddeler hakkında şahsen yorum yapmadı, ama Nesselrode'un, Orlov'un ve çok deneyimli üç bakanın görüşüne başvurdu. Hiçbiri savaşın devamından yana değildi; öte yandan hiçbiri Avusturya'nın bu taleplerini kabule yanaşmıyordu. İmparatorluk Meclisinin Başkanı Kont Bludov, durumun görüldüğü kadar umutsuz mu olduğunu merak ediyor, Rusya'nın şerefine düşünülmesi için duygusal bir çağrıda bulunuyordu. Bununla birlikte, kimileri de Rusya'nın mali zayıflığını ve savaş sürüp gittiği takdirde ayaklanmaların patlak vermesi tehlikesini vurguluyorlardı. Hepsi, Viyana'da Aleksandr Gorçakov'un, kabul edilemeyecek kadar belirsiz olduğu gerekçesiyle beşinci maddeden vazgeçilmesine çalışmasında karar kıldılar. Gorçakov ayrıca Rusya'nın, sınırının Tuna'dan geriye çekilmesine izin vermeyeceğini vurgulamalıydı. Gorçakov'un kendisi Nesselrode'a, Rusya'nın Avusturyalıları es geçip doğrudan III. Napoléon'a başvurmasını önerdi; elçiye kalırsa, Fransızlar savaştan o kadar bıkmışlardı ki, Rusya'yı aşağı Tuna'da bırakan acele bir barışı, Besarabya'nın geleceğine ilişkin uzayıp giden diplomatik bir çekişmeye yeğlerlerdi.³⁵

Bütün Gorçakov ailesine antipati duyan Nesselrode olumlu karşılamadıysa da, elçinin önerisinin akla yakın olduğu kesindi. Çünkü Napoléon'un giriştiği dolambaçlı politika Avusturyalılara bel bağlamaktan çok, doğrudan Rus-Fransız temaslarıyla rahatlayabilirdi. Napoléon, Müttefiklerin ocak ayında yeni yıl için toplam bir strateji üretmek üzere büyük bir Savaş Konseyi düzenlemeleri yolundaki İngiliz önerisini olumlu karşılamıştı. Ama toplantı masasındaki İngiliz delegelerinin ve Fransız askerlerinin belli askerî hedefleri ele almak istemelerine karşın, Napoléon, daha geniş kapsamlı

³⁵ Mosse, age., s. 26.

bir savaşın, İngiltere ya da Fransa'nın altından kalkamaya-
cağı kadar ağır bir insan kuvveti, para ve kaynak yükü ge-
rektireceğine onları inandırmayı umuyordu. Büyük Konsey-
de Piyemonteli bir delegenin bulunmasına karşın, tarafsız
Viyana'dan kimse bulunmadığına göre, Avusturya'nın has-
sasiyetini hesaba katmayarak Rusya'yla doğrudan temas-
la barışı biraz daha yaklaştırmak Napoléon için uygun
olurdu. Kraliçe Victoria'ya dolambaçlı bir dille yazılmış bir
mektup, "sırf Besarabya'da bir miktar çorak toprak uğruna"
savaşın uzatılmasına Fransız kamuoyunun aklının ermeye-
ceğini izah ediyordu.³⁶

10 ile 21 Ocak 1856 tarihleri arasında Paris'te İmparator'un
başkanlığında aralıklı olarak toplanan Büyük Savaş Konseyi
tipik bir Napoléon gösterisiydi. En çok ilgiyi çekerek ve her
kararı tahminî bir geleceğe erteleterek, görevini mükemmel-
len başardı. Konseyin toplanmasını ilk öneren İngiliz elçi-
sine Cambridge Dükü ve Kırım'dan ikinci derecedeki iki as-
ker, Airey ve Jones adlı generallerle Amiral Lyons ve Amiral
Richard Dundas katıldı. General La Marmora Sardinya-Piye-
monte adına konuşması için Balaklava'dan getirtilmişti, ama
bu Müttefik müzakerelerinde çoğu kez olduğu gibi Türklerin
bir sözcüsü yoktu. Fransız delegeleri bir askerî ağır top ko-
leksiyonuydular: Mareşal Vaillant, Bosquet, Niel, Canrobert
ve Martimprey (Pélissier'nin kurmay başkanı) adlı general-
ler, üç amiral ve Bonapartçı soylularından bir grup –Kont
Walewski, Prens Napoléon ve Büyük Napoléon'un hayattaki
tek kardeşi, yetmişlik Mareşal Prens Jerome (bir zamanlar
Vestfalya kralıydı, kırk dört yıl önce de Rusya'yı istila eden
Üçüncü Ordunun sıradan geçen üç hafta süreyle kumanda-
nıydı). Konferans masasının etrafındaki tartışmaların büyük
bir kısmı konu dışıydı. Kara içlerine doğru ilerlemek için Kı-
rım'daki en iyi üs olarak Eupatoria'yı kullanmak konuşul-
duysa da, şimdi Sardinya-Piyemonte'nin de katılmak istediği
bir Baltık Seferi'yle ilgili planlara daha çok ilgi gösteriliyor-
du. Ama burada da konsantrasyon yeterli değildi. Canrobert

³⁶ III. Napoléon'dan Kraliçe Victoria'ya, 14 Ocak 1856, QVL, III, s. 162-3.

12 Ocakta St. Petersburg'u ele geçirmek için hazırladığı bir tezi okumaya girişti, fakat okumasını bitirmeden bunu bırakarak, böylesine uygulanamaz bir projeyle Konseyin vakitini israf ettiği için özürler diledi. Bir barış havası seziliyor ve bu herkes tarafından hissediliyordu. Hem de Cambridge Dükü'nün, "işlerin şimdilerde büründüğü barışçıl eğilimin o yönde sürmemesi" durumunda etkin yeni ataklar yapmak için İmparator'a baskı yapmasına rağmen. Fransız başkentinde daha da görkemli bir toplantı düzenlemekle ilgilenen Napoléon, soylu konuğunun görüşüne katıldı;³⁷ ancak Cambridge Dükü, kuzeni Kraliçe Victoria'nın "Paris kankanı" diye mutlu şekilde nitelediği durumdan aklı karışmış olarak Londra'ya döndü.³⁸ Bu arada Büyük Konseyin müzakerelerinin beşinci gününde kışlık sarayda önemli, fakat az reklam edilen bir konferans süregelmekteydi. Avusturyalılar bir kez daha taleplerini yumuşatmaya yanaşmamışlar, Prusya Kralı da Berlin'in, Avusturya örneğine uyarak, Rusya'yla tüm ilişkilerini kesmek zorunda kalacağına dair Çar'ı yine uyarmıştı. Çar bakanlarına, Esterhazy'nin üç gün sonra 18 Ocakta son kez olarak St. Petersburg'tan ayrılacağını haber verdi. Bu nedenle de iki haftanın içindeki bu ikinci İmparatorluk Konseyinde varılacak kararlar kesin olacaktı. Nesselrode Dışişleri Bakanlığı tarafından hazırlanmış bir muhtırayı okudu; şöyle ki, Ruslar Fransızlarla Avusturyalıların koşullarını şimdi kabul etmedikleri takdirde er veya geç, daha katılacak koşullara da evet demek zorunda kalacaklardı. Diğer bakanlar Finlandiya'yla Polonya'da ayaklanmalar olmasından duydukları korkuyu dile getirdiler, cephane azlığından yakındılar ve ulusal bir iflas heyulasını ortaya koydular. Toplantının sona ermesinin çok öncesinden beri Rusya'nın, Avusturya'nın taleplerine boyun eğmesi ve Paris'teki özel bağlantıları sayesinde katı karakterini yumuşatmaya çalış-

³⁷ Savaş konseyi hakkında: Pan. Pap. II, s. 20, 22, 42, 44, 47, 53, 58, 60, 65, 67, 70, 73, 78-9, 93; Cambridge'den Kraliçe Victoria'ya, 20 Ocak 1856, QVL, III, s. 167; Bapst. age., III, s. 78-9.

³⁸ Kraliçe Victoria'dan Clarendon'a, 28 Ocak 1856, QVL, III, s. 168.

ması gerektiğinin her öne sürülüşünde Çar'ın başıyla onayladığı görülüyordu. Franz Joseph'e duyulan kırıngnlık III. Napoléon'a karşı duyulandan çok daha fazlaydı.³⁹

Aleksandr Gorçakov 16 Ocak akşamının erken saatlerinde Viyana'da Kont Buol'e, Rusya'nın, Müttefiklerin barış koşullarını kayıtsız şartsız kabul ettiğini bildirdi. T.O'M. Bird adında açığız bir gazeteci üç saat sonra haberi *Times*'a telgrafla ilette; 17 Ocak sabahı saat on birde de gazetenin özel baskısı Londra'da satışa sunuluyordu.⁴⁰ Ama o ayın kalan bölümü ve şubat ayı süresince özellikle Londra'ya belirsizlik egemendi. Panmure, 28 Ocaktaki bir kabine toplantısından sonra acele olarak Codrington'a bir mektup yazarak, 'barışın kesin gözükmesine rağmen, hazırlıkları gevşetmemelisiniz,' diye ısrar etti. On bir gün sonra gelecek savaş mevsimini hâlâ Codrington'la tartışıyordu. Kırım'ı baştan başa silip süpürmek acaba General'in tahmin ettiğı kadar kanlı bir olay olur muydu, diye merak ediyordu.⁴¹ O vakte kadar Viyana'da Rus, İngiliz ve Fransız elçileriyle Avusturya Dışışleri Bakanını, tam yetkili barış delegelerinin bir ateşkes karar çıkartmak ve antlaşmayı hazırlamak için en geç 25 Şubata kadar Paris'te toplanmalarına karar vermişlerdi.⁴²

Savaş henüz sona ermemişti. Birdenbire 29 Ocakta kuzey sahiliyle Yıldız Tabya arasında kat kat yerleştirilmiş Rus topları, son bir kavgacılık jestinde bulunmak ister gibi harap kentle Karabelnaya kesimini bombardıman etmeye başladılar. Ama İngilizler rıhtımları tahrip ederken, Fransızlar ise Nikola Tabyası'nı havaya uçururken duyulan tok patlamalar dışında Sivastopol Tepelerinde şubat boyunca kasvetli bir sessizlik görüldü. İngiliz birliklerinin yaşam koşulları bir önceki kışa kıyasla çok daha iyiydi. Fakat Canrobert kumandasındayken sağlık ve tıbbî bakım standartları o kadar yüksek olan Fransızlar, bu hareketsiz geçen haftalarda ağır

³⁹ Curtiss, age., s. 499-500; Mosse, age., s. 27-30; Tatischev, age., s. 186-7.

⁴⁰ *History of The Times*, II, s. 191.

⁴¹ Panmure'den Codrington'a, 28 Ocak ve 8 Şubat 1856, Pan. Pap., II, s. 81 ve 99.

⁴² Rich, *Why the Crimean War?*, s. 180-1.

kayıplara uğradılar. 1856'nın ilk üç ayı içinde İstanbul çevresindeki on dört Fransız hastanesine 53.000'e yakın asker yatırıldı; ayrıca 5000 asker de Kırım'dan Boğaziçi'ne gelirken hayatını kaybetti. En büyük âfet tifüstü ama kolera da kurban almayı sürdürüyordu. İhmalin ve tıp personelinin azlığının ölüm oranının daha da yükselmesine yol açtığına kuşku yok. Hastalığın tahribatına rağmen hayatta kalabilen Fransızlar, memlekete dönen askerler Paris'te şölenlerde ağırlandırken, Kırım'da kalanların unutulmuş bir ordu olduğunu görmeye başladılar.⁴³

Sonunda 28 Şubatta elektrikli telgraf, 2000 mil uzaktaki Paris'te 31 Marta kadar geçerli bir ateşkesin imzalandığı haberini getirdi. Ertesi sabah saat onda yaşlıca bir topçu olan Tümgeneral Timofiev, subayları ve bir Kazak müfrezesiyle beyaz bayrak altında, sıra sıra derme çatma toprak kümelerinin yirmi sekiz hafta önceki katliamı hatırlattığı Traktir Köprüsü'ne geldi. Aynı zamanda 3. Tümenden General Barnard, İngiliz, Fransız ve Piyemonteli subaylardan oluşan bir grupla Çernaya'ya doğru bayırları inerek onları karşılamaya çıktı. Müttefik delegasyonu köprüyü geçti ve başka bombardıman olmaması için ayrıntılı görüşmelere başladı. Her iki taraftan başka subaylar da meraklarından köprüye yaklaştılar: Bir İngiliz gözlemci, Rusların ellerinde beyaz süet eldivenler, hatta bazılarının ayaklarında rugan çizmeler olduğunu şaşkınlıkla fark etti. Timofiev, Barnard ve kurmayları en sonunda tekrar atlarına bindiler ve köprünün her iki yanında sıralanmış birliklerinin arasından geçtiler. Karşılıklı selamlar verildi ve "düşman dostlar" nehre arkalarını dönerek uzaklaştılar.⁴⁴ Sonuna kadar hayal kırıklıklarıyla geçen savaş bitmişti.

⁴³ Cal. Lett., II, s. 434-5.

⁴⁴ Bentley, *Russell's Despatches*, s. 275-6.

EN SONUNDA BARIŞ

Çoğu Avrupalı devlet adamları Paris'teki gelecek toplantıdan "konferans" diye söz ediyorlar, savaşı taraflar arasında bir barış antlaşması düzenlemek için bir dizi toplantı öngörüyorlardı. Ama III. Napoléon'un daha büyük fikirleri vardı. Sadece bitmek tükenmek bilmez Doğu sorununa en yeni çözümleri bulmakla yetinmeyip bütün Avrupa'nın işlerini düzene sokmak istiyordu. Dolayısıyla da dışişleri bakanlarıyla diplomatların katıldıkları, imparatorluğunun başkentinde yapılacak bir toplantının, amcasının yenilgisi üzerine 1814'te Viyana'da saptanan emsallere uyması gerekiyordu. Paris'i ziyaret eden diplomatlar, olayın önemi konusunda ikna ediliyorlardı. Resmi gazete de şubat ayının son haftasında Quai d'Orsay'deki yeni Dışişleri Bakanlığı binasında, "Paris Kongresi"nin pek yakında başlayacağını bildiriyordu.¹

Viyana'da olduğu gibi, ev sahibi ülkenin Dışişleri Bakanı başkanlık konumuna geçti. Bununla birlikte, Walewski 1814-15'te Metternich'in sahip olduğu otoriter saygınlığı hiçbir zaman gösteremeyecekti. Genel sekreter yine Fransa'dandı. Vincente Benedetti üç yıl önce Doğu krizinin başlangıcında Fransız donanmasını Türkiye sularına çağıran diplomattı. Yabancı delegelerden dördü zaten Paris'te bulunuyorlardı. İngiliz elçisi Lord Cowley, ülkesinin dördüncü tam yetkili temsilcisiydi. Avusturyalı, Sardinya-Piyemonteli elçiler de ilk tartışmalara katıldılar. Kısa bir zaman önceki Canrobert misyonunun gösterişine ve gürültüsüne rağmen, kongrede bir İsveç delegesine yer ayrılmamıştı. Rusya üzerine yürü-

¹ Baumgart, *Peace of Paris*, s. 134-7.

meleri için İngilizlerin gösterdikleri çabalara sürekli karşı koyan Prusyalılar da ancak Kongre'nin dördüncü haftasında 1841 Boğazlar Anlaşması'na imzalarını koyan taraflardan biri olarak müzakerelere kabul edildiler.

Avusturyalılar, Sardinya-Piyemonte'nin temsilcilerinin Kongre'ye katılımını engellemek istemişlerdi. Çünkü Buol'un Clarendon'a şikayet ettiği gibi, "böylesi, Sardinya'yı bir Büyük Devlet konumuna yükseltmek olur, bu da Avrupa'da kurulu düzeni bozabilir"di. Ama İngiliz halkı, İtalyan müttefiklerini beğeniyordu. Kırım'dan yollanan mektuplarda "üstü tüylerle süslü bir tür şapka" giyen Sardalyalar'dan ve onların Fransızların imparatoruna çok benzeyen başkomutanları "General Marmelat"tan sempatiyle karışık bir hoşgörülle söz ediliyordu. La Marmara ocak ayında Windsor'u ziyaret ettiği zaman Kraliçe Victoria, onu "evrensel bir gözde" sözle nitelemişti. Kraliçe Clarendon'a, "bu soylu küçük ülkeye saygısının sonsuz olduğunu" yazarak "Kont Cavour'un Paris'e gelecek olmasına sevindiğini" eklemişti.² İngilizler Kongre boyunca Piyemontelileri candan desteklediler. Bu kısmen Cavour'un Papacılık karşıtı liberalizmine duydukları gerçek sempatiden, kısmen de çıkarıcılıktan ileri geliyordu. İtalya'nın ticari bağımlılığı, ticaret ve yatırım için mükemmel pazarlar oluşturacaktı. Clarendon Paris'e hareket etmeden önce Londra'daki Fransız elçisine Sardinya-Piyemonte herhangi bir toprak kazancı için değil de, Avrupa davası uğruna savaştığına göre, Kral Victor Emmanuel'in temsilcilerinin de anakarayı bütün olarak ilgilendiren konuları tartışmaya hakları olduğunu söyledi.³

Bariş görüşmeleri için Paris'e ulaşan tam yetkililerin ilki, iki yıl önce Londra'dan ayrılmasından beri Frankfurt'taki Alman meclisi nezdinde Çar'ın elçisi olarak hizmet veren Baron Brunnow oldu. İngiltere Dışişleri Bakanı çok geçmeden,

² Kraliçe Victoria'dan Clarendon'a, 7 Şubat 1856, QVL, III, s. 170; TG, s. 158.

³ Persigny'den W 12 Şubat 1856, Di Nolfo, *Europa e Italia*, s. 482; Palmerston'dan Clarendon'a, 1, Şubat 1856, Clar. MSS. Dep. C 49.

16 Şubat'ta geldi. İki gün sonra da Lady Clarendon yeğenine şöyle yazıyordu: "George buraya geldiği için seviniyor. Varlığının, kendisinden yakınılması için bir neden bulunmayan Walewski üzerinde yararlı bir etkisi olduğunu bana söylüyor." Lady Clarendon aynı zamanda o gece Brunnov'la tekrar karşılaşmasının ne kadar garip olduğunu, Walewski'deki yemeğin eski dostlukların yenilenmesini vaat ettiğini belirtiyordu.⁴ Bu, yüzeysel bir hükümdü. Clarendon olsun, Londra'daki başbakan olsun İngiliz yetkililer Walewski'ye güvenmiyorlardı. Yoğun bir kuşku ve içerleme Kongre boyunca İngilizlerle Fransızların arasını açmayı sürdürdü. O haftanın sonuna doğru Çar'ın başlıca yetkilisi Prens Orlov'un gelişi ise havayı daha da bozdu.

Clarendon'ın, Castlereagh'ın Viyana'daki, Wellington'un ise Verona Kongresi'ndeki nispi bir bağımsızlığı olsaydı, işi her halde daha kolay olurdu. Fakat demiryolları, buharlı gemiler ve elektrikli telgraf Paris'i Westminster'e daha da yaklaştırıyordu. Dışişleri Bakanı hemen her gün başbakanından kesin bir dille yazılmış –çok kez on sayfalık ya da daha uzun– öneri ve direktif mektupları alıyordu. Bu istenmeyen deneyimlerin zengin kaynağı kurumaya başlayınca, bu kez şifreli telgraflar yağmaya başladı. Anayasal bir emsal, bir İngiliz hükümet başkanının yurt dışındaki uzayan bir konferansa katılmasına izin verseydi, Palmerston Paris'e kendisi gelirdi. O, sabıkalı bir Rus düşmanı olarak kalmıştı ve Çar'ın ordusuyla donanmasının Baltık'la Kafkaslardaki, aynı zamanda da Güneydoğu Avrupa'daki gücünü kısıtlamaya can atıyordu. Lord Cowley'e de, "Savaşın başlıca ve gerçek nedeni, Rusya'nın saldırgan emellerini durdurmaktır," demişti. Osmanlı İmparatorluğu bahsine gelince, İngiltere "Padişah'la Müslümanlarını Türkiye'de tutmaktan çok, Rusları Türkiye'nin dışında tutmak için" savaşmıştı. Clarendon, Orlov konusunda da uyarılmıştı: "Görünürde uygar ve terbiyelidir, ama ruhu, Rus küstahlığına, kibrine ve gururu-

⁴ Lady Clarendon'dan Lady T. Lewis'e, 18 Şubat 1856, Bod. Lib. MSS. Eng. hist. C 1034.

na batıp çıkmıştır," denilmişti.⁵ Bu duygular karşılıklıydı. Nesselrode'un İngilizlere hiçbir güveni kalmamıştı. Şubatın ikinci haftasında St. Petersburg'tan yola çıkmasından önce Orlov için hazırladığı direktifler taslağında "İngiltere, en acımasız düşmanınızdır ve hep öyle kalacaktır," diyordu.⁶

Kongre 25 Şubatta Quai d'Orsay'in mermer görkemi içinde başladı. Bundan sonraki yedi buçuk hafta süresince Elçiler Salonu'nun yuvarlak yeşil masasının etrafında teknik olarak yirmi dört toplantı yapıldı. Barış Antlaşması 30 Martta imzalandıysa da, İtalya'nın geleceği, deniz yasalarıyla ilgili sorunlar ve uluslararası arabuluculuk konularındaki diplomatik alışverişler 16 Nisana kadar sürdü. Ama daha önceki kongrelerde olduğu gibi, en yaşamsal kararlar salonun dışında yapılan özel konuşmalarla alındı; bunların birçokları ise Tuileries'de İmparator'la yapılan konuşmalara bağlıydı. Napoléon'un planları şimdi Rusya'ya karşı basit ve çarpıcı bir zafer kazanmayı çoktan aşmıştı. Avrupa'nın hakemi olarak nam salmayı; bölgeleri, başka devlet adamlarının aklını karıştırsa da kendi kafasında gayet net olan milliyet ilkelerine göre bölmeyi düşünüyordu. Palmerston'dan farklı olarak o, Kafkasya'yla ilgilenmiyordu; Ruslarla tekrar savaşılmayacaksa, İsveç ve Finlandiya'yla da bir ilgisi yoktu. Fakat Bonapartçı duygularla ve Paris Borsası'na yoğunlaşmış düşünceleriyle, ilgilendiği üç bölge vardı. İtalya için bir şeyler yapmayı, öte yandan "bir tür" Polonya devletini tekrar kurmayı istiyordu. Ren Nehri'nin sol yakasını Fransa hesabına kazanmayı çok isterdi; öte yandan, Tuna prensliklerinde yaşayan Romen halklarının, ulus olarak tanınmak isteyen bir Latin halk olduğunu ona hatırlatan nüfuz sahibi bir baskı grubunun etkisindeydi. Pélissier'nin Kırım'daki ordusuna gelince, o 150.000 kişiden artakalanlar, Fransa'ya ne kadar erken dönseler o kadar iyiydi. Kongre sona erdiğinde Cla-

⁵ Palmerston'dan Clarendon'a, 26 Eylül 1855, Add. MSS. 48579 ve 25 Şubat 1856, Add. MSS. 48580.

⁶ Nesselrode'dan Orlov'a, 11 Şubat 1856, Bessmernaja, "K Istorii Pariskogo Mira 1856g," KA, 75. (1936), s. 16.

rendon, Stratford de Redcliffe'e "İmparator'un bizzat kendisi bana itiraf etti," dedi. "Hastanelerde 22.000 kişi olduğuna ve arkasının da gelmesi olası olduğuna göre, barış onun için askerî olduğu kadar, finansal ve politik bir zorunluluğa dönüşmüştür."

Palmerston Ruslara ödün vermek istemiyordu. Hatta Padişah'ın egemenliğini kabule hazır özerk Gürcü ve Çerkez prenslikleri kurmayı umut ediyordu.⁸ Bununla birlikte, Clarendon, Kongre daha başlarken tek başına bırakılmanın tehlikelerini sezmişti. Orlov, zapt edilen Kars Kalesi'nin iadesini Besarabya'da ayrıcalıklara bağlamak isterdi çünkü. Fransızlarla Avusturyalılar bu konularda pazarlığa oturmayaya hazırdılar. Clarendon bir yandan Londra'dan yeni direktifler beklerken Palmerston'ı uyardı: "Önümüzdeki kırk sekiz saatin içinde kendimizi yalnız başımıza kalmış ve savaş veya barış gibi çok ciddi bir seçim yapmak durumunda kalmış olarak olabiliriz." Fakat Başbakan, Dışişleri Bakanı'na kalırsa fütursuz bir ruh hali içindeydi. Palmerston 29 Şubatın arifesinde "Yüreksiz olan hiçbir zaman güzel kadını kazanmamıştır," diye karşılık verdi. "Talih işte o güzel kadındır ve yüreklilik, dostlarımızla yaşayacağımız tüm güçlüklerle ve hasımlarımızın yaygaralarına rağmen onu elde edecektir." Başbakan olsa olsa "Rusları Besarabya sınırı konusunda zorlamamız nedeniyle çarpışmaların yeniden başlaması halinde Avusturya'ya savaşa girmesi için baskı yapmanın" hata olacağını itiraf ediyordu. "Bu, Avusturya'nın Rusya tarafına geçmesini garantiler," dedi. Clarendon bunun üzerine sinirlendi. "-Biz- derken ve Ruslar yola gelmediği takdirde savaşa devam etmemizden söz ederken her halde iki yıl öncesinin Fransası'nı düşünüyordunuz, oysa böyle bir şey söz konusu değil" diye karşılık verdi. "İmparator ve zaten İmparatorun sözünden çıkmayı aklından bile geçirmeyen Walewski di-

⁷ Clarendon'dan Stratford de Redcliffe'e, 25 Nisan 1856, Lane-Poole, *Stratford Canning II*, s. 436.

⁸ Aynısı aynısına, 22 Mart 1856, age., s. 435; Rich, *Why the Crimean War?*, s. 172 ve 186.

şında burada bir şekilde barış yapmaya hazır olmayan hiç kimse yok." Clarendon, Palmerston'ı bir konuda daha uyardı: Napoléon'un, devrimcilerin imparatoru olarak, Avrupa'nın bütün ezilen uluslarını kurtarmayı amaçlaması tehlikesi vardı; hem yalnız İtalyanlarla Polonyalıları da değil, aynı zamanda Romenleri, Macarları ve Güney Slavlarını da. Bu, liberal kisveli bir Whig için çok fazla radikal bir haçlı seferi olurdu; Palmerston da hükümeti içindeki karşıt mırıltıları duyunca, erişilmez olanı elde etmekte daha az ısrarcı oldu.⁹

Orlov bu arada bütün müttefik taleplerini yumuşatmayı başardı.¹⁰ Özerk Kafkas devletlerinin bir daha lafı açılmadı; Ruslar da bir yüce gönüllülük gösterisiyle Besarabya'da önemli ayrıcalıklar karşılığında Kars'ı iade etmeye razı oldular. Çar yine de Tuna kıyılarından çekilmeye razı olmak zorunda kaldı ama Rusya, Müttefiklerin İmparatorluktan koparmaya çalıştıkları Besarabya bölgesinin üçte ikisini korudu. Tuna prensliklerinden Boğdan'a iade edilen Güney Besarabya'nın küçük parçası, barış anlaşması sonucunda Rusya'nın kaybettiği biricik bölge oldu. Kuzey sularında yalnız bir tek ikinci derecede önemli değişiklik yapıldı: İngiltere, Fransa ve Rusya'nın yetkilileri tarafından Paris Antlaşmasıyla aynı günde imzalanan ayrı bir anlaşmaya göre Aaland Adaları bir daha tahkim edilemeyeceği gibi, takımadalarda bir daha hiçbir askerî ya da deniz kuvveti tesisi kurulamayacaktı. Fakat Bomarsund tarafsızlaşmış tarihi bir kalıntı olarak kalsa bile Çar, İmparatorluk Rusyası altmış yılı aşkın bir zaman sonra yapılan devrimle çökünceye kadar Kronstadt'ta, Sveaborg'da ve Finlandiya Körfezi'nde, amiraller Napier ile Dundas'a meydan okuyan diğer kalelerde asker bulundurmaya sürdürdü.

Kongre 4 Martta Ruslar için yaşamsal önem taşıyan bir sorunu ele aldı. Müttefiklerin ilk taleplerinden üçüncü mad-

⁹ Palmerston'dan Clarendon'a, 28 Şubat 1856, Add. MSS. 48580; Clarendon'dan Palmerston'a, 29 Şubat 1856, Maxwell, *Clarendon*, II, s. 116.

¹⁰ Orlov'dan Nesselrode'a, 2 Mart 1856, daha önce sözü edilen Bessmernaia yazısı, KA, 75, s. 27-30.

deydi bu: Karadeniz'in tarafsızlaştırılması. II. Aleksandr, Orlov daha St. Petersburg'tan ayrılmadan önce Sivastopol'ün ayakta kalan tersanelerini ve istihkâmlarını kurtarmak için pek az umut olduğunu istemeyerek kabul etmişti. Orlov'la Brunnow buna rağmen, donanmaya ait bütün askerî donanım depolarının yerle bir edilmesi talebinin, cephanelik olmayan istihkâmları da sökmeyi içermesi gerekmediğini boşu boşuna kabul ettirmeye çalıştılar. Ancak bu savunma delegasyonları etkilemedi. Esir ticaretini ve Kafkasya'yla Türkiye'nin Erinenistan kıyılarındaki küçük limanlardan tehlikeli kaçak mal taşınmasını durdurmak için Karadeniz'de savaş gemilerinin gerekli olduğu iddiası da sökmedi. Ruslar yine de İngilizlerin tüm itirazlarına karşın, umduklarından fazla ayrıcalık elde ettiler. Kongre, barış antlaşmasının Karadeniz'in tarafsızlaştırılmasını öngören maddelerine Azak Denizi'ni katmamıştı. Rusların böylece Nikolayev ve Kerson nehir limanlarında doklar ve istihkâmlar, ayrıca sahil muhafaza görevleri için silahlı küçük gemiler bulundurmaları mümkün olacaktı. Antlaşma bundan başka Karadeniz sularında herhangi başka bir gücün savaş bayrağını yasaklıyor; ve 1841'de olduğu gibi, yeniden elden geçirilen bir Boğazlar Anlaşması, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını, Osmanlı İmparatorluğu barış halinde olduğu sürece, yabancı savaş gemilerinin geçişine bir kez daha kapıyordu. Bununla birlikte, St. Petersburg'a en çok dert olan, Paris Antlaşması'nın XI. Maddesindeki Karadeniz'le ilgili hükümler oldu. Avrupalı devlet adamları, büyük bir devletin kendi karasularında bir donanma bulundurma hakkını şimdiye kadar hiç kısıtlamamışlardı.¹¹

Ruslar bu utanca karşın bir manevi zafer elde ettiler. II. Aleksandr 31 Martta St. Petersburg'ta ilan ettiği bir manifestoyla, Tanrı'nın inayetinin "savaşın ilk ve başlıca hedefini" yerine getirdiğini bildirdi: "Doğudaki bütün Hristiyanların gelecekteki kaderleri ve hakları bundan böyle garantiye alınmıştır. Padişah bunu resmen kabul etmiştir. Ruslar! Ça-

¹¹ Baumgart, age., s. 113-16.

balanız ve özverileriniz boşuna olmamıştır. Büyük görev başarılmıştır.”¹² Bu manifesto bir anlamda Rus Kilisesinin, Padişah’ın imparatorluğu içindeki Hristiyanlar üzerindeki tarihî koruyuculuk haklarını belgelemek için zekice bir çabasıydı.

Ama Çar’ın bildirgesinin arkasında bu aldatıcı görünüşü kurtarma çabasından daha ciddi bir amaç gizliydi. Paris Kongresi’nin açılışından bir hafta önce 18 Şubat’ta Padişah Abdülmecid’in bir fermanı, Türk olmayan ve Hristiyan tebaasına yasalarla hükümet katında düzeltilmiş bir konum vaat ediyordu. Bu çok önemli reformun –Hatt-ı Hümayun’un– arkasında Stratford de Redcliffe’le Fransız ve Avusturya elçilerinin zorlamaları vardı. Ama Çar Aleksandr, Orlov’a, Sultan’ın Hristiyanlarının geliştirilmiş konumunun sonsuza dek garantilenmesi için reform fermanının barış antlaşmasına dahil edilmesinde ısrar etmesini emretti. III. Napoléon her ne kadar bu konuda Ruslara bir yere kadar taraf oluyorsa da, antlaşmanın son şeklinde Hatt-ı Hümayun’dan bahis, büyük ölçüde Avusturyalılarla İngilizlerin ısrarları üzerine, yumuşatılmıştır. Barış Antlaşması’nın IX. maddesi, fermanın “büyük değeri”ni teslim etmekle beraber, Padişah’ın tebaasıyla ilişkilerine ya da imparatorluğunun iç yönetimine karışma hakkını herhangi bir yabancı devletten esirgiyordu. St. Petersburg’ta –ve oradan da çok Kutsal Moskova’da– böylesine belirsiz bir reform vaadi karşısında Türk yetkililerin, çok geçmeden Hatt-ı Hümayun’da vaat edilen haklara uymaya son verecekleri tahmin ediliyordu. Çar’ın manifestosu dolayısıyla Türk yetkililerinin gelecek verilen sözden geri dönmelerinin korkunç olacağı vurgulanarak, Padişah’ın adalet vaadinin bütün dünyaya tanıtılması amaçlanıyordu. Bununla birlikte, Hatt-ı Hümayun ve Barış Antlaşması gibi, manifesto da “Kutsal Yerler”den söz etmediği için, Padişah’ın imparatorluğunda Rus etkisini perçinleyemedi. Eski günlerin kavgaları işte böyle çabucak unutulmaktadır. Gerçekten de o on yılın sonundan önce Kudüs’te ayaklanmalar oldu ve

¹² Age., s. 130.

Suriye, Lübnan ile Arap Yarımadası'nda Hıristiyan toplulukları kılıçtan geçirildiler. İşin garip yanı, bu münasebetle müdahalenin III. Napoléon'dan gelmesidir. Fransızların imparatoru böylece bu fırsattan yararlanarak İstanbul'da Fransız önceliğini kabul ettirmiştir.¹³

Paris Kongresi görünürde Fransız İmparatoru için bir zaferdi. Ama onun umut ettiği gibi, yeniden düzenlenen bir Avrupa haritasına bir yeni-Bonapartçı biçim vermedi. Polonya için hiçbir şey yapılmadı: Orlov, konferans masasında Polonya sorununun ele alınmamasını istemişti. Dediğine göre, bu denli hassas bir konunun tartışılması, o yazın daha ileri bir tarihinde Moskova'da yapılacak taç giyme töreninden sonra hükümdarının, Polonyalı tebaasına ayrıcalıklar bahsetme planını engelleyebilirdi. Bu isteği de Fransızlarla İngilizler tarafından kabul edildi.¹⁴ Romenler için de az şey yapıldı: Güney Besarabya'dan alınan üç bölgeyle genişletilen Eflak ve Boğdan'ın sözde Padişah'ın hükümrانlığında olmaları onaylanırken, bir yandan da onlara "bağımsız bir ulusal yönetim" vaat edilmişti; bu ayrıcalık ise altı yıl sonra Fransız korumasında bir Romen ulusal devleti doğuracaktı. Daha şaşılabilecek olan bir şey ise, La Marmora'nın askerleri Sivastopol önlerinde savaşırken Napoléon tarafından Cavour'a verilen garantilere rağmen, Sardinya-Piyemonte'ye hizmetlerinden dolayı herhangi bir somut ödül verilmemesi oldu. Bunda, İmparator'un, kiliseyle anlaşmazlık halinde bir İtalyan devletini destekleyerek Fransız kilise yetkililerini gücendirmek istememesinin bir yere kadar rolü olmuştu.

Fransız desteğinin yokluğunda İtalyan davasını savunmak İngiltere'ye düştü. Palmerston, Kongre'nin ilk günlerinde bir tuhaflık örneği sergileyerek, Clarendon'a, Cavour'un, bir İtalyan devletinin ilk sömürgesi olarak kendilerine Kırım'ın verilmesi karşılığında Avusturya'nın elindeki Lombardiya'yla Venedik üzerindeki taleplerinden vazgeçiri-

¹³ M.S. Anderson, *The Eastern Question*, s. 156-7.

¹⁴ Baumgart, age., s. 140; Palmerston'dan Clarendon'a, 7 Mart 1856, Add. MSS. 48580.

lebileceğini ileri sürmüştü. Mart ayında hâlâ olağandışı bölge değişiklikleri öneriyordu, ama bu kez Piyemonte'den daha az uzak olarak.¹⁵ Başbakanından daha ılımlı olan, fakat "İtalyan devletinin" Avrupa için "bir skandal olduğuna" samimi olarak inanan Clarendon, 8 Nisanda bir konuşma yapmakla yetindi. Bunda Napoli Kralı'nın baskıcı önlemlerini, Papalığın kötü yönetimini ve Romagna'da Avusturya birliklerinin varlığını kınıyordu. Clarendon, Palmerston'a "oldukça baskıcı bir dil kullandığını, yaptığı konuşmanın ise, ister iyi ister kötü olsun, Cavour'u hoşnut ettiğini ve Buol'ü kızdığını" söyledi. Cavour sonradan Torino'daki parlamentoya Clarendon'un "İtalya'nın davasını kamuoyunun engeli önüne koyduğunu" ifade etti. Cavour aynı zamanda Kongre'nin onu hayal kırıklığına uğrattığını da gizlemedi. Clarendon'ın konuşmasından sonra İtalya'nın, Savoia hanedanının saltanatında birleşmesinin, İngiliz halkının gözünde sadece "saygın" bir dava olmayıp bir savaş ortaklığının doğal sonucu olduğunu ileri sürüyordu. Clarendon'ın bu dostluğu devam ettirmeye hazır olduğuna ve İngiliz kuvvetlerinin yakın bir zamanda İtalyan birliklerinin yanı başında Piyemonte'nin genişlemesi için Avusturya'ya karşı savaşacaklarına, hata yaparak kendini inandırmıştı. Bu türden bir savaş, Kırım ittifakının sonuçlarının en garibi olurdu.¹⁶

Paris Antlaşması 30 Martta imzalanmasına rağmen, savaşın resmen sona erdiği haberi 2 Nisandan önce Kırım'a ulaşmadı. Barış, kulak zarlarını paralayan 101 pare top atışıyla selamlandı. Ertesi gün, insanları saran ferahlık duygusuyla alay eder gibi, ilkbahar havası fena halde bozuldu. General Codrington, "Kışın gördüklerimizden geri kalmayan şiddette bir kar fırtınası" diye ertesi gün yazdığı bir mektupta belirtiyordu.¹⁷ Düşman ordular çok geçmeden resmî bir

¹⁵ Palmerston'dan Clarendon'a, 25 ve 27 Şubat ve 7, 8, 9 ve 11 Mart 1856, Add. MSS. 48580.

¹⁶ Clarendon'dan Palmerston'a, 8 Nisan 1856, Di Nolfo, *Europa e Italia*, s. 508; Mack Smith, *Cavour*, s. 88-92.

¹⁷ Codrington'dan Panmure'e, 5 Nisan 1856, Pan. Pap., II, s. 191; Rose Journal, 2 ve 5 Nisan 1856, Add. MSS. 42838.

onayla arkadaşlık ediyorlardı. General Gorçakov ocak ayı sonunda Rusya'nın güney ordularının komutasını bırakarak Polonya'da başkomutan olmuştu. Yerini alan General Luders, 1854 Temmuzunda Cardigan'ın şanssız keşif devriyesi Tuna kıyılarına ulaştığı sırada Çar'ın, cephede İngiliz birliklerini ilk gören yüksek rütbeli subaylarından biriydi. Aynı Luders şimdi 13 Nisanda Pélissier ile Codrington'ı Çar'ın birliklerinin Mackenzie Tepelerindeki bir geçit resminde selam almayaya davet ediyordu; geçit resminden sonra müttefik generallerini zengin bezeli büyük bir çadırdaki geç bir kahvaltıyla ağırladı. Codrington, "Görkemli bir silah, bayrak, davul ve top gösterisiydi... Bundan güzel düzenlenemezdi" diye bildirecekti. "50-60 kişi sofraya oturduk. Her lüks vardı -havyar, şişe şişe bira, rozbif, birbiri arkasından getirilen yemekler, son olarak da büyük iki mersin balığı." İki gün sonra bu davetin karşılığı yapıldı. Ruslara bu kez Mareşal Pélissier ev sahipliği yaparken Fransız ordusu at yarışları ve Afrika Avcı Erleri bir gösteri düzenlediler. 17 Nisanda müttefiklerin ve Rusların kodamanları yine beraberdiler. Fransız piyadelerinin 88 taburu, 7 süvari alayı, kuşatma topçuları, istihkâmcılar ve 198 top geçerken Luders'le Pélissier yan yana duruyorlardı. Codrington'ın düzenlediği öğle yemeğinden sonra İngiliz ordusunun 49 taburu denetimden geçti. Ne çare ki savaşı kazananlar, Rusların sağladıkları lüksü konuklarına gösteremiyorlardı.¹⁸

Cömertçe dağıtılan pasolar çeşitli ulusların birliklerinin kaynaşmalarına olanak verdi. Çok geçmeden eski düşman askerlerin içkiyi kaldıramadıkları görüldü. Kısa süre sonra yüzlerce Rus askeri şeker, tuz ve çay satın almak için Balaklava'ya gelir oldu. Girişimci Bayan Seacole bu arada ülkenin içerilerine gitti; Simferopol'ü, Bahçesaray'ı ziyaret etti. Öte yandan, Mackenzie Tepelerinde düzenlenen bir at fuarı tam bir fiyasko oldu: Ruslar, İngiliz subayları tarafından istenen paraları ödemeye yanaşmıyorlardı. "Yakın ta-

¹⁸ Codrington'dan Panmure'e, 15 Nisan 1856, Pan. Pap., II, s. 92; Cliff. Lett, s. 277-82.

rihteki düşmanlar" güvenilir müttefik atlarını satmak fikri çok geçmeden Kraliçe'nin öfkeli protestolarıyla durduruldu. Ama Kırım'daki askerler için düşman şimdi Ruslar değil, salt can sıkıntısıydı. Vakit geçirmek için atletizm yarışmaları, at yarışları ve kriket oyunları denendi. İngilizler de Fransız örneğini taklit ederek, bir kamp tiyatrosunun derme çatma sahnesinde amatör tiyatroculuğu teşvik ettiler. Bu eğlencelerin birinde Hafif Süvariler, Covent Garden Kraliyet Tiyatrosu'nun mart başlarında yanmasıyla muhtaç duruma düşen zavallılar için 70 sterlin topladı.¹⁹

Palmerston, Paris Antlaşması'nın imzalanmasından dolayı Clarendon'a yazdığı bir kutlama mektubunda, "Kırım'da daha fazla oyalanmaya niyetim yok," diye belirtmişti.²⁰ Ruslar askerlerin gemilere binmeleri için Sivastopol Limanı'nın kullanılmasına itiraz etmemişlerdi; nisan sonlarında da nakliye gemileri Boğazlar'dan geçip Akdeniz'e çıkıyordu. Codrington Panmure'e, "Bence Sardinyalılar önden gitmeli," dedi. "O kadar sessizce yardım ettiler, o kadar vefalı davrandılar, karşılığında da o kadar az şey kazandılar ki önden gidip masraflardan kurtulmalılar."²¹ La Marmora'nın askerleri çok geçmeden Cenova'ya doğru yola çıktılar ve Torino'da törenle karşılandılar. Marsilya yolcusu Fransız nakliye gemileri tarafından izlendiler. Ama çok geçmeden İngiliz birliklerinin büyük bir kısmının o yıl İngiltere sahillerini göremeyecekleri belli oldu. Malta, Korfı ve Cebelitarık'ta görev yapan askerlerden nöbeti devir almak gerekiyordu. Barış antlaşmasının imzalanmasının üzerinden bir hafta geçmeden de beklenmedik bir sırada Codrington'a beş alayını vakit kaybetmeden Kanada'ya yollama emri geldi. Kırım Savaşı'nın ikinci derecede önemli cıvellerinden biri, çarpışmalar devam ederken İngiliz ve Rus imparatorluklarının tek ortak sınırları olan Yukon'la Rus-Amerikan şirketinin Alas-ka topraklarının uzak sınırında hiçbir önlemin alınmamış

¹⁹ Dodd, *Pictorial Hist*, s. 510.

²⁰ Palmerston'dan Clarendon'a, 30 Mart 1856, Clar. MSS. Dep. C49.

²¹ Codrington'dan Panmure'e, 1 Nisan 1856, Pan. PAP., II, s. 178.

olması. Ama barış yapıldıktan sonra Palmerston, İngilizlerin Amerikan vatandaşlarını tasarlanan Yabancılar Lejyonuna katılmaları için kandırdıklarına dair Başkan Pierce'in yönetiminin şikâyetlerinden rahatsız olmaya başladı. Amerikalılar, Napoléon'la uğraşıldığı sıralarda Kanada'nın istilasını düzenlerken 1812'de Savaş Bakanı'ydı ve Pierce'e hiç güvenmiyordu. "Kuzey Amerika sömürgelerimizdeki garnizonu desteklemek için bir gün bile kaybedilmemeli" dedi.²²

Kuzey Amerika'ya gidecek sonuncu alay mayısın ilk haftasının sonunda Sivastopol'den yola çıktı. Fakat 1 Haziran'da Codrington'ın, hâlâ çadırlarında gemi bekleyen 41.000 askeri vardı. Kraliyet Donanması'nın, savaş gemilerini nakliye işinde kullanmayı reddetmesine General fena halde sinirlenmişti. Onu telaşlandıran bir başka şey de yeni bir tifüs ve kolera dalgasının, iki yaz önce Varna'daki hastalıklar kadar çabuk yayılması olasılığıydı. Kraliçe Victoria'nın, Codrington'ın raporlarını okuduktan sonra şahsi müdahalesi, Donanma Bakanlığının "soylu ve yiğit birlikleri" donanmanın gemileriyle yurda getirmekteki itirazı ortadan kaldırdı ve haziran ayı boyunca askerlerin gemilere bindirilmeleri hızlandı. Mareşal Péliissier ile son Fransız birlikleri 5 Temmuzda Sivastopol'den ayrıldılar. Bir hafta sona HMS *Algiers* Codrington'la kurmaylarını götürmek için beklerken, bir İngiliz borazancısı, Kırım'da 666. ve sonuncu defa kalk borusunu çaldı.²³

Savaşla ilgili Devlet Bakanı mayısın ilk haftasında Lordlar Kamarası'na ilk ayrıntılı kayıplar listesini sundu. Kırım'a yapılan çıkarma günüyle Sivastopol'ün zaptının 1855 eylülünün sonunda tamamlanmasına kadar İngilizler 158 subayı ve 1775 eri savaş meydanında kaybetmişler, 51 subayla 1548 er ise aldıkları yaralar sonucu hayatlarını kaybetmişlerdi. Panmure bunlardan başka, 1855 sonuna kadar koleradan ölenlerin 35 subayla 4244 er, başka hastalıklar

²² Palmerston'dan Panmure'e, 30 Mart 1856, age., s. 172.

²³ Mektuplar, age., s. 226, 234, 269.

sonucunda ölenlerin ise 26 subayla 11.451 er olduğunu söyledi. 322 asker de 1856'nın ilk üç ayında yaralarından dolayı veya hastalıktan ölmüşlerdi. Panmure dolayısıyla Parlamento'yu, on sekiz ayın içinde toplam 19.584 ölüm olduğuna, bunların onda birinden azının ise savaş meydanında gerçekleştiğine dair bilgilendirmişti.²⁴ 111.000 İngiliz subay ve eri Kırım'da görev yaptıklarına göre, Panmure'e göre kayıp oranı, Avrupa anakarasındaki daha önceki veya daha sonraki savaşlardaki kadar yüksek değildi. Bununla birlikte Bakan'ın verdiği rakamlar aldatıcı denecek kadar düşüktü; şöyle ki, başka savaş sahnelerindeki (özellikle Baltık'taki) ölümleri ve kolera'nın ilk kurbanlarını aldığı Varna'daki hastalıktan ölümleri içermiyordu. Yine de savaş meydanında ölenlerle hastalıktan hayatlarını kaybedenler arasındaki oran her halde doğrudu. Fransızların kayıpları muhakkak ki daha fazlaydı –en ılımlı tahminlere göre savaş meydanında 10.240 ölü, yaralarından dolayı veya hastalıktan ölenler ise 70.000 kişi– ancak Fransızlar savaşa İngilizlerin hemen hemen üç katı asker göndermişlerdi.²⁵ Hiç kimse, ölen ya da yaralanan, hele hastalıklardan hayatlarını kaybeden Türkleri saymaya gerek görmemişti. Aynı şekilde, Rusların verdikleri kayıplar da bilinmiyor, gazeteler sadece Çar'ın ordusunun “muazzam kayıplar” a uğradığından söz ediyordu. Bu bildiriler doğru olsa gerek, zira Çar yanlısı ve Sovyet kaynaklarının en dikkatli modern analizleri “Kırım Savaşı sırasında hayatlarını kaybeden Rus silahlı kuvvetler mensuplarının büyük bir olasılıkla 450.000 kişinin biraz üstünde olduğunu” öne sürüyor.²⁶ Ne olursa olsun, savaş muhabirlerinin ve Roebuck Komitesinin açıkladıkları sefaletle rağmen, İngiltere'nin denizcilerinin ve askerlerinin, hükümdarlarıyla devlet adamlarının korktukları kadar büyük kayıplara uğramadıkları daha 1856 ilkbaharında anlaşılmıştı.

²⁴ Panmure, Lordlar Kamarası, 8 Mayıs 1856, Hansard, 142, s. 187.

²⁵ De la Gorce, *Histoire... Second Empire* I, s. 413-14 ve 472.

²⁶ Curtiss, *Russia's Crimean War*, s. 471.

Londra'daki bazı uzlaşma bilmez kişiler, barışın çok erken ve utanç verici koşullarla yapıldığını, Çar'ın bu kadar az toprak kaybetmesinin ise korkunç olduğunu düşünüyorlardı.²⁷ Fakat genelde insanlar, Tennyson'ın öngörüsünün tersine, "görkemli adlar oluşurken parlayan" bir savaşın sona ermesine genellikle şükrediyorlardı. Muhafızlar Tugayının temmuzun ikinci haftasında Londra'da yürümesinin dışında bir tek zafer resmi geçidi yapılmadı. Bununla birlikte, Kraliçe Victoria, İngiltere'ye dönen her alayı şahsen karşılayabilmek için birliklerin hareketi konusunda bilgilendirilmesini istedi. O yaz Kraliçe'nin takvimi Portsmouth, Aldershot ve Woolwich'te bir dizi birlik denetimini içerdiği gibi, eşiyle birlikte hastaneleri ziyaret etmeyi de ihmal etmedi ve yürüyebilen yaralıları Windsor'da ağırladı.

Geri dönen ilk birlikler onuruna düzenlenen törendeki bir olay Kraliçe'nin önyargılarına ışık tutmaktadır. İzmit'ten gelen süvarilere –8. Hafif Süvarilerle 17. Mızraklı Süvarilere– İrlanda'da hizmet için gereksinme vardı. 12 Mayıs kadar erken bir tarihte Portsmouth'a vardılar. Sabahleyin karaya çıkmalarına ve ambarlarda geçen iki haftaya rağmen öğleden sonra Kraliçe, Prens Albert ve iki çocukları tarafından denetlenmeye hazırıldılar. Tören alanının etrafına toplanmış subay eşlerinin arasında *Journal during the Russian War* (Rus Savaşı sırasında Günlük) adlı eseri Noelden kısa bir süre önce yayımlanmış Fanny Duberly de vardı. Fanny'nin eniştesi Francis Marx günlüğü baskıya hazırlarken bazı olayları yumuşatmıştı, fakat bu ayıklanmış uyarlama her ne kadar genç kadının yolladığı mektuplardaki ışıltıdan yoksun idiye de, Raglan'la Cardigan'a ilişkin bazı eleştirel imalar metne sızmıştı, ayrıca Fanny'nin, Henry'ye Varna'dan Kırım'a kadar eşlik etmek için Başkomutan'a nasıl meydan okuduğunun anlatısı da yerli yerinde duruyordu. Fanny, Kraliçe'nin, günlüğün kendisine ithaf edilmesini reddetmesiyle bir hayal kırıklığı yaşamıştı. Ama eser buna rağmen okuyucu kitlesi arasında büyük sükse yapmıştı; başka subayların karılarından

²⁷ Mosse, *The Rise and Fail of the Crimean System*, s. 2-5.

daha uzun süre Kırım'da kalmış olan Fanny de kendini haklı olarak bir kahraman olarak görebilirdi. Afrika Avcıları (*les Chasseurs d'Afrique*) tarafından pohpohlanan genç kadın, bu askerlerin açık mavi renkli üniformasıyla bakışları üzerine çekerek o öğleden sonra hükümdar ailesini bekliyordu. Fakat Duberly'ler şanslı bir günlerinde değillerdi. Fanny'nin, o akşam kız kardeşine yazdığı kısa mektupta bir olayı atlaması çok anlamlı. "Sevgili Selina," diye başlıyordu, "Kraliçe az önce bizi denetledi. Kraliçe'yle Prens Albert beni başlarıyla selamladılar, kızları Prenses de, 'Bakın -işte Bayan Duberly' dedi." Oysa Kraliçe tek kelime söylemeden geçmişti.²⁸

Büyük bir törenin ise bir sonraki yaza kadar beklemesi gerekecekti. Kraliçe 1855 Noeli'nden beri düşman karşısında çok büyük kahramanca davranışları ödüllendirmenin yollarını aramıştı. Her rütbedeki askere verilebilen kara ve deniz nişanını -Victoria Nişanı'nı- öneren ve dizayn eden Prens Albert olmuştu. 5 Şubat 1856 günü açıklanan bir bildiri, (o zamanki adıyla) "Victoria Yararlık Nişanı"nın oluşturulmasını Kraliçe'nin onayladığını duyuruyordu. Fakat ilk ödüller bir on iki ay daha sahiplerini bulmadı; böylece Kraliçe'nin, Hyde Park'taki bir törende ilk altmış iki Victoria Nişanı'nı şahsen sahiplerine vermesi 1857 yazının ortasını bulmuştu.

26 Haziran günü töreni uzaktan olsun izlemek için 100.000'den fazla insan parka dolmuştu. Bir kez daha atı Ronald'a binmiş olan Kont Cardigan, 11. Hafif Süvarilerle Kraliçe'nin önünden geçtiği sırada çılgınca alkışlar koptu. "Yiğit altı yüzler"den hayatta kalan dört kişinin nişanları o öğleden sonra bizzat hükümdar tarafından göğüslerine işnelendi.²⁹ Aralarında Binbaşı Henry Clifford'ın da bulunduğu Alma ve Inkerman kahramanları da aynı şekilde nişanlarını aldılar. Fakat yeni nişanın Sivastopol'de ele geçen toprakların madeninden yapıldığı vurgulandıysa da, ödül özellikle

²⁸ F. Duberly'den S. Marx'a, 12 Mayıs 1856, Add. MSS. 47218 B; Tisdall, *Mrs. Duberly's Campaigns*, s. 164-8.

²⁹ *Times*, 26, 27 ve 29 Haziran 1857; mektuplaşmalar, Pan. Pap., II, s. 46, 50, 66, 81, 217, 274-5, 354, 390-1; Thomas, *Charge! Hurrah! Hurrah!*, s. 283.

Kırım Savaşı'nın madalyası değildi. Gerçekten de kronolojik sıraya göre ilk Victoria Nişanı'nı alan, Napier'nin Baltık Filosu'ndaki bir deniz subayıydı: Teğmen Charles Lucas, 21 Haziran 1854'te Bomarsund bombardımanı sırasında gemisi HMS *Hecla*'nın güvertesine düşen patlamamış mermiyi aldığı gibi denize fırlatmıőtı.³⁰ Kahramanların bu son geçit resminde savaşın belleklerde iz bırakan ilk olayının anılması çok yerinde olmuştu.

³⁰ Yukarıda sözü edilen olaylara bakın s. 114 (Lucas) ve 230 (Clifford).

BİR TARİH SAYFASI

İngiliz halkına göre, Hyde Park'taki tören Rusya'yla yapılan savaşa noktayı koymuştu. Zaten 1857 yılının o haftasında Meerut'tan Ganj Ovası'na yayılan isyanla ilgili endişe verici haberler geliyordu; çok geçmeden de günlük ve haftalık gazetelerin ilgi odağı Kırım yerine Cawnpore oldu. Doğudaki bu iki kritik olay, bazı Londralıların gözüne birbiriyle yakından ilişkiliydi; Westminster Kilisesi'nin batısında hâlâ göze çarpan kırmızı granit sütun, Kırım Savaşı ve Hint İsyanı'nda ölen Westminster Okulu öğrencilerinin anısına dikilmiştir. "Rusya Savaşı"nın ölülerine taştan övgü azdır. Sadece Kırım'da veya Varna'da ölen Muhafızlar Tugayından 2162 subay ve er, Londra'da özel bir anıtla anılmaktadır; bunun kenarlarında Alma, Inkerman ve Sivastopol adlarıyla onurlandırılmaktadır. Ve Fransız müttefikin damarına basmak ister gibi, bu anıt için seçilen yer Waterloo Meydanı'nın ortasındadır. Londra merkezinde hiçbir sokak adı Çar'ın imparatorluğuyla yapılan savaşı anımsatmamaktadır. Buna karşın III. Napoléon'un Paris'i bir Sivastopol Bulvarı'yla, bir Alma Köprüsü'yle ve Malakoff Tabyası'nın adını taşıyan bir banliyösüyle övünebilir. II. Victor Emmanuel İtalya kralı olunca Roma da bir Cernaia Sokağı'na kavuştu.

Rusya'da Sivastopol'ü savunanlar kuzeyde St. Petersburg'a giderken Moskova'da kahraman gibi karşılandılar. Müttefiklerin gidişinden altı ay sonra harap olan kenti yeniden bina etmek için yapılan planlar tamamlanmıştı. Ruslar limanı tıkayan batık gemileri kurtarmak için Albay John C. Gowen adında Amerikalı bir mühendisi kullanmak zorunda kaldılar. Bu da altı yıl süren bir iş oldu. Bir yandan da Aziz Vladimir

Katedrali'nin restorasyon çalışmalarına başlandı. 1888'den önce tamamlanmayacak bu mabet, kent uğruna bir yıl süren savaşta ölen yüz bin Ortodoks'un ruhlarına dokunulmazlık sunmak için dizayn edilmişti. Limanın karşı tarafındaki kuzey sahilinde bulunan büyük Rus mezarlığında, piramit biçiminde yeni bir kiliseye, bütün alayların savaşta ölüle-
rinin bir listesi kondu. Savaştan sağ kurtulan kumandanlar sonradan buraya gömüldüler; en başta, 1861'de General Gor-
çakov, 1884'te de Totleben.

Rusya'yla eski düşmanları arasındaki diplomatik i-
lişkiler çok geçmeden yine kurulmuştu. Kraliçe Victoria, Brunnow'u 3 Mayıs 1856'da Londra'ya buyur etti, üç gün son-
ra da Buckingham Sarayı'nda onun onuruna bir şölen verdi. Aberdeen'le Clarendon, davetliler arasındaydılar.¹ Brunnow
bir on sekiz yıl daha elçi olarak Londra'da kaldı. İngiliz dip-
lomatlar da ağustosun ilk haftasının sonunda deniz yoluyla
St. Petersburg'a geldiler. Dışişleri Bakanı'nın yeğeni Thomas
Lister, "Muhteşem Baltık Filo'muza başarıyla karşı koyan ka-
lelerin arasından bir Rus gemisiyle geçerken onurumuzun
kırıldığını hissettik," diye yazdı, Misyona bağlı eski Balak-
lava topçularından Albay Maude ise, "gördüğü kadarıyla"
tabyalara yapılan saldırıların başarılı olmuş olabileceğini
söyledi. Elçilik partilerinde ve kabul törenlerinde geçen bir
haftadan sonra Lister, Avusturya'nın, Rus ortağına sözde
ihanetinin St. Petersburg'ta saldırganların yaptıklarından
daha fazla içerleme hissine yol açtığı izlenimine kapıldı. 14
Ağustosta günlüğüne, "Avusturyalılarla Rusların arasındaki
nefret duygusu sınırsız" diye kaydetti.²

Rusya'yla eski düşmanları Fransa'yla Sardinya-Piye-
monte barışarak birbirlerine eskisinden de yakın oldular.³
II. Aleksandr, III. Napoléon, dışişleri bakanlarıyla 1857 Ey-
lülünde Stuttgart'ta buluştular ve bir Fransız-Rus antantı-

¹ Kraliçe Victoria'dan Kral Leopold'e, 6 Mayıs 1856, QVL, III, s. 189-90.

² Lister Journal, 8 ve 14 Ağustos, Bod. Lib. MSS. Eng. Hist d 483.

³ Bu paragrafın büyük bir kısmı için bkz.: *Rise and Fall of the Crimean System* ve özellikle s. 33 ve 105-26.

nın gerçekten de var olduğunu kanıtlayarak Alman devletlerini telaşlandırmayı denediler. On yıl sonra da Çar törenle Paris'e geldi; fakat arabalı kafilelerin Sivastopol Bulvarı'na çıkmamaları için yol değiştirme çabalarına rağmen, ziyaret başarılı olmadı. Aleksandr, Polonyalı bir vatansever tarafından katledilmekten kıl payı kurtuldu. Çar, Karadeniz'de Rus hareketlerine konulan kısıtlamalara kalben içerlemeyi sürdürüyordu: 1863'te bakanlarıyla bir toplantısında Paris Antlaşması'nın son onaylanmış nüshasını imzaladığı masanın üstüne yumruğunu indirdi; yedi yıl önceki o "korkakça davranışı" nedeniyle kendine için için kızıyordu. 1870 Eylülünde de III. Napoléon'la ordusunun Sedan'da Prusyalılara teslim olduklarını duyunca, istavroz çıkartarak, "Tanrı'ya şükür, Sivastopol'ün şimdi intikamı alındı," diye bağırdı.⁴

Fransa'nın yenilgisi ve Avrupa devletlerinin Alman sorunuyla uğraşmaları, Rusya'ya, Paris Antlaşması'nın zincirlerini kırma fırsatını sağladı. 1870 Kasımı başlarında Çar yurt dışındaki elçiliklerine birer dolaylı muhtıra yollayarak, Rusya'nın kendini artık Paris Antlaşması'nın Karadeniz'le ilgili hükümlerine bağlı hissetmediğinin duyurulmasını istedi. Verilen taahhütlerin bu tek yanlı iptali Londra'yla Viyana'da protestolara, İngiliz basınında da Rusya tehdidine karşı atılıp tutulmasına yol açtı; Parlamentoda ise sert konuşmalar yapıldı. Çar dolaylı muhtırayla ilgili uygulamayı geciktirmeyi kabul ederek, delegelerini, Paris Antlaşması'nı gözden geçirecek bir konferans için Londra'ya yolladı. Büyük Devletler 1871 Martında Londra Antlaşması'na imzalarını attılar: Karadeniz'de tam hükümlerlik hakları Rusya'ya iade ediliyordu. Ancak Padişah'ın hükümeti Paris Antlaşması'nın kalan maddelerini tehlikede gördüğü takdirde, Türkiye, barış zamanında bile Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını yabancı savaş gemilerine açmaya yetkili oluyordu.

Çar ve 1856 Nisanında Dışişleri Bakanı olarak Nesselrode'un yerini alan Aleksandr Gorçakov, Londra Antlaşması'nı diplomatik bir zafer olarak görüyorlardı.

⁴ A. Buchanan'dan Lord Granville'e, 16 Kasım 1870, FO 65/805/466.

Fakat Rusya, Sivastopol'ü yeniden tahkim edemeyecek ve 1880'lere kadar yeni bir Karadeniz donanması yaptıramayacak kadar yoksullaştığından, bu, iddia ettikleri kadar etkili bir zafer olmayacaktı. Bununla birlikte, tam hükümranlılığı yeniden elde etmek Aleksandr için imparator olarak derin bir anlam taşıyordu. İngiliz elçisinin St. Petersburg'tan bildirdiğine göre, Çar, babasının mezarının başında derin bir huşuyla dua ediyordu. Aziz Peter ve Aziz Paul Kalesi'nin katedralinden çıkışta da yanındakilere "İmparator Nikola'nın ruhunun en sonunda huzura kavuştuğunu" söylemişti.⁵

1873-74 kışında Kırım Savaşı tarihin yirmi yıl gerilerinde kalmıştı. Özetle, Kraliçe Victoria'nın İngiliz ve Rus hanedanlarını birleştiren ilk evliliği onaylamasına izin verecek kadar tarihe gömülmüştü. Edinburgh Dükü Alfred -Victoria'nın, I. Nikola'nın 1844'teki ilk ziyareti sırasında karnında taşıdığı bebek- 1874'te St Petersburg'ta Nikola'nın torunu Grandüşes Marie'yle evlendi; dört ay sonra da Çar II. Aleksandr resmî bir ziyaret için Londra'ya geldi. Fakat bundan sonraki yarımyüzyıl içinde bu hanedanlar arasındaki yakın ilişkiler, daha çok İngilizlerle Rusların Danimarka ve Yunan hanedanlarıyla ve Victoria'nın ikinci kızı olan Hessen Grandüşesi Prenses Alice'le olan bağlarından kaynaklanıyordu. Yine Yunan-Danimarka ve Hessen bağlantıları sayesinde Kırım Savaşı'ndan yüz yıl sonra İngiltere tahtının vârisi (Prens Charles) sadece Victoria'nın değil, düşmanı I. Nikola'nın da torununun torunu oluyordu.

Bir arada dünya yüzündeki karaların üçte birini kaplayan Britanya ve Rus İmparatorlukları 1856'dan sonra bir daha savaşmadılar. Barış bu arada birkaç kez tehlikeye girmişti -özellikle 1878'de Türkiye'yle bir başka savaşında II. Aleksandr'ın ordusu İstanbul dolaylarına vardığı ve bağnaz bir İngiliz ulusçuluğu dalgası çılgınlıkta bir çeyrek yüzyıl önceki özgüvenli savaş kışkırtıcılığına denk düştüğünde. Fakat İngiltere'deki ve İngiltere dışındaki devlet adamları ya-

⁵ H. Rumbold'dan Lord Granville'e; 19 Mart 1871, FO 65/820/28; Mosse, age., s. 160-82.

kın geçmişteki hatalarından bir şeyler öğrenmişlerdi; böylece Berlin Kongresi'nde varılan barışsever uzlaşma, Doğu Avrupa'nın bir yüzyılın üçte biri kadar bir süre önemli bir çatışmadan kurtulmasını sağladı.⁶

Rusya'nın 1877-78'de Türkiye'ye karşı giriştiği savaş, ünlü bir askerin kariyerinin daha da yükselmesini mümkün kıldı: Totleben, başarısız olan iki generalin ardından Plevne Kalesi'nin teslim olmasını sağladı. Kırım Savaşı'nın Totleben'den başka üç üst düzey generali de askerî ünlerini perçinlediler: Hindistan'da Sir Hugh Rose'la Sir Colin Campbell ve 1869'daki vakitsiz ölümünden önceki iki yılın içinde yarım yüzyılı aşkın bir zaman içinde Fransa'nın en yetenekli savaş bakanı olan Adolphe Niel. MacMahon, III. Napoléon'un 1859'daki kısa İtalya Seferi sırasında Magenta'da zafer kazanmakla beraber, 1870'te Worth'te yenik düşecek ve Üçüncü Fransa Cumhuriyeti'nin gizli kralcı Cumhurbaşkanı olarak itibarını kaybedecekti. 1864 ile 1866 arasında İtalya'nın başbakanı olan La Marmora, Custozza'da Avusturyalılar karşısında ağır bir yenilgiye uğradı. Raglan'ın ordusunun iki genç subayı Victoria Çağı'nın kahramanları olarak biliniyorlar: Bölük komutanı olarak Redan'a karşı yapılmış iki saldırıya katılan Garnet Wolseley, Ashanti'lerin Kral Kofi'sine, Zulular'ın Kral Cetewayo'suna ve Mısır'ın ulusçu albayı Arabi Paşa'ya karşı seferleriyle ün yapmıştı. 1855 Ocağında bir istihkâm astsubayı olarak Balaklava'ya giden Charles Gordon, sekiz yıl sonra "Çinli Gordon" olacak, 1885'te de "Hartum'lu Gordon" olarak ölümünden sonra üne kavuşacaktı. Onlar "imparatorluk yaratan asker" arketipleriydi.⁷

Kırım Savaşı'nın en ünlü kadın kahramanı ise hiç kuşkusuz Florence Nightingale'di. Nightingale, sağlığı bozulmuş olarak İngiltere'ye dönmüş, fakat bundan sonra yeterli hemşirelik hizmetleri için uzun süre mücadelesine devam etmiş-

⁶ Sumner, *Russia and the Balkans*, s. 238; Palmer, *Chancelleries of Europe*, s. 153-8.

⁷ Bkz.: Wolseley, Lord, *A Soldier's Life*, Cilt I, ilginç ilk izlenimler ve Redan için yapılan çarpışmaların bir anlatısını içermektedir.

ti. Ölümünden üç yıl önce, 1907'de, "Order of Merit" (Yararlık Nişanı) alan ilk kadın oldu. 1902'ye kadar yaşayan Sarah Anne Terrot Hemşire ise Üsküdar'dan hasta olarak dönmüştü, ama Lambeth'deki St. Thomas Hastanesi'nde hemşirelik yapabildi, Victoria'nın taç giymesinin altmışıncı yıldönümünde de Balmoral'a giderek orada Kraliçe'nin elinden Royal Red Cross'u (Kraliyet Kızıl Haçı) aldı.⁸ Zavallı Bayan Seacole uzun yaşamadı. 1856 Kasımında Londra İflas Mahkemesi'ne sevk edildi, fakat davası, *Times* ve *Punch* tarafından üstlenilmesi üzerine mutlu sonla noktalandı. "Orduya, donanmaya ve İngiliz ulusuna çıkar düşünmeden yaptığı hizmetler" karşılığında Kraliçe'nin onayıyla ve Galler Dükü'yle hanedandan iki dükün himayesinde bir "Seacole Fonu" kurulduğu gibi, "Harikulâde Serüvenleri"ni yazmaya teşvik edildi; böylece Jamaika'yı ziyaret edebildi ve Londra'da 1881'e kadar rahat bir yaşam sürebildi. Fakat Mary Seacole'ün başardıkları ölümünün yüzüncü yıldönümüne kadar büyük ölçüde unutuldu.⁹ Buna karşın, Fanny Duberly basınının favorilerinden biri oldu. 1857 ile 1864 arasında Hafif Süvarilerle Hindistan'daydı: *İsyanın Bastırılması Sırasında Orta Hindistan ile Rajputana'daki Sefer Deneyimleri*, 1859'da Londra'da yayımlandıysa da, Kırım anıları kadar canlı ifadeli değildir. Kocasını -vurdumduymaz, donuk ve güvenilir- Henry, yarbay rütbesiyle emekli oldu ve yerleştiği Heltenham'da 1891'de öldü. Fanny ise Portsmouth'ta, ona yüz vermeyen Kraliçe'nin ölümünden sonra iki yıl daha yaşadı.¹⁰

Savaşta hayatta kalanlar yirminci yüzyılın ortalarına kadar yaşadılar. Kırım Savaşı'nın pembe ve beyaz kurdelesini 1918 Haziranı kadar geç bir tarihte, Donanma Bakanlığına görevli Sir Athur Wilson'ın göğsündeydi. Bir zamanlar seçkin bir filo komutanıydı, ileri yaşlarında da Birinci Dünya Savaşı sırasında deniz kuvvetlerinin hemen bütün harekâtlarında

⁸ Richardson, *Nurse Sarah Anne*, s. 165-9.

⁹ Seacole, *The Wonderful Adventures of Mrs Seacole in many lands* s. 31-40.

¹⁰ Tisdall, *Mrs Duberly's Campaigns*, s. 171-215.

danışmanlık yaptı. Kırım Savaşı'nın bir başka denizcisi İkinci Dünya Savaşı başladığı sırada hayattaydı: Chelmsford'ta bir Elektrik Mühendisliği Şirketi'nin kurucusu olan Albay Rookes Crompton, 1914-15'te "kara gemileri" (tanklar) imal etmekten sorumlu komiteye altmış yıl öncesine dayanan bir 'siper savaşı' deneyimi getirmişti. O tarihlerde HMS *Dragon*'daki bir harp okulu öğrencisiyken Redan'a yapılan saldırıdan önce ağabeyini ziyaret etmek için karaya çıkmıştı. "Islık çalan Dick'lerin" (Lancaster tüfeklerinde ateşlenen mermilerin) ve geceleyin savaş alanını ışıklandıran aydınlatma fişeklerinin sesini ve çarpışmanın sonunda siperlerinin önünde "mavimsi bir çakıla" benzeyen şeyin "sapsız kurşun merminin kalıntısı" olduğunu anımsıyordu.¹¹ Albay Crompton 1940 Şubatında, Rusya'ya karşı yapılan savaşın başından sonuna kadar görev yapan hayattaki son subaydan, Sir Fitzroy Maclean'den, yaklaşık üç buçuk yıl sonra öldü. Maclean Inkerman'ın arifesinde Sir George Brown'un emir subayydı, ama daha önce de Varna'da ve Alma Savaşı sırasında Hafif Dragonlarda hizmet etmişti. 1936 Kasımının sonlarında öldüğü sırada yüz iki yaşını doldurmuştu.

Paris Antlaşması'nın imzalanmasından seksen dört yıl sonra Kırım'daki asker gemilerinin gurur kaynağı olan ve dünyanın en büyük gemisiyken binlerce askeri taşıyan uskurlu *Himalaya*, Portland Limanı'nda demirli bir depo gemisi olarak hizmet veriyordu ki, Alman bombardıman uçakları tarafından batırıldı.¹² Emektar asker taşıma gemisinin batırılmasından birkaç ay sonra Almanların Sovyet Rusya içerilerine yüklenmesiyle savaşın Kırım'a geri dönmesi, bilinen yer adlarını yine gazete başlıklarına taşıdı. 30 Ekim 1941 ile 4 Temmuz 1942 arasındaki 248 gün süresince Sivastopol, Kırım Savaşı'nın 349 günündekinden çok daha sıkı bir kuşatma yaşadı. Balaklava'dan Belbek'in ağzına kadar uzanan anti-tank siperleri, Simferopol'den güneye doğru ilerleyen Hitler'in Romen müttefikleri kadar Yalta'dan hareketle Çer-

¹¹ R. E. B. Crompton, *Reminiscences*, s. 11-12.

¹² TG, s. 11; J. Colledge, I, s. 267.

naya boyunca Inkerman'a yönelen Alman zırhlı tümenlerini de durdurdu. Kent sonunda Tottleben'in hayal edebileceği herhangi bir şeyden daha korkunç bombardıman pikelerinin ve top ateşinin etkisiyle teslim zorlandı. Kızıl Ordunun Sivastopol'ü kurtarmasından dokuz ay sonra 1945 Şubatında bir İngiliz başbakanı ilk kez Balaklava sokaklarında dolaştı. Karşılaştığı Rusları ilgiyle inceliyordu. Churchill özel doktoruna, "Gururlu bir görünüşleri var" dedi ve ekledi: "Gururlanmakta haklılar."¹³

Kırım Savaşı 1920'lerde ve 1930'larda Minden veya Dettingen kadar kulağa yabancı geliyordu. Ypres, Verdun, Somme ve Gelibolu'daki kıyımdan dehşet ve tiksinti duyan bir okuyucu kitlesi, Avrupa'nın dış kenarındaki kötü yönetilmiş bir seferin kayıtlarında ilgi veya şaşkınlık uyandıracak bir şey göremiyordu. Gelecekteki savaşların zehirli gazı, tankları, denizaltıları ve mayın tarlalarının ilk uyarı sinyallerini de görmeye çalışmıyorlardı. Kırım'ı incelemek, askerlik uzmanları için bile yararlı görülüyordu. Müttefik zaferleri hiçbir şeyi iyi bir generalliğe borçlu değildi; Shakespeare'in savaş sahneleri gibi, bir dizi göğüs göğüse dövüşten ibaret esnek bir askerliğin ürünleriydiler. İngiltere'de sadece sürekliliği olan iki efsane –Hafif Süvari Alayı'yla "Lambalı Kadın"– bu seferi geçen yüzyıldaki bir düzine benzerinden ayırıyordu. Savaşın politik ve toplumsal anlamı tarihçiler tarafından büyük ölçüde görmezlikten gelinmişti. Örneğin G. M. Young'ın idrake dayalı eseri *Victoria İngilteresi: Bir Dönemin Portresi*, Kırım'dan sadece laf arasında bahsediyordu. Young'ın 1936'da yazdığı gibi, bu "Avustralya'da altının keşfi ve Hindistan gibi, ulusa saldırgan ve imparatorca bir öz bilinç veren olaylardandı." Birkaç yıl sonra da Bazaine'in askerlik kariyerini anlatan Philip Guedalla, Raglan'ın birliklerini, "Wellington'sız Wellington ordusu" olarak niteliyordu; ama Kırım Savaşı'nı saygısızca, "tarihin kötü şakalarından biri" diye azımsamaktan kendini alamamıştı.¹⁴

¹³ Moran, *Winston Churchill: The Struggle for Survival*, s. 234.

¹⁴ Young, *Victorian England, Portrait of an Age*, s. 80; Guedalla, *The Two Marshals*, s. 67.

Sivastopol'un 1942'deki ikinci kuşatması ve iki buçuk yıl sonra Kızıl Ordunun batıya doğru ilerleyişi, Kırım Savaşı'na duyulan ilgiyi yine canlandırdı. Alman üstünlüğü yıllarında bir dizi anlamsız savaş gibi gözüken şey, Hitler'in "Yeni Düzeni"nin çöküşüyle yeni bir tarihî anlam kazandı. Şöyle ki, Paris Antlaşması'nın büyük bir kısmı 1870'de yırtılıp atılmış olsa bile Kırım Savaşı on dokuzuncu yüzyıl diplomasisinin gerçek dönüm noktasını oluşturunuyordu. 1854'ten önce Neselrode, Aberdeen ve sürenin en büyük kısmında Metternich gibi muhafazakâr devlet adamları büyük bir Avrupa savaşının şiddeti ve katı toplumsal değişiklikleri gündeme getireceğine inanıyorlardı; dolayısıyla bir kolektif sorumluluk idealini, sözde "Avrupa İttifakını" destekleyerek savaştan kaçındılar. Kırk Yıllık Barış, 1848 ihtilallerinden ürken Büyük Devletlerin, ulusal prestijlerini zorlamalı bir diplomasiye başvurarak perçinlemeye çalışmaları yüzünden 1853-54'te son buldu. Bilinçli olarak bir amaç gütmeyerek –zira belli hedeflere ulaşmak için sadece sınırlı seferler düşünebiliyorlardı– uluslararasıdaki bir amme hukukunun henüz gelişmemiş kavramlarını terk ettiler ve ordularla donanmaların dış politikanın doğal araçları olduğunu varsayan eski uygulamalara döndüler. 1853'ün öncesindeki dönemle on beş yılın içinde Avrupa topraklarında, her birine Büyük Devletlerden en az ikisinin katıldığı dört ayrı savaşıyla 1856'dan sonraki dönem arasındaki tezat buradadır.

John Morley'nin "Avrupa devletlerinin bütün sisteminin yıkılışı" dediği durumdan yararlanan, Kırım Savaşı'nın katılımcılarından biri olmamıştır; başlıca yararlanan, St. Petersburg ve Paris'teki eski elçi Otto von Bismarck'ın yeni bir politik amaç aşıladığı Prusya oldu. Bu karışıklık yıllarında İngiltere'nin çıkarları daha uzak kıtalardaydı; yenilmiş Rusya, Aleksandr Gorçakov'un gizemli bir dille ifade ettiği gibi "kendi kendisiyle söyleşiyordu" Buol'un diplomatik döneklilikleri (ve bir iflas tehdidi), Franz Joseph'in Avusturyasını askerî açıdan zayıf durumda ve politika açısından yalnız bırakmıştı; III. Napoléon'un görkemli projeleri ise

İmparator'un sağlık durumunun kötü oluşu ve Prusya'nın başbakanının, hayallerini yıkmadaki acımasız yeteneği nedeniyle iflas etmişti. Sonuçta, Avrupa'nın merkezî başkenti Paris'le Viyana yerine Berlin oldu çıktı. Kırım sonrası dönem ise ancak 1945'te Almanya'nın bölünmesiyle son buldu.¹⁵

Prusya'nın hâkimiyetindeki bir Almanya'nın doğuşu hiç kuşkusuz Kırım Savaşı sırasında Müttefik devlet adamlarının hiçbirinin hesaplarında yer almamıştı. Savaşmaktaki amaçları temelde basitti: Donanmalarıyla ordularının Rusya'nın saldırı gücünü yok edeceğini ümit ediyorlardı. Ancak henüz Paris Kongresi sürmekteyken, daha küçük kazançlarla yetinmek gereğini kavradılar. Aleksandr'ın çeyrek yüzyıldan daha kısa bir zaman sonra Türkiye'ye karşı ikinci savaşında Rus kuvvetlerinin Marmara kıyılarında kamp kurduklarına bakılırsa, Müttefik asker ve denizcilerinin bütün özverileriyle ıstırapları boşuna olmuştu. Fakat yılların geçişiyle birlikte Kırım'daki zafer yeni bir anlam kazandı. Bolşevik Devrimi eski Rus devletini yok ettikten sonra, Çarlık geçmişindeki bazı tarihler, felakete giden yol üstündeki dönüm noktaları olarak sivrilmeye başladılar. Çar I. Aleksandr'ın, zaferi kazanmış Rus ve Prusya ordularının başında Paris'e girdiği 1814'ten sonra kırk yıl süresince Çarların İmparatorluğu, Avrupa anakarasındaki en büyük güç olarak saygı kazanmıştı. Ama Rus kuvvetleri 1855 Eylülünde Karadeniz'in kıyısındaki tahrip edilmiş kaleden çıkıp teknelerle oluşturulmuş köprüden gerilemeye başlayınca, bu unvan anında yok oldu. İmparatorluk Rusyası altmış yıl daha bir devin gölgesini Balkanların, Orta Asya'nın ve Uzakdoğu'nun üzerine düşürmeyi sürdürdü. Ama St. Petersburg'taki hükümdar, bir daha hiç o "taçlı jandarma" I. Nikola'nın 1830'larda ve 1840'larda yaptığı gibi, Seine'den Urallar'a kadar Avrupa anakarasına hükmetmeye kalkışmadı. Mutlak güçlü Çarlık efsanesi Sivastopol Savaşı'nın dumanının içinde erimişti.

¹⁵ Bu hususlar Palmer'da daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır, age., s. 111-46. Ayrıca bkz.: Morley, *Life of Gladstone*, I, s. 550-1.

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

Elyazması Kaynaklar

- Aberdeen Papers (including Alexander Gordon and Gordon Letters and journals), British Library.
Clarendon Papers, Bodleian Library, Oxford
Coombs Letters (Trooper G. Coombs; Add. MSS. 45680), British Library. Foreign Office Papers, Public Record Office.
Gladstone Papers, British Library.
Graham Papers, microfilm, Bodleian Library, Oxford Lister Papers, Bodleian Library, Oxford.
Martin (Sir Henry Byam Martin) Papers, British Library.
Napier Papers, British Library.
Nightingale Letters (Add. MSS. 43401), British Library.
Palmerston Letterbooks, British Library.
Russell Papers, Public Record Office ve Russell Yazışmaları (Add. MSS. 38080), British Library.
Seymour Papers (Sir Hamilton Seymour günlükleri), British Library. Stanmore Papers, British Library.
Strathnairn Papers (Sir Hugh Rose mektupları ve günlükleri), British Library.

Özel Baskılar

- Mitchell, A., *Recollections of one of the Light Brigade*, Canterbury, 1885, kopyaları Bodleian ve British kütüphanelerinde.
Stanmore, *Aberdeen Correspondence*, British Library.

Çağdaş Gazeteler, Resmî Yayınlar ve Süreli Yayınlar

- Daily News*
Gentleman's Magazine
The Illustrated London News
Morning Chronicle
Morning Post Punch

Select Committee on the Army before Sebastopol (Roebuck Committee), *Üç Rapor* (L. 1855)
The Times

Yayınlanmış Kitaplar

(L. Londra'da yayınlandığını belirtir. Diğer kısaltmalar için bkz: kısaltmalar listesi.)

Anon, *Authentic Life of Louis Kossuth* (L., 1851).

Louis Kossuth, His Speeches in England (L., 1851).

History of The Times, c. 2 (L., 1939).

Airlie, Mabell, Countess of, *With the Guards We Shall Go* (Letters of Strange Jocelyn) (L., 1933).

Alexander III, *Souvenirs de Sebastopol* (Paris, 1894).

Anderson, M.S., *The Eastern Question* (L., 1966)

Anderson, Olive A *Liberal State at War* (L., 1968).

Argyll, G. D. C., Duke of, *Autobiography and Memoirs*, c. I (L., 1906).

Astley, Sir John D., *Fifty Years of My Life*, c.1 (L., 1894).

Babst, C. G., *Le Maréchal Conrobert*, 6 cilt (Paris, 1898-1912).

Barker, A.J., *The Vainglorious War* (L., 1970).

Baumgart W., *The Peace of Paris*. 1856 (Santa Barbara and Oxford. 1981).

Bayley, C. C., *Mercenaries for the Crimea* (Montrea, 1977).

Bazancourt, C. L. de, *L'Expédition de Crimée jusqu'à la Prise de Sebastopol*, 2 cilt. (Paris, 1856).

Benson, A. C. and Esher, Viscount (edler), *Letters of Queen Victoria*, birinci seri, üç cilt (L., 1907).

Bentley, N. (ed.), *Russell's Despatches from the Crimea* 8L., 1966).

Blake, R., *Disraeli* (L., 1966).

Bogdanovich, E.V., *Sinop, 18 Noiabria 1853 Goda* (St. Petersburg, 1868). Bogdanovich, M.I., *Vostochnaia voina 1853-1854gg.*, dört cilt (St. Petersburg, 1876).

Bonner-Smith, D., *Russian War, 1855: Baltic* (L. 1944).

Bonne Smith, D., and Dewar. A.C (edler), *Russian War 1854* (L., 1943).

Bosquet, P.F.J., *Lettres du Marechal Bosquet a sa Mere*, IV (Pau, 1879).

Lettres du Marechal Bosquet (Paris, 1894.)

Briggs, Asa, *Victorian People* (L., 1954; Chicago, 1955).

- Brock, J., and Sorensen, M., *Prime Ministers' Papers Series; W.E. Gladstone III: Otobiyografi* (L., 1978).
- Calthorpe, S.J.G., *Letters from Headquarters* (L., 1856).
- Campbell, Colin, *Letters from camp to his relatives during the siege of Sebastopol* (L., 1894).
- Cantlie, C., *History of the Army Medical Department*, c. I (Edinburgh, 1975)
- Case, L.M., *French Opinion on War and Diplomacy during the Second Empire* (Philadelphia, 1954).
- Chamberlain, M.E., *Lord Aberdeen* (L. and New York, 1983).
- Cherthoff, V.(ed), *Tolstoy, Polnoe sabranie sochineniy, c. LIX* (Moskova, 1938).
- Chesney, K., *Crimean War Reader* (L., 1960).
- Christan, R. F., *Tolstoy's Letters*. c. 1 (L., 1978)
- Clifford, H., *Henry Clifford v.c.: his letters and sketches from the Crimea* (ed. C. Fitzherbert) (1, 19569).
- Colledge, J. J., *Ships of the Royal Navy*. c. I (Newton Abbot, 1969).
- Compton, P., *Colonel's Lady and Camp-Follower* (L., 1970).
- Conacher, J. B., *The Aberdeen Coalition, 1852-1855* (L., 1968).
- Cook, E., *Short Life of Florance Nightingale* (ed. R. Nash) (L., 1925).
- Cowley, bkz. Wellesley.
- Crompton, R. E., *Reminiscences* (L., 1924).
- Curties, J. S., *The Russian Army under Nicholas I* (Durham, NC, 1965). *Russia's Crimean War* (Durham, NC, 1979).
- Derrecagaix, V. B., *Le Marechal Pelissier* (Paris. 1911).
- Dessain, C. S., *Life and Letters of Cardinal John Henry Newman*, c. XI (L., 1965).
- Dewar, A. C., *Russian War, 1855: Black Sea* (L., 1945).
- Di Nolfo, Ennio, *Europa e Italia nel 1855-1856* (Rome, 1967).
- Dodd, C., *Pictorial History of the Russian War 1854-1856* (L., 1856).
- Douglas, G., and Ramsay, G. D. (edler), *The Panmure Papers* (L., 1928).
- Duberly, Mrs. Henry, *Journal kept during the Russian War* (L., 1855).
- Dubrovin, N.F., *Vostochnaia Voina 1853-1856 godov*; (St. Petersburg, 1878).
- Eardley-Wilmot, S., *Life of Vice-Admiral Edmund. Lord Lyons* (L., 1898).

- Earp, G. Butler, *The History of the Baltic Campaign of 1854* (L., 1857).
- Erickson, A. B., *The Public Career of Sir James Graham* (Oxford, 1952).
- Ernst II, Duke of Saxe-Coburg-Gotha, *Memories* (L., 1888).
- Evelyn. George P., *Diary of the Crimea* (ed. C. Falls) (L., 1954).
- Froude, J.A., *Carlyle in London*, c. II (L., 1884).
- Gernsheim, H. and A., *Roger Fenton, Photographer of the Crimean War* (L., 1954).
- Gibbs, P. B., *The Battle of the Alma* (L., 1963).
- Gleason J. H., *The Genesis of Russophobia in Great Britain* (Cambridge, Mass., 1950).
- Godmen. R. Temple, *The Fields of War* (ed. P. Warner) (L., 1977).
- Gooch, Brison D., *The New Bonapartist Generals in the Crimean War* (The Hague, 1959).
- Gowing, T., *Voice from within the Ranks* (ed. K. Fenwick) (L., 1954).
- Guedalla. P., *The Two Marshals* (L., 1943).
- Hamley, E. B., *The War in the Crimea* (L., 1891).
- Henderson, G. B., *Crimean War Diplomacy* (Glarsgov, 1947).
- Hibbert. C., *The Destruction of Lord Raglan* (L., 1961: adı geçen basım: Penguin, 1963).
- Hodasevich, R., *A Voice from within the Walls of Sebastopol* (L., 1856).
- Hubner, J. A., *Neuf ans de souvenirs d'un ambassadeur d'Autriche à Paris sous le Second Empire, 1851-1859*, 2 cilt (Paris, 1904).
- Iremonger, Lucile, *Lord Aberdeen* (L., 1978).
- Jackman, S. W (ed.), *Romanov Relations* (correspondence between Russian Court and oueen Anna Pavlovna of the Netherlands) (L., 1969).
- Keep, John, *Soldiers of the Tsar* (Oxford, 1985).
- Kinglake, A. W., *The Crimea*, 9 cilt (Edinburg, 1877-8).
- Krupskaya, Aleksandra, *Vospominaniia Krymskoi vojn sestry krestovozdvizhenskoi obschciny* (St. Petersburg, 1861).
- La Gorce, P. de, *Histoire du Second Empire*, c. 1 (Paris, 1894).
- Lalumia. M. P., *Realism and Politics in Victorian Art of the Crimean War* (Ann Arbor, Michigan, 1984).
- Lane-Poole, S., *The Life of Stratford Canning*, 2 cilt (L., 1888).
- Liddell Hart, B.H., *The Tanks*, c. 1 (L., 1959).

- Lincoln, W. Bruce, *Nicholas I* (L., 1978).
- Longford, E., *Victoria RI* (L., 1964). Wellington, *The Years of the Sword* (L., 1969).
- Lysons, D., *The Crimean War from First to Last: Letters* (L., 1895).
- Macartney, C. A., *The Habsburg Empire, 1760-1918* (L., 1968).
- Mack Smith, D., *Cavour* (L., 1985).
- MacMunn, G. F., *The Crimea in Perspective* (L., 1935).
- Martens, F., *Recueil des traités et conventions conclus par la Russie avec les puissances étrangères, c. XII* (St. Petersburg, 1895).
- Martin, Kingsley, *The Triumph of Lord Palmerston; A Study of Public Opinion in England before the Crimean War* (L., 1924).
- Martineau, J., *Life of Henry Pelham, fifth Duke of Newcastle* (L., 1908).
- Mason, Griselda Fox, *Sleigh Ride to Russia* (York, 1985).
- Maxwell, Sir H., *Life and Letters of... Fourth Earl of Clarendon*, 2 cilt (L., 1913).
- Moran, Lord, *Winston Churchill: The Survival* (L., 1966).
- Morley, J., *Life of Gladstone*, c. 1 (L., 1903).
- Mosse, W. E., *The Rise and Fall of the Crimean System, 1855-1871* (L., 1963).
- Paget, G. A. F., *The Light Cavalry Brigade in the Crimea, Letters and Journals of Lord George Paget* (L., 1881).
- Palmer, A., *Alexander 1* (L., 1974). *The Chancelleries of Europe* (L., 1983). *Crowned Cousins, The Anglo-German Royal Connection* (L., 1985).
- Parker, CS., *Life and Letters of Sir James Graham* (L., 1907).
- Pemberton, W., *Battles of the Crimean War* (L., 1962).
- Pirogov, N. I., *Sevastopolskie pisme I vospominaniia* (Moskova, 1950).
- Prest, John, *Lord John Russell* (L., 1972).
- Quatrelles l'Epine, Maurice, *Le Maréchal de Saint Arnaud 1798-1854, d'après sa correspondance et des documents inédits*, 2 cilt (Paris, 1928-9).
- Ranken, G., *Six Months at Sebastopol* (L., 1857).
- Ray, Gordon, *Letters and Private Papers of W. M. Thackeray*, c. II (L., 1946).
- Ray, Gordon, *Theckeray: The Age of Wisdom* (L., 1958).
- Redlich, J., *Emperor Francis Joseph* (L., 1929).

- Reid, T. Wernys, *Life, Letters and Friendships of Richard Monckton Milnes*, c. 1 (L., 1920).
- Rich, N., *Why the Crimean War? A Cautionary Tale* (Hanover, NH, 1985).
- Richardson, R. G., *Nurse Sarah Anne* (Sarah Anne Terrot'ın günlükünün gözden geçirilmiş baskısı) (L., 1977).
- Ridley, J., *Lord Palmerston* (L., 1970) ve *Napoleon III and Eugenie* (L., 1979).
- Robbins, K., *John Bright* (L., 1979).
- Robinson, F., *Diary of the Crimean War* (L., 1856).
- Russell, W. H., *The Great War with Russia* (L., 1895).
- Saint-Arnaud, L., *Lettres du Maréchal Saint-Arnaud*, II (Paris, 1858).
- Schiemann, T., *Geschichte Russlands unter Kaiser Nikolaus I*, dört cilt (Berlin, 1904-19).
- Schilder, N. K., *Graf Eduard Ivanovich Tottleben*, iki cilt (St. Petersburg, 1885-6)
- Schroeder, P. W., *Austria, Great Britain and the Crimean War* (Ithaca, NY, 1972)
- Scott, Richenda C., *Ouakers in Russia* (L., 1904).
- Seacole, Mary (edler: Z. Alexander and A. Dewjee). *The Wonderful Adventures of Mrs. Seacole in many lands* (Bristol, 1984).
- Seaton, Albert, *The Crimean War, A Russian Chronicle* (L., 1977).
- Shcherbatov, A.P., *General-feldmarshal Kniaz Paskevich* (Fransız basımı, St. Petersburg, 1904).
- Slade, Adolphus, *Turkey and the Crimean War* (L., 1858).
- Soyer, A., *Soyer's Culinary Campaign* (L., 1956).
- Sterling, A., *The Highland Brigade in the Crimea* (L., 1895).
- Sterling, A., *Letters from the Army in the Crimea* (L., 1857).
- Stockmar, E. von, *Memoirs of Baron Stockman* c. II (L., 1882).
- Strachan, Hew, *From Waterloo to Balaclava* (L., 1985).
- Sumner, B. H., *Russia and the Balkans, 1870-1880* (Oxford, 1937).
- Tarle, E., *Krimsкая Voyna*, 2 cilt (Moskova, 1943).
- Tatshev, S.S.: *Imperator Aleksandr II*, 2 cilt (St. Petersburg, 1903).
- Taylor, A.J.P., *The Struggle for Mastery in Europe* (L., 1954) ve *The Troublemakers* (L., 1957).
- Temperley, H. W. V., *Britain and the Near East, The Crimea* (L., 1936).

- Tennyson, Sir Charles, *Tennyson* (L., 1949).
- Thomas. Donald. *Charge! Hurrah! Hurrah! A Life of Cardigan of Balaclava* (L., 1974).
- Tisdall. E. E. P. *Mrs. Duberly's Campaigns* (L., 1963).
- Tiutcheva. A. F. *Pri dvore dvukh imperatorov: Vospominaniia, Dnevnik. I* (Moskova, 1928).
- Trevelyan, G. M., *Life of John Bright* (L., 1913).
- Tyrell, H., *History of the War with Russia*, 3 cilt (L., 1855-8).
- Victoria, Queen. *Leaves from a Journal, 1855* (L., 1961).
- Vulliamy. C. E., *Crimea* (L., 1939).
- Wellesley, F.A., *The Paris Embassy During the Second Empire* (L., 1928).
- Windham, C. A., *The Crimean Diary and Letters of Lieutenant-General Sir Charles Windham* (ed. H.W. Pearse) (L., 1897).
- Wolseley, Lord, *A Soldier's Life*, I (L., 1903).
- Wood, H. Evelyn, *The Crimea in 1854 and 1894* (L., 1895).
- Woodham-Smith, C., *Florence Nightingale* (gözden geçirilmiş baskı: L., 1952). *The Reason Why* (L., 1953).
- Queen Victoria, Life and Times, 1819-1861* (L., 1972).
- Wrottesley, G. (ed.), *Military Opinions of General Sir John Fox Burgoyne* (L., 1859).
- Young, G. M., *Victorian England; Portrait of an Age* (Oxford, 1936).
- Zaionchkovskii, A. A., *Vostochnaia voina v sviaze sviazi s sovremennoi i politicheskoi obstanovki* (St. Petersburg, 1908-13).

Süreli Yayınlardan Alınmış, Metinde Değinilen Makaleler

- Adye, John M., "The Battle of the Alma, a contemporary account," ed. W.Y. Baldry, *JSAHR*; 17 (1938), s. 223-6.
- Anderson, Olive "Cabinet Government and the Crimean War," *EHR*, LXXXIX (Temmuz 1964), s. 548-81.
- "The Janus Face of mid-nineteenth century English radicalism: The Administrative Reform Association of 1855," *Victorian Studies*, VIII (1965), s. 231-42.
- Bessmertnaja, M. J. "Istorii: K Parizskovo mira 1856 g," *KA*, 75 (Moskova, 1936 s. 10-6 L.
- Biddulph, Robert, "The Battle of the Chernaya"; "The Fall of Se-

- bastopol"; "The Assault on the Redan;" The Expedition to Kertch'; all ed. H. Biddulph, JSAHR, 18 (1939), s. 133-4; 19 (1940), s. 197-9; 21 (1942), s. 52-4 ve 128-35.
- Bolsover, G.H., "Nicholas I and the Partition of Turkey," SEER, XXVII (1948-9). s. 115-45.
- Curtiss, J. S., "Russian Sisters of Mercy in the Crimea, 1854-1855," *Slavic Review* (Columbus, Ohio, 1966). S. 84-100.
- Hailly, E. de "Une campagne dans l' Océan Pacifique. L'expédition de Petropavlovsk," *Révue des Deux Mondes* (2. dizi), XVI (Paris, 1858), s. 687-709.
- Hall, John, "The diaries of John Hail" (ed. R. E Barnsley), JSAHR, 41 (1963), s. 3-18.
- Herkless, J. L., "Stratford, the Cabinet and the Crimean War," HJ, XVIII, 3 (1975), s. 497-523.
- Jarnac, Comte de, "Lord Aberdeen, Souvenirs et Papiers Diplomatiques," *Révue des Deux Mondes* (2. dizi), XXIV (Paris, 1861), s. 429-71
- Ryzhov, I.I., "O Sprazheie pri Balaklavoi," *Russkii Vestnik*, c. 86 (Moskova, 1870), s. 465-9.
- Schilder, N. K., "Priezd E. I. Totlebena v Sebastopol avguste 1854 g," RS, XVIII (St. Petersburg, 1877), s. 508-9.
- Solohuba, Countess, "Death of Nicholas I," *Oxford Slavonic Papers*, XVI (1983), s. 164-81.
- Strachan, Hew, "Soldiers, Strategy and Sebastopol," HJ, 21 (1978), s. 303-25.
- Sweetman, John, "Military Transport in the Crimean War," EHR, c. 88 (1973), s. 81-91.
- Tatischev, S. S., "Imperator Nikolai I v Londone v 1844 godu," Ist Vsk., XXIII (St. Petersburg, 1886). No. 2, s. 343-59 ve no. 3, s. 602-21.
- Taylor, A.H., "Letters home from the Crimea," JRUSI, c. 102 (1957), s. 79-85, 232-8, 399-405, 564-70.
- Taylor, A.J.P., "John Bright and the Crimean War," *Bulletin of the John Rylands Library*, c. 36, no. 2 (Manchester. Mart 1854), s. 501-22.

DİZİN

- Aaland Adaları 108, 112, 114, 115,
118, 141, 341
- Abdülmecid, Padişah 29, 36, 318,
343
- Aberdeen 10, 11, 15, 17, 20-23, 30,
31, 34, 37-45, 47-49, 57, 58, 60-
64, 67-69, 75, 78-81, 89, 96, 97,
107, 108, 110, 111, 116, 117,
120, 121, 123-125, 130, 158,
159, 160, 171, 173, 174, 199,
202, 239, 244-246, 248, 249,
253-255, 257-259, 261, 263,
354, 361, 363, 365, 366, 370
- Acton, Teğmen 233
- Airey, General 170, 187, 230
- Akdeniz 18, 26, 38, 53, 61, 69, 70,
79, 80, 85, 102, 112, 210, 347
- Albert, Prens 16, 17, 21, 26, 47-49,
58, 71, 83, 105, 209, 239, 246,
253, 275, 308, 350, 351
- Alexander 11, 89, 123, 124, 129,
143, 160, 171-174, 236, 238-
240, 253-256, 265, 315, 325,
363, 364, 367, 368
- Alma Nehri 132, 133
- Argyll Dükü 245
- Astley, Sir John 306, 364
- Bakunina, Ekaterina 216, 218
- Balaklava 6, 157, 160, 162-165,
168, 170, 175-178, 180, 182,
184, 187, 192, 193, 195, 199,
200, 206, 209, 212, 219, 221,
222, 235, 238-242, 245, 250-
254, 260, 264, 265, 275-277,
281, 285, 286, 288, 302, 308,
318, 329, 332, 346, 354, 357,
359, 360
- Balkanlar 49, 87, 119
- Baltık Denizi 52, 78
- Barnard, General 335
- Bazaine, Achille 322
- Bazaine, Soledad 309
- Benedetti, Vincente 37, 336
- Bentinck, Tuğgeneral 240
- Beust, Kont von 325
- Biddulph, Yüzbaşı 311
- Bird, T.O'M. 334
- Bismarck, Otto von 361
- Bloomfield, Lord 16
- Bludov, Kont 331
- Bomarsund 108, 111, 112, 114-
117, 141, 201, 273, 274, 341,
352
- Bosquet, General 89, 90, 133, 146,
181, 185, 189, 231, 288, 310
- Bourbaki, Charles 230
- Boxer, Edward 199
- Bright, John 77, 105, 109, 110,
262, 368, 369, 370
- British Library 11-13, 32, 113,
198, 363
- Brown, General, Sir George 98,
132, 226, 229, 274, 297, 299,
359

- Bruat, Amiral 322
 Brunnow, Baron, Philip 15, 17, 337
 Bulganek Nehri 140
 Buller, General 226
 Buol, Kont 43, 79, 271, 334
 Burgoyne, Sir John, Fox 50, 65, 66, 114, 169, 369

 Calthorpe, Albay 132, 142, 149, 154, 155, 166, 169, 290
 Cambridge Dükü 69, 71, 76, 81, 89, 135, 148, 150, 180, 228-230, 233, 234, 238, 240, 252, 274, 332, 333
 Campbell, Sir Colin 150, 175, 182, 313, 357
 Campbell, Sir John 284, 297
 Campbell, Yüzbaşı 242
 Canrobert, François 165
 Cardigan, Lord 93, 124, 128, 136, 140, 178, 181, 186, 188, 191, 241, 252, 260
 Carlyle, Thomas 77
 Cathcart, Sir George 177, 229
 Cavour, Kont 247, 337
 Channon, General 262
 Charleton, Robert 72
 Chenery, Thomas 196
 Chodasiewicz, Yüzbaşı 141, 142, 147, 150, 228
 Chorgun 224, 227, 233, 291, 302
 Churchill 262, 360, 367
 Clarendon, Lord Lary 38, 47, 247, 259, 338
 Clifford, Henry 13, 163, 226, 251, 266, 267, 287, 307, 313, 351, 365
 Cobden, Richard 246
 Codrington, Sir William 312
 Cowan, James 262
 Cowley, Lord 81, 208, 336, 338
 Crompton, Rookes 359
 Crowe, Joseph Archer 200

 Daily News 200, 209, 254, 363
 d'Allonville, General 190

 Dannenberg, General 224, 225, 227
 Delane, John 196, 199
 Derby, Lord 30, 58, 59, 259
 Deschenes, Amiral 111
 Dickens, Charles 198, 287
 Disraeli, Benjamin 41
 Drummond, Yüzbaşı 62, 96
 Duberly, Fanny 11, 94, 124, 128, 157, 170, 188, 191, 204, 235, 256, 263, 285, 288, 289, 350, 358
 Duberly, Henry 180, 189, 204, 315
 Dundas, James 274
 Dundas, Richard 280, 328, 332
 Dundonald, Lord 103, 112, 113

 Elena Pavlovna 31, 215, 218, 236, 307
 Emmanuel, Kral Victor 337
 England, Sir Richard 229
 Esterhazy 328, 330, 333
 Eugenie, İmparatoriçe 159
 Evans, Sir George de Lacy 200, 238, 252, 255, 274
 Evelyn, George 86, 366

 Fenton, Roger 204, 205, 241, 283-285, 287-289, 366
 Filder, Generali 89
 Flahault, Kont de 272
 Fortescue, Sir John 303

 Gibson, Milner 109
 Gladstone 26
 Godman, Temple 12, 13, 172, 237, 242, 251, 287
 Gordon, Albay Alexander 11, 89, 123, 124, 129, 160, 171-174, 238-240, 253-256, 363
 Gordon, Arthur 254, 255, 257, 258
 Gowen, John C. 353
 Graham, Sir James 30, 48, 64, 102, 104, 109, 111, 113, 116, 158, 199, 260, 366, 367

Granville, Dışişleri Bakanı 60
 Greig, Yüzbaşı Serge 157
 Grey, Sir George 259
 Grosvenor, Lord Robert 319
 Guedalla, Philip 360

Hall, Dr. John 199, 213
 Hall, Yüzbaşı 111, 112
 Hamelin, Amiral 169
 Herbert, Sidney 48, 64, 197, 198,
 212, 220, 253, 258, 259

Inkerman, Küçük 192
 İstomin, Tuğamiral 301

Jerome, Mareşal Prens 332
 Jocelyn, Strange 13, 233, 242,
 251, 253, 364
 Jones, H.D. 116

Kadıköy 162, 164, 176, 182, 183,
 192, 235, 263, 264, 265, 279,
 287, 302, 306
 Karadeniz 10, 18, 19, 35, 39, 46-
 50, 52, 54, 56, 59, 60-63, 68, 91,
 97, 98, 100, 104, 106, 123, 134,
 137, 145, 173, 192, 196, 199,
 200, 224, 257, 264, 271, 280,
 314, 327, 342, 355, 356, 362
 Kinglake, A. W., 27, 366
 Kiriakov, Korgeneral 140, 147
 Kornilov, Amiral 145, 167, 174
 Kossuth, Lajos 25, 248
 Krupskaya, Alexandra 217, 218,
 305
 Kvetsinski, General 149

Lagondie, Yarbay de 141
 La Marmora, General 300, 304,
 332
 Lavalette, Marki de 29, 37
 Layard, Henry 127, 247
 Leech, John 243

Lieven, Prenses Dorothea 325
 Liprandi, General 183, 184, 193,
 224, 303
 Lister, Thomas 271, 354
 Longfellow 220
 Louis Napoléon 27-31, 38, 41, 45,
 46, 49, 82
 Louis-Philippe, Kral 20, 28
 Lord Lucan 89, 150, 177, 178, 183,
 185, 186, 209, 252, 263
 Lucas, Teğmen Charles 111, 352
 Luders, General 122, 346
 Lyons, Tuğamiral Sir Edmund 61

Macaulay 105
 MacDonald, John Cameron 212
 Macintosh, Tuğgeneral 163
 Maclean, Sir Fitzroy 359
 MacMahon, General Patrice de
 310
 Malmesbury, Vikont 28
 Mamelon Vert 265
 Manchester Guardian 254
 Mansion House 94
 Marie Feodorovna, Ana İmparato-
 riçe 215
 Markham, General 274
 Martimprey 84, 322, 332
 Martin, Amiral Sir Byam 106, 114
 Marx, Francis 350
 Maude, Albay 354
 Mehmet Ali Paşa 29
 Menzies, Dr. Duncan 213
 Michael Faraday, Profesör 114
 Miliutin, Kont Dmitri 157
 Mitchell, Çavuş 147, 181, 184,
 188, 191
 Moller, General 224
 Morley, John 361
 Morning Chronicle 31, 56, 209,
 363
 Morning Herald 200, 254
 Morning Post 31, 58, 59, 200, 209,
 363
 Morny Dükü 325
 Morris, Yüzbaşı 184, 187
 Muraviev, General Nikola 294

- Nakhimov, Koramiral Paul 54
 Napier, Tuğamiral Sir Charles 102
 Napoléon, III 60, 63-66, 80, 81, 107, 111, 116, 151, 158, 159, 165, 257, 272, 273, 275, 279, 281, 283, 310, 318, 322, 325, 331, 332, 334, 336, 343, 344, 353-355, 357, 361
 Napoléon, Prens 84, 106, 140, 141, 148, 328, 332
 Newcastle Dükü 64, 68, 96, 99, 101, 121, 214, 258, 265, 285
 Newman, Peder John Henry 105
 Nicholas I 34, 236, 270, 365, 367, 370
 Nicklin, Richard 241
 Niel, Adolphe 116, 273, 357
 Nightingale, Florence 194, 195, 197, 198, 210-214, 216-221, 258, 263, 264, 285, 286, 297, 357, 369
 Nikolayev 322-324, 326, 342
 Nolan, Yüzbaşı 170, 186, 187, 188
 Novosilskii, Koramiral 55
- Obolenski, Albay Prens 185
 O'Reilly, Teğmen 146, 147
 Orlov, Kont 15, 17, 35, 338
 Oscar, Kral 107, 327
 Osman Paşa 54, 55, 60
 Osten-Sacken, Kont von der 300
 Osmanlı İmparatorluğu 19, 31, 36, 37, 52, 53, 185, 338, 342
 Ömer Paşa 86, 88, 205, 265, 277, 282, 286, 289, 300, 302, 318, 326
- Paget, Lord George 178, 252, 286, 367
 Paget, Yüzbaşı 106
 Palmerston, Lord 19, 28, 42, 59, 81, 117, 245, 259, 367, 368
 Panmure, Lord 259, 272, 275, 329
 Paris Kongresi 208, 336, 343, 344, 362
- Paskeviç, İvan 51
 Pavlov, General 230
 Pease, Henry 72, 73, 74
 Peel, Sir Robert 15, 196
 Penaud, Charles 328
 Pennefather, Tuğgeneral 222, 229, 274, 299
 Peterhof 108, 111, 112
 Petropavlovsk 118, 370
 Pierce, Başkan 348
 Pirogov, Nikolay 215
 Price, Tuğamiral David 118
- Quai d'Orsay 336, 339
- Raglan, Lord 11, 65, 81, 86, 89, 90, 101, 126, 128, 142, 145, 150, 153, 160, 164, 169, 171, 178, 180, 185, 186, 222, 230, 234, 250, 253, 256, 264, 265, 274, 275, 283, 286, 288, 299, 366
 Ranken, Teğmen 312
 Read, General 303, 304, 305
 Rifat Sadık 36
 Rizhov, General 177, 183, 184, 189
 Roebuck, John Arthur 258
 Rokeby, Lord 274
 Rose, Sir Hugh 11, 357, 363
 Russell, Lord John 24, 30, 38, 47, 60, 69, 70, 95, 107, 110, 202, 245, 249, 258, 259, 266, 270, 279, 280, 367
 Russell, William 143, 170, 187
- Saint-Arnaud, Mareşal Le Roy de 82
 Saksonya-Weimar Prensi Edward 239, 240
 Sir James Scarlett 274
 Seacole, Mary 264, 265, 306, 315, 346, 358
 Seebach, Barones 325
 Seebach, Baron 328
 Severnaya Kalesi 138, 145

- Seymour, Sir Hamilton 11, 31, 363
 Simpson, Sir James 275
 Smith, Dr. Andrew 199
 Soimonov, General 223, 226
 Soyer, Alexis 286
 Stafford, Augustus 258
 Stakhoviç, Alexandra 216, 218
 Stanley, Mary 198, 264
 Sterling, Albay 242
 Stetsenkov, Teğmen Vladimir 133, 147
 Strangways, General 230
 Stratford de Redcliffe 37, 38, 49, 59, 90, 199, 212, 252, 264, 300, 340, 343
 Sturge, Joseph 72, 73, 201
 Svartholm, Fort 308

 Taylor, Henry 251, 252
 Tennyson, Alfred 7
 Terrot, Sarah Anne 194, 358, 368
 The Illustrated 363
 The Times 127, 159, 196, 199, 200, 334, 364
 Thirry, General 171
 Timofiev, Tuğgeneral 227
 Tolstoy, Kont Leo 237
 Totleben 138, 139, 145, 167, 168, 174, 176, 233, 265, 278, 290, 291, 300, 302, 354, 357, 360, 368
 Trochu, Albay 89, 90, 142, 165, 172

 Vaillant, Mareşal 272, 275, 280, 308, 332
 Victor II, Emmanuel 353
 Victoria, Kraliçe 13, 15, 17, 20, 21, 25, 34, 37, 40, 43-45, 49, 57, 58, 60, 64, 69, 73, 76, 103, 240, 244, 273, 300, 308, 314, 326, 327, 332, 333, 337, 348, 350, 354, 356, 364, 369
 Vorontsov, Prens 50
 Vrevski, General 304

 Walewski, Kont 248, 325, 332
 Wellington Dükü 16, 27, 298, 306
 Wilson, Sir Athur 358
 Wolseley, Garnet 357
 Wood, Sir Charles 261
 Woods, Nicholas 200

 Yea, Albay 297
 Young, G. M. 360, 369

ALAN PALMER

KIRIM SAVAŞI ve Modern Avrupa'nın Doğuşu

Kırım Savaşı çoğunlukla Doğu Meselesindeki çarpıcı olaylardan biri olarak görülür; hem mağlup Rusya'nın hem de savaşı olmayan Avusturya'nın çapını küçülterek Avrupa'daki güç dengesini değiştiren kesin bir mücadele olarak öne çıkmıştır.

Rusça, Fransızca ve İtalyanca kaynaklar ile İngiliz arşivlerinde şimdiye dek işlenmemiş malzemeyi etkin bir şekilde kullanan Palmer konuyla ilgili ülkelerin görüşlerini de ortaya koyuyor. Kara ve donanma kuvvetlerine dair olayların hepsi Büyük Devletler siyaseti ve diplomasisi bağlamında işleniyor. Avrupalı ve Baltık açıları vurgulanarak Kırım Savaşı'nı açık ve net bir şekilde odaklanan kitap bu konuya yönelik ilk kapsamlı yorum olma özelliği taşıyor.

Kırım Savaşı'nı yeni bir bakışla anlatan bu değerli kitapta Alan Palmer Balaklava Savaşı, Florence Nightingale, Stratford de Redcliffe'in savaş suçu, Lord Cardigan ve Lord Lucan arasındaki rekabet ve İngilizlerin yurtseverlik coşkusu gibi kavramlara ilişkin efsane ve önyargıları ortaya koyuyor.

ALFA

Ticarethane Sokak, No: 15, 34110
Cağaloğlu, Fatih - İstanbul
T. 0212 513 3420 (pbx)
F. 0212 519 3300
www.alfakitap.com

ALFA TARİH

ISBN 978-605-106-833-6

